

ਕੇਤਾਲ

ਫਿ

ਟਿਆਖ

ਨਰਮ ਸੰਘ ਹਿਸਟੋਰੀਅਲ

ਜਾਣ-ਪਛਾਣ

ਸ੍ਰੀ ਮਾਨ ਸਰਦਾਰ ਕਰਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਪਰਸਿੱਧ ਸਿੱਖ ਹਿਸਟੋਰੀਅਨ ਦੇ ਨਾਮ ਤੋਂ ਸਿੱਖ ਪੰਥ ਦਾ ਬੱਚਾ ਜਾਣੂ ਹੈ, ਸੰਗਤਾਂ ਨੂੰ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਜਾਣ-ਪਛਾਣ ਕਰਾਣ ਦੀ ਉੱਕੀ ਲੋੜ ਨਹੀਂ ਪਰ ਆਪ ਦੇ ਸੰਖੇਪ ਜੀਵਨ, ਆਪ ਸਬੰਧੀ ਪਰਸਿੱਧ ਵਿਦਵਾਨਾਂ ਦੀਆਂ ਰਾਵਾਂ ਅਤੇ ਆਪ ਦੀ ਪਰਸਿੱਧ ਪੁਸਤਕ “ਕੱਤਕ ਕਿ ਵਿਸਾਖ ?” ਸਬੰਧੀ ਕੁਝ ਨ ਕੁਝ ਚਾਨਣਾ ਪਾਣਾ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ।

ਸਰਦਾਰ ਕਰਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦਾ ਜਨਮ ਮਾਝੇ ਦੇ ਮਸ਼ਹੂਰ ਪਿੰਡ ਭਭਾਲ ਵਿਚ ਮਾਰਚ ਸੰ : ੧੯੮੪ ਈ: ਨੂੰ ਹੋਇਆ। ਆਪ ਦੇ ਪਿਤਾ ਸਰਦਾਰ ਝੰਡਾ ਸਿੰਘ ਜੀ ਰਹਿਤ ਬਹਿਤ ਵਿਚ ਪੱਕੇ, ਗੁਰਬਾਣੀ ਦੇ ਰਸੀਏ ਤੇ ਪ੍ਰੇਮੀ ਸਿੱਖ ਸਨ, ਅਤੇ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਫੌਜ ਵਿਚ ਨੇਕਰ ਸਨ।

ਸ: ਕਰਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦਾ ਪਹਿਲਾ ਨਾਮ ਮਹਿਰਾਜ ਸਿੰਘ ਸੀ, ਆਪ ਨੇ ਸੰਤ ਅਤਰ ਸਿੰਘ ਜੀ ਪਾਸੋਂ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਛਕਿਆ ਤਾਂ ਆਪ ਦਾ ਨਾਮ ਬਦਲਿਆ ਗਿਆ।

ਆਪ ਨੂੰ ਮੁੱਢ ਤੋਂ ਹੀ ਵਿਦਿਆ ਪੜ੍ਹਨ ਤੇ ਖੋਜ ਕਰਨ ਦਾ ਬੜਾ ਸੋਕ ਸੀ। ਮਿਡਲ ਤਾਂ ਆਪ ਨੇ ਆਪਣੇ ਪਿੰਡ ਭਭਾਲ ਵਿਚ ਹੀ ਪਾਸ ਕਰ ਲਿਆ ਸੀ। ਫਿਰ ਤਰਨ ਤਾਰਨ ਵਿਚ ਐਨਟਰੈਨਮੈਂਟ ਪਾਸ ਕਰਕੇ ਖਾਲਸਾ ਕਾਲਜ ਵਿਚ ਦਾਖਲ ਹੋ ਗਏ। ਇਥੇ ਆਪ ਨੂੰ ਸਿੱਖ ਇਤਿਹਾਸ ਦੀ ਖੋਜ ਦੀ ਇਤਨੀ ਲਗਨ ਲਗ ਗਈ ਕਿ ਆਪ ਪੜ੍ਹਾਈ ਵਿਚੇ ਹੀ ਛੱਡ ਕੇ ਸਿੱਖ ਇਤਿਹਾਸ ਦਾ ਮਸਾਲਾ ਇਕੱਠਾ ਕਰਨ ਨਿਕਲ ਤੁਰੇ। ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਪਿੰਡ ਪਿੰਡ ਫਿਰ ਕੇ ਆਪ ਨੇ ਬਿਰਧ ਸੱਜਣਾ ਪਾਸੋਂ ਸਿੱਖ ਰਾਜ ਦੇ ਹਾਲ ਪੁੱਛੇ ਤੇ ਲਿਖ ਲਏ। ਇਸ ਕਾਰਜ ਵਿਚ ਆਪ ਨੂੰ ਬੜੀਆਂ ਤਕਲੀਫ਼ਾਂ ਪਈਆਂ ਤੇ ਕਈ ਵੇਰ ਆਪਣੀ ਜਾਨ ਨੂੰ ਵੀ ਖਤਰੇ ਵਿਚ ਪਾਣਾ ਪਿਆ।

ਪੰਜਾਬ ਦਾ ਦੌਰਾ ਕਰਕੇ ਫਿਰ ਆਪ ਬਗ ਦਾਦ ਗਏ ਤਾਂ ਜੇ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦੀ ਪੱਛਮ ਯਾਤਰਾ ਦੇ ਹਾਲ ਇਕੱਠੇ ਕਰਨ। ਆਪ ਕਈ ਸ਼ਹਿਰਾਂ ਨਗਰਾਂ ਵਿਚ ਫਿਰ ਕੇ ਬਹੁਤ ਸਾਰੀ ਖੋਜ ਕਰਕੇ ਵਾਪਸ ਆਏ।

ਵਾਪਸ ਆਕੇ ਸਭ ਤੋਂ ਪਹਿਲੀ ਪੁਸਤਕ ਆਪ ਨੇ “ਬੰਦਾ ਬਹਾਦਰ” ਲਿਖੀ ਹੈ। ਸਿੱਖੀ ਇਤਿਹਾਸ ਵਿਚ ਇਤਿਹਾਸਕ ਖੋਜ ਦੇ ਢੰਗ ਨਾਲ ਲਿਖੀ ਹੋਈ ਇਹ ਪਹਿਲੀ ਪੁਸਤਕ ਸੀ। ਇਸਦੇ ਮਗਰੋਂ ਆਪ ਨੇ “ਕਤਕ ਕਿ ਵਿਸਾਖ” ਨਾਮੀ ਪੁਸਤਕ ਲਿਖੀ।

ਜੇ ਆਪ ਇਸ ਵੇਲੋਂ ਕਿਸੇ ਪੰਥਕ ਸਭਾ ਸੁਸਾਇਟੀ ਵੱਲੋਂ ਸਿੱਖ ਇਤਿਹਾਸ ਦੇ ਕੰਮ ਤੇ ਲਾ ਲਏ ਜਾਂਦੇ ਤਾਂ ਹੁਣ ਤਕ “ਸਿੱਖ ਇਤਿਹਾਸ” ਸੰਪੂਰਨ ਤੌਰ ਤੇ ਲਿਖਿਆ ਗਿਆ ਹੋਵਾ, ਪਰ ਆਪ ਦੀ ਕਦਰ ਨਾ ਪਈ। ਆਪ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਗੁਜ਼ਾਰੇ ਲਈ ਕੋਈ ਕੰਮ ਕਾਰ ਕਰਨ ਦਾ ਛਿਕਰ ਲਗ ਪਿਆ। ਪਹਿਲਾਂ ਆਪ ਨੇ ਸਰਗੋਧੇ ਵਿਚ ਸ: ਅਮਰ ਸਿੰਘ ਵਾਸੂ ਨਾਲ ਰਲਕੇ ਕੰਮ ਸੁਰੂ ਕੀਤਾ, ਫਿਰ ਪਟਿਆਲੇ ਸਟੇਟ ਹਿਸਟੋਰੀਅਨ ਲਗ ਗਏ। ਪਟਿਆਲੇ ਵਿਚ ਹੀ ਆਪ ਨੇ “ਚਿਤਰ ਪਰਕਾਸ਼ਕ ਕੰਪਨੀ” ਜਾਰੀ ਕਰਕੇ ਸਿੱਖ ਇਤਿਹਾਸ ਦੀਆਂ ਤਸਵੀਰਾਂ ਬਣਵਾਣ, ਛਪਵਾਣ ਤੇ ਵੇਚਣ ਦਾ ਕੰਮ ਸੁਰੂ ਕਰ ਦਿੱਤਾ। ਇਹ ਕੰਮ ਵੀ ਰਿੜ੍ਹ ਪਿਆ ਸੀ, ਪਰ ਆਪ ਨੂੰ ਖੇਤੀ ਬਾੜੀ ਕਰਨ ਦੀ ਮੁੱਦ ਤੋਂ ਲਗਨ ਲਗੀ ਹੋਈ ਸੀ, ਸੁ ਆਪ ਨੇ ਪਹਿਲਾਂ ਪਤਾਰਸੀ, ਫਿਰ ਯੂ. ਪੀ. ਵਿਚ ਜਮੀਨ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਕੇ ਬੜੇ ਵੱਡੇ ਪੈਮਾਨੇ ਤੇ ਖੇਤੀ-ਬਾੜੀ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿੱਤੀ। ਖੇਤੀ-ਬਾੜੀ ਦੇ ਝੰਬੇਲਿਆਂ ਵਿਚ ਪਿਆਂ ਹੋਇਆਂ ਵੀ ਆਪ ਨੇ ਇਤਿਹਾਸਕ ਖੋਜ ਦਾ ਕੰਮ ਨਾ ਛੱਡਿਆ। ਹਿੰਦੁਸਤਾਨ ਭਰ ਦੀਆਂ ਲਾਇਬਰੇਰੀਆਂ ਗਾਹ ਮਾਰੀਆਂ, ਜਿਥੇ ਵੀ ਸਿੱਖ ਇਤਿਹਾਸ ਸਬੰਧੀ ਕਿਸੇ ਪੁਸਤਕ ਦਾ ਪਤਾ ਲਗਾ, ਆਪ ਉਥੇ ਪੁੱਜੇ। ਪੁਸਤਕ ਪੜ੍ਹੀ, ਖਰੀਦ ਲਈ ਜਾਂ ਨਕਲ ਕਰਵਾ ਲਈ। ਆਪ ਦਾ ਇਰਾਦਾ ਇਹ ਸੀ ਕਿ ਆਪਣੇ ਪਰਵਾਰ ਦੇ ਤੇ ਆਪਣੇ ਗੁਜ਼ਾਰੇ ਲਈ ਪੱਕੀ ਆਮਦਨ ਦਾ ਬੰਦੋਬਸਤ ਕਰਕੇ ਅੰਟਕ ਹੋ ਕੇ ਬੇਫ਼ਕਰੀ ਨਾਲ ਇਤਿਹਾਸ ਦਾ ਕੰਮ ਕੀਤਾ ਜਾਵੇ। ਪਰ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਨੂੰ ਇਹ ਮਨਜ਼ੂਰ ਨਾ ਸੀ। ਲਗਾਤਾਰ ਸਰੀਰਕ ਤੇ ਦਿਮਾਗੀ ਕੰਮ ਨੇ ਆਪ ਦੀ ਅਰੋਗਤਾ ਵਿਗਾੜ ਦਿੱਤੀ ਸੀ, ਆਪ ਕੁਝ ਕੁਝ ਬੀਮਾਰ ਰਹਿਣ ਲੱਗ ਪਏ; ਅਗਸਤ ੧੯੩੦ ਨੂੰ ਆਪ ਬੁਖਾਰ ਨਾਲ ਸਖ਼ਤ ਬੀਮਾਰ ਪੈ ਗਏ। ਤਪਦਿਕ ਵੀ ਆਪ ਨੂੰ ਹੋਇਆ ਹੋਇਆ ਸੀ, ਮਲੋਰੀਏ ਵਿਚ ਫਿਰ ਨਮੂਨੀਆਂ ਵੀ ਹੋ ਗਿਆ। ਆਪ ਨੂੰ ਤਰਨ ਤਾਰਨ ਲਿਆਂਦਾ ਗਿਆ, ਹਰ ਤਰ੍ਹਾਂ ਵਾਹ ਲਾਕੇ ਇਲਾਜ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਪਰ ਕੋਈ ਪੇਸ਼ ਨਾ ਗਈ। ਅਾਖਰ ੧੦ ਸਤੰਬਰ ੧੯੩੦ ਈ: ਨੂੰ ਆਪ ਅਕਾਲ ਚਲਾਣਾ ਕਰ ਗਏ।

ਆਪ ਨੇ ਕਈ ਪੁਸਤਕਾਂ ਲਿਖੀਆਂ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚੋਂ ਹੇਠਾਂ ਲਿਖੀਆਂ ਛਪੀਆਂ ਹਨ :—

(੧) ਬੰਦਾ ਬਹਾਦਰ, (੨) ਕਤਕ ਕਿ ਵਿਸਾਖ, (੩) ਹਰਨਾਮ ਕੌਰ, (੪) ਸਦਾ ਕੌਰ, (੫) ਬੰਦਾ ਕੇਨ ਬਾ? (੬) ਮਹਾਰਾਜਾ ਆਲਾ ਸਿੰਘ, (੭) ਗੁਰਪੁਰਬ ਨਿਰਣੈ, (੮) ਅਮਰ ਖਾਲਸਾ, (੯) ਪੰਜਾਬੀ ਰੀਡਰਾਂ। ਆਪ ਦੇ ਕਈ ਲਿਖੇ ਹੋਏ ਖਰੜੇ ਹਾਲਾਂ ਅਣਫੇ ਪਏ ਹਨ। ਫੁਲਵਾੜੀ ਵਿਚ ਸਿੱਖ ਇਤਿਹਾਸ ਸਬੰਧੀ ਆਪ ਦੇ ਕਈ ਲੇਖ ਨਿਕਲਦੇ ਰਹੇ। ਸਭ ਤੋਂ ਪਰਸਿੱਧ ਤੇ ਮਸ਼ਹੂਰ ਕੰਮ ਆਪ ਦਾ ਫੁਲਵਾੜੀ ਦਾ “ਸਿੱਖ ਇਤਿਹਾਸ ਨੰਬਰ” ਪਰਕਾਸ਼ਤ ਕਰਨਾ ਹੈ। ਆਪ ਨੇ ਸਿੱਖ ਇਤਿਹਾਸਕ ਸੁਸਾਇਟੀ ਵੀ ਖੜੀ ਕੀਤੀ ਪਰ ਆਪ ਦੇ ਚਲਾਣਾ ਕਰ ਜਾਣ ਕਰਕੇ ਇਹ ਚਲ ਨਾ ਸਕੀ।

ਸਰਦਾਰ ਕਰਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਵਿਚ ਸੱਚੇ ਇਤਿਹਾਸਕਾਰਾਂ ਵਾਲੇ ਗੁਣ ਸਨ, ਆਪ ਵਿਚ ਜਿਥੇ ਖੋਜ ਦਾ ਤੇ ਸਚ ਝੁਠ ਨਿਖੇੜਨ ਦਾ ਮਾਦਾ ਸੀ ਉਥੇ ਸਚ ਨੂੰ ਪ੍ਰਗਟ ਕਰਨ ਦੀ

ਬੇਹੱਦ ਦਲੇਗੀ ਸੀ। ਆਪ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਨਰਾਜ਼ਗੀ ਜਾ ਪਰਸੰਨਤਾ ਦੀ ਪਰਵਾਹ ਨਹੀਂ ਕਰਿਆ ਕਰਦੇ ਸਨ। ਆਪ ਨੂੰ ਜੋ ਇਤਿਹਾਸਕ ਗਲਤੀਆਂ ਮਲ੍ਹਮ ਹੋਣ ਉਹ ਪ੍ਰਗਟ ਕਰਣੋਂ ਰਤਾ ਨਹੀਂ ਭਕਿਆ ਕਰਨੇ ਸਨ। ਆਪ ਦੇ ਚਲਾਣੇ ਮਗਰੋਂ ਆਪ ਸਥਿਧੀ ਪੰਥ ਦੇ ਆਗੂਆਂ ਤੇ ਵਿਦਵਾਨਾਂ ਨੇ ਹੇਠਾਂ ਲਿਖੀਆਂ ਰਾਵਾਂ ਪਰਗਟ ਕੀਤੀਆਂ :—

ਸਰਦਾਰ ਬ: ਸ: ਕਾਹਨ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨਾਭਾ :—

“ਸਰਦਾਰ ਕਰਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੀ ਥਾਂ ਲੈਣ ਵਾਲਾ ਮੇਰੀ ਨਜ਼ਰ ਵਿਚ ਪੰਥ ਵਿਚ ਕੋਟੀ ਸਜਣ ਵੀ ਨਹੀਂ ਜੱਚਦਾ ॥”

ਬਾਈ ਸਾਹਿਬ ਭਾਈ ਵੀਰ ਸਿੰਘ ਜੀ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ :—

“ਸਰਦਾਰ ਕਰਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਸਿੱਖ ਇਤਿਹਾਸ ਨੂੰ ਸਚ ਤੇ ਖੜ੍ਹੇ ਕੇ, ਹਮਦਰਦੀ ਵਿਚ ਰਹਿਕੇ ਅਤੇ ਫਿਰ ਅਨਿਆਇ ਤੋਂ ਡਰਕੇ ਜੋ ਕੁਝ ਪਾਇਆ ਸੀ ਉਹ ਅਤਿਅੰਤ ਕੀਮਤੀ ਸੀ, ਕਾਸ਼ ਉਸਨੂੰ ਉਹ ਆਪਣੇ ਜੀਵਨ ਵਿਚ ਸਾਰਾ ਲਿਖ ਜਾਂਦੇ ।”

ਪ੍ਰਫੇਸਰ ਜੋਧ ਸਿੰਘ ਜੀ ਐਮ. ਏ :—

“ਮੈਨੂੰ ਇਹ ਕਹਿਣੋਂ ਸੰਗ ਨਹੀਂ ਕਿ ਉਹ (ਸ: ਕਰਮ ਸਿੰਘ ਜੀ) ਸਿੱਖਾਂ ਦੇ ਪਹਿਲੇ ਇਤਿਹਾਸਕਾਰ ਸਨ। ..... ੩੦ ਸਾਲ ਉਸੇ ਇਸ਼ਕ ਨਾਲ ਫਿਰ ਕੋਈ ਸਿੱਖ ਇਤਿਹਾਸ ਦੀ ਖੋਜ ਦਾ ਕੰਮ ਕਰੇ ਤਾਂ ਭਾਈ ਕਰਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੀ ਪਦਵੀ ਨੂੰ ਪੂਜੇ ।”

ਪ੍ਰਫੇਸਰ ਤੇਜਾ ਸਿੰਘ ਜੀ ਐਮ. ਏ :—

“ਸ: ਕਰਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਸਿੱਖਾਂ ਵਿਚ ਪਹਿਲੇ ਇਤਿਹਾਸਕਾਰ ਹੋਏ ਹਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਸਿੱਖ ਇਤਿਹਾਸ ਨੂੰ ਇਤਿਹਾਸ ਦੀ ਸ਼ਕਲ ਵਿਚ ਲਿਖਣ ਦਾ ਯਤਨ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਜਿਤਨੀ ਖੋਜ; ਜਿਤਨੀ ਮਿਹਨਤ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਕੀਤੀ ਹੈ, ਅਗੇ ਕਿਸੇ ਨਹੀਂ ਕੀਤੀ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਆਪਣੀ ਸਾਰੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਇਸੇ ਕੰਮ ਦੇ ਅਰਪਣ ਕਰ ਦਿੱਤੀ ਸੀ ।”

ਮਿ: ਐਨ. ਐਸ. ਸੰਧੂ ਐਮ. ਏ. :—

“ਸਰਦਾਰ ਕਰਮ ਸਿੰਘ ਹੁਰਾਂ ਵਿਚ ਪੂਰਨ ਖੋਜੀਆਂ ਵਾਲੇ ਸਾਰੇ ਗੁਣ ਸਨ। ਆਪ ਦੀ ਹਿੰਮਤ; ਆਪ ਦੀ ਮੇਹਨਤ ਆਪ ਦਾ ਹੋਸਲਾ ਅਤੇ ਇਤਿਹਾਸ ਦੇ ਖੋਜ ਦੀ ਵਿਚਾਰ-ਸ਼ਕਤੀ ਕਿਸੇ ਹੋਰ ਸਿੱਖ ਵਿਚ ਮਿਲਣੀ ਮੁਸ਼ਕਲ ਹੈ ।”

ਲਾਲਾ ਧਨੀ ਰਾਮ ਜੀ ‘ਰਾਤ੍ਰਿਕ’ :—

“ਆਪ ਦਾ ਸਮਾਜਕ ਜੀਵਨ ਬੜਾ ਹੀ ਮਿੱਠਾ ਤੇ ਉੱਚਾ ਸੀ। ਆਪ ਅਵਲ ਦਰਜੇ ਦੇ ਹਸਮੁਖੇ, ਸਾਡ ਕਹਿਣ ਵਾਲੇ ਤੇ ਬੇਤਅੱਸਬ ਸਨ। ਹਠ ਆਪ ਵਿਚ ਨਾਮ ਮਾਤਰ ਵੀ ਨਹੀਂ ਸੀ।”

ਸ: ਗੰਡਾ ਸਿੰਘ ਜੀ ਕੇਵਲ :—

“ਸਰਦਾਰ ਕਰਮ ਸਿੰਘ ਸਚਮੁੱਚ ਉਹ ਸੱਚਾ ਤੇ ਸੁੱਚਾ ਬੰਦਾ ਸੀ ਕਿ ਜੋ ‘ਕਰਮ’ ਉਸ

ਦੇ ਦਿਲ ਉਪਜਦਾ, ਓਹ ਹੀ 'ਕਰਮ' ਹਰ ਵੇਲੇ ਉਸ ਦੀ ਜਬਾਨ ਤੇ ਹੁੰਦਾ ਤੇ ਉਸੇ ਕਰਮ ਨੂੰ ਕਰਮ ਵਿਚ ਲਿਆਉਣ ਲਈ ਕਰਮ ਕਰਦਾ ਸੀ ।.....ਸਚਮੁੱਚ ਸਰਦਾਰ ਕਰਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੀ ਮੌਤ ਨਾਲ ਸਿੱਖ ਇਤਿਹਾਸ ਦਾ ਇਕ ਬਹੁਮੁੱਲਾ ਖਜ਼ਾਨਾ ਲੁਟਿਆ ਗਿਆ ਹੈ”

“ਪ੍ਰੋਫੈਸਰ ਸ਼ੇਰ ਸਿੰਘ ਜੀ ਗਿਆਨੀ ਐਮ. ਏ. :—

“ਸਰਦਾਰ ਕਰਮ ਸਿੰਘ ਸੀ ਇਤਿਹਾਸ ਲਈ ਸਾਂਚਾ ਬਣਾ ਗਏ ਹਨ । ਉਹ ਆਪ ਨਮੂਨਾ ਦੇ ਕੇ ਨੀਂਹ ਰੱਖ ਗਏ ਹਨ ।.....ਮੈਂ ਤਾਂ ਇਹ ਕਹਾਂਗਾ ਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਲੋਂ ਖੋਜ, ਧੜਤਾਲ, ਨੁਕਤਾਚੀਨੀ ਤੇ ਵਿਚਾਰ ਨੂੰ ਇਤਿਹਾਸ ਵਿਚ ਥਾਂ ਦੇਣਾ ਉਨ੍ਹਾਂ ਸਿੱਖ ਇਤਿਹਾਸ ਦੇ ਅਸਲ ਅਰਥਾਂ ਵਿਚ ਮੌਢੀ ਦੀ ਪਦਵੀ ਦੇਂਦਾ ਹੈ ।”

ਪ੍ਰੋਫੈਸਰ ਗੁਰਮੁਖ ਨਿਹਾਲ ਸਿੰਘ ਜੀ ਐਮ. ਏ. :—

“ਸਰਦਾਰ ਕਰਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਆਪਣਾ ਸਾਰਾ ਜੀਵਨ ਹੀ ਪੰਥ ਸੇਵਾ ਵਿਚ ਅਰਪਨ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਸੀ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਬੜੀ ਮਿਹਨਤਾਂ ਤੇ ਘਾਲਾਂ ਨਾਲ ਥਾਂ ਥਾਂ ਫਿਰ ਕੇ ਸਿੱਖ ਇਤਿਹਾਸ ਦਾ ਮਸਾਲਾ ਇਕੱਠਾ ਕੀਤਾ ।”

ਸੰਤ ਜਵਾਲਾ ਸਿੰਘ ਜੀ ਪਟਿਆਲਾ :—

ਮੈਂ ਅਪਣੀ ਸਾਰੀ ਉਮਰ ਦੇ ਇਤਿਹਾਸਕ ਤਜਰਬੇ ਦੇ ਆਧਾਰ ਤੇ ਦਾਹਵਾ ਕਰਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਸਰਦਾਰ ਕਰਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦਾ ਦਰਜਾ ਸੰਸਾਰ ਦੇ ਅਤੀ ਉੱਚ ਦਰਜੇ ਦੇ ਇਤਿਹਾਸਕਾਰਾਂ ਦੇ ਬਰਾਬਰ ਸੀ ।”

ਬਾਵਾ ਬੁੱਧ ਸਿੰਘ ਜੀ ਸੁ: ਇਨਜੀਨੀਅਰ :—

“ਸਰਦਾਰ ਕਰਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਹਿਸਟੋਰੀਅਨ ਨੂੰ ਇਤਿਹਾਸਕ ਖੋਜ ਦੀ ਲਗਨ ਸੀ ਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਸਾਰੀ ਉਮਰ ਸਚੇ ਇਤਿਹਾਸ ਲਈ ਮਸਾਲਾ ਇਕੱਠਾ ਕਰਨ ਵਿਚ ਗੁਜ਼ਾਰੀ ।”

ਲਾਲਾ ਰਾਮਰੰਦ ਜੀ ਮਨਚੰਦਾ ਐਡਵੋਕੇਟ :—

“ਸਰਦਾਰ ਕਰਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਹਿਸਟੋਰੀਅਨ ਇਕ ਸੱਚਾ ਇਤਿਹਾਸ-ਖੋਜੀ ਸੀ ।”

ਸ: ਸੂਰਤ ਸਿੰਘ ਜੀ 'ਜੋਗੀ' ਬੀ. ਏ. ਬੀ. ਟੀ. :—

“ਆਪ ਬੜੇ ਪੀਰਜ ਵਾਲੇ ਤੇ ਡੂੰਘੀ ਸੌਚ ਵਾਲੇ ਸਨ । ਆਪ ਵਿਚ ਉਹ ਸਭੋਂ ਗੁਣ ਸਨ ਜੋ ਕਿ ਇਕ ਸਚੇ ਇਤਿਹਾਸਕਾਰ ਵਿਚ ਹੋਣੇ ਚਾਹੀਦੇ ਹਨ ।”

ਕੱਤਕ ਕਿ ਵਿਸਾਖ

ਇਹ ਪੁਸਤਕ ਆਪ ਨੇ ‘ਬੰਦਾ ਬਹਾਦਰ’ ਤੋਂ ਮਗਰੋਂ ਲਿਖੀ ਸੀ। ਇਸ ਵਿਚ ਆਪ ਨੇ ਨਾ ਕੇਵਲ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦੇ ਜਨਮ ਦੀ ਹੀ ਖੋਜ ਕੀਤੀ ਹੈ, ਪਈ ਇਹ ਕੱਤਕ ਵਿਚ ਹੋਇਆ ਜਾਂ ਵਿਸਾਖ ਵਿਚ; ਬਲਕਿ ਆਪਨੇ ਭਾਈ ਬਾਲੇ ਦੀ ਸਾਰੀ ਜਨਮਸਾਖੀ ਨੂੰ ਪੜਚੋਲਿਆ ਹੈ, ਅਤੇ ਜਨਨ ਸਾਖੀ ਦੀਆਂ ਆਪਣੀਆਂ ਗਵਾਹੀਆਂ ਨਾਲ ਸਾਬਤ ਕੀਤਾ ਹੈ ਕਿ ਏਹ ਬਿਲਕੁਲ ਬਣਾਉਟੀ ਹੈ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਿਨਾਂ ਵਿਚ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਭਾਈ ਬਾਲੇ ਦੀ ਜਨਮ ਸਾਖੀ ਉਤੇ ਬੜੀ ਸ਼ਰਧਾ ਸੀ। ਗੁਰਦਵਾਰਿਆਂ ਵਿਚ ਇਸ ਦੀ ਕਥਾ ਹੋਇਆ ਕਰਦੀ ਸੀ। ਸਰਦਾਰ ਕਰਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦਾ ਉਸ ਜਨਮ ਸਾਖੀ ਨੂੰ ਬਣਾਉਟੀ ਪਰਗਟ ਕਰਨਾ ਬੜੀ ਭਾਰੀ ਦਲੇਰੀ ਦਾ ਕੰਮ ਸੀ। “ਕੱਤਕ ਕਿ ਵਿਸਾਖ” ਨਾਮੀ ਪੁਸਤਕ ਰੀਡ ਖਾਲਸਾ ਦੀਵਾਨ ਨੇ ਪਰਕਾਸ਼ਤ ਕਰਵਾਈ ਸੀ, ਪਰ ਪਤਾ ਨਹੀਂ ਕਿਉਂ ਛੇਤੀ ਹੀ ਉਸਦੀ ਵਿਕਰੀ ਬੰਦ ਕਰ ਦਿੱਤੀ ਗਈ। ਅਸੀਂ ਬੜੇ ਚਿਰ ਤੋਂ ਇਸ ਦੀ ਕਾਪੀ ਤਲਾਸ਼ ਕਰ ਰਹੇ ਸਾਂ ਪਰ ਕਿਉਂ ਨਹੀਂ ਸੀ ਲੱਭਦੀ। ਆਖਰ ਨੂੰ ਸਰਦਾਰ ਗੁਰਬਖਸ਼ ਸਿੰਘ ਜੀ ਬਾਗਬਾਨਪੁਰਾ ਨੇ ਬੜੀ ਕਿਰਪਾ ਦਵਾਰਾ ਆਪਣੀ ਲਾਇਬਰੇਰੀ ਵਿਚੋਂ ਇਕ ਕਾਪੀ ਸਾਨੂੰ ਦਿੱਤੀ। ਇਹ ਪੁਸਤਕ ਇੱਡੀ ਖੋਜ ਭਰੀ ਤੇ ਵਿਚਾਰ ਭਰੀ ਹੈ ਕਿ ਇਕ ਵੇਗਾਂ ਇਸਨੂੰ ਹਰ ਇਕ ਖੋਜੀ ਤੇ ਹਰ ਇਕ ਸਿੱਖ ਨੂੰ ਜ਼ਰੂਰ ਪੜ੍ਹਨੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ। ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ ਕਿ ਕਈ ਸੱਜਨ ਸਰਦਾਰ ਕਰਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੀ ਸਾਰੀ ਖੋਜ ਨਾਲ ਪੂਰੀ ਸੰਮਤੀ ਨਾ ਰੱਖਣ, ਪਰ ਇਸ ਗੱਲ ਤੋਂ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਇਨਕਾਰ ਨਹੀਂ ਹੋਵੇਗਾ ਕਿ “ਕੱਤਕ ਕਿ ਵਿਸਾਖ” ਲਿਖਕੇ ਸਰਦਾਰ ਕਰਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਬੜੀ ਬਹੁ-ਮੁੱਲੀ ਸੇਵਾ ਕੀਤੀ ਹੈ, ਅਤੇ ਖੋਜ-ਵਿਚਾਰ ਕਰਨ ਦੀ ਸੜਕ ਬਣਾ ਦਿਤੀ ਹੈ। ਸਾਨੂੰ ਭਰੋਸਾ ਹੈ ਕਿ ਸੱਜਨ ਜਨ ਇਸ ਪੁਸਤਕ ਨੂੰ ਪੂਰਨ ਵਿਚਾਰ ਨਾਲ ਪੜ੍ਹਣਗੇ ਅਤੇ ਲੇਖਕ ਦੀ ਘਾਲ ਤੇ ਮੇਹਨਤ ਦੀ ਕਦਰ ਪਾਣਗੇ।

— ਹੀਰਾ ਸਿੰਘ “ਦਰਦ”
ਐਡੀਟਰ “ਫੁਲਵਾੜੀ” ਲਾਹੌਰ

੧੭ ਅਕਾਲ ਸਹਾਇ ॥

ਸ੍ਰੀ ਮਾਨ ਸਰਬ ਗੁਣ ਖਾਨ ਭਾਈ ਕਰਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਜੋਗ ਫਤਹੇ ਸ੍ਰੀ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਜੀ ਕੀ ਪਰਵਾਣ ਹੋਵੇ । ਪੁਸਤਕ ‘ਕੱਤਕ ਵਿਸਾਖ’ ਨਾਮ ਆਪ ਵਲੋਂ ਮੇਰੇ ਪਾਸ ਪੁੱਜਾ, ਆਪ ਨੇ ਜੋ ਰਾਇ ਮੰਗੀ ਹੈ ਸੋ ਮੇਰੀ ਰਾਇ ਪੰਥ ਦੀ ਰਾਇ ਦੇ ਅੰਦਰ ਹੀ ਹੈ, ਆਪ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਸ਼ਲਾਘਾ ਦੇ ਜੋਗ ਹੈ, ਪ੍ਰਤ੍ਤੁ ਪੰਥ ਦੇ ਮਾਨੇ ਹੋਏ ਪਾਚੀਨ ਪਰਚੱਲਤ ਪੁਸਤਕ ਦਾ ਸਰਬਥਾ ਖੰਡਨ ਪੰਥ ਵਿਚ ਰੌਲਾ-ਘਰੋਲਾ ਪੈ ਜਾਣ ਦਾ ਡਰ ਹੈ, ਔਰ ਛਾਇਦਾ ਲੰਬਾ ਹੈ ਨਹੀਂ । ਜੇ ਕੋਈ ਤਰਕ-ਬਾਜ਼ ਅਨਮਤੀ ਜਨਮ ਸਾਖੀ ਦੀਆਂ ਕਹਾਣੀਆਂ ਨੂੰ ਨਿਰਮੂਲਕ ਯਾ ਗੱਪਾਂ ਦੱਸੇ ਤਾਂ ਹਿੰਦੂ ਪੁਰਾਣ, ਮੁਹੰਮਦੀ ਹਦੀਸਾਂ, ਈਸਾਈ, ਅੰਜੀਲ, ਤੌਰੇਤ ਵਗੈਰਾ ਨੂੰ ਪੜ੍ਹ ਦੇਖੋ, ਸਭ ਦੇ ਘਰ ਵਿਚ ਅੰਧੇਰਾ ਢੋਈਦਾ ਹੈ, ਫੇਰ ਸਾਧਕ ਬਾਧਕ ਤਾਂ ਸਭ ਨੂੰ ਮੰਨਣੀ ਪੈਂਦੀ ਹੈ । ਹੋਰ ਜਿੱਕੂ ਇਕ ਬਾਲੇ ਦਾ ਨਾਮ ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ ਨੇ ਨਹੀਂ ਲਿਖਿਆ, ਸਿੱਖਾਂ ਦੀ ਫੈਰਿਸਤ ਵਿਚ ਹੋਰ ਭੀ ਬਹੁਤੇ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਸਿੱਖ ਭਾਈ ਭਗਤੂ, ਬਹਿਲੋ, ਭੁਦੜ, ਦਿਆਲਾ ਵਗੈਰਾ ਨਹੀਂ ਲਿਖੇ, ਅਪਰਸਿੱਧ ਬਹੁਤੇ ਲਿਖੇ ਹਨ, ਏਸ ਕਰਕੇ ਸਾਫ਼ ਨਹੀਂ ਲਿਖਿਆ (ਗੁਰਮੁਖ ਬਾਲ ਸੁਭਾਇ ਉਦਾਸੀ) । ਛੰਦ ਵਿਚ ਲਘੂ ਦੀਰਘ, ਦੀਰਘ ਲਘੂ ਵਰਤਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਹੋਰ ਜੇ ਉਲਾਦ ਵਾਲੇ ਹੀ ਸਿਖ ਹੋਏ ਮੰਨੇ ਜਾਣ ਤਾਂ ਪੰਜਾਂ ਪਿਆਰਿਆਂ ਦੀ ਸੰਤਾਨ ਨਹੀਂ, ਪਰ ਮੰਨੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ, ਹੋਏ ਠੀਕ ਹਨ । ਜਿਸ ਪੱਖ ਨੂੰ ਜਿਤਾਉਣਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਉਸ ਦੀਆਂ ਜੁਕਤੀਆਂ ਪ੍ਰਮਾਨ ਬਹੁਤ ਤੇ ਨਿਸੇਧੀ ਦੇ ਭੀ ਬਹੁਤ ਮਿਲਦੇ ਹਨ । ਮਸੰਦ ਤੀਸਰੇ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦੇ ਵੇਲੇ ਭੀ ਕਾਇਮ ਹੋਏ ਹਨ । ਹੁਣ ਸਿੱਟਾ ਇਹ ਹੈ ਜੇਕਰ ਪੰਥ ਜਨਮ ਸਾਖੀ ਦੇ ਖੰਡਨ ਵਿਚ ਛਾਇਦਾ ਸਮਝਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਜੋ ਕੁਝ ਆਪ ਨੇ ਲਿਖਿਆ ਹੈ ਸਭ ਦਰਸਤ ਹੈ, ਮੈਨੂੰ ਭੀ ਮਨਜ਼ੂਰ ਹੈ ।

ਪ ਚੇਤ
ਸੰ: ੧੯੬੮

ਆਪ ਦਾ ਧੰਨਵਾਦੀ
ਗਿਆਨੀ ਗਿਆਨ ਸਿੰਘ

੧੭ ਸਤਿਗੁਰ ਪ੍ਰਸਾਦਿ ॥

ਕੱਤਕ ਕਿ ਵਿਸਾਖ ?

— — —

੧—ਸਿੱਖ ਇਤਿਹਾਸ ਸਾਡੀ ਘਾਊਲ

ਅੱਜ ਕਲੁ ਰੋਸ਼ਨੀ ਦੇ ਸਮੇਂ ਹਰਿਕ ਕੌਮ ਆਪਣੇ ਸੁਧਾਰ ਦਾ ਜਤਨ ਕਰ ਰਹੀ ਹੈ। ਮੁਸਲਮਾਨ, ਈਸਾਈ ਅਤੇ ਬੁਧ ਆਦਿ ਮਤਾਂ ਦੇ ਲੋਕ ਦਿਨ ਦੂਣੀ ਰਾਤ ਚੌਣੀ ਉੱਨਤੀ ਕਰ ਰਹੇ ਹਨ, ਪਰ ਇਕ ਸਿੱਖ ਕੌਮ ਹੈ ਜੋ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਨਾਲ ਨਾਲ ਨਹੀਂ ਤੁਰ ਰਹੀ। ਭਾਵੇਂ ਕਿਹਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ ਕਿ ਵਿਤੋਂ ਵੱਧ ਕੇ ਜਤਨ ਕੀਤਾ ਜਾ ਰਿਹਾ ਹੈ, ਪਰ ਇਹ ਵੀ ਸੱਚ ਹੈ ਕਿ ਅਜੇ ਤੀਕ ਅਸੀਂ ਦੂਜੀਆਂ ਕੌਮਾਂ ਦੇ ਨਾਲ ਨਾਲ ਤੁਰਨ ਦੀ ਸਮਰੱਬਾ ਨਹੀਂ ਰੱਖਦੇ। ਹੋਰ ਗੱਲਾਂ ਨੂੰ ਛੱਡ ਕੇ ਕੇਵਲ ਇਤਿਹਾਸ ਨੂੰ ਹੀ ਲੈ ਲਵੇ ਤਾਂ ਪਤਾ ਲਗ ਜਾਵੇਗਾ ਕਿ ਅਸੀਂ ਇਸ ਅਤਿ ਲੋੜੀਂ ਦੇ ਉੱਦਮ ਵਿਚ ਹੀ ਗੁਆਂਢੀ ਕੌਮਾਂ ਨਾਲੋਂ ਕਿੰਨੇ ਪਿੱਛੇ ਹਾਂ।

ਇਹ ਇਕ ਮੰਨੀ—ਪਰਮੰਨੀ ਗੱਲ ਹੈ ਕਿ ਹਰ ਕੌਮ ਦੇ ਇਤਿਹਾਸ ਵਿਚ ਵਾਧੇ ਘਾਟੇ ਮੁੱਢ ਤੋਂ ਹੀ ਹੁੰਦੇ ਰਲੇ ਆਏ ਹਨ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀ ਅਦਲਾ-ਬਦਲੀ ਕਰਨ ਵਾਲਿਆਂ ਦੀ ਨੀਤ ਜਾਂ ਤਾਂ ਇਹ ਰਹੀ ਹੈ ਕਿ ਸਾਰੇ ਇਤਿਹਾਸ ਨੂੰ ਸਮੇਂ ਦੀ ਦਸ਼ਾ ਦੇ ਅਨੁਸਾਰ ਕੀਤਾ ਜਾਵੇ, ਅਰ ਜਾਂ ਕਿਸੇ ਖਾਸ ਪ੍ਰਯੋਜਨ-ਸਿੱਧੀ ਲਈ ਉਸ ਵਿਚ ਬਹੁਤ ਸਾਰੀਆਂ ਮਨ੍ਯੁਕਤ ਗੱਲਾਂ ਵਾੜੀਆਂ ਜਾਣ। ਪਹਿਲਾ ਕੰਮ ਉਹ ਆਦਮੀ ਕਰਦੇ ਹਨ ਜੋ ਚਿਤੋਂ ਬੁਰਾ ਨਹੀਂ ਚਿਤਵਦੇ ਅਤੇ ਦੂਜਾ ਕੰਮ ਬਾਹਲਾ ਉਹ ਕਰਦੇ ਹਨ ਜੋ ਉਸ ਇਤਿਹਾਸ ਵਾਲੀ ਕੌਮ ਦੇ ਆਚਰਣ ਨੂੰ ਕਿਸੇ ਖਾਸ ਪਹਿਲੂ ਵਲੋਂ ਨੀਵਾਂ ਕਰਨਾ ਚਾਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਪਰ ਇਹ ਜ਼ਰੂਰ ਹੈ ਕਿ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੋਹਾਂ ਹਾਲਤਾਂ ਵਿਚ ਜਿਸ ਨੂੰ ਅਸਲ ਤੇ ਸੁਧ ਇਤਿਹਾਸ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਉਹ ਨਹੀਂ ਰਹਿੰਦਾ, ਕੋਈ ਖਾਸ ਗੱਲ ਵਧ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਕੋਈ ਘੱਟ।

ਏਸ ਅਸੂਲ ਦੀ ਪ੍ਰੇਰਣਾ ਯਹੁਦੀ, ਈਸਾਈ ਅਤੇ ਮੁਸਲਮਾਨ ਆਦਿ ਮਤਾਂ ਦੇ ਧਰਮ

ਪੁਸਤਕਾਂ ਅਤੇ ਇਤਿਹਾਸਾਂ ਤੋਂ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਕੂਣੇਨਨ ਸਾਹਿਬ ਅਤੇ ਵੈਲ-ਹੋਸੀਨ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਯਹੂਦੀਆਂ ਦੀ ਪਰਮ-ਪੁਸਤਕ ਜਾਂ ਇਤਿਹਾਸ ਦੀ ਹਰਿਕ ਕਿਤਾਬ ਨੂੰ ਅਸੀਗੀਆ ਬਾਬਲ ਅਤੇ ਮਿਸਰ ਦੇ ਪੁਰਾਣੇ ਸਿੱਖਿਆਂ ਦੀ ਸਹਾਇਤਾ ਨਾਲ ਪੜਤਾਲਿਆ ਹੈ, ਆਪਣੀ ਖੋਜ ਦੁਆਰਾ ਹਰ ਪੁਸਤਕ ਦੇ ਵਾਧੇ ਘਾਟੇ ਦੇ ਥਾਂ-ਬਿਤੇ ਦੱਸੇ ਹਨ ਅਤੇ ਸਿੱਧ ਕੀਤਾ ਹੈ ਕਿ 'ਪੁਰਾਣਾ ਅਹਿਦ ਨਾਮਾ' ਨਾਮੀ ਪੁਸਤਕ ਜੋ ਅੱਜ ਕਲ੍ਹੁ ਪਰਚੱਲਤ ਹੈ, ਇਹ ਉਹ ਨਹੀਂ ਜੋ ਸਭ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਲਿਖੀ ਅਥਵਾ ਸੁਣਾਈ ਗਈ ਸੀ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੋਹਾਂ ਖੋਜੀਆਂ ਦੇ ਖੋਜ ਦਾ ਤੱਤ ਇਕ ਪਾਦਰੀ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦਸਦਾ ਹੈ :—‘ਇਸਰਾਈਲ, ਦੇ ਇਤਿਹਾਸ ਲਈ ਸਾਡੀਆਂ ਪਰਮਾਣੀਕ ਪੁਸਤਕਾਂ ‘ਪੁਰਾਣੇ ਅਹਿਦ-ਨਾਮੇ’ ਦੀਆਂ ਕਿਤਾਬਾਂ ਹੀ ਹਨ। ਸਾਡੇ ਮੰਦ ਭਾਗਾਂ ਨੂੰ ਕੋਈ ਕਿਤਾਬ ਸਾਡੇ ਤੀਕ ਆਪਣੀ ਪਹਿਲੀ ਸ਼ਕਲ ਵਿਚ ਨਹੀਂ ਪਹੁੰਚੀ, ਇਹਨਾਂ ਨੂੰ ਪਹਿਲੇ ਇਤਿਹਾਸਕਾਰਾਂ ਨੇ ਵਧਾ ਘਟਾ ਛੁੱਡਿਆ ਹੈ ਤੇ ਇਹਨਾਂ ਇਤਿਹਾਸਕਾਰਾਂ ਦਾ ਪ੍ਰਯੋਜਨ ਇਹਨਾਂ ਅਸਲੀ ਗੱਲਾਂ ਨੂੰ ਠੀਕ ਠੀਕ ਦੱਸਣਾ ਨਹੀਂ ਸੀ ਜਿਤਨਾ ਕਿ ਉਹਨਾਂ ਉੱਤੇ ਰੰਗ ਚੜ੍ਹਾਉਣਾ ਸੀ, ਤਾਂ ਜੋ ਇਸ ਢੰਗ ਨਾਲ ਖਾਸ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਸਮੇਂ ਦੇ ਆਦਮੀ ਧਾਰਮਕ ਸਿਖਿਆ ਚੰਗੀ ਲੈ ਸਕਣ। ਇਸੇ ਮਤਲਬ ਦੇ ਸਿੱਧ ਕਰਨ ਵਾਸਤੇ ਉਹ ਐਸਾ ਵਧਾ ਘਟਾ ਜਾਂ ਤਬਦੀਲੀ ਕਰਨੇ ਰਤਾ ਵੀ ਨਹੀਂ ਝਿੜਕੇ, ਜਿਸ ਨਾਲ ਕਿ ਉਹ ਪੁਸਤਕ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਆਪਣੇ ਆਸੇ ਨਾਲ ਮਿਲ ਜਾਵੇ। ‘ਪੁਰਾਣੇ ਅਹਿਦ-ਨਾਮੇ’ ਦੀਆਂ ਇਤਿਹਾਸਕ ਕਿਤਾਬਾਂ ਦੀ ਤਹਿ ਵਿਚ ਪਈਆਂ ਪਹਿਲੀਆਂ ਕਿਤਾਬਾਂ ਨੂੰ ਮੁੜ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨ ਲਈ ਸਾਨੂੰ ਪਿਛਲੀਆਂ ਪਾਈਆਂ ਗੱਲਾਂ ਕੱਢ ਦੇਣ, ਕੱਢੀਆਂ ਹੋਈਆਂ ਪਾਉਣ, ਅਤੇ ਬੁੱਲ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਠੀਕ ਕਰਨ ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ। ਭਾਵੇਂ ਪਹਿਲਾਂ ਪਹਿਲ ਤਾਂ ਇਹ ਅਸੰਭਵ ਜਾਪੇ ਪਰ ਹੇਠਲੀਆਂ ਤਿੰਨ ਗੱਲਾਂ ਨਾਲ ਬਹੁਤ ਕੁਝ ਸੋਖ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ’। (ਅੰਗੇ ਉਹ ਤਿੰਨ ਗੱਲਾਂ ਹਨ)।

ਇਹ ਗੱਲ ਯਹੂਦੀਆਂ ਵਿਚ ਹੀ ਨਹੀਂ, ਈਸਾਈਆਂ ਵਿਚ ਇਸ ਤੋਂ ਵੀ ਵਧ ਹਨੇਰ-ਚੇਦੇ ਹੈ ਹਜ਼ਰਤ ਈਸਾ ਦੇ ਮਗਰੋਂ ਹੀ ਹੋਰ ਹੋਰ ਆਦਮੀਆਂ ਨੇ ਮਨਯੋਗ ਬਾਰਾਂ ਅੰਜੀਲਾਂ ਬਾਰਾਂ ਸ਼ਾਗਿਰਦਾਂ ਦੇ ਨਾਉਂ ਤੇ ਬਣਾ ਦਿਤੀਆਂ। ਆਪਣੇ ਸ਼ਹੀਦਾਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ ਵਧਾਣ ਲਈ ਬਦੋ-ਬਦੀ ਸਮੇਂ ਦੇ ਬਾਦਸ਼ਾਹਾਂ ਨੂੰ ਜਾਲਮ ਅਤੇ ਅਨਿਆਏ ਬਣਾ ਦਿੱਤਾ, ਦਾਰਸ਼ਨਿਕ ਸੈਨੀਕਾ ਨੂੰ ਸੈਟ ਪਾਲ ਦਾ ਚੇਲਾ ਸਿੱਧ ਕਰਨ ਵਾਸਤੇ ਪਾਦਰੀਆਂ ਨੇ ਸੈਕੜੇ ਚਿੱਠੀਆਂ ਮਨਯੋਗ ਹੀ ਲਿਖ ਕੇ ਕਿਤਾਬਾਂ ਵਿਚ ਦਰਜ ਕਰ ਲਈਆਂ। ਆਰਮੀਨੀਅਨ ਚਰਚ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਨਾਲ ਮਿਲਾਉਣ ਵਾਸਤੇ ਚੋਧਵੀਂ ਸਦੀ ਈਸਵੀ ਵਿਚ ਪੋਪ ਬੋਨੀਫੈਸ ਅਠਵੇਂ ਨੇ ਮਨਯੋਗ ਲਿਖਤਾਂ ਬਣਾ ਲਈਆਂ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਦਸਿਆ ਕਿ ਆਰਮੀਨੀਅਨ ਅਤੇ ਜੋਰਜੀਅਨ ਵਡੇਰ ਚੋਬੀ ਸਦੀ ਈਸਵੀ ਦੇ ਆਰੰਭ ਵਿਚ ਪੋਪ ਸਿਲਵੈਸਟਰ ਦੇ ਤਾਬਿਆਂ ਹੋ ਚੁਕੇ ਹਨ। ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਅੱਜ ਕਲ੍ਹੁ ਦੀ ਪਰਚੱਲਤ ਅੰਜੀਲ ਦਾ ‘ਨਵਾਂ ਅਹਿਦ-ਨਾਮਾ’ ਵੀ ਉਹ ਅਸਲ ਪੁਸਤਕ ਨਹੀਂ ਹੈ, ਜੋ ਪਹਿਲਾਂ ਪਹਿਲ ਲਿਖਿਆ ਗਿਆ ਸੀ। ਬਹੁਤ ਸਾਰੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਕੱਢੀਆਂ ਅਤੇ ਬਹੁਤੀਆਂ ਪਾਈਆਂ ਗਈਆਂ, ਸਭ ਮੰਨਦੇ ਹਨ।

ਚਾਰ ਸ਼ਾਗਿਰਦਾਂ ਦੀਆਂ ਲਿਖਤਾਂ ਉਹਨਾਂ ਦੀਆਂ ਨਹੀਂ ਹਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਨਾਉਂ ਤੇ ਉਹ ਅੱਜ ਕਲ ਸਦੀ ਦੀਆਂ ਹਨ, ਸਗੋਂ ਕਿਸੇ ਹੋਰਸ ਹੱਥ ਨੇ ਲਿਖ ਕੇ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਨਾਵਾਂ ਤੇ ਚਲਾ ਦਿੱਤੀਆਂ ਹਨ, ਇਸ ਮਤ ਦੀਆਂ ਕਿਤਾਬਾਂ ਵਿਚ ਏਤਨਾ ਰੌਲਾ ਹੈ ਕਿ ਅੱਜ ਕਲੁਕੇ ਇਕ ਉੱਘੇ ਵਲਾਇਤ ਦੇ ਵੱਡੇ ਪਾਦਰੀ ਦੀ ਸੰਮਤੀ ਮੂਜਬ ਪੰਜਵੀਂ ਸਦੀ ਈਸਵੀ ਤੱਕ ਦੀਆਂ ਲਿਖੀਆਂ ਪੁਸਤਕਾਂ ਮਨਯੋਗ ਲਿਖਤਾਂ ਨਾਲ ਸਿਰੋਂ ਪੈਰਾਂ ਤੀਕ ਭਰੋਆਂ ਹੋਈਆਂ ਹਨ।

ਪਰ ਮੁਸਲਮਾਨ ਕੌਮ ਦੀਆਂ ਕਿਤਾਬਾਂ ਵਿਚ ਸਭ ਤੋਂ ਵਧਕੇ ਹੋਰ-ਫੇਰ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਕੋਣ ਨਹੀਂ ਜਾਣਦਾ ਕਿ ਲਿਖਾਰੀਆਂ ਨੇ ਬੀਬੀ ਆਇਸ਼ਾਂ ਸਬੰਧੀ ਕੀ ਕੀ ਅਨੱਧ ਮਾਰੇ ਹਨ। ਬੀਬੀ ਜੈਨਬ ਦੇ ਵਿਆਹ ਸਬੰਧੀ ਕੀ ਕੁਝ ਲਿਖਿਆ ਹੈ। ਲੋਡੀਆਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ ਕਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਵਣਾਈ ਹੈ ਅਤੇ ਮਨਯੋਗ ਗੱਲਾਂ ਕਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਵਾੜੀਆਂ ਹਨ! ਵਾਕਦੀ ਤਾਰੀਖ ਬਾਬਤ ਤਾਂ ਇਹ ਫਤਵਾ ਹੀ ਲੱਗ ਚੁੱਕਾ ਹੈ ਕਿ ਇਸ ਦਾ ਪਰਮਾਣ ਕਿਧਰੇ ਨਹੀਂ ਮੰਨਿਆ ਜਾਵੇਗਾ, ਹਾਲਾਂ ਕਿ ਇਹ ਬਹੁਤ ਪੁਰਾਣੀ ਤਾਰੀਖ ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ ਦੀ ਹੈ। ਹੱਮਾਦ ਲਿਖਦਾ ਹੈ ਕਿ ਫਿਰਕਾ ਜਨਾਦਕੀਆਂ ਨੇ ਚੇਦਾਂ ਹਜ਼ਾਰ ਹਦੀਸਾਂ ਆਪ ਘੜ ਲਈਆਂ ਸਨ। ਵਜ਼ਾਹ ਨੇ ਆਪ ਮੰਨਿਆ ਹੈ ਕਿ ਚਾਰ ਹਜ਼ਾਰ ਹਦੀਸਾ ਮੈਂ ਆਪ ਬਣਾਈਆਂ ਹਨ। ਸੁਨੀਆਂ ਨੇ ਸੀਇਆਂ ਨੂੰ ਨੀਚਾ ਵਿਖਾਣ ਲਈ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਇਮਾਮਾਂ ਨੇ ਬੁਰਾ ਲਿਖਿਆ ਅਤੇ ਸ਼ੀਇਆਂ ਨੇ ਸੁਨੀਆਂ ਦਾ ਦਿਲ ਦੁਖਾਣ ਵਾਸਤੇ ਇਹਨਾਂ ਦੇ ਖਲੀਫ਼ਿਆਂ ਦੀ ਗਤ ਬਣਾਈ। ਪਰ ਵਾਧੇ ਦੀ ਗੱਲ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਆਪਣੇ ਕਥਨ ਨੂੰ ਪਰਮਾਣੀਕ ਬਣਾਣ ਲਈ ਆਪਣੇ ਆਸੇ ਨੂੰ ਹਜ਼ਰਤ ਮੁਹੰਮਦ ਜੀ ਦੇ ਮੂਰੋਂ ਨਿਕਲਿਆ ਹੋਇਆ ਸਿੱਧ ਕੀਤਾ। ਕਈਆਂ ਨੇ ਹਦ ਦਰਜੇ ਦੀ ਸ਼ਰਧਾ ਦੇ ਕਾਰਨ ਨਵੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਆਪਣੇ ਨਬੀ ਕਰੀਮ ਵੱਲ ਲਾਉਣੀਆਂ ਆਰੰਭੀਆਂ ਅਤੇ ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਯਹੂਦੀ ਤੇ ਇਸਾਈ ਆਪਣੇ ਆਪਣੇ ਵੱਡਿਆਂ ਦੀਆਂ ਕਲਪਤ ਕਰਾਮਾਤਾਂ ਦਸਦੇ ਸਨ, ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ ਨੇ ਵੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਮੁਕਾਬਲੇ ਤੇ ਉਹ ਉਹ ਅਕਲੋਂ ਪਰੇਰੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਲਿਖੀਆਂ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਖਾਬ-ਖਿਆਲ ਵੀ ਰਸੂਲ ਕਰੀਮ ਦੇ ਸਮੇਂ ਵਿਚ ਨਹੀਂ ਸੀ.....। ਸੀਇਆਂ ਨੇ ਆਪਣਾ ਨਿਰਭਰ ਐਹਲ ਬੈਤ ਉਤੇ ਰਖਿਆ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਉਪਮਾ ਵਿਚ ਅਜੇਹੀਆਂ ਅਕਲੋਂ ਪਰੇਰੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਘੜੀਆਂ ਕਿ ਉਹਨਾਂ ਬਜ਼ੁਰਗਾਂ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਜੀਉਂਦਿਆਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਖਿਆਲ ਵੀ ਨਾ ਆਇਆ ਹੋਵੇ। ਏਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸੁਨੀਆਂ ਨੇ ਆਪਣੇ ਇਮਾਮਾਂ ਨੂੰ ਭਾਂਤ ਭਾਂਤ ਦੀਆਂ ਕਰਾਮਾਤਾਂ ਨਾਲ ਲੱਦ ਦਿਤਾ ਅਤੇ ਜਿਤਨੀਆਂ ਅਕਲ ਪਰੇਰੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਇਕ ਪੜ੍ਹਿਆ ਆਦਮੀ ਘੜ ਸਕਦਾ ਹੈ, ਸਭ ਘੜੀਆਂ ਅਰ ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਸੰਬੰਧ ਅਜਿਹੇ ਬਜ਼ੁਰਗਾਂ ਨਾਲ ਪਾਇਆ ਜੇਹੜੇ ਸੱਚ ਮੁੱਚ ਹੀ ਬੋਗੁਨਾਹ ਸਨ ਤੇ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਅਜਿਹੇ ਕੰਮਾਂ ਨਾਲ ਕੋਈ ਵੀ ਵਾਸਤਾ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਪੰਜ ਸੌ ਵਰਿਊਆਂ ਪਿਛੋਂ ਰਥ ਦਾ ਦਰਿਆ ਵਿਚੋਂ ਕੱਢਣਾ ਅਤੇ ਅਜ਼ਰਾਈਲ ਦੀ ਧੋਣ ਉਤੇ ਬੋਪੜ ਮਾਰ ਕੇ ਰੂਹਾਂ ਦੀ ਬੈਲੀ ਉਸ ਪਾਸੋਂ ਖੋ ਲੈਣੀ ਕੁਝ

ਘੱਟ ਗੱਲਾਂ ਨਹੀਂ ਸਨ ! ਇਕ ਕਵੀ ਦਾ ਬੇਲਗਾਮ ਖਿਆਲ ਅਤੇ ਇਕ ਚਿੱਤ੍ਰਕਾਰ ਦੀ ਆਪ-ਹੁਦਾਰੀ ਲਿਖਣ ਵੀ ਅਜੇਹੀ ਵਡਿਆਈ ਦੀ ਤਸਵੀਰ ਨਹੀਂ ਖਿੱਚ ਸਕਦੀ.....। ਅਸਲੀ ਕਰਾਮਾਤ ਦਾ ਖਿਆਲ ਦਿਲਾਂ ਤੋਂ ਕਦੇ ਦਾ ਉਡ ਗਿਆ । ਬਸ ਇਹੋ ਹੀ ਕਰਾਮਾਤ ਰਹਿ ਗਈ ਕਿ ਸੂਰਜ ਨੂੰ ਇਕ ਘੰਟੇ ਜਾਂ ਤੇ ਘੰਟਿਆਂ ਤੀਕ ਇਸ ਲਈ ਖੜ੍ਹਾ ਕਰ ਛਡਿਆ ਕਿ ਹਜ਼ਰਤ ਅਲੀ ਜੀ ਦੀ ਲੰਢੇ ਵੇਲੇ ਦੀ ਨਿਮਾਜ਼ ਕਜ਼ਾ ਹੁੰਦੀ ਸੀ । ਜਬਰਾਈਲ ਅਸਮਾਨੋਂ ਇਕ ਲਿਖਤ ਲੈ ਕੇ ਉਤਰਿਆ ਅਤੇ ਉਸ ਉਤੇ ਹਜ਼ਰਤ ਜੀ ਦੀਆਂ ਮੋਹਰਾਂ ਕਰਵਾਈਆਂ, ਜਿਸ ਦੇ ਅਰਥ ਇਹ ਸਨ ਕਿ ਹਜ਼ਰਤ ਇਮਾਮ ਹੁਸੈਨ ਦਾ ਕਰਬਲਾ ਵਿਚ ਸ਼ਹੀਦ ਹੋਣਾ ਸਾਨੂੰ ਮਨਜ਼ੂਰ ਹੈ । ਹਜ਼ਰਤ ਅਲੀ ਜੀ ਨੇ ਇਕ ਖੂਹ ਵਿਚ ਉਤਰਕੇ ਸੌ ਜਾਂ ਕਈ ਹਜ਼ਾਰ ਜਾਂ ਕਈ ਲੱਖ ਜਿੰਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਕਤਲ ਕੀਤਾ । ਕਰਬਲਾ ਦੇ ਮੈਦਾਨ ਵਿਚ ਜਿੰਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਕਈ ਲੱਖ ਲਸ਼ਕਰ ਨਾਲ ਹਜ਼ਰਤ ਇਮਾਮ ਹੁਸੈਨ ਦੀ ਸਹਾਇਤਾ ਲਈ ਹਾਜ਼ਰ ਹੋਇਆ, ਪਰ ਆਪ ਨੇ ਸਹਾਇਤਾ ਮਨਜ਼ੂਰ ਨਾ ਕੀਤੀ । ਦੱਰਾ ਖੈਬਰ ਨੂੰ ਹਜ਼ਰਤ ਅਲੀ ਨੇ ਆਪਣੇ ਇਕ ਹੱਥ ਨਾਲ ਉਠਾ ਲਿਆ । ਅਸਮਾਨੋਂ ਰੋਜ਼ ਖਾਣੇ ਦੇ ਥਾਲ ਭਰੇ ਭਰਾਏ ਉਤਰਦੇ ਸਨ, ਆਦਿ.....। ਇਕ ਹੋਰ ਥਾਂ ਆਪ ਹਦੀਸਾਂ ਵਿਚ ਪਈ ਹਨੇਰ-ਚੌਂਦੇਂ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਕਰਦੇ ਕਰਦੇ ਲਿਖਦੇ ਹਨ ਕਿ ‘ਜੇਕਰ ਇਹਨਾਂ ਹਦੀਸਾਂ ਨੂੰ ਹਜ਼ਰਤ ਮੁਹੰਮਦ ਜੀ ਦੇ ਅੱਗੇ ਪੇਸ਼ ਕਰਨ ਦੀ ਕੋਈ ਸੂਰਤ ਨਿਕਲ ਆਵੇ ਤਾਂ ਹਜ਼ਾਰ ਵਿਚੋਂ ਵੱਡੇ ਅੰਖ ਨਾਲ ਇਕ ਸਾਖੀ ਸੱਚੀ ਨਿਕਲੇਗੀ ।’

ਇਹ ਕੇਵਲ ਵੰਨਗੀ ਮਾਤਰ ਇਕ ਬੰਨੇ ਦਾ ਹਾਲ ਦਸਿਆ ਗਿਆ ਹੈ, ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਜੋ ਜੋ ਅਨੱਗਥ ਉਤਲੀਆਂ ਕੌਮਾਂ ਦੇ ਇਤਿਹਾਸ ਆਦਿ ਪੁਸਤਕਾਂ ਵਿਚ ਹੋਏ ਹਨ ਉਹ ਪੁਸਤਕਾਂ ਦੇ ਪੜ੍ਹਨ ਵਾਲੇ ਨੂੰ ਹੀ ਮਲੂਮ ਹੋ ਸਕਦੇ ਹਨ । ਇਤਨੇ ਸਾਰੇ ਲੇਖ ਦਾ ਮਤਲਬ ਇਹ ਸੀ ਕਿ ਜੇਹੜੀਆਂ ਕੌਮਾਂ ਮੁੱਢ ਤੋਂ ਹੀ ਆਪਣੇ ਸਮਾਜਾਰ ਆਪ ਲਿਖਦੀਆਂ ਆਈਆਂ ਹਨ, ਜਦ ਉਹਨਾਂ ਦੀਆਂ ਤਾਗੀਖਾਂ ਅਤੇ ਪੁਸਤਕਾਂ ਦਾ ਇਹ ਹਾਲ ਹੈ, ਤਾਂ ਆਪ ਸੋਚੋ ਕਿ ਸਾਡਾ ਕੀ ਹਾਲ ਹੋਵੇਗਾ, ਜਿੰਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਇਤਿਹਾਸ ਦੀ ਕਦਰ ਹੀ ਨਹੀਂ ਹੈ । ਇਹ ਤਾਂ ਜ਼ਰੂਰ ਹੈ ਕਿ ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹੋਰਨਾਂ ਕੌਮਾਂ ਦੇ ਇਤਿਹਾਸ ਆਦਿ ਪੁਸਤਕਾਂ ਵਿਚ ਵਾਧੇ ਘਾਟੇ ਹੁੰਦੇ ਆਏ ਹਨ, ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸਾਡੇ ਵਿਚ ਵੀ ਹੋਏ ਹੋਣਗੇ, ਪਰ ਘਾਟੇ-ਵੰਦੀ ਗੱਲ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਹੋਰ ਕੌਮਾਂ ਨੇ ਤਾਂ ਜਤਨ ਕਰ ਕੇ ਵਾਧੇ ਘਾਟੇ ਲੱਭ ਕੇ ਆਪੋ ਆਪਣੇ ਇਤਿਹਾਸ ਸੋਧ ਲਏ ਅਤੇ ਇਸ ਵੇਲੇ ਸਚਾਈ ਦੇ ਨੇੜੇ ਨੇੜੇ ਜਾਪਦੇ ਹਨ, ਪਰ ਇਕ ਸਿੱਖ ਕੌਮ ਹੈ ਜੋ ਜਾਣਦੀ ਹੈ ਕਿ ਵਾਧੇ ਘਾਟੇ ਸਾਡੀਆਂ ਪੁਸਤਕਾਂ ਵਿਚ ਵੀ ਕੀਤੇ ਗਏ ਹਨ, ਪਰ ਜਤਨ ਨਹੀਂ ਕਰਦੀ ਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਪੁਸਤਕਾਂ ਦੀ ਪੜਤਾਲ ਕੀਤੀ ਜਾਵੇ । ਇਤਿਹਾਸ ਵਿਚ ਮਨ-ਭਾਉਂਦੀਆਂ ਗੱਪਾਂ ਮਾਰੀਆਂ ਗਈਆਂ ਹਨ, ਅਤੇ ਆਏ ਦਿਨ ਅਜੇਹੀਆਂ ਸਾਖੀਆਂ ਦੇ ਆਸਰੇ ਅਨਮਤੀ ਲੋਕ ਪੰਥ ਉਤੇ ਹਮਲੇ ਕਰਦੇ ਹਨ; ਪਰ ਪੰਥ ਨੇ ਉਹ ਸਹਿਨਸ਼ੀਲਤਾ ਪਾਰਨ ਕੀਤੀ ਜਾਪਦੀ ਹੈ ਕਿ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਵੇਖ ਕੇ ਪੁਸਤਕਾਂ ਦੀ ਪੜਤਾਲ

ਕਰਨੀ ਤਾਂ ਕਿਤੇ ਰਹੀ, ਪੜਤਾਲ ਦਾ ਖਿਆਲ ਵੀ ਦਿਲ ਵਿਚ ਨਹੀਂ ਲਿਆਉਂਦਾ ।

ਪੰਥ ਦੇ ਸਾਰੇ ਇਤਿਹਾਸ ਨੂੰ ਛੱਡ ਕੇ ਕੇਵਲ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬਾਂ ਦਾ ਇਤਿਹਾਸ ਹੋ ਲਵੇ । ਇਨ੍ਹਾਂ ਸਾਰੇ ਸਮਾਚਾਰਾਂ ਨੂੰ ਵੀ ਛੱਡਦੇ ਹੋਏ ਹੋਰ ਨੇੜੇ ਆ ਕੇ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਦੇ ਅਵਤਾਰ ਧਾਰਨ ਦਾ ਸਮਾਂ ਹੀ ਵਿਚਾਰੇ । ਕਿਤਨੀ ਕੁ ਹੋਰਾਨਗੀ ਦੀ ਗੱਲ ਹੈ ਕਿ ਸਾਨੂੰ ਉਹ ਵੇਲਾਂ ਸਪੱਸ਼ਟ ਅਤੇ ਸਹੀ ਤੌਰ ਤੇ ਮਾਲੂਮ ਨਹੀਂ, ਜਿਸ ਸੁਭ ਵੇਲੇ ਅਤੇ ਖਿਣ ਵਿਚ ਕਲਜੁਗ ਦਾ ਰਾਜ ਬਦਲਕੇ ਸਤਿਜੁਗ ਦਾ ਪਹਿਰਾ ਹੋ ਗਿਆ, ਜਿਸ ਵੇਲੇ ਸਤਿਨਾਮ ਦੇ ਮੰਤਰ ਅੱਗੇ ਕੂੜੇ ਨਾਉਂ ਫਿਪ ਗਏ, ਜਿਸ ਵੇਲੇ ਬਣਾਉਟੀ ਧਰਮ ਦੀ ਜੜ੍ਹ ਉਖੜੀ ਅਤੇ ਖਾਲਸਾ ਧਰਮ ਦਾ ਬੀ ਪੈ ਗਿਆ, ਜਿਸ ਵੇਲੇ ਹਉਮੈ ਅਤੇ ਹੰਕਾਰ ਮਾਰਗ ਹਟਕੇ ਨਿਮਰਤਾ ਅਤੇ ਭਗਤੀ ਮਾਰਗ ਚਲਿਆ, ਜਿਸ ਵੇਲੇ ਸ਼ਰਾਕਤ ਟੱਟ ਕੇ ਏਕਤਾ ਸਥਾਪਨਾ ਹੋਈ, ਜਿਸ ਘੜੀ ਕ੍ਰੋੜਾਂ ਪਦਮਾਂ ਜੀਆਂ ਦੇ ਉਧਾਰ ਦਾ ਨਸੀਬਾ ਜਾਗਿਆ, ਜਿਸ ਵੇਲੇ ਅਗਿਆਨਤਾ ਦੀ ਧੁੰਪ ਮਿਟੀ ਅਤੇ ਸਤਿ ਧਰਮ ਤੇ ਗਿਆਨ ਦਾ ਚਾਨਣ ਹੋਇਆ । ਕਿੱਡੇ ਹਨੇਰ ਦੀ ਗੱਲ ਹੈ ਕਿ ਚੰਗੇ-ਚੰਗੇ ਵਿੱਦਵਾਨ ਅਤੇ ਪਾਠਕ ਹੋ ਗੁਜ਼ਰੇ, ਮਗਰ ਕਿਸੇ ਭੀ ਉਸ ਸੁਭ ਵੇਲੇ ਦਾ ਪਤਾ ਨਾ ਲਾਇਆ । ਕਈ ਮਹਾਰਾਜੇ, ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਅਤੇ ਰਾਜੇ ਹੋ ਗੁਜ਼ਰੇ, ਪਰ ਕਿਸੇ ਉਸ ਪਲ ਦਾ ਪਤਾ ਨਾ ਕਢਾਇਆ¹ ਸ਼ੋਕ ਹੈ ਕਿ ਅਜੇ ਤੀਕ ਵੀ ਏਧਰ ਧਿਆਨ ਨਹੀਂ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ । ਕੋਈ ਕਹਿ ਰਿਹਾ ਹੈ ਕਿ ਵਿਸਾਖ ਸੁਦੀ ਤਿੰਨ ਨੂੰ ‘ਮਿਟੀ ਧੁੰਪ ਜਗੁ ਚਾਨਣੁ ਹੋਆ’ ਅਤੇ ਕੋਈ ਆਖਦਾ ਹੈ ਕਿ ਕਤਕ ਪੂਰਨਮਾਸੀ ਨੂੰ ‘ਕਲ ਤਾਰਨ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਆਇਆ’ ਪਰ ਅਜੇ ਤੀਕ ਇਹ ਫੈਸਲਾ ਨਹੀਂ ਹੋਇਆ ਕਿ ਠੀਕ ਦਿਨ ਕਿਹੜਾ ਹੈ । ਭਾਈ ਮਨੀ ਸਿੰਘ ਜੀ ਵਿਸਾਖ ਸੁਦੀ ਤਿੰਨ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ, ਹੋਰ ਦਸ ਬਾਰਾਂ ਪੂਰਾਣੀਆਂ ਜਨਮ ਸਾਖੀਆਂ ਹਨ ਉਹ ਵੀ ਵਿਸਾਖ ਸੁਦੀ ਤਿੰਨ ਹੀ ਦਸਦੀਆਂ ਹਨ । ਭਾਈ ਬਾਲੇ ਵਾਲੀ ਜਨਮ ਸਾਖੀ ਅਨੁਸਾਰ ਉਹ ਸੁਭ ਦਿਨ ਕੱਤਕ ਪੂਰਨਮਾਸੀ ਦਾ ਹੈ । ਅੱਜ ਕੱਲ੍ਹੂ ਦੀਆਂ ਬਣੀਆਂ ਹੋਰ ਕਈ ਸਾਖੀਆਂ ਵੀ ਕੱਤਕ ਪੂਰਨਮਾਸੀ ਦਸਦੀਆਂ ਹਨ । ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਗੜਬੜ ਤਾਂ ਬਹੁਤ ਹੈ ਪਰ ਫੈਸਲਾ ਕੋਈ ਨਹੀਂ ।

ਇਸ ਰੋਲੇ ਨੂੰ ਮਿਟਾਉਣ ਵਾਸਤੇ ਪਹਿਲਾਂ ਪਹਿਲ ਜਤਨ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਸਿੰਘ ਸਭਾ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਨੇ ਕੀਤਾ ਸੀ, ਜਿਸਦੇ ਸਥਾਪਨ ਹੋਣ ਦਾ ਮੁੱਖ ਪ੍ਰਯੋਜਨ ਹੀ ਸਿੱਖ ਇਤਿਹਾਸ ਨੂੰ ਠੀਕ ਕਰਨਾ ਸੀ । ਪਰ ਸ਼ੋਕ ਨਾਲ ਲਿਖਣਾ ਪੈਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਜੋ ਫੈਸਲਾ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਉਹ ਉਸ ਵੇਲੇ ਤਾਂ ਯਕਤੀ ਪੂਰਤ ਅਤੇ ਇਨਸਾਫ਼ ਵਾਲਾ ਹੋਵੇਗਾ, ਪਰ ਅੱਜ ਕੱਲ੍ਹੂ ਉਸ ਨੂੰ ਪੜ੍ਹਿਆਂ ਹਾਸ਼ਾ ਆਉਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਅਜਿਹੇ ਚੜ੍ਹਗੀ ਸਵਾਲ ਨੂੰ ਕਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਪੱਕੇ ਅਤੇ ਬੇਪਰਵਾਹੀ ਨਾਲ ਤੋੜ ਕੇ ਬੰਨੇ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ । ਸੁਣਨ ਵਿਚ ਆਉਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਭਾਈ ਗੁਰਮੁੱਖ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਜੋ ਓਦੋਂ ਓਗੀਐਟਲ ਕਾਲਜ ਦੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਸਨ, ਬ੍ਰਿਗੂ ਸੰਘਤਾ ਦੇ ਸਬੂਤ ਪੇਸ਼ ਕੀਤੇ, ਪਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਇਥੇ ਕੁਝ ਵਟੀ ਦੀ ਨਹੀਂ ਜਾਪੀ, ਕਿਉਂਕਿ ਸੰ: ੧੯੪੧ ਬਿ: ਦੇ “ਸੁਧਾਰਾਰਕ” ਨਾਮੇ ਅਖਬਾਰ ਵਿਚ, ਜਿਸ ਦੇ ਐਡੀਟਰ ਉਹ ਆਪ ਹੀ ਸਨ, ਉਨ੍ਹਾਂ

1. ਸੁਧਾਰਾਰਕ ।

ਨੇ ਫੇਰ 'ਜਨਮ ਕੁਝਲੀਆਂ' ਅਤੇ ਬਾਈ ਬਾਲੇ ਵਾਲੀ ਜਨਮ ਸਾਖੀ ਬਾਬਤ ਬਹੁਤ ਲੰਮਾ ਲੋਖ ਲਿਖਿਆ ਹੈ।

ਇਸ ਤੋਂ ਮਹਾਰੇ ਅੱਜ ਤੀਕ ਚੁਪ ਹੀ ਰਹੀ। ਪਿੱਛੇ ਜਹੋ ਸਿੰਘ ਸਭਾ ਭਸੰਡ ਦੇ 'ਕੁਲੇਮੇ' ਛਪੇ ਸਨ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚੋਂ ਭਲੋਮਾ ਨੰਬਰ ੯ ਇਸ ਗੱਲ ਦੇ ਫੈਸਲੇ ਵਾਸਤੇ ਸੀ ਕਿ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਆਗਮਨ ਦਾ ਦਿਨ ਕੱਤਕ ਵਿਚ ਹੈ ਕਿ ਵਿਸਾਖ ਵਿਚ ? ਅਤੇ ਸਿੰਘ ਕੀਤਾ ਸੀ ਕਿ ਅਸਲੀ ਦਿਨ ਵਿਸਾਖ ਦਾ ਹੈ ਪਰ ਪਤਾ ਨਹੀਂ ਪੰਥ ਅੱਗੇ ਪੇਸ਼ ਹੋਏ ਇਸ ਕੁਲੇਮੇ ਲਈ ਕਿਸੇ ਨ ਆਪਣੀ ਸੰਮਤੀ ਵੀ ਘੱਲੀ ਹੈ ਜਾਂ ਨਹੀਂ। ਘੱਲੀ ਕਾਵੇਂ ਨਾ ਘੱਲੀ, ਪਰ ਇਸ ਗੱਲ ਦਾ ਪਤਾ ਜ਼ਰੂਰ ਲੱਗਦਾ ਹੈ ਕਿ ਇਹ ਖਿਆਲ ਜੋ ਰਹਿ-ਰਹਿ ਕੇ ਕਦੀ ਨਾ ਕਦੀ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਆ ਹੀ ਜਾਦਾ ਹੈ, ਇਨ ਵਿਚ ਅਸਲੀਅਤ ਜ਼ਰੂਰ ਹੈ। ਇਤਨੀ ਵਾਰ ਨਾ-ਕਾਮਯਾਬੀ ਦਾ ਮੂੰਹ ਵੇਖ ਕੇ ਵੀ ਜੋ ਖਿਆਲ ਦਿਲਾ ਵਿਚ ਉਕਰ ਉਕਰ ਪਏ, ਉਸ ਵਿਚ ਭਲਾ ਕਦੀ ਖਿਆਲ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ ਕਿ ਸੌਚਾਈ ਦਾ ਕੋਈ ਅਸ ਨ ਹੋਵੇਗੀ ? ਜੋ ਗੱਲ ਅਸਲ ਵਿਚ ਝੂਠੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਉਹ ਇਕ ਵਾਫ ਛਿੱਗ ਕੇ ਢੰਗ ਕਦੀ ਨਹੀਂ ਉਠਦੀ, ਪਰ ਸੌਚ ਨੂੰ ਇਹ ਮਾਣ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੈ ਕਿ ਛਿੱਗ ਦਿੱਗ ਕੇ ਵੀ ਉਠ ਖੜ੍ਹੇ ਹੋਣ ਦਾ ਜ਼ਰੂਰ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਕੀ ਅਸੀਂ ਪਰਤੱਖ ਤੋਜ ਨਹੀਂ ਵੇਖਦੇ ਕਿ ਝੂਠ ਕਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਇੱਕੋ ਵਾਰ ਸਾਉਣ ਦੀਆਂ ਬੁਟੀਆਂ ਭਾਵ ਵਧ ਕੇ ਸੌਚ ਨੂੰ ਦਬਾਣਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹੈ ? ਪਰ ਇਹ ਦੀ ਕਦੀ ਕਿਸੇ ਨੇ ਸੁਣਿਆ ਹੈ (ਵੇਖਣਾ ਤਾਂ ਕਿਤੇ ਰਿਹਾ) ਕਿ ਅੱਤ ਸੌਚ ਹਾਰ ਅਤੇ ਝੂਠ ਦੀ ਜੈ ਹੋਈ ? ਸੌਚ ਉੱਤੇ ਵਿਕੇ ਹੋਏ ਸਿੰਘਾਂ ਨੇ ਬਾਬੇ ਬੰਦੇ ਤੋਂ ਮਹਾਰੇ ਵੀਹਾਂ ਵਹਿੁਆਂ ਤੀਕ ਕੀ-ਕੀ ਨਿਰਾਸਤਾ ਨਹੀਂ ਵੇਖੀ ਸੀ, ਸੌਚ ਨੂੰ ਸੰਸਾਰ ਉੱਤੇ ਉਡਾਣ ਲਈ ਕੀ ਕੁਝ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ ਛਿਆ ਸੀ ? ਪਰ ਕੀ ਸੌਚ ਬੰਸਿਆ ਰਿਹਾ ? ਨਹੀਂ, ਛਾਲਾ ਮਾਰਕੇ, ਜਦ ਮੌਕਾ ਮਿਲਿਆ, ਪਸ਼ਟਨ ਦੀ ਕੀਤੀ। ਨਿਰਾਸਤਾ ਨੇ ਦਰਸਾਨ ਦਿੱਤੇ, ਇਸ ਲਈ ਕਿ ਸੰਤੋਖ ਚੁਪ ਵਰਤ ਗਈ। ਸਮਾਂ ਪਾ ਕ ਫੁੰਰ ਓਹੋ ਜੋਸ, ਤੇ ਅੱਤਮ ਸਿਟਾ ਕੀ ਨਿਕਲਿਆ ? ਸੌਚ ਪਸ਼ਨ ਗਿਆ ਪਰ ਪਸ਼ਨ ਗਿਆ ਜਿਹਾ ਕਿ ਸਤਿਗੁਰੂ ਦਾ ਬਚਨ ਹੈ :—

ਕੁਝ ਨਿਖੁਟੇ ਨਾਨਕਾ ਉੜਕ ਸੜ ਰਹੀ।

ਇਹੋ ਹਾਲ ਇਸ ਸਵਾਲ ਦਾ ਜਾਪਦਾ ਹੈ, ਜਿਸ ਪਰ ਅਸੀਂ ਇਸ ਵੇਲੇ ਵਿਚਾਰ ਕਰਨ ਲੱਗੇ ਹਾਂ। ਕਈ ਵਾਰ ਨਿਰਾਸਤਾ ਦਾ ਮੂੰਹ ਵੇਖ ਕੇ ਜਦ ਫੇਰ ਵੀ ਇਹ ਕਿਸੇ ਨਾ ਕਿਸੇ ਦੇ ਦਿਲ ਵਿਚ ਵਸਿਆ ਹੀ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਕਿਉਂ ਨਾ ਕਹਿਆ ਜਾਵੇ ਕਿ ਲੁਕਿਆਂ ਹੋਇਆ ਸੌਚ ਇਹੋ ਹੀ ਹੈ ਅਤੇ ਜੈ ਵੀ ਅੱਤ ਵਿਚ ਇਸੇ ਦੀ ਹੀ ਹੋਵੇਗੀ ? ਛਾਵੇਂ ਸਮਾਂ, ਰਿਵਾਜ ਅਤੇ ਬਹੁਤੀ ਸੰਗਤ ਇਸ ਗੱਲ ਦੇ ਉਲਟ ਹਨ, ਪਰ ਸੌਚ ਨੂੰ ਅਜਿਹੀਆਂ ਰੁਕਾਵਣਾਂ ਦੀ ਕੀ ਪਰਵਾਹ ? ਉਹ ਸਮੇਂ ਅਤੇ ਰਿਵਾਜ ਦੀਆਂ ਜੜ੍ਹਾਂ ਕੱਢ ਕੇ ਵਿਖਾ ਦੇਵੇਗਾ ਕਿ ਇਹ ਅੱਜ ਕੱਲ੍ਹੂ ਦੀਆਂ ਜਾਪਦੀਆਂ ਹਨ, ਤੇ ਫੇਰ ਸੰਗਤਾਂ ਆਪ ਤੋਂ ਆਪ ਸਿੱਧੇ ਰਸਤੇ ਆ ਜਾਣਗੀਆਂ। ਆਉ ਪਾਠਕ ਜੀ ! ਇਸ ਸੌਚ ਦੇ ਪਰਗਟ ਕਰਨ ਵਾਸਤੇ ਕੁਝ ਤਾਂ ਹਿਮਤ ਕਰੀਏ ਅਤੇ ਵੇਖੀਏ ਕਿ ਇਹ ਕਿਥੋਂ ਤਕ ਨਿਰੱਲ ਹੈ।

੨—ਭਾਈ ਬਾਲੇ ਵਾਲੀ ਜਨਮ ਸਾਖੀ

ਪੜਤਾਲ ਦੇ ਆਹੰਕ ਵਿਚ ਹੀ ਅਸੀਂ ਵੇਖਦੇ ਹਾਂ ਕਿ ਜੋ ਜਨਮ ਸਾਖੀਆਂ ਸਾਨੂੰ ਮਿਲ ਸਕਦੀਆਂ ਹਨ, ਇਹ ਦੋ ਪਰਕਾਰ ਦੀਆਂ ਹਨ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚੋਂ ਇਕ ਪਾਸੇ ਇਕੱਲੀ ਭਾਈ ਬਾਲੇ ਵਾਲੀ ਜਨਮ ਸਾਖੀ ਹੈ। ਇਹ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ ਕਿ ਦੋਵੇਂ ਪੁਕਾਰ ਦੀਆਂ ਜਨਮ ਸਾਖੀਆਂ ਸੱਚੀਆਂ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦੀਆਂ, ਇਕ ਸਰੋਣੀ ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚੋਂ ਜ਼ਰੂਰ ਝੁਠੀ ਹੈ। ਇਹ ਦੱਸਣ ਦੀ ਕੋਈ ਲੋੜ ਹੀ ਨਹੀਂ ਕਿ ਜੋ ਇਕ ਨੂੰ ਝੁਣੀ ਸਿੱਧ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਤਾਂ ਦੂਜੀ ਆਪ ਤੋਂ ਆਪ ਸੱਚੀ ਸਾਬਤ ਹੋ ਜਾਵੇਗੀ। ਸੋ ਪੜਤਾਲ ਵਾਸਤੇ ਅਸੀਂ ਭਾਈ ਬਾਲੇ ਵਾਲੀ ਜਨਮ ਸਾਖੀ ਨੂੰ ਹੀ ਲੈਂਦੇ ਹਾਂ।

ਪੜਤਾਲ ਨੂੰ ਆਹੰਕ ਕਰਨ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਇਹ ਦਸ ਦੇਣਾ ਵੀ ਜ਼ਰੂਰੀ ਜਾਪਦਾ ਹੈ ਕਿ ਅੱਜ ਕੱਲ ਚੌਥਾ ਜਨਮ ਸਾਖੀਆਂ ‘ਭਾਈ ਬਾਲੇ ਵਾਲੀ ਜਨਮ ਸਾਖੀ’ ਦੇ ਨਾਉਂ ਤੇ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਹਨ ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਬਹੁਤ ਵਧਾ ਘੱਟਾ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ। ਅਸਲ ਪੰਥੀ ਵਿਚ ਬਹੁਤ ਜਾਣੀਆਂ ਆਯੋਗ ਜਾਣੀਆਂ ਸਨ ਜੋ ਸਮੇਂ-ਸਮੇਂ ਛਾਪੇਖਾਲੇ ਵਾਲਿਆਂ ਨੇ ਕੱਢ ਛੱਡੀਆਂ ਜਾਪਦੀਆਂ ਹਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਅਧੋਤੀ ਜਾਖੀਆਂ ਦੇ ਕੱਢਣ ਤੇ ਹੀ ਬਾਅ ਨਹੀਂ ਕੀਤੀ, ਸਗੋਂ ਕਈ ਪਦ ਵੀ ਵਧਾ ਘਟਾ ਦਿੱਤੇ ਹਨ। ਅਸਲ ਗੋਲ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਜਦ-ਜਦ ਇਹ ਜਨਮ ਸਾਖੀ ਛੱਪੀ ਹੈ, ਛਾਪਣ ਵਾਲਿਆਂ ਆਪਣੇ ਵਲੋਂ ਕਈ ਅਜਿਹੇ ਪਦ ਪਾ ਦਿੱਤੇ ਹਨ ਜੋ ਅੱਜ ਕੱਲ ਦੇ ਸਮੇਂ ਹੀ ਪੰਜਾਬੀ ਬੋਲੀ ਵਿਚ ਰਲੋਂ ਤੇ ਪ੍ਰਚਲਤ ਹੋਏ ਹਨ। ਉਦਾਹਰਨ ਲਈ ਟਿੱਲੇ ਬਾਲ—ਗਦਾਈ ਵਾਲੀ ਸਾਖੀ ਹੀ ਲੈ ਲਵੇ। ਇਸ ਸਾਖੀ ਵਿਚ ‘ਬਾਬੀ’ ਪਦ ਆਉਂਦਾ ਹੈ ਜੋ ਬਹੁਤ ਹੀ ਬੇਤ੍ਰੇ ਸਮੇਂ ਤੋਂ ਪੰਜਾਬੀ ਬੋਲੀ ਵਿਚ ਰਲਿਆ ਹੈ। ਅਜਿਹੇ ਪਦਾਂ ਨੂੰ ਵੇਖ ਕੇ ਰੋਜ਼ੀ ਪੁਰਸ ਪਾਹਮਖਾਹ ਧੋਖਾ ਖਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਇਸ ਲਈ ਇਹ ਜ਼ਰੂਰੀ ਜਾਪਦਾ ਹੈ ਕਿ ਖੋਜ ਲਈ ਅਜਿਹੀਆਂ ਜਨਮ-ਸਾਖੀਆਂ ਪਰਮਾਣੀਕ ਨਾ ਸਮਝਿਆ ਜਾਵੇ। ਪਰਮਾਣੀਕ ਉਹੋ ਹਨ ਜੋ ਲਿਖਤ ਦੀਆਂ ਹਨ, ਛੱਪੀਆਂ ਹੋਈਆਂ ਵਿਚ ਕੁਝ ਨਾ ਕੁਝ ਵਾਧਾ ਘਾਟਾ ਜ਼ਰੂਰ ਹੈ। ਸੋ ਇਸ ਪੜਤਾਲ ਵਿਚ ਲਿਖਤ ਦੀ ਭਾਈ ਬਾਲੇ ਵਾਲੀ ਜਨਮ ਸਾਖੀ ਹੀ ਮੁੱਖ ਰੱਖੀ ਗਈ ਹੈ।

ਇਸ ਜਨਮ ਸਾਖੀ ਦੇ ਪਹਿਲੇ ਪੰਨੇ ਤੋਂ ਹੀ ਪਤਾ ਲੱਗ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਇਸ ਨੂੰ ਲਿਖਿਆ ਭਾਈ ਪੌੜੇ ਮੌਖੇ ਨੇ, ਲਿਖਵਾਇਆ ਭਾਈ ਬਾਲੇ ਨੇ ਅਤੇ ਨਾਲੋਂ ਨਾਲ ਸੁਣਦੇ ਗਏ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਅੰਗਦ ਸਾਹਿਬ ਜੀ। ਜਨਮ ਸਾਖੀ ਦੇ ਪੜ੍ਹਣ ਤੋਂ ਇਹ ਵੀ ਸਿੱਧ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਮੁੱਢ ਤੋਂ ਲੈ ਕੇ ਜਿਤਨੇ ਚਿਰ ਤੀਕ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਦੇਸਾਂ ਦੇਸਾਂਤ੍ਰਾਂ ਵਿਚ ਵਿਚਰਦੇ ਗਏ, ਭਾਈ ਬਾਲਾ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦਾ ਪੱਕਾ ਸਾਖੀ ਰਿਹਾ। ਇਸ ਤੋਂ ਇਹ ਖਿਆਲ ਉਪਜਦਾ ਹੈ ਕਿ ਜਦ ਸਾਖੀਆਂ ਸੁਨਾਉਣ ਵਾਲਾ ਭਾਈ ਬਾਲਾ ਹੋਵੇ ਅਤੇ ਸੁਣਨ ਵਾਲੇ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਅੰਗਦ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਹੋਵਣ ਤਾਂ ਸਾਰੀ ਵਾਰਤਾ ਵਿਚ ਕੋਈ ਭੁਲ ਨਹੀਂ ਹੋਵੇਗੀ। ਪਰ ਜਿਸ ਵੇਲੇ ਜ਼ਰਾ ਕੁ ਵਿਚਾਰ ਨਾਲ ਵੇਖੀਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਸਾਰੀ ਹੀ ਭੁਲਾਂ ਦਾ ਭੰਡਾਰ ਜਾਪਦੀ ਹੈ, ਜਿਸ ਤੋਂ ਇਹ ਸਿੱਧ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਨਾ ਤਾਂ ਇਹ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਅੰਗਦ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਸੁਣਾਈ ਗਈ ਅਤੇ ਨਾ ਭਾਈ ਬਾਲੇ ਨੇ ਸੁਣਾਈ। ਇਹ ਕਿਸੇ ਹੋਰਸ ਹੱਥ ਦੀ ਚਲਾਕੀ ਹੈ ਜਿਸ ਨੇ ਭਾਈ ਬਾਲੇ ਨੂੰ ਵਕਤਾ ਅਤੇ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਅੰਗਦ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਨੂੰ ਸਰੋਤਾ ਦੱਸ ਕੇ ਇਕ ਤਰ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਦੀ ਬੇਅਦਬੀ ਕੀਤੀ ਹੈ।

ਪਾਠਕ ਜੀ ! ਜ਼ਰਾ ਵਿਚਾਰੋਂ ਤਾਂ ਸਹੀ ਕਿ ਕੀ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਅੰਗਦ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦੀ ਬਾਬਤ ਕੋਈ ਅਯੋਗ ਸਬਦ ਸੁਣ ਸਕਦੇ ਸਨ ? ਜਾਂ ਕੋਈ ਅਪਸ਼ਬਦ ਭਾਈ ਬਾਲੇ ਦੀ ਜਬਾਨੋਂ ਨਿਕਲ ਸਕਦਾ ਸੀ ? ਪਰ ਇਸ ਬਾਲੇ ਵਾਲੀ ਲਿਖਤ ਦੀ ਜਨਮ ਸਾਖੀ ਵਿਚ ਜੋ-ਜੋ ਅਨਰਥ ਮਾਰਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ ਉਹ ਵੰਨਗੀ ਮਾਤ੍ਰ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹੈ—“ਤਾਂ ਫਿਰ ਨਾਨਕ ਕਹਿਆ, ਦੁਆਪਰ ਜਗ ਕੇ ਬਿਖੇ ਹਮ ਨਿਰੰਕਾਰ ਕੀ ਭਗਤ ਕਰੀ ਥੀ, ਭਗਤ ਤੋਂ ਪੂਰੀ ਹੋਈ ਥੀ, ਪਰ ਬਾਛਨਾ ਹਮ ਕੇ ਬਿਆਪੀ ਥੀ, ਹਮਾਰਾ “ਤੇਲੀ ਕੇ ਘਰ ਜਨਮ ਨੀਚ ਘਰ ਜਨਮ ਥਾ, ਤਬ ਹਮਾਰਾ ਜਨਮ ਤੇਲੀ ਕੇ ਘਰ ਥਾ, ਉਸ ਬਾਛਨਾਂ ਕੇ ਵਾਸਤੇ ਹਮ ਕੇ ਫਿਰ ਜਨਮ ਨਾਲ੍ਹਾ ਖੱਤਰੀ ਕੇ ਘਰ ॥”

(ਸਾਖੀ ਸੱਚੇ ਸੌਦੇ ਦਾ)

ਇਸ ਲੇਖ ਤੋਂ ਸਾਫ਼ ਸਿੱਧ ਹੈ ਕਿ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਜੀ ਇਸ ਜੱਗ ਵਿਚ ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਵਲੋਂ ਸੰਸਾਰ ਦੇ ਉਧਾਰ ਲਈ ਨਹੀਂ ਘੱਲੇ ਗਏ ਸਨ; ਸਗੋਂ ਆਪਣੇ ਕਰਮਾਂ ਦੇ ਬੱਧੇ ਆਏ ਸਨ। ਪਿਛਲੇ ਜਨਮ ਵਿਚ ਤੇਲੀ ਸਨ ਅਤੇ ਵਾਸਨਾ ਦੇ ਬੰਧਾਇਮਾਨ ਚੁਗਸੀ ਦੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਫੇਰ ਜਨਮ ਵਿਚ ਆਏ। ਪਿਆਰੇ ਪਾਠਕ ! ਸੋਚ ਦੀ ਗੱਲ ਹੈ ਕਿ ਕੀ ਕਦੇ ਅਜਿਹੀ ਬੇ-ਸਿਰ ਬੇ-ਪੈਰ ਗੱਲ ਭਾਈ ਬਾਲੇ ਦੇ ਮੰਹੋਂ ਨਿਕਲ ਸਕਦੀ ਸੀ ਅਥਵਾ ਗੁਰੂ ਅੰਗਦ ਜੀ ਇਸ ਨੂੰ ਸੁਣ ਸਕਦੇ ਸਨ ? ਪਰ ਅਸੀਂ ਹਾਂ ਜੋ ਅੱਜ ਤੀਕ ਮੰਨੀ ਤੁਰੇ ਜਾਂਦੇ ਹਾਂ।

ਏਥੇ ਹੀ ਬੱਸ ਨਹੀਂ, ਭਾਈ ਫਿਰਦੇ ਵਾਲੀ ਸਾਖੀ ਵਿਚ ਹੋਰ ਵੀ ਭੇਦ ਖੁਲ੍ਹਦਾ ਹੈ :—“ਤਾਂ ਫਿਰਦੇ ਕਿਹਾ ਜੀ ਕਿਉਂ ਜੀ, ਉਹ ਦਿਨ ਤੈਨੂੰ ਵਿਸਰ ਗਿਆ। ਪਰਾਣ ਨਾਥ ਤੇਲੀ ਦੇ ਘਰ ਇਕੱਠੇ ਹੋਇ ਆਹੇ, ਅਸੀਂ ਦੋਵੇਂ ਭਰਾ ਆਹੇ, ਅਤੇ ਤੀਜੀ

असाडी भैण आही, असीं देवे निरंकार ही जपदे अते भैण असाडी सेवा करदी आही; अते उमि इक दिन आधिआ देख बाई असाडा नीच घर जन्म होईआ, असानु खडगी बाहमण आदर देंदे नाही अते भगत असाडी पूरन होई आही, तां मैः तुहि नु आधिआ, बाई तु सॅर आधदा है, इह परमेसर किआ कीता है। तां असाडा भैण आधिआ बाई फिकर ना करे। नानक जी फिर्दे नु पुढिआ, आध बाई तद तेरा नाउँ विआ सी, तां फिर्दे आधिआ जी, भैण दा नाउँ सुदरी आह अते मेरा नाउँ सुदर आहा, अते तेरा नाउँ परमां सी, तां गुरु नानक जी फिर्दे नु गल विच लै मिलिआ, आधिउ सु बाई फिर्दा, इह रबाब तेनु किंवं हैष आइआ है..... तां फिर्दे आधिआ, देख जी, जद मैः रबाब वजाइदा सी तां जितने उत्तम जन्म (लेक) आहे, सो मत्र असां दे दृष्टदे अहे अते पिता असानु आधदा सी जे तुसीं असानु सहिर विच रहिण ‘दे’ दे हे कि नाही तिस सहिर दा नाउँ सुझन पूर आहा, तिस सहिर ते निकल के तिरु हे केहां उते असीं उजां विच डरदे होई भगत करदे आहे, अते रबाब उषे ही रैष आंददे, तु भगत करदा आहे अते मैः रबाब वजांदा आहा....। हुण असां ना (म) जाहर करन दा हुक्म नाहीं अते तेनु जाहर करन दा हुक्म है, इह रबाब तुहाडी अमानत आहा, तुसानु पराइ देवणा आहा, तुसीं आपणी अमानत लेवे।”

इस साखी ते सिंघ रुदा है कि सुझनपूर नामे सहिर विच पराण नाष तेळी दे घर सुदर अते परमा दे पूऱ्ठर अते सुदरी इक पी सी। तिने भगत सन। सुदर कलजुग विच फिर्दा होईआ ते परमा सौ गुरु नानक जी। पर देहां दी भैण सुदरी केण होई? इस दा पता अगली साखी ते लंग जांदा है, जिषे सौ गुरु नानक जी आपणी भैण बेबे नानकी जी नु आधदे हन :—“मेरा तेरा तरेते दुआपर संबंध रुदा आइआ है अते हुण कलजुग विच वी होईआ है” इस ते साढ मिंग है कि ‘लिखण वाले’ ने सौ गुरु नानक जी अते बेबे नानकी जी दुहां नु ही चुरासी विच रलाइआ है। इस साखी ते इह वी जापदा है कि फिर्दे अते सौ गुरु नानक जी विच कोटी फ्रक नहीं सी, दुहां दी आउमक पदवी इके जिही सी। फिर्दे नु पूरट हेण दा हुक्म नहीं सी, नहीं तां उह गुरु जी नाले किसे गॅले घेट नहीं सी। इस वी मिंग रुदा है कि जे रबाब मरदाने नु फिर्दे ने दित्ता सी उह पिछले जन्म दा रबाब सी, जे गुरु जी उदों सुलिआ करदे मन, पर पता नहीं फिर्दे नु जन्म विच उहे रबाब हेर किस तरुं मिल गिआ। इह तां पिंतरां नु सराप पहुंचण नाले वी वयीक टेढी गॅल जापदी है।

ਇਥੇ ਹੀ ਬੱਸ ਨਹੀਂ ! 'ਲਿਖਣ ਵਾਲਾ' ਝੰਡੇ ਬਾਢੀ ਦੀ ਸਾਖੀ ਵਿਚ ਇਕ ਹੋਰ ਸਾਖੀ ਵਿਚ ਇਕ ਅਨੱਗੜ ਤੋਲਦਾ ਹੈ—“ਤਾਂ ਇੰਦਰ ਸੈਣ ਅਤੇ ਝੰਡਾ ਬਾਢੀ ਹਿਕ ਪਹਿਰ ਰਾਤ ਗਈ ਤਾਂ ਦੁਹਾਂ ਆਏ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਨੂੰ ਕਰਤਾਰ ਕਰਤਾਰ ਆਏ ਆਖਿਆ, ਤਾਂ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਜੀ ਹੱਜ ਕਰ ਆਖਿਆ ਆਓ ਭਾਈ ਸਤਿ ਕਰਤਾਰ, ਆਓ ਪੁਰਾਤਨ ਯਾਰ, ਤਾਂ ਝੰਡੇ ਕਿਹਾ ਜੀ ਤੂੰ ਅਸਾਂ ਨੂੰ ਹੁਣ ਮਿਲਿਆ ਹੈ ਅਤੇ ਅਸੀਂ ਕਦ ਦੇ ਪੁਰਾਤਨ ਯਾਰ ਆਹੇ, ਤਾਂ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਜੀ ਆਖਿਆ ਪੁੱਛ ਅੰਦਰ ਸੈਣ ਨੂੰ, ਤਾਂ ਝੰਡੇ ਇੰਦਰ ਸੈਣ ਨੂੰ ਆਖਿਆ ਕਿਉਂ ਜੀ ਸਾਧ ਕਿਆ ਆਖਦਾ ਹੈ, ਤਾਂ ਇੰਦਰ ਸੈਣ ਕਹਿਆ ਜੀ ਮੈਂ ਕੁਛ ਨਹੀਂ ਜਾਣਦਾ.....ਤਾਂ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਜੀ ਕਹਿਆ ਸੁਣ ਭਾਈ ਇੰਦਰ ਸੈਣ, ਏਸ ਝੰਡੇ ਨੂੰ ਤਾਂ ਖਬਰ ਕਾਈ ਨਹੀਂ, ਪਰ ਤੂੰ ਤਾਂ ਖਬਰਦਾਰ ਹੈ, ਤੈਨੂੰ ਆਪਣੀ ਖਬਰ ਹੈ। ਤਾਂ ਇੰਦਰ ਸੈਣ ਮਚਲੇ ਹੋਇਕੇ ਆਖਿਆ ਜੀ ਮੈਂ ਨਾਹੀਂ ਜਾਣਦਾ, ਤੁਸੀਂ ਕੇਹੀ ਮਲ੍ਹਮੀ ਕਰਦੇ ਹੋ; ਤਾਂ ਫੇਰ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਜੀ ਕਹਿਆ, ਭਾਈ ਇੰਦਰ ਸੈਣ ਉਹ ਦਿਨ ਯਾਦ ਕਰ, ਜੋ ਰਾਜੇ ਜਨਕ ਹੰਸਨੀ ਬਾਬਤ ਸਾਂਗ ਉਠਾਇਆ ਆਹਾ, ਆਖਿਓਸੁ ਜੋ ਹੰਸਨੀ ਮੇਰੀ ਹੈ ਅਤੇ ਹੰਸਨੀ ਹੰਸ ਦੀ ਆਹੀ, ਅਸਾਨੂੰ ਕਰਤਾਰ ਨੇ ਭਉਂਦਲਾਇਆ, ਅਸਾਂ ਝੂਠੀ ਸ਼ਾਹਦੀ ਭਰੀ, ਅਸੀਂ ਰਾਜੇ ਦੇ ਬਹੁਤ ਨਜ਼ਦੀਕੀ ਰਹਿੰਦੇ ਆਹੇ, ਅਸਾਂ ਜਾਤਾ ਜੋ ਅਸਾਡਾ ਗੁਰੂ ਹੈ ਅਤੇ ਪੂਰਨ ਪੁਰਖ ਹੈ ਅਸਾਨੂੰ ਕੇਹਾ ਭਰ ਹੈ, ਅਤੇ ਰਾਜੇ ਫਲ ਕੀਤਾ ਆਹਾ, ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਰਾਜੇ ਹੰਸਨੀ ਕਿਆ ਕਰਨੀ ਆਹੀ। ਪਰ ਅਸਾਨੂੰ ਕਰਤੇ ਭੁਲਾਵਣਾ ਆਹਾ ਅਸੀਂ ਕਿਆ ਕਰੀਏ। ਤਦ ਅਸਾਨੂੰ ਰਾਜੇ ਮੂੰਹ ਥੀਂ ਕਹਿਆ ਕਿ ਫੇਰ ਤੁਸਾਨੂੰ ਜਨਮ ਹੈ। ਤਾਂ ਤੁਸੀਂ ਅਤੇ ਅਸੀਂ ਇਕੱਠੇ ਰਹਿੰਦੇ ਆਹੇ, ਤਾਂ ਤੁਸਾਂ ਕਹਿਆ ਜੋ ਭਾਈ ਜੀ, ਕਿਆ ਜਾਪੇ ਇਥੋਂ ਦੇ ਵਿਛੜੇ ਕਿਥੇ ਜਾਇ ਪਵਹਿੰਗੇ, ਫੇਰ ਤੇਰਾ ਅਤੇ ਅਸਾਡਾ ਮੇਲ ਹੋਵੇਗਾ ਕਿ ਨਾ ਹੋਵੇਗਾ। ਤਾਂ ਅਸਾਂ ਤੁਹਾਨੂੰ ਕਹਿਆ ਦੇਖ ਭਾਈ ਜੀ ਭਗਤ ਅਸਾਡੀ ਪੂਰਨ ਹੋਈ ਸੀ, ਪਰ ਅਸਾਂ ਵਿਚ ਦੋਟਿ ਖਤੇ ਹੋਏ ਆਹੇ, ਇਤ੍ਰ ਤਾਂ ਅਸੀਂ ਮੂਰਤੀ ਪੁਜਦੇ ਆਹੇ ਅਤੇ ਇਕ ਝੂਠ ਬੌਲਿਆ, ਫੇਰ ਅਸਾਂ ਵੀਚਾਰ ਕਰ ਡਿੱਠਾ ਜੋ ਰਾਜਾ ਜਨਕ ਕਹਿਆ ਸੁਣ ਭਾਈ ਤੁਸਾਨੂੰ ਸੱਚ ਦਿੜ੍ਹਾਇਆ ਸਾ, ਮੈਂ ਤੁਸਾਨੂੰ ਝੂਠ ਨਾਹੀਂ ਦਿੜ੍ਹਾਇਆ, ਤੁਸੀਂ ਮੇਰੇ ਆਖੇ ਲਗੇ ਨਾਹੀਂ, ਮੈਂ ਕਿਆ ਕਰਾਂ, ਪਰ ਭਾਈ ਮੇਰੀ ਸੇਵਾ ਦਾ ਫਲ ਤੁਸਾਨੂੰ ਹੋਹੇ ਹੈ ਜੋ ਤੁਸੀਂ ਮਨੁੱਖ ਜੂਨੀ ਆਵੇਗੇ, ਤਾਂ ਫਿਰ ਅਸਾਂ ਤੁਸਾਂ ਮਿਲ ਕਰ ਆਖਿਆ ਜੀ ਅਸੀਂ ਜਨਮ ਹੀ ਆਵਦੇ ਰਹੀਏਂਗੇ ਕਿ ਕਦੇ ਅਸਾਡੀ ਖਲਾਸੀ ਭੀ ਹੋਸੀ ਤਾਂ ਰਾਜੇ ਜਨਕ ਕਹਿਆ, ਭਾਈ ਤੁਸਾਡੀ ਪੂਰਨ ਭਗਤ ਹੈ, ਪਰ ਰਹਿੰਦੇ ਜਨਮ ਭੋਗ ਕਰ ਤੁਸੀਂ ਕਲਿਜੁਗ ਵਿਚ ਉਪਰੋਗੇ, ਤੁਸਾਨੂੰ ਪੂਰਣ ਪੁਰਖ ਮਿਲੇਗਾ ਤੁਸਾਨੂੰ ਇਕੋ ਨਿਰੰਕਾਰ ਹੀ ਦਿਸੇਗਾ, ਹੋਰ ਕੀਤੇ ਹੋਏ ਨੂੰ ਜਾਣੋਗੇ ਨਾਹੀਂ, ਅਤੇ ਤੁਸਾਂ ਨਾਲ ਲੱਗ ਕੇ ਬਹੁਤ ਤਰਨਗੇ, ਪਰ ਕਲਿਜੁਗ ਵਿਚ ਉਪਰੋਗੇ, ਉਰੇ ਨਾਹੀਂ।

ਇਸ ਉਪਰਲੀ ਸਾਖੀ ਤੋਂ ਲੋਖਕ ਦੀ ਰਾਇ ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਪ੍ਰਗਟ ਹੋਂਦੀ ਹੈ ਕਿ ਗੁਰੂ ਜੀ ਝੂਠ ਬੋਲਣ ਬਦਲੇ ਜੂਨਾਂ ਵਿਚ ਪਏ ਆਉਂਦੇ ਸਨ ਅਤੇ ਕਲਿਜੁਗ ਵਿਚ ਲੋਕਾਂ ਦਾ

ਉਧਾਰ ਕਰਨ ਨਹੀਂ ਸਗੋਂ ਆਪਣੀ ਜੂਨ ਭੇਗਣ ਆਏ ਸਨ ਅਰ ਇਸ ਜੂਨ ਭੇਗਣ ਤੋਂ
ਮਗਰੋਂ ਆਪਦਾ ਉਧਾਰ ਹੋਇਆ, ਪਹਿਲੋਂ ਨਹੀਂ। ਇਸੇ ਸਾਖੀ ਵਿਚ ਅੱਗੇ ਚੱਲ ਕੇ ਇਸ
ਤੋਂ ਵੀ ਵੱਧ ਇਕ ਹੰਰ ਗੱਲ ਲਿਖੀ ਹੈ ; “ਤਾਂ ਇੰਦਰ ਸੈਣ ਆਖਿਆ ਜੀ ਤੇਰਾ ਮਨੋਰਥ
ਕਿਆ ਹੈ, ਤਾਂ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਜੀ ਆਖਿਆ ਮੰਨਾ ਮਨੋਰਥ ਏਹੋ ਆ ਜੋ ਅਸੀਂ ਤੁਸੀਂ
ਇਕੱਠੇ ਰਹੀਏ ਅਤੇ ਭਗਤੀ ਭੀ ਇਕੱਠੀ ਕੀਤੀ ਆਗੀ, ਏਸ ਵਾਸਤੇ ਅਸੀਂ ਤੁਸਾਂ ਪਾਸ ਆਏ
ਆਹੇ ਇਕੇ ਤਾਂ ਤੁਸੀਂ ਅਸਾਨੂੰ ਉਧਾਰੋ ਇਕੇ ਤਾਂ ਅਸੀਂ ਤੁਸਾਨੂੰ ਉਧਾਰੀਏ, ਅਸਾਡਾ
ਤੁਹਾਡਾ ਇਹੋ ਬਚਨ ਆਹਾ ਏਹੋ ਮਨੋਰਥ ਆਹਾ।” ਇਸ ਲੇਖ ਤੋਂ ਸਾਫ਼ ਪ੍ਰਗਟ ਹੈ ਕਿ
ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇਸ਼ ਰਟਨ ਕੇਵਲ ਇਸ ਵਾਸਤੇ ਕਰਦੇ ਸਨ ਕਿ ਕਿਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਪੁਰਾਣੇ ਯਾਤਰਾਂ
ਨੂੰ ਮਿਲਕੇ ਆਪਣਾ ਉਧਾਰ ਕਰਾਂਦੇ। ਪਾਠਕ ਜੀ ! ਇਸ ਤੋਂ ਵਧੀਕ ਅਨੁਰਥ ਵੀ
ਕੋਈ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ ? ਕੀ ਸਤਿਗੁਰੂ ਅੰਗਦ ਦੇਵ ਜੀ ਨੇ ਏਹ ਕੁਝ ਸੁਣਿਆ ਤੇ ਸਹਾਰਿਆ
ਹੋਵੇਗਾ ?

ਪਰ ਇਸ ਮਿੱਤਰਾਚਾਰੀ ਦੀ ਇਥੇ ਹੀ ਬਸ ਨਹੀਂ, ਮੱਛ ਦੀ ਸਾਖੀ, ਸੁਧਰ ਸੈਣ ਦੀ
ਸਾਖੀ, ਸਿਰਧਰ ਪਰਬਤ, ਮੀਨਾ ਪਰਬਤ, ਪ੍ਰਹਿਲਾਦ ਭਗਤ, ਧਰੂਹ ਭਗਤ, ਓਹਾਰ
ਪਰਬਤ, ਸੁਖਚੈਨ ਰਖੀਸਰ, ਵਲੀ ਕੰਧਾਰੀ ਅਤੇ ਦੀਨਾ ਨਾਥ ਦਿਆਲ, ਇਨ੍ਹਾਂ ਦਸਾਂ
ਸਾਖੀਆਂ ਦੇ ਲਿਖਣ ਤੋਂ ‘ਲਿਖਾਰੀ’ ਦੀ ਮਰਜ਼ੀ ਇਸ ਤੋਂ ਛੁੱਟ ਹੋਰ ਕੋਈ ਨਹੀਂ ਜਾਪਦੀ ਕਿ
ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਜੀ ਮਹਾਰਾਜ ਦੀ ਬੇਅਦਬੀ ਕੀਤੀ ਜਾਵੇ। ਉਸ ਦਾ ਵੱਡਾ ਮਤਲਬ ਇਹ
ਸਿੱਧ ਕਰਨ ਤੋਂ ਜਾਪਦਾ ਹੈ ਕਿ ਗੁਰੂ ਜੀ ਸੰਸਾਰ ਵਿਚ ਕਰਤਾਰ ਵਲੋਂ ਨਹੀਂ ਆਏ ਸਗੋਂ
ਆਪਣੇ ਕਰਮਾ ਦੇ ਫੇਰ ਵਿਚ ਆਏ ਸਨ, ਅਤੇ ਥਾਂ ਥਾਂ ਜੋ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਫਿਰ ਕੇ ਉਪਦੇਸ਼
ਕੀਤਾ ਸੀ ਇਹ ਅਸਲ ਵਿਚ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ, ਆਪਣੇ ਉਧਾਰ ਲਈ ਜਤਨ ਸੀ। ਪਰ ਕੀ
ਇਥੇ ਵੀ ਬੱਸ ਹੈ ? ਨਹੀਂ ! ਘਰ ਅਵੱਗਿਆ ਵਾਲੀ ਸਾਖੀ ਤਾਂ ਲਿਖਾਰੀ ਨੇ ਘੜਕੇ
ਪੁਸਤਕ ਦੇ ਅੰਤ ਵਿਚ ਲਿਖੀ ਹੈ ਜਿਸਦਾ ਨਾਉਂ ਉਸ ਨੇ ‘ਮੰਝੌਤ ਦੀ ਸਾਖੀ’ ਪਰਿਆ ਹੈ ਤੇ
ਜਿਸ ਨੂੰ ਇਥੇ ਲਿਖਣੋਂ ਕਲਮ ਨਾਹੀ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਪਰ ਚੁੱਕਿ ਉਹ ਛਾਪੇ ਦੀਆਂ ਜਨਮ-
ਸਾਖੀਆਂ ਵਿਚ ਨਹੀਂ ਹੈ, ਇਸ ਲਈ ਵਨਗੀ ਮਾਤਰ ਬੋੜੀ ਜੇਹੀ ਲਿਖੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ।

ਜਦ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੂੰ ਏਮਨਾਬਾਦ ਭਾਈ ਲਾਲੇ ਦੇ ਘਰ ਰਹਿੰਦਿਆਂ ਸੱਤ ਦਿਨ
ਗੁਚਰੇ ਤਾਂ ਇਕ ਦਿਨ “ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਬਜਾਰ ਵਿਚ ਬੈਠਾ ਆਹਾ ਅਤੇ ਨਾਲੇ ਬਾਲਾ
ਆਹਾ ਅਤੇ ਨਾਲੇ ਲਾਲੇ ਭੀ ਆਹਾ। ਬੈਠੇ ਕੁਦਰਤ ਦਾ ਤਮਾਸਾ ਦੇਖਦੇ ਹੈਨ, ਜੋ ਗੋਪੀ
ਨਾਥ ਕੋਛੜ ਦੇ ਘਰ ਢੰਗ ਆਹਾ, ਉਸਦੇ ਘਰ ਸੱਦੇ ਆਏ ਸਰੀਰ ਅੰਗ ਸਾਕ ਯਾਰ
ਦੋਸਤ ਸਦੇ ਆਏ ਆਹੇ, ਤਾਂ ਹਯਤ ਖਾਂ ਮੰਝ ਵੀ ਸਣੇ ਕਬੀਲੇ ਆਇਆ ਆਹਾ, ਤਿਸਦੀ
ਬੇਟੀ ਬੀਬੀ ਖਾਂ, ਤਾਂ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੀ ਉਸ ਰੰਘੜ ਨਜ਼ਰ ਪਿਆ, ਗੋਪੀ ਨਾਥ ਕੋਛੜ
ਦਾ ਬਹੁਤ ਯਾਰ ਆਹਾ, ਉਸਦੀ ਬੇਟੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੀ ਨਜ਼ਰ ਪਈ, ਭਾਈ ਲਾਲੇ ਨੂੰ
ਘੱਲਕੇ ਗੋਪੀ ਨਾਥ ਕੋਛੜ ਨੂੰ ਸਦਵਾਇਆ ਅਤੇ ਕੁਝ ਗੱਲਾਂ ਕਰਕੇ ਇਹ ਕਹਿਆ ਕਿ

ਭਾਈ ਗੋਪੀ ਨਾਥ ਉਸ ਦੇ (ਹਜਾਤ ਖਾਂ ਦੇ) ਘਰ ਜੋ ਬੀਬੀ ਬੇਟੀ ਹੈ ਉਹ ਅਸਾਡੀ ਅਮਾਨਤ ਹੈ” ਇਕ ਥਾਂ ਸੇਰ ਮਾਲੋਂ ਦੀ ਸਾਖੀ ਵਿਚ ਲਿਖਿਆ ਹੈ—“ਉਸ ਸੁਣਿਆ ਜੋ ਨਾਨਕ ਤਪਾ ਹਿੰਦੂ ਹੈ ਪਰ ਉਸ ਮੰਝੌਤ.....ਰੱਖੀ ਹੈਸੁ ।”

ਬੱਸ ਇਸ ਤੋਂ ਹੀ ਸਭ ਕੁਝ ਸਮਝਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ ਕਿ ਜਨਮ ਸਾਖੀ ਵਾਲੇ ਨੇ ਕਿੰਨਾ ਕੁ ਉਪੱਦਰ ਤੋਲਿਆ ਹੈ। ਸਤਿਗੁਰੂ ਅੰਗਦ ਦੇਵ ਜੀ ਇਸ ਬਕਵਾਸ ਨੂੰ ਸੁਣਦੇ ਅਰੁ ਉਥੇ ਹੀ ਪੋਥੀ ਚੰਡੀ ਦੀ ਭੇਟਾ ਨ ਕਰ ਦੇਂਦੇ ?

ਪਰ ਇਸ ਲਿਖਾਰੀ ਨੇ ਸਤਿਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਜੀ ਦੀ ਹੀ ਬੇਅਦਬੀ ਨਹੀਂ ਕੀਤੀ ਸਗੋਂ ਪ੍ਰੇਮ-ਪੁਜ ਬੇਬੇ ਨਾਨਕੀ ਜੀ ਅਤੇ ਪਿਤਾ ਕਲਿਆਣ ਰਾਇ ਜੀ ਵਲੋਂ ਵੀ ਭਾਰੀ ਅਪਰਾਧ ਦਾ ਭਾਗੀ ਬਣਿਆ ਹੈ। ਨਮੂਨੇ ਲਈ ਵੇਖ ਬੇਬੇ ਨਾਨਕੀ ਜੀ ਦੇ ਵਿਆਹ ਵਾਲੀ ਸਾਖੀ, ਜੋ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਲਿਖਦਾ ਹੈ—

“ਜਾਂ ਨਾਨਕ ਵਰਿੁਆਂ ਅਠਾਰਾਂ ਦਾ ਹੋਇਆ ਤਾਂ ਵਿਸਾਖ ਦੇ ਦਿਨ ਆਹੇ, ਕੱਛਾਂ ਦੇ ਵਾਸਤੇ ਜੈਰਾਮ ਪਲਤਾ ਆਇਆ ਸੀ, ਅੱਗੇ ਨਾਨਕੀ ਕਾਲੂ ਦੀ ਧੀ ਪਾਣੀ ਭਰਨ ਖੂਹ ਤੇ ਆਈ ਸੀ, ਜੈਰਾਮ ਪਲਤੇ ਦੀ ਨਜ਼ਰ ਪਈ, ਖਟੀ ਛੈਲ ਸੀ, ਜੈਰਾਮ ਦੇਖਕਰ ਮੋਹਿਆਗਿਆ, ਜੈਰਾਮ ਰਾਇ ਬੁਲਾਰ ਨੂੰ ਕਹਿਆ, ਰਾਇ ਜੀ ਇਹ ਲੜਕੀ ਕਿਸ ਦੀ ਹੈ.....ਇਸਦੀ ਕਹਾਣੀ ਅਸਾਂ ਨਾਲ ਕਰਾਵਹੁ ।” ਪਿਆਰੇ ਪਾਠਕ ! ਇਸ ਤੋਂ ਵਧਕੇ ਹੋਰ ਕੀ ਅਪਰਾਧ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਕੀ ਭਾਈ ਬਾਲਾ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਲਿਖ ਸਕਦਾ ਸੀ ?

ਜਨਮ ਸਾਖੀ ਵਾਲੇ ਨੇ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਪਿਤਾ ਕਲਿਆਣ ਰਾਇ ਨੂੰ ਅੱਵਲ ਦਰਜੇ ਦਾ ਲਾਲਚੀ ਅਤੇ ਅਣਖ ਤੋਂ ਸੁੰਵਾ ਦੱਸਿਆ ਹੈ (ਵੇਖੋ ਸੁਲਤਾਨ ਪੁਰ ਦੀ ਸਾਖੀ) ਕਿਤੇ ‘ਬੜਬੋਲਾ’ ਕਿਤੇ ‘ਰਾਕਸ਼’ ਅਤੇ ਕਿਤੇ ‘ਸਯਾਦ ਕੁਬਖਤਾ’ ਇਨ੍ਹਾਂ ਪਦਾਂ ਨਾਲ ਯਾਦ ਕੀਤੀ ਹੈ। ਸੱਚੇ ਸੋਦੇ ਵਾਲੀ ਸਾਖੀ ਵਿਚ ਬੜੀ ਬੇਅਦਬੀ ਕੀਤੀ ਹੈ। ਵੀਹ ਰੁਪਏ ਰਾਇ ਬੁਲਾਰ ਪਾਸੋਂ ਕਲਿਆਣ ਰਾਇ ਜੀ ਨੂੰ ਦੁਆ ਕੇ ਆਪ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਅਪਸ਼ਬਦਾਂ ਦੀ ਬੁਛਾੜ ਕਰਦੇ ਹਨ : “ਤਾਂ ਕਾਲੂ ਵੀਹ ਰੁਪਏ ਲੈਕਰ ਹੈਰਾਨ ਹੋਇ ਰਹਿਆ, ਲੋਕ ਤਲਵੰਡੀ ਦੇ ਖੱਤਰੀ ਬੁਹਮਣ ਜਿਤਨੇ ਹਿੰਦੂ ਤੁਰਕ ਆਹੇ, ਜਦ ਬੂਟ ਆਹੇ, ਤਿਤਨੇ ਭਿੁਸਟਣ ਲੱਗੇ, ਤੂੰ ਕੋਈ ਖੱਤਰੀ ਨਾਹੀ, ਤੇਰਾ ਕੋਈ ਚੰਡਾਲ ਦਾ ਜਨਮ ਹੈ ।”

ਪਾਠਕ ਜੀ ! ਕੀ ਇਸ ਤੋਂ ਭੀ ਵਧਕੇ ਕੋਈ ਅਪਮਾਨ ਦਾ ਸਥਦ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ ? ਹੈਰਾਨੀ ਹੈ ਕਿ ਜਿਸ ਜਨਮ ਸਾਖੀ ਵਿਚ ਬੇਬੇ ਨਾਨਕੀ ਜੀ ਦੀ ਏਡੀ ਭਾਰੀ ਅਵੱਗਿਆ ਕੀਤੀ ਹੋਵੇ, ਪਿਤਾ ਕਲਿਆਣ ਰਾਇ ਜੀ ਨੂੰ ਚੰਡਾਲ ਦੱਸਿਆ ਹੋਵੇ ਅਤੇ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਨੂੰ ਚੁਗਸੀ ਵਿਚ ਭਰਮਦਾ ਸਿੱਧ ਕੀਤਾ ਹੋਵੇ ਉਸ ਵਿਚ ਦੱਸੀ ਸਤਿਗੁਰੂ ਦੇ ਅਵਤਾਰ ਦੀ ਤਰੀਕ ਨੂੰ ਹੀ ਅਸੀਂ ਠੀਕ ਮਨੀ ਤੁਰੇ ਜਾਈਏ। ਕੀ ਕੋਈ ਆਦਮੀ ਜਿਸਦੇ ਸਿਰ

ਵਿਚ ਰਤਾ ਵੀ ਅਕਲ ਹੈ ਇਹ ਮੰਨ ਸਕਦਾ ਹੈ ਕਿ ਇਹ ਜਨਮ ਸਾਖੀ ਗੁਰੂ ਅੰਗਦ ਜੀ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਭਾਈ ਬਾਲੇ ਨੇ ਲਿਖਵਾਈ ਹੋਵੇਗੀ ?

ਐਹੋ ਜੇਹੀਆਂ ਅਯੋਗ ਗੱਲਾਂ ਲਿਖ ਕੇ ਖਬਰ ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਪਾਠਕਾਂ ਗੁਸੇ ਤੋਂ ਬਚਾਣ ਲਈ ਕਿ ਖਬਰ ਨਹੀਂ ਇਹ ਸੱਚ ਕੇ ਕਿ ਜੋ ਐਸੀਆਂ ਹਾਨੀਕਾਰਕ ਗੱਲਾਂ ਨੂੰ ਮੇਰੇ ਮੂੰਹੋਂ ਕੋਈ ਮੰਨੇਗਾ ਨਹੀਂ, ਲਿਖਣ ਵਾਲੇ ਨੇ ਇਹ ਗੱਲਾਂ ਭਾਈ ਬਾਲੇ ਦੇ ਮੂੰਹੋਂ ਅਖਵਾਈਆਂ ਅਤੇ ਭਾਈ ਬਾਲੇ ਨੂੰ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦਾ ਪੱਕਾ ਸਾਬੀ ਬਣਾਇਆ ਹੈ। ਕਿਤੇ ਤਾਂ ਭਾਈ ਬਾਲਾ ਆਖਦਾ ਹੈ “ਗੁਰੂ ਜੀ ਇਹ ਗੱਲਾਂ ਜੋ ਮੈਂ ਆਖਦਾ ਹਾਂ, ਅੱਖੀਂ ਡਿੱਠੀਆਂ ਹਾਜ਼ਰ ਦੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਆਖਦਾ ਹਾਂ, ਮੈਂ ਸੁਣੀਆਂ ਨਹੀਂ ਆਖਦਾ” ਕਿਤੇ ਆਖਦਾ ਹੈ “ਨਾਨਕ ਜੀ ਤਲਵੰਡੀ ਨੂੰ ਚੱਲੋ, ਮੈਨੂੰ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਜੀ ਆਖਿਆ ਭਾਈ ਬਾਲਾ ਅਸਾਂ ਆਵਦਿਆਂ ਤੋੜੀ ਕੰਮ ਚਲਾ.....ਇਕ ਮਹੀਨੇ ਨੂੰ ਅਸੀਂ ਜ਼ਰੂਰ ਆਵਾਂਗੇ.....ਤਾਂ ਸਭੇ ਤਲਵੰਡੀ ਗਏ, ਗੁਰੂ ਜੀ ਮੈਨੂੰ ਉਥੋਂ ਦੀ ਖਬਰ ਕਾਈ ਨਹੀਂ, ਦੇਖਾਂ ਤਲਵੰਡੀ ਵਿਚ ਗੁਰੂ ਜੀ ਕਿਆ ਚੋਜ ਕੀਤੇ ਕਿਉਂ ਕਰ ਹੋਈ ਵਰਤੀ।” ਕਿਤੇ ਆਉਂਦਾ ਹੈ : “ਗੁਰੂ ਅੰਗਦ ਜੀ ਕਹਿਆ ਭਾਈ ਬਾਲਾ (ਇਹ ਗੱਲ) ਤੇਰੋਂ ਹਜੂਰ ਹੋਈ ਹੈ ? ਤਾਂ ਬਾਲੇ ਕਹਿਆ ਗੁਰੂ ਜੀ ਮੇਰੇ ਹਜੂਰ ਹੋਈ ਹੈ।” ਕਿਤੇ ਭਾਈ ਬਾਲਾ ਆਖਦਾ ਹੈ—“ਗੁਰੂ ਜੀ ਜਿਥੋਂ ਤੋੜੀ ਮੈਨੂੰ ਖਬਰ ਆਹੀ ਜੋ ਮੈਂ ਆਪਣੀ ਅੱਖੀਂ ਡਿੱਠਾ ਆਹਾ ਸੋ ਮੈਂ ਲਿਖਵਾਇਆ ਹੈ, ਅਤੇ ਜੀ ਪਿੱਛੇ ਦੀ ਖਬਰ ਨਹੀਂ ਜਾਣਦਾ।” ਕਿਤੇ ਲਿਖਿਆ ਹੈ ‘ਨਾਨਕ ਜੀ ਬੈਠਾ ਪੀੜ੍ਹੇ ਤੇ ਮੈਂ ਭੀ ਨਾਲੇ ਆਹਾ’ ਕਿਤੇ ਆਉਂਦਾ ਹੈ—‘ਮੰਦੀਖਾਨੇ ਦੇ ਵਕਤ ਭੀ ਭਾਈ ਬਾਲਾ ਨਾਲੇ ਸੀ’ ਇਕ ਹੋਰ ਥਾਂ ਦਰਜ ਹੈ ਕਿ ‘ਇਕ ਨਫ਼ਰ ਨਾਨਕ ਲੈ ਚੱਲਿਆ, ਨਫ਼ਰ ਨਾਲ ਬਾਲਾ ਆਹਾ।’ ਬੇਬੇ ਨਾਨਕੀ ਜੀ ਨੂੰ ਸੁਲਤਾਨਪੁਰੋਂ ਲੈਣ ਗਿਆ ਗੁਰੂ ਨੇ—‘ਬਾਲੇ ਸੰਧ ਨੂੰ ਨਾਲ ਲੀਤਾ’ ਆਦਿ।

ਇਨ੍ਹਾਂ ਲੇਖਾਂ ਤੋਂ ਪਰਤੀਤ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਜੋ ਕੁਝ ਭਾਈ ਬਾਲੇ ਨੇ ਆਪਣੀ ਅੱਖੀਂ ਡਿੱਠਾ ਹੈ ਉਹੋਂ ਹੀ ਲਿਖਵਾਇਆ ਹੈ, ਸੁਣੀ ਸੁਣਾਈ ਗੱਲ ਕਿਤੇ ਰਤਾ ਨਹੀਂ ਲਿਖਵਾਈ। ਐਥੋਂ ਤੀਕ ਕਿ ਜਦੋਂ ਗੁਰੂ ਜੀ ਇਕ ਮਹੀਨੇ ਵਾਸਤੇ ਤਲਵੰਡੀ ਜਾਂਦੇ ਅਤੇ ਭਾਈ ਬਾਲੇ ਨੂੰ ਸੁਲਤਾਨ ਪੁਰ ਛੱਡਦੇ ਹਨ ਤਾਂ ਭਾਈ ਬਾਲਾ ਇਸ ਮਹੀਨੇ ਦਾ ਹਾਲ ਨਹੀਂ ਦੱਸ ਸਕਦਾ, ਹਾਲਾਂ ਕਿ ਇਹ ਜ਼ਰੂਰ ਹੈ ਕਿ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਜੀ ਨੇ ਤਲਵੰਡੀਓਂ ਆ ਕੇ ਭਾਈ ਬਾਲੇ ਨੂੰ ਆਪਣਾ ਹਾਲ ਜ਼ਰੂਰ ਦੱਸਿਆ ਹੋਵੇਗਾ। ਪਰ ਚੂਕਿ ਭਾਈ ਬਾਲੇ ਨੇ ਆਪਣੀ ਅੱਖੀਂ ਨਹੀਂ ਡਿੱਠਾ ਇਸ ਵਾਸਤੇ ਲਿਖਵਾਇਆ ਨਹੀਂ।

ਹੁਣ ਵੇਖਣਾ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਕੀ ਸੱਚ ਮੁੱਚ ਇਹ ਗੱਲ ਠੀਕ ਹੈ ਕਿ ਜੋ ਕੁਝ ਭਾਈ ਬਾਲੇ ਨੇ ਲਿਖਵਾਇਆ ਉਹ ਅੱਖੀਂ ਡਿੱਠਾ ਹੀ ਲਿਖਵਾਇਆ ਹੈ ? ਵਿਚਾਰ ਕੀਤਿਆ ਪਤਾ ਲੱਗਦਾ ਹੈ ਕਿ ਇਹ ਗੱਲ ਮੂਲੋਂ ਹੀ ਝੂਠ ਹੈ, ਅਤੇ ਇਹ ਕੇਵਲ ਆਪਣੇ ਅਯੋਗ

ਸਬਦਾਂ ਤੇ ਪੋਚਾ ਪਾਣ ਦਾ ਇਕ ਬਹਾਨਾ ਹੈ। ਭਾਈ ਬਾਲਾ ਆਪ ਮੰਨਦਾ ਹੈ ਕਿ “ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਜੀ ਮੈਥੇ ਤ੍ਰੌ ਵਰ੍ਹੇ ਵੱਡਾ ਸੀ।” ਇਸ ਦਸ਼ਾ ਵਿਚ ਉਸਨੇ ਇਹ ਕੀਕੂੰ ਵੇਖ ਲਿਆ ਕਿ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਅਵਤਾਰ ਮਗਰੋਂ “ਪੰਡਤ ਪੰਜ ਘੜੀਆਂ ਦਿਨ ਚੜ੍ਹੇ ਆਇਆ ?” ਕਲਿਆਣ ਰਾਇ ਜੀ ਅਤੇ ਪੰਡਤ ਦੀ ਬਾਤ ਚੀਤ ਦਾ ਥਹੁ ਉਸਨੂੰ ਕੀਕੂਰ ਲੱਗਾ ? ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਪੰਜਾਂ ਵਰਿਆਂ ਦੇ ਪੜ੍ਹਨੇ ਪੈਂਦੇ ਹਨ ਤੇ ਇਸ ਵੇਲੇ ਭਾਈ ਬਾਲਾ ਆਪਣੀ ਹੀ ਕੀ ਪਤਾ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ ? ਭਾਈ ਬਾਲਾ ਆਪ ਮੰਨਦਾ ਹੈ ਕਿ ਜਦੋਂ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਮੋਦੀ-ਖਾਨਾ ਛੁੱਡਿਆ ਅਤੇ ਨਵਾਬ ਨਾਲ ਮਸੀਤ ਵਿਚ ਗਏ ਤਾਂ “ਮੈਂ ਖੁਸ਼ੀ ਲੀਤੀ, ਗੁਰੂ ਜੀ ਪਾਸੋਂ ਘਰਾਂ ਨੂੰ ਵਿਦਾ ਹੋਇਆ।” ਮਗਰੋਂ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੂੰ ਮਰਦਾਨੇ ਨੂੰ ਰਬਾਬ ਲੈਣ ਘੱਲਦੇ ਹਨ, ਉਹ ਖੱਜਲ ਹੋ ਕੇ ਮੁੜਨ ਦੀ ਕਰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਫਿਰੰਦਾ ਆਪ ਹੀ ਆ ਮਿਲਦਾ ਹੈ। ਦੋਵੇਂ ਦੋਇ ਰਾਤੀਂ ਸਮਾਧ ਲਗੀ ਰਹੀ।” ਮਰਦਾਨਾ ਭੁੱਖ ਦਾ ਮਾਰਿਆ ਗੁਰੂ ਜੀ ਪਾਸੋਂ ਖੁਸ਼ੀ ਲੈਂਦਾ ਹੈ, ਬੇਬੇ ਨਾਨਕੀ ਰੋਂਦੀ ਹੈ ਤੇ ਭਾਈਆ ਜੈ ਰਾਮ ਦੇ ਆਖੇ ਮਰਦਾਨਾ ਮੰਨਦਾ ਹੈ। ਵੜੇ।’ ਭਾਈ ਲਾਲੇ ਨਾਲ ਅਨੇਕ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਹੋਈਆਂ, ਮਰਦਾਨਾ ਤਲਵੰਡੀ ਨੂੰ ਆਇਆ, ਮਲਕ ਭਾਗੋ ਨੂੰ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਪਰੀਚਾ ਦਿੱਤਾ, ਇਤਿਆਦੀ ਕਈ ਗੱਲਾਂ ਦੱਸ ਕੇ ਭਾਈ ਬਾਲਾ ਲਿਖਵਾਉਂਦਾ ਹੈ—“ਇਥੇ ਤਾਂ ਇਹ ਵਰਤੀ, ਅਗੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਤਲਵੰਡੀ ਦੀ ਸੁਣੀਏ। ਅਗੇ ਤਲਵੰਡੀ ਮੈਂ ਗਿਆ ਆਹਾ।” ਅੱਗੋਂ ਚੱਲ ਕੇ ਭਾਈ ਬਾਲਾ ਫੇਰ ਦੱਸਦਾ ਹੈ—“ਤਾਂ ਗੁਰੂ ਜੀ ਮੈਂ ਵੀ ਅਤੇ ਮਰਦਾਨਾ ਦੋਵੇਂ ਏਮਨਾਬਾਦ ਆਏ ਲਾਲੇ ਦੇ ਘਰ।”

ਹੁਣ ਪਤਾ ਨਹੀਂ ਲੱਗਦਾ ਕਿ ਭਾਈ ਬਾਲੇ ਨੂੰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਗੱਲਾਂ ਦਾ ਕੀਕੂੰ ਪਤਾ ਲੱਗ ਗਿਆ ਜੋ ਸੁਲਤਾਨਪੁਰ ਅਤੇ ਏਮਨਾਬਾਦ ਉਸ ਦੇ ਮਗਰੋਂ ਹੋਈਆਂ ਸਨ। ਜਦੋਂ ਗੁਰੂ ਜੀ ਇਕ ਮਹੀਨੇ ਵਾਸਤੇ ਤਲਵੰਡੀ ਆਏ ਹਨ ਉਦੋਂ ਦਾ ਪਤਾ ਤਾਂ ਨਹੀਂ ਦਸਿਆ ਉਜਰ ਏਹ ਕੀਤਾ ਹੈ ਕਿ ਮੈਂ ਨਾਲ ਨਹੀਂ ਸਾ, ਪਰ ਹੈਰਾਨੀ ਹੈ ਕਿ ਸੁਲਤਾਨਪੁਰ ਅਤੇ ਏਮਨਾਬਾਦ ਦੀਆਂ ਸਿੱਧਾਂ ਨਾਲ ਮੰਗਲ ਨਾਬ ਦੀ ਚਰਚਾ, ਕਲਿਆਣ ਦੀਆਂ ਆਪਣੇ ਗੁਰੂ ਨਾਲ ਗੱਲਾਂ, ਕਈ ਅਜਿਹੇ ਮਾਮਲੇ ਹਨ ਜੋ ਭਾਈ ਬਾਲੇ ਨੇ ਨਾਂ ਆਪਣੀ ਕੰਠੀਂ ਸੁਣੇ ਅਤੇ ਨਾ ਆਪਣੀ ਅੱਖੀਂ ਵੇਖੇ ਹਨ, ਪਰ ਲਿਖ ਚੁਕੂਰ ਦਿੱਤੇ ਹਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਗੱਲਾਂ ਤੋਂ ਸਿੱਟਾ ਇਹ ਨਿਕਲਦਾ ਹੈ ਕਿ ਸੁਣੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਲਿਖਵਾਣੀਆਂ ਦੱਸਿਆ ਹੈ, ਇਹ ਝੂਠ ਹੈ। ਲਿਖਣ ਵਾਲਾ ਇਸ ਧੋਖੇ ਵਿਚ ਅਜਿਹਾ ਫਸਿਆ ਹੈ, ਕਿ ਆਪਣੇ ਲੋਖਾਂ ਤੋਂ ਆਪ ਹੀ ਫਿਕਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਏਸ ਖਿਆਲ ਵਿਚ ਫੁੱਬਾ ਹੋਇਆ ਕਈ ਅਜੇਹੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਲਿਖ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਜੋ ਉੱਕਾ ਹੀ ਬੇ-ਸਮਝੀਆਂ ਦੀਆਂ

ਹਨ। ਸੋਚੇ ਸੋਦੇ ਵਾਲੀ ਸਾਖੀ ਵਿਚ ਲਿਖਿਆ ਹੈ ਕਿ ਕਲਿਆਣ ਰਾਇ ਜੀ ਨੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੂੰ ਵੀਹ ਰੁਪਏ ਦਿੱਤੇ ਅਤੇ ਨਾਲ ਭਾਈ ਬਾਲੇ ਨੂੰ ਕਹਿ ਦਿੱਤਾ ਕਿ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਰੁਪਿਆ ਕਿਤੇ ਅਜਾਈ ਨਾ ਗੰਵਾ ਆਵੇ। ਜਦ ਗੁਰੂ ਜੀ ਖਰਾ ਸੋਦਾ ਕਰਕੇ ਆਉਂਦੇ ਹੋਏ ਇਕ ਛੁੱਭ ਵਿਚ ਲੁਕ ਰਹੇ ਤਾਂ ਕਲਿਆਨ ਰਾਇ ਜੀ ਭਾਈ ਬਾਲੇ ਦਾ ਘਰ ਆਉਣਾ ਸੁਣਕੇ ਉਸ ਨੂੰ ਡਾਂਟਦੇ ਹਨ—ਆਵੇ ਜੋ ਮੈਂ ਤੈਨੂੰ ਨਾਲ ਭੇਜਿਆ ਸੀ, ਸੋ ਇਸੇ ਵਾਸਤੇ ਭੇਜਿਆ ਸੀ ਜੋ ਫਕੀਰਾਂ ਨੂੰ ਖਵਾਏ ਆਵੇ ?” ਜਿਸ ਤੋਂ ਪਤਾ ਲੱਗਦਾ ਹੈ ਕਿ ਭਾਈ ਬਾਲਾ ਇਸ ਵਾਸਤੇ ਨਾਲ ਘੱਲਿਆ ਸੀ ਜੇ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਨੂੰ ਸੋਦੇ ਵਿਚ ਕਿਤੇ ਧੋਖਾ ਨਾ ਖਾਣ ਦੇਵੇ। ਪਰ ਲਿਖਣ ਵਾਲਾ ਇਹ ਗੱਲ ਭੁੱਲ ਗਿਆ ਜਾਪਦਾ ਹੈ ਕਿ ਬਾਲਾ ਜੱਟ ਦਾ ਪੁੱਤਰ ਸੀ ਅਤੇ ਉਸ ਦੀ ਉਮਰ ਅਜੇ ਚੌਦਾ ਵਰਿਊਆਂ ਦੀ ਹੀ ਸੀ। ਓਨ੍ਹਾਂ ਸਮਿਆਂ ਵਿਚ ਤਾਂ ਜੱਟਾਂ ਦੇ ਪੁੱਤਰਾਂ ਨੂੰ ਪੰਡੀਆਂ ਵਰਿਊਆਂ ਦੀ ਉਮਰ ਤੀਕ ਵੀ ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹੋਸ਼ ਨਹੀਂ ਆਉਂਦੀ ਸੀ ਤਾਂ ਏਹ ਚੌਦਾਂ ਵਰਿਊਆਂ ਦਾ ਜੱਟਾਂ ਦਾ ਮੁੰਡਾ ਇਕ ਖੱਤਰੀ ਦੇ ਸਤਾਤਾਂ ਵਰਿਊਆਂ ਦੇ ਪੁੱਤਰ ਨੂੰ ਸੋਦਾ ਖਰੀਦਣ ਵਿਚ ਭਲਾ ਕੀ ਸਹਾਇਤਾ ਦੇ ਸਕਦਾ ਸੀ ? ਪ੍ਰਤੀਤ ਇਹ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਜਨਮ ਸਾਖੀ ਲਿਖਣ ਵਾਲਾ ਭਾਈ ਬਾਲੇ ਨੂੰ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਦਾ ਪੱਕਾ ਸਾਥੀ ਬਨਾਣ ਦੀ ਧੁੰਨ ਵਿਚ ਐਡੀ ਭਾਰੀ ਭੁੱਲ ਨੂੰ ਵੀ ਸਮਝ ਨਹੀਂ ਸਕਿਆ ਅਤੇ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਧੋਖਾ ਦੇਣਾ ਦਾ ਜਤਨ ਕਰਦਾ ਹੋਇਆ, ਸੱਕ ਹੈ ! ਕਿ ਆਪੁ ਹੀ ਧੋਖਾ ਖਾ ਗਿਆ।

ਸਤਿਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ, ਪਿਤਾ ਕਲਿਆਣ ਰਾਇ ਜੀ ਅਤੇ ਬੇਬੇ ਨਾਨਕੀ ਜੀ ਦੀ ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਅਵੱਗਿਆ ਕਰਕੇ ਲਿਖਣ ਵਾਲੇ ਨੇ ਆਪਣੇ ਬਚਾਉ ਦੀਆਂ ਤਿੰਨ ਸੂਰਤਾਂ ਕੱਢੀਆਂ ਹਨ। ਇਕ ਉੱਤੇ ਦੱਸੀ ਜਾ ਚੁੱਕੀ ਹੈ, ਦੂਜੀ ਵੀ ਇਸ ਦੇ ਨਾਲ-ਨਾਲ ਹੀ ਮਿਲਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਤੀਜੀ ਸਭਨਾਂ ਨਾਲੋਂ ਅਦਭੂਤ ਤੇ ਸੱਚਮੁੱਚ ਹੀ ਸ਼ਲਾਘਾਯੋਗ ਹੈ। ਉਸ ਨੇ ਭਾਈ ਬਾਲੇ ਨੂੰ ਤਾਂ ਕੇਵਲ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦਾ ਪੱਕਾ ਸਾਥੀ ਹੀ ਬਣਾਇਆ ਹੈ ਪਰ ਉਸ ਦੇ ਬਚਨਾਂ ਨੂੰ ਅਟੋਲ ਕਰਨ ਦੇ ਜਤਨ ਹਿੱਤ ਉਸ ਦੀ ਉਪਮਾਂ ਕਰਨ ਵਿਚ ਵੀ ਕੁਝ ਕਸਰ ਨਹੀਂ ਛੱਡੀ। ਕਿਤੇ ਲਿਖਿਆ ਹੈ, ਗੁਰੂ ਜੀ ਦਾ ‘ਬਾਲੇ ਨਾਲ ਪਿਆਰ ਸੀ’, ਕਿਤੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਆਖਦੇ ਹਨ, ‘ਭਾਈ ਬਾਲਾ ਤੇਰਾ ਕਹਿਆ ਮੈਬੈਂ ਫੇਰਿਆ ਨਹੀਂ ਜਾਂਦਾ।’ ਇਕ ਹੋਰ ਥਾਂ ਗੁਰੂ ਜੀ ਆਖਦੇ ਹਨ—“ਆਖ ਭਾਈ ਬਾਲਾ ਤੇਰਾ ਕਿਹਾ ਤਾਂ ਅਸੀਂ ਫੇਰਿਆ ਕਦੇ ਨਹੀਂ।” ਕਿਤੇ ਲਿਖਿਆ ਹੈ, “ਤਾਂ ਬਾਲੇ ਉਠ ਕਰ ਹੱਥ ਜੋੜ, ਕਹਿਣ ਲੱਗਾ ਗੁਰੂ ਜੀ ਇਕ ਮੇਰੀ ਅਰਦਾਸ ਹੈ, ਜੇ ਧਿਆਨ ਲਾਇਕੇ ਸੁਣੋ ਤਾਂ ਮੈਂ ਕਹਾਂ। ਤਾਂ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਜੀ ਕਹਿਆ ਭਾਈ ਬਾਲਾ ਅਜ ਮੈਂ ਨਿਹਾਲ ਹੋਇਆ ਹਾਂ ਅੱਜ ਅਸਾਂ ਤੇ ਕਰਤਾਰ ਮੇਹਰਬਾਨ ਹੋਇਆ ਹੈ ਜੋ ਤੇਂ ਖੁਲ੍ਹ ਕਰ ਬਚਨ ਕੀਤਾ।” ਅੰਤ ਵਿਚ ਜਾ ਕੇ ਲਿਖਣ ਵਾਲੇ ਭਾਈ ਬਾਲੇ ਨੂੰ ਅਸਮਾਨ ਉੱਤੇ ਚੜ੍ਹਾਣ ਦੇ ਜਤਨ ਵਿਚ ਤਾਂ ਹੱਦ ਹੀ ਮੁਕਾ ਦਿੱਤੀ ਅਰ ਲਿਖਦਾ ਹੈ ਕਿ “ਗੁਰੂ ਅੰਗਦ ਜੀ ਕਹਿਆ ਭਾਈ ਬਾਲਾ ਮੈਂ ਤੈਨੂੰ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਜੀ ਕਰ ਜਾਣਦਾ ਹਾਂ।”

ਬੱਸ, ਇਸ ਤੋਂ ਵਧਕੇ ਹੰਰ ਕਿਹੜੀ ਉੱਚੀ ਪਦਵੀ ਲੰਖਕ ਭਾਈ ਬਾਲੇ ਨੂੰ ਦੇ ਸਕਦਾ ਸੀ ? ਉਸਨੇ ਆਪਣੇ ਜਾਣੇ ਭਾਈ ਬਾਲੇ ਨੂੰ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦਾ ਪੱਕਾ ਸਾਥੀ ਅਤੇ ਏਡੀ ਉੱਚੀ ਪਦਵੀ ਵਾਲਾ ਦੱਸਕੇ ਆਪਣੇ ਲੇਖ ਨੂੰ ਅਜਿਹਾ ਬਣਾ ਲਿਆ ਹੈ ਕਿ ਕੋਈ ਰਤਾ ਵੀ ਚੁੰਚਾਨ ਕਰ ਸਕੇ, ਪਰ ਬੂਠੇ ਦਾ ਦਿਲ ਸਦਾ ਹੀ ਕੰਬਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਸੋ ਬਿਧਿ ਕੀਤਿਆਂ ਵੀ ਧੀਰਜ ਨਹੀਂ ਧਰਦਾ, ਇਸ ਲਈ ਲਿਖਣ ਵਾਲੇ ਨੇ ਆਪਣਾ ਪਾਜ ਢੱਕਣ ਲਈ ਇਕ ਹੋਰ ਚਾਲ ਖੇਡੀ ਹੈ । ਸਿਰਪਾਰ ਪਰਬਤ ਦੀ ਸਾਥੀ ਵਿਚ ਲਿਖਦਾ ਹੈ :— [ਬਚਨ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ] “ਭਾਈ ਬਾਲਾ, ਇਹ ਮਰਦਾਨਾ ਜੋ ਅਸਾਂ ਤੋਂ ਪੁੱਛਦਾ ਹੈ, ਅਸੀਂ ਦਸਦੇ ਆਹੇ, ਇਹ ਪਿਛੇ ਅਸਾਡੇ ਸਾਕੀਆਂ ਹੋਵਣਗੀਆਂ ..... ਜੋ ਪਿਛੇ ਗੁਰਮੁਖ ਹੋਵਣਗੇ ਸੋ ਵਿਚਾਰਨਗੇ ।” ਇਕ ਹੋਰ ਥਾਂ ਗੁਰੂ ਅੰਗਦ ਜੀ ਆਖਦੇ ਹਨ, “ਭਾਈ ਬਾਲਾ ਜੋ ਇਹ ਵਾਰਤਾ ਸੁਣੇਗਾ ਸੁਣ ਕਰ ਸਤਿ ਬਚਨ ਕਹੇਗਾ, ਤਿਸਦੇ ਅੰਗਣ ਪਾਪ ਜਿਤਨੇ ਕੀਤੇ ਹੋਸਨ, ਤਤਨੇ ਸਤਿ ਕਹਿਣ ਨਾਲ ਸਭੇ ਧੋਤੇ ਜਾਸਨ ਜੋ ਹਿਰਦੇ ਸਤਿ ਪਰਤੀਤ ਨਾਲ ਆਖਸਨ..... ..... ਜੋ ਸਿਖ ਏਸ ਬਚਨ ਨੂੰ ਸਤਿ ਕਰ ਜਾਣੇਗਾ; ਖੁਲ੍ਹੇ ਦਰਵਾਜ਼ੇ ਦਰਗਾਹ ਵਿਚ ਜਾਵੇਗਾ, ਸਤਿ ਪਰਤੀਤ ਕਰ ਜਾਣੀ !”

ਇਨ੍ਹਾਂ ਲੇਖਾਂ ਨੂੰ ਪੜ੍ਹਕੇ ਇਕ ਥੋੜ੍ਹੀ ਜਹੀ ਵਾਕਫੀਅਤ ਵਾਲਾ ਆਦਮੀ ਵੀ ਆਖ ਸਕਦਾ ਹੈ ਕਿ ਇਹ ਗੱਲ ਗਰ ਆਸ਼ੇ ਦੀ ਸਮੂਲਚੀ ਹੀ ਵਿਰੁੱਧ ਹੈ ਕਿ ਇਕ ਆਦਮੀ ਅੱਵਲ ਦਰਜੇ ਦਾ ਪਾਪੀ ਹੋਵੇ ਅਰ ਏਹ ਆਖਣ ਨਾਲ ਕਿ ਮੈਂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਸਾਖੀਆਂ ਨੂੰ ਸਤਿ ਕਰ ਜਾਣਦਾ ਹਾਂ ਉਹ ਖੁਲ੍ਹੇ ਦਰਵਾਜ਼ੇ ਦਰਗਾਹ ਵਿਚ ਜਾਵੇਗਾ ।’ ਕੀ ਕੋਈ ਸਿੱਖ ਇਹਦਾਂ ਮੰਨ ਸਕਦਾ ਹੈ ਕਿ ਇਹ ਕਬਨ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਅੰਗਦ ਜੀ ਦਾ ਹੈ ? ਸਾਫ਼ ਦਿਸਦਾ ਹੈ ਕਿ ਕਿਸੇ ਹੋਰਸ ਆਦਮੀ ਨੇ ਆਪਣੀਆਂ ਮਨਘੜਤ ਸਾਖੀਆਂ ਨੂੰ ਤੌਰਨ ਵਾਸਤੇ ਇਹ ਮੋਹਰ ਆਪਣੇ ਪਲਿਓਂ ਲਾਈ ਹੈ, ਨਹੀਂ ਇਸ ਵਿਚ ਤਾਂ ਕੁਝ ਸੱਕ ਹੀ ਨਹੀਂ ਕਿ ਪਹਿਲੀ ਪਾਤਸ਼ਾਹੀ ਤੋਂ ਲੈ ਕੇ ਦਸਮ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਜੀ ਤਕ ਦਸੋਂ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬਾਨ ਦਾ ਆਸਾਂ ਅੱਖਰ ਅੱਖਰ ਮਿਲਦਾ ਹੈ, ਕਿਸੇ ਗੱਲ ਦਾ ਵੀ ਆਪੇ ਵਿਚ ਫਰਕ ਨਹੀਂ । ਪਰ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦਾ ਕਬਨ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦੇ ਆਸੇ ਦੇ (ਜਿਥੇ ਤਕ ਕਿ ਮੈਂ ਉਸ ਨੂੰ ਸਮਤ ਸਭਿਆ ਹਾਂ) ਮੂਲੇਂ ਹੀ ਵਿਰੁੱਧ ਹੈ ਕਿ ਇਕ ਆਦਮੀ ਕਿਸੇ ਖਾਸ ਜਨਮ ਸਾਖੀ ਨੂੰ ਸਤਿ ਆਖਣ ਕਰਕੇ ਤੁਰ ਜਾਵੇਗਾ । ਇਸ ਤੋਂ ਸਾਫ਼ ਸਿਧ ਹੈ ਕਿ ਇਹ ਜਨਮ ਸਾਖੀ ਗੁਰੂ ਅੰਗਦ ਦੇਵ ਜੀ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਨਹੀਂ ਲਿਖੀ ਗਈ ।

ਕਈ ਸੱਜਣ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ ਕਿ ਇਹ ਮਿਲਾਵਟਾਂ ਜੰਡਿਆਲੇ ਵਾਲੇ ਨਿਰੰਜਣੀਆਂ ਨੇ ਮਿਲਾ ਦਿਤੀਆਂ ਹਨ, ਪਰ ਵੇਖਣਾ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਕੀ ਨਿਰੰਜਣੀਏਂ ਐਸਾ ਕੰਮ ਕਰ ਸਕਦੇ ਵੀ ਸਨ ? ਇਹ ਮੰਨੀ ਪ੍ਰਮੰਨੀ ਗੱਲ ਹੈ ਕਿ ਜਨਮ ਸਾਖੀ ਗੁਰੂ ਅੰਗਦ ਜੀ ਨੇ ਲਿਖਵਾਈ । ਉਪਰੰਤ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਜੋਤੀ ਜੋਤਿ ਸਮਾਉਣ ਮਗਰੋਂ ਉਹ ਜਾਂ ਤਾਂ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੀ ਸੰਤਾਨ ਪਾਸ ਰਹੀ ਜਾਂ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਅਮਰਦਾਸ ਜੀ ਗੋਇੰਦਵਾਲ ਲੈ ਗਏ । ਸੋ ਜੇਕਰ ਖੜ੍ਹੂਰ ਸਾਹਿਬ ਰਹੀ ਮੰਨੀਏਂ ਤਾਂ ਕਿਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਵੀ ਨਿਰੰਜਣੀਆਂ ਨੂੰ ਨਹੀਂ ਮਿਲ ਸਕਦੀ ਸੀ, ਕਿਉਂਕਿ

ਤਰੇਹਣ ਸਾਹਿਬਜ਼ਾਦੇ ਗੁਰ-ਗੱਦੀ ਨੂੰ ਹੱਥੋਂ ਗੀਵਾਕੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੀ ਇਕ ਇਕ ਨਿਸ਼ਾਨੀ ਕਦੇ ਦੂਜੇ ਦੇ ਹੱਥ ਸੌਧ ਸਕਦੇ ਸਨ ? ਨਾਲ ਹੀ ਇਹ ਗੱਲ ਹੈ ਕਿ ਬਾਬਾ ਹੰਦਾਲ ਜੀ ਨੇ ਜਦ ਸੇਵਾ ਇਨ੍ਹਾਂ ਸਾਹਿਬਜ਼ਾਦਿਆਂ ਦੀ ਕੀਤੀ ਹੀ ਨਹੀਂ ਤਦ ਉਹ ਕਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਜਨਮ ਸਾਖੀ ਲੈ ਸਕਦੇ ਸਨ ? ਜੇਕਰ ਜਨਮ ਸਾਖੀ ਗੋਇੰਦਵਾਲ ਆਂ ਗਈ ਮੰਨ ਲਈਏ, ਤਦ ਵੀ ਨਿਰੰਜਣੀਆਂ ਦੇ ਹੱਥ ਆਉਣੀ ਕਠਨ ਜਾਪਦੀ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਭਲੇ ਸਾਹਿਬਜ਼ਾਦੇ ਐਸੇ ਕੱਚੇ ਨਹੀਂ ਸਨ ਕਿ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੀ ਏਹ ਯਾਦਗਾਰ ਕਿਸੇ ਹੋਰਸ ਨੂੰ ਦੇ ਦੇਂਦੇ : ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਦੇਵ ਜੀ ਨੇ ਕਿਨ੍ਹਾਂ ਮੁਸ਼ਕਲਾਂ ਨਾਲ 'ਸੈਚੀਆਂ' ਜਾ ਕੇ ਲਿਆਂਦੀਆਂ ਸਨ, ਪਰ ਓਦੋਂ ਵੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇਣ ਲਗਿਆਂ ਇਹ ਇਕਰਾਰ ਕਰਵਾ ਲਿਆ ਸੀ ਕਿ ਸਭ ਸੈਚੀਆਂ ਵਾਪਸ ਕੀਤੀਆਂ ਜਾਣਗੀਆਂ । ਜਦ ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਦੇਵ ਜੀ ਨਾਲ ਇਹ ਸਲੂਕ ਸੀ, ਤਦ ਨਿਰੰਜਣੀਆਂ ਦੀ ਕੀ ਪਾਇਆ ਸੀ ਕਿ ਭੰਲੇ ਸਾਹਿਬਜ਼ਾਦਿਆਂ ਪਾਸੋਂ ਜਨਮ ਸਾਖੀ ਲੈ ਸਕਦੇ ? ਪਰ ਸਾਡੀ ਹੈਰਾਨੀ ਹੋਰ ਵੀ ਵਧ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਜਦ ਅਸੀਂ ਦੇਖਦੇ ਹਾਂ ਕਿ ਨਿਰੰਜਣੀਏਂ ਸਿੱਖਾਂ ਦੀ ਸ਼ਾਖ ਹੀ ਨਹੀਂ ਹਨ, ਬਲਕਿ ਇਕ ਅੱਡ ਹੀ ਫਿਰਕਾ ਹੈ । ਸਿੱਖ ਇਤਿਹਾਸਾਂ ਵਿਚ ਲਿਖਿਆ ਹੈ ਕਿ ਬਾਬਾ ਹੰਦਾਲ ਜੀ ਸਤਿਗੁਰੂ ਅਮਰਦਾਸ ਜੀ ਦੇ ਲੰਗਰ ਦੀ ਸੇਵਾ ਕਰਦੇ ਹੁੰਦੇ ਸਨ ਜਿਸ ਸੇਵਾ ਤੋਂ ਪਰਸੰਨ ਹੋ ਕੇ ਗੁਰੂ ਅਮਰਦਾਸ ਜੀ ਨੇ ਬਾਬਾ ਹੰਦਾਲ ਜੀ ਨੂੰ ਇਕ 'ਮੰਜੀ' ਦਿੱਤੀ ਸੀ, ਹਾਲਾਂ ਕਿ ਇਹ ਮੂਲੋਂ ਹੀ ਅਸੱਤ ਹੈ, ਕਿਉਂਕਿ ਬਾਬਾ ਹੰਦਾਲ ਜੀ ਦਾ ਜਨਮ ਵਿਸਾਖ ਪੂਰਨਮਾਸੀ ਸੰਨੀਤੀ ੧੬੩੦ ਨੂੰ ਹੋਇਆ ਹੈ । ਸੁ ਪਾਠਕ ਵਿਚਾਰ ਲੈਣ ਕਿ ਉਹ ਤੀਜੀ ਪਾਤਸ਼ਾਹੀ ਜੀ ਦੇ ਲੰਗਰ ਦੀ ਸੇਵਾ ਕਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕਰ ਸਕਦੇ ਸਨ । ਇਹ ਜ਼ਰੂਰ ਹੈ ਕਿ ਨਿਰੰਜਣੀਆਂ ਦੀਆਂ ਰਸਮਾਂ ਪੁਰਾਤਨ ਸਿੱਖਾਂ ਵਾਲੀਆਂ ਹੀ ਹਨ । ਉਹ ਕ੍ਰਿਆ ਕਰਮ ਨਹੀਂ ਕਰਾਉਂਦੇ, ਕਿਸੇ ਦੇ ਮਰਨ ਵੇਲੇ ਸੋਕ ਦੀ ਥਾਂ ਕੜਾਹ ਪ੍ਰਸ਼ਾਦ ਕਰਦੇ ਹਨ, ਸੂਤਕ ਪਾਤਕ ਮੜ੍ਹੀ ਮਸਾਣ ਨੂੰ ਨਹੀਂ ਮੰਨਦੇ, ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਨੂੰ ਸਿੱਖਾਂ ਵਾਂਗ ਹੀ ਮੰਨਦੇ ਹਨ । ਪਰ ਇਨ੍ਹਾਂ ਗੱਲਾਂ ਤੋਂ ਏਹ ਸਿੱਧ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ ਕਿ ਉਹ ਸਿੱਖਾਂ ਦੀ ਸ਼ਾਖ ਹਨ । ਜੋ ਸੱਜਣ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਇਤਿਹਾਸ ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਪੜ੍ਹੇਗਾ ਉਸ ਨੂੰ ਜ਼ਰੂਰ ਹੀ ਮੰਨਣਾ ਪਵੇਗਾ ਕਿ ਇਹ ਇਕ ਅੱਡ ਹੀ ਫਿਰਕਾ ਹੈ ਜਿਸਦਾ ਸਿੱਖੀ ਨਾਲ ਕੋਈ ਸੰਬੰਧ ਨਹੀਂ । ਹੈਰਾਨੀ ਹੈ ਕਿ ਜਦ ਉਹ ਸਾਡੀ ਸ਼ਾਖ ਹੀ ਨਹੀਂ, ਨਾ ਭੱਲੇ ਅਤੇ ਨਾ ਤਰੇਹਣ ਸਾਹਿਬਜ਼ਾਦਿਆਂ ਦੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਸੇਵਾ ਹੀ ਕੀਤੀ ਹੈ, ਤਦ ਕਿਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸੰਭਵ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ ਕਿ ਗੁਰੂ ਅੰਗਦ ਜੀ ਦੀ ਲਿਖਾਈ ਹੋਈ ਜਨਮ-ਸਾਖੀ ਵਰਗੀ ਅਮੋਲਕ ਪੁਸਤਕ ਨਿਰੰਜਣੀਆਂ ਦੇ ਹੱਥ ਆ ਜਾਂਦੀ ? ਅੱਗੇ ਚਲਕੇ ਇਹ ਸਿੱਧ ਕੀਤਾ ਜਾਵੇਗਾ ਕਿ ਇਹ ਜਨਮ ਸਾਖੀ ਲਿਖਵਾਈ ਹੋਈ ਹੈ ਨਿਰੰਜਣੀਆਂ ਦੀ ਹੈ ਤੇ ਇਸਦੇ ਲਿਖਾਉਣ ਵਿਚ ਗੁਰੂ ਅੰਗਦ ਜੀ ਦਾ ਕੋਈ ਹੱਥ ਨਹੀਂ ।

ਹਾਲ ਦੀ ਘੜੀ ਇਹ ਮੰਨ ਲਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਭਾਈ ਬਾਲੇ ਨੇ ਇਹ ਸਾਖੀਆਂ ਗੁਰੂ ਅੰਗਦ ਜੀ ਨੂੰ ਸੁਣਾਈਆਂ ਅਤੇ ਪੈੜਾ ਮੋਖਾ ਨਾਲੋਂ ਨਾਲ ਲਿਖਦਾ ਗਿਆ । ਇਸ ਹਾਲਤ 'ਵਚ ਇਹ ਮੰਨਣਾ ਪਵੇਗਾ ਕਿ ਇਹ ਜਨਮ ਸਾਖੀ ਅੱਖਰੋ-ਅੱਖਰ ਸੱਚ ਹੈ ਅਤੇ ਭੁਲ ਦਾ ਇਸ

ਇਹ ਪਟਛਾਰਾ ਦੀ ਨਹੀਂ, ਪਰ ਜਿਸ ਰੋਲੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਸਾਖੀਆਂ ਨੂੰ ਦਲੀਲਾਂ ਦੀ ਕਸਰਤੀ ਉੱਤੇ
ਲਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਤਾਂ ਵੁਲਾਂ ਹੀ ਵੁਲਾਂ ਇਸ ਵਿਚ ਲੁਭਦੀਆਂ ਹਨ। ਪਾਲਕਾਂ ਦੇ ਸੁਖਾਲ
ਵਾਸਤੇ ਆਪਣੀ ਵਿਚਾਰ ਨੂੰ ਅਸੀਂ ਦਸ਼ਾ ਹਿੱਸਿਆਂ ਵਿਚ ਵੰਡਦੇ ਹਾਂ :—

- (੧) ਅਜੰਨਦ ਗੋਲਾ, (੨) ਅਥੋਲ ਲੌਕਾ, (੩) ਗੁਰਾਅਸੇ ਵਿਹੁੰਧ ਲੌਲਾ,
(੪) ਸ਼ਬਦ ਵਿਦਿਆ ਸੰਬੰਧੀ, (੫) ਗੁਰ ਸ਼ਬਦ ਸੰਬੰਧੀ, (੬) ਪ੍ਰਸਪਰ ਵਿਰੋਧੀ ਲੌਲਾ,
(੭) ਭੂਗੋਲ ਸੰਬੰਧੀ, (੮) ਜਗੋਤਸ ਸੰਬੰਧੀ, (੯) ਗੁਰਦਾਵਾਹਿਆ ਸੰਬੰਧੀ ਅਤੇ
(੧੦) ਇਤਿਹਾਸ ਸੰਬੰਧੀ। ਭਾਵੇਂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਵੰਡਾਂ ਦੇ ਨਾਲਾਂ ਤੋਂ ਪੂਰਾ ਪੂਰਾ ਪਤਾ ਨਹੀਂ ਲਗ
ਸਕਦਾ, ਪਰ ਜਦੋਂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਵਿਸਥਾਰ ਪੂਰਬਕ ਲਿਖਿਆ ਜਾਵੇਗਾ ਤਾਂ ਅਸਾਂ ਹੈ ਜਿ ਪੂਰੀ
ਪੂਰੀ ਸਮਝ ਆ ਜਾਵੇਗੀ।

—੦—

੧- ਅਸੰਭਵ ਗੱਲਾਂ

[ਤੇ ਕਈ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੀਆਂ ਭੁੱਲਾਂ]

ਹਿੰਚਲ ਦੀ ਉਡਾਰੀ ਵਿਚ ਭਾਖਾਂ ਬਾਲਾ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਲਿਖਵਾਂਦਾ ਹੈ : “ਤਾਂ ਮਰਦਾਨੇ ਕਹਿਆ ਇਹ ਤਾਂ ਬੱਣਾ ਜਿਹਾ ਹੈ, ਤਾਂ ਫੇਰ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਜੀ ਨੇ ਕਹਿਆ ਮਰਦਾਨਿਆ, ਬੰਗੀ ਬਰਫ ਹੈ, ਏਥੇ ਆਦਮੀ ਪੈਰ ਰਖਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਗਲ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।” ਮਲੂਮ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਲਿਖਣ ਵਾਲੇ ਨੂੰ ਪੰਜਾਂ ਪਾਂਡਵਾਂ ਦੀ ਸਾਖੀ ਯਾਦ ਆ ਗਈ ਹੋਵੇਗੀ ਜੋ ਹਿੰਚਲ ਬਰਫ ਵਿਚ ਜਾ ਕੇ ਗਲ ਮੌਦੇ ਸਨ। ਪਰ ਸਾਡੇ ਲਿਖਾਰੀ ਨੂੰ ਸਾਇਦ ਇਹ ਪਤਾ ਨਹੀਂ ਕਿ ਬਰਫ ਵਿਚ ਆਦਮੀ ਗਲਦਾ ਨਹੀਂ। ਸਰਦੀ ਨਾਲ ਸੁਣ ਆ ਕੇ ਮਰ ਭਾਵੇਂ ਜਾਵੇ ਪਰ ਗਲੇਗਾ ਨਹੀਂ। ਕਈ ਅਜਿਹੀਆਂ ਮਿਸਾਲਾਂ ਮੌਜੂਦ ਹਨ ਜੋ ਦਸਦੀਆਂ ਹਨ ਕਿ ਅੰਗਰੇਜ਼ ਅਤੇ ਕਈ ਹੋਰ ਸ਼ੇਕੀਨ ਹਿੰਚਲ ਦੀ ਉੱਚੀ ਚੋਟੀ ਵੇਖਣ ਵਾਸਤੇ ਕਈ ਦਿਨ ਬਰਫ ਉਤੇ ਹੀ ਤੁਰਦੇ ਗਏ ਤੇ ਮਹੀਨਿਆਂ ਪਿੱਛੋਂ ਚੰਗੇ ਭਲੇ ਨਵੇਂ ਨਰੋਏ ਮੁੜ ਆਏ। ਉੱਤਰੀ ਤੇ ਦੱਖਣੀ ਪਰੁਵਾ ਨਾਲੋਂ ਵਧ ਕੇ ਬਰਫ ਕਿਥੇ ਹੋਣੀ ਹੈ? ਪਰ ਅਜੇ ਬੰਡ੍ਰਾ ਹੀ ਚਿਰ ਹੋਇਆ ਹੈ ਕਿ ਕਮਾਂਡਰ ਪੇਰੀ (Perry) ਤੇ ਡਾਕਟਰ ਕੁਕ (Cook) ਉੱਤਰੀ ਪਰੁਵ ਤੋਂ ਹੋ ਕੇ ਆਏ ਹਨ। ਮਿਸਟਰ ਸ਼ੈਕਲਟਨ ਦੀ ਦੱਖਣੀ ਪਰੁਵ ਵਾਲੀ ਮੁਹਿੰਮ ਅਜੇ ਪਰਸੋਂ ਦੀ ਗੱਲ ਹੈ ਤੇ ਅੱਜ ਕੱਲ ਵੀ ਇਕ ਜਾਪਾਨੀਆਂ ਦੀ ਐਕਸਪੋਡੀਸ਼ਨ ਤਿਆਰ ਹੋ ਰਹੀ ਹੈ।

ਹੋਰ ਸੁਣੋ! ਮਰੀਨੇ ਦੀ ਸਾਖੀ ਵਿਚ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਜੀ ਆਖਦੇ ਹਨ :—‘ਮਰਦਾਨਾ ਅਜੇ ਮੁਹੰਮਦ ਵੱਤਿ ਜਨਮ ਆਵਣਾ ਹੈ, ਤਿ੍ਹੁੰਹੁੰ ਗੁਣਾਂ ਦੇ ਵਿਚੇ ਆਹਾ.....ਵਿਚੋਂ ਨਿਕਲਿਆ ਨਾਹੀ, ਓਸ ਫੇਰ ਹਿੰਦੂ ਦੇ ਜਨਮ ਆਵਣਾ ਹੈ, ਪੰਦਰਾ ਸੈ ਬਰਸ ਉਸਦੀ ਭਿਸਤ ਵਿਚ ਆਰਬਲਾ ਹੈ, ਪੰਦਰਾ ਜੈ ਵਰ੍ਹਾ ਪੂਰਾ ਹੋਸੀ ਤਾਂ ਉਹ ਫੇਰ ਹਿੰਦੂ ਦੇ ਘਰ ਜਨਮ ਲੈਸੀ, ਪਰ ਸੂਦਰ ਦੇ ਘਰ। ਉਸ ਤਾਈਂ ਪੂਰਨ ਸਤਿਗੁਰੂ ਪੁਲੋਕੀ ਮਿਲੇਗਾ ਤਾਂ ਉਸ ਦਾ ਜਨਮ, ਮਰਨ ਤੇ ਰਹਿਤ ਹੋਵੇਗਾ, ਉਸ ਵਿਚ ਜੀਰਾਂਦ ਬਹੁਤ ਆਹੀ (ਖੂਬ!) ਪਰ ਪੂਰਾ ਉਸ ਤਾਂਈਂ ਕੋਈ ਨਾਹੀ ਮਿਲਿਆ, ਇਕ ਜਲਮ ਉਸ ਦਾ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ’। ਇਸ ਲੇਖ ਉਤੇ ਕਿਸੇ ਟਿੱਪਣੀ

ਦੀ ਲੋਤ ਨਹੀਂ। ਇਹ ਲੇਖ ਆਪ ਹੀ ਸਿੱਧ ਕਰ ਰਿਹਾ ਹੈ ਕਿ ਮੈਂ ਝੂਠਾ ਹਾਂ। ਲਿਖਣ ਵਾਲੇ ਦਾ ਭਾਵ ਇਹ ਜਾਪਦਾ ਹੈ ਕਿ ਕਿਸੇ ਦੀ ਨਿੰਦਾ ਬਾਲੇ ਦੇ ਮੂੰਹੋਂ ਅਤੇ ਕਿਸੇ ਦੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਜੀ ਦੇ ਮੂੰਹੋਂ ਕਰਵਾਂਦਿਆਂ ਤੇ ਆਪ ਨਿਰਲੇਪ ਦਾ ਨਿਰਲੇਪ ਰਿਹਾ, ਪਰ ਇਸ ਵਿਚ ਉਸਨੇ ਸਖਤ ਭੁੱਲ ਕੀਤੀ ਹੈ। ਉਸ ਦੀ ਰੇਤ ਦੀ ਕੰਧ ਇਸ ਲੇਖ ਨਾਲ ਸਾਰੀ ਦੀ ਸਾਰੀ ਹੀ ਲੜਖੜਾ ਕੇ ਭੁੰਜੇ ਜਾ ਪੈਂਦੀ ਹੈ। ਸੋਚਣ ਦੀ ਗੱਲ ਹੈ ਕਿ ਜਦ ਗੋਂਦੇ ਦੀ ਅੱਲਾਦ ਤੇ ਹੋਰ ਬ੍ਰਾਹਮਣਾਂ ਨੇ ਗੁਰੂ ਅਮਰ ਦਾਸ ਜੀ ਦੇ ਉਲਟ ਸ਼ਿਕੌਤ ਕੀਤੀ ਸੀ, ਤਾਂ ਉਹ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਪਾਸ ਜਨਮ ਸਾਖੀ ਦੇ ਇਸ ਲੇਖ ਨੂੰ ਵੀ ਪੇਸ਼ ਕਰ ਸਕਦੇ ਸਨ ਜਿਸ ਨਾਲ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਪਾਸਾ ਭਾਰਾ ਹੋ ਜਾਂਦਾ। ਜਦ ਲੂਤੀਆਂ ਲਾਉਣ ਵਾਲਿਆਂ ਨੇ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਨੂੰ ਕਹਿਆ ਸੀ ਕਿ ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਦੇਵ ਜੀ ਨੇ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਵਿਚ ਸਭ ਮਤਾਂ ਦੀ ਨਿੰਦਾ ਲਿਖੀ ਹੈ, ਪਰ ਅੰਤ ਉਹ ਝੂਠੇ ਹੋਏ ਸਨ, ਤਦ ਉਹਨਾਂ ਆਪਣੇ ਦਾਹਵੇ ਨੂੰ ਪੱਕਾ ਕਰਨ ਵਾਸਤੇ ਜਨਮ ਸਾਖੀ ਦੇ ਇਸ ਲੇਖ ਨੂੰ ਕਿਉਂ ਪੇਸ਼ ਨ ਕਰ ਦਿਤਾ? ਚੰਦੂ ਸੁਆਹੀ ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਜੀ ਨੂੰ ਇਹ ਹੋ ਆਖਦਾ ਰਿਹਾ ਕਿ ਹਜ਼ਰਤ ਮੁਹੰਮਦ ਜੀ ਦੀ ਉਪਮਾਂ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਵਿਚ ਪਾ ਦਿਓ, ਪਰ ਇਹ ਉਸਨੇ ਕਿਤੇ ਨਹੀਂ ਕਿਹਾ ਕਿ ਜਨਮ ਸਾਖੀ ਵਿਚੋਂ ਵੀ ਇਹ ਲੇਖ ਕੱਢ ਦਿਓ। ਜਦ ਅੰਰੋਗਜ਼ੇਬ ਨੇ ਰਾਮਰਾਇ ਜੀ ਨੂੰ ‘ਮਿਟੀ ਮੁਸਲਮਾਨ ਕੀ’ ਵਾਲਾ ਤੁਕ ਪੁੱਛੀ ਸੀ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਅੱਗੋਂ ‘ਮਿਟੀ ਬੇਈਮਾਨ ਕੀ’ ਆਖ ਦਿੱਤਾ ਸੀ, ਤਦ ਜੋ ਚੋਸ਼ ਹੀ ਲਾਉਣਾ ਸੀ ਤਾਂ ਅੰਰੋਗਜ਼ੇਬ ਨੇ ਜਨਮਸਾਖੀ ਦਾ ਇਹ ਲੇਖ ਹੀ ਕਿਉਂ ਨਾ ਕੱਢਕੇ ਵਿਖਾ ਦਿੱਤਾ ਕਿ ਵੇਖੋ ਤੁਹਾਡੇ ਵੱਡੇ ਪੀਰ ਨੇ ਸਾਡੇ ਹਜ਼ਰਤ ਦੀ ਕੈਸੀ ਨਿੰਦਾ ਕੀਤੀ ਹੈ? ਪਰ ਅਸਲ ਗੱਲ ਇਹ ਜਾਪਦੀ ਹੈ ਕਿ ਉਨ੍ਹੀਂ ਦਿਨੀਂ ਇਹ ਜਨਮ ਸਾਖੀ ਹੈ ਹੀ ਨਹੀਂ ਸੀ, ਕਿਉਂਕਿ ਜੇਕਰ ਹੁੰਦੀ ਤਾਂ ਇਹ ਲੇਖ ਅੰਰੋਗਜ਼ੇਬ ਦੀ ਨਜ਼ਰੋਂ ਬਚਿਆ ਨ ਰਹਿੰਦਾ। ਮਲੂਮ ਇਹ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਜਨਮ ਸਾਖੀ ਅੰਰੋਗਜ਼ੇਬ ਦੇ ਪਿਛਲੇ ਸਮਿਆਂ ਵਿਚ ਸਿੱਖਾਂ ਨੂੰ ਮੁਸਲਮਾਨ ਦੇ ਹੱਥੋਂ ਤੈਗ ਕਰਾਣ ਵਾਸਤੇ ਲਿਖੀ ਗਈ ਹੈ।

ਹੋਰ ਸੁਣੋ! ਬਿਸਹਰ ਦੇਸ ਦੀ ਸਾਖੀ ਵਿਚ ਲਿਖਿਆ ਹੈ :—‘ਮਰਦਾਨੇ ਆਖਿਆ ਜੀ ਅਸੀਂ ਕਿਸ ਉੱਪਰ ਜਾਂਦੇ ਆਹੇ, ਤਾਂ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਜੀ ਮੈਨੂੰ ਆਖਿਆ, ਭਾਈ ਬਾਲਾ ਅਸੀਂ ਕਿਸ ਉੱਪਰ ਜਾਂਦੇ ਆਹੇ, ਤਾਂ ਮੈਂ ਆਖਿਆ ਜੀ, ਤੇਰੀਆਂ ਤੁੰ ਹੀ ਜਾਣ, ਤੈਨੂੰ ਸਭ ਕਿਛ ਨਜ਼ਰ ਆਉਂਦਾ ਹੈ, ਤਾਂ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਜੀ ਆਖਿਆ ਮਰਦਾਨਾ! ਅਸੀਂ ਮੱਛੀ ਤੇ ਜਾਂਦੇ ਆਹੇ, ਤਾਂ ਮਰਦਾਨੇ ਆਖਿਆ ਜੀ, ਏਡੀ ਮੱਛੀ ਹੈ, ਤਾਂ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਜੀ ਆਖਿਆ ਮਰਦਾਨਾ! ਪੈਂਤੀ ਕੇਹਾ ਲੰਮੀ ਹੈ, ਅਤੇ ਪੰਜ ਕੋਹਾ ਚੋਤੀ ਹੈ, ਤਾਂ ਮਰਦਾਨੇ ਜੀ ਵਿਚ ਗਿਣਤੀ ਖਾਪੀ, ਪਰ ਮੂੰਹੋਂ ਕੁਝ ਆਖੇ ਨਾਹੀ, ਤਿੰਨ ਦਿਨ ਅਤੇ ਤਿੰਨ ਰਾਤੀਂ ਮੱਛੀ ਉਤੇ ਚਲੇ ਗਏ ਸਹਿਜ ਨਾਲ, ਜਾਂ ਮੱਛੀ ਦਾ ਚਿਹਰਾ ਨਜ਼ਰ ਆਇਆ ਤਾਂ ਮਰਦਾਨਾ ਹੈਰਾਨ ਹੋਇ ਗਇਆ। ਜਾਂ ਮੱਛੀ ਮੂੰਹ ਅੱਡਿਆ ਤਾਂ ਮਰਦਾਨਾ ਕੰਥਿਆ ਤਾਂ ਮੈਂ ਮਰਦਾਨੇ ਨੂੰ ਆਖਿਆ ਅਵੇ ਮਰਦਾਨਾ ਕਿਉਂ

ਕੰਬਦਾ ਹੈ? ਤਾਂ ਮਰਦਾਨੇ ਆਖਿਆ ਜਜਮਾਨ ਇਹ ਮੱਛੀ ਸਾਨੂੰ ਨਿਗਲਦੀ ਹੈ, ਤਾਂ ਮੈਂ ਗੁਸੇ ਹੋਇਕੇ ਮਰਦਾਨੇ ਨੂੰ ਆਖਿਆ ਅਵੇਂ ਮਰਦਾਨਾ ਅਜੇ ਤੈਨੂੰ ਪਰਤੀਤ ਨਾਹੀ ਆਂਵਦੀ, ਤਾਂ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਜੀ ਹੇਰਾਨ ਹੋਇ ਗਏ ਬਿਸਮਾਦ ਹੋਇਕੇ ਆਖਿਆ ਹੇ ਨਿਰੰਕਾਰ! ਤੇਰੀਆਂ ਕੁਦਰਤਾਂ ਤੁਧੇ ਨੂੰ ਬਣ ਆਵਣ, ਇਕ ਘੜੀ ਗੁਜਰੀ ਤਾਂ ਮੱਛੀ ਦੇ ਮੂੰਹੋਂ ਅਨੇਕ ਪਰਕਾਰ ਦੇ ਭੇਜਨ ਨਿਕਲੇ, ਮਰਦਾਨਾ ਆਪਣੇ ਜੀ ਵਿਚ ਬਹੁਤ ਖੁਸ਼ੀ ਹੋਇਆ, ਤਾਂ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਜੀ ਆਖਿਆ ਮੱਛੀ ਨੂੰ ਕਉਣ ਤੂੰ ਹੈ ਭਾਈ, ਅਗੇ ਮੱਛ ਨਰ ਆਹਾ, ਮੱਛ ਬੋਲਿਆ ਜੀ ਮੈਂ ਮੱਛ ਹਾਂ, ਤਾਂ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਜੀ ਆਖਿਆ ਭਾਈ ਜੋ ਤੂੰ ਹੈਂ ਸੋਈ ਆਖ, ਤਾਂ ਮੱਛ ਬੋਲਿਆ ਜੀ ਤੂੰ ਨਾਨਕ ਨਿਰੰਕਾਰੀ ਹੈਂ। ਤਾਂ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਜੀ ਆਖਿਆ ਭਾਈ ਤੂੰ ਕਿਆ ਜਾਣਦਾ ਹੈ, ਤਾਂ ਮੱਛ ਆਖਿਆ ਜੀ ਤਰੇਤੇ ਜੁਗ ਵਿਚ ਤੇਂ ਤੇ ਅਸਾਂ ਭਗਤੀ ਕੀਤੀ ਆਹੀ, ਜਿਸਤੇ ਅਸਾਂ ਤੇ ਤੁਸਾਂ ਨੂੰ ਜਨਮ ਮਿਲਿਆ। ਤਾਂ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਜੀ ਕਹਿਆ ਭਾਈ ਤੂੰ ਮੱਛ ਕਿਉਂਕਰ ਹੋਇਉ? ਤਾਂ ਮੱਛ ਆਖਿਆ ਜੀ ਅਸੀਂ ਤੁਸੀਂ ਜਨਕ ਬਿਦੇਹੀ ਦੇ ਸੇਵਕ ਆਹੇ ਅਤੇ ਤੂੰ ਬਹੁਤ ਨਜੀਕੀ ਆਹੋਂ, ਤਾਂ ਇਕ ਦਿਨ ਤੇਂ ਮੈਨੂੰ ਕੰਮ ਆਖਿਆ ਤਾਂ ਮੈਂ ਤਗਾਫਲੀ ਕੀਤੀ ਤਾਂ ਤੁਸਾਂ ਮੈਨੂੰ ਆਖਿਆ ਜਦ ਤੈਨੂੰ ਕੁਝ ਕੰਮ ਆਖਦੇ ਆਹੇ ਤਦ ਤੂੰ ਕਰਦਾ ਨਾਹੀਂ ਤਾਂ ਮੇਰੇ ਮੂੰਹੋਂ ਇਤਨੀ ਨਿਕਲ ਗਈ ਜੋ ਤੂੰ ਕਿਆ ਮੱਛੀ ਦੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਤੜਫਦਾ ਹੈ ਉਸ ਬਚਨ ਦਾ ਸਦਕਾ ਮੈਨੂੰ ਮੱਛੀ ਹੀ ਕਰਦਾ ਰਹਿਆ ਹੈ ਅਤੇ ਤੈਨੂੰ ਮਨੁੱਖ ਕਰਦਾ ਰਹਿਆ ਹੈ, ਤਾਂ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਜੀ ਹੱਸਿਆ, ਹਸ ਕਰ ਆਖਿਓਸੁ, ਆਖੁ ਭਾਈ ਹੁਣ ਤੂੰ ਕਿਆ ਆਖਦਾ ਹੈਂ, ਤਾਂ ਮੱਛ ਆਖਿਆ ਜੀ ਮੈਂ ਤੇਰਾ ਰਾਹ ਉਡੀਕਦਾ ਸੀ, ਜੋ ਮੇਰੇ ਵਾਸਤੇ ਇਹ ਰਾਹੀਂ ਆਵੇ, ਹੁਣ ਤੂੰ ਆਇਆ ਹੈਂ। ਤਾਂ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਜੀ ਆਖਿਆ ਤੂੰ ਆਪਣਾ ਮਨੋਰਥ ਆਖ। ਤਾਂ ਮੱਛ ਬੋਲਿਆ ਜੀ ਤੇਰਾ ਬਚਨ ਪੂਰਾ ਹੋਇ ਮੁੱਕਾ ਹੈ, ਅਤੇ ਮੇਰੀ ਵੀ ਖਲਾਸੀ ਹੋਵੈ, ਤਾਂ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਜੀ ਆਖਿਆ ਕਿਉਂ ਉਤਾਵਲਾ ਹੋਨਾ ਹੈਂ, ਕੱਲ ਤੇਰੀ ਦੇਹ ਛੁਟੈਗੀ। ਮੱਛ ਆਖਿਆ ਜੀ, ਤਿਚਰ ਤੁਸੀਂ ਮੇਰੇ ਪਾਸ ਹੀ ਰਹੋ...ਸਾਰੀ ਰਾਤ ਮੱਛ ਦੀ ਪਿੱਠ ਤੇ ਰਹੋ। ਭਲਕੁ ਹੋਇਆ ਤਾਂ ਸਵਾ ਪਹਿਰ ਦਿਨ ਚੜ੍ਹੇ ਮੱਛ ਦੀ ਦੇਹ ਛੁੱਟੀ, ਤਾਂ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਜੀ ਕਹਿਆ ਚੱਲ ਭਾਈ ਮੱਛ! ਅਸੀਂ ਭੀ ਆਇ ਮਿਲਹਿੰਗੇ।”

ਹੁਣ ਵਿਚਾਰ ਯੋਗ ਗੱਲ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਕਦੀ ਕੋਈ ਮੱਛ ਪੈਂਤੀ ਕੋਹ ਲੰਮਾ ਅਤੇ ਪੰਜ ਕੋਹ ਚੋੜਾ ਹੋਇਆ ਵੀ ਹੈ? ਜੇ ਕਦੀ ਸਮੁੰਦਰਾਂ ਵਿਚ ਪੰਜ ਸੱਤ ਏਹੋ ਜਹੇ ਮੱਛ ਹੋ ਪੈਣ ਤਦ ਜਹਾਜ਼ਾਂ ਦਾ ਚੱਲਣਾ ਤਾਂ ਰਹਿ ਚੁਕੇ। ਵੱਡੀ ਤੋਂ ਵੱਡੀ ਮੱਛੀ ਜੋ ਅੱਜ ਤੌਕ ਪਾਈ ਗਈ ਹੈ, ਉਹ ਵੇਲ ਮੱਛੀ ਹੈ। ਪਰ ਪੈਂਤੀ ਕੋਹ ਲੰਮੀ ਪੰਜ ਕੋਹ ਚੋੜੀ ਵੇਲ ਅੱਜ ਤੌਕ ਕਿਸੇ ਨਹੀਂ ਵੇਖੀ। ਹੈਰਾਨ ਹੋਈਦਾ ਹੈ। ਜਦ ਇਸ ਗੱਲ ਦਾ ਖਿਆਲ ਆਉਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਉਸਦੇ ਰਹਿਣ ਵਾਸਤੇ ਪਾਣੀ ਕਿਤਨਾ ਕੁ ਛੂੰਘਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਰੋਜ਼ ਦੀ ਖੁਰਾਕ ਕਿੰਨੀ ਕੁ ਹੋਵੇਗੀ। ਜਦ ਅਜਿਹੀ ਮੱਛੀ ਸਿਕਾਰ ਪਿੱਛੇ ਦੰਵਦੀ ਜਾਂ ਸਮੁੰਦਰ ਵਿਚ ਕਲੋਲਾਂ ਕਰਦੀ ਹੋਵੇਗੀ, ਤਾਂ ਕਿਤਨਾ ਕੁ ਤੁਢਾਨ ਸਮੁੰਦਰ ਵਿਚ ਆਉਂਦਾ ਹੋਵੇਗਾ। ਲਿਖਣ ਵਾਲੇ ਨੇ

ਕਿਸੇ ਪੁਰਾਣਕ ਗਪੋਤੇ ਨੂੰ ਜਨਮਸਾਖੀ ਵਿਚ ਵੀ ਠੱਪ ਦਿੱਤਾ ਹੈ, ਅਤੇ ਨਾਲ ਹੀ ਇਹ ਦਸ਼ਿਆ ਹੈ ਕਿ ਗੁਰੂ ਜੀ ਅਤੇ ਇਹ ਮੱਛ ਤਰੇਤੇ ਵਿਚ ਇਕੱਠੇ ਰਹਿ ਚੁਕੇ ਸਨ। ਮੱਛ ਦੇ ਕੌਂਕੇ ਵਾਕ ਨੇ ਮੱਛ ਨੂੰ ਵੀ ਅਤੇ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਜੀ ਨੂੰ ਵੀ ਚੁਰਾਸੀ ਵਿਚ ਪਾਇਆ ਜੋ ਅੱਜ ਤੀਕ ਜੂਨਾਂ ਭੋਗਦੇ ਤੁਰ ਆਉਂਦੇ ਸਨ। ਅਜਿਹੀਆਂ ਸਾਖੀਆਂ ਨੂੰ ਮਿਨਣ ਵਾਲੇ ਜਾਂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਸੱਚ ਹੋਣ ਉੱਤੇ ਹਤ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਇਕ ਤਰ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਸਤਿਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਦੀ ਅਵੱਗਿਆ ਕਰਦੇ ਹਨ।

ਇਥੇ ਤਾਂ ਮੈਂ ਮੱਛ ਨਾਲ ਬਾਤ ਚੀਤ ਹੋਈ, ਇਕ ਹੋਰ ਥਾਂ ਗੁਰੂ ਜੀ ਜਨੋਗਾ ਨਾਲ ਵੀ ਚਰਚਾ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਅਲਲਾਚੀਨ ਪਰਬਤ ਦੀ ਸਾਖੀ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਆਰੰਭ ਹੁੰਦੀ ਹੈ :—
 “ਤਾਂ ਅਲਲਾਚੀਨ ਪਰਬਤ ਉੱਤੇ ਜਾਇ ਖੜੇ ਹੋਏ, ਤਾਂ ਮਰਦਾਨੇ ਪੁੱਛਿਆ ਗੁਰੂ ਜੀ ਹੁਣ ਅਸੀਂ ਕਿਥੇ ਆਏ, ਤਾਂ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਜੀ ਕਹਿਆ ਮਰਦਾਨਾਂ ਅਸੀਂ ਅਲਲਾਚੀਨ ਪਰਬਤ ਤੇ ਆਏ, ਅਲਲਾਚੀਨ ਇਸ ਦਾ ਨਾਉਂ ਤਾਂ ਪਾਇਆ ਹੈ ਜੇ ਇਸ ਤੇ ਅਲਲਾਂ ਦਾ ਬਸੇਰਾ ਹੈ, ਉਹ ਜੋ ਅਲਲਾਂ ਪੰਖੀ ਕਹਿੰਦੇ ਹੈਨ ਅਤੇ ਪ੍ਰਹਿਲਾਦ ਭਗਤ ਦਾ ਰਾਜ ਹੈ.....ਤਿੰਚਰਾਂ ਨੂੰ ਅਲਲਾਂ ਆਇ ਚਉਗਿਰਦ ਘੇਰਾ ਘੱਤਿਆ। ਅਲਲਾਂ ਦਾ ਸਰਦਾਰ ਜੋ ਆਹਾ ਅਲਲਾਚੀਨ ਤਿਸ ਬਰਨ ਬੱਲਿਆ :—

ਅਲਲਾ ਜੀਨ ਆਇ ਪਾਇਆ ਘੇਰਾ।
 ਕਉਨ ਤੂ ਕਿਹੋ ਕਹੋ ਬਸੇਰਾ।
 ਕਉਨ ਮਨੋਰਥ ਈਹਾਂ ਆਇਆ।
 ਕਉਨ ਨਾਮ ਤੂ ਕਿਨਹਿ ਪਠਾਇਆ।
 ਅਲਲਾ ਚੀਨ ਪੂੜੇ ਬਾਚਾ।
 ਪਿੰਡ ਪਾਕਾ ਕਿ ਫਿਰਦਾ ਕਾਚਾ।

ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਜੀ ਵਾਚ :—

ਅਲਲਾ ਮਿਲਕੇ ਪਾਇਆ ਘੇਰਾ।
 ਹਿਰਦੇ ਭੀਤਰ ਲੀਆ ਬਸੇਰਾ।
 ਦਰਸਨ ਕਾਰਨ ਈਹਾਂ ਆਇਆ।
 ਇਕੋ ਨਿਰੰਜਨ ਆਪ ਲਿਆਇਆ।
 ਛੂਟ ਜਾਇ ਜੇ ਹੋਇ ਕਜਾਇਆ।
 ਜਬ ਪਾਕ ਤਕ ਠਣਕ ਲਜਾਇਆ।
 ਸਨ ਅਲਲਾ ਚੀਨ ਨਾਨਕ ਅਰਦਾਸ।
 ਏਕ ਨਿਰੰਜਨ ਰਾਖੀ ਲਾਜ।

ਤਾਂ ਅਲਲਾਚੀਨ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਜੀ ਦੇ ਚਰਨਾਂ ਉੱਤੇ ਲੱਗਾ ਲੇਟਣ, ਤਾਂ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ

ਬਚਨ ਬੋਲਿਆ, ਸੁਣ ਭਾਈ ਅਲਲਾਚੀਨ ! ਤੁਹਾਡੇ ਦਰਸਨ ਅਸੀਂ ਆਏ ਆਹੇ, ਭਲਾ ਰੁਮਾਰਾ ਦਰਸਨ ਪਰਸਨ ਪਾਇਆ, ਅਗੋਂ ਅਲਲਾਚੀਨ ਬੋਲਿਆ, ਜੀ ਹਮ ਨਿਹਾਲ ਹੁਏ, ਹਮਕ ਤੁਮੇਂ ਕ੍ਰਿਤਾਰਬ ਕ੍ਰੀਆ, ਹਮਰੀ ਨਗਰੀ ਕ੍ਰਿਤਾਰਬ ਹੁਈ। ਤਾਂ ਮਰਦਾਨਾ ਬੋਲਿਆ, ਭਾਈ ਅਲਲਾਚੀਨ ਜੀ ਈਹਾ ਪੁਹਿਲਾਦ ਭਗਤਿ ਜੋ ਹੈ, ਸੋ ਕਹਾਂ ਹੈ। ਅਲਲਾਚੀਨ ਕਹਿਆ, ਭਾਈ ਈਹਾਂ ਹੀ ਹੈ, ਓਹ ਤੋਂ ਹਮਾਰਾ ਰਾਜਾ ਹੈ” ਆਦਿ।

ਇਸ ਤੋਂ ਵੀ ਅਣੋਖੀ ਸਾਖੀ ਕਲ੍ਹ ਤੇ ਨਾਰਦ ਵਾਲੀ ਹੈ ਜੋ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਆਰੰਭ ਹੁੰਦੀ ਹੈ :—

“ਅੱਗੋਂ ਸਮੁੰਦਰ ਲਹਿਰਾਂ ਦੇਂਦਾ ਆਹਾ, ਤਾਂ ਮਰਦਾਨੇ ਆਖਿਆ ਜੀ ਅੱਗੋਂ ਤਾਂ ਸਮੁੰਦਰ ਜਹਾੜ ਭੀ ਕੋਈ ਨਾਹੀਂ, ਰਾਹ ਭੀ ਕੋਈ ਨਾਹੀਂ ਤੂੰ ਕਿਧਰ ਜਾਵੇਂਗਾ ? ਤਾਂ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਜੀ ਆਖਿਆ ਮਰਦਾਨਾ ਬੋਛ ਨਾਹੀਂ। .....ਪਿੱਛੇ ਮੇਰੇ ਚਲੇ ਆਵੇ। ਤਾਂ ਅੱਗੋਂ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਜੀ ਤੇ ਪਿੱਛੇ ਮੈਂ ਤੇ ਮਰਦਾਨਾ ਜਿਉਂ ਧਰਤੀ ਉਤੇ ਚਲੇ ਜਾਂਦੇ ਆਹੇ, ਤਿਵੇਂ ਸਮੁੰਦਰ ਉਪਰ ਚਲੇ ਜਾਵੀਏ..... ਤਾਂ ਪੰਜ ਦਿਨ ਅਤੇ ਪੰਜ ਰਾਤਾਂ ਸਮੁੰਦਰ ਵਿਚ ਚਲੇ ਗਏ। ਜਾਂ ਅੱਗੇ ਦੇਖਣ ਤਾਂ ਕਲ੍ਹ ਆਂਵਦੀ ਹੈ। ਤਾਂ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਜੀ ਦੀ ਨਜ਼ਰ ਇਕ ਡੰਡਾ ਪਾਇਆ ਤਾਂ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਜੀ ਆਖਿਆ ਡੰਡਾ ਉਠਾਇ ਲੈ। ਮਰਦਾਨੇ ਦੌੜ ਕਰ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਜੀ ਦੇ ਹੱਥ ਦਿੱਤਾ, ਤਾਂ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਜੀ ਡੰਡਾ ਆਪਣੇ ਹੱਥ ਵਿਚ ਲੀਤਾ, ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਜਾ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਕਲ੍ਹ ਆਈ, ਵੱਡੇ ਦੰਦ ਅਤੇ ਬਿਕਰਾਲ ਸਰੂਪ ਕਰਕੇ ਆਈ, ਤਾਂ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਜੀ ਵੱਲ ਟੱਤ, ਝੜੀ। ਜਿਉਂ ਨਜ਼ਦੀਕ ਆਈ, ਤਿਉਂ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਜੀ ਕਲ੍ਹ ਦੇ ਮੂੰਹ ਵਿਚ ਡੰਡਾ ਦਿੱਤਾ ਸੋ ਕੂਕਦੀ ਨੱਠੀ, ਪਿੱਛੋਂ ਨਾਰਦ ਗੁਸਾਈ ਆਇਆ ਤਾਂ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਜੀ ਆਖਿਆ ਤੂੰ ਕਲ੍ਹ ਨਾਲ ਖਬਰਦਾਰ ਹੋ, ਤਾਂ ਅਸੀਂ ਨਾਰਦ ਗੁਸਾਈ ਨਾਲ ਖੇਡੀਏ। ਕਹਿਆ ਜੀ ਤੁਸੀਂ ਕਲ੍ਹ ਤਾਈ ਕਿਆ ਆਖਦੇ ਹੋ, ਕਲ੍ਹ ਤਾਂ ਹੁਕਮ ਨਿਰੰਕਾਰ ਦੇ ਨਾਲ ਕਾਰ ਕਰਦੀ ਫਿਰਦੀ ਹੈ” ਆਦਿ।

ਕੀ ਅਜੇ ਭੀ ਇਸ ਜਨਮ ਸਾਖੀ ਤੇ ਪੁਰਾਣਾ ਵਿਚ ਕੁਝ ਫਰਕ ਬਾਕੀ ਹੈ ? ਜਿਸ ਪੁਰਾਣ ਵਿਚ ਨਾਰਦ ਦਾ ਨਾਉਂ ਨਾ ਆਵੇ, ਉਹ ਪੁਰਾਣ ਅਧੂਰਾ ਹੈ। ਇਹ ਸੋਚ ਸ਼ਾਇਦ ਇਸ ਜਨਮ ਸਾਖੀ ਦੇ ਲਿਖਾਰੀ ਨੂੰ ਫੁਰੀ ਹੋਵੇਗੀ ਕਿ ਕਿਤੇ ਮੇਰੀ ਜਨਮ ਸਾਖੀ ਵੀ ਅਧੂਰੀ ਨਾ ਰਹੇ। ਝਟ ਕਲ੍ਹ ਅਤੇ ਨਾਰਦ ਨੂੰ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨਾਲ ਮਿਲਾਇਆ ਅਤੇ ਚਰਚਾ ਕਰਵਾ ਦਿੱਤੀ। ਕੁਰਬਾਨ ਅਜੇਹੀ ਜਨਮ ਸਾਖੀ ਦੇ ਲਿਖਣ ਵਾਲੇ ਦੇ ਅਤੇ ਸਦਕੇ ਅਜੇਹੀਆਂ ਜਨਮ ਸਾਖੀਆਂ ਦੇ ਮੰਨਣ ਵਾਲਿਆਂ ਦੇ !!

ਸਮੁੰਦਰ ਉਤੇ ਤੁਰਨਾ ਕੇਵਲ ਇਥੇ ਹੀ ਨਹੀਂ ਦਸਿਆ, ਸਿਲਮਿਲਾ ਦੀਪ ਦੀ ਸਾਖੀ ਵਿਚ ਵੀ ਆਉਂਦਾ ਹੈ, ਯਥਾ :—“ਫਿਰ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਜੀ ਸਿਲਮਿਲਾ ਦੀਪ ਨੂੰ ਚਲੇ, ਸਮੁੰਦਰੇ ਸਮੁੰਦਰ ਪਾਣੀ ਉਤੇ, ਜਿਉਂ ਧਰਤੀ ਉਤੇ ਜਾਈਦਾ ਹੈ ਤਿਵੇਂ ਪਾਣੀ ਉਤੇ

ਚਲੇ ਗਏ, ਜਿਥੇ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਦੀ ਖੁਸ਼ੀ ਆਵੇ ਬਹਿ ਜਾਵੇ ।” ਜਦ ਸ਼ਹਿਰ ਪਾਸ ਅੱਪੜੇ ਤਾਂ ਮਰਦਾਨੇ ਦੇ ਪੁਛਣੇ ਕਰਕੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਉੱਤਰ ਦੇਂਦੇ ਹਨ :—ਮਰਦਾਨਾ ਇਸ ਸ਼ਹਿਰ ਦਾ ਨਾਉਂ ਬ੍ਰਾਹਮਣ ਪੁਰ ਹੈ ਅਤੇ ਇਥੋਂ ਦਾ ਰਾਜਾ ਬ੍ਰਾਹਮਣ ਹੈ, ਅਤੇ ਨਾਉਂ ਮਧਰ ਬੈਨ ਹੈ ।” ਹੈਰਾਨ ਹੋ ਕੇ ਲਿਖਣਾ ਪੈਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਸਿਲਮਿਲਾ ਸੀਪ ਦਾ ਟਾਪੂ ਅਜ ਕਲੁਕੋਈ ਨਹੀਂ ਮਿਲਦਾ । ਮੰਨ ਲਵੇ ਕਿ ਨਾਮ ਬਦਲ ਗਿਆ ਹੋਵੇਗਾ, ਪਰ ਇਸ ਗੱਲ ਦਾ ਤਾਂ ਸਬੂਤ ਚਾਹੀਏ ਕਿ ਉਸ ਟਾਪੂ ਵਿਚ ਕੋਈ ਸ਼ਹਿਰ ਬ੍ਰਾਹਮਣ ਪੁਰ ਸੀ ਤੇ ਉਥੋਂ ਦਾ ਰਾਜਾ ਬ੍ਰਾਹਮਣ ਅਤੇ ਨਾਮ ਦਾ ਮਧਰ ਬੈਨ ਸੀ । ਇਸ ਗੱਲ ਦਾ ਕੋਈ ਰੋਲਾ ਨਹੀਂ ਕਿ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਜੀ ਦੇ ਵੇਲੇ ਭਾਰਤਵਰਸ਼ ਦੇ ਖਾਸ ਖਾਸ ਹਿੱਸਿਆਂ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਦੁਨੀਆਂ ਭਰ ਦੇ ਕਿਸੇ ਟਾਪੂ ਵਿਚ ਕਿਸੇ ਹਿੰਦੂ ਦਾ ਰਾਜ ਨਹੀਂ ਸੀ । ਫਿਰ ਬ੍ਰਾਹਮਣ ਤਾਂ ਹਿੰਦੁਸਤਾਨ ਵਿਚ ਵੀ ਕਿਤੇ ਰਾਜ ਨਹੀਂ ਕਰਦੇ ਸਨ, ਪਤਾ ਨਹੀਂ ਲਿਖਣ ਵਾਲੇ ਨੇ ਐਸੀ ਤੁਲਵੀਂ ਗੱਪ ਕਿਸ ਹੋਸਲੇ ਤੇ ਮਾਰੀ । ਦੁਨੀਆਂ ਦੇ ਹਰ ਤੱਪੇ ਦੇ ਇਤਿਹਾਸ ਵੱਡੇ ਵਿਸਥਾਰ ਨਾਲ ਲਿਖੇ ਹੋਏ ਮਿਲਦੇ ਹਨ, ਪਰ ਬਿਨਾਂ ਇਸ ਜਨਮ ਸਾਖੀ ਦੇ ਕਿਤੇ ਵੀ ਬ੍ਰਾਹਮਣਾਂ ਦੀ ਬਾਦਸ਼ਾਹੀ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਨਹੀਂ ਆਉਂਦਾ ।

ਪਰ ਗੱਪ ਅਜੇ ਏਥੇ ਵੀ ਨਹੀਂ ਮੁੱਕੀ । ਅੱਗੇ ਚਲਕੇ ਲਿਖਣ ਵਾਲੇ ਨੇ ਫਸਾਨਾ ਆਜ਼ਾਦ ਦੇ ਕਰਤਾ ਨੂੰ ਵੀ ਮਾਤ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਹੈ । ਭਾਈ ਬਾਲਾ ਲਿਖਵਾਉਂਦਾ ਹੈ :—“ਮੈਂ ਫੇਰ ਪੁਛਿਆ ਰਾਜਾ ਜੀ ! ਈਹਾਂ ਕੇਤੇ ਰਾਜੇ ਰਾਜ ਕਰਤੇ ਹੈਂ, ਤਾਂ ਰਾਜਾ ਬੋਲਿਆ, ਸੁਣ ਭਾਈ ਅਤੀਤ, ਈਹਾਂ ਤੀਨ ਦੀਪ ਮਹਿ ਅਠਾਰਾਂ ਰਾਜੇ ਰਾਜ ਕਰਤੇ ਹੈਂ ਤਾਂ ਮੈਂ ਫੇਰ ਪੁਛਿਆ ਜੀ, ਉਹਨਾਂ ਰਾਜਿਆਂ ਦਾ ਨਾਉਂ ਕਿਆ ਹੈ ? ਤਾਂ ਰਾਜੇ ਮਧਰ ਬੈਨ ਕਿਹਾ, ਸੁਣ ਭਾਈ ਅਤੀਤ ! ਕੇਵਲ ਨੈਨ ੧, ਮਧਰ ਬੈਨ ੨, ਸੁਧਰ ਸੈਣ ੩, ਬੀਰ ਸੁਖਰੈਨ ੪, ਅਸਰਾ ਪਨਾਹ ੫, ਸਾਗਰ ਸੈਨ ੬, ਬੀਰ ਮੈਨ ੭, ਲਾਲ ਨੈਨ ੮, ਰਾਇ ਐਨ ੯, ਸੁਖ ਸਾਗਰ ੧੦, ਨਾਗਾ ਪਰਮ ਰਾਮ ੧੧, ਰਾਜਾ ਅਟਕਾ ਘਟਕਾ ੧੨, ਸੁਧ ਸੰਭਾਲਕਾ ੧੩, ਬੁਧ ਬਿਬੇਕ ਬਾਲਕਾ ੧੪, ਰਾਜਾ ਨੈਨ ਜੋਤ ੧੫, ਰਾਜਾ ਬਾਲ ਸਿੰਘਰਾ ੧੬, ਰਾਜਾ ਤੁਰਤ ਰੰਗ ੧੭, ਰਾਜਾ ਮਜਨ ਰਾਏ ੧੮ ।”

ਰਾਜਿਆਂ ਦੀ ਫਰਿਸਤ ਤਾਂ ਖਾਸੀ ਲੰਮੀ ਹੈ ਤੇ ਨਾਉਂ ਵੀ ਚੰਗੇ ਸੋਹਣੇ ਜਾਪਦੇ ਹਨ ਪਰ ਵੇਖਣ ਵਾਲੀ ਗੱਲ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਜਦ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਜੀ ਦੇ ਵੇਲੇ ਹਿੰਦੁਸਤਾਨ ਦੇ ਪਾਸ ਪਾਸ ਦੇ ਟਾਪੂਆਂ ਵਿਚ ਹਿੰਦੂਆਂ ਦੀ ਵੱਸੇਂ ਹੀ ਨਹੀਂ ਸੀ ਤਾਂ ਹਿੰਦੂ ਰਾਜੇ ਕਿਥੋਂ ਹੋਏ ਸਨ ? ਅਰ ਦੂਰ ਦੇਸ ਦਿਆਂ ਟਾਪੂਆਂ ਵਿਚ ਹਿੰਦੂ ਰਾਜਿਆਂ ਦੇ ਰਾਜ ਦਾ ਖਿਆਲ ਕਰਨਾ ਤਾਂ ਸੱਚਮੁੱਚ ਹੀ ਬੇ-ਸਮਝੀ ਹੋਵੇਗੀ । ਰਹਿ ਰਹਿ ਕੇ ਹੈਰਾਨੀ ਇਸ ਗੱਲ ਉੱਤੇ ਆਉਂਦੀ ਹੈ ਕਿ ਲਿਖਣ ਵਾਲੇ ਨੂੰ ਇਤਨੀਆਂ ਗੱਪਾਂ ਠੱਪਣ ਦਾ ਹੋਸਲਾ ਕਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹੋ ਗਿਆ ਤੇ ਰਾਜਿਆਂ ਦੇ ਨਾਮ ਕਿਸ ਸਫ਼ਾਈ ਨਾਲ ਘੜੇ ਹਨ ! ਦਸ ਪੰਦਰਾਂ ਲਫ਼ਜ਼ ਲਏ

ਤੇ ਉਹਨਾਂ ਨਾਲ ਐਨ, ਬੈਨ, ਚੈਨ, ਨੈਨ, ਸੈਣ, ਮੈਨ, ਕੋਈ ਲਾਦਿਤਾ, ਵੱਸ ! ਰਾਜੇ ਦਾ ਨਾਉਂ ਬਣ ਗਿਆ । ਲਾਲ ਨੈਨ, ਅਟਕਾ ਘਟਕਾ, ਸੁਧ ਸੰਭਾਲਕਾ, ਬੁਧ ਬਿਬੇਕ ਮਗਨ ਰਾਇ ਰੱਖਿਆ ਵੀ ਅਖੀਰ ਉੜ੍ਹੇ ਹੈ ਤੇ ਸੋਹਣਾ ਵੀ ਇਥੇ ਹੀ ਲਗਦਾ ਹੈ । ਜਨਮ ਵੀ ਸੁਣ ਲੈ :—“ਮਰਦਾਨੇ ਪੁਛਿਆ ਜੀ, ਇਸ ਸ਼ਹਿਰ ਦਾ ਨਾਉਂ ਕਿਆ ਹੈ, ਤਾਂ ਗੁਰੂ ਹੈ, ਇਹ ਦੇਵਾਂ ਦਾ ਬਹੁਤ ਵੱਡਾ ਰਾਜ ਕਰਤਾ ਹੈ, ਸਤਾਰਾਂ ਲੱਖ ਦੇਵ ਇਸ ਦੇ ਸਲਾਮੀ ਹੈਨ.....ਦੇਵਲੂਤ ਰਾਜਾ ਦੇਵਾਂ ਦਾ ਸ਼ਿਕਾਰ ਖੇਡਣ ਆਇਆ ਸੀ, ਦੇਖੋ ਤਾਂ ਤ੍ਰੈ ਮਨੁੱਖ ਬੈਠੇ ਹੈਨ ਤਾਂ ਦੇਵਲੂਤ ਰਾਜਾ ਦੇਖ ਕੇ ਖੁਸ਼ੀ ਹੋਇਆ ਆਖਿਓਸੁ ਭਾਈ ਇਹ ਖੁਰਾਕ ਅਸਾਨੂੰ ਅੱਜ ਹੱਥ ਆਈ ਹੈ, ਤ੍ਰੈ ਮਨੁੱਖ ਜੋ ਬੈਠੇ ਹੈਨ ਸੋ ਸਾਡੀ ਖੁਰਾਕ ਹੈਨ, ਤ੍ਰੈ ਇਹਨਾਂ ਨੂੰ ਪਕੜ ਲਿਆਉ, ਇਹ ਸ਼ਿਕਾਰ ਮੈਨੂੰ ਬਹੁਤ ਮੁਦਤ ਪਿਛੋਂ ਹੱਥ ਆਇਆ ਹੈ.....ਜਾਂ ਤ੍ਰੈ ਦੇਵ ਨੇੜੇ ਆਏ ਤਾਂ ਅੰਧੇ ਹੋਇ ਗਏ, ਹੋਰ ਸਭੋਂ ਕੁਝ ਨਜ਼ਰੀ ਆਵੇ ਨੇ, ਪਰ ਅਸੀਂ ਤ੍ਰੈ ਨਜ਼ਰ ਨ ਆਵੀਏ” । ਏਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕਈ ਵਾਰ ਦੇਵ ਆਏ ਅਤੇ ਅਨ੍ਹੇ ਹੋਏ ਅੰਤ ਨੂੰ ਵਜੀਰ ਦੇਵਾਂ ਦਾ ਸੁੱਧ ਨੀਤ ਨਾਲ ਆਇਆ ਤੇ ਸੁਜਾਖਾ ਰਿਹਾ, ਫੇਰ ਤਾਂ ਸਾਰੇ ਹੀ ਚਰਨੀਂ ਆ ਪਏ । ਮੁਕਦੀ ਗੱਲ, ਗੁਰੂ ਜੀ ਉਹਨਾਂ ਉਤੇ ਤੁੱਠੇ ਅਤੇ ਕਹਿਆ “ਭਾਈ ਦੇਵਲੂਤ ! ਤੈਨੂੰ ਅਸਾਂ ਇਥੋਂ ਦਾ ਮਸੰਦ ਕੀਤਾ” ।

ਇਸ ਸਾਖੀ ਦੇ ਪੜ੍ਹਨ ਤੋਂ ਹੀ ਪਤਾ ਲੱਗ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਇਹ ਸਾਰਾ ਮਨ ਦਾ ਹੀ ਗੰਢ-ਤੁਪ ਹੈ, ਸੱਚ ਦਾ ਇਸ ਵਿਚ ਪਰਛਾਵਾਂ ਵੀ ਨਹੀਂ, ਪਰ ਹਾਸਾ ਇਸ ਗੱਲ ਉਤੇ ਆਉਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਲਿਖਣ ਵਾਲਾ ਕਿਤੇ ਕਿਤੇ ਅਜੇਹੀ ਸਖਤ ਭੁੱਲ ਕਰ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਉਸ ਦਾ ਸਾਰਾ ਪਾਜ ਛੁਲ੍ਹ ਜਾਂਦਾ ਹੈ । ਦ੍ਰਿਸ਼ਟਾਂਤ ਲਈ ਉਤਲੀ ਸਾਖੀ ਹੀ ਲਵੇ । ਇਸ ਵਿਚ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਦੇਵਲੂਤ ਨੂੰ ‘ਮਸੰਦ’ ਬਣਾਇਆ ਹੈ, ਪਰ ਲਿਖਣ ਵਾਲਾ ਇਤਨਾ ਨਹੀਂ ਸਮਝਦਾ ਕਿ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਦੇਵ ਜੀ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਤਾਂ ਕੋਈ ਜਾਣਦਾ ਵੀ ਨਹੀਂ ਸੀ ਕਿ ਮਸੰਦ ਕੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ । ਪਹਿਲੇ ਚਾਰੇ ਸਤਿਗੁਰੂ ਕੇਵਲ ਮੰਜ਼ੀਆਂ ਹੀ ਦੇਂਦੇ ਰਹੇ ਸਨ, ਜਿਹਾ ਕਿ ਇਸ ਜਨਮ ਸਾਖੀ ਵਾਲਾ ਆਪ ਸਿਵ-ਨਾਭ, ਝੰਡੇ ਬਾਢੀ ਆਦਿ ਦੀਆਂ ਸਾਖੀਆਂ ਵਿਚ ਲਿਖਦਾ ਹੈ । ਸੋ ਇਸ ‘ਮਸੰਦ’ ਪਦ ਤੋਂ ਜੇ ਵਧੀਕ ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਘੱਟੋਂ ਘੱਟ ਏਹ ਤਾਂ ਸਿੱਧ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਇਹ ਜਨਮ ਸਾਖੀ ਪੰਜਵੇਂ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਜੀ ਦੇ ਸਮੇਂ ਤੋਂ ਮਗਰੋਂ ਦੀ ਬਣੀ ਹੋਈ ਹੈ ।

ਇਸ ਰਾਜ ਤੋਂ ਤੁਰ ਕੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਇਕ ਹੋਰ ਅਚਰਜ ਰਾਜ ਵਲ ਜਾਂਦੇ ਹਨ, ਜਿਸ ਦੀ ਬਾਬਤ ਇਸ ਜਨਮ ਸਾਖੀ ਵਿਚ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਲਿਖਿਆ ਹੈ :—

“ਉਥੋਂ ਅੱਗੇ ਪਰਸ ਨਾਮਾ ਸ਼ਹਿਰ ਮਹੀਨਿਆਂ ਰਿਹੁੰ ਦਾ ਰਾਹ ਆਹਾ, ਮਹੀਨਿਆਂ

ਤਿ੍ਰੀਹੁ ਵਿਚ ਜਾਇ ਚਹੁੰਚੇ, ਉਥੇ ਦਾ ਰਾਜਾ ਤੀਖਣ ਨੈਨ ਆਹਾ, ਬਣ-ਮਾਣੂਆਂ ਦਾ ਰਾਜਾ ਆਹਾ ਅਤੇ ਆਪ ਭੀ ਬਣਮਾਣੂ ਆਹਾ।” ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਗੱਲਾਂ ਬਾਤਾਂ ਕਰਦੇ ਅਤੇ ਮਹੀਨਾ ਤੱਕ ਉਨ੍ਹਾਂ ਪਾਸ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ।

ਇਸ ਤੋਂ ਅਗੇ, ‘ਲਿੱਖਣ ਵਾਲੇ’ ਮਹਾਤਮਾ ਆਪਣੀ ਗੱਪਾਂ ਦੀ ਪੋੜੀ ਦੇ ਸਿਖਰਲੇ ਡੰਡੇ ਉੱਤੇ ਜਾ ਪੁਜਦੇ ਹਨ। ਗੁਰੂ ਜੀ ਬਣਮਾਣੂਆਂ ਦੇ ਦੇਸੇਂ ਤੁਰ ਕੇ ਸਮੁੰਦਰ ਅਤੇ ਟਾਪੂਆਂ ਬਾਣੀਂ ਲੰਘਦੇ ਹੋਏ ਸਵਰਨ ਪੁਰ ਪੁੱਜੇ, ਮਰਦਾਨਾ ਕੋਈ ਖਾਣ ਨੂੰ ਚੀਜ਼ ਲੈਣ ਨਗਰੀ ਵਿਚ ਗਿਆ, “ਜਾਂ ਦੇਖੋ ਤਾਂ ਕਿਆ ਦੇਖੇ, ਜੋ ਸੱਭਾ ਸੁਵਰਨ ਦੀ ਧਰਤੀ ਹੈ, ਜਿਥੇ ਕਿਥੇ ਸੁਵਰਨ ਹੀ ਨਜ਼ਰ ਆਂਵਦਾ ਹੈ .....ਸੁਇਨੇ ਦੇ ਵੱਟੇ ਹੈਨ, ਸੁਇਨੇ ਦੀ ਡੰਡੀ ਹੈ ਸੁਇਨੇ ਦੇ ਛਾਬੇ ਹੈਨ। ਮੁਲ ਭੀ ਕੋਈ ਨਾਹੀਂ ਲੈਂਦਾ.....ਤੁਰਕ ਦੀ ਜਾਤ ਨਾਹੀਂ..... ...ਅਤੇ ਉਹ ਜੋ ਉੱਚਾ ਪਹਾੜ ਦੇਖਦਾ ਹੈਂ ਉਸ ਦੇ ਪਰੇ ਸਭ ਸੁਇਨੇ ਦੀ ਧਰਤੀ ਹੈ ਅਤੇ ਪਹਾੜ ਸੋਇਨੇ ਦੇ ਹੈਨ।”

ਪਾਠਕ ਜੀ ! ਇਸ ਤੋਂ ਵਧਕੇ ਵੀ ਕੋਈ ਹੋਰ ਗੱਪ ਹੋ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਜਿਥੇ ਸਭ ਕੁਝ ਸੁਇਨੇ ਦਾ ਅਤੇ ਤੁਰਕ ਦੀ ਜਾਤ ਨਾ ਹੋਵੇ ? ਸ਼ੋਕ ਹੀ ਕਰਨਾ ਪੈਂਦਾ ਹੈ ਉਨ੍ਹਾਂ ਉੱਤੇ ਜੋ ਅਜੇਹੀਆਂ ਉਟ-ਪਟਾਂਗ ਸਾਖੀਆਂ ਇਕ ਪਲ ਭਰ ਲਈ ਵੀ ਸਚੀਆਂ ਮੰਨ ਲੈਣ।

ਸਾਖੀ ਦੇ ਅੰਤ ਉਤੇ ਗੱਪ ਦੀ ਵੀ ਹੱਦ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਸਮਝ ਨਹੀਂ ਆਉਂਦੀ ਕਿ ਲਿੱਖਣ ਵਾਲੇ ਨੂੰ ਅਜੇਹੀਆਂ ਗੱਪਾਂ ਠੱਪਣ ਦਾ ਹੋਸਲਾ ਕੀਕੂੰ ਹੋਇਆ। ਆਪ ਲਿਖਦੇ ਹਨ :—“ਤਾਂ ਫੇਰ ਮਰਦਾਨੇ ਪੁਛਿਆ ਜੀ ਇਸ ਰਾਜੇ ਦੀ ਹੱਦ ਕਿਥੋਂ ਤੋੜੀ ਹੈ, ਤਾਂ ਗੁਰੂ ਜੀ ਕਿਹਾ ਮਰਦਾਨਾ ਸਤਾਰਾਂ ਹਜ਼ਾਰ ਸੱਤ ਸੌ ਜੋਜਨ ਹੈ, ਏਡਾ ਰਾਜਾ ਹੋਰ ਕਲਿਜੁਗ ਵਿਚ ਕੋਈ ਨਾਹੀਂ, ਇਹ ਕਲੀ ਕਾਲ ਵਿਚ ਵੱਡਾ ਰਾਜਾ ਹੈ, ਇਸ ਦੇ ਤੁਲ ਕੋਈ ਨਹੀਂ।” ਕੀ ਅਜੇ ਵੀ ਪਾਠਕ ਜੀ ! ਆਪ ਦੇ ਦਿਲ ਵਿਚ ਕੋਈ ਸ਼ੰਕਾ ਹੈ ? ਕਿ ਇਹ ਜਨਮ ਸਾਖੀ ਗੁਰੂ ਅੰਗਦ ਜੀ ਦੇ ਹਜੂਰ ਨਹੀਂ ਲਿਖੀ ਗਈ। ਅਜੇਹੀਆਂ ਗੱਪਾਂ ਕਿ ਕੰਵਲ ਨੈਨ ਦੀ ਰਾਜਧਾਨੀ ਸਤਾਰਾਂ ਹਜ਼ਾਰ ਸੱਤ ਸੌ ਜੋਜਨ ਅਰਥਾਤ ਸੱਤ੍ਰ ਹਜ਼ਾਰ ਅਠ ਸੌ ਕੋਹ ਹੈ, ਗੱਪ ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਹੋਰ ਕੀ ਹੈ ? ਫੇਰ ਇਹ ਕਹਿਣਾ ਕਿ ਕਲਜੁਗ ਵਿਚ ਇਸ ਜੇਡਾ ਰਾਜਾ ਹੀ ਹੋਰ ਕੋਈ ਨਹੀਂ ਹੋਇਆ, ਇਹ ਸਭਨਾਂ ਤੋਂ ਵੱਡੀ ਗੱਪ ਹੈ। ਬੁਧ ਮਤ, ਈਸਾਈ ਅਤੇ ਮੁਸਲਮਾਨ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਸਭ ਮਰ ਗਏ, ਤੇ ਰਹਿ ਗਿਆ ਇੱਕ ਕੰਵਲ ਨੈਨ ? ਇਸ ਸਾਖੀ ਵਿਚ ਇਕ ਆਦਮੀ ਧਰਮ ਸਿੰਘ ਨਾਮ ਵੀ ਆਉਂਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਨਾਉਂ ਜਾਂ ਕਿਸੇ ਰਾਜਪੁਤ ਦਾ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ ਜਾਂ ਕਿਸੇ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਪਾਰੀ ਸਿੰਘ ਦਾ। ਸੁ ਇਸ ਨੂੰ ਜਨਮ ਸਾਖੀ ਵਿਚ ਵੇਖ ਕੇ ਇਹ ਜਾਂ ਸ੍ਰੀ ਦਸਮੇਸ਼ ਜੀ ਦੇ ਵੇਲੇ ਜਾਂ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਮਗਰੋਂ ਬਣਾਈ ਗਈ ਹੈ।

ਇਕ ਹੋਰ ਗੱਪ ਸੁਣੋ ! ਮਰਦਾਨਾ ਮੱਕੇ ਦੇ ਅੰਦਰ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਆ ਕੇ ਦਸਦਾ ਹੈ ਕਿ “ਮੈਂ ਕਿਆ ਚੇਖਾ ਜੋ ਇਕ ਮੂਰਤ ਪੱਥਰ ਦੀ ਵੱਡੀ ਸਾਰੀ ਪਈ ਹੈ, ਹੋਰ ਮੈਂ ਕੁਝ

ਨਾ ਡਿੱਠਾ, ਤਾਂ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਜੀ ਕਹਿਆ, ਮਰਦਾਨਾ। ਇਹ ਮੂਰਤ ਮਹਾਂ ਦੇਵ ਦੀ ਹੈ, ਇਹ ਪਾਜ ਰਖਦੇ ਹੈਨੋਂ ਜੋ ਅੰਦਰ ਜਾਵਣ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਨਾਹੀਂ ਮਿਲਦਾ, ਅਤੇ ਜਾਣ ਭੀ ਨਾਹੀਂ ਦੇਂਦੇ ਅਤੇ ਆਪ ਭੀ ਅੱਖੀਆਂ ਬੰਨ੍ਹਕੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ।

ਇਹ ਵੀ ਕੋਰਾ ਲੂਣ ਹੀ ਬੱਧਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ, ਕਿਉਂਕਿ ਨਾ ਕਾਅਬੇ ਦੇ ਅੰਦਰ ਮਹਾਂ ਦੇਵ ਦੀ ਮੂਰਤ ਹੈ ਅਤੇ ਨਾ ਹਾਜੀਆਂ ਦੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਹੀ ਬੰਨ੍ਹਦੇ ਹਨ। ਇਹ ਲਿਖਣ ਵਾਲੇ ਨੇ ਕਿਸੇ ਹਿੰਦੂ ਦੇ ਮੂਰਹੋਂ ਗੱਪ ਸੁਣੀ ਹੈ ਅਤੇ ਜਨਮ ਸਾਖੀ ਵਿਚ ਬੱਪ ਦਿਤੀ ਹੈ।

ਹੋਰ ਸੁਣੋਂ। ਗੁਰੂ ਜੀ ਮਾਰੂਫਰ ਦੇਸ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ‘ਅੱਗੇ ਜਾਇ ਵੇਖਣ ਤਾਂ ਸੱਭਾ ਧਰਤੀ ਅਤੇ ਪਹਾੜ ਸੁਇਨੇ ਦੀ ਸਮਿੱਗ੍ਰੀ ਹੈ।’ ਫੇਰ ਸਿਰਧਾਰ ਪਰਬਤ ਨੂੰ ਜਾਂਦੇ ਹਨ, ‘ਸੁਣ ਮਰਦਾਨਿਆਂ, ਸਿਰਧਾਰ ਪਰਬਤ ਇਸ ਦਾ ਨਾਉਂ ਇਸ ਵਾਸਤੇ ਹੈ ਜੋ ਇਹ ਸਿਰ ਤਲਵਾਇਆ ਹੈ, ਇਥੇ ਰਾਹ ਪੈਟੜਾ ਕੋਈ ਨਾਹੀਂ, ਇਥੇ ਸੋਈ ਚਹੁੰਚੇ ਜੋ ਪਵਨ ਅਸਵਾਰ ਹੋਵੇ।’ ਫੇਰ ਗੁਰੂ ਜੀ ਮੀਨਾ ਪਰਬਤ ਉਤੇ ਆਉਂਦੇ ਹਨ। ‘ਮਰਦਾਨੇ ਕਹਿਆ ਇਹ ਜੋ ਪਹਾੜ ਹੈ ਕਈਆਂ ਲਹਿਰਾਂ ਦੇਂਦਾ ਹੈ, ਨਾ ਜਾਪਦਾ ਹੈ ਜੋ ਸੋਇਨਾ ਹੈ, ਨਾ ਜਾਪਦਾ ਹੈ ਜੋ ਰੂਪਾ ਹੈ, ਨਾ ਜਾਪਦਾ ਹੈ ਜੋ ਮੌਤੀ ਹੈ, ਨਾ ਜਾਪਦਾ ਹੈ, ਜੋ ਲਾਲ ਜਵਾਹਰ ਹੈ, ਨਾ ਜਾਪਦਾ ਹੈ ਜੋ ਹੀਰਾ ਪੰਨਾ ਹੈ। ਅਸੀਂ ਇਸ ਪਹਾੜ ਦਾ ਕੁਝ ਮਲੂਮ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ। ਤਾਂ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਜੀ ਕਹਿਆ ਸੁਣ ਮਰਦਾਨਿਆਂ ਏਹ ਮੀਨਾ ਇਸੇ ਵਾਸਤੇ ਕਹੀਂਦਾ ਹੈ ਜੋ ਇਸ ਉਤੇ ਕੁਦਰਤ ਦੀ ਮੀਨਾਕਾਰੀ ਹੋਈ ਹੈ। ਅਜਿਹੀਆਂ ਹੋਰ ਵੀ ਕਈ ਸਾਖੀਆਂ ਹਨ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਮਨਯੜਤ ਨਾਵਾਂ ਦੀਆਂ ਮਨਯੜਤ ਹੀ ਅਜੀਬ ਅਜੀਬ ਤਸਰੀਹਾਂ ਹਨ।

ਇਕ ਹੋਰ ਗੱਲ ਇਸ ਜਨਮ ਸਾਖੀ ਸੰਬੰਧੀ ਸੋਚਣ ਵਾਲੀ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਸਤਿਗੁਰ ਜੀ ਜਿਸ ਜਿਨ ਬਾਂ ਗਏ ਹਨ, ਕੀ ਹਰ ਬਾਂ ਦੀ ਬੋਲੀ ਪੰਜਾਬੀ ਹੀ ਸੀ? ਕਈ ਕਈ ਥਾਈ-ਫ਼ਕੀਰਾਂ ਨਾਲ ਛਾਰਸੀ ਬੋਲੀ ਹੀ ਵਰਤੀ ਹੈ, ਜਿਸ ਤੋਂ ਸਿੱਧ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਜਿੱਥੇ ਜਿੱਥੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਛਾਰਸੀ ਬੋਲੀ ਵਿਚ ਗੱਲਾਂ ਕੀਤੀਆਂ ਹਨ, ਓਥੇ ਓਥੇ ਛਾਰਸੀ ਵਿਚ ਹੀ ਭਾਈ ਬਾਲੇ ਨੇ ਗੱਲਾਂ ਲਿਖਵਾਈਆਂ ਅਤੇ ਜਿੱਥੇ ਜਿੱਥੇ ਪੰਜਾਬੀ ਵਿਚ ਕੀਤੀਆਂ ਹਨ ਓਥੇ ਓਥੇ ਪੰਜਾਬੀ ਵਿਚ ਜਨਮ ਸਾਖੀ ਵਾਲਾ ਆਪ ਮੰਨਦਾ ਹੈ ਕਿ ਗੁਰੂ ਜੀ ਲੰਕਾ ਵਿਚ ਸਿਵਨਾਭ ਪਾਸ ਗਏ, ਦੈਤਾਂ, ਬਣਮਾਣੂਆਂ, ਅਤੇ ਕਈ ਟਾਪੂਆਂ ਦੇ ਰਾਜਿਆਂ ਪਾਸ ਗਏ, ਮੱਕੇ ਗਏ, ਪਰ ਕੀ ਇਨ੍ਹੀਂ ਸਾਰੀਂ ਥਾਈਂ ਪੰਜਾਬੀ ਹੀ ਬੋਲੀ ਜਾਂਦੀ ਸੀ? ਮਲੂਮ ਅਜਿਹਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਲਿਖਣ ਵਾਲਾ ਥੋੜ੍ਹੀ ਥੋੜ੍ਹੀ ਛਾਰਸੀ ਜਾਣਦਾ ਸੀ ਅਤੇ ਜਿੱਥੇ ਕਿਤੇ ਮੌਕਾ ਮਿਲਦਾ ਹੈ ਉਥੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੀ ਬਾਤ ਚੀਤ ਛਾਰਸੀ ਵਿਚ ਲਿਖ ਦੇਂਦਾ ਹੈ, ਪਰ ਚੁੰਕਿ ਲਿਆਕਤ ਬਹੁਤ ਨਹੀਂ ਸੀ ਅਤੇ ਸਾਰੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਛਾਰਸੀ ਵਿਚ ਨਿਭਦੀਆਂ ਨਹੀਂ ਸਨ ਦਿਸਦੀਆਂ, ਝਟ ਪੰਜਾਬੀ ਵਿਚ ਬੋਲ ਚਾਲ ਹੋਣ ਲਗ ਪੈਂਦੀ ਹੈ। ਇਹੋ ਹਾਲ ਫ਼ਕੀਰ ਯਾਰ ਅਲੀ ਅਤੇ ਸੇਖ ਸ਼ਰਫ਼ ਨਾਲ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਪਹਿਲਾਂ ਤਾਂ ਛਾਰਸੀ ਵਿਚ ਗੱਲ ਬਾਤ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਪਰ ਫੇਰ

ਝੱਟ ਹੀ ਪੰਜਾਬੀ ਵਿਚ । ਹੈਰਾਨੀ ਹੈ ਕਿ ਜਦ ਉਹ ਪਹਿਲਾਂ ਪੰਜਾਬੀ ਨੂੰ ਹੀ ਨਹੀਂ ਸਮਝ ਸਕਦੇ, ਮਗਰੋਂ ਪੰਜਾਬੀ ਦੀ ਕਵਿਤਾ ਨੂੰ ਕੀਕੂੰ ਸਮਝ ਸਕਦੇ ਹੋਣਗੇ ? ਇਹੋ ਹਾਲ ਮੱਕੇ ਮਦੀਨੇ ਅਤੇ ਲੰਕਾ ਵਲ ਹੈ, ਉਹ ਜਦ ਸਰਲ ਪੰਜਾਬੀ ਨੂੰ ਨਹੀਂ ਸਮਝ ਸਕਦੇ ਤਾਂ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਸਥਦਾਂ ਨੂੰ ਕਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸਮਝ ਸਕਦੇ ਹੋਣਗੇ ?

ਆਉ ਪਾਠਕ ਜੀ ਹੁਣ ਆਪ ਨੂੰ ਅਚਰਜ-ਅਚਰਜ ਪਹਾੜਾਂ ਦੀ ਸੈਰ ਕਰਵਾਈਏ । ਦੂਜੀ ਉਦਾਸੀ ਅਜਿਹੇ ਪਹਾੜਾਂ ਦੇ ਹੀ ਸਮਾਚਾਰਾਂ ਨਾਲ ਭਰੀ ਪਈ ਹੈ । ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਤਲਵੰਡੀਓਂ ਉਡਾਰੀ ਮਾਰੀ ਅਤੇ ਕੰਵਲ ਨੈਨ ਦੇ ਦੇਸ ਆ ਗਏ । ਇਹ ਤਲਵੰਡੀਓਂ ਬਵੰਜਾ ਹਜ਼ਾਰ ਕੋਹਾਂ ਅਤੇ ਮੱਕਿਊਂ ਢਾਈ ਹਜ਼ਾਰ ਕੋਹਾਂ ਤੇ ਹੈ । ਇਸ ਹਿਸਾਬ ਇਹ ਦੇਸ ਕਿਤੇ ਅਫਰੀਕਾ ਵਿਚ ਜਾਪਦਾ ਹੈ, ਪਾਠਕਾਂ ਨੂੰ ਯਾਦ ਹੋਵੇਗਾ ਕਿ ਇਹ ਉਹੋ ਰਾਜਾ ਹੈ, ਜਿਸਦੇ ਬਰਾਬਰ ਕਲਯੁਗ ਵਿਚ ਕੋਈ ਰਾਜਾ ਨਹੀਂ ਸੀ । ਹੁਣ ਸੋਚਣ ਦੀ ਗੱਲ ਹੈ ਕਿ ਕਦੀ ਕੋਈ ਹਿੰਦੂ ਅਫਰੀਕਾ ਵਿਚ ਹੋਇਆ ਵੀ ਹੈ ਜੇ ਕੋਈ ਆਬਾਦੀ ਹਿੰਦੂਆਂ ਦੀ ਅਫਰੀਕਾ ਵਿਚ ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਹਿੰਦੂ ਰਾਜਾ ਕਿਧਰੋਂ ਹੋ ਗਿਆ ? ਅਸਲ ਗੱਲ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਬੇ-ਤੁਕੀਆਂ ਲਾਉਣ ਵਾਲੇ ਕਦੀ ਇਹ ਸੋਚ ਨਹੀਂ ਕਰਦੇ ਕਿ ਅਸੀਂ ਕੀ ਕੁਝ ਲਿਖ ਰਹੇ ਹਾਂ ਅਤੇ ਕਿਹੜੇ ਰਾਹ ਜਾ ਰਹੇ ਹਾਂ, ਪਰ ਐਸੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਨਾਲ ਸਾਨੂੰ ਬਹੁਤਾ ਵਾਸਤਾ ਨਹੀਂ ਅਸੀਂ ਅੱਗੇ ਤੁਰਦੇ ਹਾਂ ।

ਇਸ ਵਿਲੈਤ ਦਾ ਨਾਉਂ ਮਾਰੂਫਰ ਦੇਸ ਹੈ । ਧਰਤੀ ਅਤੇ ਪਹਾੜ ਸੋਨੇ ਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਪਹਾੜਾਂ ਵਿਚੋਂ ਕੁਦਰਤੀ ਰਸ ਵਹਿੰਦੀ ਹੈ, ‘ਆਦਮੀ ਦੀ ਜਾਤ ਨਾਹੀਂ । ਇਹ ਸੁਣ ਕੇ ਇਕ ਛਿਆਂ ਸੱਤਾਂ ਵਹਿੰਦਾਂ ਦਾ ਬਾਲ ਵੀ ਪੁੱਛੇਗਾ ਕਿ ਜੇ ਸਾਰਾ ਦੇਸ ਹੀ ਨਿਰਜੀਵ ਹੈ ਤਾਂ ਕੰਵਲ-ਨੈਨ ਰਾਜਾ ਢੀਮਾਂ ਦਾ ਹੋਇਆ ? ਕਿਸੇ ਨੇ ਸੱਚ ਕਹਿਆ ਹੈ ਕਿ ਝੂਠ ਬੋਲਣ ਵਾਲੇ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਅੱਗੇ ਪਿੱਛੇ ਦਾ ਕੁਝ ਪਤਾ ਨਹੀਂ ਰਹਿੰਦਾ, ਸੋ ਇਹ ਹਾਲ ਇਥੇ ਜਾਪਦਾ ਹੈ । ਇਕ ਥਾਂ ਤਾਂ ਇਸ ਦੇਸ ਨੂੰ ਆਦਮੀਆਂ ਨਾਲ ਭਰਪੂਰ ਦਸਿਆ ਹੈ ਪਰ ਹੁਣ ਆਖਦੇ ਹਨ ਕਿ ਇਥੇ ‘ਆਦਮੀ ਦੀ ਜਾਤ ਨਾਹੀਂ’ । ਇਹ ਕਸੂਰ ਲਿਖਣ ਵਾਲੇ ਦਾ ਨਹੀਂ, ਇਹ ਝੂਠ ਦਾ ਸੁਭਾਉ ਹੀ ਹੈ ਕਿ ਕਿਸੇ ਨਾ ਕਿਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਬਦੋਬਦੀ ਵਹਿ ਪੈਂਦਾ ਅਤੇ ਅਗਲਾ ਪਿਛਲਾ ਸਾਰਾ ਪੜਦਾ ਉਘੇੜ ਦੇਂਦਾ ਹੈ । ਪਰ ਅਸੀਂ ਅੱਗੇ ਚਲਦੇ ਹਾਂ ।

ਗੁਰੂ ਜੀ ਉਡਾਰੀ ਲੈ ਕੇ ਮਾਰੂਫਰ ਦੇਸ ਤੋਂ ਹਿਮੰਚਲ ਉਤੇ ਆਏ ਅਤੇ ਹਿਮੰਚਲ-ਸਿਰਧਾਰ ਉਤੇ ਗਏ । “ਮਰਦਾਨੇ ਪੁੱਛਿਆ ਗੁਰੂ ਹੀ ਇਥੇ ਤਾਂ ਸੂਰਜ ਨਜ਼ਰ ਨਾਹੀਂ ਆਵਦਾ, ਅਸੀਂ ਕਿਥੇ ਆਏ ਪਏ ਆਹੋ, ਤਾਂ ਗੁਰੂ ਜੀ ਬਚਨ ਕੀਤਾ, ਅਸੀਂ ਸੂਰਜ ਤੋਂ ਉਤੇ ਆਏ ਆਹੋ, ਤਾਂ ਫੇਰ ਮਰਦਾਨੇ ਕਹਿਆ ਜੀ ਅਸੀਂ ਸੂਰਜ ਤੋਂ ਕਿਤਨਾ ਉਪਰ ਆਏ ਆਹੋ, ਤਾਂ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਜੀ ਕਹਿਆ ਮਰਦਾਨਿਆਂ ਅਸੀਂ ਸੂਰਜ ਪਾਸੋਂ ਦੋਇ ਹਜ਼ਾਰ ਜੰਜਨ ਉਪਰ ਆਏ ਆਹੋ, ਤਾਂ ਫੇਰ ਮਰਦਾਨੇ ਪੁੱਛਿਆ ਜੀ ਜਿਸ ਧਰਤੀ ਅਸੀਂ ਵਸਦੇ ਆਏ, ਉਥੋਂ ਸੂਰਜ ਕਿਤਨਾ ਉੱਚਾ ਹੈ, ਤਾਂ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਜੀ ਕਹਿਆ ਮਰਦਾਨਿਆਂ ਉਥੋਂ ਪੰਡੀ ਹਜ਼ਾਰ

ਜੋਜਨ ਉੱਚਾ ਹੈ ।.....ਮਰਦਾਨੇ ਕਹਿਆ ਗੁਰੂ ਜੀ ਚੰਦ ਕਿਉਂ ਦਿਸ ਆਵਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਜੀ ਕਹਿਆ ਜਿਤਨਾ ਪਰਤੀ ਕੋਲੋਂ ਸੂਰਜ ਉੱਚਾ ਹੈ ਜਿਤਨਾ ਸੂਰਜ ਕੋਲੋਂ ਚੰਦਮਾ । ਕਿਤਨੇ ਜੋਜਨ ਉੱਚਾ ਹੈ ? ਤਾਂ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਜੀ ਕਹਿਆ ਮਰਦਾਨਾ ਪੰਜਾਰ ਹਜ਼ਾਰ ਜੋਜਨ ਉੱਚਾ ਹੈ ।”

ਚੰਦ ਅਤੇ ਸੂਰਜ ਦੇ ਫਾਸਲੇ ਬਾਬਤ ਜੋ ਕੁਝ ਲਿਖਣ ਵਾਲੇ ਨੇ ਭੁੱਲ ਕੀਤੀ ਹੈ, ਉਸ ਬਾਬਤ ਸਥ ਕੁਝ ਹੀ ਪੁਸਤਕ ਦੇ ਅਖੀਰ ਵਿਚ ਚਲ ਕੇ ਦਸਿਆ ਜਾਵੇਗਾ । ਸਿਰਧਾਰ ਪਰਬਤ ਤੋਂ ਗੁਰੂ ਜੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਪਰਬਤ ਉੱਤੇ ਆਏ ਅਤੇ ਮਰਦਾਨੇ ਦੇ ਪੁਛਣੇ ਕਰਕੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੱਸਦੇ ਹਨ, “ਮਰਦਾਨਿਆਂ ਅਸੀਂ ਪੰਦਰਾਂ ਹਜ਼ਾਰ ਜੋਜਨ ਆਏ ਪਰਤੀ ਦੇ ਉੱਤੇ, ਤਾਂ ਫੇਰ ਮਰਦਾਨੇ ਪੁੱਛਿਆ ਗੁਰੂ ਜੀ ਚੰਦਮਾਂ ਅੱਗੇ ਹੈ ? ਤਾਂ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਜੀ ਕਹਿਆ ਮਰਦਾਨਿਆਂ ਇਥੋਂ ਅਠਾਰਾਂ ਹਜ਼ਾਰ ਜੋਜਨ ਉੱਚਾ ਹੈ ਚੰਦਮਾਂ ।”

ਪਹਿਲੀ ਭੁੱਲ ਲਿਖਣ ਵਾਲੇ ਨੇ ਇਥੇ ਹੀ ਕੀਤੀ ਹੈ, ਸਿਰਧਾਰ ਪਰਬਤ ਦੀ ਸਾਖੀ ਵਿਚ ਲਿਖਿਆ ਹੈ (ਦੇਖੋ ਪੰਨਾ ੧੦) ਕਿ ਸੂਰਜ ਪਰਤੀ ਤੋਂ ਪੰਡੀ ਹਜ਼ਾਰ ਜੋਜਨ ਉੱਚਾ ਹੈ ਅਤੇ ਅਸੀਂ ਸੂਰਜ ਤੋਂ ਵੀ ਦੋ ਹਜ਼ਾਰ ਜੋਜਨ ਉਪਰ ਆ ਗਏ ਹਾਂ । ਪਰ ਜਦ ਸਿਰਧਾਰ ਤੋਂ ਵੀ ਉੱਚੇ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਤਦ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ ਕਿ ਅਸੀਂ ਪਰਤੀ ਤੋਂ ਪੰਦਰਾਂ ਹਜ਼ਾਰ ਜੋਜਨ ਉੱਚੇ ਆਏ ਹਾਂ । ਇਹ ਵੀ ਚੰਗਾ ਹਿਸਾਬ ਹੈ । ਚਾਹੀਦਾ ਤਾਂ ਇਹ ਸੀ ਕਿ ਸਤਾਈ ਹਜ਼ਾਰ ਤੋਂ ਕੁਝ ਵਧੇਰਾ ਫਾਸਲਾ ਹੁੰਦਾ, ਪਰ ਏਥੇ ਤਾਂ ਸਗੋਂ ਬਾਰਾਂ ਹਜ਼ਾਰ ਜੋਜਨ ਦਾ ਘਾਟਾ ਪੈਂਦਾ ਹੈ । ਭਾਵੇਂ ਛਾਪੇਖਾਨੇ ਵਾਲਿਆਂ ਨੇ ਅੱਗੋਂ ਪਿੱਛੋਂ ਵੇਖ ਕੇ ‘ਪੰਦਰਾਂ ਹਜ਼ਾਰ’ ਦੀ ਥਾਂ ‘ਬੱਤੀ ਹਜ਼ਾਰ’ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਹੈ, ਪਰ ਲਿਖਤ ਦੀਆਂ ਜਨਮ ਸਾਖੀਆਂ ਵਿਚ ਪੰਦਰਾਂ ਹਜ਼ਾਰ ਹੀ ਹੈ ।

ਅਗਲੀ ਉਡਾਰੀ ਵਿਚ ਗੁਰੂ ਜੀ ਸਿਲਕਾ ਪਰਬਤ ਉੱਤੇ ਅੱਪੜਦੇ ਹਨ । ਇਹ ਪਰਬਤ ਪਰਤੀ ਤੋਂ ਬਵੰਜਾ ਹਜ਼ਾਰ ਜੋਜਨ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਪਰਬਤ ਤੋਂ ਦਸ ਹਜ਼ਾਰ ਜੋਜਨ ਹੇਠਾਂ ਹੈ । ਤੱਦੇ ਤਾਂ ਮਰਦਾਨਾ ਪੁੱਛਦਾ ਹੈ, “ਗੁਰੂ ਜੀ ਚੰਦਮਾਂ ਹੁਣ ਨਾਹੀਂ ਨਜ਼ਰ ਆਵਦਾ, ਤਾਂ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਜੀ ਕਹਿਆ ਮਰਦਾਨਿਆਂ ਹੇਠ ਦੇਖ, ਮਰਦਾਨਾ ਲੱਗਾ ਹੇਠ ਦੇਖਣ, ਦੇਖੋ ਤਾਂ ਚੰਦਮਾਂ ਹੇਠ ਨਜ਼ਰ ਆਵਦਾ ਹੈ” । ਇਥੇ ਵੀ ਲਿਖਣ ਵਾਲੇ ਨੇ ਅਜਬ ਗਲਤੀ ਖਾਧੀ ਹੈ । ਇਕ ਥਾਂ ਲਿਖਿਆ ਹੈ ਕਿ ਅਸੀਂ ਦਸ ਹਜ਼ਾਰ ਜੋਜਨ ਉੱਪਰ ਆਏ ਹਾਂ, ਪਰ ਦੂਜੇ ਹਿਸਾਬ ਨਾਲ ਪਤਾ ਲੱਗਦਾ ਹੈ ਕਿ ਵੀਹ ਹਜ਼ਾਰ ਜੋਜਨ ਉੱਪਰ ਆਏ ਹਨ, ਕਿਉਂਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਪਰਬਤ ਤੋਂ ਚੰਦਮਾਂ ਅਠਾਰਾਂ ਹਜ਼ਾਰ ਜੋਜਨ ਹੈ ਅਤੇ ਚੰਦਮਾਂ ਤੋਂ ਸਿਲਕਾ ਪਰਬਤ ਦੇ ਹਜ਼ਾਰ ਜੋਜਨ, ਅਥਵਾ ਇਉਂ ਆਖੋ ਕਿ ਇਕ ਥਾਂ ਫਾਸਲਾ ਦਸ ਹਜ਼ਾਰ ਹੈ ਅਤੇ ਦੂਜੀ ਥਾਂ ਵੀਹ ਹਜ਼ਾਰ ! ਸਾਫ਼ ਸਿੱਧ ਹੈ ਕਿ ਕਿਸੇ ਅੱਖਾਂ ਮੀਟੇ ਨੇ ਇਹ ਗੱਲਾਂ ਲਿਖੀਆਂ ਹਨ । ਐਡੀਆਂ ਸਿੱਧੀਆਂ ਭੁੱਲਾਂ ਤਾਂ ਇਕ ਅਨਜਾਣ ਪਾਸੋਂ ਵੀ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦੀਆਂ । ਪਤਾ ਨਹੀਂ ਲੋਕੀਂ ਇਹ ਕੀਕੁੰ ਆਖ ਦੇਂਦੇ ਹਨ ਕਿ ਜਨਮ ਸਾਖੀ ਗੁਰੂ ਅੰਗਦ ਦੇਵ ਜੀ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਲਿਖੀ ਗਈ । ਕੀ

ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਆਖਣ ਵਾਲੇ ਦਸਾਂ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬਾਨ ਨੂੰ ਅਭੁੱਲ ਮੰਨ ਰਹੇ ਹਨ ? ਅਜਿਹੀਆਂ ਬੁੱਲਾਂ ਭਰੀਆਂ ਜਨਮ ਸਾਖੀਆ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਨਾਉਂ ਨਾਲ ਮੜ੍ਹਨੀਆਂ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਦੀ ਬੇਅਦਬੀ ਕਰਨੀ ਹੈ ।

ਸਿਲਕਾ ਤੋਂ ਗੁਰੂ ਜੀ ਉੱਡੇ ਤਾਂ ਉਨਾ ਪਰਬਤ ਉੱਤੇ ਆਣ ਪਹੁੰਚੇ । ਇਹ ਪਰਬਤ ਪਰਤੀ ਤੋਂ ਨਕਿੰਨਵੇਂ ਹਜ਼ਾਰ ਜੋਜਨ ਅਤੇ ਸਿਲਕਾ ਤੋਂ ਸੰਤਾਲੀ ਹਜ਼ਾਰ ਜੋਜਨ ਉੱਚਾ ਹੈ । ਸਿੱਧ ਮੰਡਲੀ ਨਾਲ ਤਾਂ ਉਦੋਂ ਦੀ ਹੀ ਗੋਸਟ ਡੁਰੀ ਹੋਈ ਹੈ, ਜਦ ਦਾ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਪਹਾੜਾਂ ਵਿਚ ਪ੍ਰਵੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਹੈ; ਪਰ ਇਸ ਪਰਬਤ ਉੱਤੇ ਆ ਕੇ ਇਕ ਅਚਰਜ ਗੱਲ ਖੁਲ੍ਹਦੀ ਹੈ । ਚਰਪਟ ਆ ਕੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਤੋਂ ਪੁਛਦਾ ਹੈ :—

“ਕਹਾਂ ਤੁਮਾਰਾ ਆਸਨ ਬੈਸਨ ਕਉਨ ਤੁਮਾਰਾ ਭੋਜਨ ਆਦਿ ! ਗੁਰੂ ਜੀ ਇਸਦੇ ਉੱਤਰ ਵਿਚ ਇਹ ਆਖਦੇ ਹਨ :—

ਆਸਨ ਬੈਸਨ ਕਾਯਾਂ ਭੀਤਰ ਨਾਮ ਹਮਾਰਾ ਭੋਜਨ ।
ਖਿਮਾ ਸੂਤ ਕੇ ਕਪੜੇ ਪਹਿਰੇਂ ਚਲਤੇ ਅਢਾਈ ਜੋਜਨ ।

ਪਰ ਉਤਲੀਆਂ ਉਡਾਰੀਆਂ ਤੋਂ ਸਾਨੂੰ ਪਤਾ ਲਗਦਾ ਹੈ ਕਿ ਕਿਸੇ ਦਿਨ ਸੰਤਾਲੀ ਹਜ਼ਾਰ ਜੋਜਨ ਅਤੇ ਕਿਸੇ ਦਿਨ ਦਸ ਹਜ਼ਾਰ ਚਲਦੇ ਹਨ । ਗੱਲ ਕੀ ਜੋਜਨਾਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ ਹਜ਼ਾਰਾਂ ਵਿਚ ਹੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਫੇਰ ਪਤਾ ਨਹੀਂ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਇਹ ਕਿੱਕੂੰ ਕਹਿਆ ਕਿ ਅਸੀਂ ਅਢਾਈ ਜੋਜਨ ਰੋਜ਼ ਚਲਦੇ ਹਾਂ । ਗੁਰੂ ਜੀ ਜੋ ਕਹਿੰਦੇ ਸਨ ਉਹੋਂ ਹੀ ਕਰਦੇ ਸਨ ਅਤੇ ਜੋ ਕਰਦੇ ਸਨ ਉਹੋਂ ਹੀ ਕਹਿੰਦੇ ਸਨ । ਕਹਿਣੀ ਅਤੇ ਕਰਨੀ ਵਿਚ ਰਤਾ ਵੀ ਫਰਕ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ ਸੀ । ਫੇਰ ਹੋਗਾਨੀ ਹੈ ਕਿ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਇਹ ਕੀਕੂੰ ਕਹਿ ਦਿਤਾ ਕਿ ਅਸੀਂ ਢਾਈ ਜੋਜਨ ਰੋਜ਼ ਚਲਦੇ ਹਾਂ, ਜਦ ਕਿ ਰੋਜ਼ ਦਾ ਪੰਥ ਹਜ਼ਾਰਾਂ ਜੋਜਨ ਹੁੰਦਾ ਸੀ । ਇਸ ਤੋਂ ਸਾਫ਼ ਪਰਤੀਤ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਇਹ ਬਚਨ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦਾ ਨਹੀਂ ਕਿਸੇ ਹੋਰ ਦਵੈਖੀ ਪੁਰਖ ਦਾ ਹੈ ।

ਉਨਾ ਪਰਬਤ ਤੋਂ ਗੁਰੂ ਜੀ ਮੀਨਾ ਪਰਬਤ ਉੱਤੇ ਆਉਂਦੇ ਹਨ । ਇਹ ਕੂਨਾ ਪਰਬਤ ਤੋਂ ੧੯ ਹਜ਼ਾਰ ਜੋਜਨ ਉੱਚਾ ਅਤੇ ਸੁਮੇਰ ਪਰਬਤ ਤੋਂ ਦਸ ਹਜ਼ਾਰ ਜੋਜਨ ਨੀਵਾ ਹੈ । ਫੇਰ ਸੁਮੇਰ ਉੱਤੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ । ਇਥੇ ਹੀ ਗੁਰੂ ਜੀ ਮਰਦਾਨੇ ਨੂੰ ਨੌ ਨਾਬਾਂ, ਛੇ ਜਤੀਆਂ ਅਤੇ ਚੇਰਾਸੀ ਸਿੱਧਾਂ ਦੇ ਨਾਮ ਦਸਦੇ ਹਨ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚੋਂ ਚਾਰ ਸਿੱਧਾਂ ਦੇ ਨਾਮ ਇਹ ਹਨ :— ‘ਸਿਵਰਾਮ ॥ ੩੬ ॥ ਮੀਰ ਹੁਸੈਨੀ ॥ ੬੦ ॥ ਮੀਰ ਜੰਜੀਲੀ ਕੰਧਾਰੀ ॥ ੬੧ ॥’ ਅਤੇ ਖਲਾਸ ਮੁਗਲ ਭੋਗੀ ॥ ੮੧ ॥’ ਇਹ ਚਾਰ ਨਾਮ ਹੀ ਮਨਘੜਤ ਜਾਪਦੇ ਹਨ, ਖਾਸ ਕਰਕੇ ਪਿਛਲੇ ਦੋ ਮਨਘੜਤ ਹੋਣ ਵਿਚ ਤਾਂ ਸੰਕਾ ਹੀ ਨਹੀਂ, ਕਿਉਂਕਿ ਜਦ ਗੁਰੂ ਜੀ ਮੀਨਾ ਪਰਬਤ ਤੋਂ ਆਏ ਹਨ, ਉਦੋਂ ਮੁਗਲਾਂ ਦਾ ਨਾਮ ਵੀ ਹਿੰਦੁਸਤਾਨ ਵਿਚ ਨਹੀਂ ਸੀ । ਜਦ ਮੁਗਲਾਂ ਦਾ ਰਾਜ ਹਿੰਦ ਵਿਚ ਹੋਇਆ ਤਦ ਹੀ ਇਹ ਨਾਮ ਅਤੇ ‘ਤੁਰਕ’ ਪਦ ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ ਵਾਸਤੋਂ

ਵਰਤੇ ਜਾਣ ਲਗੇ ਹਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੋਹਾਂ ਪੱਦਾਂ ਤੋਂ ਮਲੂਮ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਇਹ ਜਨਮ ਸਾਖੀ ਕਿਸੇ ਹੋਰਸ ਹੱਥ ਦੀ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਵੇਲੇ ਤੋਂ ਮਗਰੋਂ ਦੀ ਬਣਾਈ ਹੋਈ ਹੈ ਤੇ ਗੁਰੂ ਅੰਗਦ ਜੀ ਦਾ ਜਾਂ ਭਾਈ ਬਾਲੇ ਦਾ ਇਸ ਵਿਚ ਕੋਈ ਵਾਖਲ ਨਹੀਂ।

ਸੁਮੇਰ ਤੋਂ ਅਗੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਬਿਆਰ ਪਰਬਤ ਉੱਤੇ ਚੜਦੇ ਹਨ। ਇਹ ਸੁਮੇਰ ਤੋਂ ਸਾਢੇ ਸਤ ਹਜ਼ਾਰ ਜੋਜਨ ਉੱਚਾ ਹੈ। ਇਥੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੱਤਾਤਰੇ ਉੱਤੇ ਸੰਨਿਆਸੀਆਂ ਦੇ ਅਚਾਰਯ ਨਾਲ ਗੱਲਬਾਤ ਕਰਦੇ ਹਨ, ਫਿਰ ਅਲਲਾਚੀਨ ਪਰਬਤ ਉੱਤੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ, ਜੋ ਬਿਆਰ ਪਰਬਤ ਤੋਂ ਸੋਲ੍ਹਾਂ ਹਜ਼ਾਰ ਜੋਜਨ ਅਤੇ 'ਪਰਤੀ ਤੋਂ' ਇਕ ਲੱਖ ਅੱਠਤਾਲੀ ਹਜ਼ਾਰ ਜੋਜਨ ਉੱਚਾ ਹੈ। ਇਥੇ ਵਾਸੀ ਅਲਲਾ ਪੰਖੀਆ ਦੀ ਅਤੇ ਰਾਜ ਪ੍ਰਹਿਲਾਦ ਭਗਤ ਦਾ ਹੈ, ਇਸ ਸਾਖੀ ਵਿਚ ਵੀ ਲਿਖਣ ਵਾਲੇ ਨੇ ਭੁੱਲ ਕੀਤੀ ਹੈ ਅਤੇ ਮੰਨਦਾ ਹੈ ਕਿ ਸੁਮੇਰ ਧਰਤੀ ਤੋਂ ਸਵਾ ਲੱਖ ਜੋਜਨ ਉੱਚਾ ਹੈ, 'ਤੇ ਬਿਆਰ ਪਰਬਤ ਸੁਮੇਰ ਤੋਂ ਸਾਢੇ ਸੱਤ ਹਜ਼ਾਰ, ਜਿਸ ਤੋਂ ਅਲਲਾਚੀਨ ਪਰਬਤ ਸੋਲਾਂ ਹਜ਼ਾਰ ਜੋਜਨ ਹੈ। ਗੋਯਾਂ ਅਲਲਾਚੀਨ ਪਰਬਤ ਧਰਤੀ ਤੋਂ $12,5000 + 2500 + 16000 = 142500$ ਜੋਜਨ ਹੈ, ਪਰ ਸਾਖੀ ਵਿਚ ਇਕ ਲੱਖ ਅੱਠਤਾਲੀ ਹਜ਼ਾਰ ਲਿਖਿਆ ਹੈ, ਸਹਿਜ ਸੁਭਾ ਹੋ $500 \times 4 = 2000$ ਕੋਹ ਦਾ ਛਰਕ ਹੈ। ਕੀ ਇਹ ਭੁੱਲਾਂ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਜੀ ਤੋਂ ਹੋਈਆਂ ਮੰਨੀਆਂ ਜਾਣਗੀਆਂ? ਸੋਕ ਹੈ ਕਿ ਐਨੀ ਹਨੇਰ-ਚੋਂਦੇ ਵੇਖਕੇ ਵੀ ਲੋਕੀਂ ਅਸਲ ਗੱਲ ਨੂੰ ਨਹੀਂ ਵਿਚਾਰਦੇ।

"ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਜੀ ਤੇ ਬਾਲੇ ਮਰਦਾਨੇ ਤਿਹਾਂ ਉਡਾਰੀ ਲੀਤੀ। ਜਾਇ ਕੈਲਾਸ ਪਰ ਖੜ੍ਹੇ ਹੋਏ ਜਾਂ ਮਰਦਾਨਾ ਦੇਖੇ ਤਾਂ ਕਿਆ ਦੇਖੇ ਜੋ ਤਾਰੇ ਦਿਸ ਆਵਣੋਂ ਰਹਿ ਗਏ, ਤਾਂ ਮਰਦਾਨੇ ਆਖਿਆ ਗੁਰੂ ਜੀ ਤਾਰੇ ਦਿਸ ਆਉਂਦੇ ਨਾ ਹੀ, ਤਾਂ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਜੀ ਕਹਿਆ ਮਰਦਾਨਿਆਂ ਹੇਠ ਦੇਖ, ਮਰਦਾਨਾ ਹੇਠ ਦੇਖੇ ਤਾਂ ਕਿਆ ਦੇਖੇ ਜੋ ਤਾਰੇ ਸੱਭੇ ਹੇਠ ਨਜ਼ਰ ਆਉਂਦੇ ਹੈਨ, ਤਾਂ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਜੀ ਕਹਿਆ ਮਰਦਾਨਿਆਂ ਤਾਰੇ ਫਿੱਠੇ? ਤਾਂ ਮਰਦਾਨੇ ਕਹਿਆ ਗੁਰੂ ਜੀ ਤਾਰੇ ਤਾਂ ਹੇਠ ਨਜ਼ਰ ਆਉਂਦੇ ਹਨ, ਅਤੇ ਚੇਦ ਸੂਰਜ ਹੇਠ ਰਹੇ, ਏਹ ਚਾਨਣ ਕਿਹਾ ਹੈ, ਤਾਂ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਜੀ ਕਹਿਆ ਮਰਦਾਨਿਆਂ ਇਹ ਚਾਨਣ ਧਰੂਹ ਭਗਤ ਦਾ ਹੈ।"

ਪਾਠਕਾਂ ਨੂੰ ਯਾਦ ਹੋਵੇਗਾ ਕਿ ਜਦ ਗੁਰੂ ਜੀ ਸੂਰਜ ਪਾਸੋਂ ਦੋ ਹਜ਼ਾਰ ਜੋਜਨ ਉੱਪਰ ਆਉਂਦੇ ਹਨ, ਤਾਂ ਮਰਦਾਨਾ ਪੁੱਛਦਾ ਹੈ, 'ਜੀ ਇਥੇ ਤਾਂ ਸੂਰਜ ਨਾਹੀਂ ਨਜ਼ਰ ਆਵਦਾ, ਮਾਨੋ ਸੂਰਜ ਕਿਤੇ ਹੇਠਾਂ ਹੀ ਗਰਕ ਹੋ ਗਿਆ' ਜੇਹੜਾ ਸੂਰਜ 'ਲਿਖਣ ਵਾਲੇ' ਦੇ ਆਪਣੇ ਹੀ ਲੇਖ ਮੂਜਬ ਧਰਤੀ ਤੋਂ ਪੰਡੀ ਹਜ਼ਾਰ ਜੋਜਨ ਦੂਰ ਹੋਂਦਿਆਂ ਵੀ ਧਰਤੀ ਤੀਕ ਚਾਨਣ ਘੱਲਦਾ ਹੈ, ਕੀ ਉਹ ਦੋ ਹਜ਼ਾਰ ਜੋਜਨ ਉੱਤੇ ਨੂੰ ਚਾਨਣ ਨਹੀਂ ਘੱਲ ਸਕਦਾ? ਮਲੂਮ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਲਿਖਣ ਵਾਲੇ ਨੂੰ ਇਹ ਧੋਖਾ ਲੱਗਾ ਹੈ ਜੋ ਸੂਰਜ ਹੇਠਾਂ ਨੂੰ ਹੀ ਚਾਨਣ ਘੱਲ ਸਕਦਾ ਹੈ ਉੱਪਰ ਨੂੰ ਨਹੀਂ। ਇਹ ਉਸ ਨੂੰ ਨਹੀਂ ਪਤਾ ਕਿ ਸੂਰਜ ਚੁਤਰਫੀਂ ਹੀ ਚਾਨਣ ਘੱਲ ਰਿਹਾ

ਹੈ, ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਇਹ ਕਦੀ ਨ ਲਿਖਦਾ ਕਿ ਹੇਠਾਂ ਨੂੰ ਤਾਂ ਪੰਥੀ ਹਜ਼ਾਰ ਜੋਜਨ ਤੀਕ ਚਾਨਣ ਘੱਲਦਾ ਹੈ ਪਰ ਉਪਰ ਨੂੰ ਗਿਆ ਦੋ ਹਜ਼ਾਰ ਜੋਜਨ ਤੋਂ ਦਿਸਣਾ ਬੰਦ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਐਸੀਆਂ ਭੁੱਲਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਆਦਮੀਆਂ ਤੋਂ ਹੋ ਸਕਦੀਆਂ ਹਨ ਜੋ ਖਪੋਲ ਵਿਦਿਆ ਤੋਂ ਮੂਲੋਂ ਹੀ ਨਾਵਾਕਫ਼ ਹੋਣ, ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਜੀ ਮਹਾਰਾਜ ਜਾਂ ਗੁਰੂ ਅੰਗੁ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਐਸੀ ਭੁੱਲ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਦੇ ਹਨ।

ਸਿਲਕਾ ਪਰਬਤ ਦੀ ਸਾਖੀ, ਵਿਚ ਆਉਂਦਾ ਹੈ, ‘ਫੇਰ ਗੁਰੂ ਜੀ ਸਿਲਕਾ ਪਰਬਤ ਤੇ ਜਾਏ ਚੜ੍ਹੋ, ਤਾਂ ਚੰਦਰਮਾ ਦਿਸ ਆਉਣੋਂ ਰਹਿ ਗਿਆ, ਫੇਰ ਮਰਦਾਨੇ ਪੁੱਛਿਆ ਗੁਰੂ ਜੀ! ਚੰਦਰਮਾ ਹੁਣ ਨਾਹੀਂ ਨਜ਼ਰ ਆਉਂਦਾ, ਤਾਂ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਜੀ ਕਿਹਾ ਮਰਦਾਨਿਆਂ ਹੇਠ ਦੇਖ, ਮਰਦਾਨਾ ਲੱਗਾ ਹੇਠ ਦੇਖਣ, ਦੇਖੋ ਤਾਂ ਚੰਦਰਮਾਂ ਹੇਠਾਂ ਨਜ਼ਰ ਆਉਂਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਫੇਰ ਮਰਦਾਨੇ ਪੁੱਛਿਆ ਗੁਰੂ ਜੀ ਅਸੀਂ ਚੰਦਰਮਾਂ ਕੋਲੋਂ ਉਪਰ ਕਿਤਨਾ ਕੁ ਆਏ, ਤਾਂ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਜੀ ਕਿਹਾ ਮਰਦਾਨਿਆਂ..... ਚੰਦਰਮਾਂ ਕੋਲੋਂ ਦੋਇ ਹਜ਼ਾਰ ਜੋਜਨ ਉਪਰ ਆਏ।’

ਇਸ ਸਾਖੀ ਵਿਚ ਵੀ ਸੂਰਜ ਵਾਲੀ ਹੀ ਭੁੱਲ ਹੈ। ਜੋ ਚੰਦਰਮਾਂ ਪੰਜਾਹ ਹਜ਼ਾਰ ਜੋਜਨ ਪਰਤੀਓਂ ਦੂਰ ਚਾਨਣ ਘੱਲ ਸਕਦਾ ਹੈ ਕੀ ਉਹ ਦੋ ਹਜ਼ਾਰ ਜੋਜਨ ਉਪਰ ਨੂੰ ਨਹੀਂ ਘੱਲ ਸਕਦਾ? ਮਲੂਮ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਲਿਖਣ ਵਾਲੇ ਦੇ ਖਿਆਲ ਵਿਚ ਚਾਨਣ ਹੇਠਾਂ ਨੂੰ ਬਹੁਤ ਰਿੜ੍ਹਦਾ ਹੋਵੇਗਾ, ਅਤੇ ਉਤੇ ਨੂੰ ਘਟ ਚੜ੍ਹਦਾ ਹੋਵੇਗਾ, ਕਿਉਂਕਿ ਅਸੀਂ ਵੀ ਕਿਸੇ ਖਾਸ ਹੱਦ ਤੋਂ ਪਰੇ ਉੱਚੀ ਢੀਮ ਨਹੀਂ ਸੁੱਟ ਸਕਦੇ। ਪਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਮਹਾਤਮਾਂ ਨੂੰ ਸ਼ਾਇਦ ਇਹ ਮਲੂਮ ਨਹੀਂ ਹੋਣਾ ਜੋ ਚਾਨਣ ਅਤੇ ਗਰਮੀ ਦਾ ਕੁਝ ਭਾਰ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ, ਅਤੇ ਜਿਸ ਵਿਚ ਭਾਰ ਨਾ ਹੋਵੇ ਉਸ ਉਤੇ ਉਚਾਣ ਨਿਚਾਣ ਦਾ ਕੋਈ ਅਸਰ ਨਹੀਂ ਪੈ ਸਕਦਾ। ਉਹ ਉਤਨਾ ਹੀ ਉਤੇ ਨੂੰ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ ਜਿਤਨਾ ਹੇਠਾਂ ਨੂੰ। ਦੂਜੀ ਅਚੰਭੇ ਵਾਲੀ ਗੱਲ ਇਸ ਸਾਖੀ ਵਿਚ ਇਹ ਆਉਂਦੀ ਹੈ ਕਿ ਜਦ ਮਰਦਾਨੇ ਨੇ ਹੇਠਾਂ ਨੂੰ ਵੇਖਿਆ ਤਾਂ ਚੰਦ ਦਿਸ ਪਿਆ, ਮਾਨੋ ਭਾਈ ਮਰਦਾਨਾ ਕਿਸੇ ਖਿੜਕੀ ਵਿਚ ਖੜਾ ਸੀ ਕਿ ਤਾਕੀਓ ਬਾਹਰ ਸਿਰ ਕੱਢਕੇ ਹੇਠਾਂ ਵਾਲੀ ਚੀਜ਼ ਵੇਖ ਲਈ। ਇਹ ਤਾਂ ਸਾਰੇ ਪਾਠਕ ਮੰਨ ਹੀ ਲੈਣਗੇ ਕਿ ਉਨਾਂ, ਕੁਨਾਂ, ਮੀਨਾਂ ਆਦਿ ਪਰਬਤ ਇਸ ਸਾਡੀ ਧਰਤੀ ਦੇ ਪਰਬਤ ਨਹੀਂ ਹਨ, ਇਹ ਪਰਬਤ ਅਸਲ ਵਿਚ ਸਾਡੀ ਧਰਤੀ ਵਾਂਗ ਅੱਡ ਅੱਡ ਧਰਤੀਆਂ ਹੀ ਹਨ। ਫੇਰ ਪਤਾ ਨਹੀਂ ਲਗਦਾ ਕਿ ਇਕ ਆਦਮੀ ਧਰਤੀ ਉਤੇ ਖੜੋਤਾ ਹੋਇਆ ਹੇਠਾਂ ਨੂੰ ਕੀਕੂੰ ਵੇਖ ਸਕਦਾ ਹੈ, ਹੇਠਾਂ ਨੂੰ ਵੇਖਣਾ ਤਦ ਹੀ ਸੰਭਵ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ, ਜੇ ਕਰ ਉਹ ਧਰਤੀ ਦੇ ਕਿਸੇ ਕੰਢੇ ਉਤੇ ਖੜੋਤਾ ਹੋਇਆ ਹੋਵੇ, ਪਰ ਧਰਤੀਆਂ ਤਾਂ ਸਭ ਗੋਲ ਹਨ, ਕੰਢੇ ਉਤੇ ਕੋਈ ਕੀਕਰ ਖੜਾ ਹੋਉ? ਸਮਝ ਨਹੀਂ ਪੈਂਦੀ ਕਿ ਕਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਮਰਦਾਨੇ ਨੇ ਹੇਠਾਂ ਤੱਕਿਆ ਅਤੇ ਹੇਠੋਂ ਉਸਟੂੰ ਚੰਦਰਮਾਂ ਨਜ਼ਰ ਆ ਗਿਆ।

ਇਹ ਭੁੱਲ ਕੈਲਾਸ਼ ਪਰਬਤ ਦੀ ਸਾਖੀ ਵਿਚ ਹੈ ਜਿਥੇ ‘ਤਾਰੇ ਦਿਸ ਆਵਣੋਂ ਰਹਿ ਗਏ..... ਮਰਦਾਨਾ ਹੇਠ ਦੇਖੋ ਤਾਂ ਕਿਹਾ ਦੇਖੋ ਜੋ ਤਾਰੇ ਸਭੇ ਹੇਠ ਨਜ਼ਰ ਆਵਦੇ ਹਨ।’

ਇਸ ਲੇਖ ਤੋਂ ਇਹ ਵੀ ਪਤਾ ਲਗਦਾ ਹੈ ਕਿ ਲਿਖਣ ਵਾਲੇ ਦੇ ਖਿਆਲ ਵਿਚ ਸਾਰੇ ਤਾਰੇ ਕੈਲਾਸ ਪਰਬਤ ਤੋਂ ਹੇਠਾਂ ਹੇਠਾਂ ਹੀ ਹਨ, ਉਤੇ ਕੋਈ ਤਾਰਾ ਨਹੀਂ। ਇਸ ਜਨਮ ਸਾਖੀ ਦੇ ਲੇਖਕ ਦਾ ਇਹ ਵੀ ਖਿਆਲ ਜਾਪਦਾ ਹੈ ਕਿ ਸਾਰਿਆ ਬ੍ਰਹਮੰਡਾਂ ਵਿਚ ਇਕ ਹੀ ਸੁਰਜ ਹੈ ਅਤੇ ਇਕ ਹੀ ਚੰਦ : ਸਾਰਿਆਂ ਬ੍ਰਹਮੰਡਾਂ ਉਤੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਹੀ ਚਾਨਣ ਹੈ ਜਿਥੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਚਾਨਣ ਨਹੀਂ ਪੁਜਦਾ, ਉਥੇ ਧਰੂਹ ਦਾ ਚਾਨਣ ਪੁੱਜਦਾ ਹੈ। ਨਾਲ ਹੀ ਇਹ ਗੱਲ ਜਾਪਦੀ ਹੈ ਕਿ ਜੋ ਕੋਈ ਕੈਲਾਸ ਤੀਕ ਅੱਪੜ ਪਵੇ, ਸਮਝ ਲਵੇ ਉਸ ਨੇ ਸਾਰੇ ਬ੍ਰਹਮੰਡਾਂ ਦਾ ਅੰਤ ਲੈ ਲਿਆ। ਪਰ ਇਹ ਲਿਖਣ ਵਾਲੇ ਦੀ ਭੁੱਲ ਹੈ, ਕਿਉਂਕਿ ਇਕ ਤਾਂ ਇਹ ਗੱਲ ਖਪੋਲ ਵਿਦਿਆ ਦੇ ਵਿਰੁਧ ਹੈ ਅਤੇ ਦੂਜੇ ਗੁਰ-ਆਸੇ ਦੇ ਵੀ ਵਿਰੁਧ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਜੀ ਨੇ ਜਪੁਜੀ ਸਾਹਿਬ ਵਿਚ ਇਸ ਪਰਮ ਖੰਡ ਦਾ ਹਾਲ ਦਸਦਿਆਂ ਦਸਦਿਆਂ ਸਾਫ਼ ਲਿਖਿਆ ਹੈ ‘ਕੇਤੇ ਇਦ ਚੰਦ ਸੂਰ ਕੇਤੇ ਕੇਤੇ ਮੰਡਲ ਦੇਸ।’ ਜਿਸ ਤੋਂ ਸਾਫ਼ ਸਿਧ ਹੈ ਕਿ ਪਰਮ ਖੰਡ ਵਿਚ ਕਈ ਸੂਰਜ ਕਈ ਚੰਦ ਅਤੇ ਕਈ ਪਰਤੀਆਂ ਆਦਿ ਹਨ। ਕੈਲਾਸ ਤੀਕ ਗਿਆ ਕਦੀ ਇਸ ਖੰਡ ਦਾ ਅੰਤ ਆ ਸਕਦਾ ਹੈ ? ਗੁਰੂ ਜੀ ਆਪ ਫਰਮਾਂਦੇ ਹਨ ‘ਨਾਨਕ ਅੰਤ ਨ ਅੰਤ’। ਫੇਰ ਪਤਾ ਨਹੀਂ ਇਸ ਜਨਮ ਸਾਖੀ ਨੂੰ ਲਿਖਣ ਵਾਲਾ ਐਸੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਜੇ ਨਾਲੇ ਤਾਂ ਵਿਰੁਧ ਹੋਣ ਗੁਰ—ਆਸੇ ਦੇ ਅਤੇ ਨਾਲੋਂ ਵਿਰੁਧ ਹੋਣ ਖਪੋਲ ਵਿਦਿਆ ਦੇ, ਕਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਅੱਖਾਂ ਮੀਟ ਕੇ ਐਸੀ ਬੇ-ਬਾਕੀ ਨਾਲ ਲਿਖ ਗਿਆ। ਐਸੇ ਸਬੂਤਾਂ ਦੇ ਹੁਦਿਆਂ ਸੁਦਿਆਂ ਵੀ ਜੇ ਕੋਈ ਅਜੇ ਵੀ ਹਠ ਕਰੇ, ਕਿ ਇਸ ਜਨਮ ਸਾਖੀ ਨੂੰ ਭਾਈ ਬਾਲੇ ਨੇ ਗੁਰੂ ਅੰਗਦ ਜੀ ਦੇ ਹਜ਼ੂਰ ਲਿਖਵਾਇਆ ਹੈ, ਤਦ ਉਸ ਆਦਮੀ ਦੀ ਕਿਤਨੀ ਕੁ ਸਮਝ ਸਮਝਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ।

ਕੈਲਾਸ ਪਰਬਤ ਤੋਂ ਉਡਕੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਧਰੂਹ ਮੰਡਲ ਵਿਚ ਅਪੜਦੇ ਹਨ। ਇਹ ਮੰਡਲ ਪਰਤੀ ਤੋਂ ਉਨਤਾਲੀ ਲੱਖ ਜੋੜਨ ਉੱਚਾ ਹੈ। ਧਰੂਹ ਭਗਤ ਨਾਲ ਗੱਲਾਂ ਬਾਤਾਂ ਕਰਕੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਈਨਾ ਪਰਬਤ ਤੇ ਗਏ ਜੋ ਧਰੂਹ ਤੋਂ ਪੰਜ ਹਜ਼ਾਰ ਜੋੜਨ ਉੱਚਾ ਸੀ। ਮਰਦਾਨੇ ਨੂੰ ਤਾਂ ਇਥੇ ਛੱਡਿਆ ਬਾਲੇ ਨੂੰ ਨਾਲ ਲੈ ਕੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਫੇਰ ਅੰਖੰਡ ਪਰਬਤ ਤੇ ਗਏ ਜੋ ਧਰੂਹ ਤੋਂ ਪੱਛਤਰ ਹਜ਼ਾਰ ਜੋੜਨ ਉੱਚਾ ਸੀ। ਇਸ ਪਰਬਤ ਉਤੇ, ਬਾਲੋਂ ਨੂੰ ਵੀ ਛੱਡਿਆ, ਅਤੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਆਪ ਇਕੱਲੇ ਹੀ ਨਿਰਬਿਕਾਰ ਪਰਬਤ ਉਤੇ ਚੜ੍ਹੇ ਜੋ ਅੰਖੰਡ ਪਰਬਤ ਤੋਂ ਪੰਝੀ ਹਜ਼ਾਰ ਜੋੜਨ ਉੱਚਾ ਸੀ। ਇਸ ਪਰਬਤ ਉਤੇ ਹੀ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਜੀ ਨੇ ਸਾਖਿਆਤ ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਦੇ ਦਰਸ਼ਨ ਕੀਤੇ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਉਤੇ ਕਬੀਰ ਜੀ ਚੌਰੀ ਕਰ ਰਹੇ ਸਨ।

ਪਾਠਕ ਜੀ ! ਫੇਰ ਵਿਚਾਰ ਲਵੇ ਕਿ ਗੁਰੂ ਜੀ ਪਰਤੀ ਤੋਂ ਉਡਕੇ ਹਿੰਮਰਲ, ਸਿਰਸਾਰ, ਉਨਾਂ, ਸਿਲਕਾ, ਕੂਨਾਂ, ਮੀਨਾਂ, ਸੁਮੇਰ, ਬਿਆਰ, ਅਲਲਾਚੀਨ, ਕੈਲਾਸ, ਧਰੂਹ, ਈਨਾ ਤੇ ਅੰਖੰਡ ਪਰਬਤ ਤੋਂ ਹੋ ਕੇ ਨਿਰਬਿਕਾਰ ਪਰਬਤ ਉਤੇ ਅੱਪੜੇ ਹਨ, ਜਿਥੇ ਸੱਚੀ ਜੋਤ ਜਗ-ਮਗਾ ਰਹੀ ਸੀ। ਇਹ ਦੱਸਣ ਦੀ ਲੋੜ ਨਹੀਂ ਰਹੀ ਹੋਵੇਗੀ ਕਿ ਇਹ ਸਾਰਾ

ਤੁਮੇਲ ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ ਦੀ ਮੇਹਰਾਜ ਦੀ ਸਾਖੀ ਦੀ ਨਕਲ ਹੈ। ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ ਨੇ ਤਾਂ ਸੱਤ
ਅਸਮਾਨ ਅਤੇ ਅਠਵਾਂ ਅਰਸ਼ ਮੰਨਿਆ ਹੈ ਤੇ ਇਸ ਜਨਮ ਸਾਖੀ ਵਾਲੇ ਨੇ ਬਾਵੁਂ ਅਸਮਾਨ
ਅਤੇ ਤੇਰ੍ਹਵਾਂ ਸੱਚ ਖੰਡ ਮੰਨਿਆ ਹੈ। ਪਾਠਕ ਜੀ ! ਕੀ ਇਹ ਗੱਲ ਗੁਰਆਸ਼ੇ ਦੇ ਵਿਰੁੱਧ
ਨਹੀਂ ਹੈ ? ਗੁਰੂ ਜੀ ਤਾਂ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ ਕਿ ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਘਟ ਘਟ ਵਿਚ ਰਹਿ ਰਿਹਾ ਹੈ,
ਪਰ ਅਸੀਂ ਇਸ ਜਨਮ ਸਾਖੀ ਮਗਰ ਲੱਗਕੇ ਮੰਨ ਲਈਏ ਕਿ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਨਿਰਬਿਕਾਰ
ਪਰਬਤ ਉਤੇ ਬੈਠਾ ਹੈ, ਇਹ ਕੋਸੀ ਉਲਟੀ ਗੱਲ ਹੈ ! ਜਿਥੋਂ ਤੱਕ ਵਿਚਾਰ ਕੀਤੀ ਜਾ
ਸਕਦੀ ਹੈ ਇਹੋ ਹੀ ਸਿੱਟਾ ਨਿਕਲਦਾ ਹੈ ਕਿ ਇਸ ਜਨਮ ਸਾਖੀ ਦਾ ਲਿਖਣ ਵਾਲਾ ਸਿੱਖੀ
ਤੋਂ ਸਮੂਲਚਾ ਹੀ ਨਾਵਾਕਛ ਹੈ, ਅਤੇ ਜੋ ਕੁਝ ਲਿਖ ਰਿਹਾ ਹੈ ਇਹ ਉਸਦੇ ਮਨ ਦੇ ਹੀ
ਢੱਕੇ ਸਲੇ ਹਨ, ਭਾਈ ਬਾਲੇ ਜਾਂ ਗੁਰ ਅੰਗਦ ਜੀ ਦਾ ਇਸ ਨਾਲ ਕੋਟੀ ਸੰਬੰਧ ਨਹੀਂ ।

—○—

੨—ਭੁਗੋਲ ਸੰਬੰਧੀ ਭੁੱਲਾਂ

ਗੁਰੂ ਜੀ ਚੜ੍ਹਨ ਵਾਲੇ ਰਾਹ ਹੀ ਉਤਰਦੇ ਅਤੇ ਬਾਲੇ ਮਰਦਾਨੇ ਨੂੰ ਨਾਲ ਲੈ ਕੇ ਪਰੂਹ ਮੰਡਲ ਤੋਂ ਦੋ ਲੱਖ ਜੋਜਨ ਹੋਠਾਂ ਉਤਰ ਕੇ ਕਲਕਾ ਪਰਬਤ ਤੇ ਆਉਂਦੇ ਹਨ। ਫੇਰ ਮਰਦਾਨੇ ਨੂੰ ਪੁਛਦੇ ਹਨ “ਮਰਦਾਨਿਆ! ਆਖ ਹੁਣ ਕੇਤੇ ਬੰਦਰ ਦੇ ਰਾਹ ਚਲਦੇ ਹੋ? ਤਾਂ ਮਰਦਾਨੇ ਕਹਿਆ ਗੁਰੂ ਜੀ ਅਸੀਂ ਆਏ ਕੇਹੜੇ ਬੰਦਰ ਦੇ ਰਾਹ ਆਹੇ? ਤਾਂ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਜੀ ਕਹਿਆ ਮਰਦਾਨਿਆਂ ਅਸੀਂ ਤਿਹੁ ਬੰਦਰਾਂ ਦੇ ਰਾਹ ਆਹੇ, ਤਾਂ ਮਰਦਾਨੇ ਕਹਿਆ ਗੁਰੂ ਜੀ ਕੇਹੜੇ ਕੇਹੜੇ? ਤਾਂ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਜੀ ਕਹਿਆ ਮਰਦਾਨਿਆਂ ਸੂਰਤ ਬੰਦਰ ਅਤੇ ਚਪਟਾ ਬੰਦਰ ਅਤੇ ਨਕਟਾ ਬੰਦਰ ਤਾਂ ਮਰਦਾਨੇ ਕਹਿਆ ਗੁਰੂ ਜੀ ਹੁਣ ਕੇਹੜੇ ਬੰਦਰ ਦੀ ਸੇਧ ਹੈ? ਤਾਂ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਜੀ ਕੇਹਿਆ ਮਰਦਾਨਿਆਂ ਇਹ ਮਛਲੀ ਬੰਦਰ ਅਤੇ ਲਾਹੜੀ ਬੰਦਰ ਦਾ ਰਾਹ ਹੈ।”

ਏਹ ਲੇਖ ਵੀ ਅਜੀਬ ਹੀ ਜਾਪਦਾ ਹੈ, ਅਜੇ ਪਰੂਹ ਤੋਂ ਦੋ ਲੱਖ ਜੋਜਨ ਹੀ ਉਤਰੇ ਹਨ ਕਿ ਬੰਦਰਾਂ ਦੀ ਫਿਕਰ ਪੈ ਗਿਆ ਹੈ। ਹੈਰਾਨੀ ਹੈ ਕਿ ਅਸਮਾਨੋਂ ਉਤਰਦਿਆਂ ਬੰਦਰਾਂ ਦੀ ਸੇਧ ਕਰਨ ਦੀ ਕੀ ਲੋੜ? ਬੰਦਰਾਂ ਦੀ ਸੇਧ ਉਹ ਕਰੇ ਜੋ ਸਮੁੰਦਰ ਵਿਚ ਸਫਰ ਕਰ ਰਿਹਾ ਹੋਵੇ, ਅਸਮਾਨੋਂ ਉਤਰਦਿਆਂ ਲਾਹੜੀ ਬੰਦਰ ਜਾਂ ਤਲਵੰਡੀ ਜਾਂ ਕਿਸੇ ਹੋਰਸ ਜਗ੍ਹਾ ਵੱਲ ਜਾਣ ਲਈ ਕੋਈ ਖਾਸ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਨਹੀਂ ਕਰਨੀ ਪੈਂਦੀ, ਜਿਧਰ ਮੂੰਹ ਕਰ ਲਿਆ ਉਪਰ ਹੀ ਪੁੱਜ ਗਏ। ਇਹ ਗੱਲ ਬਿਲਕੁਲ ਹੀ ਸਿੱਧੀ ਹੈ। ਦੂਜੀ ਅਚਰਜ ਗੱਲ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਤੁਰਨ ਲਗਿਆਂ ਤਾਂ ਗੁਰੂ ਜੀ ਤਲਵੰਡੀਓਂ ਹੀ ਮਾਰੂਫਰ ਦੇਸ ਨੂੰ ਚਲੇ ਗਏ ਹਨ। ਸੂਰਤ, ਚਪਟਾ, ਨਕਟਾ ਬੰਦਰਾਂ ਥਾਣੀਂ ਕਦ ਗਏ ਸਨ? ਸਾਖੀ ਲਿਖਣ ਵਾਲਾ ਅਜੇਹਾ ਭੌਲਾ ਜਾਪਦਾ ਹੈ ਕਿ ਆਪਣੇ ਪਿਛਲੇ ਲੇਖ ਨੂੰ ਹੀ ਭੁੱਲ ਗਿਆ ਪਰਤੀਤ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਜਦਕਿ ਗੁਰੂ ਜੀ ਤੁਰਨ ਲਗੇ ਨਾ ਕਿਸੇ ਜਹਾਜ ਉਤੇ ਚੜ੍ਹੇ, ਨਾ ਕਿਸੇ ਬੇੜੀ ਉਤੇ ਸਫਰ ਕੀਤਾ, ਤਦ ਇਹ ਕਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕਹਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਛਲਾਣੇ ਬੰਦਰ ਥਾਣੀਂ ਆਏ? ਸਭ ਨਾਲੋਂ ਵਾਧੇ ਦੀ ਗੱਲ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਲਿਖਣ ਵਾਲਾ ਤਿੰਨਾਂ ਬੰਦਰਾਂ ਦੇ ਨਾਮ ਦਿੰਦਾ ਹੈ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਥਾਣੀਂ ਗੁਰੂ ਜੀ ਸਚ ਖੰਡ ਨੂੰ ਗਏ, ਭਾਵੇਂ ਚਪਟਾ ਅਤੇ ਨਕਟਾ ਦੇ ਮਨ-ਘੜਤ ਹੀ ਬੰਦਰ ਜਾਪਦੇ ਹਨ, ਪਰ

ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਸੱਚ ਮੰਨ ਲਿਆ ਵੀ ਸਮਝ ਵਿਚ ਨਹੀਂ ਆਉਂਦਾ ਕਿ ਇਕ ਆਦਮੀ ਜੋ ਅਦਨ ਨੂੰ ਜਾ ਰਿਹਾ ਹੈ, ਉਹ ਕਰਾਚੀ ਸੂਰਤ ਅਤੇ ਮਛਲੀ, ਤਿੰਨਾਂ ਬੰਦਰਾਂ ਥਾਣੀਂ ਹੋ ਕੇ ਜਾਵੇਗਾ। ਜਾਣਾ ਕੇਵਲ ਇਕ ਬੰਦਰ ਥਾਣੀਂ ਹੀ ਸੰਭਵ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ, ਤਿੰਨਾਂ ਦਾ ਨਾਮ ਲਿਖ ਦੇਣਾ ਲਿਖਣ ਵਾਲੇ ਦੀ ਭੁੱਲ ਨੂੰ ਸਪੱਸ਼ਟ ਕਰ ਰਿਹਾ ਹੈ।

ਅਖੀਰ ਵਿਚ ਦੱਸਿਆ ਹੈ ਕਿ 'ਮਛਲੀ ਬੰਦਰ ਅਤੇ ਲਾਹੜੀ ਬੰਦਰ' ਦੀ ਸੇਧ ਹੈ। ਇਹ ਸੇਧ ਵੀ ਚੰਗੀ ਹੈ। ਲਾਹੜੀ ਬੰਦਰ ਸਿੰਘ ਵਿਚ ਮਛਲੀ ਬੰਦਰ ਮਦਰਾਸ ਵਿਚ। ਇਹ ਕਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀ ਸੇਧ ਹੈ? ਮਲੂਮ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਜਨਮ ਸਾਖੀ ਲਿਖਣ ਵਾਲੇ ਨੇ ਦੋ ਤਿੰਨ ਬੰਦਰਾਂ ਦੇ ਨਾਮ ਸੁਣ ਛੱਡੇ ਹਨ ਤੇ ਬਦੇ-ਬਦੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਜਨਮ ਸਾਖੀ ਵਿਚ ਘਸੋੜੀ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਐਸੀਆਂ ਭੁੱਲਾਂ ਇਕ ਚੌਬੀ ਪ੍ਰੈਮਰੀ ਦਾ ਮੁੰਡਾ ਵੀ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਦਾ ਜੈਸੀਆਂ ਇਸ ਜਨਮ ਸਾਖੀ ਦੇ ਕਰਤਾ ਨੇ ਕੀਤੀਆਂ ਹਨ।

ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਪਿੱਛੇ ਕਈ ਥਾਣੀਂ ਦੱਸਿਆ ਜਾ ਚੁੱਕਾ ਹੈ ਕਿ 'ਲਿਖਾਰੀ' ਗਿਣਤੀ ਵਿਚ ਸਖਤ ਭੁੱਲਾਂ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਉਸਦਾ ਸਬੂਤ ਆਪ ਨੇ ਇਸ ਸਾਖੀ ਵਿਚ ਵੀ ਦਿੱਤਾ ਹੈ। ਆਪ ਹੀ ਇਸ ਸਾਖੀ ਵਿਚ ਮੰਨਦੇ ਹਨ ਕਿ ਧਰੂਹ ਭਗਤ ਧਰਤੀ ਤੋਂ ਉਨਤਾਲੀ ਲੱਖ ਜੋਜਨ ਉੱਚਾ ਹੈ, ਅਤੇ ਨਾਲ ਹੀ ਇਹ ਵੀ ਮੰਨਦੇ ਹਨ ਕਿ ਗੁਰੂ ਜੀ ਧਰੂਹ ਤੋਂ ਹੇਠਾਂ 'ਦੋਇ ਲੱਖ ਜੋਜਨ ਆਏ ਆਹੇ।' ਪਰ ਅਸਚਰਜ ਹੈ ਕਿ ਇਸ ਸਾਖੀ ਵਿਚ ਨਾਲ ਹੀ ਇਹ ਲਿਖਿਆ ਹੈ ਕਿ ਕਲਕਾ ਪਰਬਤ ਧਰਤੀ ਤੋਂ ਚਾਲੀ ਲੱਖ ਜੋਜਨ ਉੱਚਾ ਹੈ। ਹਿਸਾਬ ਮੂਜਬ ਤੋਂ ਕਲਕਾ ਪਰਬਤ ਪੈਂਤੀ ਲੱਖ ਜੋਜਨ ਉੱਚਾ ਚਾਹੀਦਾ ਸੀ, ਪਰ ਲਿਖਣ ਵਾਲੇ ਮਹਾਤਮਾ, ਧਰੂਹ ਤੋਂ ਦੋ ਲੱਖ ਹੇਠਾਂ ਉਤਾਰ ਕੇ ਵੀ ਫਾਸਲਾ ਧਰੂਹ ਨਾਲੋਂ ਇਕ ਲੱਖ ਜੋਜਨ ਦਾ ਵਧਾ ਦੇਂਦੇ ਹਨ। ਐਸੇ ਹਿਸਾਬੀ ਦੇ ਕਿਉਂ ਨਾ ਕੁਰਬਾਨ ਜਾਈਏ ਜੋ ਦਸਾਂ ਵਿਚੋਂ ਦੋ ਘਟਾ ਕੇ ਬਾਕੀ ਯਾਰਾਂ ਕੱਢੇ। ਫਾਪੇਖਾਨੇ ਵਾਲਿਆਂ ਨੇ 'ਉਨਤਾਲੀ' ਪਦ ਦੀ ਥਾਂ 'ਅੰਤਾਲੀ' ਪਦ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਹੈ, ਪਰ ਹਿਸਾਬ ਫੇਰ ਵੀ ਠੀਕ ਨਹੀਂ ਬਣਦਾ, ਕਿਉਂਕਿ ਅਠਤਾਲੀ ਲੱਖ ਵਿਚੋਂ ਦੋ ਲੱਖ ਕਢਿਆਂ ਫਿਤਾਲੀ ਲੱਖ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ ਨਾ ਕਿ ਚਾਲੀ ਲੱਖ। ਹਰ ਹਾਲਤ ਵਿਚ ਮੰਨਣਾ ਪਵੇਗਾ ਕਿ ਲਿਖਣ ਵਾਲੇ ਨੇ ਐਸੀ ਗਲਤੀ ਖਾਪੀ ਹੈ ਜਿਸ ਨੂੰ ਅੱਜ ਕੱਲ੍ਹੇ ਦਾ ਦੂਜੀ ਪ੍ਰੈਮਰੀ ਦਾ ਬਾਲ ਵੀ ਸਮਝ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਕਿਥੋਂ ਤੀਕ ਭੁੱਲਾਂ ਦੱਸੀਆਂ ਜਾਣ, ਅੱਕ ਕੇ ਇਹੋ ਹੀ ਲਿਖਣਾ ਪੈਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਇਹ ਜਨਮ ਸਾਖੀ ਭੁੱਲਾਂ ਦਾ ਹੀ ਭੁੱਡਾਰ ਹੈ ਅਤੇ ਕਿਸੇ ਸੂਰਤ ਵਿਚ ਵੀ ਪਰਮਾਣੀਕ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦੀ।

ਕਲਕਾ ਪਰਬਤ ਤੋਂ ਗੁਰੂ ਜੀ ਯਾਰਾਂ ਲੱਖ ਜੋਜਨ ਹੇਠਾਂ ਉਤਰ ਕੇ ਸੀਲਾ ਪਰਬਤ ਤੇ ਆਉਂਦੇ ਅਤੇ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਫਲ ਖਾਂਦੇ ਹਨ। ਨੌਂ ਲੱਖ ਜੋਜਨ ਹੋਰ ਉਤਰਿਆਂ ਉਹਾਰ ਪਰਬਤ ਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਜਿਥੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਕਲਿਆਣ ਤੇ ਉਸਦੇ ਗੁਰੂ ਨਾਲ ਜੋ ਆਪਦਾ ਜਨਕ ਦੇ ਵੇਲੇ ਦਾ ਪੁਰਾਣਾ ਮਿੱਤਰ ਸੀ, ਬਾਤ-ਚੀਤ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਵੇਲੇ ਤੀਕ ਗੁਰੂ ਜੀ ਭੁੱਲ ਥਾਈ ਲੱਖ ਜੋਜਨ ਉਤਰੇ ਹਨ, ਪਰ ਰਾਜਾ ਜਨਕ ਨੂੰ ਮਿਲਣ ਵਾਸਤੇ ਲੱਖ ਜੋਜਨ

ਫੇਰ ਉਤੇ ਚੜ੍ਹਕੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦਿਖਨ ਪਰਬਤ ਤੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਜਿਥੇ ਜਨਕ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੂੰ ਮਿਲਿਆ ਅਤੇ ਗਲ ਨਾਲ ਲਾਇਆ। ਗੁਰੂ ਜੀ ਫੇਰ ਲੱਖ ਜੋਜਨ ਉਤਰ ਕੇ ਘਿਰਨ ਪਰਬਤ ਉਤੇ ਆਉਂਦੇ ਹਨ, ਜਿਥੇ ਆਪ ਨੂੰ ਸੁਖਚੈਨ ਰਖੀਸਰ ਮਿਲਦਾ ਹੈ। ਤਾਂ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਜੀ ਕਹਿਆ ਅਰੇ ਭਾਈ ਤੂੰ ਉਹੀ ਸੁਖਚੈਨ ਹੈ ਜੋ ਰਾਜੇ ਜਨਕ ਬਿਦੇਹੀ ਕਾ ਸਿਹਜਾਵਰੂ ਥਾ? ਤਾਂ ਰਖੀਸਰ ਕਹਿਆ ਭਾਈ ਜੀ ਮੈਂ ਉਹੀ ਹੋਤਾ ਹੋ, ਤਾਂ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਜੀ ਉਸ ਦੇ ਪੇਰਾਂ ਤੇ ਪਇਆ, ਅਗੋਂ ਉਸ ਗਲ ਵਿਚ ਲੀਤਾ।” ਇਹ ਸਾਖੀਆਂ ਹਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਅਸੀਂ ਭਾਈ ਬਾਲੇ ਦੀਆਂ ਲਿਖਵਾਈਆਂ ਮੰਨਦੇ ਹਾਂ। ਕੀ ਕੋਈ ਵੀ ਸਿੱਖ ਜੋ ਦਿਲੋਂ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੀ ਇੱਜਤ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਐਸੀਆਂ ਸਾਖੀਆਂ ਨੂੰ ਮੰਨ ਸਕਦਾ ਹੈ? ਹੈਰਾਨੀ ਹੈ ਕਿ ਭੁੱਲਾਂ ਨਾਲ ਭਰਪੂਰ ਅਤੇ ਅਪਸ਼ਬਦਾਂ ਨਾਲ ਭਰੀ ਹੋਈ ਜਨਮ ਸਾਖੀ ਨੂੰ ਲੋਕੀਂ ਬਦੋ-ਬਦੀ ਗੁਰੂ ਅੰਗਦ ਜੀ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਲਿਖੀ ਗਈ ਮੰਨਦੇ ਹਨ।

ਬਾਗੁਂ ਲੱਖ ਜੋਜਨ ਹੋਰ ਉਤਰ ਕੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਉਲਕਾ ਪਰਬਤ ਤੇ ਆਏ। “ਮਰਦਾਨੇ ਕਹਿਆ ਗੁਰੂ ਜੀ ਕੇਹੜੇ ਬੰਦਰ ਦਾ ਰਾਹ ਹੈ? ਤਾਂ ਗੁਰੂ ਜੀ ਕਹਿਆ ਪਹਿਲੇ ਜਾਇ ਖੜੇ ਹੋਵੀਏ ਘੁਰਟਾ ਬੰਦਰ, ਦੂਜਾ ਆਵਸੀ ਲਾਹੜੀ ਬੰਦਰ, ਤੀਜਾ ਆਵਸੀ ਮਛਲੀ ਬੰਦਰ। ਤਾਂ ਫੇਰ ਮਰਦਾਨੇ ਪੁੱਛਿਆ ਜੀ ਅਸੀਂ ਕਿਸ ਰਾਜੇ ਦੇ ਖੰਡ ਜਾਇ ਵੜੀਏਂਗੇ ਤਾਂ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਜੀ ਕਹਿਆ, ਪੁਲਿਸਤ ਖੰਡ ਲੰਕਾ ਸ਼ਹਿਰ ਰਾਜੇ ਪੁਲਿਸਤ ਦਾ ਹੈ, ਉਥੇ ਦਾ ਰਾਜਾ ਭਬੀਸ਼ਨ ਹੈ” ਅਤੇ ਲਿਖਣ ਵਾਲਾ ਸਿਰੋਂ ਪੈਰੋਂ ਲਾਹ ਕੇ ਗੱਪ ਮਾਰ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਕਦੀ ਏਡਾ ਵੀ ਅਨਰਥ ਹੋਇਆ ਹੈ ਕਿ ਲਿਖਣ ਵਾਲਾ ਸਾਰੀ ਦੀ ਸਾਰੀ ਕਿਤਾਬ ਹੀ ਗੱਪਾਂ ਨਾਲ ਭਰ ਛੱਡੇ! ਇਹ ਜਨਮ ਸਾਖੀ ਕਾਹਦੀ ਹੈ ਗੁਲੀਵਰ ਦਾ ਸਫਰਨਾਮਾ ਹੈ, ਜੋ ਬੇਸਮਝਾਂ ਦੀ ਚਿੱਤ—ਉਕਤਾਈ ਹਟਾਉਣ ਲਈ ਬਣਾਈ ਗਈ ਜਾਪਦੀ ਹੈ। ਕਿਥੇ ਲਾਹੜੀ ਬੰਦਰ ਇਲਾਕਾ ਸਿੰਧ ਵਿਚ, ਕਿਥੇ ਮਛਲੀ ਬੰਦਰ ਇਲਾਕਾ ਮਦਰਾਸ ਵਿਚ, ਕਿਥੇ ਲੰਕਾ ਅਤੇ ਕਿਥੇ ਬਭੀਸ਼ਨ ਦਾ ਰਾਜ!! ਇਹ ਤਾਂ ਕੋਈ ਰਮੇਣ ਦਾ ਸਰੋਤਾ ਜਾਪਦਾ ਹੈ ਜੋ ਸਮਝੀ ਬੇਠਾ ਹੈ ਕਿ ਲੰਕਾ ਵਿਚ ਅੱਜ ਤੀਕ ਭਬੀਸ਼ਨ ਦਾ ਰਾਜ ਹੈ। ਮਹਾਤਮਾ ‘ਲਿਖਣ ਵਾਲੇ’ ਜੀ! ਜੇ ਆਪ ਨੂੰ ਲੰਕਾ ਦੇ ਰਾਜਿਆਂ ਦੀ ਖਬਰ ਨਹੀਂ ਸੀ ਤਾਂ ਕਿਰਪਾ ਕਰਕੇ ‘ਮਹਾਂ ਵੰਸ’ ਹੀ ਪੜ੍ਹ ਲੈਂਦੇ, ਜਿਸ ਤੇ ਆਪ ਨੂੰ ਪਤਾ ਲੱਗ ਜਾਂਦਾ ਕਿ ਭਬੀਸ਼ਨ ਰਾਜਾ ਹੈ ਜਾਂ ਹੋਰ ਕੋਈ। ਨਾਲ ਹੀ ਇਹ ਵੀ ਸੋਚਣ ਦੀ ਗੱਲ ਹੈ ਕਿ ਲੰਕਾ ਨੂੰ ਜਾਣ ਵਾਸਤੇ ਲਾਹੜੀ ਬੰਦਰ ਦਾ ਕਿਹੜਾ ਰਾਹ ਹੋਇਆ? ਕੇਣ ਅਕਲ ਵਾਲਾ ਆਖੂ ਕਿ ਪੀਨਾਂਗ ਟਾਪੂ ਨੂੰ ਜਾਣ ਵਾਸਤੇ ਕਲਕੱਤਿਓਂ ਕਰਾਚੀ ਵੱਲ ਜਾਈਦਾ ਹੈ? ਧੰਨ ਹੋ ਪਿਆਰੇ ਜਨਮਸਾਖੀ ਦੇ ਲੇਖਕ ਜੀ! ਜੀ ਕਰਦਾ ਹੈ ਝੁਕ ਕੇ ਆਪ ਦੇ ਖੱਬੇ ਹੱਥ ਨੂੰ ਚੁੰਮ ਲਵਾਂ ਜੋ ਐਸਾ ਮਨੋਹਰ ਲੇਖ ਲਿਖਣ ਵੇਲੇ ਮੱਖੀਆਂ ਝੱਲ ਰਿਹਾ ਹੋਵੇਗਾ?

ਗੁਰੂ ਜੀ ‘ਚਉਥ ਦਿਨ ਦਰਬੇਲੇ ਸ਼ਹਿਰ ਅਪੜੇ ਅਤੇ ਪੰਜਵੇਂ ਦਿਨ ਖੁਰਮੇ ਸ਼ਹਿਰ

ਭਾਈ ਮਰਦਾਨੇ ਨੇ ਦੇਹ ਛੱਡੀ। ਗੁਰੂ ਜੀ ਫੇਰ ਸੇਤਬੰਦ ਰਾਮੇਸ਼ਰ ਅੱਪੜੇ ਅਤੇ ਉਥੋਂ ਸਿੱਧੇ
ਅੱਚਲ ਵਟਾਲੇ ਬਾਣੀਂ ਹੁੰਦੇ ਹੋਏ ਤਲਵੰਡੀ ਆ ਗਏ। ਪਾਠਕ ਜੀ, ਇਹ ਹੈ ਦੂਜੀ
ਉਦਾਸੀ ਦੀ ਵਾਰਤਾ ਜਿਸ ਵਿਚ ਇਕ ਸਾਖੀ ਵੀ ਸੱਚੀ ਨਹੀਂ ਹੈ, ਜੋ ਕੁਝ ਹੈ ਮਨਯੱਤਰ
ਨੀ ਹੈ। ਪਰਬਤਾਂ ਦੇ ਨਾਮ ਅਜੀਬ ਹਨ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਡਾਸਲੇ ਅਜੀਬ ਹਨ ਤੇ ਹਰ ਪਰਬਤ
ਦੀ ਸਾਖੀ ਵੀ ਅਜੀਬ ਹੈ। ਵੰਨਗੀ ਮਾਡਰ ਹਰ ਸਾਖੀ ਦਾ ਕੁਝ ਨਾ ਕੁਝ ਲੱਸ ਦਿੱਤਾ
ਗਿਆ ਹੈ, ਪਰ ਇਕ ਗੱਲ ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ ਜੋ ਦੂਜੀ ਉਦਾਸੀ ਨੂੰ ਛੱਡਣ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਦੱਸ
ਲੋਂਦੀ ਬਹੁਤ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ।

੩—ਖਗੋਲ ਸੰਬੰਧੀ ਭੁੱਲਾਂ

ਸਿਰਪਾਰ ਪਰਬਤ ਦੀ ਸਾਖੀ ਵਿਚ ਆਉਂਦਾ ਹੈ : “ਫੇਰ ਮਰਦਾਨੇ ਪੁੱਛਿਆ ਜੀ ਜਿਸ ਧਰਤੀ ਅਸੀਂ ਵਸਦੇ ਆਹੇ, ਓਥੋਂ ਸੂਰਜ ਕਿਤਨਾ ਉੱਚਾ ਹੈ, ਤਾਂ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਕਹਿਆ ਮਰਦਾਨਿਆ, ਓਥੋਂ ਪੰਜੀ ਹਜ਼ਾਰ ਜੋਜਨ ਉੱਚਾ ਹੈ” ਅਰਥਾਤ ਇਸ ਧਰਤੀ ਤੋਂ ਸੂਰਜ ਇਕ ਲੱਖ ਕੋਹ ਉੱਚਾ ਹੈ । ਪਰ ਅੱਜ ਕਲੂ ਜਦ ਕਿ ਖਗੋਲ ਵਿਦਿਆ ਘਰ ਘਰ ਹੋ ਗਈ ਹੈ ਅਤੇ ਦੂਰਬੀਨਾਂ ਨਾਲ ਲੋਕਾਂ ਨੇ ਅਸਮਾਨ ਛਾਣ ਮਾਰੇ ਹਨ, ਇਹ ਗੱਲ ਸਾਰਿਆਂ ਨੇ ਮੰਨੀ ਹੈ ਕਿ ਸੂਰਜ ਇਸ ਧਰਤੀ ਤੋਂ ਬਹੁਤੇ ਤੋਂ ਬਹੁਤਾਂ ਨੋਂ ਕਰੋੜ ਛਤਾਲੀ ਲੱਖ ਮੀਲ ਅਤੇ ਥੋੜ੍ਹੇ ਤੋਂ ਥੋੜ੍ਹਾਂ ਨੋਂ ਕਰੋੜ ਬਾਰ੍ਹਾਂ ਲੱਖ ਮੀਲ ਦੂਰ ਹੈ । ਪਤਾ ਨਹੀਂ ਇਸ ਜਨਮ ਸਾਖੀ ਵਾਲੇ ਨੂੰ ਕਿਥੋਂ ਪਤਾ ਲੱਗ ਗਿਆ ਕਿ ਸੂਰਜ ਧਰਤੀ ਤੋਂ ਇਕ ਲੱਖ ਕੋਹ ਉੱਚਾ ਹੈ । ਦੂਜੀ ਭੁੱਲ ਜੋ ਆਪ ਨੇ ਕੀਤੀ ਹੈ, ਉਹ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਚੰਦਰਮਾਂ ਨੂੰ ਸੂਰਜ ਨਾਲੋਂ ਦੂਰੇਡਾ ਦੱਸਿਆ ਹੈ, ਹਾਲਾਂ ਕਿ ਅੱਜ ਕਲੂ ਇਨ ਨੂੰ ਬੱਚਾ ਬੱਚਾ ਜਾਣਦਾ ਹੈ ਜੋ ਚੰਦਰਮਾਂ ਸਾਡਾ ਜਮੀਨ ਦੇ ਗਿਰਦ ਭੋਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਜਮੀਨ ਚੰਦਰਮਾਂ ਨੂੰ ਲਈ ਸੂਰਜ ਦੇ ਗਿਰਦ ਭੋਂਗੀ ਹੈ, ਅਰਥਾਤ ਚੰਦਰਮਾਂ ਸੂਰਜ ਨਾਲੋਂ ਜਮੀਨ ਦੇ ਬਹੁਤ ਹੀ ਲਾਗੇ ਹੈ । ਮਲੂਮ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਜਨਮ ਸਾਖੀ ਵਾਲੇ ਨੇ ਇਹ ਵਿਚਾਰ ਕੀਤੇ ਹੋਵੇਗੀ ਜੇ ਚੰਦਰਮਾਂ ਤਾਂ ਸੀਤਲਤਾ ਦੇਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਸੂਰਜ ਗਰਮੀ ਇਸ ਲਈ ਸੂਰਜ ਚੰਦਰਮਾਂ ਨਾਲੋਂ ਨੇੜੇ ਹੀ ਹੋਵੇਗਾ ਅਤੇ ਚੰਦਰਮਾਂ ਦੀ ਗਰਮੀ ਦੂਰੋਂ ਆਉਂਦੀ ਆਉਂਦੀ ਰਾਹ ਵਿਚ ਹੀ ਮੁਕ ਜਾਂਦੀ ਹੋਵੇਗੀ । ਤਾਂਹੀਏ ਸੂਰਜ ਨੂੰ ਲੱਖ ਕੋਹ ਦੂਰ ਬਣਾ ਕੇ ਚੰਦਰਮਾਂ ਨੂੰ ਦੋ ਲੱਖ ਕੋਹ ਧਰਤੀ ਤੋਂ ਦੂਰ ਬਣਾਇਆ ਹੈ (ਵੇਖੋ ਸਾਖੀ ਸਿਲਕਾ ਪਰਬਤ ਦੀ), ਪਰ ਇਹ ਆਪ ਦੀ ਭੁੱਲ ਹੈ, ਕਿਉਂਕਿ ਅੱਜ ਕਲੂ ਦੀ ਖਗੋਲ ਵਿਦਿਆ ਜਿਸ ਨੇ ਦੂਰਬੀਨਾਂ ਨਾਲ ਚੰਦਰਮਾਂ ਦੇ ਉਤੇ ਦਾ ਹਾਲ ਵੀ ਲੱਭ ਲਿਆ ਹੈ, ਮੰਨਦੀ ਹੈ ਕਿ ਚੰਦਰਮਾਂ ਧਰਤੀ ਕੋਲੋਂ ਦੋ ਲੱਖ ਚਾਲੀ ਹਜ਼ਾਰ ਮੀਲ ਦੂਰ ਹੈ । ‘ਲੇਖਕ ਜੀ’ ਸੂਰਜ ਅਤੇ ਚੰਦਰਮਾਂ ਤੋਂ ਲੰਘ ਕੇ ਘਾਬਰ ਜਾਂਦੇ ਹਨ, ਕਿਉਂਕਿ ਆਪ ਇਹ ਮੰਨੀ ਬੈਠੇ ਹਨ ਕਿ ਸਾਰੇ ਗਿਆਨ ਖੰਡ ਵਿਚ ਇਕ ਹੀ ਸੂਰਜ ਅਤੇ ਇਕ ਹੀ ਹੀ ਚੰਦਰਮਾਂ ਹੈ । ਪਰ ਆਪ ਨੂੰ ਸੈਦ ਇਸ ਗੱਲ ਦਾ ਪਤਾ ਨਹੀਂ ਕਿ ਅੱਜ ਕਲੂ ਦੀ ਖਗੋਲ

ਵਿਦਿਆ ਸਾਡੇ ਸੂਰਜ ਜਿਹੇ ਕਈ ਸੂਰਜ ਅਤੇ ਸਾਡੇ ਚੰਦਰਮਾਂ ਜਿਹੇ ਚਾਰ ਚਾਰ ਅਤੇ ਅੱਠ ਅੱਠ ਚੰਦਰਮਾ ਧਰਤੀਆਂ ਦੇ ਦੁਆਲੇ ਭੋਂਦੇ ਮੰਨਦੀ ਹੈ।

ਪਾਠਕ ਜੀ ! ਆਪ ਨੇ ਦੂਜੀ ਉਦਾਸੀ ਦਾ ਹਾਲ ਤਾਂ ਸੁਣ ਲਿਆ, ਆਉ ਹੁਣ ਪਹਿਲੀ ਉਦਾਸੀ ਦਾ ਵੀ ਪਤਾ ਕਰ ਲਵੇ ਕਿ ਇਸ ਵਿਚ ਕੀ ਕੁਝ ਬਧਿਆ ਪਿਆ ਹੈ। ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਤਲਵੰਡੀਓਂ ਉਡਾਰੀ ਲੈ ਕੇ ਢਾਕੇ ਬੰਗਾਲੇ ਜਾ ਕੇ ਮਰਦਾਨੇ ਨੂੰ ਖੱਕ ਖਵਾਂਦੇ ਹਨ। ਫੇਰ ਕਾਰੂ ਦੇਸ ਗਿਆਂ ਮਰਦਾਨਾ ਭੇਡੂ ਬਣਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਉਸ ਨੂੰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਜਾਦੂਗਰਨੀਆਂ ਦੇ ਹੱਥੋਂ ਛੁਡਾਉਂਦੇ ਹਨ। ਫੇਰ ਸਿਧੇ ਸੰਗਲਾਂ ਦੀਪ ਰਾਜੇ ਸਿਵਨਾਭ ਪਾਸ ਪੁੱਜਦੇ ਹਨ ਜਿਥੇ ਪ੍ਰਾਣ ਸੰਗਲੀ ਨੂੰ ਉਚਾਰ ਕੇ ਰਾਜੇ ਅਸਰਾ ਪਨਾਹ ਦੀ ਵਲੈਤ ਨੂੰ ਤੁਰਦੇ ਹਨ ਜੋ ਇਕ ਟਾਪੂ ਹੈ। ਰਾਹ ਵਿਚ ਹੀ ਮਰਦਾਨਾ ਰੁਸਦਾ ਅਤੇ ਦੇਵ ਦੇ ਕਾਬੂ ਆਉਂਦਾ ਹੈ, ਪਰ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਜੀ ਦੇ ਵੇਲੇ ਸਿਰ ਪੁੱਜ ਪੈਣ ਨਾਲ ਤੇਲ ਦਾ ਕੜਾਹ ਠੰਢਾ ਪੈ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਤੇ ਦੇਵ ਗੁਰੂ ਦਾ ਸਿੱਖ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਕੌਡੇ ਰਾਖਸ਼ ਨੂੰ ਮੰਜੀ ਦੇ ਕੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਬਿਸੰਭਰ ਪੁਰ ਨੂੰ ਜਾਂਦੇ ਹਨ, ਇਥੇ ਇਕ ਲਾਲ ਬਦਲੇ ਸਾਲਸ ਰਾਇ ਜੋਹਰੀ ਨਾਲ ਬਹੁਤ ਬਾਤ ਚੀਤ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਭਾਵੇਂ ਅੱਜ ਤੀਕ ਪਤਾ ਨਹੀਂ ਲੱਗਾ ਕਿ ਰਾਜਾ ਅਸਰਾ ਪਨਾਹ ਕੌਣ ਹੋਇਆ ਹੈ, ਉਸਦੀ ਵਲੈਤ ਕਿੱਧਰ ਹੈ, ਕੌਡਾ ਰਾਖਸ਼ ਕਿਥੇ ਹੋਇਆ ਹੈ ਅਤੇ ਉਸ ਦੀ ਅੰਲਾਦ ਹੁਣ ਕਿਥੇ ਹੈ, ਪਰ ਸਾਲਸ ਰਾਇ ਵਾਲੀ ਸਾਖੀ ਤੋਂ ਲਿਖਣ ਵਾਲੇ ਮਹਾਤਮਾ ਜੀ ਫੜੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਕਿਉਂਕਿ ਸਾਲਸ ਰਾਇ ਦੀ ਅੰਲਾਦ ਅੱਜ ਤੀਕ ਪਟਨੇ ਵਿਚ ਹੈ ਅਤੇ ਉਹ ਮੰਨਦੇ ਹਨ ਕਿ ਪਟਨੇ ਵਿਚ ਹੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਜੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਵੱਡੇ ਸਾਲਸ ਰਾਇ ਨੂੰ ਮਿਲੇ ਸਨ। ਪਤਾ ਨਹੀਂ ਬਿਸੰਭਰ ਪੁਰ ਉਸਦਾ ਨਾਮ ਆਪ ਨੇ ਕਿਥੋਂ ਘੜ ਲਿਆ, ਤੇ ਝੂਠ ਐਸਾ ਚੰਦਰਾ ਹੈ ਕਿ ਕਿਧਰੋਂ ਨਾ ਕਿਧਰੋਂ ਜਾਹਿਰ ਹੋ ਹੀ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਭਾਵੇਂ ਆਪ ਨੇ ਬੱਧਿਆ ਤਾਂ ਬੜੀ ਚਤੁਰਾਈ ਨਾਲ ਹੈ, ਪਰ ਬਾਜੇ ਬਾਜੇ ਥਾਉਂ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕਰਦਿਆਂ-ਕਰਦਿਆਂ ਵੀ ਜਾਹਿਰ ਹੋ ਗਿਆ ਹੈ।

ਅੱਗੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਬਿਸਹਰ ਦੇਸ ਦੇ ਟਾਪੂ ਨੂੰ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਸਮੁੰਦਰ ਦਾ ਰਾਹ ਮੱਛੀ ਦੀ ਪਿੱਠ ਤੇ ਤੁਰ ਤੁਰਕੇ ਕੱਟਿਆ ਅਤੇ ਅੱਗੇ ਸਮੁੰਦਰ ਵਿਚ ਜਾ ਕੇ ਕਲੂ ਤੇ ਨਾਰਦ ਨਾਲ ਬਾਤ-ਚੀਤ ਕੀਤੀ। ਅੰਤ ਨੂੰ ਬਿਸਹਰ ਅੱਪੜ ਹੀ ਪਏ ਜਿਥੇ ਦਾ ਰਾਜਾ ਸੁਧਰ ਸੈਣ ਸੀ। ਝੰਡੇ ਬਾਢੀ ਨੂੰ ਮੰਜੀ ਦਿੱਤੀ ਅਤੇ “ਰਾਜੇ ਸੁਧਰ ਸੈਣ ਨੂੰ ਸਉ ਟਾਪੂ ਕਾ ਰਾਜਾ ਕੀਤਾ, ਛਤਰ ਰਾਜ ਦਿੱਤਾ, ਅਗੇ ਅੱਠਾਰਹ ਰਾਜੇ ਰਾਜ ਕਰਦੇ ਆਹੇ।” ਇਸ ਤੋਂ ਅੱਗੇ ਜਿਥੇ-ਜਿਥੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਗਏ ਹਨ, ਹੋਰਨਾਂ ਟਾਪੂਆਂ ਦੇ ਰਾਜਿਆਂ ਨੂੰ ਰਾਜੇ ਸੁਧਰ ਸੈਣ ਦੇ ਤਾਬਿਆ ਕਰਨ ਹੀ ਗਏ ਹਨ। ਜੇਕਰ ਸਮੁੰਦਰ ਉਤੇ ਦੀ ਤੁਰਕੇ ਸਿਲਮਿਲਾ ਦੀਪ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਤਾਂ ਉਥੋਂ ਦੀ ਰਾਜਧਾਨੀ ਬ੍ਰਾਹਮਪੁਰ ਦੇ ਹਾਕਮ ਮਧਰਬੈਨ ਬ੍ਰਾਹਮਣ ਨੂੰ ਇਹੋ ਆਖਦੇ ਹਨ ਕਿ ਤੇਰਾ ਭਲਾ ਇਸ ਵਿਚ ਹੀ ਹੈ ਕਿ ਤੂੰ ਰਾਜੇ ਸੁਧਰ ਸੈਣ ਦਾ ਅਨੁਸਾਰੀ ਹੋ ਜਾਵੇ। ਇਹ ਗੱਲ ਦੇਵ ਗੰਧਾਰ ਦੇਸ ਦੇ ਦੇਂਤਾਂ ਦੇ ਰਾਜੇ ਦੇਵਲੂਤ ਨੂੰ ਕਹੀ, ਅਤੇ ਏਸੇ ਮਤਲਬ ਲਈ ਪਰਸ ਨਾਮੋ

ਸ਼ਹਿਰ ਤੌਖਣ ਤੇਨ ਬਨਮਾਣ੍ਹਾਂ ਦੇ ਰਾਜੇ ਪਾਸ ਗਏ। ਇਹੋ ਗੱਲ ਰਾਜੇ ਕੰਵਲ ਨੈਨ ਨੂੰ
ਜਾ ਆਖੀ ਜੋ ਕਲਜੁਗ ਵਿਚ ਸਭ ਨਾਲੋਂ ਵੱਡਾ ਰਾਜਾ ਸੀ, ਜਿਸ ਦੀ ਧਰਤੀ ਸੋਨੇ ਦੀ
ਅਤੇ ਰਾਜ ਸਤਾਰਾਂ ਹਜ਼ਾਰ ਸੱਤ ਸੌ ਜੋਜਨ ਦਾ ਸੀ। ਏਹ ਵਿਚਾਰੇ ਨੂੰ ਵੀ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦਾ
ਆਖਾ ਮੰਨਣਾ ਪਿਆ ਅਤੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਕਹਿਣ ਕਰਕੇ ਹੀ ਸੁਧਰਸੈਣ ਦਾ ਅਨੁਸਾਰੀ
ਚੰਇਆ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਸਾਰੇ ਸਮਾਚਾਰਾਂ ਨੂੰ ਜਦ ਜਨਮ ਸਾਖੀ ਵਿਚ ਪੜ੍ਹੀਦਾ ਹੈ, ਤਦ ਹੈਰਾਨ
ਹੋਈਦਾ ਹੈ ਕਿ ਗੁਰੂ ਜੀ ਇਤਨੇ ਇਤਨੇ ਦੇਸਾਂ ਵਿਚ ਉਪਦੇਸ਼ ਕਰਨ ਗਏ ਸਨ ਜਾਂ ਰਾਜੇ
ਸੁਧਰ ਸੈਣ ਦੀ ਵਕਾਲਤ ਕਰਨ ? ਸਾਰੀ ਉਦਾਸੀ ਪੜ੍ਹ੍ਹ ਲਵੇ, ਬਿਨਾਂ ਦੋ ਕੁ ਸਾਖੀਆਂ ਦੇ
ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਅੱਧੇ ਸੁਧ ਮਿਲਾਵਟ ਹੈ, ਬਾਕੀ ਦੀਆਂ ਸਾਰੀਆਂ ਸਾਖੀਆਂ ਕਪੋਲ ਕਲਪਤ
ਹਨ। ਇਸ ਨਾ ਹੀ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੀਆਂ ਸਾਖੀਆਂ ਹੋ ਸਕਦੀਆਂ ਹਨ ਅਤੇ ਨਾ ਹੀ ਕਿਸੇ
ਇਤਿਹਾਸ ਖੋਜੀ ਦੇ ਦਿਲ ਨੂੰ ਠੰਢ ਪਾ ਸਕਦੀਆਂ ਹਨ। ਹਾਂ ਪੁਰਾਣੇ ਸੁਣਨ ਵਾਲੇ
ਸ਼ਰਧਾਲੂਆਂ ਨੂੰ ਪੁਰਾਣਕ ਸਾਖੀਆਂ ਵਰਗਾ ਥੋੜ੍ਹਾ ਜਿਹਾ ਮਸਾਲਾ ਕਿਧਰੋਂ ਵੀ ਮਿਲ
ਸਕਦਾ ਹੈ।

—○—

੪—ਅਯੋਗ ਗੱਲਾਂ

ਜਿਥੇ ਸਾਖੀ ਉਤੇ ਸਾਖੀ ਮਨਘੜਤ ਜਾਪਦੀ ਹੈ, ਉਥੇ ਅਯੋਗ ਗੱਲਾਂ ਦਾ ਵੀ ਕੋਈ ਟੋਟਾ ਨਹੀਂ। ਮਿਸਾਲ ਲਈ ਇਹ ਕੰਵਲ ਨੈਨ ਦੀ ਸਾਖੀ ਹੀ ਲੈ ਲਵੇ। ਮਰਦਾਨਾ ਪੁੱਛਦਾ ਹੈ “ਜੀ ਇਥੇ ਇਸਤ੍ਰੀ ਪੁਰਖ ਮੈਥਨ ਕਰਦੇ ਹੈਨ ਕਿ ਨਹੀਂ ਕਰਦੇ, ਤਾਂ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਜੀ ਕਹਿਆ ਮਰਦਾਨਿਆਂ ਮੈਥਨ ਨਾਹੀਂ ਕਰਦੇ, ਇਸ਼ਟ ਭੋਗ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਤਾਂ ਧਰਮਕਲਾ ਵਰਤਦੀ ਹੈ”। ਇਕ ਤਾਂ ਇਹ ਝੂਠ ਹੈ, ਦੂਜੇ ਅਯੋਗ ਹੈ, ਕਿਉਂਕਿ ਮਰਦਾਨੇ ਨੇ ਮੈਥਨ ਕਰਨ ਹਾਂ ਕਰਨ ਦੀ ਗੱਲ ਕਿਉਂ ਚਲਾਣੀ ਸੀ, ਅਤੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਏਹ ਕਿਉਂ ਕਹਿਣਾ ਸੀ ਕਿ ਮੈਥਨ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਤੇ ਧਰਮਕਲਾ ਵਰਤਦੀ ਹੈ ?

ਪਾਠਕ ਜੀ ! ਇਸ ਉਦਾਸੀ ਵਿਚੋਂ ਇਕ ਦੋ ਸਾਖੀਆਂ ਅਗਲਮ ਬਗਲਮ ਦੀਆਂ ਵੀ ਦੇਖ ਲਵੇ :—ਸਿਲਮਿਲਾ ਦੀਪ ਦਾ ਰਾਜਾ ਮਧਰ ਬੈਨ ਗੱਲਾਂ ਕਰਦਾ ਆਖਦਾ ਹੈ, “ਅਰੇ ਭਾਈ ਤੁਮ ਕਿਸ ਨਗਰੀ ਸਿਉਂ ਆਏ ਹੋ, ਤੁਮਾਰੀ ਬੋਲੀ ਸਮਝੀ ਨਹੀਂ ਜਾਤੀ।” ਭਲਾ ਜੀ ! ਜੇ ਸਮਝੀ ਨਹੀਂ ਜਾਂਦੀ ਸੀ, ਤਾਂ ਪਹਿਲੇ ਜੋ ਬਾਤਾਂ ਚੀਤਾਂ ਹੋਈਆਂ ਉਸ ਕੀਕੂੰ ਹੋਈਆਂ ਸਨ। ਅਤੇ ਇਸ ਤੋਂ ਮਗਰੋਂ ਫੇਰ ਕੀਕੂੰ ਸਮਝੀ ਜਾਣ ਲੱਗ ਪਈ ? ਰਾਜੇ ਵਿਚਾਰੇ ਦਾ ਕੀ ਕਸੂਰ, ਕਸੂਰ ਤਾਂ ਲਿਖਣ ਵਾਲੇ ਦਾ, ਜੇ ਇਹ ਨਹੀਂ ਵਿਚਾਰਦਾ ਕਿ ਪਹਿਲੇ ਤਾਂ ਮੈਂ ਪੰਜਾਬੀ ਵਿਚ ਗੱਲਾਂ ਕਰਵਾ ਚੁਕਿਆ ਹਾਂ, ਅਤੇ ਮਗਰੋਂ ਵੀ ਪੰਜਾਬੀ ਬੋਲੀ ਹੀ ਰਹੀ ਹੈ, ਫੇਰ ਮੈਂ ਲੋਂਦ ਦੇ ਮਹੀਨੇ ਵਾਂਗ ਇਹ ਬੋਲੀ ਦਾ ਸਵਾਲ ਬਦੋ-ਬਦੀ ਕਿਉਂ ਵਿਚ ਘੁਸੇੜ ਰਿਹਾ ਹਾਂ। ਇਹ ਹਨ ਗੱਲਾਂ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਲੋਕੀ ਸੱਚ ਮੰਨ ਰਹੇ ਹਨ ਅਤੇ ਇਹ ਹਨ ਸਾਖੀਆਂ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਬਹੁਤੇ ਅਕਾਸ਼ ਬਾਣੀ ਸਮਝੀ ਬੈਠੇ ਹਨ।

ਲਓ ਹੋਰ ਸੁਣੋ ? “ਜਾਂ ਮਰਦਾਨਾ ਜਾਇ ਵਸਤੀ ਵਿਚ ਵੜਿਆ, ਅੱਗੇ ਚਾਰ ਰੰਨਾਂ ਆਪਣੀ ਬੋਲੀ ਵਿਚ ਪਈਆਂ ਹਸਦੀਆਂ ਆਹੀਆਂ, ਜਾਂ ਮਰਦਾਨੇ ਨੂੰ ਡਿੱਠੋ ਨੇ ਤਾਂ ਲਗੀਆਂ ਆਪਸ ਵਿਚ ਵੰਡੀਆਂ ਪਾਵਣ, ਉਹ ਆਖੇ ਮੈਂ ਲੈਨੀ ਹਾਂ, ਉਹ ਆਖੇ ਮੈਂ ਲੈਨੀ ਹਾਂ। ਇਕ ਰੰਨ ਜੋ ਪਈ ਸੋ ਮਰਦਾਨੇ ਦੇ ਗਲ ਧਾਗਾ ਪਾਇ ਗਈ, ਮਰਦਾਨੇ ਨੂੰ ਛੜ੍ਹਾ ਕਰ ਬਹਾਲਿਆ.....ਇਕ ਰੰਨ ਜੋ ਪਈ ਮੇਰੇ ਗਲ ਧਾਗਾ ਗੱਤਣ ਲਗੀ, ਸੋ ਛੜ੍ਹੀ ਹੋਇ ਗਈ,

ਅਤੇ ਹਿਕ ਰੰਨ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਗਲ ਧਾਗਾ ਘੱਤਣ ਲਗੀ, ਸੋ ਕੁੱਝੀ ਹੋਇ ਗਈ.....
ਮੈਂ ਜਾਂਦੇ ਹੀ ਮਰਦਾਨੇ ਗਲੋਂ ਧਾਗਾ ਤੌੜਿਆ, ਮਰਦਾਨਾ ਆਦਮੀ ਹੋਇ ਬੈਠਾ ।”

ਕਿਉਂ ਜੀ ਅਜੇ ਵੀ ਕੋਈ ਕਸਰ ਹੈ ? ਆਦਮੀਓਂ ਭੇਡੂ, ਬੁੱਢੀਓਂ ਛੱਤ੍ਰੀ ਤੇ ਕੁੱਝੀ
ਬਣਨਾ ਕਦੀ ਅਲਫ ਲੈਲਾ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਕਿਤੇ ਹੋਰ ਥਾਂ ਵੀ ਸੁਣਿਆ ਜੇ ? ਵੇਖੀਂ ਧਾਗੇ ਦੀ
ਤਾਸੀਰ ਚੰਗੇ ਭਲੇ ਮਰਦਾਨੇ ਨੂੰ ਛੱਤ੍ਰਾ ਕਰ ਬਹਾਲਿਆ ? ਪਤਾ ਨਹੀਂ ਉਸ ਧਾਗੇ ਨੇ ਕਿਹੜੇ
ਰਾਹ ਆਦਮੀਓਂ ਪਸੂ ਕਰ ਬਹਾਲਿਆ ! ਇਹ ਹਨ ਸਾਖੀਆਂ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਲੋਕੀਂ ਗੁਰੂ ਅੰਗਦ
ਜੀ ਦੇ ਹਜ਼ੂਰ ਲਿਖੀਆਂ ਗਈਆਂ ਮਿਨਦੇ ਹਨ, ਡਾਕ ਬਾਲੇ ਵਿਚਾਰੇ ਨੇ ਕੀ ਲਿਖਾਉਣੀਆਂ
ਸਨ, ਇਹ ਤਾਂ ਕਿਸੇ ਆਲਫਲੈਲਾ ਦੇ ਸੌਕੀਨ ਦੀਆਂ ਲਿਖੀਆਂ ਹੋਈਆਂ ਜਾਪਦੀਆਂ ਹਨ ।
ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਕੀ ਹੋਣਾ ਸੀ, ਇਹ ਤਾਂ ਆਪ ਹੀ ਦੱਸ ਰਹੀਆਂ ਹਨ ਕਿ ਅਸੀਂ ਵੇਹਲਿਆਂ ਦੇ
ਜੀ ਪਰਚਾਵੇ ਵਾਸਤੇ ਹਾਂ ।

ਏਸੇ ਸਾਖੀ ਨਾਲ ਮਿਲਦੀ ਜੁਲਦੀ ਕਲੂ ਤੇ ਨਾਰਦ ਦੀ ਸਾਖੀ ਹੈ, ਕਿ ਗੁਰੂ ਜੀ
ਸਮੁੰਦਰ ਉੱਤੇ ਤੁਰੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ, ਅਗੋਂ ਕਲੂ ਬਿਕਰਾਲ ਰੂਪ ਧਾਰ ਕੇ ਆਈ, ਗੁਰੂ ਜੀ
ਨੇ ਉਸਦੇ ਮੂੰਹ ਵਿਚ ਸੋਟਾ ਦੇ ਦਿੱਤਾ, ਉਹ ਚੀਕਦੀ-ਚੀਕਦੀ ਪਿੱਛੇ ਹਟੀ, ਮਹਾਰੇਂ ਨਾਰਦ
ਗੁਸਾਈਂ ਜੀ ਆ ਗਏ, ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਬਾਤ ਚੀਤ ਹੋਣ ਲੱਗ ਪਈ, ਅਤੇ ਇਹ ਹੈ ਸਾਖੀ
ਜੋ ਬਦੋ-ਬਦੀ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਨਾਮ ਨਾਲ ਜੋੜੀ ਜਾ ਰਹੀ ਹੈ । ਐਸੀ ਹੀ ਸਾਖੀ ਮੱਛ ਦੀ
ਸਵਾਰੀ ਦੀ ਹੈ, ਜਿਸ ਉੱਤੇ ਤਿੰਨ ਰਾਤਾਂ ਅਤੇ ਤਿੰਨ ਦਿਨ ਬਰਾਬਰ ਤੁਰੇ ਗਏ, ਅੰਤ ਜਦੋਂ
ਮੂੰਹ ਪਾਸ ਪੁੱਜੇ ਤਦ ਉਹ ਗੱਲਾਂ ਕਰਨ ਲੱਗ ਪਿਆ, ਅਤੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦਾ ਤਾਂ ਪੁਰਾਣਾ ਯਾਰ
ਹੀ ਨਿਕਲਿਆ । ਐਸੀਆਂ-ਐਸੀਆਂ ਹੋਰ ਕਈ ਉਟ ਪਟਾਂਗ ਗੱਲਾਂ ਹਨ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਰੱਦ
ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਪਹਿਲੇ ਮਹਾਤਮਾ ਅਗਰ ਕੋਈ ਹੁੰਦੇ ਤਾਂ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਜੀ ਹੀ ਹੁੰਦੇ, ਜੇਕਰ
ਇਹ ਗੱਲਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਹੁੰਦਿਆਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਅੱਗੇ ਪੇਸ਼ ਕੀਤੀਆਂ ਜਾਂਦੀਆਂ । ਅੱਖਾਂ ਮੀਟ ਕੇ
ਅਸੀਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਗੱਲਾਂ ਨੂੰ ਮੰਨ ਰਹੇ ਹਾਂ ਜੋ ਅੱਜ ਕੱਲ੍ਹੁ ਪ੍ਰਚੱਲਤ ਵਿਦਿਆ ਅਤੇ ਸਭ ਨਾਲੋਂ
ਵਧ ਕੇ ਗੁਰ ਆਸੇ ਦੇ ਵਿਰੁੱਧ ਹਨ । ਕੀ ਐਸੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਮੰਨਣ ਵਾਲੇ ਵੀ ਗੁਰੂ ਕੇ ਸਿੱਖ
ਕਹਾ ਸਕਦੇ ਹਨ ?

੫—ਗੁਰੂ ਆਸੇ ਵਿਰੁੱਧ ਗੱਲਾਂ

ਸਿੱਖ ਉਹ ਜੋ ਗੁਰੂ ਕੇ ਕਹੇ ਨੂੰ ਮੰਨੇ, ਤੇ ਜਿਹੜੇ ਗੁਰੂ ਕੇ ਕਹੇ ਦੇ ਉਲਟ ਗੱਲਾਂ ਨੂੰ ਮੰਨ ਰਹੇ ਹੋਣ ਉਹ ਕਾਹਦੇ ਗੁਰੂ ਕੇ ਸਿੱਖ? ਵੇਖੋ ਏਮਨਾਬਾਦ ਵਾਲੀ ਸਾਖੀ ਵਿਚ ਆਉਂਦਾ ਹੈ “ਅਗੇ ਭਾਈ ਲਾਲੋ ਬੈਠਾ ਕਿੱਲੇ ਘੜਦਾ ਆਹਾ, ਦੇਖੋ ਤਾਂ ਇਕ ਤਪਾ ਜਿਹਾ ਹੈ ਅਤੇ ਗਲ ਵਿਚ ਜੰਵੂ ਹੈਗਾ ..... ਭਾਈ ਲਾਲੋ ਆਖਿਆ ਜੀ ਤੁਹਾਡੇ ਗਲ ਜੰਵੂ ਹੈਗਾ।” ਇਹ ਹੈ ਸਾਖੀ ਜਿਸਨੂੰ ਆਪ ਹੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਜੀ ਆਸਾ ਦੀ ਵਾਰ ਵਿਚ ਰੱਦ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਫੇਰ ਅਸੀਂ ਕੀਕੂੰ ਮੰਨ ਲਈਏ ਕਿ ਗੁਰੂ ਜੀ ਜ਼ਬਾਨੋਂ ਤਾਂ ਜੰਵੂ ਨੂੰ ਰੱਦ ਕਰਦੇ ਸਨ, ਪਰ ਗਲ ਪਾਇਆ ਹੋਇਆ ਜ਼ਰੂਰ ਸੀ?

ਹੋਰ ਸੁਣੋ—

“ਦੇਖੋ ਧਰੂਹ ਭਗਤ ਤੁਮ ਖੜ੍ਹੇ,
ਅਬ ਈਨਾਂ ਪਰਬਤ ਚੜ੍ਹੇ ।
ਮਰਦਾਨਾ ਈਨਾਂ ਪਰਬਤ ਤੇ ਰਹਿਆ,
ਬਾਲਾ ਅਖੰਡ ਪਰਬਤ ਪਰ ਗਇਆ ।
ਗੁਰੂ ਨਾਮਕ ਪੁਰਿ ਪਹੁੰਚਾ ਦਰਬਾਰ,
ਜਹਾਂ ਤਖਤ ਬੈਠਾ ਸਾਚਾ ਕਰਤਾਰ ।
ਪਾਸ ਖਵਾਸੀ ਖੜ੍ਹੇ ਕੰਬੀਰ,
ਨਿਰੰਕਾਰ ਕੇ [ਪਾਸ ਵਜੀਰ ।
ਆਗਿਆ ਨਿਰੰਕਾਰ ਜਬ ਦੀਨੀ,
ਤਬ ਦਾਸ ਕੰਬੀਰ ਅੰਤਰ ਬਿਧ ਚੀਨੀ ।
ਕੰਬੀਰ ਕਹੈ ਸੁਣ ਨਾਨਕ ॥ ਭਗਤ,
ਆਛੀ ਸੇਵ ਤੁਮਾਰੀ ਭਗਤ ।
ਅਬ ਤੁਮ ਮਾਤ ਲੋਕ ਮਹਿ ਜਾਵੋ,
ਸੂਚੀ ਨਿਰਮਲ ਭਗਤ ਦਿੜਾਵਹੁ ।

ਛੋਡੋ ਦੇਹ ਤੋਂ ਈਹਾਂ ਆਵੋ,
ਤਬ ਤਕ ਆਛੀ ਭਗਤ ਕਮਾਵੋ ।

ਕੰਬੀਰ ਕਹੈ ਸੁਣ ਨਾਨਕ ਭਾਈ,
ਹਮ ਰੁਮਕੋ ਉਪਦੇਸ਼ ਦ੍ਰਿੜਾਈ ।

ਸਾਖੀ ਸਬਦ ਕਰੋ ਕਰਤਾਰ,
ਪਾਛੇ ਹੋਇ ਆਛੋ ਦਰਬਾਰ ।

ਨਾਨਕ ਪ੍ਰਭ ਕੀ ਆਗਿਆ ਮਾਨੀ,
ਉਪਦੇਸ਼ ਦੀਆ ਕੰਬੀਰ ਗਿਆਨੀ ।

ਸਚ ਖੰਡ ਤੇ ਨਾਨਕ ਫਿਰੇ,
ਮਰਦਾਨਾ ਬਾਲਾ ਆਗੇ ਧਰੇ ।

ਤੀਨੋਂ ਆਇ ਧਰੂਹ ਕੇ ਮੰਡਲ,
ਆਗੇ ਧਰੂਹ ਨੇ ਪਕਤਿਆ ਅੰਚਲ ।

ਧਰੂਹ ਪੂਛੇ ਨਾਨਕ ਦੇਹ ਨੀਸ਼ਾਨੀ,
ਕੈਸਾ ਦੇਖਿਆ ਪ੍ਰਭ ਨਿਰਬਾਨੀ ।

ਹਮ ਕਉ ਸਾਰੀ ਸਾਖ ਸੁਣਾਵੋ,
ਤਬ ਤੁਮ ਨਾਨਕ ਤਪਾ ਕਹਾਵੋ ।

ਗੁਰੂ ਨਾਟਕ ਜੀ ਵਾਚ—

ਹਮ ਦੇਖਿਆ ਅਪਨਾ ਏਕਕਾਰ,
ਸਾਬ ਕੰਬੀਰ ਕਰੇ ਬੀਚਾਰ ।

ਪਰਬਲ ਜੋਤਿ ਨਾ ਲਖਿਆ ਜਾਏ,
ਧੰਨ ਕੰਬੀਰ ਜੋ ਰਹਿਆ ਸਮਾਏ । ਆਦਿ

ਪਾਠਕ ਜੀ ! ਕੀ ਆਪ ਇਸ ਗੱਲ ਨੂੰ ਸੱਚ ਮੰਨ ਰਹੇ ਹੋ ਜੋ ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਨਿਰਬਿਕਾਰ ਪਰਬਤ ਉੱਤੇ ਬੈਠਾ ਹੈ, ਅਤੇ ਜਿਸਨੇ ਕਰਤਾਰ ਦਾ ਦਰਸਨ ਕਰਨਾ ਹੋਵੇ ਉਹ ਨਿਰਬਿਕਾਰ ਪਰਬਤ ਉੱਤੇ ਹੀ ਜਾਵੇ ? ਜਨਮ ਸਾਖੀ ਵਾਲੇ ਦਾ ਭਾਵੇਂ ਇਹ ਖਿਆਲ ਹੋਵੇ, ਪਰ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦਾ ਇਹ ਆਸ਼ਾ ਨਹੀਂ ਕਿ ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਇਕ ਖਾਸ ਪਹਾੜ ਉੱਤੇ ਬੈਠਾ ਹੈ। ਗੁਰੂ ਜੀ ਤਾਂ ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਨੂੰ ਸਭ ਜਗ੍ਹਾ ਵਿਚ ਰਵ ਰਹਿਆ ਦੱਸਦੇ ਹਨ, ਫਿਰ ਇਹ ਕਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ ਕਿ ਅਸੀਂ ਇਸ ਸਾਖੀ ਦੇ ਪਰਮਾਣ ਉੱਤੇ ਕਰਤਾਰ ਨੂੰ ਨਿਰਬਿਕਾਰ ਪਰਬਤ ਉੱਤੇ ਰਹਿਣ ਵਾਲਾ ਮੰਨ ਲਈਏ ? ਇਸ ਵਾਸਤੇ ਕਹਿਣਾ ਹੀ ਪਵੇਗਾ ਕਿ ਇਹ ਸਾਖੀ ਵੀ ਗੁਰ ਆਸ਼ੇ ਦੇ ਵਿਰੁੱਧ ਹੈ।

ਲਉ ਹੋਰ ਸੁਣੋ ! ਬਿਆਰ ਪਰਬਤ ਦੀ ਸਾਖੀ ਵਿਚ ਦੱਤਾ ਤਰੇਉ ਜੀ ਗੁਰੂ ਜੀ ਪਾਸੋਂ ਪੁੱਛਦੇ ਹਨ :—

ਦੱਤਾ ਤਰੇਉ ਵਾਚ—

“ਦਸ ਹੋ ਤਪਾ ਨਿਰੰਜਨ ਕੇਸਾ,
ਜੇ ਤੁਮ ਕਹਤੇ ਦੇਖਿਆ ।
ਸਾਸਤ ਬੇਦ ਪੁਰਾਨ ਪੁਕਾਰੇ,
ਯਹ ਬਿਧ ਕਿਨਹੂ ਨ ਲੇਖਿਆ ।
ਅਚਰਜ ਬਾਤ ਸੁਣਾਈ ਤੁਮ ਹੂ,
ਹਮ ਤੋਂ ਭਰਮਤ ਭਟਕਾ ।
ਹਲ ਚਲ ਉਪਜੀ ਠਾਹਰ ਨ ਪਾਵੈ,
ਚਿੱਤ ਨਾ ਹਮਰਾ ਅਟਕਾ ।

ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਜੀ ਵਾਚ—

ਮੂਰਤ ਲਾਲ ਸਬਜ਼ ਹੈ ਕਾਇਆਂ,
ਜੈਸੇ ਰੋਮ ਸੁਵਾਰਨਾ ।
ਹੀਰਾ ਮੋਤੀ ਚਰਨ ਦੇਖੀਏ,
ਚੰਦ ਸੂਰਜ ਨਿਰਖਤ ਨੈਨਾ ।
ਦਾਤ ਜਵਾਹਰ ਬਨੇ ਜੜਾਊ,
ਭਉਹਾਂ ਲਸਕਾਂ ਛਲਕੇ ।
ਨਾਕ ਦੀਸੇ ਖੜ੍ਹੇ ਕੀ ਧਾਰਾ,
ਜੈਸੀ ਦਾਵਨ ਚਮਕੇ ।
ਚਲ ਕਰ ਦੇਖੋ ਤੁਮੇ ਦਿਖਾਊ,
ਤਬ ਤੂ ਮਾਨੋ ਸੁਆਮੀ ।
ਨਿਰੰਜਨ ਕੇ ਨਾਨਕ ਸਦਾ ਹਜੂਰੀ,
ਆਨੋ ਪਹਿਰ ਸਲਾਮੀ” ।

ਕਿਉਂ ਜੀ ! ਅਜੇ ਵੀ ਨਿਰੰਜਨ ਦੇ ਸਮਝਣ ਵਿਚ ਕੋਈ ਕਸਰ ਹੈ ? ਮੂਰਤ ਲਾਲ ਹੈ, ਕਾਇਆਂ ਹਗੀ ਹੈ ਅਤੇ ਰੋਮ ਸੋਨੇ ਰੰਗੇ ਹਨ, ਚਰਨ ਹੀਰੇ ਮੋਤੀ ਵਾਂਗ ਅਤੇ ਨੈਨ ਸੂਰਜ ਤੇ ਚੰਦ ਸਮਾਨ ਹਨ, ਦੇਂਦ ਜਵਾਹਰਾਂ ਵਾਂਗ, ਭਵਾਂ ਲਿਸਕਾ ਮਾਰਦੀਆਂ ਤੇ ਨੱਕ ਖੜ੍ਹੇ ਦੀ ਧਾਰ ਵਾਂਗ ਹੈ, ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਜੀ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ ਕਿ ਨਿਰੰਜਨ ਐਸਾ ਹੈ । ਕੀ ਅਸੀਂ ਹੁਣ ਕਹਿ ਸਕਦੇ ਹਾਂ ਕਿ ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਦਾ ਕੋਈ ਚਿਹਣ ਚੜ੍ਹ ਨਹੀਂ, ਰੂਪ ਰੰਗ ਨਹੀਂ, ਤੇ ਰੇਖ ਨਹੀਂ ? ਇਹ ਕੋਸੀ ਅਸਚਰਜ ਗੱਲ ਹੈ ਕਿ ਦਸੇ ਪਾਤਸ਼ਾਹੀਆਂ ਤਾਂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਗੱਲਾਂ ਦਾ ਖੰਡਨ ਕਰਨ, ਤੇ ਅਸੀਂ ਜਨਮ ਸਾਖੀ ਨੂੰ ਇਲਹਾਮੀ ਮੰਨ ਕੇ, ਇਹ ਮੰਨਕੇ ਕਿ ਇਸ ਵਿਚ ਕੋਈ

ਭੁੱਲ ਹੀ ਨਹੀਂ, ਗੁਰ ਆਸੇ ਦੇ ਉਲਟ ਮੰਨਦੇ ਫਿਗੀਏ। ਸਾਧਾਰਣ ਸਮਝ ਵਾਲਾ ਆਦਮੀ ਵੀ ਕਹਿ ਸਕਦਾ ਹੈ ਜੋ ਪੁਸਤਕ ਸਾਨੂੰ ਗੁਰੂ ਆਸੇ ਦੇ ਉਲਟ ਲਿਖਿਆ ਦੇਵੇ, ਉਹ ਮੰਨਣ ਜੇਗ ਨਹੀਂ ਸਾਰੇ ਭਰਾ ਕਿਸ ਭੁੱਲ ਵਿਚ ਫਸੇ ਹੋਏ ਅੱਜ ਤੀਕ ਇਹ ਮੰਨੀਂ ਆਏ ਹਨ ਕਿ ਜੋ ਕੁਝ ਇਸ ਜਨਮ ਸਾਖੀ ਵਿਚ ਲਿਖਿਆ ਹੈ ਇਹ ਅੰਖਰ ਅੰਖਰ ਠੀਕ ਹੈ।

ਜੇਕਰ ਕੋਈ ਸੱਜਣ ਅਜੇ ਵੀ ਇਸ ਉਤੇ ਹਠ ਕਰੇ ਕਿ ਇਹ ਜਨਮ ਸਾਖੀ ਗੁਰੂ ਅੰਗਦ ਜੀ ਦੇ ਹਜੂਰ ਲਿਖੀ ਗਈ ਹੈ, ਤਦ ਇਸ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਉਸ ਨਾਲ ਹੋਰ ਕੁਝ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਕਿ ਉਸ ਦੀ ਹਾਲਤ ਉਤੇ ਤਰਸ ਕੀਤਾ ਜਾਵੇ। ਜੋ ਅਜੇ ਵੀ ਸਿੱਧੇ ਰਾਹ ਨੂੰ ਨਾ ਮਨੇ, ਉਹ ਸੱਚਮੁੱਚ ਹੀ ਰਹਿਮ ਦੇ ਕਾਬਲ ਹੈ। ਇਸ ਤੋਂ ਵੱਧ ਕੇ ਕਿਸੇ ਪੁਸਤਕ ਦੇ ਉਲਟ ਹੋਰ ਕੁਝ ਨਹੀਂ ਕਹਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਕਿ ਉਸਦੇ ਲੇਖ ਗੁਰੂ ਆਸੇ ਦੇ ਉਲਟ ਹਨ। ਇਹੀ ਦਲੀਲ ਕਾਢੀ ਹੈ ਕਿ ਜਿਸ ਨਾਲ ਅਸੀਂ ਖਰੇ ਖੇਟੇ ਦੀ ਪਰਖ ਕਰ ਸਕਦੇ ਹਾਂ।

ਹੋਰ ਸੁਣੋ! ਕੰਧਾਰ ਵਿਚ ਯਾਰ ਅਲੀ ਨਾਲ ਬੀਤ ਚੀਤ ਹੁੰਦੀ ਹੈ :—

ਯਾਰ ਅਲੀ—ਸ਼ੁਮਾ ਨਾਮ ਚਿ ਦਾਰੀ?

ਗੁਰੂ ਜੀ—‘ਮਾ ਨਾਮ ਨਾਨਕ ਨਿਰੰਕਾਰੀ’

ਯਾਰ ਅਲੀ—‘ਮਾਇ ਚਿ ਫਮੀਦਸ’

ਗੁਰੂ ਜੀ—‘ਮਾ ਬੰਦਾ ਖੁਦਾਇਮ’

ਯਾਰ ਅਲੀ—‘ਸ਼ਾਮ ਪੀਰ ਰੁਫਤ’

ਗੁਰੂ ਜੀ—‘ਮਾ ਪੀਰ ਜਿੰਦ ਪੀਰ’

ਅਰਥਾਤ ਸਾਡਾ ਗੁਰੂ ਖੂਜਾ ਖਿਜਰ ਯਾ ਜਿੰਦ ਪੀਰ ਹੈ? ਪਰ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਵਿਚ ਗੁਰੂ ਜੀ ਇਉਂ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ—‘ਅਪ੍ਰੰਪਰ ਪਾਰਬ੍ਰਹਮ ਪਰਮੇਸ਼ੁਰ ਨਾਨਕ ਗੁਰੂ ਮਿਲਿਆ ਸੋਟੀ ਜੀਉ।’ ਪਾਠਕ ਜੀ! ਕੀ ਇਹ ਦੋਵੇਂ ਗੱਲਾਂ ਇਕ ਹੀ ਹਨ? ਜਗ ਕੁ ਵਿਚਾਰਨ ਦੀ ਗੱਲ ਹੈ ਕਿ ਜੋ ਜਨਮ ਸਾਖੀ ਸਾਨੂੰ ਸਾਡਿਆਂ ਅਸੂਲਾਂ ਤੋਂ ਹੀ ਡੇਗ ਰਹੀ ਹੈ, ਉਹ ਸਾਡੇ ਮੰਨਣ ਯੋਗ ਕੈਸੇ ਹੋ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਕੀ ਗੁਰੂ ਅੰਗਦ ਜੀ ਆਪਣੀ ਕੰਨੀਂ ਸੁਣ ਸਕਦੇ ਸਨ ਕਿ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਜੀ ਦਾ ਗੁਰੂ ਜਿੰਦ ਪੀਰ ਹੈ? ਫੇਰ ਹੈਰਾਨੀ ਹੈ ਕਿ ਐਨਾ ਕੁਝ ਵੇਖਦਿਆਂ ਚਾਖਦਿਆਂ ਵੀ ਲੋਕੀ ਅੰਨ੍ਹੇ ਵਾਹ ਇਹ ਕਹੀ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਕਿ ਇਹ ਜਨਮ ਸਾਖੀ ਗੁਰੂ ਅੰਗਦ ਜੀ ਦੇ ਹਜੂਰ ਲਿਖੀ ਗਈ ਹੈ।

ਜੇ ਕੇਵਲ ਇਤਨੀ ਗੱਲ ਹਾਂ ਹੁੰਦੀ ਤਦ ਵੀ ਲੰਮਾ ਅਫਸੋਸ ਨਾ ਹੁੰਦਾ। ਬਹੁਤਾ ਸੱਕ ਇਸ ਕਰਕੇ ਹੈ ਕਿ ਇਸ ਜਨਮ ਸਾਖੀ ਲਿਖਣ ਵਾਲੇ ਦਾ ਕੋਈ ਇਕ ਖਿਆਲ ਨਹੀਂ ਹੈ, ਕਿਤੇ ਕੁਝ ਲਿਖਿਆ ਹੈ ਕਿਤੇ ਕੁਝ। ਕਈ ਥਾਈਂ ਅੰਸਤਾ ਹੈ ਕਿ ਇਕ ਥਾਂ ਜੋ ਕੁਝ ਲਿਖਿਆ ਹੈ ਦੂਜੀ ਥਾਂ ਠੀਕ ਉਸਦੇ ਹੀ ਉਲਟ ਕਹਿਆ ਹੈ, ਅਤੇ ਆਪਣੀਆਂ ਥਾਤਾਂ ਨੂੰ ਆਪ ਹੀ ਰੱਦ ਕਰਕੇ ਆਪਣੇ ਲੇਖਾਂ ਦੀ ਕਦਰ ਘਟਾਈ ਹੈ। ਉਤਲੀ ਸਾਖੀ ਵਾਲੀ ਗੱਲ

ਜੋ ਲੇ ਲਵੇ । ਇਥੇ ਤਾਂ ਦਸਿਆ ਹੈ ਕਿ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਜੀ ਦਾ ਗੁਰੂ ਜਿੰਦਾ ਪੀਰ ਹੈ, ਪਰ ਉਹਾਂ ਪਰਬਤ ਦੀ ਸਾਖੀ ਵਿਚ ਕਹਿਆ ਹੈ 'ਗੁਰੂ ਕਰਤਾਰ ਮੰਤ੍ਰ ਸ਼ਬਦਾਈ' ਇਕ ਥਾਂ ਮਰਦਾਨੇ ਦੇ ਮੂੰਹੋਂ ਅਖਵਾਇਆ ਹੈ 'ਜੀ ਇਤਨੀ ਸਦਤ ਹੋਈ ਤੇਰੋਂ ਨਾਲ ਫਿਰਦਿਆਂ, ਪਰ ਅਸਾਂ ਤੇਨੂੰ ਜਾਤੇ ਨਾਹੀਂ' ਪਰ ਇਸਦੇ ਉਲਟ ਥਾਂ ਥਾਂ ਮਰਦਾਨਾ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੂੰ ਨਿਰੰਕਾਰ ਹੈ ਕਿ ਗੁਰੂ ਜੀ ਅਸੀਂ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਜਾਂ ਨਾਲ ਇਤਨੇ ਵਰ੍ਹੇ ਫਿਰਦੇ ਰਹੇ ਪਰ ਅਸਾਂ ਇਹ ਨਾ ਜਾਤਾ ਕਿ ਇਹ ਪੂਰਨ ਗੁਰੂ ਹੈ । ਦੂਜੀ ਥਾਂ ਆਪ ਹੀ ਭਾਈ ਬਾਲਾ ਆਖਦਾ ਹੈ ਕਿ ਅਸਾਂ ਨੂੰ ਨਾਨਕ ਪਰਮੇਸ਼ਰ ਨਜ਼ਰ ਆਂਵਦਾ ਹੈ' ਐਸੀ ਪੋਥੀ ਜੋ ਆਪਣਿਆਂ ਲੇਖਾਂ ਨੂੰ ਆਪ ਹੀ ਕੱਟੇ, ਕਦੀ ਪਰਮਾਣੀਕ ਹੋ ਸਕਦੀ ਹੈ? ਇਹ ਹਾਲ ਹੁੰਦਿਆਂ ਵੀ ਕਈ ਛਾਤੀ ਠੋਕ ਕੇ ਆਖਦੇ ਹਨ ਕਿ ਇਹ ਜਨਮ ਸਾਥੀ ਗੁਰੂ ਅੰਗਦ ਜੀ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਲਿਖੀ ਗਈ ਹੈ । ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਕਹਿਣਾ ਕੇਵਲ ਇਹ ਹੀ ਸਿੱਧ ਨਹੀਂ ਕਰਦਾ ਕਿ ਸਾਨੂੰ ਸਭ ਕੁਝ ਮੰਨਣਾ ਚਾਹੀਏ ਜੇ ਕੁਝ ਇਸ ਵਿਚ ਹੈ, ਸਗੋਂ ਇਹ ਵੀ ਦਸਦਾ ਹੈ ਕਿ ਗੁਰੂ ਜੀ ਅਭੁੱਲ ਨਹੀਂ ਸਨ । ਪਰ ਐਸਾ ਸਿੱਖ ਕੇਣ ਹੈ ਜੋ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਅਭੁੱਲ ਹੋਣੇ ਤੋਂ ਇਨਕਾਰੀ ਹੋਵੇ, ਜਦੋਂ ਕਿ ਗੁਰਬਾਣੀ ਹੀ ਸਾਨੂੰ ਦੱਸਦੀ ਹੈ ਕਿ :—

"ਅਭੁੱਲ ਗੁਰੂ ਕਰਤਾਰ"

ਐਸੀਆਂ ਐਸੀਆਂ ਭੁਲਾਂ ਕਰਕੇ ਇਸ ਜਨਮ ਸਾਖੀ ਦੇ ਲਿਖਣ ਵਾਲੇ ਮਹਾਤਮਾ ਜੀ ਆਪਣੀ ਬੜੀ ਭਾਰੀ ਨਾਵਾਕਢੀਅਤ ਦਾ ਸਬੂਤ ਦੇਂਦੇ ਹਨ । ਆਪ ਨੂੰ ਪਤਾ ਨਹੀਂ ਕਿ ਜਿਸ ਵੇਲੇ ਦੇ ਮਹਾਤਮਾ ਆਪੋ ਵਿਚ ਗੱਲਬਾਤ ਕਰਦੇ ਹਨ ਤਾਂ ਕਿਨ੍ਹਾਂ ਕਿਨ੍ਹਾਂ ਪਦਾਂ ਨਾਲ ਇਕ ਦੂਜੇ ਨੂੰ ਸੰਬੰਧਨ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ । ਆਪਦੇ ਲੇਖਾਂ ਤੋਂ ਇਹ ਸਿੱਟਾ ਨਿਕਲ ਸਕਦਾ ਹੈ ਕਿ ਇਹ ਚਰਚਾ ਨਹੀਂ ਹੋ ਰਹੀ ਬਲਕਿ ਦੋ ਆਦਮੀ ਆਪੋ ਵਿਚ ਗਾਲੋਂ ਗਾਲੀ ਹੋ ਰਹੇ ਹਨ । ਨਮੂਨੇ ਲਈ ਵੇਖੋ ਕੂਨਾ ਪਰਬਤ ਦੀ ਸਾਖੀ, ਜਿਸ ਵਿਚ ਝੰਗਰ ਨਾਥ ਗੁਰੂ ਜੀ ਪਾਸੋਂ ਪੁਛਦਾ ਹੈ । ਝੰਗਰ ਨਾਥ —

'ਕਉਨ ਰੇ ਬਾਲੇ ਕਉਨ ਤੁੰ ਅਪਨਾ ਨਾਮ ਬਤਾਇ ਮੁੰ ।'

ਗੁਰੂ ਜੀ—'ਸੁਨ ਰੇ ਭਉਂਦੂ ਹਮਰਾ ਨਾਉ—'

ਅੱਗੇ ਚਲਕੇ ਝੰਗਰ ਨਾਥ ਕਹਿੰਦਾ ਹੈ 'ਦੇਖੋ । ਕੈਸਾ ਮਾਈ ਮੂੰਡਾ ਹੈ ।' ਇਸ ਤੋਂ ਪਹਿਲੀ ਸਾਖੀ ਵਿਚ ਝੰਗਰ ਨਾਥ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੂੰ ਆਖਦਾ ਹੈ "ਅਰੇ ਮਾਈ ਮੂੰਡੇ, ਆਗੇ ਕਹਾਂ ਆਵਤਾ ਹੈ ।" ਮੀਨਾ ਪਰਬਤ ਦੀ ਸਾਖੀ ਵਿਚ ਸੰਘ ਨਾਥ ਨੇ ਆਖਿਆ 'ਅਰੇ ਮਾਈ ਮੂੰਡੇ ਆਦੇਸ਼' ਤਾਂ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਬੋਲਿਓ ਨਾਹੀਂ, ਪਰ ਹੋਠਾਂ ਵਿਚ ਮੁਸਕ੍ਰਾਇਆ ਤਾਂ ਫੇਰ ਸੰਘਰ ਨਾਥ ਕਹਿਆ, ਅਜੇ ਮਾਈ ਮੂੰਡੇ ਬੋਲਤਾ ਕਿਉਂ ਨਾਹੀਂ' ਤਾਂ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਜੀ ਬੋਲਿਆ :—'ਮਾਈ ਮੂੰਡਾ ਗੋਰਖ ਕਹੀਏ ਜਿਨ ਤੁਮਕੇ ਅਕਲ ਨ 'ਦੀਨੀ' ਆਇ । ਅੱਗੇ

ਆਉਂਦਾ ਹੈ :—

‘ਸੰਘਰ ਪੂਛੇ ਸੁਣ ਨਾਨਕ ਬੰਦੇ ।
ਤੁਮ ਅੰਤਰ ਬਾਹਰ ਗੰਧਮ ਗੰਧੇ ।’

ਅੱਗੋਂ ਗੁਰੂ ਜੀ ਉੱਤਰ ਦੇਂਦੇ ਹਨ :—

‘ਕਹੇ ਨਾਨਕ ਸੁਣ ਸੰਘਰ ਅੰਪੇ,
ਤੁਮਰਾ ਤਨ ਮਨ ਗੰਧਮ ਗੰਧੇ ।’

ਪਾਠਕ ਜੀ ! ਜਗਾ ਵਿਚਾਰਨਾ ਕਿ ਇਹ ਮਹਾਤਮਾਵਾਂ ਵਿਚ ਧਰਮ-ਚਰਚਾ ਹੋ ਰਹੀ ਹੈ ? ਜੇ ਧਰਮ-ਚਰਚਾ ਇਸੇ ਨੂੰ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ ਤਾਂ ਦੁਨੀਆਂ ਵਿਚ ਗਾਲ੍ਹੀਆਂ ਵਾਸਤੇ ਸੈਦ ਕੋਈ ਵੀ ਸ਼ਬਦ ਨਾ ਲੱਭੇਗਾ । ਇਹ ਅਪਸ਼ਬਦ ਇਹ ਸਿੱਧ ਨਹੀਂ ਕਰਦੇ ਕਿ ਸੱਚ-ਮੁੱਚ ਹੀ ਇਹ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਮੂੰਹੋਂ ਯਾ ਕਿਸੇ ਸਿੱਧ ਦੇ ਮੂੰਹੋਂ ਨਿਕਲੇ ਹਨ, ਬਲਕਿ ਏਹੋ ਹੀ ਸਿੱਟਾ ਨਿਕਲਦਾ ਹੈ ਕਿ ਲਿਖਣ ਵਾਲੇ ਦੀ ਗੀਤ ਖੱਟੀ ਹੈ, ਜਾਂ ਤਾਂ ਉਹ ਕਿਸੇ ਦਾ ਨਾਮ ਬਦਨਾਮ ਕਰਨਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਜਾਂ ਉਸਦਾ ਆਪਣਾ ਮਨ ਹੀ ਐਸਾ ਅਸੁੱਧ ਹੈ ਕਿ ਚੰਗੇ ਅਤੇ ਮੰਦੇ ਪਦਾਂ ਵਿਚ ਫਰਕ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਦਾ । ਭਾਵੇਂ ਕੁਝ ਹੀ ਹੋਵੇ, ਇਹ ਜਗੂਰ ਮੰਨਣਾ ਪਉ ਕਿ ਇਹ ਗੱਲਾਂ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਜੀ ਦੇ ਮੂੰਹੋਂ ਨਹੀਂ ਨਿਕਲੀਆਂ ਅਤੇ ਨਾ ਹੀ ਇਹ ਜਨਮ ਸਾਖੀ ਗੁਰੂ ਅੰਗਦ ਜੀ ਦੇ ਹਜੂਰ ਹੀ ਲਿਖੀ ਗਈ ਹੈ ।

ਇਸ ਗੱਲ ਵਿਚ ਕੋਈ ਹੋਰ ਫੇਰ ਨਹੀਂ ਕਿ ਜੋ ਅਸੀਂ ਭਾਈ ਬਾਲੇ ਨੂੰ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦਾ ਪੱਕਾ ਸਾਖੀ ਮੰਨਾਂਗੇ ਤਦ ਸਾਨੂੰ ਇਹ ਵੀ ਮੰਨਣਾ ਪਵੇਗਾ ਕਿ ਜਿਤਨੀਆਂ ਸਾਖੀਆਂ ਭਾਈ ਬਾਲੇ ਨੇ ਦਸੀਆਂ ਹਨ, ਇਸ ਤੋਂ ਵਧਕੇ ਹੋਰ ਕੋਈ ਸਾਖੀ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦੀ, ਕਿਉਂਕਿ ਜਦ ਭਾਈ ਬਾਲੇ ਨੂੰ ਪਰਬਤਾਂ ਦੇ ਚੰਦ ਸੂਰਜ ਆਦਿ ਦੇ ਫਾਸਲੇ ਕੰਠ ਰਹੇ ਹਨ, ਜੋ ਸ਼ਬਦ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਬੋਲੇ ਹਨ ਸਭ ਯਾਦ ਹਨ ਅਤੇ ਜੋ ਜੋ ਚਰਚਾ ਕਿਸੇ ਨਾਲ ਹੋਈ ਹੈ ਸਭ ਨੇਕ ਜ਼ਬਾਨ ਹੈ, ਤਦ ਇਹ ਕਹਿਣਾ ਮੂੰਲੋਂ ਹੀ ਅਯੋਗ ਹੈ ਕਿ ਭਾਈ ਜੀ ਨੂੰ ਬਹੁਤ ਸਾਰੀਆਂ ਸਾਖੀਆਂ ਭੁੱਲ ਗਈਆਂ ਹੋਣਗੀਆਂ । ਜਿਸਦੀ ਇਤਨੀ ਯਾਦ ਸ਼ਕਤੀ ਹੋਵੇ ਕਿ ਹਰ ਜਗ੍ਹਾ ਦਾ ਫਾਸਲਾ ਤੇ ਹਰ ਆਦਮੀ ਦਾ ਚਰਚਾ ਦਿਲ ਉਤੇ ਨਕਸ ਹੋਕੇ ਮੁੜ ਭੁੱਲੇ ਹੀ ਨਾ, ਉਹ ਭਲਾ ਸਾਖੀਆਂ ਨੂੰ ਕਦ ਭੁਲਾ ਸਕਦਾ ਹੈ ? ਪਰ ਜਦ ਅਸੀਂ ਭਾਈ ਬਾਲੇ ਵਾਲੀ ਜਨਮ ਸਾਖੀ ਨੂੰ ਇਸ ਕਸਵੱਟੀ ਉਤੇ ਲਾਉਂਦੇ ਹਾਂ, ਤਦ ਮੂੰਲੋਂ ਹੀ ਅਧੂਰੀ ਪਾਉਂਦੇ ਹਾਂ, ਕਿਉਂਕਿ ਇਸ ਵਿਚ ਗੁਰਦਵਾਰਿਆਂ ਦੇ ਨਾਮ ਤੇ ਸਾਖੀਆਂ ਇਤਨੀਆਂ ਥੋੜ੍ਹੀਆਂ ਹਨ ਕਿ ਦੁਵੱਲੀ-ਟਾਕਰਾ ਕਰਕੇ ਇਹ ਖਿਆਲ ਵੀ ਨਹੀਂ ਆ ਸਕਦਾ ਕਿ ਜੇ ਆਦਮੀ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਨਾਲ ਹੋਵੇ ਉਹ ਐਸੇ ਐਸੇ ਮੌਟੇ ਗੁਰਦੁਦਵਾਰੇ ਤੇ ਕਾਰਨਾਮੇ ਭੁੱਲ ਜਾਵੇ । ਮੈਂ ਭਾਈ ਗਿਆਨ ਸਿੰਘ ਜੀ ਗਿਆਨੀ ਕ੍ਰਿਤ ਜਨਮ ਸਾਖੀ ਵਿਚੋਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਗੁਰਦਵਾਰਿਆਂ ਦੇ ਨਾਮ ਦੇਂਦਾ ਹਾਂ ਜੋ ਭਾਈ ਬਾਲੇ ਵਾਲੀ ਜਨਮ ਸਾਖੀ ਵਿਚ ਨਹੀਂ ਦਿੱਤੇ ਹੋਏ । ਅੰਤ ਵਿਚ ਕੁਝ ਕੁ ਹੋਰ

ਗੁਰਦਵਾਰਿਆਂ ਦਾ ਵੀ ਜ਼ਿਕਰ ਕਰਾਂਗਾ ਜੋ ਅੱਜ ਕੱਲ੍ਹੇ ਮਿਲੇ ਹਨ ਅਤੇ ਜੋ ਗਿਆਨੀ ਜੀ ਦੀ ਨਜ਼ਰੋਂ ਬਚੇ ਰਹੇ ਸਨ। ਇਹ ਖਿਆਲ ਨਾਲ ਹੀ ਕਰ ਲੈਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਕਿ ਜਿਤਨੇ ਨਾਮ ਗੁਰਦਵਾਰਿਆਂ ਦੇ ਹੋਣਗੇ ਉਤਨੀਆਂ ਹੀ ਸਾਖੀਆਂ ਹੋਰ ਹੋਣਗੀਆਂ, ਕਿਉਂਕਿ ਕੋਈ ਐਸਾ ਗੁਰਦਵਾਰਾ ਨਹੀਂ ਜੋ ਇਕ-ਇਕ ਚੋ-ਦੇ ਸਾਖੀਆਂ ਨੂੰ ਨਾ ਲਈ ਬੈਠਾ ਹੋਵੇ।

ਨਾਮ ਗੁਰਦਵਾਰਿਆਂ ਦੇ ਜੋ ਭਾਈ ਬਾਲੇ ਵਾਲੀ ਜਨਮ ਸਾਖੀ ਵਿਚ ਨਹੀਂ ਹਨ :—

੧੧. ਪਹਿਲੀ ਉਦਾਸੀ

੧. ਬਾਬੇ ਦੀ ਬੇਰ ਸਿਆਲਕੋਟ
੨. ਤੀਤਥ ਪਹੋਆ,
੩. ਹਰਿਦਵਾਰ,
੪. ਬਨਾਰਸ,
੫. ਗਯਾ,
੬. ਮਾਲਦਾ (ਬੰਗਾਲ)
੭. ਨੁਰਸਦਾ ਬਾਦ,
੮. ਢਾਗਾ,
੯. ਰਾਜ ਗਿਰੀ,
੧੦. ਬਰਛਾ ਸਾਹਿਬ (ਧਨ ਪੁਰ)
੧੧. ਬਾਲਵਾ ਕੁੰਡ,
੧੨. ਧੁਬੜੀ ਤੇ ਬੋਬੀਆ ਬੰਦਰ,
੧੩. ਮੋਦਨੀ ਪੁਰ,
੧੪. ਕੋਟਕ,
੧੫. ਜਗਨ ਨਾਥ,
੧੬. ਚੰਦੇਰੀ।

੧੨. ਦੂਜੀ ਉਦਾਸੀ

੧੭. ਸਰਸਾ (ਦੋ ਗੁਰਦਵਾਰੇ),
੧੮. ਅਜਮੇਰ,
੧੯. ਪੁਸਕਰ,
੨੦. ਸੇਵਨੀ ਪਾਸ ਰਾਮਟਕ,
੨੧. ਨਾਨਕ ਝੇਰਾ ਬਿਦਰ ਸ਼ਹਿਰ,
੨੨. ਤਿਲਗੰਜੀ
੨੩. ਤੰਜੌਰ,
੨੪. ਕੁੰਭ ਕੈਣ,
੨੫. ਰਾਜਾਰਾਮ ਦੇ ਲਗਾਏ ਲੰਗਰ ੩੬੦, ੨੬, ਜੂਨਾਂ ਗੜ੍ਹ
੨੬. ਗਿਰਨਾਰ ਪਰਬਤ,
੨੭. ਬੇਟ ਦਵਾਰਕਾ,
੨੮. ਅੰਜਾਰ ਸ਼ਹਿਰ,
੨੯. ਮਾਡਵੀ ਬੰਦਰ,
੩੦. ਉਚ, ੩੧. ਮੁਲਤਾਨ।

੩. ਤੀਜੀ ਉਦਾਸੀ

੩੩. ਜਵਾਲਾ ਮੁਖੀ,
੩੪. ਬੁਢਨ ਸਾਹ ਪਾਸ,
੩੫. ਜੋਹੜ ਸਰ ਤੀਰਥ,
੩੬. ਮਾਹੀਸਰ,
੩੭. ਬਦਰੀ ਨਾਥ,
੩੮. ਨਾਨਕ ਮਤਾ।
੩੯. ਤੀਠਾ ਸਾਹਿਬ,
੪੦. ਕੋਟ ਦੁਆਰ ਸ਼ਹਿਰ
੪੧. ਬੁਹਮ ਕੁੰਡ,
੪੨. ਖਟ ਮੰਡੂ,
੪੩. ਤਾਮ ਲੁੰਗ,
੪੪. ਅਸਕਰੋ ਸ਼ਹਿਰ.
੪੫. ਅਸਕਰਦੂ,

੪. ਚੇਥੀ ਉਦਾਸੀ

੪੬. ਰੋਹਤਾਸ,
੪੭. ਨਰਮੇਹ,
੪੮. ਹੈਦਰਾਬਾਦ

੧. ਇਨ੍ਹਾਂ ਗੁਰਦਵਾਰਿਆਂ ਦੇ ਹੋਣ ਦੀ ਜ਼ਿਮੇਵਾਰੀ ਭਾਈ ਗਿਆਨ ਸਿੰਘ ਜੀ ਗਿਆਨੀ ਦੀ ਹੈ।

४८. ਹਲਾਣੀ ਬੁਲਾਣੀ, ५०. ਕਰਾਚੀ ਨਦੀ ਪਾਸ, ५੧. ਹਿੰਗਲਾਜ਼,-
 ੫੨. ਅਦਨ, ੫੩. ਜੱਦਾ, ੫੪. ਬਾਬੇ ਦੀ ਬਾਊਲੀ ਤੇ ਬੇਰ ਮਕਿਓ ਬਾਹਰ
 ੫੫. ਬਗਦਾਦ, ੫੬. ਹਲਬ, ੫੭. ਤਾਸ਼ਕੰਦ, ੫੮. ਪੰਜ ਸੰਬਾ ਸ਼ਹਿਰ,-
 ੫੯. ਨੁਰਾਤਾ ਪਿੰਡ, ੬੦. ਬੁਖਾਰਾ, ੬੧. ਬਲਖ, ੬੨. ਘੜੂਕਾ,
 ੬੩. ਬੁਖਾਰਿਓ ਚਾਰ ਕੋਹ ਬਾਹਰ ਗੁਰੂ ਕਾ ਡੰਡਾ ਕੂੰਡਾ।
 ੬੪. ਨੇ ਨਗਰ ਹਾਰ ਦੇਸ ਵਿਚ ਸੁਲਤਾਨਪੁਰ, ੬੫. ਪਿਸ਼ਾਵਰ
 ੬੬. ਨੁਸ਼ਹਿਰਾ, ੬੭. ਬਾਬੇ ਦੀ ਬਾਊਲੀ ਸਿਆਲਕੋਟ ੬੮. ਪਾਕ ਪਟਨ.
 ੬੯. ਛੀਟਾਂ ਵਾਲਾ।

ਹੋਰ ਗੁਰਦੁਆਰੇ ਇਹ ਹਨ—

੭੦. ਚਾਊਲੀ ਮੁਸੈਖ ਇਲਾਕਾ ਮੁਲਤਾਨ,	੭੧. ਕੰਗਣ ਵਾਲ ਜ਼ਿਲ੍ਹਾ ਲਾਹੌਰ
੭੨. ਬੁਘਿਆਣਾ ਜ਼ਿਲ੍ਹਾ ਲਾਹੌਰ,	੭੩. ਮਾਂਗਾ „ „
੭੪. ਇਕ ਹੋਰ „ „	੭੫. ਖਾਲੜਾ „ „
੭੬. ਇਕ ਹੋਰ „ „	੭੭. ਜਾਮੇਂ ਰਾਏ ਪਾਸ, ਜ਼ਿਲ੍ਹਾ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ
੭੮. ਨਗਰ ਠੱਟਾ ਇਲਾਕਾ ਸਿੰਘ	੭੯. ਨਾਨਕਸਰ, ਮਾਲਵਾ
੮੦. ਤਖਤੂ ਪੁਰਾ, ਮਾਲਵਾ	੮੧. ਸੰਗਰੂਰ ਪਾਸ, ਗੁਰੂ ਕਾ ਦੇਹੁਰਾ।

ਪਾਠਕ ਜੀ ! ਹੁਣ ਸੋਚਣ ਦੀ ਗੱਲ ਹੈ ਕਿ ਜਿਸ ਜਨਮ ਸਾਖੀ ਵਿਚ ਇਤਨੇ ਗੁਰਦੁਆਰੇ ਹੈਨ ਹੀ ਨਹੀਂ ਉਹ ਕਦ ਮੁਕੰਮਲ ਆਖੀ ਜਾ ਸਕਦੀ ਹੈ ? ਇਹ ਨਹੀਂ ਸਮਝ ਲੈਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਕਿ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਗੁਰਦੁਆਰੇ ਬੱਸ ਇਤਨੇ ਹੀ ਹਨ, ਨਹੀਂ ਨਹੀਂ ਹਾਰਗਿਜ਼ ਨਹੋਂ । ਰੋਜ਼ ਰੋਜ਼ ਜਿਉਂ ਜਿਉਂ ਲੋਕੀਂ ਦੂਰ ਦੇਸ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਗੁਰਦੁਆਰੇ ਬਣੇ ਹੋਏ ਪਾਉਂਦੇ ਹਨ । ਇਕ ਸੱਜਣ ਦੀ ਤਿੱਬਤ ਵਿਚ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਦਸਦੇ ਹਨ, ਇਕ ਫੋਜੀ ਸਿੰਘ ਮਿਸਰ ਦੇਸ਼ ਵਿਚ ! ਭਾਈ 'ਗੁਰਮੁਖ ਸਿੰਘ ਜੀ ਕਹਿਆ ਕਰਦੇ ਸਨ ਕਿ ਅਸਤਰਾ ਖਾਨ ਵਿਚ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਨਿਕਲਿਆ ਹੈ । ਅਜੇ ਪਿਛਲੇ ਵਰ੍ਹੇ ਦੀ ਗੱਲ ਹੈ ਕਿ ਬਾਕੂ ਸ਼ਹਿਰ ਇਲਾਕਾ ਰੂਸ ਵਿਚੋਂ ਗੁਰਮੰਤਰ ਤਾਮੇ ਦੇ ਪੱਤਰੇ ਉਤੇ ਲਿਖਿਆ ਹੋਇਆ ਮਿਲਿਆ ਹੈ । ਏਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਆਸ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਕਿ ਜਿਉਂ ਜਿਉਂ ਸਿੰਘ ਪਿਆਨ ਦੇਣਗੇ ਤਿਉਂ ਤਿਉਂ ਹੀ ਨਵੇਂ ਨਵੇਂ ਗੁਰਦੁਆਰੇ ਪ੍ਰਗਟ ਹੋਣਗੇ । ਇਹ ਸੋਚ ਕੇ ਕਿ ਭਾਈ ਬਾਲੇ ਵਾਲੀ ਜਨਮ ਸਾਖੀ ਹੀ ਬੱਸ ਹੈ, ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਨ ਕਰਨੀ ਬੜੀ ਭੁੱਲ ਹੈ, ਅਤੇ ਇਹ ਖਿਆਲ ਕਰਨਾ ਕਿ ਇਹ ਜਨਮ ਸਾਖੀ ਭਾਈ ਬਾਲੇ ਨੇ ਲਿਖਵਾਈ ਅਤੇ ਇਸ ਵਾਸਤੇ ਇਹ ਸੁਧ ਤੇ ਪੂਰੀ ਹੈ, ਇਹ ਉਸ ਤੋਂ ਵੀ ਵੱਡੀ ਭੁੱਲ ਹੈ । ਕਈ ਸਬੂਤ

ਦਿੱਤੇ ਜਾ ਚੁੱਕੇ ਹਨ ਅਤੇ ਕਈ ਭੁੱਲਾਂ ਦੱਸੀਆਂ ਗਈਆਂ ਹਨ। ਜੋ ਭਰਾ ਅਜੇ ਵੀ ਇਹ ਗੱਲ ਨਿਸ਼ਚੇ ਨਹੀਂ ਕਰਦਾ ਕਿ ਇਹ ਜਨਮ ਸਾਖੀ ਭਾਈ ਬਾਲੇ ਨੇ ਨਹੀਂ ਲਿਖਵਾਈ, ਪਤਾ ਨਹੀਂ ਉਹ ਅਕਾਸ਼ੋਂ ਉਤਰ ਕੇ ਆਏ ਬ੍ਰਹਮਾਂ ਦਾ ਆਖਾ ਵੀ ਮੰਨੇਗਾ ਕਿ ਨਹੀਂ। ਐਸੇ ਭਰਾਵਾਂ ਨੂੰ ਹੋਰ ਸਬੂਤ ਦੇਣ ਵਾਸਤੇ ਹੁਣ ਕੇਵਲ ਦੋ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੀਆਂ ਬਾਤਾਂ ਹੀ ਰਹਿ ਗਈਆਂ ਹਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਇਥੇ ਪੜਤਾਲ ਕੀਤੀ ਜਾਵੇਗੀ। ਪਹਿਲੇ ਉਹ ਗੱਲਾਂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਸੰਬੰਧ ਜੋਤਸ਼ ਵਿੱਦਿਆ ਨਾਲ ਦੂਜਾ ਉਹ ਗੱਲਾਂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਸੰਬੰਧ ਇਤਿਹਾਸ ਨਾਲ ਹੈ। ਇਹ ਐਸੀਆਂ ਦੇ ਬਾਤਾਂ ਹਨ ਕਿ ਜੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਪੜਤਾਲ ਵਿਚ ਭਾਈ ਬਾਲਾ ਜੀ ਪੂਰੇ ਨਾ ਉਤਰੇ ਤਦ ਨਿਸ਼ਚੇ ਹੋ ਜਾਵੇਗਾ ਕਿ ਇਹ ਜਨਮ ਸਾਖੀ ਬਣੌਟੀ ਹੈ ਅਤੇ ਕਿਸੇ ਵੀ ਸੂਰਤ ਵਿਚ ਵੀ ਮੰਨੀ ਜਾਣ ਦੇ ਲੈਕ ਨਹੀਂ ਹੈ।

-੦-

੬—ਹਿਸਾਬ ਸੰਬੰਧੀ ਭੁੱਲਾਂ

ਪਹਿਲੋਂ ਇਸਦੇ ਕਿ ਜੋਤਸ਼ ਸੰਬੰਧ ਗੱਲਾਂ ਜਨਮ ਸਾਖੀ ਵਿਚੋਂ ਕੱਢਕੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਪੜਤਾਲ ਆਪ ਅੱਗੇ ਪੇਸ਼ ਕੀਤੀ ਜਾਵੇ, ਇਹ ਜਤੂਰੀ ਜਾਪਦਾ ਹੈ ਕਿ ਇਕ ਹੋਰ ਅਨੇਂ ਨੂੰ ਵੀ ਪਦੀ ਰਤਕਣ ਵਾਲੀ ਭੁੱਲ ਦਾ ਆਪ ਨੂੰ ਪਤਾ ਦੇ ਦਿੱਤਾ ਜਾਵੇ। ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਸੁਲਤਾਨ ਪੁਰ ਜਾਣ ਦੀ ਸਾਖੀ ਵਿਚ ਆਉਂਦਾ ਹੈ ਕਿ “ਸੰਮਤ ੧੫੪੪ ਮਿਤੀ ਮੱਘਰ ਸੁਦੀ ੩ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਜੀ ਜੈਰਾਮ ਪਾਸ ਚਲਿਆ, ਤਲਵੰਡੀਓਂ ਪੰਜਵੇਂ ਦਿਨ ਸੁਲਤਾਨਪੁਰ ਜਾਇ ਵੜਿਆ, ਮੱਘਰ ਸੁਦੀ ਸਪਤਮੀ ਨੂੰ ਭੈਣ ਨਾਨਕੀ ਨੂੰ ਜਾਇ ਮਿਲਿਆ।.....‘ਜੈਰਾਮ ਮੱਘਰ ਸੁਦੀ ਚੋਦਸ ਨੂੰ ਮੌਦੀਖਾਨਾ’ ਦਿਵਾਇਆ।” ਪਰ ਇਸ ਤੋਂ ਪਹਿਲੀਆਂ ਸਾਖੀਆਂ ਵਿਚ ਇਉਂ ਆਉਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਜਾਂ ਨਾਨਕ ਵਰਿਊਆਂ ਅਠਾਰਾਂ ਦਾ ਹੋਇਆ। ਤਾਂ ਚੇਤ ਵਿਸਾਖ ਦੇ ਦਿਨ ਆਹੇ, ਕੱਛਾਂ ਦੇ ਵਾਸਤੇ ਜੈਰਾਮ ਪੈਲੀ ਤੇ ਆਇਆ ਸੀ, ਬੇਬੇ ਨਾਨਕੀ ਦਾ ਵਿਆਹ ਹੋ ਗਿਆ, ਫਿਰ ਵਿਸਾਖ ਦੀ ਰੁੱਤ ਆਈ ਤਾਂ ਫਿਰ ਕੱਛਾਂ ਹੋਣ ਲੱਗੀਆਂ, ਜੈਰਾਮ ਤਲਵੰਡੀ ਆਇਆ, ਫਿਰ ਕੱਛ ਕਰਕੇ ਮੁਕਲਾਵਾ ਲੈ ਤਿਆਰ ਹੋਇਆ।’ ਇਸ ਲੋਖ ਤੋਂ ਸਾਫ਼ ਸਿੱਧ ਹੈ ਕਿ ਜਦ ਗੁਰੂ ਜੀ ਅਠਾਰਾਂ ਵਰ੍ਹੇ ਦੇ ਸੇ ਤਾਂ ਬੇਬੇ ਨਾਨਕੀ ਜੀ ਦਾ ਵਿਆਹ ਹੋਇਆ ਅਤੇ ਜਦ ਉੱਨ੍ਹੀਂ ਵਰ੍ਹੇ ਹੋਏ ਹਦ ਬੇਬੇ ਨਾਨਕੀ ਜੀ ਦਾ ਮੁਕਲਾਵਾ ਹੋਇਆ। ਅਗਲੀ ਸਾਖੀ ਵਿਚ ਆਉਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ‘ਜਾਂ ਬਾਬਾ ਨਾਨਕ ਵੀਹਾਂ ਵਰਿਊਆਂ ਦਾ ਹੋਇਆ ਤਾਂ ਇਕ ਅਤੀਤ ਨੂੰ ਗੜਵਾ ਤੇ ਛਾਪ ਦੇ ਆਇਆ।’ ਇਸ ਗੱਲ ਤੋਂ ਕੁਝ ਕਾਲ ਮਗਰੋਂ ਸੁਲਤਾਨਪੁਰ ਜਾ ਕੇ ਨੇਕਰ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਜਦ ਹਿਸਾਬ ਕਰੀਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਸੁਲਤਾਨਪੁਰ ਦਾ ਸੰਮਤ ੧੫੪੯ ਜਾਪਦਾ ਹੈ, ਪਰ ਜਨਮ ਸਾਖੀ ਵਾਲਾ ਕਿਸ ਉਲਟੀ ਬੁੱਧੀ ਨਾਲ ਆਪ ਹੀ ਵੀਹਾਂ ਵਰਿਊਆਂ ਦੀ ਉਮਰ ਲਿਖ ਕੇ ਆਪ ਹੀ ਲਿਖਦਾ ਹੈ ਕਿ ਗੁਰੂ ਜੀ ਸੰਮਤ ੧੫੪੪ ਵਿਚ ਸੁਲਤਾਨਪੁਰ ਅੱਪੜੇ। ਇਸ ਪੜ੍ਹਾਕੂ ਦੇ ਹਿਸਾਬ $1529 + 20 = 1549$ ਹੀ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਵਾਹ ਖੁਦਗਰਜ਼ੀ ਤੇਰਾ ਸੱਤਿਆਨਾਸ! ਕਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਚੰਗੇ ਭਲੋਂ ਦੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਉੱਤੇ ਪੱਟੀ ਬੱਡ ਗਈ ਹੈ। ਉਹ ਏਹ ਵੀ ਨਹੀਂ ਸਮਝਦਾ ਕਿ ਸੰ: ੧੫੪੪ ਵਿਚ ਬੇਬੇ ਨਾਨਕੀ ਜੀ ਦਾ ਮੁਕਲਾਵਾ ਨਹੀਂ ਸਗੋਂ ਵਿਆਹ ਹੋਇਆ ਸੀ। ਵਾਹ ਗਣਕ ਜੀ ਵਾਹ, ਬੇਬੇ ਨਾਨਕੀ

ਜੀ ਅਜੇ ਤਲਵੰਡੀ ਹੀ ਹਨ, ਮੁਕਲਾਵਾ ਹੋਇਆ ਨਹੀਂ ਅਤੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਸੁਲਤਾਨ ਪੁਰ ਨੌਕਰੀ ਲਈ ਜਾ ਰਹੇ ਹਨ ! ਸੱਚ ਹੈ । ਝੁਠਾ ਕਿੰਨੇ ਕੁ ਪੈਂਤੜੇ ਬੰਨ੍ਹੂ ? ਅੰਤ ਨੂੰ ਝੂਰ ਆਪਣਾ ਗੁਣ ਦੱਸ ਹੀ ਦੇਵੇਗਾ । ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੂੰ ਇਹ ਮੇਹਣਾ ਦੇਂਦਿਆਂ ਦੇਂਦਿਆਂ ॥ ਕਿ ਖੱਤਰੀ ਦੇ ਪੁੱਤਰ ਹੋ ਕੇ ਮੁਕਲਾਵਾ ਹੁੰਦਿਆਂ ਹੀ ਭਣਵੱਈਏ ਪਾਸ ਨੌਕਰੀ ਲਈ ਚਲੇ ਗਏ, ਮਹਾਤਮਾ ਜੀ ਆਪਣਾ ਹੀ ਪਾਸ ਉਘਾੜ ਬੈਠੇ ਹਨ ।

ਹੋਰ ਵੰਨਗੀ ਸੁਣੋ ਇਸ ਅਨੂਠੀ ਬੁਧ ਦੀ । ਅਗਲੀ ਸਾਖੀ ਵਿਚ ਲਿਖਿਆ ਹੈ, “ਕਿਰਤ ਕਰਦਿਆਂ ਕਰਦਿਆਂ ਜਾਂ ਵਰ੍ਹੇ ਦੋਇ ਗੁਜਰੇ ਤਾਂ ਪਿੱਛੋਂ ਮਹਿਤਾ ਕਾਲੂ ਖਬਰ ਨੂੰ ਆਇਆ ..... ਲੱਗਾ ਪੁੱਛਣ ਪੁੱਤਰ ! ਤੈਨੂੰ ਦੋਇ ਵਰ੍ਹੇ ਘੱਲਿਆਂ ਗੁਜਰੇ ਹੈਨ, ਕੀ ਖੱਟਿਓ ਕਾਂ ਖਾਧੋ ? ..... ਸੰ : ੧੫੪੪ ਮਿਤੀ ਮੱਘ ਸੁਦੀ ਪ ਲੇਖਾ ਕੀਤਾ । ਹਿਸਾਬ ਦਿੱਤਾ ਤ੍ਰਿਹਾਂ ਮਹੀਨਿਆਂ ਦਾ, ਇਕ ਸੌ ਪੈਂਤੀ ਰੂਪਏ ਨਾਨਕ ਦੇ ਖਾਏ ਪਾਇ ਕੇ ਲੈਇ ਦੇ ਦਵਾਇ ਕੇ ਵਧੇ । ਵੇਖੋ ਇਥੇ ਵੀ ਕੀ ਬੁਧ ਘੱਲੀ ਹੈ, ਪਹਿਲੋਂ ਤਾਂ ਲਿਖਿਆ ਹੈ ਕਿ ਕਿਰਤ ਕਰਦਿਆਂ ਦੇ ਵਰ੍ਹੇ ਗੁਜਰੇ ਤਾਂ ਮਹਿਤਾ ਕਾਲੂ ਜੀ ਆਉਂਦੇ ਹਨ, ਫੇਰ ਲਿਖਿਆ ਹੈ ਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਜਾਣ ਤੋਂ ਮਗਰੋਂ ਸੰਮਤ ੧੫੪੪ ਵਿਚ ਹਿਸਾਬ ਹੋਇਆ । ਹੁਣ ਵੇਖੋ ਨੌਕਰ ਹੋਏ ਹਨ ਮੱਘ ਸੁਦੀ ਚੋਦਸ ਸੰਮਤ ੧੫੪੪ ਨੂੰ ਤੇ ਦੋ ਵਰ੍ਹੇ ਲੰਘ ਸੰਮਤ ਫੇਰ ਓਨੇ ਦਾ ਓਨਾਂ ਹੀ ਹੈ । ੧੫੪੪ ਵਿਚ ਨੌਕਰ ਹੋਏ, ਦੋ ਵਰ੍ਹੇ ਕਾਰ ਕੀਤੀ ਤਾਂ ਬਜਾਏ ਏਸ ਦੇ ਕਿ ਲੋਖਾ ਸੰ : ੧੫੪੯ ਛਾਪੇਖਾਨੇ ਵਾਲਿਆਂ ਨੇ ਇਸ ਭੁੱਲ ਨੂੰ ਠੀਕ ਕਰਨ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕੀਤੀ ਹੈ ਅਤੇ ‘ਦੋ ਵਰ੍ਹੇ’ ਦੀ ਥਾਂ ‘ਦੋ ਮਹੀਨੇ’ ਲਿਖ ਦਿੱਤਾ ਹੈ ਪਰ ਉਹ ਇਹ ਨਹੀਂ ਸਮਝਦੇ ਕਿ ਦੋ ਮਹੀਨਿਆਂ ਮਗਰੋਂ ‘ਮਹਿਤਾ ਕਾਲੂ’ ਨੇ ਕੀ ਕਰਨ ਆਉਣਾ ਸੀ, ਅਤੇ ਆ ਕੇ ਇਹ ਕਿਉਂ ਪੁੱਛਣਾ ਸੀ ਕਿ ਪੁੱਤਰ ਕੀ ਖੱਟਿਆ ਈ ਤੇ ਕੀ ਖਾਧਾ ਈ ? ਪਰ ਜੇ ਇਸ ਗੱਲ ਨੂੰ ਮੰਨ ਹੀ ਲਈਏ ਤਦ ਵੀ ਹਿਸਾਬ ਨਹੀਂ ਢੁੱਕਦਾ ਕਿਉਂਕਿ ਨੌਕਰ ਹੋਣ ਤੋਂ ਦੋ ਮਹੀਨੇ ਮਗਰੋਂ ਕਿਸੇ ਨੇ ਕੀ ਹਿਸਾਬ ਲੈਣਾ ਸੀ ? ਪਰ ਜੇ ਇਹ ਵੀ ਮੰਨ ਲਈਏ ਤਦ ਵੀ ਕੁਝ ਨਹੀਂ ਸਰਦਾ । ਸਾਫ਼ ਲਿਖਿਆ ਹੈ ਕਿ ਗੁਰੂ ਜੀ ਮੱਘ ਸੁਦੀ ਚੋਦਸ ਨੂੰ ਨੌਕਰ ਹੋਏ । ਜੋਕਰ ਲੋਖਾ ਦੋ ਮਹੀਨੇ ਮਗਰੋਂ ਹੋਇਆ ਮੰਨੀਏ ਤਾਂ ਮਾਘ ਸੁਦੀ ਚੋਦਸ ਤਰੀਕ ਚਾਹੀਦੀ ਸੀ, ਪਰ ਜਨਮ ਸਾਖੀ ਵਾਲਾ ਲੇਖੇ ਦਾ ਹੋਣਾ ਮੱਘ ਸੁਦੀ ਨੂੰ ਦੱਸਦਾ ਹੈ । ਇਸ ਹਿਸਾਬ ਛਾਪੇਖਾਨੇ ਵਾਲਿਆਂ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਵੀ ਸਭ ਵਿਅਰਥ ਗਈ

ਆਉ ਪਾਠਕ ਜੀ ! ਇਸ ਸਾਖੀ ਵਿਚ ਹੀ ਇਕ ਹੋਰ ਦਿਨੀਂ ਦੀਵੀਂ ਜਨੇਰੇ ਪੈਂਦਾ ਆਪ ਨੂੰ ਦੱਸੀਏ । ਜਨਮ ਸਾਖੀ ਵਾਲਾ ਲਿਖਦਾ ਹੈ ‘ਜੈਰਾਮ ਮੱਘ ਸੁਦੀ ਚੋਦਸ ਨੂੰ ਮੱਦੀਖਾਨਾ ਦਿਵਾਇਆ’ ? ਅਗਲੀ ਸਾਖੀ ਵਿਚ ਆਉਂਦਾ ਹੈ ‘ਹਿਸਾਬ ਦਿੱਤਾ ਤ੍ਰਿਹੀ ਮਹੀਨਿਆਂ ਦਾ ।’ ਇਸ ਲੇਖੇ ਹਿਸਾਬ ਦੇਣ ਦਾ ਮਹੀਨਾ ਫੌਗਣ ਹੋਇਆ, ਪਰ ਜਨਮ ਸਾਖੀ ਵਿਚ ਲਿਖਿਆ ਹੈ ‘ਮੱਘਰ’ ਹੁਣ ਇਹ ਕੀ ਕੁ ਜੋੜ ਜੁੜੇ, ਹਿਸਾਬ ਮੂਜਬ ਨਿਕਲੇ ਫੌਗਣ ਤੋਂ

ਲਿਖਿਆ ਹੋਵੇ ਮੱਘਰ, ਪਰ ਪਾਠਕ ਜੀ ! ਜਗ ਕੁ ਵਿਚਾਰਨਾ ਲਿਖਿਆ ਹੈ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੌਕਰ ਹੋਏ ਸੰਮਤ ੧੫੪੪ ਮਿਤੀ ਮੱਘਰ ਸੁਦੀ ਚੈਦਸ ਹੈ, ਅਤੇ ਲੇਖਾ ਹੋਇਆ 'ਸੰਮਤ ੧੫੪੪ ਮਿਤੀ ਮੱਘਰ ਸੁਦੀ ਪੰਜ !' ਹਨੇਰ ਸਾਂਈਂ ਦਾ ! ਮੱਘਰ ਸੁਦੀ ੫ ਨੂੰ ਤਾਂ ਗੁਰੂ ਜੀ ਅਜੇ ਨੌਕਰ ਵੀ ਨਹੀਂ ਹੋਏ ਇਸ ਤਰੀਕ ਨੂੰ ਤਾਂ ਅਜੇ ਸੁਲਤਾਨ ਪੁਰ ਵੀ ਨਹੀਂ ਅਪੜੇ ਮੱਘਰ ਸੁਦੀ ਤਿੰਨ ਨੂੰ ਤਲਵੰਡੀਓਂ ਤੁਰਦੇ ਹਨ, ਮੱਘਰ ਸੁਦੀ ਸੱਤ ਨੂੰ ਸੁਲਤਾਨ ਪੁਰ ਅਪੜਦੇ ਹਨ, ਪਰ ਲੇਖਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਮੱਘਰ ਸੁਦੀ ੫ ਨੂੰ ! ਕਿਤੇ ਰਾਹ ਵਿਚ ਹੀ ਹੋਇਆ ਹੋਵੇਗਾ !!! ਪਾਠਕ ਜੀ ! ਐਸਾ ਐਸਾ ਹਨੇਰ ਮਰ ਰਿਹਾ ਹੈ, ਇਸ ਜਨਮ ਸਾਖੀ ਵਿਚ ਇਤਨੀਆਂ ਇਤਨੀਆਂ ਭੁੱਲਾਂ ! ਦੂਜੀ ਪ੍ਰੇਮਰੀ ਦਾ ਲੜਕਾ ਵੀ ਇਤਨੀ ਭੁੱਲਾਂ ਨਹੀਂ ਕਰਦਾ ਜਿਤਨੀਆਂ ਇਕ ਸਾਖੀ ਵਿਚ ਹੀ ਇਸ ਜਨਮ ਸਾਖੀ ਦੇ ਲਿਖਣ ਵਾਲੇ ਮਹਾਤਮਾ ਜੀ ਕਰ ਰਹੇ ਹਨ। ਇਹ ਹਾਲ ਹੈ ਅਤੇ ਲੋਕੀਂ ਹਠ ਕਰ ਰਹੇ ਹਨ ਕਿ ਇਹ ਜਨਮ ਸਾਖੀ ਅੱਖਰੇ ਅੱਖਰ ਸੱਚੀ ਹੈ, ਇਹ ਹਨੇਰ ਹੈ ! ਅਤੇ ਕਿਹਾ ਜਾ ਰਿਹਾ ਹੈ ਕਿ ਇਹ ਜਨਮ ਸਾਖੀ ਪਰਮਾਣੀਕ ਹੈ। ਇਤਨੀਆਂ ਭੁੱਲਾਂ ਹਨ ਅਤੇ ਲੋਕੀਂ ਕੂਕ ਰਹੇ ਹਨ ਕਿ ਇਹ ਜਨਮ ਸਾਖੀ ਗੁਰੂ ਅਗਦ ਜੀ ਦੇ ਹਜ਼ੂਰ ਲਿਖੀ ਗਈ ਹੈ। ਹਾਂ ! ਕੈਸਾ ਅਨ੍ਹੇਰ !

ਇਹ ਜਨਮ ਸਾਖੀ ਵਾਲਾ ਜੇਕਰ ਏਨੀਆਂ ਭੁੱਲਾਂ ਉਤੇ ਹੀ ਬਸ ਕਰ ਦੇਂਦਾ ਤਦ ਵੀ ਕੁਝ ਸੀ, ਏਸ ਨੇ ਤਾਂ ਭੁੱਲਾਂ ਦਾ ਠੇਕਾਂ ਹੀ ਚੁੱਕ ਲਿਆ ਜਾਪਦਾ ਹੈ। ਬਾਬਾ ਸ੍ਰੀ ਚੰਦ ਜੀ ਦੇ ਪੈਦਾ ਹੋਣ ਦੀ ਬਾਬਤ ਲਿਖਿਆ ਹੈ 'ਜਾਂ ਵਰਿਆਂ ਬੱਤੀਆਂ ਦੀ ਉਮਰ ਸੰਸਾਰੀ ਸੂਤਰ ਹੋਈ ਤਾਂ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਜੀ ਦੇ ਘਰ ਇਕ ਪੁੱਤਰ ਜਨਮਿਆ, ਜਦ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਮੋਦੀਖਾਨਾ ਛੱਡਿਆ ਅਤੇ ਨਵਾਬ ਨਾਲ ਨਮਾਜ਼ ਨ ਪੜ੍ਹੀ ਉਦੇਂ 'ਸ੍ਰੀ ਚੰਦ ਵਰਿਆਂ ਪੌਣਿਆਂ ਪੰਜਾਂ ਦਾ ਲਟਾਕਾ ਛੱਡਿਆ ਦੁਨੀਆਂ ਦਾ ਸੰਮਤ ੧੫੫੮ ਵਿਚ ਅਤੇ ਗੁਰੂ ਨੇ ਭਰ ਏਮਨਾਵਾਦ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਫੇਰ ਤਲਵੰਡੀ ਕੁਝ ਸਾਲ ਰਹਿਕੇ ਪਹਿਲੀ ਉਦਾਸੀ ਬੇਦੰਗੇ ਹਿਸਾਬ ਨਾਲ ਲਿਖਦਾ ਹੈ : 'ਸੰਮਤ ੧੫੫੯ ਮਿਤੀ ਪੋਹ ਸੁਦੀ ਦੋ ਵੀਰਵਾਰ ਤਲਵੰਡੀਓਂ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਜੀ ਚੱਲਣ ਲੱਗੇ।' ਕਿਉਂ ਪਾਠਕ ਜੀ ! ਅਜੇ ਵੀ ਸੱਚ ਝੂਠ ਦੇ ਨਿਤਰਨ ਵਿਚ ਕੋਈ ਕਸਰ ਹੈ ? ਆਪਣੀ ਹੱਥੀਂ ਹੀ ਸੰਮਤ ੧੫੫੯ ਬਣਾਇਆ, ਫੇਰ ਆਪ ਹੀ ੧੫੫੯ ਲਿਖਿਆ ਤੇ ਨਾਲ ਹੀ ਉੱਘਾ ਇਹ ਕੀਤਾ ਕਿ ਜਨਮ ਸਾਖੀ ਗੁਰੂ ਅਗਦ ਜੀ ਦੇ ਹਜ਼ੂਰ ਲਿਖੀ ਗਈ ਹੈ। ਦਸਾਂ ਦਸਾਂ ਵਰਿਆਂ ਦਾ ਫਰਕ, ਦਿਨ ਦੀਂਵੀਂ - ਕਾ, ਅਤੇ ਆਪਣਾ ਟੋਟਣ ਬਚਾਣ ਲਈ ਸ਼ਰਨ ਗੁਰੂ ਅਗਦ ਦੇਵ ਜੀ ਦੀ ! ਜਿਸ ਜਨਮ ਸਾਖੀ ਵਿਚ ਇਤਨੀਆਂ ਭੁੱਲਾਂ ਹੋਣ, ਉਸਨੂੰ ਕੌਣ ਅਕਲ ਵਾਲਾ ਆਦਮੀ ਪਰਮਾਣੀਕ ਜਨਮ ਸਾਖੀ ਆਖ ਸਕਦਾ ਹੈ ? ਪਰ ਇਹੋ ਜਨਮ ਸਾਖੀ ਹੈ ਜਿਸਦੇ ਉਲਟ ਆਖਣ ਵਾਲੇ ਨੂੰ ਗਾਲ੍ਹਾਂ ਦੀ ਬੁਛਾੜ ਨਾਲ ਚੁੱਪ ਕਰਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਹੁਣ ਸਮਾਂ ਰੋਸ਼ਨੀ ਦਾ ਹੈ, ਜੇਕਰ ਇਨ ਵੇਲੇ

ਕੋਈ ਆਪਣੀ ਅਕਲ ਤੋਂ ਕੰਮ ਨ ਲਵੇ, ਤਾਂ ਬੇਸ਼ੱਕ ਕਵਾੜਿਆਂ ਦੀ ਹੱਟੀ ਵਿਚ ਆਵੇ,
ਅੇਸੀ ਵਿਅਰਥ ਚੀਜ਼ ਨੂੰ ਸਿਰ ਉਤੇ ਚੁੱਕੀ ਫਿਰਨਾ ਲਾਭ ਕੀ ?

ਹੁਣ ਰਹਿ ਗਈ ਇਕ ਨਿੱਕੀ ਜਿਹੀ ਗੱਲ, ਜਿਸਨੂੰ ਦੱਸ ਕੇ ਮੈਂ ਆਪ ਦੀ ਸੇਵਾ
ਵਿਚ ਜੋਤਸ ਵਿਦਿਆ ਦੀਆਂ ਇਤਿਹਾਸ ਦੇ ਗੱਲਾਂ ਪੇਸ਼ ਕਰਾਂਗਾ। ਜਨਮ ਸਾਖੀ ਵਿਚ ਆਉਂਦਾ
ਹੈ 'ਜਾਂ ਸ੍ਰੀ ਚੰਦ ਜੀ ਵਰਿਆਂ ਸਾਡੇ ਤ੍ਰਿਹਾਂ ਦਾ ਹੋਇਆ ਸੀ ਅਤੇ ਲਖਮੀ ਦਾਸ ਸਾਹਿਬ—
ਜਾਂਦਾ ਪੇਟ ਵਿਚ ਸੀ ।' ਮੋਦੀਖਾਨਾ ਛੱਡਣ ਦੇ ਹਾਲ ਵਿਚ ਆਉਂਦਾ ਹੈ, 'ਸ੍ਰੀ ਚੰਦ
ਵਰਿਆਂ ਪੌਣਿਆਂ ਪੰਜਾਂ ਦਾ ਆਹਾ ।' ਇਕ ਹੋਰ ਥਾਂ ਲੇਖਾ ਕਰਨ ਦੇ ਮਗਰੋਂ ਲਿਖਿਆ
ਹੈ 'ਤੀਸਰੇ ਮਹੀਨੇ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਜੀ ਦੇ ਘਰ ਲਖਮੀ ਦਾਸ ਸਾਹਿਬਜ਼ਾਦਾ ਉਤਪਨਾ ।' ਇਹ
ਵੀ ਯਾਦ ਰੱਖਣ ਵਾਲੀ ਗੱਲ ਹੈ ਕਿ ਜਦ ਗੁਰੂ ਜੀ ਵੇਈਂ ਨਦੀ ਵਿਚੋਂ ਆਏ ਅਤੇ 'ਨਾ
ਕੋਈ ਹਿੰਦੂ ਨਾ ਕੋਈ ਮੁਸਲਮਾਨ' ਆਖਣ ਲੱਗ ਪਏ, ਤਾਂ ਓਦੋਂ ਹੀ ਲੇਖਾ ਹੋਇਆ, ਅਤੇ
ਮਗਰੋਂ ਹੀ ਆਪ ਨੇ ਮੋਦੀਖਾਨਾ ਛੱਡ ਦਿੱਤਾ। ਇਹ ਗੱਲ ਤਾਂ ਠੀਕ ਹੈ, ਪਰ ਜਨਮ ਸਾਖੀ
ਦੀ ਉਟ ਪਟਾਂਗ ਵੇਖੋ, ਪਹਿਲੋਂ ਲਿਖਿਆ ਹੈ ਕਿ ਜਦ ਸ੍ਰੀ ਚੰਦ ਜੀ [ਸਾਡੇ ਤਿੰਨ ਸਾਲਾਂ
ਦੇ ਸਨ ਤਾਂ ਲਖਮੀ ਦਾਸ ਜੀ ਉਦਰ ਨਿਵਾਸੀ ਸਨ। ਫੇਰ ਲਿਖਿਆ ਹੈ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਮੋਦੀ-
ਖਾਨਾ ਛੱਡਿਆ ਓਦੋਂ ਸ੍ਰੀ ਚੰਦ ਜੀ ਦੀ ਉਮਰ ਪੇਣੇ ਪੰਜ ਸਾਲ ਦੀ ਸੀ, ਤਿੰਨ ਮਹੀਨੇ
ਮਗਰੋਂ ਲਖਮੀ ਦਾਸ ਜੀ ਪੈਦਾ ਹੋਏ। ਇਹ ਹਨੇਰ ਹੈ ਕਿ ਨਹੀਂ ? ਕਦੀ ਕੋਈ ਬਾਲਕ
ਵਾਲੇ ਨੂੰ ਕੀ ? ਆਪ ਨੇ ਤਾਂ ਕੇਵਲ ਗੱਪਾਂ ਹੀ ਮਾਰਨੀਆਂ ਹਨ। ਠੱਪਣ ਲੱਗੇ ਆਪ ਇਤਨੇ
ਬੇਵੱਸ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਕਿ ਆਪਣੇ ਅੱਗੇ ਪਿੱਛੇ ਦੀ ਹੀ ਖਬਰ ਨਹੀਂ ਰਹਿੰਦੀ। ਉਹ ਆਦਮੀ
ਜੋ ਇਕ ਥਾਂ ਕੁਝ ਕਰੇ ਅਤੇ ਦੂਜੀ ਥਾਂ ਕੁਝ ਹੋਰ, ਕਰਹਿਰੀਆਂ ਵਿਚ ਪੱਕੇ ਖਾਇਆ ਕਰਦਾ
ਹੈ, ਪਰ ਪੰਥ ਹੈ ਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਗਲ ਨਾਲ ਲਾਈ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਜੋ ਆਪ ਹੀ ਇਕ ਥਾਂ ਕੁਝ
ਲਿਖ ਕੇ ਆਪ ਹੀ ਦੂਜੀ ਥਾਂ ਕੱਟਦੇ ਹਨ। ਇਹ ਜੋ ਕੁਝ ਦੱਸਿਆ ਗਿਆ ਹੈ ਇਕ ਪ੍ਰਕਾਰ
ਦੀ ਵੰਨਗੀ ਦੱਸੀ ਹੈ, ਜੇਕਰ ਕੋਈ ਸੱਜਨ ਵਿਚਾਰ ਨਾਲ ਠਹਿਰ ਕੇ ਪੜ੍ਹੇ ਤਦ ਉਸਨੂੰ ਪਤਾ
ਲੱਗ ਜਾਵੇਗਾ ਕਿ ਇਸ ਜਨਮ ਸਾਖੀ ਵਿਚ ਕੀ ਕੁਝ ਸੱਚ ਹੈ ਅਤੇ ਕੁਝ ਝੂਠ ਹੈ। ਇਹ
ਗੱਲ ਪਰਤਾਵੇ ਦੀ ਹੈ ਜਿਸ ਦਾ ਜੀ ਚਾਹੇ ਪਰਤਾ ਕੇ ਵੇਖ ਲਵੇ।

੭—ਜੋਤਸ਼ ਸੰਬੰਧੀ ਭੁੱਲਾਂ

ਹੁਣ ਮੈਂ ਜੋਤਸ਼ ਵੱਲ ਆਉਂਦਾ ਹਾਂ ਅਤੇ ਵੇਖਦਾ। ਹਾਂ ਕਿ ਇਹ ਜਨਮ ਸਾਖੀ ਕਿਥੋਂ ਕੁਝ ਤੀਕ ਜੋਤਸ਼ ਦੀ ਕਸੋਟੀ ਉਤੇ ਟਿਕ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਜੋਤਸ਼ ਸੰਬੰਧੀ ਜੋ ਕੁਝ ਮੈਂ ਲਿਖਿਆ ਹੈ, ਇਹ ਸਭ ਕੁਝ ‘ਇੰਡੀਅਨ ਕੈਲੰਡਰ’ ਦੇ ਆਸਰੇ ਲਿਖਿਆ ਹੈ। ਇਹ ਕਿਤਾਬ ਸਰਕਾਰ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਨੇ ਬੜੀ ਮੇਹਨਤ ਤੇ ਖਰਚ ਨਾਲ ਬੜੇ ਬੜੇ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਜੋਤਸ਼ੀਆਂ ਪਾਸੋਂ ਲਿਖਵਾਈ ਸੀ। ਇਸ ਵਿਚ ਐਸੇ ਐਸੇ ਸੁਖਾਲੇ ਗੁਰ ਤੇ ਨਕਸੇ ਦਿੱਤੇ ਹੋਏ ਹਨ ਕਿ ਅੱਜ ਤੋਂ ਸੋਲ੍ਹਾਂ ਸੇ ਵਰ੍ਹੇ ਪਹਿਲਾਂ ਦੀ ਕਿਸੇ ਤਰੀਕ ਦੀ ਬਿਤ, ਵਾਰ, ਨਿਛੱਤਰ ਯੋਗ ਆਦਿ ਜ਼ਰੂਰੀ ਚੀਜ਼ ਦਾ ਲੱਭਣਾ ਬਹੁਤ ਹੀ ਸੁਖਾਲਾ ਕੰਮ ਹੈ, ਅਤੇ ਹਿਸਾਬ ਅੰਸਾ ਠੀਕ ਹੈ ਕਿ ਕਈ ਸੇ ਸਾਲ ਦੇ ਹਿਸਾਬ ਵਿਚ ਘੜੀ ਘੰਟੇ ਦਾ ਫਰਕ ਨਹੀਂ ਪੈ ਸਕਦਾ।

ਸੰਮਤ ੧੯੪੧ ਬਿ: ਦੀ ਗੱਲ ਹੈ ਕਿ ਭਾਈ ਗੁਰਮੁਖ ਸਿੰਘ ਜੀ ਸੂਰਗਵਾਸੀ ਨੇ ਆਪਣੇ ਰਸਾਲੇ ‘ਸੁਧਾਰਕ’ ਵਿਚ ਇਸ ਵਿਸ਼ੇ ਉਤੇ ਬੜੀ ਬਹਿਸ ਕੀਤੀ ਸੀ, ਅਤੇ ਸਿੱਟਾ ਇਹ ਕੌਂਡਿਆ ਸੀ ਕਿ ਕੱਤਕ ਦਾ ਟੇਵਾ ਅਸੁੱਧ ਹੈ ਅਤੇ ਵਿਸਾਖ ਦਾ ਟੇਵਾ ਕੱਤਕ ਨਾਲੋਂ ਵਧੀਕ ਸੁੱਧ ਹੈ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਗੱਲਾਂ ਦੇ ਪੜਤਾਲਣ ਲਈ ਆਪ ਨੇ ਜੋ ਗੁਰ ਵਰਤੇ ਸਨ ਉਹ ਬਹੁਤ ਹੀ ਮੋਟੇ ਸਨ, ਅਤੇ ਐਸੇ ਮੋਟੇ ਗੁਰਾਂ ਨਾਲ ਚਾਰ ਸੇ ਵਰ੍ਹੇ ਦੀਆਂ ਪੁਰਾਣੀਆਂ ਤਰੀਕਾਂ ਨੂੰ ਪੜਤਾਲਣਾ ਬਹੁਤ ਸਾਰੀਆਂ ਅਸੁੱਧੀਆਂ ਦਾ ਕਾਰਨ ਹੋ ਸਕਦਾ ਸੀ, ਇਸ ਲਈ ਮੈਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਗੁਰਾਂ ਨੂੰ ਇਥੇ ਨਹੀਂ ਵਰਤਾਂਗਾ। ਇਥੇ ਕੇਵਲ ਇਤਨਾ ਹੀ ਲਿਖਣਾ ਬਹੁਤ ਹੈ ਕਿ ਪੂਰੀ ਪੂਰੀ ਪੜਤਾਲ ਤੋਂ ਮੇਰਾ ਵੀ ਇਹ ਨਿਸਚਾ ਹੋ ਗਿਆ ਹੈ ਕਿ ਕੱਤਕ ਤੇ ਵਿਸਾਖ ਦੇ ਪ੍ਰਚੱਲਤ ਟੇਵੇ ਅਸੁੱਧ ਹਨ।

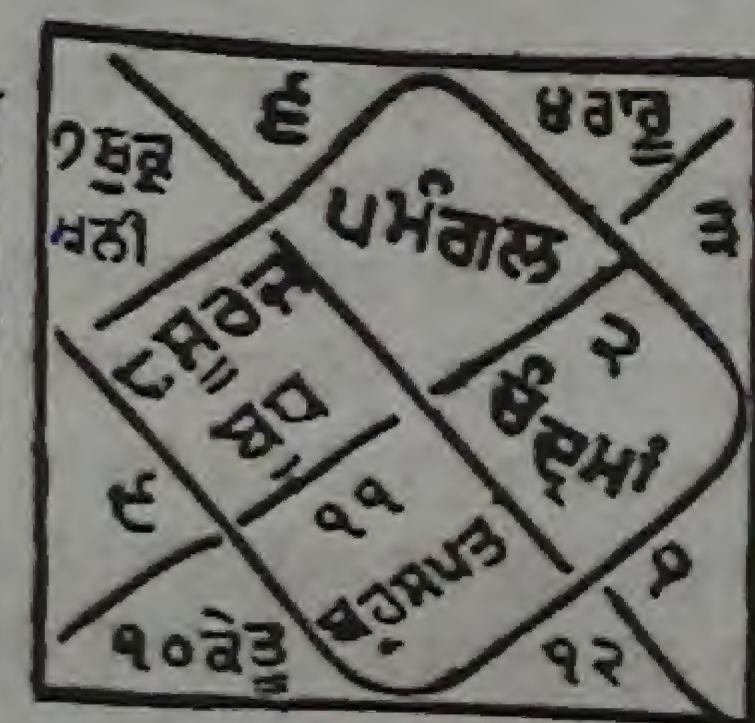
ਹੁਣ ਮੈਂ ਆਪਣੇ ਅਸਲੀ ਮਤਲਬ ਵੱਲ ਆਉਂਦਾ ਹਾਂ। ਜਨਮ-ਕੁੰਡਲੀਆਂ ਆਪ ਨੇ ਕਈ ਵੇਖੀਆਂ ਹੋਣਗੀਆਂ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਸ਼ਕਲ ਖੰਡੇ ਅਤੇ ਬਾਰਾਂ ਟਾਹਣ੍ਹਾਂ ਦੇ ਵਿਚਕਾਰ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਇਕ ਚੁਕੋਰ ਦੇ ਵਿਚਕਾਰ ਇਕ ਹੋਰ ਟੇਢੀ ਚੁਕੋਰ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਜਿਸਦੇ ਸਿੰਫੋਨੀ ਬਾਹਰਲੀ ਚੁਕੋਰ ਦੀਆਂ ਬਾਹੀਆਂ ਦੇ ਵਿਚਕਾਰ ਲੱਗਦੇ ਹਨ, ਅਤੇ ਜਿਸਦੀ ਧੁੱਨੀ ਵਿਚੋਂ ਚਤੁਰਫ਼ੀਂ ਚਾਰ ਲੀਕਾਂ ਨਿਕਲਕੇ ਆਪਣੀਆਂ ਚੋਹਾਂ ਬਾਹੀਆਂ ਨੂੰ ਵਿਚਕਾਰੋਂ ਚੀਰਦੀਆਂ

ਹੋਈਆਂ ਸੂਈਆਂ ਵਾਂਝ ਬਾਹਰਲੀ ਚੁਕੋਰ ਦੇ ਸਿੰਡਿਆਂ ਵਿਚ ਜਾ ਰਲਦੀਆਂ ਹਨ। ਇਸ ਵਿਚ ਸਾਰੇ ਗ੍ਰਹਿ ਭਰੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਉਤੇ ਜੇਤਸੀ ਆਪਣੀ ਬੁੱਧੀ ਅਨੁਸਾਰ ਵਿਚਾਰ ਕਰਕੇ ਭੂਤ ਭਵਿੱਖਤ ਗੱਲਾਂ ਦੱਸਿਆ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਕੁਡਲੀ ਦਾ ਨਮੂਨਾ ਅੱਗੇ ਵੇਖੋ।

ਜਨਮ ਸਾਖੀ ਵਿਚ ਲਿਖਿਆ ਹੈ ਕਿ ਭਾਈ ਬਾਲਾ ਗੁਰੂ ਅੰਗਦ ਜੀ ਦੇ ਹੁਕਮ ਮੁਜਬ ਤਲਵੰਡੀ ਜਨਮ—ਪੱਤਰੀ ਲੱਭਣ ਗਿਆ, ਜੋ ਕਈ ਦਿਨਾਂ ਦੀ ਟੋਲ ਮਗਰੋਂ ਲੱਭੀ, ਅਤੇ ਜਿਸਨੂੰ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਹਜ਼ੂਰ ਪੈੜੇ ਮੌਖੇ ਨੇ ਗੁਰਮੁਖੀ ਅੱਖਰਾਂ ਵਿਚ ਕੀਤਾ। ਜਨਮ ਸਾਖੀ ਵਿਚ ਉਹ ਜਨਮ-ਪੱਤਰੀ ਦਿੱਤੀ ਨਹੀਂ ਹੋਈ, ਪਰ ਇਕ ਟੇਵਾ ਵੇਖਣ ਵਿਚ ਆਉਂਦਾ ਹੈ, ਜੋ ਇਸ ਜਨਮ ਸਾਖੀ ਦਾ ਜਾਇਆ ਮਲੂਮ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਬਹੁਤੇ ਲੋਕ ਇਸ ਟੇਵੇ ਨੂੰ ਵਿਖਾ ਕੇ ਇਹ ਕਹਿਆ ਕਰਦੇ ਹਨ ਕਿ ਇਹ ਟੋਵਾ ਭਾਈ ਬਾਲੇ ਵਾਲੀ ਜਨਮ ਸਾਖੀ ਨਾਲ ਮਿਲਦਾ ਹੈ, ਇਸ ਲਈ ਇਹ ਠੀਕ ਹੈ। ਇੱਥੇ ਅਸੀਂ ਵੇਖਦੇ ਹਾਂ ਕਿ ਇਹ ਗੱਲ ਕਿੱਥੋਂ ਤੀਕ ਠੀਕ ਹੈ।

ਉਹ ਟੇਵਾ ਇਹ ਹੈ :—

“ਟੇਵਾ ਕੱਤਕ ਪੂਰਨਮਾਸੀ ਦਾ”

ਸੰਮਤ ੧੫੨੬ ਮੱਘਰ ਦਿਨ ੯, ਬ੍ਰਹਮਪੁਤ ਵਾਰ, ਇਸਟ ੪੧ ਘੜੀਆਂ ੧੮ ਪਲ।

ਇਸ ਟੇਵੇ ਦੀਆਂ ਅਸਾਂ ਇਹ ਗੱਲਾਂ ਪੜਤਾਲਣੀਆਂ ਹਨ :—

੧. ਕੀ ਕੱਤਕ ਪੂਰਨਮਾਸੀ ਨੂੰ ਮੱਘਰ ਦਾ ਮਹੀਨਾ ਸੀ?
੨. ਕੀ ਉਸ ਦਿਨ ਮੱਘਰ ਦੀ ਨੋੰ ਤਰੀਕ ਸੀ?
੩. ਕੀ ਕੱਤਕ ਪੂਰਨਮਾਸੀ ਵਾਲੇ ਦਿਨ ਬ੍ਰਹਮਪੁਤ (ਵੀਰ) ਵਾਰ ਸੀ?

ਮੇਟਾ ਜਿਹਾ ਹਿਸਾਬ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਸੂਰਜ ਇਕ ਰਾਸ ਵਿਚ ਇਕ ਮਹੀਨਾ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ, ਇਸ ਲਈ ਸੂਰਜ ਨੂੰ ਵੇਖ ਕੇ ਇਹ ਦੱਸ ਦਿੱਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ ਕਿ ਏਹ ਟੇਵਾ ਕਿਸ

ਮਹੀਠੇ ਦਾ ਹੈ। ਟੇਵੇ ਵਿਚ ਵੇਖੋ ਕਿ ਸੂਰਜ ਕਿਹੜੇ ਖਾਨੇ ਵਿਚ ਹੈ। ਵਿਸਾਬ ਨੂੰ ਪਹਿਲਾ ਮਹੀਨਾ ਸਮਝ ਕੇ ਗਿਣਨ ਲੱਗ ਪਓ, ਸੂਰਜ 'ਦੇ ਖਾਨੇ ਦੇ ਨੰਬਰ ਜੋ ਮਹੀਨਾ ਆਵੇ ਉਸ ਮਹੀਨੇ ਦਾ ਇਹ ਟੇਵਾ ਸਮਝੋ। ਇਸ ਟੇਵੇ ਵਿਚ ਸੂਰਜ ਅੱਠਵੇਂ ਘਰ ਹੈ। ਇਸ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾ ਮਹੀਨਾ ਗਿਣਿਆ ਅੱਠਵਾਂ ਮਹੀਨਾ ਮੱਘਰ ਹੈ, ਜੇ ਇਸ ਟੇਵੇ ਦਾ ਮਹੀਨਾ ਹੈ। ਟੇਵੇ ਉੱਤੇ ਲਿਖਿਆ ਹੈ ਕਿ ਕੱਤਕ ਪੂਰਨਮਾਸੀ ਸੰ: ੧੫੨੬ ਨੂੰ ਮੱਘਰ ਦੀ ਨੌ ਤਰੀਕ ਅਤੇ ਬੁਹਸਪਤ ਵਾਰ ਸੀ। ਇਹ ਗੱਲਾਂ ਮੈਂ ਇੰਡੀਅਨ ਕੈਲੰਡਰ ਦੀ ਸਹਾਇਤਾ ਨਾਲ ਰੂਮ ਅਨੁਸਾਰ ਪਰਖਦਾ ਹਾਂ।'

D	W	A	B	C
੧.	੨੩	੩	੫੯	੨੮੯
੨੨੦	੩	੪੪੯੯	੯੮੪	੬੦੨
—	—	—	—	—
੨੯੩	੬	੮੫੫੮	੭੬੭	੮੪੬
		੧		
		੧੧੦		
		—		
		੮੬੯੯	ਬਿ: ਸੁਦੀ ੧੫	

ਅਰਥਾਤ ਸੰ: ੧੫੨੬ ਕੱਤਕ ਪੂਰਨਮਾਸੀ ਨੂੰ ਬੁਕਰਵਾਰ ੨੦ ਅਕਤੂਬਰ ਸੰ: ੧੪੬੯ ਈ: ਸੀ।

$$੮ \times ੧੦ = ੮੪੬ \times ੧੦ = ੮੪੬੦$$

੨.	ਜਮਾਂ.....	੧੨੦੯
	—	—
ਕੱਢੋ	—	—
		੫੬੬੭
		੧੧੦
	—	—
		੮੫੫੭ (ਸ)

ਸ + ਬਿ: = ਨਿਛੱਤ੍ਰ

$$\dots \text{ਨਿਛੱਤ੍ਰ} = ੮੫੫੭ + ੮੬੯੯$$

$$= ੨੨੬$$

ਅਰਥਾਤ ਕੱਤਕ ਪੂਰਨਮਾਸੀ ਨੂੰ ਅਸੁਨੀ (ਪਹਿਲਾ) ਨਿਛੱਤ੍ਰ ਸੀ।

- ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਪਾਠਕਾਂ ਦੀ ਸਮਝ ਵਿਚ ਇਹ ਹਿਸਾਬ ਨ ਆਵੇ, ਉਹ ਮੈਨੂੰ ਮਾਫ਼ ਰੱਖਣ ਕਿਉਂਕਿ ਇਹ ਹਰ ਇਕ ਦੀ ਸਮਝ ਵਿਚ ਨਹੀਂ ਆ ਸਕਦਾ।

D	W	Gh	P
੩.	੮੬	੨	੫
੧੮੬	੮	੫੬	੮੭
			੮
੨੭੩	੯	੧	੫੫
੧	੯		
— ੨੭੨	੬		
੨੮੩			
੨੧	੦		
		੬	

ਅਰਥਾਤ ਕੱਤਕ ਪੂਰਨਮਾਸੀ ਸੰ: ੧੫੨੬ ਨੂੰ ਸੁਕਰਵਾਰ ਕੱਤਕ ਦੀ ੨੧ ਪ੍ਰਵਿਸ਼ਟੇ ਸੀ।

ਹਣ ਅਸੀਂ ਟਾਕਰਾ ਕਰਦੇ ਹਾਂ :—

ਟੇਵੇ ਤੋਂ ਪਤਾ ਲੱਗਦਾ ਹੈ ਕਿ ਕੱਤਕ ਪੂਰਨਮਾਸੀ ਵਾਲੇ ਦਿਨ ਬ੍ਰਹਮਪੁਰਿ (ਵੀਰ) ਵਾਰ ਸੀ; ਪਰ ਹਿਸਾਬ ਤੋਂ ਸੁਕਰਵਾਰ ਸਿੱਧ ਹੁੰਦਾ ਸੀ।

ਟੇਵੇ ਦੇ ਸੂਰਜ ਤੋਂ ਇਹ ਟੇਵਾ ਮੱਘਰ ਮਹੀਨੇ ਦਾ ਸਿੱਧ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਅਤੇ ਟੇਵਾ ਦੱਸਦਾ ਹੈ ਕਿ ਕੱਤਕ ਪੂਰਨਮਾਸੀ ਮੱਘਰ ਦੀ ਨੋ ਤਰੀਕ ਨੂੰ ਸੀ, ਪਰ ਹਿਸਾਬ ਤੋਂ ਪਤਾ ਲੱਗਦਾ ਹੈ ਕਿ ਸੰਮਤ ੧੫੨੬ ਵਿਚ ਕੱਤਕ ਪੂਰਨਮਾਸੀ ੨੧ ਕੱਤਕ ਨੂੰ ਸੀ। ਕੈਸੀ ਹੈਰਾਨੀ ਦੀ ਗੱਲ ਹੈ ਕਿ ਟੇਵੇ ਵਿਚ ਪੂਰੇ ਮਹੀਨੇ ਦਾ ਛਰਕ ਪੈ ਗਿਆ। ਹਿਸਾਬ ਤੋਂ ਪਤਾ ਲੱਗਦਾ ਹੈ ਕਿ ਸੰਮਤ ੧੫੨੫ ਵਿਚ ਕੱਤਕ ਪੂਰਨਮਾਸੀ ੩ ਮੱਘਰ ਸੌਮਵਾਰ ਨੂੰ ਸੀ, ਪਰ ਇਸ ਤੋਂ ਵੀ ਟੇਵੇ ਦਾ ਸੁੱਧ ਹੋਣਾ ਸਿੱਧ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦਾ। ਅੰਤ ਵਿਚ ਇਹੋ ਹੀ ਕਹਿਣਾ ਪੈਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਕੱਤਕ ਪੂਰਨਮਾਸੀ ਵਾਲਾ ਟੇਵਾ ਮੂਲੋਂ ਹੀ ਅਸੁੱਧ ਹੈ।

ਹਣ ਮੈਂ ਇਸ ਟੇਵੇ ਨੂੰ ਛੱਡ ਕੇ ਜਨਮ ਸਾਖੀ ਦੀਆਂ ਕੁਝ ਕੁ ਤਰੀਕਾਂ ਨੂੰ ਜੋਤਸ ਦੀ ਕਸੋਟੀ ਉੱਤੇ ਲਾਉਂਦਾ ਹੈ। ਸੋਕ ਨਾਲ ਲਿਖਣਾ ਪੈਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਦੋ ਕੁ ਥਾਈਂ ਜੋ ਦਿਨ ਵਾਰ ਦਿੱਤੇ ਹਨ, ਉਹ ਮੂਲੋਂ ਹੀ ਅਸੁੱਧ ਹਨ। ਜਨਮ ਸਾਖੀ ਵਿਚੋਂ ਕੇਵਲ ਤਿੰਨ ਗੱਲਾਂ ਹੀ ਐਸੀਆਂ ਨਿਕਲੀਆਂ ਹਨ ਜੋ ਜੋਤਸ ਦਵਾਰਾ ਪਰਖੀਆਂ ਜਾ ਸਕਦੀਆਂ ਸਨ, ਸੁ ਤਿੰਨੋਂ ਹੀ ਅਸੁੱਧ ਹਨ। ਉਹ ਇਹ ਹਨ :—

੧. ਜਨਮ ਸਾਖੀ ਵਿਚ ਲਿਖਿਆ ਹੈ 'ਬਾਲਕ ਸਤਾਈਏ ਨਿਛੱਤ੍ਰ ਪੂਰੇ ਜਨਮਿਆ'। ਸਤਾਈਆਂ ਨਿਛੱਤ੍ਰ ਰੇਵਤੀ ਹੈ। ਪਰ ਹਿਸਾਬ ਦਵਾਰਾ ਪਿੱਛੇ ਸਿੱਧ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ ਕਿ

ਕੱਤਕ ਪੂਰਨਮਾਸੀ ਵਾਲੇ ਦਿਨ ਅਸੂਨੀ ਨਿਛੱਤ ਸੀ, ਜੋ ਪਹਿਲਾ ਨਿਛੱਤ ਹੈ, ਅਤੇ ਸ਼ਰਾਬੀਆ ਨਿਛੱਤ ਕਦਾਚਿਤ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦਾ।

੨. ਇਕ ਥਾਂ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਲਿਖਿਆ ਹੈ—‘ਸੰਮਤ ੧੫੪੪ ਮਿਤੀ ਮਾਘ ਸੁਦੀ ਸਤਮੀ ਵੀਰਵਾਰ ਸੁਲਤਾਨ ਪੁਰੋਂ ਤੁਰੇ’। ਹਿਸਾਬ ਦਵਾਰਾ ਇਸ ਦੀ ਵੀ ਪੜਤਾਲ ਕਰਦੇ ਹਾਂ :—

D	W	A	B	C
੮੫	੨	੨੯੯	੮੦੦	੨੨੫
੩੦੧	੦	੧੯੨੮	੬੨੪	੮੨੪
<hr/>				
੩੮੯		੨੨੨੧੭	੭੨੪	੮੯
		੨		
		੨੫		
<hr/>				
੨੨੪੪ ਬਿ: ਸੁਦੀ ਸੌਤ				

ਅਰਬਾਤ ਮਾਘ ਸੁਦੀ ਸੌਤ ਸੰਮਤ ੧੫੪੪ ਨੂੰ ਸੋਮਵਾਰ ਸੀ। ਸੋ ਜਨਮ ਸਾਖੀ ਦਾ ਵੀਰ ਵਾਰ ਹੋਲੇ ਜਿਹੇ ਚੱਟ੍ਠੇ ਰੇਹੜ ਦੇਣ ਵਾਲੀ ਗੱਲ ਹੈ।

੩. ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਦੀ ਪਹਿਲੀ ਉਦਾਸੀ ਦੇ ਆਰੰਭ ਵਿਚ ਇਉਂ ਆਉਂਦਾ ਹੈ ਕਿ “ਸੰਮਤ ੧੫੫੩ ਮਿਤੀ ਪੋਹ ਸੁਦੀ ਦੇ ਵੀਰ ਵਾਰ ਤਲਵੰਡੀਓਂ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਜੀ ਚੱਲਣ ਲੱਗੇ।” ਅਸੀਂ ਇਸ ਲੇਖ ਨੂੰ ਪੜਤਾਲਦੇ ਹਾਂ ਕਿ ਸੱਚ ਮੁੱਚ ਪੋਹ ਸੁਦੀ ਦੇ ਸੰਮਤ ੧੫੫੩ ਨੂੰ ਵੀਰ ਵਾਰ ਸੀ ਕਿ ਕੋਈ ਹੋਰ ਦਿਨ—

D	W	A	B	C
੨੬	੮	੩੨੪	੭੬੪	੨੪੯
੨੧੩	੦	੨੮੮੦	੬੦੮	੬੮੭
<hr/>				
੩੪੯	੮	੨੭੭੧	੬੦੨	੮੯੯
		੧੬		
		੬੨		
<hr/>				
੨੮੯ ਬਿਤ ਸੁਦੀ ਨੰ				

ਅਰਬਾਤ ਪੋਹ ਸੁਦੀ ਨੰ ਸੰਮਤ ੧੫੫੩ ਨੂੰ ਬੁੱਧਵਾਰ ਸੀ, ਨਾ ਕਿ ਵੀਰਵਾਰ।

ਸੋ ਜਨਮ ਸਾਖੀ ਦਾ ਇਹ ਲੇਖ ਵੀ ਅਸੁੱਧ ਸਿੱਧ ਹੋਇਆ:

ਆਪ ਹੈਰਾਨ ਹੋਵੇਗੇ, ਕਿ ਹਨੇਰ ਕਿਂਾ ਆ ਗਿਆ! ਭੁਲ ਇਕ ਹੋਈ, ਦੋ ਹੋਈਆਂ ਜਾਂ ਤਿੰਨ ਹੋਈਆਂ, ਇਹ ਕੀ ਅਨਰਥ ਹੈ! ਕਿ ਜਿਥੋਂ ਫੜੋ ਪਾਜ਼, ਜਿਥੋਂ ਪੜ੍ਹਾਲੇ ਝੂਠ ਹੀ ਨਿਕਲਦਾ ਹੈ? ਪਾਠਕ ਜੀ! ਇਸ ਦਾ ਵੀ ਕੀ ਕਾਰਨ ਹੈ। ਜਨਮ ਸਾਖੀ ਲਿਖਣ ਵਾਲੇ ਨੇ ਸੋਚਿਆ ਕਿ ਕਈ ਸੋ ਵਰ੍ਹੇ ਹੋ ਗਏ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਜੀ ਨੂੰ ਹੋਇਆਂ, ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਕੀ ਪਤਾ ਹੈ ਕਿ ਉਸ ਸੰਮਤ ਅਤੇ ਉਸ ਮਹੀਨੇ ਕਿਹੜਾ ਦਿਨ ਸੀ, ਕਿਹੜਾ ਨਿਛੱਤ੍ਰ ਸੀ ਜਾਂ ਕਿਹੜਾ ਟੇਵਾ ਸੀ ਜੋ ਮਨ ਆਇਆ ਲਿੱਖ ਦਿੱਤਾ। ਸਗੋਂ ਅਣਜਾਣ ਜਾਣਨਗੇ ਕਿ ਜਿਸ ਵਿਚ ਦਿਨਾਂ ਵਾਰਾਂ ਤਕ ਦਾ ਪਤਾ ਦਿੱਤਾ ਹੋਇਆ ਹੈ, ਉਹ ਜਨਮ ਸਾਖੀ ਜ਼ਰੂਰ ਹੀ ਸੱਚੀ ਹੋਵੇਗੀ। ਪਰ ਉਸ ਵਿਚਾਰੇ ਨੂੰ ਇਹ ਪਤਾ ਨਹੀਂ ਸੀ ਕਿ ਕਿਸੇ ਸਮੇਂ ਅੰਗਰੇਜ਼ਾਂ ਦਾ ਵੀ ਰਾਜ ਹੋ ਜਾਣਾ ਹੈ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਐਸੀਆਂ ਐਸੀਆਂ ਕਿਤਾਬਾਂ ਬਨਾਉਣੀਆਂ ਹਨ ਕਿ ਸੰਮਤ ੧੫੨੯ ਤਾਂ ਅਜੇ ਕੱਲ ਦੀ ਹੀ ਗੱਲ ਹੈ, ਪੁਰਾਣੇ ਤੋਂ ਪੁਰਾਣੇ ਸੰਮਤ ਦੀ ਵੀ ਜੰਤਰੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਕਿਤਾਬਾਂ ਨਾਲ ਬਣ ਸਕੇਗੀ। ਉਹ ਆਪਣੇ ਭਾਣੇ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਧੋਖਾ ਦੇ ਗਏ, ਪਰ ਅਸਲ ਗੱਲ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਉਸ ਧੋਖੇ ਨੇ ਹੀ ਆਪਦਾ ਸਭ ਪਾਜ ਉਘੇੜ ਦਿੱਤਾ ਅਤੇ ਦੱਸ ਦਿੱਤਾ ਕਿ ਆਪ ਕਿਥੋਂ ਤੱਕ ਸੱਚੇ ਹਨ ਅਤੇ ਕਿਥੋਂ ਤੱਕ ਝੂਠੇ।

1. ਹਿਸਾਬ ਤੋਂ ਇਹ ਪਤਾ ਲਗਦਾ ਹੈ ਕਿ ਕੱਤਕ ਪੁਰਨਮਾਸੀ ਦੀ ਬਿੱਤ ਸੁੱਕਰਵਾਰ ਦਾ ਸੂਰਜ ਚੜ੍ਹਨ ਤੋਂ ਕੇਵਲ ਨੌਂ ਮਿੰਟ ਮਗਰੋਂ ਹੀ ਖਤਮ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਵੀਰਵਾਰ ਦਾ ਸੂਰਜ ਚੜ੍ਹਨ ਤੋਂ ਮਗਰੋਂ ਆਰੰਭ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਇਹ ਨਿਯਮ ਹੈ ਕਿ ਜਿਸ ਬਿਤ ਉਤੇ ਕੋਈ ਸੂਰਜ ਨਾ ਚੜ੍ਹੇ, ਉਹ ਬਿਤ ਮਾਰੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ, ਅਤੇ ਜਿਸ ਬਿਤ ਉਤੇ ਦੋ ਸੂਰਜ ਚੜ੍ਹਨ ਉਹ ਵੱਧ ਜਾਂਦੀ, ਅਰਥਾਤ ਦੋਵੇਂ ਦਿਨ ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ। ਕੱਤਕ ਦੀ ਸੁਦੀ ੧੫ ਦੀ ਬਿਤ ਵੀਰਵਾਰ ਦੇ ਸੂਰਜ ਚੜ੍ਹਨ ਤੋਂ ਮਗਰੋਂ ਲਗਦੀ ਹੈ, ਅਤੇ ਸੁੱਕਰਵਾਰ ਸੂਰਜ ਚੜ੍ਹਦਿਆਂ ਹੀ ਖਤਮ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਇਹ ਸੂਰਜ ਦਾ ਹਿਸਾਬ ਉਜੈਨ ਦਾ ਹੈ। ਜੇਕਰ ਲਾਹੌਰ ਦਾ ਹਿਸਾਬ ਰੱਖੀਏ ਤਾਂ ਇਹ ਸੂਰਜ ਚੜ੍ਹਨ ਤੋਂ ਤਿੰਨ ਮਿੰਟ ਮਗਰੋਂ ਹੀ ਖਤਮ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ, ਅਤੇ ਕਸਮੀਰ ਦੇ ਹਿਸਾਬ ਪੰਜ ਮਿੰਟ ਸੂਰਜ ਚੜ੍ਹਨ ਤੋਂ ਮਗਰੋਂ। ਇਹ ਸਮਾਂ ਇਤਨਾ ਬੋੜਾ ਹੈ ਕਿ ਇਸ ਤੋਂ ਇਹ ਸ਼ੱਕ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ ਕਿ ਇਹ ਬਿੱਤ ਸੂਰਜ ਚੜ੍ਹਨ ਤੋਂ ਮਿੰਟ ਕੁ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਨਾ ਮੁਕ ਚੁਕੀ ਹੋਵੇ। ਜੇਕਰ ਐਸਾ ਹੋਵੇ ਤਾਂ ਇਹ ਬਿੱਤ ਮਾਰੀ ਜਾਵੇਗੀ, ਅਤੇ ਕੱਤਕ ਦੇ ਮਹੀਨੇ ਸੁਦੀ ੧੫ ਦੀ ਬਿੱਤ ਹੀ ਨਾ ਰਹੇਗੀ।

੮—ਇਤਿਹਾਸ ਸੰਬੰਧੀ ਭੁੱਲਾਂ

ਪਾਠਕ ਜੀ ! ਹੁਣ ਜੋਤਸ਼ ਸੰਬੰਧੀ ਗੱਲਾਂ ਨੂੰ ਛੁੱਡਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਤਾਂ ਕਿ ਇਤਿਹਾਸ ਸੰਬੰਧੀ ਗੱਲਾਂ ਵਾਸਤੇ ਵੀ ਕੁਝ ਜਗ੍ਹਾ ਬਚ ਰਹੇ ਇਹ ਇਕ ਚੇਤੇ ਰੱਖਣ ਵਾਲੀ ਗੱਲ ਹੈ ਕਿ ਹੋਰ ਕਿਸੇ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੀ ਭੁੱਲ ਵੀ ਭਾਵੇਂ ਕੁਝ ਘੱਟ ਬੁਰੀ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ, ਪਰ ਇਤਿਹਾਸ ਸੰਬੰਧੀ ਭੁੱਲ ਸਭ ਨਾਲੋਂ ਵੱਡੀ ਗਿਣੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਪਿਛੇ ਇਤਨੀਆਂ ਭੁੱਲਾਂ ਦਸੀਆਂ ਜਾ ਚੁਕੀਆਂ ਹਨ ਕਿ ਜੇਕਰ ਹੋਰ ਕੋਈ ਵੀ ਭੁੱਲ ਜਨਮ ਸਾਖੀ ਵਿਚ ਨਾ ਹੋਵੇ ਤਦ ਵੀ ਪਿਛਲੀਆਂ ਭੁੱਲਾਂ ਹੀ ਇਹ ਸਿੱਧ ਕਰ ਸਕਦੀਆਂ ਹਨ ਕਿ ਇਹ ਜਨਮ ਸਾਖੀ ਕਿਸੇ ਸੂਰਤ ਵਿਚ ਵੀ ਪਰਮਾਣੀਕ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦੀ। ਪਰ ਜਦ ਕਿ ਐਸੀਆਂ ਭੁੱਲਾਂ ਹੋਰ ਪਈਆਂ ਹੋਈਆਂ ਹੋਣ ਜੋ ਹਰ ਇਕ ਨੂੰ ਪਈਆਂ ਗਾਸਣ, ਤਦ ਕਦ ਦਿਲ ਕਰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਛੁੱਡ ਦਿੱਤਾ ਜਾਵੇ ? ਭਾਵੇਂ ਭੁੱਲਾਂ ਦਸਦੇ ਦਸਦੇ ਦਿਲ ਇਤਨਾ ਅੱਕ ਗਿਆ ਹੈ। ਪਰ ਐਡੀਆਂ ਐਡੀਆਂ ਮੋਟੀਆਂ ਭੁੱਲਾਂ ਵੇਖਕੇ ਇਹ ਵੀ ਸਹਾਰਿਆ ਨਹੀਂ ਜਾਂਦਾ ਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਉਤੇ ਬਗੈਰ ਰਤਾ ਭਰ ਧਿਆਨ ਦਿਤੇ ਦੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਛੁੱਡ ਦਿੱਤਾ ਜਾਵੇ, ਇਸ ਵਾਸਤੇ ਇਸ ਜਨਮ ਸਾਖੀ ਦਾ ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ ਦੀਆਂ ਵਾਰਾਂ ਨਾਲ ਬੋੜ੍ਹਾ ਜਿਹਾ ਟਾਕਰਾ ਕਰਕੇ ਮੈਂ ਫੇਰ ਆਪਣੇ ਮਜ਼ਮੂਨ ਦੀ ਲੜੀ ਨੂੰ ਫੜ ਲਵਾਂਗਾ।

ਭਾਈ ਬਾਲੇ ਵਾਲੀ ਜਨਮ ਸਾਖੀ ਵਿਚ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਮਦੀਨੇ ਜਾਣ ਦਾ ਹਾਲ ਐਸਾ ਲਿਖਿਆ ਹੈ ਕਿ ‘ਜਦ ਭਾਈ ਬਾਲਾ ਅਤੇ ਮਰਦਾਨਾ ਸਣੇ’ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਜੀ ਦੇ ਮਦੀਨੇ ਅੱਪੜੇ ਤਾਂ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਮਰਦਾਨੇ ਨੂੰ ਕਹਿਆ, ਕਿ ਜਾਹ ਜਿਆਰਤ ਕਰ ਆ, ਪਰ ਉਸਨੇ ਆਕੇ ਕਹਿਆ ਜੀ ਅੰਦਰ ਜਾਣਾ ਨਹੀਂ ਮਿਲਦਾ। ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਫੇਰ ਘਲਿਆ। ਜਾਂ ਉਹ ਗਇਆ ਤਾਂ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਜੀ ਅਤੇ ਬਾਲਾ ਦੋਵੇਂ ਗੋਰ ਦੀ ਵਲ ਪੈਰ ਕਰ ਸੁੱਤੇ, ਤਾਂ ਇਕ ਮੁੱਲਾਂ ਆਇਆ, ਆਇ ਕਰ ਦੇਖੇ ਤਾਂ ਕਿਆ ਦੇਖੇ ਜੋ ਦੋ ਜਣੇ ਗੋਰ ਦੀ ਵਲ ਪੈਰ ਕਰ ਸੁੱਤੇ ਹਨ, ਤਾਂ ਉਸ ਮੁੱਲਾਂ ਕਹਿਆ ਅਰੇ ਤੁਮ ਕੌਣ ਹੋਤੇ ਹੋ, ਰਸੂਲ ਦੀ ਕਬਰ ਤਰਫ ਪੈਰ ਕਰ ਸੁੱਤੇ ਹੋ, ਤਾਂ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਜੀ ਕਹਿਆ, ਭਾਈ ਹਮ ਥੱਕੇ ਪਏ ਆਹੇ, ਜਿਧਰ ਤੇਰੀ ਖੁਸ਼ੀ ਆਵੇ, ਉਧਰ ਪੈਰ ਘਸੀਟ ਕਰ ਦੇਹ, ਤਾਂ ਮੁੱਲਾਂ ਲਗਾ ਲੱਤਾਂ ਘਸੀਟਣ, ਜਿਉਂ ਪੈਰ ਘਸੀਟੇ,

ਤਿਉਂ ਗੋਰ ਘਸੀਟਦੀ ਨਾਲੇ ਫਿਰੇ ਤਾਂ ਮੁੱਲਾਂ ਛਿਬੇ ਹੋਇ ਕਰ ਕਹਿਆ ਅਰੇ ਈਹਾਂ ਸੇ ਤੁਮ
ਦੂਰ ਹੋਵੋ, ਯੇਹ ਮੁਕਾਮ ਮੁਹੰਮਦ ਰਸੂਲ ਕਾ ਹੈ। ਤਾਂ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਜੀ ਸ਼ਬਦ ਬੋਲਿਆ :—
ਤਿੰਲੰਗ ਮਹੱਲਾ ੧ “ਮੁਕਾਮ ਕਰ ਘਰ ਬੈਸਣਾ.....” ਆਦਿ।

ਇਸਦੇ ਮੁਕਾਬਲੇ ਉਤੇ ਵੇਖੋ ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ ਕੀ ਆਖਦੇ ਹਨ :—

“ਬਾਬਾ ਫਿਰ ਮੱਕੇ ਗਯਾ ਨੀਲ ਬਸਤ੍ਰ ਧਾਰੇ ਬਨਵਾਰੀ। ਆਸਾ ਹੱਥ ਕਿਤਾਬ ਕੱਢ
ਕੂਜਾ ਬਾਗ ਮੁਸੱਲਾ ਪਾਰੀ। ਬੈਠਾ ਜਾਇ ਮਸੀਤ ਵਿਚ ਜਿੱਬੇ ਹਾਜੀ ਹੱਜ ਗੁਜਾਰੀ। ਜਾਂ
ਬਾਬਾ ਸੁੱਤਾ ਰਾਤ ਨੂੰ ਵਲ ਮਹਿਤਾਬੇ ਪਾਇ ਪਸਾਰੀ। ਜੀਵਣ ਮਾਰੀ ਲੱਤ ਦੀ ਕੇੜ੍ਹਾ ਸੁੱਤਾ
ਕੁਫ਼ਨ ਕੁਫ਼ਾਰੀ। ਲੱਤਾਂ ਵਲ ਖੁਦਾਇਦੇ ਕਿਉਂ ਕਰ ਪਾਇਆ ਹੋਇ ਬਜਗਾਰੀ। ਟੰਗੋਂ ਪਕੜ
ਘਸੀਟਿਆ ਫਿਰਿਆ ਮੱਕਾ ਕਲਾ ਦਿਖਾਈ। ਹੋਇ ਹੈਰਾਨ ਕਰੇਨ ਜੁਹਾਰੀ ॥ ੩੨ ॥”

ਪਾਠਕ ਜੀ ! ਹੁਣ ਆਪ ਹੀ ਫੈਸਲਾ ਦਿਓ ਕਿ ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ ਸੱਚੇ ਜਾਂ ਜਨਮ
ਸਾਖੀ ਵਾਲਾ ਸੱਚਾ ? ਜਨਮ ਸਾਖੀ ਵਾਲਾ ਕਹਿੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਇਹ ਗੱਲ ਮਦੀਨੇ ਹੋਈ, ਪਰ
ਭਾਗ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ ਕਿ ਇਹ ਗੱਲ ਮੱਕੇ ਹੋਈ, ਹੁਣ ਕਿਸਨੂੰ ਸੱਚ ਮੰਨੀਏ ਅਤੇ
ਕਿਸ ਨੂੰ ਝੂਠ ? ਕਹਿਣਾ ਹੀ ਪਏਗਾ ਕਿ ਜਨਮ ਸਾਖੀ ਝੂਠੀ ਹੈ, ਪਰ ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ
ਸੱਚੇ ਹਨ।

ਅਗੇ ਵੇਖੋ ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ ਲਿਖਦੇ ਹਨ :—

‘ਪਰੀ ਨਿਸ਼ਾਨੀ ਕੌਸ ਦੀ ਮੱਕੇ ਅੰਦਰ ਪੂਜ ਕਰਾਈ।’

ਅੱਗੇ ਆਉਂਦਾ ਹੈ, ‘ਬਾਬਾ ਗਿਆ ਬਗਦਾਦ ਨੂੰ ਬਾਹਰ ਜਾਇ ਕੀਆ ਅਸਬਾਨਾ।’ ਇਨ੍ਹਾਂ
ਗੱਲਾਂ ਦਾ ਵੀ ਜਨਮ ਸਾਖੀ ਵਿਚ ਕੋਈ ਮੁਸਕ ਨਹੀਂ। ਇਸ ਤੋਂ ਸਿੱਧ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਇਕ
ਤਾਂ ਜਨਮ ਸਾਖੀ ਅਧੂਰੀ ਹੈ, ਦੂਜੇ ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ ਦੀ ਬਾਣੀ ਦੇ ਵਿਰੁੱਧ ਹੈ, ਇਸ ਲਈ
ਇਹ ਮੰਨਣ ਯੋਗ ਨਹੀਂ।

ਹੋਰ ਸੁਣੋ ! ਪਹਿਲੀ ਸਾਖੀ ਵਿਚ ਹੀ ਆਉਂਦਾ ਹੈ, ਗੁਰੂ ਦੇਵ ਜੀ ਦੀ ਜਨਮ ਪੱਤ੍ਰੀ
ਗੁਰੂ ਅੰਗਦ ਦੇਵ ਜੀ ਨੇ ‘ਜਾਂ ਖੇਲ੍ਹ ਕੇ ਵੇਖੀ ਤਾਂ ਅੱਖਰ ਸ਼ਾਸਤ੍ਰੀ ਹੈਨ’ ਤਾਂ ਗੁਰੂ ਅੰਗਦ ਦੀ
ਬੀਚਾਰ ਕੀਤੀ ਜੋ ਅਜਿਹਾ ਸਿੱਖ ਹੋਵੇ ਜੋ ਦੋਵੇਂ ਅੱਖਰ ਪੜ੍ਹਿਆ ਹੋਵੇ ਤਾਂ ਮਹਿਮਾ ਖਹਿਰਾ
ਉਹ ਦੋਵੇਂ ਅੱਛਰ ਪੜ੍ਹਿਆ ਹੈ ਅਤੇ ਦੋਵੇਂ ਅੱਛਰ ਲਿਖਦਾ ਹੈ।’ ਇਸ ਲੇਖ ਤੋਂ ਸਾਫ਼ ਸਿਧ
ਹੈ ਕਿ ਗੁਰੂ ਅੰਗਦ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਮਹਿਮੇ ਖਹਿਰੇ ਦੇ ਘਰ ਰਹਿੰਦੇ ਸਨ। ਪਰ ਪਾਠਕ ਜੀ !
ਇਸ ਗੱਲ ਨੂੰ ਆਪ ਹੀ ਖੜ੍ਹਰ ਸਾਹਿਬ ਜਾਕੇ ਪਰਖ ਸਕਦੇ ਹੋ ਕਿ ਆਇਆ ਇਹ ਸੱਗੀ ਹੈ
ਜਾਂ ਝੂਠੀ। ਜਿਸ ਵੇਲੇ ਆਪ ਖੜ੍ਹਰ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਕਿਸੇ ਵਸਨੀਕ ਪਾਸੋਂ ਪੁਛੋਗੇ ਕਿ ਗੁਰੂ
ਅੰਗਦ ਜੀ ਕਿਸ ਦੇ ਘਰ ਰਹਿੰਦੇ ਸਨ, ਤਾਂ ਉਹ ਕਟ ਉੱਤਰ ਦੇਵੇਗਾ ਕਿ ਗੁਰੂ ਜੀ ਮਾਈ
ਵਿਰਾਈ ਦੇ ਘਰ ਰਹਿੰਦੇ ਸਨ, ਜਿਸ ਦੇ ਪਤੀ ਦਾ ਨਾਮ ‘ਅਰੜਕ’ ਸੀ। ਉਹ ਇਹ ਵੀ
ਦਸ ਦੇਵੇਗਾ ਕਿ ਮਾਈ ਵਿਰਾਈ ਦੇ ਪਿਤਾ ਦਾ ਨਾਮ ਚੋਧਰੀ ਤਖਤ ਮਲ ਸੀ। ਪਤਾ ਨਹੀਂ

ਇਸ ਜਨਮ ਸਾਖੀ ਵਾਲੇ ਨੂੰ ਕਿੱਥੋਂ ਸੁਫਨਾ ਆ ਗਿਆ ਕਿ ਗੁਰੂ ਜੀ ਮਹਿਮੇ ਖਹਿਰੇ ਦੇ ਘਰ ਰਹਿੰਦੇ ਸਨ ! ਕੀ ਪਾਠਕ ਜੀ ! ਇਸ ਤੋਂ ਵਧਕੇ ਵੀ ਕੋਈ ਭੁੱਲ ਹੋ ਸਕਦੀ ਹੈ ? ਜੇਕਰ ਆਪ ਇਹ ਮੰਨੋਂਗੇ ਕਿ ਇਹ ਜਨਮ ਸਾਖੀ ਭਾਈ ਬਾਲੇ ਨੇ ਗੁਰੂ ਅੰਗਦ ਦੇਵ ਜੀ ਦੇ ਹਜ਼ੂਰ ਲਿਖਵਾਈ, ਤਦ ਇਹ ਕਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸਿੱਧ ਕਰੋਗੇ ਕਿ ਮਹਿ ਮੇਂ ਖਹਿਰੇ ਦਾ ਨਾਮ ਸੱਚ-ਮੁੱਚ ਉਸੇ ਜੀ ਦਾ ਨਾਮ ਹੈ ਜਿਸਦੇ ਘਰ ਗੁਰੂ ਜੀ ਆਪ ਰਹਿਆ ਕਰਦੇ ਸਨ ? ਕਦੀ ਇਹ ਸੰਭਵ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ ਕਿ ਖਾਸ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਵੇਲੇ ਹੀ ਗਲਤ ਗੱਲਾਂ ਲਿਖੀਆਂ ਜਾ ਸਕਣ ਜਦ ਕਿ ਬੱਚਾ ਬੱਚਾ ਉਦੋਂ ਜਾਣਦਾ ਸੀ ਕਿ ਗੁਰੂ ਜੀ ਕਿਸ ਦੇ ਘਰ ਰਹਿੰਦੇ ਸਨ ?

ਇਸ ਤੋਂ ਵਧਕੇ ਇਕ ਹੋਰ ਲੋਹੜਾ ਸੁਣੋ ! ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਜੀ ਦੀ ਮੰਗਣੀ ਦੀ ਸਾਖੀ ਵਿਚ ਇਸ ਵੇਲੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਨਾਨਕਿਆਂ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਆਉਂਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਸਾਖੀ ਵਿਚ ਐਸਾ ਲਿਖਿਆ ਹੈ “ਝੰਗੜ ਨਾਨਕੇ ਨੀਂਗਰ ਦੇ ਮਾਡਿਊ ਆਏ ਹੈਂ ।” ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਇਕ ਦੋ ਹੋਰ ਬਾਈਂ ਵੀ ਇਸ਼ਾਰੇ ਆਉਂਦੇ ਹਨ, ਪਰ ਕਿਤੇ ਇਹ ਠੀਕ ਠੀਕ ਨਹੀਂ ਦਸਿਆ ਕਿ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਨਾਨਕੇ ਮਾਝੇ ਦੇ ਕਿਸ ਪਿੰਡ ਸਨ । ਮਾਝੇ ਵਿਚ ਹਜ਼ਾਰਾਂ ਪਿੰਡ ਹਨ, ਕੀ ਸਬੱਬ ਹੈ ਕਿ ਡਾਂ ਬਾਲੇ ਨੇ ਜਾਣਦੇ ਬੁਝਦੇ ਹੋਏ ਵੀ ਉਸ ਪਿੰਡ ਦਾ ਨਾਮ ਨਹੀਂ ਦਸਿਆ ? ਪਰ ਪਾਠਕ ਜੀ ! ਇਸ ਵਿਚ ਵੀ ਇਕ ਭੰਤ ਹੈ । ਲਿਖਣ ਵਾਲੇ ਨੂੰ ਇਤਨਾ ਤਾਂ ਪਤਾ ਜ਼ਰੂਰ ਸੀ ਕਿ ਨਾਨਕੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਮਾਝੇ ਵਿਚ ਸਨ; ਪਰ ਚੁਕਿ ਪਿੰਡ ਦਾ ਠੀਕ ਪਤਾ ਨਹੀਂ ਸੀ ਇਸ ਲਈ ਉਸ ਗੱਲ ਨੂੰ ਪੱਕੀ ਕਰਨ ਵਾਸਤੇ ਇਕ ਝੂਠ ਚਾ ਮਾਰਿਆ ਕਿ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਨਾਨਕੇ ‘ਝੰਗੜ’ ਸਨ । ਪਰ ਪਾਠਕ ਜੀ ! ਇਸ ਗੱਲ ਦਾ ਵੀ ਆਪ ਹੀ ਫੈਸਲਾ ਕਰ ਸਕਦੇ ਹੋ, ਜਿਲਾ ਲਾਹੌਰ ਵਿਚ ਹੋਹਰ ਪਿੰਡੋਂ ਦੋ ਕੋਹ ਉਤੇ ਇਕ ਪਿੰਡ ‘ਡੇਰਾ ਚਾਹਲ’ ਕਰਕੇ ਵਜਦਾ ਹੈ, ਉਥੋਂ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਜੀ ਦਾ ਗੁਰਦਵਾਰਾ ਹੈ । ਏਸੇ ਕਰਕੇ ਡੇਹਰਾ ਪਦ ‘ਚਾਹਲ’ ਦੇ ਨਾਲ ਵਰਤਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ । ਅਸਲ ਨਾਮ ਪਿੰਡ ਦਾ ਚਾਹਲ ਸੀ, ਕਿਉਂਕਿ ਇਸ ਨੂੰ ਚਾਹਲ ਖੱਤ੍ਰੀਆਂ ਨੇ ਵਸਾਇਆ ਸੀ, ਪਰ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦਾ ਗੁਰਦਵਾਰਾ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ‘ਡੇਹਰਾ’ ਵੀ ਵਜਣ ਲੱਗ ਪਿਆ, ਉਥੇ ਜਾਕੇ ਜੇ ਆਪ ਉਸ ਗੁਰਦਵਾਰੇ ਦੀ ਸਾਖੀ ਪੁੱਛੋਗੇ ਤਾਂ ਹਰ ਕੋਈ ਆਪ ਨੂੰ ਇਹੋ ਹੀ ਦੱਸੇਗਾ ਕਿ ਇਥੇ ਚਾਹਲਾ ਖੱਤ੍ਰੀਆਂ ਦੇ ਘਰ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਜੀ ਦੇ ਨਾਨਕੇ ਸਨ ਅਤੇ ਫਿਰਦੇ ਤੁਰਦੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੋ ਵਾਰ ਇਥੇ ਆਏ ਸਨ ।

ਪਾਠਕ ਜੀ ! ਹੁਣ ਵਿਚਾਰਨ ਦੀ ਗੱਲ ਹੈ ਕਿ ਭਾਈ ਬਾਲੇ ਵਾਲੀ ਜਨਮ ਸਾਖੀ ਕਿਥੋਂ ਤੀਕ ਪਰਮਾਣੀਕ ਹੈ । ਜਿਸ ਜਨਮ ਸਾਖੀ ਵਿਚ ਐਸੀਆਂ ਮੋਟੀਆਂ ਮੋਟੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਵੀ ਗਲਤ ਹੀ ਲਿਖੀਆਂ ਹੋਈਆਂ ਹੋਣ, ਉਹ ਜਨਮ ਸਾਖੀ ਭਲਾ ਕਦ ਪਰਮਾਣੀਕ ਮੰਨੀ ਜਾ ਸਕਦੀ ਹੈ । ਰਹਿ ਰਹਿਕੇ ਸ਼ੋਕ ਉਨ੍ਹਾਂ ਸੱਜਣਾਂ ਉਤੇ ਆਉਂਦਾ ਹੈ ਜੋ ਏਨ੍ਹਾਂ ਭੁੱਲਾਂ ਨੂੰ ਜਾਣਦੇ ਹੋਏ ਵੀ ਇਸ ਗੱਲ ਉਤੇ ਹੱਠ ਕਰੀ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਕਿ ਭਾਈ ਬਾਲੇ ਵਾਲੀ ਜਨਮ ਸਾਖੀ ਵਿਚ ਕਿਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀ ਕੋਈ ਭੁੱਲ ਨਹੀਂ ਹੈ ।

ਆਉ ਪਾਠਕ ਜੀ ! ਇਕ ਹੋਰ ਹਨੇਰ ਆਪ ਨੂੰ ਦਸੀਏ । ਜਨਮ ਸਾਖੀ ਲਿਖਣ

ਵਾਲੇ ਨੇ ਤਾਂ ਥਾਂ ਥਾਂ ਅੱਖੀਂ ਘੱਟਾ ਪਾਇਆ ਹੈ, ਪਰ ਉਸ ਦੀ ਪੇਸ਼ ਕੋਈ ਨਹੀਂ ਜਾਂਦੀ, ਪਾਜ਼ ਉਘੜ ਹੀ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਜਦ ਗੁਰੂ ਜੀ ਪਾਕ ਪਟਣ ਆਉਂਦੇ ਹਨ ਤਾਂ ਭਾਈ ਬਾਲਾ ਗੁਰੂ ਜੀ ਪਾਸੋਂ ਪੱਛਦਾ ਹੈ : ‘ਗੁਰੂ ਜੀ ! ਫਰੀਦ ਸ਼ਾਹ ਤਾਂ ਅਗੋਂ ਹੀ ਪੁਰਾ ਹੋ ਗਿਆ ਹੈ’ ਤਾਂ ਗੁਰੂ ਜੀ ਕਹਿਆ ‘ਭਾਈ ਬਾਲਾ ਫਰੀਦ ਦੀ ਸਤਮੀ ਜਗ੍ਹਾ ਹੈ ਸ਼ੇਖ ਬ੍ਰਹਮ, ਪਰ ਭਲਾ ਫਕੀਰ ਹੈ ।’ ਪਰ ਪਾਠਕ ਜੀ ! ਆਉ ਅਸੀਂ ਇਸ ਲੇ ਨੂੰ ‘ਜਵਾਹਰ ਫਰੀਦ’ ਆਦਿ ਦੇ ਲੇਖਾਂ ਨਾਲ ਪਰਖੀਏ ਕਿ ਇਹ ਲੇਖ ਸੱਚ ਮੁਚ ਹੀ ਸਚਾ ਹੈ ਜਾਂ ਇਸ ਵਿਚ ਵੀ ਕੁਝ ਝੂਠ ਹੈ। ‘ਗੁਲਜ਼ਾਰ ਫਰੀਦੀ’ ਦਾ ਕਰਤਾ ਜੋ ਬਾਬਾ ਫਰੀਦ ਜੀ ਦੀ ਉਲਾਦ ਵਿਚੋਂ ਹੈ, ਇਸ ਗੱਲ ਨੂੰ ਖੁਲ੍ਹੇ ਅੱਖਰਾਂ ਵਿਚ ਮੰਨਦਾ ਹੈ ਕਿ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਜੀ ਸ਼ੇਖ ਬ੍ਰਹਮ ਜੀ ਨੂੰ ਮਿਲੇ ਅਤੇ ਆਪੇ ਵਿਚ ਗੋਸ਼ਟ ਹੋਈ ਪਰ ਉਹ ਇਸ ਬਾਤ ਨੂੰ ਨਹੀਂ ਮੰਨਦਾ ਕਿ ਸ਼ੇਖ ਬ੍ਰਹਮ ਜੀ ਬਾਬਾ ਫਰੀਦ ਦੀ ਸੱਤਵੀਂ ਥਾਂ ਸਨ । ਮੈਂ ਹੇਠਾਂ ‘ਗੁਲਜ਼ਾਰ ਫਰੀਦੀ’ ਵਿਚੋਂ ਗਈ ਨਸ਼ੀਨਾਂ ਦੇ ਨਾਮ ਤਰਤੀਬ ਵਾਰ ਦੇਂਦਾ ਹਾਂ :—

ਬਾਬਾ ਫਰੀਦ

ਖਵਾਜਾ ਬਦਰ ਦੀਨ	ਸਮਾਏ ੯੯੮ ਹਿਜਰੀ ਨੂੰ
ਸ਼ਾਹ ਅਲਾਊੱਦੀਨ	“ ੧੨੩ ”
ਦੀਵਾਨ ਮੁਇੱਜਦੀਨ	“ ੧੪੯ ”
ਦੀਵਾਨ ਮੁਹੰਮਦ ਛਜੀਲ	“ ੧੫੯ ”
ਦੀਵਾਨ ਮੁਨਵਰ ਸ਼ਾਹ	“ ੧੦੯ ”
ਦੀਵਾਨ ਨੂਰਦੀਨ	“ ੧੨੪ ”
ਦੀਵਾਨ ਬਹਾਊਦੀਨ	“ ੧੪੨ ”
ਦੀਵਾਨ ਹਜ਼ਰਤ ਯੂਨਸ	“ ੧੫੯ ”
ਦੀਵਾਨ ਐਹਮਦ ਸ਼ਾਹ	“ ੧੮੫ ”
ਦੀਵਾਨ ਪੀਰੂ ਅੱਤਾ ਉੱਲਾ	“ ੧੮੫ ”
ਦੀਵਾਨ ਸ਼ੇਖ ਮੁਹੰਮਦ	“ ੧੯੭ ”
ਦੀਵਾਨ ਇਬਰਾਹੀਮ	

ਇਨ੍ਹਾਂ ਥਾਰੂਵੇਂ ਸੱਜਾਦਾਂ ਨਸ਼ੀਨ ਜੀ ਨੂੰ ਦੀਵਾਨ ਇਬਰਾਹੀਮ ਜੀ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ‘ਬਾਬਾ ਬ੍ਰਹਮ’, ‘ਸ਼ੇਖ ਬ੍ਰਹਮ’ ਅਤੇ ‘ਦੁਜਾ ਫਰੀਦ’ ਵੀ ਆਖਦੇ ਸਨ, ਆਪ ਪਹੁੰਚੇ ਹੋਏ ਫਕੀਰ ਅਤੇ ਖੁਦਾ ਦੋਸਤ ਸਨ । ਆਪ ਨੂੰ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਜੀ ਮਿਲੇ ਅਤੇ ਗੋਸ਼ਟ ਕੀਤੀ । ਜਨਮ ਸਾਖੀ ਲਿਖਣ ਵਾਲੇ ਦੀ ਚਲਾਕੀ ਵੇਖੋ, ਭਟ ਲਿਖ ਮਾਰਿਆ ਕਿ ਸ਼ੇਖ ਬ੍ਰਹਮ ਜੀ ਬਾਬਾ ਫਰੀਦ ਜੀ ਤੋਂ ਸੱਤਵੀਂ ਥਾਂ ਸਨ । ਆਪ ਨੇ ਰਤਾ ਨਾ ਵਿਚਾਰਿਆ ਕਿ ਕਿਸੇ ਦਿਨ ਇਹ ਪਾਜ਼ ਜਹੂਰ ਉਘੜ ਜਾਵੇਗਾ, ਲੁਕਿਆ ਕਦੇ ਵੀ ਨਹੀਂ ਰਹਿਣਾ ।

ਲਓ ਪਾਠਕ ਜੀ ! ਇਕ ਹੋਰ ਚਿੜ ਚਿੜੀ ਦੀ ਕਹਾਣੀ ਲਓ । ਜਨਮ ਸਾਖੀ ਵਿਚ

لਿਖਿਆ ਹੈ ਕਿ ਜਦ ਗੁਰੂ ਜੀ 'ਉੱਚ' ਪਿੰਡ ਗਏ ਤਾਂ ਓਬੋਂ ਦੇ ਪੀਰ ਸੱਯਦ ਜਲਾਲ
 ਨਾਲ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੀ ਗੋਸਟ ਹੋਈ, ਜਿਸ ਵਿਚ ਸੱਯਦ ਜੀ ਨੂੰ 'ਗੁਰਮੁਖ' ਪਦ ਦੇ ਅਰਥ
 ਨ ਆਏ। ਜਦ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਵੀ ਨ ਦਸੇ ਤਾਂ ਪੀਰ ਜੀ ਅਰਥ ਪੁਛਣ ਵਾਸਤੇ ਤੁਰ
 ਪਏ। "ਤਾਂ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਜੀ ਕਹਿਆ ਪੀਰ ਜੀ! ਤੁਸੀਂ ਕਿਥੇ ਜਾਂਦੇ ਹੋ? ਤਾਂ ਪੀਰ
 ਜੀ ਕਹਿਆ ਅਸੀਂ ਗੁਰਮੁਖਾਂ ਦਾ ਜਵਾਬ ਲੈਣ ਜਾਂਦੇ ਹਾਂ, ਤਾਂ ਫੇਰ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਜੀ
 ਕਹਿਆ ਤੁਸੀਂ ਕਿਥੇ ਜਾਂਦਿਗੇ? ਤਾਂ ਪੀਰ ਜੀ ਕਹਿਆ ਜੀ ਅਸੀਂ ਮੱਕੇ ਜਾਵਾਂਗੇ,.....
 ਤਾਂ ਸੱਯਦ ਜਲਾਲ ਜਾਇ ਜਹਾਜ਼ ਚੜ੍ਹਿਆ, ਤਾਂ ਇਕ ਪਹਾੜ ਨਜ਼ਰ ਆਇਓ ਸੁ ਤਾਂ
 ਸੱਯਦ ਜਲਾਲ ਕਹਿਆ, ਜਹਾਜ਼ ਇਸ ਪਹਾੜ ਨਾਲ ਲਗੇ ਤਾਂ ਇਹ ਪਹਾੜ ਵੀ ਦੇਖ
 ਜਾਈਏ। ਤਾਂ ਝਖੜ ਵਗਿਆ, ਸੋ ਜਹਾਜ਼ ਉਸੇ ਪਹਾੜ ਨਾਲ ਜਾਇ ਲਗਿਆ ਤਾਂ ਜਹਾਜ਼
 ਵਿਚੋਂ ਹੋਕਾ ਮਿਲਿਆ, ਯਾਰੋ ਜਿਸ ਨੇ ਉਤਰਨਾ ਹੋਵੇ ਸੋ ਉਤਰ ਪਵੇ, ਤਾਂ ਸੱਯਦ ਜਲਾਲ
 ਹੋਕਾ ਸੁਣ ਕੇ ਉਤਰ ਪਿਆ, ਤਾਂ ਜਹਾਜ਼ ਰਵਾਨਾ ਹੋਇਆ। ਪੀਰ ਪਹਾੜ ਉਤੇ ਜਾਇ
 ਚੜ੍ਹਿਆ, ਜਾਏ ਕਰ ਦੇਖੋ ਤਾਂ ਭਲੀਆ ਵਸਤੂ ਲਖੀਆ ਹੈ ਸੁ ਅਤੇ ਹੱਫੀਆ ਸੇਜਾਂ ਵਢਾਵਣੇ
 ਵਿਛੇ ਪਏ ਹੈਨ ਪਰ ਰਹਿਣ ਵਾਲਾ ਕੋਈ ਨਹੀਂ। ਤਾਂ ਪੀਰ ਮਨ ਵਿਚ ਜਾਤਾ ਜੋ ਇਹ
 ਸਮੱਗ੍ਰੀ ਹੈ ਤਾਂ ਰਹਿਣ ਵਾਲਾ ਭੀ ਕੋਈ ਹੋਸੀ। ਤਾਂ ਫੇਰ ਸੱਯਦ ਜਲਾਲ ਆਇ ਕਰ
 ਲਗਾ ਸਮੁੰਦਰ ਦੀਆਂ ਲਹਿਰਾਂ ਦਾ ਤਮਾਸ਼ਾ ਦੇਖਣ। ਦੇਖ ਤਾਂ ਸਮੁੰਦਰ ਵਿਚ ਮੀਂਹ ਵਰਸਦਾ
 ਹੈ। ਤਾਂ ਪੀਰ ਦੇ ਦਿਲ ਵਿਚ ਗੁਜਰੀ, ਜੋ ਐ ਖੁਦਾਇ, ਇਹ ਤੇਰੇ ਘਰ ਵੱਡਾ ਨਿਆਉਂ
 ਹੈ, ਜਿਥੇ ਲੋੜੀਂਦਾ ਹੈ ਤਿਥੇ ਨਹੀਂ ਵਰਸਦਾ, ਅਤੇ ਜਿਥੇ ਲੋੜੀਂਦਾ ਨਾਹੀਂ ਉਥੇ ਵਰਸਦਾ
 ਹੈ। ਤਾਂ ਮੀਂਹ ਵਰਸਣੋਂ ਰਹਿ ਗਿਆ। ਤਾਂ ਫਿਰ ਪਹਾੜ ਉਤੇ ਮਹਾਲਾਇਤ ਵਿਚ ਵਕਿਆ
 ਜਾਂ ਦੇਖੋ ਤਾਂ ਉਥੇ ਦੇ ਵਸਨੀਕ ਜੋ ਆਹੇ ਸੋ ਆਪੇ ਆਪਣੀ ਜਾਗ੍ਰਾ ਬੈਠੇ ਹਨ, ਸਾਇਆ
 ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਭਾਰੀ ਆਹਾ, ਜਿਸ ਨਾਲ ਮਥਾ ਲਗਾ ਤਿਸ ਪਾਸ ਬਹਿ ਗਿਆ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਕੁਦਰਤ
 ਨਾਲ ਹੱਡਾ ਭੇਜਨ ਉਤਰਿਆ, ਇਕ ਪੀਰ ਨੂੰ ਨਾ ਉਤਰਿਆ,.....ਸੱਯਦ
 ਜਲਾਲ ਭੁੱਖਾ ਰਿਹਾ, ਪਰ ਜਾਗਦਾ ਰਿਹਾ ਕਿ ਆਂਵਦੇ ਤਾਂ ਨਾਹੀਂ ਡਿੱਠੇ ਪਰ ਜਾਂਦੇ ਤੇ
 ਦਿੱਸਣ, ਤਾਂ ਪਰਭਾਤ ਹੋਣ ਤੇ ਆਈ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਉਡਾਰੀ ਦਾ ਵਕਤ ਹੋਇਆ, ਤਾਂ
 ਸੱਯਦ ਜਲਾਲ ਦੀਆਂ ਪਲਕਾਂ ਲੱਗ ਗਈਆਂ। ਤਾਂ ਪੀਰ ਬਹੁਤ ਬਿਸਮਾਦਗੀ ਦੇ ਘਰ ਹੋ
 ਗਿਆ, ਤਾਂ ਫੇਰ ਲਹਿਰਾਂ ਦਾ ਤਮਾਸ਼ਾ ਦੇਖਣ ਲੱਗਾ, ਜਾਂ ਦੇਖੋ ਤਾਂ ਇਕ ਜਹਾਜ਼ ਢੁਬਣ
 ਲੱਗਾ ਹੈ, ਤਾਂ ਪੀਰ ਦੇ ਦਿਲ ਵਿਚ ਗੁਜਰੀ ਜੋ ਐ ਖੁਦਾਇ, ਤੂੰ ਇਹ ਕਿਆ ਕਰਦਾ ਹੈ,
 ਕੋਈ ਰੰਨ ਪੁਤਰ ਛੱਡ ਆਇਆ ਹੈ, ਕਿਸੇ ਕਿਤੋਂ ਕਰਜ਼ ਕੱਢ ਵਸਤ ਪਾਈ ਹੈ, ਤੈਨੂੰ ਇਤਨਾ
 ਵੀ ਤਰਸ ਨਹੀਂ ਆਉਂਦਾ! ਤਾਂ ਜਹਾਜ਼ ਢੁਬਣੋਂ ਰਹਿ ਗਿਆ, ਜਾਏ ਪੱਤਣ ਲੱਗਾ, ਤਾਂ
 ਫੇਰ ਸੱਯਦ ਜਲਾਲ ਕਹਿਆ ਸਵੇਰੇ ਹੀ ਜਾਈਏ, ਜੋ ਆਂਵਦੇ ਤਾਂ ਦਿੱਸਣ, ਜਾਂ ਸੱਯਦ
 ਜਲਾਲ ਜਾਇ ਕਰ ਦੇਖੋ ਤਾਂ ਆਪੇ ਆਪਣੀ ਜਾਗ੍ਰਾ ਬੈਠੇ ਹਨ, ਤਾਂ ਫੇਰ ਉਸ ਪਾਸ ਬੈਠ
 ਗਿਆ, ਤਾਂ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਅਹਾਰ ਉਤਰਿਆ ਅਤੇ ਸੱਯਦ ਜਲਾਲ ਨੂੰ ਨ ਉਤਰਿਆ।"

ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀ ਬਹੁਤ ਲੰਮੀ ਸਾਖੀ ਹੈ, ਜਿਸਦਾ ਸਿੱਟਾ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਸੱਯਦ ਜੀ ਨੂੰ ‘ਗੁਰਮੁਖ’ ਪਦ ਦੇ ਅਰਥ ਇਨ੍ਹਾਂ ਮਹਾਤਮਾ ਪਾਸੋਂ ਮਿਲ ਗਏ, ਆਕੇ ‘ਨਾਉ’ ਧਰੀਕ ਹੋਇਆ ਲੱਗਾ ਗੁਰੂ ਗੁਰੂ ਜਪਣ। ਇਸ ਤੋਂ ਅਗਲੀ ਸਾਖੀ ਵਿਚ ਆਉਂਦਾ ਹੈ “ਤਾਂ ਬਾਲੇ ਪੁੱਛਿਆ ਗੁਰੂ ਜੀ, ਉਥੇ ਕੋਣ ਆਹੇ। ਤਾਂ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਜੀ ਕਹਿਆ, ਸੁਣ ਭਾਈ ਬਾਲਾ, ਉਥੇ ਨਾਰਦ ਗੁਸਾਈਂ ਦੇ ਸਿੱਖ ਸੰਗਤ ਆਹ” ॥

ਕਿਉਂ ਪਾਠਕ ਜੀ ! ਕੁਝ ਪਤਾ ਲੱਗਾ ਕਿ ਇਹ ਆਦਮੀ ਕੋਣ ਸਨ ? ਇਹ ਨਾਰਦ ਗੁਸਾਈਂ ਦੇ ਸਿੱਖ ਸੇਵਕ ਸਨ, ਉਡਾਰੀ ਲੈ ਕੇ ਦਿਨ ਚੜ੍ਹਦੇ ਹੋ ਕਿਧਰੇ ਚਲ੍ਹ ਜਾਂਦੇ ਅਤੇ ਦਿਨ ਲੈਂਦਿਆਂ ਹੀ ਉੱਤਰ ਪੈਂਦੇ, ਭੋਜਨ ਦਾ ਕੋਈ ਫਿਕਰ ਕਰਨਾ ਹੀ ਨਾ ਪੈਂਦਾ, ਪੱਖੇ ਪਕਾਏ ਪਕਵਾਨ ਅਸਮਾਨੋਂ ਉੱਤਰ ਪੈਂਦੇ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਖਾ ਕੇ ਉਹ ਮਹਾਤਮਾ ਅੱਠੇ ਪਹਿਰ ਤ੍ਰਿਪਤੇ ਹੈਂਹਦੇ। ਮਲੂਮ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਜਨਮ ਸਾਖੀ ਲਿਖਣ ਵਾਲੇ ਨੂੰ ਇਹ ਖਿਆਲ ਆਇਆ ਹੋਵੇਗਾ, ਕਿ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੂੰ ਜੇਕਰ ਨਾਰਦ ਗੁਸਾਈਂ ਨਾਲ ਵੀ ਮਿਲਾਇਆ, ਕਲੂ ਨਾਲ ਵੀ, ਜੇਕਰ ਨਾਰਦ ਦੀ ਸੰਗਤ ਨਾਲ ਨ ਮਿਲਾਏ, ਤਾਂ ਜਨਮ ਸਾਖੀ ਅਪੂਰੀ ਹੀ ਸਮਝੀ ਜਾਉ। ਪਰ ਜਨਮ ਸਾਖੀ ਲੱਗ-ਬੱਗ ਹੁਣ ਮੁਕਣ ਉੱਤੇ ਆਈ ਹੋਈ ਸੀ, ਇਸ ਲਈ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੂੰ ਤਾਂ ਟਾਪੂ ਵਿਚ ਨਾ ਘੱਲਿਆ, ਪੀਰ ਜੀ ਨੂੰ ਹੀ ਘੱਲ ਦਿੱਤਾ ਕਿ ਆ ਕੇ ‘ਸੰਗਤ’ ਦਾ ਹਾਠ ਸੁਣਾ ਹੀ ਦੇਣਗੇ। ਪਰ ਸਾਨੂੰ ਐਸੀਆਂ ਸਾਖੀਆਂ ਨਾਲ ਕੋਈ ਵਾਸਤਾ ਨਹੀਂ। ਅਸਾਂ ਵੇਖਣਾ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਸੱਯਦ ਜਲਾਲ ਜੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਜੀ ਦੇ ਵੇਲੇ ਹੋਏ ਵੀ ਹਨ ਜਾਂ ਨਹੀਂ। ਇਤਨਾ ਤਾਂ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ ਕਿ ‘ਉਚ’ ਨਗਰ ਵਿਚ ਸੱਯਦ ਜਲਾਲ ਨਾਮੀ ਇਕ ਪੀਰ ਹੋਇਆ, ਪਰ ਉਹ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਜੀ ਦੇ ਵੇਲੇ ਨਹੀਂ ਹੋਇਆ। ਜਿਸ ਵੇਲੇ ਬਾਬਾ ਫਰੀਦ ਜੀ ਪਾਕਪਟਨ ਵਿਚ ਅਤੇ ਬਾਬਾ ਬਹਾਉਂਦੀਨ ਜੀ ਮੁਲਤਾਨ ਵਿਚ ਹੋਏ ਹਨ, ਉਦੋਂ ਹੀ ਸੱਯਦ ਜਲਾਲ ਜੀ ‘ਉਚ’ ਨਗਰ ਵਿਚ ਰਹਿੰਦੇ ਸਨ। ਹੁਣ ਪਤਾ ਨਹੀਂ, ਤਿੰਨ ਕੁ ਸੌ ਵਰ੍ਹੇ ਦਾ ਗੁਰਿਆ ਹੋਇਆ ਪੀਰ ਭਾਈ ਬਾਲੇ ਨੂੰ ਆਕੇ ਕੀਕੂੰ ਮਿਲ ਗਿਆ, ਅਤੇ ਨਾਰਦ ਗੁਸਾਈਂ ਦੀ ਸੰਗਤ ਨੂੰ ਮਿਲਣ ਦੀ ਸਾਖੀ ਕਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸੁਣਾਈ ? ਸਾਫ ਸਿੱਧ ਹੈ ਕਿ ਜਨਮ ਸਾਖੀ ਲਿਖਣ ਵਾਲੇ ਨੇ ਗੱਪ ਹੀ ਚਲਾਈ ਹੈ।

ਇਹ ਜਿਤਨੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਆਪ ਜੀ ਨੂੰ ਦੱਸੀਆਂ ਗਈਆਂ ਹਨ, ਨਿੱਕੀਆਂ ਹੀ ਹਨ, ਹੁਣ ਅਸੀਂ ਵੱਡੀ ਗੱਲ ਵੱਲ ਆਉਂਦੇ ਹਾਂ। ਪਾਠਕ ਜੀ ! ਚਰਾ ਵੇਖਣਾ ਕਿ ਇਸ ਜਨਮ ਸਾਖੀ ਵਾਲੇ ਨੇ ਇਤਿਹਾਸ ਦਾ ਕੈਸਾ ਸਤਿਆਨਾਸ ਕੀਤਾ ਹੋਇਆ ਹੈ, ਅਤੇ ਥਾਂ ਥਾਂ ਕੈਸੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਕੀਤੀਆਂ ਹੋਈਆਂ ਹਨ। ਲਿਖਿਆ ਹੈ ਕਿ ਜਦ ਗੁਰੂ ਜੀ ਕੁਰਬਾਤਰ ਦੇ ਪਾਂਡਿਆਂ ਨੂੰ ਜਿੱਤਿਆ, ਤਾਂ ਬ੍ਰਹਮ ਖਾਂ ਲੋਦੀ ਦੇ ਇਕ ਹਿੰਦੂ ਮੁਸਦੀ ਨੇ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਪਾਸ ਜਾ ਗਿਲਾ ਕੀਤਾ ਕਿ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨਾ ਬੇਦ ਨੂੰ ਮੰਨਦੇ ਹਨ ਨ ਕਤੇਬ ਨੂੰ, ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਨੇ ਹੋਰ ਵੀ ਕਈ ਫ਼ਕੀਰ ਫੜੇ ਹੋਏ ਸਨ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੂੰ ਵੀ ਫੜਕੇ ਕੇਦ ਕਰ ਦਿੱਤਾ, ਅਤੇ ਸਵਾ ਮਣ ਕਟਕ

ਪੀਂਹਣ ਨੂੰ ਦਿੱਤੀ। ਪਰ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੀ ਚੱਕੀ ਆਪ ਮੁਹਾਰੀ ਪਈ ਫਿਰੇ। ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਨੂੰ ਪਤਾ ਲੱਗਾ ਕਿ ਗੁਰੂ ਜੀ ਹੀ ਦੋਲਤ ਖਾਂ ਲੋਦੀ ਦੇ ਸੌਦੀ ਸਨ, ਇਸ ਲਈ ਹੋਰ ਵੀ ਕਰੜਾਈ ਹੋਣ ਲੱਗੀ। ਪਰ ਜਸ ਵੇਲੇ ਉਸਨੇ ਅਜਮਤ ਦਾ ਹਾਲ ਸੁਣਿਆ ਤਾਂ ਛੱਡ ਦੇਣ ਦਾ ਹੁਕਮ ਦਿੱਤਾ, ਪਰ ਗੁਰੂ ਜੀ ਬੰਦੀ-ਖਾਨੇ ਵਿਚੋਂ ਨਾ ਨਿਕਲੇ। “ਤਾਂ ਬਾਲੇ ਕਹਿਆ ਗੁਰੂ ਜੀ ਹੁਣ ਤੁਸੀਂ ਏਥੋਂ ਉੱਠੋ, ਅਟਕ ਤਾਂ ਕਾਈ ਨਹੀਂ, ਤਾਂ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਜੀ ਕਹਿਆ ਸੁਣ ਭਾਈ ਬਾਲ! ਅਸਾਂ ਨੂੰ ਕਰਤਾਰ ਦਾ ਹੁਕਮ ਏਵੇਂ ਹੈ ਜੋ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਸ਼ਫ਼ਾ ਇਥੋਂ ਉਠਾਇ ਦੇਵੀਏ ਤਾਂ ਅਸੀਂ ਇਥੋਂ ਉਠੀਏ। ਤਾਂ ਬਾਲੇ ਕਹਿਆ ਗੁਰੂ ਜੀ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਸ਼ਫ਼ਾ ਕਦ ਇਥੋਂ ਉਠੇਗੀ? ਤਾਂ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨਾਨਕ ਜੀ ਕਹਿਆ ਭਾਈ ਬਾਲ! ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਸ਼ਫ਼ਾ ਉੱਠਣ ਵਿਚ ਸੱਤ ਮਹੀਨੇ ਤੇ ਸਤਾਰਾਂ ਦਿਨ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ ਤਾਂ ਫੇਰ ਬਾਲੇ ਕਹਿਆ ਗੁਰੂ ਜੀ ਕਿਉਂ ਕਰ ਹੋਵੇਗੀ? ਤਾਂ ਗੁਰੂ

ਜਿਨ ਸਿਰਿ ਸੋਹਨਿ ਪਟੀਆ ਮਾਗੀ ਪਾਇ

ਸੰਪੂਰ |.....

.....॥੭॥ ਤੇੜ ਪਟੋਲੇ ਸੁਥਣਾ
ਪਾਨੋ ਪਤਲੀਆਂ ਸੁਰਜ ਚੇਦ ਨ ਭਿੰਠੀਆਂ ਵਾਟੁ
ਨ ਜੁਲੰਦੜੀਆਂ। ਕਾਬਲ ਬੰਨ ਚਲਾਈਆਂ
ਕੂਕਾਂ ਘਤਦੀਆਂ ਲਸ਼ਕਰ ਢੁਕੇ ਸੈਦ ਪੁਰ
ਭੇਰੇ ਪਾਇ ਪੰਜ ਨੰਦ। ਪਾਣੀ ਭਰਨ ਨ ਆਵਨੀ
ਬਾਬਰ ਆਂਦੀਆਂ ਬੰਨ ॥੮॥

ਜਾਂ ਪੰਜ ਮਹੀਨੇ ਗੁਜਰੇ ਤਾਂ ਦੋਲਤ ਖਾਂ ਲੋਦੀ ਪਠਾਣ ਬਾਬਰ ਚਉਗੱਤੇ ਨੂੰ ਚੜਾਇ ਕਰ ਲੈ ਆਇਆ। ਕਰਨਾ ਸਾਹਿਬ ਦਾ ਹੋਇਆ ਲੋੜੀਏ, ਬਾਬਰ ਦੋਲਤ ਖਾਂ ਨੂੰ ਮਾਰਿਆ ਸੁਲਤਾਨਪੁਰ ਵਿਚ, ਤਾਂ ਅੱਗੇ ਚਲਿਆ, ਜਾਂ ਸੱਤ ਮਹੀਨੇ ਹੋਏ ਤਾਂ ਪਾਣੀ-ਪਤਿ ਲੜਾਈ ਹੋਈ, ਛੇਵੇਂ ਦਿਨ ਬ੍ਰਹਮ ਖਾਂ ਮੋਇਆ, ਸੱਤਵੇਂ ਦਿਨ ਬਾਬਰ ਦੀ ਦੋਹੀ ਫਿਰੀ, “ਬੰਦਾਂ ਹੋਈਆਂ ਵਿਚ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਜੀ ਭੀ ਆਏ।”

ਦਿੱਲੀ ਜਾ ਕੇ ਸੱਤਾਂ ਦਿਨਾਂ ਤੀਕ ਬਾਬਰ ਨੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦਾ ਕੋਈ ਪਤਾ ਨਾ ਪੁੱਛਿਆ, ਸੱਤਵੇਂ ਦਿਨ ਚਾਵਲਾਂ ਦੇ ਕੀੜੇ ਅਤੇ ਤਿੱਕਿਆਂ ਦੇ ਮੇਡਕ ਹੋ ਗਏ, ਬਾਬਰ ਨੇ ਬਬਰਚੀ, ਬਕੋਲ ਅਤੇ ਦਰੋਗੇ ਨੂੰ ਫੜ ਮੰਗਵਾਇਆ ਕਿ ਇਹ ਕੀ ਹਨੋਰ ਹੋਇਆ। ਬੰਦੀ ਖਾਨੇ ਦਾ ਦਰੋਗ ਮੀਰ ਬਿਲਾਵਲ ਨਿਗਾਹਵਾਨ ਸੀ, ਉਸਨੇ ਕਹਿਆ ਕਿ ਬੰਦੀ ਖਾਨੇ ਵਿਚ ਇਕ ਪੀਰ ਹੈ, ਇਹ ਕਿਤੇ ਉਸਦੀ ਹੀ ਕਰੋਪੀ ਦਾ ਫਲ ਨਾ ਹੋਵੇ? ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਨੇ ਮੀਰ ਹੁਸੈਨੀ ਕੰਤਵਾਲ ਨੂੰ ਰੱਬ ਦੇ ਕੇ ਘੱਲਿਆ, ਉਹ ‘ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਜੀ ਅਤੇ ਬਾਲਾ ਦੇਹਾਂ ਨੂੰ ਲੈ ਗਏ’ ਜਿਥੇ ਜਾ ਕੇ ਬਾਬਰ ਅਤੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਵਿਚ ਬਹੁਤ ਲੰਮੀ ਚਰਚਾ ਹੋਈ।

ਇਹ ਸੰਖੇਪ ਜੋ ਦੱਸਿਆ ਗਿਆ ਹੈ, ਜਨਮ ਸਾਖੀ ਦੀਆਂ ਤਿੰਨਾਂ ਸਾਖੀਆਂ ਦਾ ਹੈ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਸਾਖੀਆਂ ਵਿਚੋਂ ਹੇਠਲੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਸਿੱਧ ਹੁਦੀਆਂ ਹਨ :—

(੧) ਬਾਬਰ ਨੂੰ ਦੇਲਤ ਖਾਂ ਲੋਦੀ ਨੇ ਕਾਬਲੋਂ ਬੁਲਵਾਇਆ ਸੀ। (੨) ਦੋ ਮਹੀਨੇ ਚੱਠ ਕੇ ਬਾਬਰ ਸੁਲਤਾਨਪੁਰ ਪੁੱਜਾ। (੩) ਸੁਲਤਾਨਪੁਰ ਬਾਬਰ ਨੇ ਦੇਲਤ ਖਾਂ ਨੂੰ ਮਾਰਿਆ। (੪) ਸੁਲਤਾਨਪੁਰੋਂ ਪਾਣੀਪਤਿ ਤੌਰ ਦੋ ਮਹੀਨੇ ਲੱਗੇ। (੫) ਪਾਣੀਪਤਿ ਇਬਰਾਹੀਮ ਨਾਲ ਛੇ ਦਿਨ ਲੜਾਈ ਹੁੰਦੀ ਰਹੀ। (੬) ਇਬਰਾਹੀਮ ਸੱਤਵੇਂ ਦਿਨ ਮੋਇਆ ਅਤੇ ਬਾਬਰ ਦੀ ਦੇਹੀ ਫਿਰਿ। ਬਾਬਰ ਨੇ ਬਹੁਤ ਸਾਰੀ ਰਣੀਯਤ ਕਰਕੇ ਦਿੱਲੀ ਦੇ ਬੰਦੀਖਾਨੇ ਸੁੱਟੀ। (੭) ਘੱਟ ਤੋਂ ਘੱਟ ਸੱਤ ਦਿਨ ਦਿੱਲੀ ਰਿਹਾ। (੮) ਸੱਤਵੇਂ ਦਿਨ ਚਾਵਲਾਂ ਦੇ ਕੀੜੇ ਅਤੇ ਤਿੱਕਿਆਂ ਡੱਡੂ ਹੋ ਗਏ। (੯) ਗੁਰੂ ਜੀ ਨਾਲ ਗੋਸ਼ਟ ਹੋਈ।

ਇਹ ਦਸ ਗੱਲਾਂ ਹਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਅਸਾਂ ਵਿਚਾਰ ਕਰਨੀ ਹੈ। ਇਸ ਹਮਲੇ ਸੰਬੰਧੀ ਗੱਲਾਂ ਤਾਂ ਭਾਵੇਂ ਕਈ ਹੋਰ ਇਤਿਹਾਸਾਂ ਵਿਚ ਵੀ ਦਿੱਤੀਆਂ ਗਈਆਂ ਹਨ, ਪਰ ਸਾਰਿਆਂ ਨਾਲੋਂ ਮੋਹਤਬਿਰ ਹਾਲ ਬਾਬਰ ਦਾ ਆਪਣਾ ਲਿਖਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਭਾਵੇਂ ਉਹ ਲੰਮਾ ਤਾਂ ਹੈ ਪਰ ਉਸ ਨਾਲੋਂ ਸੱਚਾ ਹਾਲ ਕਿਤੇ ਨਹੀਂ ਮਿਲਦਾ, ਇਸ ਲਈ ਇਥੇ ਉਸੇ ਦੀ ਲਿਖੀ ਕਿਤਾਬ 'ਤੋਜਕੇ ਬਾਬਰੀ' ਵਿਚੋਂ ਕੁਝ ਲੇਖ ਚੁਣ ਕੇ ਆਪ ਦੇ ਪੇਸ਼ ਕਰਦਾ ਹਾਂ :—

“ਸੁਕਰਵਾਰ ਸਫਰ ਮਹੀਨੇ ਪਹਿਲੀ ੯੩੨ ਹਿਜਰੀ ਨੂੰ ਜਦੋਂ ਸੂਰਜ ਮੇਖ ਗਈ ਵਿਚ ਸੀ, ਮੈਂ ਹਿੰਦੁਸਤਾਨ ਉਤੇ ਚੜ੍ਹਾਈ ਕਰ ਦਿੱਤੀ।”

ਆਪ ਤੁਰਨ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾ ਬਾਬਰ ਨੇ ਆਲਮ ਖਾਂ ਹਿੰਦੁਸਤਾਨ ਵੱਲ ਘੱਲਿਆ ਸੀ। ਉਸਨੇ ਆਉਂਦਿਆਂ ਹੀ ਦੇਲਤ ਖਾਂ ਤੇ ਉਸ ਦੇ ਪੁੱਤਰ ਗਾਜ਼ੀ ਖਾਂ ਨੂੰ ਪੰਜਾਬ ਦਾ ਮੁਲਕ ਸੰਪ ਕੇ ਬਾਕੀ ਸਰਦਾਰ ਨਾਲ ਲੀਤੇ ਅਤੇ ਜਾ ਦਿੱਲੀ ਘੇਰਾ ਪਾਇਆ। ਜਦ ਇਬਰਾਹੀਮ ਨੂੰ ਇਸ ਗੱਲ ਦਾ ਪਤਾ ਲੱਗ ਤਾਂ ਉਹ ਵੀ ਆਗਰਿਓਂ ਆਪਣੀ ਫੇਜ਼ ਲੈ ਕੇ ਵਧਿਆ। ਲੜਾਈ ਵਿਚ ਜਿੱਤ ਤਾਂ ਭਾਵੇਂ ਆਲਮ ਖਾਂ ਦੀ ਹੀ, ਪਰ ਇਕ ਬੇਅਕਲੀ ਕਰਕੇ ਹਾਰ ਗਿਆ। ਸਾਰੀ ਫੇਜ਼ ਲੁੱਟਣ ਡਾਹ ਦਿੱਤੀ ਅਤੇ ਆਪਣੇ ਪਾਸ ਕੁਝ ਵੀ ਨਾ ਰਖਿਆ। ਇਬਰਾਹੀਮ ਨੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਬੋਝੇ ਵੇਖ ਕੇ ਹਾਬੀ ਸਾਹਮਣੇ ਕੀਤਾ ਅਤੇ ਮਗਰੋਂ ਚੁਣਵੇਂ ਸਰਦਾਰ ਕੀਤੇ। ਆਲਮ ਖਾਂ ਦੇ ਬੋਡੇ, ਜਹੇ ਆਦਮੀ ਨੱਠ ਉਠੇ, ਨਾਲ ਹੀ ਆਲਮ ਖਾਂ ਵੀ ਨੱਠਾ। ਬਸ ਫੇਰ ਕੀ ਸੀ, ਸਾਰੀ ਫੇਜ਼ ਨੂੰ ਭਾਜ ਪੈ ਗਈ। ਜਾਂ ਸਾਰੇ ਪੰਜਾਬ ਨੂੰ ਮੁੜੇ, ਤਾਂ ਅੱਗੇ ਦੇਲਤ ਖਾਂ ਆਕੀ ਹੋਇਆ ਹੋਇਆ ਸੁਣਿਆ, ਵਿਚਾਰੇ ਟੱਕਰਾਂ ਖਾਂਦੇ-ਖਾਂਦੇ ਬਾਬਰ ਨੂੰ ਹੀ ਮਿਲ ਪਏ।

ਬਾਬਰ ਜੇਹਲਮ ਅੱਪੜ ਕੇ ਲਿਖਦਾ ਹੈ ਕਿ “ਸਾਰੇ ਆਦਮੀ ਆਖਦੇ ਹਨ ਜੋ ਗਾਜ਼ੀ ਖਾਂ ਨੇ ਤੀਹ ਚਾਲੀ ਹਜ਼ਾਰ ਆਦਮੀ ਇਕੱਠਾ ਕੀਤਾ ਹੋਇਆ ਹੈ, ਅਤੇ ਦੇਲਤ ਖਾਂ ਨੇ ਭਾਵੇਂ ਬੁੱਢਾ ਵੀ ਹੋ ਗਿਆ ਹੈ, ਦੋ ਤਲਵਾਰਾਂ ਬੱਧੀਆਂ ਹੋਈਆਂ ਹਨ, ਇਹ ਚਰੂਰ ਹੀ ਲੜਾਈ ਕਰਨਗੇ” ਪਰ ਇਹ ਖਬਰਾਂ ਗਲਤ ਹੀ ਨਿਕਲੀਆਂ, ਕਿਉਂਕਿ ਬਾਬਰ ਆਪ ਲਿਖਦਾ ਹੈ ਕਿ “ਅਜੇ ਅਸੀਂ ਸਿਆਲਕੋਟ ਹੀ ਸਾਂ ਕਿ ਲਾਹੌਰ ਦਿਆਂ ਅਮੀਰਾਂ ਵਲੋਂ ਕਿਸੇ ਆ ਕੇ ਕਹਿਆ ਕਿ ਅਸੀਂ ਕਲ ਆਪ ਆਂ ਹਾਜ਼ਰ ਹੋਵਾਂਗੇ। ਇਸ ਲਈ ਸਵੇਰੇ ਕੂਚ ਕਰਕੇ

ਪਸ਼ੁਰੂਪ ਫੇਰੇ ਲਾ ਲਾਏ, ਮੁਹੰਮਦ ਅਲੀ ਜੰਗ ਜੰਗ, ਖਾਜਾ ਹੁਸੈਨ ਅਤੇ ਹੋਰ ਕਈ ਜਵਾਨ ਇਥੇ ਆ ਕੇ ਸਾਡੇ ਨਾਲ ਰਲੇ। ਦੁਸ਼ਮਣ (ਦੇਲਤ ਖਾਂ) ਦਾ ਫੇਰਾ ਰਾਵੀ ਕੰਢੇ ਲਹੌਰ ਵਾਲੇ ਬੰਨੇ ਸੀ। ਬੋਚਕੇ ਨੂੰ ਸਟੇ ਉਸਦੇ ਸਾਬੀਆਂ ਦੇ ਖਬਰ ਲਿਆਉਣ ਲਈ ਘੱਲਿਆ। ਤਿੰਨ ਪਹਿਰ ਰਾਤ ਗਈ ਖਬਰ ਆਈ ਕਿ ਦੁਸ਼ਮਣ ਸਾਡੇ ਆਉਣ ਦੀ ਖਬਰ ਸੁਣਦਿਆਂ ਹੀ ਸਭ ਕੁਝ ਛੱਡ ਛੁਡਾ ਕੇ ਭੱਜ ਗਿਆ ਹੈ। ਅਗਲੀ ਸਵੇਰੇ ਫੇਜ ਨਾਲੋਂ ਅੱਡ ਹੋ ਕੇ ਫੇਜ ਉੱਤੇ ਤਾਂ ਸਾਹ ਹੁਸੈਨ ਆਦਿ ਹੋਰ ਆਦਮੀ ਛੱਡੇ ਅਤੇ ਆਪ ਰਵਾਂ-ਰਵੀਂ ਦੁਪਹਿਰ ਢਲਦਿਆਂ ਹੀ ਕਲਾਨੌਰ ਜਾ ਪੁੱਜਾ। ਮੁਹੰਮਦ ਸੁਲਤਾਨ, ਮਿਰਜਾ ਆਦਲ ਸੁਲਤਾਨ ਅਤੇ ਹੋਰ ਅਮੀਰ ਇਥੇ ਹੀ ਆ ਕੇ ਮਿਲੇ। ਸਵੇਰੇ ਏਥੋਂ ਵੀ ਕੂਚ ਕੀਤਾ। ਰਾਹ ਵਿਚ ਪਤਾ ਲੱਗਾ ਕਿ ਗਾਜ਼ੀ ਖਾਂ ਤੇ ਹੋਰ ਭਗੜੇ ਇਥੋਂ ਨੇੜੇ ਹੀ ਹਨ। ਮੁਹੰਮਦ, ਐਹਮਦੀ ਤੇ ਹੋਰ ਪਾਸ ਦੇ ਅਮੀਰਾਂ ਨੂੰ ਜੋ ਕਾਬਲ ਤੋਂ ਹੀ ਮੇਰੇ ਨਾਲ ਹਨ, ਇਕ ਦਸਤਾ ਦੇ ਕੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਭਗੜਿਆਂ ਦੇ ਮਕਰ ਘੱਲਿਆ, ਅਤੇ ਕਹਿਆ ਕਿ ਜੇ ਮਗਰੋਂ ਮਿਲ ਪਵੇ ਤਦ ਤਾਂ ਚੰਗਾ ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਕਿਲ੍ਹਾ ਮਲੋਤ ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਘੇਰੀ ਰੱਖਣਾ, ਕਿਤੇ ਕੋਈ ਆਦਮੀ ਬਾਹਰ ਨਾ ਨਿਕਲ ਜਾਵੇ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਪੁਖਤਾਈਆਂ ਦਾ ਭਾਵ ਗਾਜ਼ੀ ਖਾਂ ਨਾਲ ਸੀ।”

ਇਹਨਾਂ ਅਮੀਰਾਂ ਨੂੰ ਅੱਗੇ ਘੱਲ ਕੇ ਆਪ ਕਾਹਨੂੰਵਾਣ ਦੀ ਬਗਾਬਰੋਂ ਦਰਿਆ ਲੰਘ ਕੇ ਦੂਜੇ ਪਾਰ ਡੇਰੇ ਜਾ ਲਾਏ ਅਤੇ ਦੋ ਮਜ਼ਲਾਂ ਵਿਚ ਕਰਕੇ ਕਿਲ੍ਹਾ ਮਲੋਤ ਦੇ ਦਰੇ ਪਾਸ ਜਾ ਡੇਰੇ ਕੀਤੇ। ਅੱਗੇ ਘੱਲੇ ਅਮੀਰਾਂ ਅਤੇ ਹਿੰਦੁਸਤਾਨ ਦੇ ਸਰਦਾਰਾਂ ਨੂੰ ਹੁਕਮ ਹੋਇਆ ਕਿ ਕਿਲ੍ਹੇ ਦਾ ਘੇਰਾ ਜਾ ਕੇ ਘਤਣਾ। ਅਲੀ ਖਾਂ ਦਾ ਪੁੱਤਰ ਅਰਬਾਤ ਦੇਲਤ ਖਾਂ ਦਾ ਪੋਤਰਾ ਅਤੇ ਇਸਮਾਈਲ ਖਾਂ ਦੇਲਤ ਦਾ ਵੱਡਾ ਪੁੱਤਰ ਇਥੇ ਮਿਲੇ। ਕੁਝ ਵਾਅਦਾ ਕੁਝ ਦਿਲਾਸਾ ਅਤੇ ਕੁਝ ਧਮਕੀ ਦੇ ਕੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਕਿਲ੍ਹੇ ਵਿਚ ਘੱਲਿਆ। ਸੁੱਕਰ ਵਾਲੇ ਦਿਨ ਲਸ਼ਕਰ ਨੂੰ ਵਧਾ ਕੇ ਕਿਲ੍ਹੇ ਤੋਂ ਅੱਧ ਕੋਹ ਲਾਗੇ ਲੈ ਗਏ। ਆਪ ਆ ਕੇ ਕਿਲ੍ਹੇ ਨੂੰ ਦੇਖਿਆ ਅਤੇ ਸੱਜੇ ਖੱਬੇ ਤੇ ਸੰਤਰ ਉੱਤੇ ਫੇਜ ਤਈਨਾਤ ਕਰਕੇ ਵਾਪਸ ਮੁੜ ਗਿਆ। ਦੇਲਤ ਖਾਂ ਨੇ ਵਲੀ ਖਾਂ ਨੂੰ ਘੱਲ ਕੇ ਅਰਜ਼ ਕੀਤੀ ਕਿ ਗਾਜ਼ੀ ਖਾਂ ਤਾਂ ਪਹਾੜਾਂ ਨੂੰ ਭੱਜ ਗਿਆ ਹੈ, ਜੇ ਮੇਰੇ ਗੁਨਾਹ ਬਖਸ਼ੇ ਜਾਣ ਤਾਂ ਆਪਦਾ ਦਾਸ ਹੋ ਕੇ ਇਹ ਕਿਲ੍ਹਾ ਆਪਦੇ ਹਵਾਲੇ ਕਰ ਦੇਵਾਂ। ਖਾਜਾ ਮੀਰਾਂ ਨੂੰ ਉਸ ਦਾ ਡਰ ਹਟਾਉਣ ਵਾਸਤੇ ਘੱਲਿਆ, ਉਹ ਉਸ ਨੂੰ ਨਾਲ ਹੀ ਲੈ ਆਇਆ। ਅਲੀ ਖਾਂ ਵੀ ਆਪਣੇ ਪੁੱਤਰ ਨੂੰ ਨਾਲ ਲੈ ਕੇ ਆਇਆ, ਇਸ ਵਾਸਤੇ ਕਿ ਦੇਲਤ ਖਾਂ ਨੂੰ ਸ਼ਰਮ ਆਵੇ। ਮੈਂ ਹੁਕਮ ਦਿੱਤਾ ਕਿ ਉਹ ਦੋਵੇਂ ਤਲਵਾਰਾਂ ਗਲ੍ਹ ਵਿਚ ਪਾ ਕੇ ਆਵੇ ਜੋ ਮੇਰੇ ਨਾਲ ਲੜਣ ਲਈ ਬੱਧੀਆਂ ਸਨ। ਐਥੋਂ ਤਾਂਦੀਂ ਹਾਲ ਹੋ ਚੁੱਕਾ ਸੀ, ਪਰ ਚੁੰਚਾਂ ਅਜੇ ਵੀ ਕਰਦਾ ਸੀ। ਜਦ ਮੇਰੇ ਸਾਹਮਣੇ ਲਿਆਏ, ਮੈਂ ਹੁਕਮ ਦਿੱਤਾ ਕਿ ਤਲਵਾਰਾਂ ਨੂੰ ਗਲੋਂ ਲਾਹ ਲਵੋ। ਸਾਹਮਣੇ ਆਉਣ ਵੇਲੇ ਗੋਡਾਂ ਨਿਵਾਉਣ ਵਿਚ ਉਸ ਨੂੰ ਦਿੱਲ ਕੀਤੀ, ਮੈਂ ਹੁਕਮ ਦਿੱਤਾ ਕਿ ਪੂਰਕੇ ਗੋਡਾਂ ਨਿਵਾਉ ਦਿਓ। ਐਸਾ ਕਰਕੇ ਸਾਹਮਣੇ ਬਿਠਾਇਆ ਗਿਆ। ਇਕ ਹਿੰਦੁਸਤਾਨੀ ਨੂੰ ਸੱਦ ਕੇ ਹੁਕਮ ਦਿੱਤਾ ਕਿ ਦੇਲਤ ਖਾਂ ਨੂੰ ਇਹ

ਸਮਝਾਵੇ ਜੋ ਮੈਂ ਤੈਨੂੰ ਪਿਤਾ ਕਹਿਆ ਸੀ, ਅਤੇ ਮਾਣ ਵਡਿਆਈ ਜਿੰਨੀ ਤੁੰਹ ਰਾਹੁੰਦਾ ਸੀ ਉਸ ਨਾਲੋਂ ਮੈਂ ਵਧਕੇ ਕੀਤੀ, ਤੈਨੂੰ ਅਤੇ ਤੇਰੇ ਪੁੱਤ੍ਰਾਂ ਨੂੰ ਮੱਲ੍ਹੂ ਖਾਂ ਦੀ ਕੈਦੋਂ ਛੁਡਵਾਇਆ, ਤੇਰੇ ਮਾਲ ਮਤੇ ਅਰ ਹਰਮਾਂ ਨੂੰ ਇਬਰਾਹੀਮ ਦੀ ਕੈਦੋਂ ਆਜ਼ਾਦ ਕਰਵਾਇਆ, ਤਾਤੁਰ ਖਾਂ ਦੀ ਤਿੰਨ ਕਰੋੜ ਦੀ ਵਲੈਤ ਤੈਨੂੰ ਦਿੱਤੀ, ਤੇਰੇ ਨਾਲ ਮੈਂ ਕੀ ਬੁਰਾ ਕੀਤਾ ਸੀ ਜੋ ਤੇ ਦੇ ਤਲਵਾਰਾਂ ਬੰਨ੍ਹ ਤੇ ਲਸ਼ਕਰ ਕੱਠਾ ਕਰਕੇ ਮੇਰੀ ਵਲੈਤ ਉਤੇ ਚੜ੍ਹ ਆਇਓ ਅਤੇ ਸੋਰ-ਸ਼ਰਾਬਾ ਪਾ ਦਿੱਤਾ ? ਬੁੱਢਾ ਦੇਲਤ ਖਾਂ ਦੇ ਕੁ ਗੱਲਾਂ ਮੂੰਹ ਵਿਚ ਬੁੜਬੁੜਾਕੇ ਰੂਪ ਕਰ ਰਿਹਾ। ਉੱਤਰ ਉਹ ਕੀ ਦੇਂਦਾ ? ਇਹ ਸਲਾਹ ਠਹਿਰੀ ਕਿ ਉਸ ਦਾ ਮਾਲ ਮਤਾ ਤੇ ਹਰਮ ਉਸਨੂੰ ਦੇ ਦਿੱਤੇ ਜਾਣ ਤੇ ਬਾਕੀ ਸਭ ਕੁਝ ਜ਼ਬਤ ਕੀਤਾ ਜਾਵੇ। ਹੁਕਮ ਦਿੱਤਾ ਕਿ ਦੇਲਤ ਖਾਂ ਖੂਜਾ ਮੀਰਾਂ ਪਾਸ ਡੇਰਾ ਰੱਖੋ ।”

ਇਤਨੇ ਲੇਖ ਤੋਂ ਹੀ ਪਾਠਕਾਂ ਨੂੰ ਪਤਾ ਲੱਗ ਗਿਆ ਹੋਵੇਗਾ ਕਿ ਬਾਬਰ ਨੂੰ ਨਾ ਤੇ ਦੇਲਤ ਖਾਂ ਬੁਲਾਇਆ ਅਤੇ ਨਾ ਹੋ ਉਸ ਦੇ ਹੱਥੋਂ ਮਾਰਿਆ ਗਿਆ। ਮਲ੍ਹਮ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਜਨਮ ਸਾਖੀ ਲਿਖਣ ਵਾਲੇ ਨੂੰ ਇਹ ਪਤਾ ਨਹੀਂ ਕਿ ਇਹ ਬਾਬਰ ਦਾ ਪੰਜਵਾਂ ਹਮਲਾ ਹੈ, ਇਹ ਉਸ ਨੇ ਕਿਸੇ ਦੀ ਚੁਕ ਨਾਲ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ, ਬਲਕਿ ਉਸਦੀ ਆਪਣੀ ਸਲਾਹ ਹੀ ਹਿੰਦ ਲੈਣ ਦੀ ਸੀ, ਜਿਸ ਵਿਚ ਸਮੇਂ-ਸਮੇਂ ਭਰਾਵਾਂ ਜਾਂ ਉਜ਼ਬੁਕਾਂ ਵਲੋਂ ਵਿਘਣ ਪੈਂਦੇ ਰਹੇ। ਇਸ ਵਾਰੀ ਚੰਗਾ ਸਮਾਂ ਮਿਲਿਆ, ਆਣ ਹਿੰਦ ਮਾਰੀ। ਦੂਸਰੀ ਗੱਲ ਦੇਲਤ ਖਾਂ ਦੇ ਮਰਨ ਦੀ ਵੀ ਬੇ-ਬੁਨਿਆਦ ਹੈ, ਦੇਲਤ ਖਾਂ ਇਬਰਾਹੀਮ ਦਾ ਦੁਸ਼ਮਣ ਅਤੇ ਬਾਬਰ ਦਾ ਮਿੱਤਰ ਸੀ, ਬੁਰੇ ਦਿਨ ਆਏ। ਦੋ ਤਲਵਾਰਾਂ ਬੰਨ੍ਹ ਖੜੋਤਾ, ਪਰ ਅੰਤ ਨੂੰ ਸਰਣ ਹੀ ਛੈਟੀ ਪਈ। ਬਾਬਰ ਨੇ ਭੀ ਪੁਰਾਣੀ ਮਿੱਤਰਾਚਾਰੀ ਦਾ ਖਿਆਲ ਕਰਕੇ ਉਸ ਨੂੰ ਬਖਸ਼ ਦਿੱਤਾ ਅਤੇ ਉਸਦੇ ਮਾਲ ਦੀ ਕੌਡੀ-ਕੌਡੀ ਉਸ ਨੂੰ ਮੌਤ ਦਿੱਤੀ। ਪਤਾ ਨਹੀਂ ਇਸ ਜਨਮ ਸਾਖੀ ਵਾਲੇ ਨੂੰ ਕਿਥੋਂ ਇਲਹਾਮ ਹੋਇਆ ਕਿ ਦੇਲਤ ਖਾਂ ਨੇ ਬਾਬਰ ਨੂੰ ਸੱਦਿਆ ਅਤੇ ਬਾਬਰ ਨੇ ਉਸ ਨੂੰ ਮਾਰ ਘੱਟਿਆ।

ਅਗਲੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਦਾ ਸੱਚ ਝੂਠ ਵੀ ਅਸੀਂ ਬਾਬਰ ਦੀ ਜ਼ਬਾਨੋਂ ਹੀ ਮਾਲ੍ਹਮ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਉਹ ਦੱਸਦਾ ਹੈ ਕਿ “ਅਸੀਂ ਦੂਹੋਂ ਰੋਪੜ, ਸਰਹੰਦ, ਬਨ੍ਹੜ, ਅੰਬਾਲੇ ਥਾਣੀ ਹੁੰਦੇ ਹੋਏ ਸਾਹਾਬਾਦ ਆਏ, ਕੁਝ ਸੂਹੀਏ ਇਬਰਾਹੀਮ ਦੇ ਲਸ਼ਕਰ ਦੀ ਸੂਹ ਲਈ ਘੱਲੇ ਗਏ। ਕੁਝ ਦਿਨ ਏਥੇ ਹੀ ਮੁਕਾਮ ਰਿਹਾ..... ਏਥੇ ਹੀ ਸੂਰਜ ਸੌਮਵਾਰ ਅਠਾਈ ਜਮਾਦੀ-ਉਠ ਅੱਵਲ ਨੂੰ..... ਰਾਸ਼ੀ ਵਿਚ ਗਿਆ। ਇਬਰਾਹੀਮ ਦੇ ਲਸ਼ਕਰੋਂ ਲਗਾਤਾਰ ਖੱਬਾਂ ਆਉਂਦੀਆਂ ਸਨ ਕਿ ਉਹ ਇਕ-ਇਕ ਦੇ ਕੋਹ ਦੀ ਮਜ਼ਲ ਕਰਕੇ ਹਰ ਮਚਲੇ ਦੋ-ਦੋ ਤਿੰਨ-ਤਿੰਨ ਦਿਨ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ। ਮੈਂ ਵੀ ਸਾਹਾਬਾਦੋਂ ਇਕ ਮਜ਼ਲ ਵਿਚ ਕਰਕੇ ਜਮਨਾ ਕੰਢੇ ਸਰਸੇ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਜਾ ਡੇਰੇ ਲਾਏ ਤੇ ਵੱਡੇ ਖੂਜਾ ਦੇ ਨੈਕਰ ਹੈਦਰ ਕੁਲੀ ਨੂੰ ਸੂਹ ਲੈਣ ਲਈ ਘੱਟਿਆ.....।”

“ਅਸਬਾਬ ਨੂੰ ਠੀਕ ਕਰਦਿਆਂ ਪੰਜ ਫੇਂਦਿਨ ਇਸ ਮਜ਼ਲੇ ਵਿੱਲ ਹੋ ਗਈ।

ਅਸਬਾਬ ਪੂਰਾ ਤੇ ਤਿਆਰ ਹੋ ਗਿਆ ਤਾਂ ਸਭ ਜਵਾਨ ਅਮੀਰਾਂ ਨੂੰ ਸਲਾਹ ਲਈ ਸੱਦਿਆ। ਸਭ ਦੀ ਸਲਾਹ ਇਹ ਹੋਇ ਕਿ ਪਾਣੀਪਤਿ ਚੰਗਾ ਸ਼ਹਿਰ ਹੈ, ਘਰ ਅਤੇ ਬਸਤੀਆਂ ਵੀ ਬਹੁਤ ਹਨ, ਇਕ ਥੰਨੇ ਸ਼ਹਿਰ ਅਤੇ ਬਸਤੀਆਂ ਹੋਣਗੀਆਂ, ਅਤੇ ਦੂਜਾ ਥੰਨਾ ਗੱਡਿਆਂ ਤੇ ਸਲਾਹ ਕਰਕੇ ਇਕ ਕੁਝ ਕੀਤਾ ਅਤੇ ਵੀਰਵਾਰ ਪਹਿਲੀ ਜਮਾਦੀ ਉਲ ਅੱਵਲ ਨੂੰ ਦੇ ਮਰਤੇ। ਬਾਹਜੇ ਥਾਈਂ ਟਾਹਣੀਆਂ ਨਾਲ ਕੱਜੀਆਂ ਹੋਈਆਂ ਖਾਈਆਂ ਵੀ ਸਨ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਡੇਢ-ਡੇਢ ਸੇ ਕਮਾਨਚੀਆਂ ਦੇ ਥੰਨਣ ਦੀ ਜਗ੍ਹਾ ਸੀ.....।”

“ਸੱਤ ਅੱਠ ਦਿਨ ਜਿਹੜੇ ਅਸੀਂ ਪਾਣੀਪਤਿ ਰਹੇ ਸਾਡੇ ਥੋੜ੍ਹੇ-ਥੋੜ੍ਹੇ ਆਦਮੀ ਜਾ ਕੇ ਇਥਰਾਹੀਮ ਦੇ ਡੇਰੇ ਉਤੇ ਤੀਰ ਮਾਰ ਆਇਆ ਕਰਨ। ਅੰਤ ਨੂੰ ਕੁਝ ਹਿੰਦੁਸਤਾਨੀ ਦੋਲਤ ਖੁਸਰੇ ਸ਼ਾਹ, ਮੀਰ ਹੁਸੰਨ, ਸੁਲਤਾਨ ਜੁਨੀਦ ਬਰਲਾਸ, ਮੁਹੰਮਦ ਸੁਲਤਾਨ ਮਿਰਜ਼ਾ, ਆਦਲ ਸੁਲਤਾਨ, ਛੋਟਾ ਪੋਤਰਾ ਅਬਦੂਲ ਅਜੀਬ, ਕਤਲਕ ਕਦਮ ਵਲੀ ਖਾਜ਼ਨ, ਮੁਹਿਨ ਅਲੀ ਖਲੀਰਾ, ਬਖਸ਼ੀ, ਜਾਨਬੇਗ ਅਤੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਸਰਦਾਰਾਂ ਦੀਆਂ ਮਿਸਲਾਂ ਨੂੰ ਜੋ ਚਾਰ ਪੰਜ ਹਜ਼ਾਰ ਆਦਮੀ ਸੀ, ਛਾਪਾ ਮਾਰਨ ਵਾਸਤੇ ਘੱਲਿਆ। ਕੰਮ ਚੰਗਾ ਨਾ ਬਣਿਆ। ਜਾਂਦਿਆਂ ਨੂੰ ਸਵੇਰੇ ਹੋ ਗਈ, ਦਿਨ ਚੜ੍ਹੇ ਤੀਕ ਇਹ ਦੁਸ਼ਮਣ ਦਿਆਂ ਡੇਰਿਆਂ ਪਾਸ ਹੀ ਭੋਂਦੇ ਰਹੇ, ਅੱਗੋਂ ਉਹ ਵੀ ਨਗਾਰੇ ਵਜਾ ਤੇ ਹਾਥੀ ਅੱਗੇ ਕਰਕੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਵੱਲ ਵਧੇ। ਭਾਵੇਂ ਸਾਡੇ ਸਰਦਾਰਾਂ ਤੋਂ ਬਣਿਆ ਤਾਂ ਕੁਝ ਵੀ ਨਾ, ਪਰ ਇਤਨੀ ਫੌਜ ਨਾਲ ਇਕ ਵਾਰ ਜੁੱਟ ਕੇ ਇਹ ਬਗੈਰ ਕੋਈ ਆਪਣਾ ਆਦਮੀ ਫੜਾਏ ਦੇ ਸੁੱਕੇ ਹੀ ਬਚ ਆਏ। ਮੁਹੰਮਦ ਅਲੀ ਜੰਗ ਜੰਗ ਦੇ ਪੈਰ ਵਿਚ ਤੀਰ ਲੱਗਾ। ਭਾਵੇਂ ਮੋਹਲਤ ਤਾਂ ਨਹੀਂ ਸੀ, ਪਰ ਉਹ ਲੜਾਈ ਵਿਚ ਹਿੱਸਾ ਨਾ ਲੈ ਸਕਿਆ। ਜਦ ਮੈਂ ਇਹ ਖਬਰ ਸੁਣੀ, ਤਾਂ ਛਾਪਾ ਮਾਰਨ ਵਾਲੀ ਫੌਜ ਦੇ ਬਚਾਉਣ ਲਈ ਹਮਾਯੂ ਨੂੰ ਇਕ ਦਸਤਾ ਦੇ ਕੇ ਡੇਢ ਕੋਹ ਅੱਗੇ ਘੱਲਿਆ ਅਤੇ ਬਾਕੀ ਦੇ ਲਸ਼ਕਰ ਨੂੰ ਤਿਆਰ ਕਰਕੇ ਸਮੇਂ ਦੀ ਚਾਲ ਵੇਖਣ ਲੱਗਾ। ਏਸ ਵੇਲੇ ਛਾਪਾ ਮਾਰਨ ਵਾਲੇ ਹਮਾਯੂ ਨਾਲ ਆ ਰਲੇ ਅਤੇ ਚੂਕਿ ਦੁਸ਼ਮਣ ਪਿੱਛੇ ਨਹੀਂ ਆਉਂਦਾ ਸੀ, ਵਪਸ ਆ ਕੇ ਡੇਰੇ ਲਾ ਦਿੱਤੇ।

‘ਅੱਜ ਰਾਤ ਕਿਸੇ ਭੁੱਲ ਕਰਕੇ ਰੋਲਾ ਪੈ ਗਿਆ। ਇਕ ਘੜੀ ਤੀਕ ਏਹੋ ਆਵਾਜ਼ ਆਉਂਦੀ ਰਹੀ ‘ਹਬਿਆਰ ਲੈ ਕੇ ਤਿਆਰ ਹੋ ਜਾਓ।’ ਉਹ ਆਦਮੀ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਐਸਾ ਕਦੀ ਸੁਣਿਆ ਨਹੀਂ ਸੀ, ਬੜੇ ਹੀ ਡਰ ਗਏ, ਪਰ ਕੁਝ ਚਿਰ ਮਗਰੋਂ ਰੋਲਾ ਥੰਦ ਹੋ ਗਿਆ। ਸਵੇਰੇ ਦੀ ਨਮਾਜ਼ ਵੇਲੇ ਪਿਕਟਾਂ ਨੇ ਆ ਕੇ ਖਬਰ ਦਿੱਤੀ ਕਿ ਦੁਸ਼ਮਣ ਚਲਿਆ ਆਉਂਦਾ ਹੈ। ਮੈਂ ਥੰਦ ਤੇ ਚਿਲਤਾ ਪਾ ਕੇ ਸਵਾਰ ਹੋ ਗਿਆ। ਸੱਜੀ ਬਾਹੀ ਉਤੇ ਹਮਾਯੂ ਖਾਜਾ ਕਲਾ, ਸੁਲਤਾਨ ਮੁਹੰਮਦ, ਦਿਲਦਾਈ, ਮੰਦੂ ਬੇਗ, ਵਲੀ ਖਾਜਨ ਅਤੇ ਪਰਕੁਲੀ ਖਾਂ ਨੂੰ

ਕੀਤਾ। ਖੱਬੀ ਬਾਹੀ ਉਤੇ ਹਮਾਂ ਖਾਜਾ ਕਲਾਂ, ਹਿਲਦਾਈ ਮਿਰਜ਼ਾ, ਆਟਲ ਸੁਲਤਾਨ, ਸ਼ਾਹ ਮੀਰ ਹੁਸੈਨ, ਸੁਲਤਾਨ ਜੁਨੀਦ, ਕਤਲਕ ਕਦਮ, ਜਾਨ ਵੇਗ, ਮੁਹੰਮਦ ਬਖਸ਼ੀ, ਸ਼ਾਹ ਹੁਸੈਨ, ਬਾਰੀਕੀ ਅਤੇ ਮੁਗੋਲ ਖਾਂ ਜੀ ਕੀਤੇ। ਸੰਤਰ ਦਾ ਸੱਜਾ ਬੰਨਾਂ ਚੀਨ ਤੌਮੂਰ ਸੁਲਤਾਨ, ਸੁਲੈਮਾਨ, ਮੁਹੰਮਦੀ ਕੋਕਲ ਤਾਸ, ਸ਼ਾਹ ਮਨਸੂਰ ਬਰਲਾਸ, ਯੂਨਸ ਅਲੀ, ਦਰਵੇਸ਼ ਮੁਹੰਮਦ ਸਾਰਬਾਨ ਅਤੇ ਅਦਬੁਲਾ ਕਤਾਬਦਾਰ ਨੂੰ ਦਿੱਤਾ। ਸੰਤਰ ਦਾ ਖੱਬਾ ਬੰਨਾਂ ਖਲੀਫਾ ਖਾਜਾ ਮੀਰ ਮੀਰਾਂ ਐਹਮਦੀ ਪਰਵਾਨਚੀ ਮਰੱਦੀ ਬੇਗ, ਕੇਜ ਬੇਗ, ਮੁਹਿਬ ਅਲੀ ਖਲੀਫਾ, ਅਤੇ ਮਿਰਜ਼ਾ ਬੇਗ ਤਰਖਾਣ ਨੂੰ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ। ਖੁਸਰੋ ਕੋਕਲ ਤਾਸ ਤੋਂ ਮੁਹੰਮਦ ਅਲੀ ਜੰਗ ਜੰਗ ਨੂੰ ਹਰਾਵਲ ਦਿੱਤਾ ਅਤੇ ਅਬਦੂਲ ਅਜੀਜ਼ ਮੀਰ ਆਖੂਰ ਨੂੰ ਕਰਾਵਲ। ਸੱਜੀ ਬਾਹੀ ਦੀ ਲਾਂਭ ਵਲ ਕਜ਼ਲ, ਮਲਕ ਕਾਸਮ, ਬਾਬਾ ਕਸਕਾ ਤੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਮੁਗਲ ਤੁਲੁਗਲੇ ਨੂੰ ਦਿੱਤੀ। ਖੱਬੀ ਬਾਹੀ ਦੀ ਲਾਂਭ ਕਰਾਕੂੜੀ ਸ਼ੇਖ ਜਮਾਲ ਦੇ ਪੰਤਰੇ ਬਉਲ ਮੁਹੰਮਦ, ਮੁੰਦੀ ਤੇ ਤੁੰਕੁਰੀ ਕੁਲੀ ਅਤੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਸਰਦਾਰਾਂ ਦੇ ਮੁਗਲ ਤੁਲੁਗਮੇ ਨੂੰ ਦਿੱਤੀ। ਹੁਕਮ ਇਹ ਦਿੱਤਾ ਕਿ ਸੱਜੀ ਖੱਬੀ ਵਾਹੀਆਂ ਦੀਆਂ ਲਾਂਭਾਂ ਦੁਸ਼ਮਣ ਦੇ ਕੰਠ ਆਉਂਦਿਆਂ ਹੀ ਉਸਦੇ ਪਿੱਛੇ ਚਲੀਆਂ ਜਾਣ।

“ਦੁਸ਼ਮਣ ਦਾ ਝੁਕਾਅ ਸੱਜੀ ਬਾਹੀ ਵੱਲ ਬਹੁਤਾ ਸੀ, ਇਸ ਲਈ ਅਬਦੂਲ ਅਗੈਰ ਨੂੰ ਜਿਸ ਪਾਸ ਕਰਾਵਲ ਸੀ ਸੱਜੀ ਬਾਹੀ ਦੀ ਸਹਾਇਤਾ ਲਈ ਘੱਲਿਆ। ਸੁਲਤਾਨ ਇਥਰਾਹੀਮ ਦੀ ਫੌਜ ਛੇਤੀ-ਛੇਤੀ ਤੁੰਗੀ ਆਉਂਦੀ ਸੀ, ਜਦ ਉਸਨੇ ਸਾਡੀ ਤਰਤੀਬ ਤੇ ਸਾਡੇ ਮਰਜ਼ੀਆਂ ਨੂੰ ਵੇਖਿਆ ਦਸਤਾ-ਦਸਤਾ ਹੋ ਕੇ ਖੜ੍ਹੇ ਗਈ। ਹੁਣ ਨਾ ਅੱਗੇ ਹੀ ਆ ਸਕੇ ਨਾ ਪਿੱਛੇ ਹਟ ਸਕੇ, ਅਤੇ ਨਾ ਖੜ੍ਹੋਤੀ ਹੀ ਰਹਿ ਸਕੇ। ਮੈਂ ਹੁਕਮ ਦਿੱਤਾ ਕਿ ਲਾਂਭਾਂ ਦੇ ਤੁਲੁਗਮੇ ਸੰਜਿਓਂ ਖੱਬਿਓਂ ਦੁਸ਼ਮਣ ਦੇ ਪਿੱਛੇ ਜਾ ਕੇ ਤੀਰ ਮਾਰਨ, ਅਤੇ ਸੱਜੀ ਬਾਹੀ ਵੀ ਅੱਗੇ ਵਧੋ। ਤੁਲੁਗਮਿਆਂ ਦੇ ਆਦਮੀ ਦੁਸ਼ਮਣ ਦੇ ਪਿੱਛੇ ਜਾ ਕੇ ਤੀਰ ਮਾਰਨ ਲੱਗ ਪਏ। ਖੱਬੀ ਬਾਹੀਓਂ ਮੈਹਦੀ ਖਾਜਾ ਪਹਿਲੋਂ ਪੁੱਜਾ। ਮੈਹਦੀ ਖਾਜਾ ਬੇਗ ਦੇ ਮੁਕਾਬਲੇ ਉੱਤੇ ਦੁਸ਼ਮਣ ਦੀ ਫੌਜ ਦਾ ਇਕ ਦਸਤਾ ਇਕ ਹਾਥੀ ਲੈ ਕੇ ਆਇਆ, ਇਨ੍ਹਾਂ ਤੀਰਾਂ ਦੀ ਬੁਢਾਵ ਕਰਵੇ ਫੌਜ ਦਾ ਮੂੰਹ ਤੋੜ ਦਿੱਤਾ। ਖੱਬੀ ਬਾਹੀ ਦੀ ਸਹਾਇਤਾ ਲਈ ਕਰਾਵਲ ਵਿਚੋਂ ਐਹਮਦੀ ਪਰਵਾਨਗੀ ਦੁਜ਼ਦੀ ਬੇਗ ਕੋਜ ਬੇਗ ਤੇ ਮੁਹੰਮਦ ਅਲੀ ਖਲੀਫਾ ਨੂੰ ਘੱਲਿਆ। ਸੱਜੀ ਬਾਹੀ ਲੜਾਈ ਵਿਚ ਰੁੱਝ ਪਈ, ਇਸ ਲਈ ਮਹੰਮਦੀ ਕੋਕਲਤਾਸ, ਸ਼ਾਹ ਮਨਸੂਰ ਬਰਲਾਸ ਅਤੇ ਯੂਨਸ ਅਲੀ, ਸਦਰ ਅੱਲਾ ਨੂੰ ਹੁਕਮ ਦਿੱਤਾ ਕਿ ‘ਸੰਤਰ ਤੋਂ ਵਧਕੇ ਲੜਾਈ ਵਿਚ ਜੱਟ ਪੈਣ। ਉਸਤਾਦ ਕੁਲੀ ਨੇ ਸੰਤਰ ਤੋਂ ਅੱਗੇ ਵੱਧ ਕੇ ਅਤੇ ਮੁਸਤਫਾ ਤੋਪਚੀ ਨੇ ਖੱਬੀ ਬਾਹੀਓਂ ਖੁਬ ਤੋਪਾਂ ਮਾਰੀਆ। ਤੁਲੁਗਮਿਆਂ ਨੇ ਥਾਓਂ ਥਾਈਂ ਦੁਸ਼ਮਣ ਨੂੰ ਫੜਕੇ ਖੁਬ ਲੜਾਈ ਕੀਤੀ। ਦੁਸ਼ਮਣ ਨੇ ਕੇਵਲ ਸੱਜੀ ਬਾਹੀ ਉੱਤੇ ਹੀ ਛੋਟਾ ਜਿਹਾ ਹੱਲਾ ਕੀਤਾ ਸੀ, ਪਰ ਸਾਡੇ ਆਦਮੀਆਂ ਦੇ ਤੀਰ ਖਾ ਕੇ ਫੇਰ ਸੰਤਰ ਵੱਲ ਮੁੜ ਗਏ। ਦੁਸ਼ਮਣ ਦੀ ਸੱਜੀ, ਖੱਬੀ ਬਾਹੀ ਅਤੇ ਸੰਤਰ ਸਭ ਇਕ ਥਾਂ ਜੁੜ, ਗਏ ਅਤੇ ਇਤਨਾ ਘੱਟਾ ਚੜ੍ਹਿਆ ਕਿ ਨਾ ਅੱਗੇ

ਹੀ ਵੱਧ ਸਕਦੇ ਹਨ, ਨਾ ਪਿੱਛੇ ਹੋ ਭੱਜ ਸਕਦੇ ਹਨ। ਇਕ ਨੇਜ਼ਾ ਭਰ ਸੂਰਜ ਚੜ੍ਹਿਆ ਸੀ, ਜਦੋਂ ਲੜਾਈ ਦਾ ਆਰੰਭ ਹੋਇਆ। ਰੁਪਹਿਰ ਤੱਕ ਲੜਾਈ ਦੀ ਗਹਿਰਾਰ ਰਹੀ, ਅੱਧੀ ਦਿਨ ਮਗਰੋਂ ਦੁਸ਼ਮਣ ਹਾਰ ਗਿਆ ਅਤੇ ਅਸੀਂ ਜਿੱਤ ਗਏ। ਕਰਤਾਰ ਦੀ ਕਿਰਪਾ ਨਾਲ ਅਜਿਹਾ ਔਖਾ ਕੰਮ ਮੇਰੇ ਉਤੇ ਸੁਖਾਲਾ ਹੋ ਗਿਆ। ਇਤਨੇ ਵੱਡੇ ਲਸ਼ਕਰ ਨੂੰ ਅੱਧੀ ਦਿਨ ਵਿਚ ਹੀ ਮਿੱਟੀ ਨਾਲ ਰਲਾ ਕੇ ਇਬਰਾਹੀਮ ਦੇ ਗਿਰਦੇ ਪੰਜ ਹਜ਼ਾਰ ਆਦਮੀਆਂ ਨੂੰ ਵੱਡਿਆ। ਹੋਰਨੀਂ ਥਾਈਂ ਜਗ੍ਹਾ ਪਦਰਾਂ ਸੋਲ੍ਹਾਂ ਹਜ਼ਾਰ ਮੁਰਦਿਆਂ ਦੇ ਢੇਰ ਸਨ। ਆਗਰੇ ਗਿਆਂ ਇਕ ਹਿੰਦੁਸਤਾਨੀ ਦੀ ਜਬਾਨੀ ਮਲ੍ਹਮ ਹੋਇਆ ਕਿ ਚਾਲੀ ਪੰਜਾਹ ਹਜ਼ਾਰ ਆਦਮੀ ਲੜਾਈ ਵਿਚ ਮੋਏ ਸਨ।

ਇਤਨਾ ਲੇਖ ਪੜ੍ਹਕੇ ਪਾਠਕਾਂ ਨੂੰ ਨਿਸਚਾ ਹੋ ਗਿਆ ਹੋਵੇਗਾ ਕਿ ਜਨਮ ਸਾਖੀ ਵਾਲੇ ਦਾ ਇਹ ਲਿਖਣਾ ਕਿ ਛੇ ਦਿਨ ਲੜਾਈ ਹੁੰਦੀ ਰਹੀ ਅਤੇ ਸੱਤਵੇਂ ਦਿਨ ਇਬਰਾਹੀਮ ਦੇ ਮੋਇਆਂ ਬਾਬਰ ਦੀ ਦੇਹੀ ਫਿਰੀ, ਮੂਲੋਂ ਹੀ ਗਲਤ ਹੈ, ਕਿਉਂਕਿ ਬਾਬਰ ਆਪ ਮੰਨਦਾ ਹੈ ਕਿ ਇਕ ਨੇਜ਼ਾ ਸੂਰਜ ਚੜ੍ਹਿਆ ਸੀ ਜਦੋਂ ਲੜਾਈ ਦਾ ਆਰੰਭ ਹੋਇਆ ਅਤੇ ਸੂਰਜ ਅਜੇ ਫਲਿਆ ਹੀ ਸੀ ਇਬਰਾਹੀਮ ਮਾਰਿਆ ਗਿਆ ਅਤੇ ਉਸਦੇ ਲਸ਼ਕਰ ਨੂੰ ਭਾਂਜ ਪੈ ਗਈ। ਪਾਠਕ ਜੀ! ਦੌਹਾਂ ਲੇਖਾਂ ਦਾ ਜਗ ਟਾਕਰਾ ਕਰਨਾ ਅਤੇ ਮਨ ਵਿਚ ਵਿਚਾਰਨਾ ਕਿ ਸੱਚ ਕਿੱਧਰ ਹੈ ਅਤੇ ਗੱਪ ਕਿੱਧਰ।

ਲੜਾਈ ਤੋਂ ਮਗਰੋਂ ਦਾ ਹਾਲ ਬਾਬਰ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਲਿਖਦਾ ਹੈ :—“ਇਬਰਾਹੀਮ ਦੇ ਲਸ਼ਕਰ ਵਿਚੋਂ ਲੰਘ ਕੇ ਅਤੇ ਉਸ ਦੇ ਸ਼ਾਮਿਆਨੇ ਤੇ ਤੰਬੂਆਂ ਦੀ ਸੈਰ ਕਰਕੇ ਕਾਲਨੀ ਕੰਢੇ ਡੇਰਾ ਕੀਤਾ, ... ਸਵੇਰੇ ਏਥੋਂ ਕੂਚ ਕਰ ਕੇ ਇਕ ਕੋਹ ਤੁਰ ਘੱਝਿਆਂ ਨੂੰ ਅਰਾਮ ਦੇਣ ਲਈ ਜਮਨਾ ਕੰਢੇ ਉਤਰੇ, ਦੋ ਮਜ਼ਲਾਂ ਵਿਚ ਕਰਕੇ ਮੰਗਲਵਾਰ ਨੂੰ ਸ਼੍ਰੀ ਨਜ਼ਾਮ ਦੀਨ ਜੀ ਦੇ ਮਜ਼ਾਰ ਦੀ ਪਰਦੱਖਣਾ ਕਰਕੇ ਦਿੱਲੀ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਜਮਨਾ ਕੰਢੇ ਡੇਰਾ ਕੀਤਾ, ਉਸੇ ਰਾਤ ਬੁਧ ਨੂੰ ਦਿੱਲੀ ਦੇ ਕਿਲ੍ਹੇ ਦੀ ਸੈਰ ਕਰ ਕੇ ਰਾਤ ਓਥੇ ਹੋ ਰਿਹਾ, ਸਵੇਰੇ ਕਿਲ੍ਹੇ ਵਿਚੋਂ ਨਿਕਲ ਕੇ ਖ੍ਰਾਜਾ ਕੁਤਬ ਦੀਨ ਜੀ ਦੀ ਮਜ਼ਾਰ ਦੀ ਪਰਦੱਖਣਾ ਕੀਤੀ, ਫੇਰ ਸੁਲਤਾਨ ਗਿਆਸ ਦੀਨ ਬਲਬਨ ਤੇ ਸੁਲਤਾਨ ਅਲਾਊਂ ਦੀਨ ਖਿਲਜੀ ਦੀਆਂ ਇਮਾਰਤਾਂ ਤੇ ਮਕਬਰੇ, ਖਿਲਜੀਆਂ ਦਾ ਮੁਨਾਰਾ, ਹੋਜ ਸਮਸੀ, ਹੋਜ ਖਾਸ, [ਸੁਲਤਾਨ ਬੈਹਲੋਲ ਤੇ ਸੁਲਤਾਨ ਸਕੰਦਰ ਦਿਆਂ ਮਕਬਰਿਆਂ ਤੇ ਬਾਗਾਂ ਦੀ ਸੈਰ ਕਰਕੇ ਲਸ਼ਕਰ ਵਿਚ ਆਇਆ। ਬੇੜੀ ਵਿਚ ਬੈਠਕੇ ਸਰਾਬ ਵੀ ਪੀਤੀ, ਸ਼ੱਕਦਾਰੀ ਦਿਲੀ ਦੀ ਵਲੀ ਬੇਗ ਫਰਮਲੀ ਨੂੰ ਦਿਤੀ ਤੇ ਦੋਸਤ ਬੇਗ ਨੂੰ ਦਿਲੀ ਦਾ ਦੀਵਾਨ ਬਣਾਕੇ ਮੋਹਰ ਕੀਤੇ ਹੋਏ ਖਜ਼ਾਨੇ ਉਸ ਦੇ ਸਪੁਰਦ ਕੀਤੇ। ਵੀਰਵਾਰ ਨੂੰ ਉਥੋਂ ਕੂਚ ਕਰਕੇ ਤੁਗਲਕਾ ਬਾਦ ਦੇ ਬਰਾਬਰ ਜਮਨਾ ਕੰਢੇ ਡੇਰਾ ਕੀਤਾ। ਸੁਕਰਵਾਰ ਟਿਥੇ ਹੀ ਰਹੇ, ਮੰਗਲਵਾਰ ਨੂੰ ਇਥੋਂ ਕੂਚ ਕਰਕੇ ਮਜ਼ਲੇ ਮਜ਼ਲ ਆਗਰੇ ਦਾ ਇਗਾਦਾ ਕੀਤਾ। ਮੈਂ ਜਾ ਕੇ ਤੁਗਲਕਾ ਬਾਦ ਦੀ ਸੈਰ ਕੀਤੀ ਤੇ ਫੇਰ ਲਸ਼ਕਰ

ਵਿਚ ਆ ਗਿਆ, ਸੁਕਰਵਾਰ ਬਾਈ ਰੱਜਬ ਨੂੰ ਆਗਰੇ ਦੇ ਮਹੱਲਾ ਵਿਚ ਸੁਲੇਮਾਨ ਫਰਮਲੀ
ਦੇ ਮਕਾਨ ਉਤੇ ਡੇਰਾ ਆਣ ਕੀਤਾ ।”

ਇਸ ਉਪਰਲੇ ਲੇਖ ਤੋਂ ਪਾਠਕਾਂ ਨੂੰ ਪਤਾ ਲਗ ਗਿਆ ਹੋਵੇਗਾ ਕਿ ਬਾਬਰ ਨੇ ਨ
ਤਾਂ ਕੋਈ ਆਦਮੀ ਕੈਦ ਕੀਤਾ ਹੈ ਅਤੇ ਨਾ ਕੋਈ ਹਫਤਾ ਦਿਲੀ ਵਿਚ ਰਿਹਾ ਹੈ, ਕਿਤੇ
ਵੀ ਚਾਉਲਾਂ ਦੇ ਕੀੜੇ ਬਣਨ ਦਾ ਹਾਲ ਨਹੀਂ ਅਤੇ ਨਾ ਹੀ ਕਿਤੇ ਦਰਜ ਹੈ ਕਿ ਗੁਰੂ
ਜੀ ਦਾ ਮਿਲਾਪ ਹੋਇਆ । ਬਾਬਰ ਜੈਸੇ ਸੱਚੇ ਆਦਮੀ ਦੇ ਲੇਖ ਉਤੇ ਏਹ ਸ਼ੱਕ ਕਦੀ ਵੀ
ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਕਿ ਜੇ ਉਸ ਨੇ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਕੈਦ ਕੀਤਾ ਹੋਉਂ ਤਾਂ ਉਸ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ
ਆਪਣੀ ਤੌਜ਼ਕ ਵਿਚ ਛੱਡ ਦਿਤਾ ਹੋਵੇਗਾ । ਇਹ ਐਸਾ ਸੱਚ ਲਿਖਣ ਵਾਲਾ ਸੀ, ਕਿ
ਜਿਥੇ ਇਸ ਨੇ ਕਤਲੇਅਮ ਕੀਤੀ ਹੈ, ਸਾਫ਼ ਲਿਖ ਦਿਤਾ ਹੈ ਕਿ ਮੈਂ ਸਾਰਿਆਂ ਨੂੰ ਕਤਲ
ਕਰਵਾ ਦਿਤਾ, ਘਰ ਢੁਕਵਾ ਦਿਤੇ ਅਤੇ ਦਾਣਿਆਂ ਦਾ ਫੱਕਾ ਵੀ ਨਾ ਛਡਿਆ । ਜਿਥੇ
ਕੋਈ ਮਮੂਲੀ ਆਦਮੀ ਵੀ ਆ ਕੇ ਮਿਲਦਾ ਹੈ, ਉਸ ਦਾ ਹਾਲ ਹਵਾਲ ਵੀ ਤੌਜ਼ਕ ਵਿਚ
ਲਿਖ ਮਾਰਿਆ ਹੈ, ਜਿਥੇ ਰਤਾ ਕੁ ਵਧ ਸ਼ਰਾਬ ਪੀਤੀ ਹੈ ਜਾਂ ਭੰਗ ਦੀ ਤੋਟ ਰਹੀ ਹੈ, ਤਾਂ
ਤੌਜ਼ਕ ਵਿਚ ਦਰਜ ਕਰ ਦਿਤਾ ਹੈ । ਬਾਬਰ ਹੀ ਐਸਾ ਆਦਮੀ ਹੈ ਜਿਸਨੇ ਨਾ ਤਾਂ ਆਪਣੇ
ਗੁਣ ਬਹੁਤੇ ਕਰਕੇ ਦਸੇ ਹਨ ਅਤੇ ਨਾ ਹੀ ਆਪਣੇ ਔਗੁਣ ਲੁਕਾਏ, ਜੋ ਕੁਝ ਸਿਰ ਬੀਤਿਆ
ਹੂਬਹੂ ਉਹੋ ਲਿਖਿਆ ਹੈ । ਐਸੇ ਸੱਚੇ ਆਦਮੀ ਉਤੇ ਇਹ ਦੋਸ਼ ਨਹਾਂ ਲਾਇਆ ਜਾ
ਸਕਦਾ ਕਿ ਚਾਵਲਾਂ ਦੇ ਕੀੜੇ ਹੋ ਗਏ ਹੋਣ, ਜਾਂ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਕੈਦ ਕੀਤਾ ਹੋਵੇ, ਜਾਂ ਗੁਰੂ ਜੀ
ਨੂੰ ਮਿਲਕੇ ਗੋਸ਼ਟ ਕੀਤਾ ਹੋਵੇ ਅਤੇ ਉਸ ਨੂੰ ਉਸ ਨੇ ‘ਤੌਜ਼ਕ’ ਵਿਚ ਨਾ ਲਿਖਿਆ ਹੋਵੇ ।
ਸਾਫ਼ ਸਿਧ ਹੈ ਕਿ ਉਤਲੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਵਿਚੋਂ ਕੋਈ ਵੀ ਨਹੀਂ ਹੋਈ, ਇਹ ਸਭ ਕਪੋਲ
ਕਲਪਤ ਹੀ ਗੱਲਾਂ ਹਨ । ਇਤਨੀ ਗੱਲ ਤੋਂ ਹੀ ਮਲ੍ਹਮ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ ਕਿ ਇਸ ਜਨਮ
ਸਾਖੀ ਵਿਚ ਕੈਸੀ ਹਨੇਰ ਗਰਦੀ ਹੈ, ਅਤੇ ਕਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਇਤਿਹਾਸ ਦਾ ਸੱਤਿਆਨਾਸ ਕੀਤਾ
ਗਿਆ ਹੈ ।

ਆਪ ਸੱਜਣ ਹੈਰਾਨ ਹੋਵੇਗੇ ਅਤੇ ਪੁਛੋਗੇ ਕੀ ਕੀ ਬਾਬਰ ਸਚ ਮੁੱਚ ਹੀ ਗੁਰੂ ਜੀ
ਨੂੰ ਨਹੀਂ ਮਿਲਿਆ ? ਨਹੀਂ ਸੱਜਣ ਜੀ, ਬਾਬਰ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੂੰ ਮਿਲਿਆ ਤਾਂ ਜ਼ਰੂਰ ਹੈ,
ਪਰ ਇਸ ਪੰਜਵੇਂ ਹਮਲੇ ਵਿਚ ਨਹੀਂ, ਜੈਸਾ ਕਿ ਇਸ ਜਨਮ ਸਾਖੀ ਵਿਚ ਲਿਖਿਆ ਹੈ,
ਮਿਲਿਆ ਕੇਵਲ ਤੀਜੇ ਹਮਲੇ ਵਿਚ ਹੈ । ਜਦ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਏਮਨਾਬਾਦ ਸਨ, ਬਾਬਰ
ਕਾਬਲੇਂ ਸਿੱਧਾ ਸਿਆਲਕੋਟ ਆਇਆ ਅਤੇ ਸਿਆਲਕੋਟੋਂ ਰਾਤੋਂ ਰਾਤ ਏਮਨਾਬਾਦ ਉੱਤੇ
ਛਾਪਾ ਮਾਰਿਆ, ਸ਼ਹਿਰ ਢੂਕ ਦਿੱਤਾ, ਲੋਕੀਂ ਲੁੱਟ ਲਏ ਅਤੇ ਕੈਦ ਕਰ ਦਿਤੇ । ਏਥੇ ਹੋ
ਗੁਰੂ ਜੀ ਬਾਬਰ ਨੂੰ ਮਿਲੇ ਅਤੇ ਪਾਤਸਾਹ ਨੂੰ ਉਪਦੇਸ਼ ਕਰ ਕੇ ਸਭ ਕੈਦੀ ਛਡਾਏ ਸਨ ।
ਪਹਿਲਾਂ ਸ਼ਹਿਰ ਦਾ ਨਾਮ ਸੈਦ ਪੁਰ ਸੀ, ਪਰ ਜਦ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਅਮਾਨ ਦਵਾ ਦਿਤੀ ਤੱਤ
ਏਮਨਾਬਾਦ ਉੱਘਾ ਹੋ ਗਿਆ । ਜਨਮ ਸਾਖੀ ਲਿਖਣ ਵਾਲੇ ਦੀ ਭੁੱਲ ਵੇਖੋ, ਆਪ ਹੀ
ਲਿਖਦਾ ਹੈ ‘ਲਸਕਰ ਢਕੇ ਸੈਦਪੁਲ’ ਅਤੇ ਆਪ ਹੀ ਕਹਿਦਾ ਹੈ ਕਿ ਲੜਾਈ ਪਾਣੀਪਤਿ

ਹੋਈ । ਮਲੂਮ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਆਪ ਨੂੰ ਇਹ ਵੀ ਪਤਾ ਨਹੀਂ ਕਿ ਸੇਵਪੁਰ ਅਤੇ ਏਮਨਾਬਾਦ ਇਕ ਹੀ ਪਿੰਡ ਦੇ ਦੇ ਨਾਮ ਹਨ ।

ਪਾਠਕ ਜੀ ! ਆਪ ਨੂੰ ਬਹੁਤ ਕੁਝ ਦੱਸਿਆ ਗਿਆ ਹੈ, ਬਹੁਤ ਕੁਝ ਸਬੂਤ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ । ਜੇਕਰ ਅਜੇ ਵੀ ਆਪ ਦਾ ਹਠ ਕੈਮ ਹੈ ਤਾਂ ਆਪ ਦੀ ਰਜ਼ਾ ! ਜੇਕਰ ਆਪ ਦਾ ਰੰਚਕ ਵੀ ਨਿਸ਼ਚਾ ਐਸੀ ਜਨਮ ਸਾਖੀ ਪੁਰ ਬਾਕੀ ਹੈ ਜੋ ਇਤਿਹਾਸ ਅਤੇ ਜੋਤਸ਼ ਦੀ ਕਸਵੱਟੀ ਨੂੰ ਸੈਹ ਹੀ ਨਾ ਸਕੇ, ਗਲਤ ਵਿੱਦਿਆ ਦੇ ਅਸੂਲਾਂ ਦੇ ਉਲਟ ਹੋਵੇ, ਝੂਠੀਆਂ ਅਤੇ ਅਸੰਭਵ ਗੱਲਾਂ ਦਾ ਭੰਡਾਰ ਹੋਵੇ, ਜਿਸ ਦੇ ਲੇਖ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਆਸ਼ੇ ਦੇ ਵਿਰੁੱਧ ਹੋਣ ਅਤੇ ਜਿਸ ਵਿਚ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੀ ਅਤੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਸੰਬੰਧੀਆਂ ਦੀ ਨਿੰਦਾ ਹੋਵੇ, ਜੇਕਰ ਪਾਠਕ ਜੀ ! ਆਪ ਐਸੀ ਜਨਮ ਸਾਖੀ ਨੂੰ ਅਜੇ ਤੀਕ ਸੱਚੀ ਮੰਨ ਰਹੇ ਹੋ, ਤਦ ਇਹ ਸਚ ਹੈ ਕਿ ਆਪ ਦੇ ਆਸ਼ੇ ਨੂੰ ਬ੍ਰਹਮਾ ਵੀ ਨਹੀਂ ਉਲਟ ਸਕਦਾ । ਪਰ ਚੁੰਕਿ ਦੁਨੀਆਂ ਆਸ ਦੇ ਸਹਾਰੇ ਹੀ ਕੈਮ ਹੈ ਇਸ ਵਾਸਤੇ ਮੈਂ ਫੇਰ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕਰਦਾ ਹਾਂ, ਜਿਸ ਨੂੰ ਮੁੱਖ ਰਖਕੇ ਕਿ ਸੇਵ ਆਪ ਦਾ ਹਠ ਟੁੱਟ ਜਾਵੇ । ਮੈਂ ਇਕੋ ਭੁੱਲਾਂ ਨਹੀਂ ਦਸਾਂਗਾ ਜੋ ਅਜੇ ਤੀਕ ਇਸ ਜਨਮ ਸਾਖੀ ਬਹੁਤ ਹਨ, ਬਲਕਿ ਕਿਸੇ ਹੋਰਸ ਪਹਿਲੂ ਨੂੰ ਹੀ ਲੈ ਕੇ ਆਪਣੇ ਪੱਖ ਨੂੰ ਸਿੱਧ ਕਰਾਂਗਾ । ਜੇਕਰ ਆਪ ਨੇ ਹੋਰ ਭੁੱਲਾਂ ਵੇਖਣੀਆਂ ਹੋਣ ਤਾਂ ਅੱਗੇ ਪੱਤਰੇ ਫੌਲ ਕੇ ਉਹ ਪਰਕਰਣ ਵੇਖੋ ਜਿਥੇ ਇਸ ਜਨਮ ਸਾਖੀ ਦੇ ਲਿਖੇ ਜਾਣ ਦੇ ਸਮੇਂ ਦੀ ਬਾਬਤ ਤਹਿਕੀਕਾਤ ਕੀਤੀ ਗਈ ਹੈ ।

ਭਾਈ ਬਾਲਾ ਕੌਣ ਸੀ ?

ਅਸੀਂ ਹੁਣ ਸਾਰੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਛੁੱਡਕੇ ਭਾਈ ਬਾਲੇ ਵਲ ਆਉਂਦੇ ਹਾਂ ਅਤੇ ਦੇਖਦੇ ਹਾਂ ਕਿ ਇਹ ਕੌਣ ਸੀ ਅਤੇ ਇਸ ਜਨਮ ਸਾਖੀ ਨਾਲ ਇਸਦਾ ਕੀ ਸੰਬੰਧ ਹੈ । ਪਹਿਲਾਂ ਅਸੀਂ ਇਸ ਜਨਮ ਸਾਖੀ ਵਿਚੋਂ ਹੀ ਖੋਜ ਕਰਦੇ ਹਾਂ ਕਿ ਬਾਲਾ ਕੌਣ ਸੀ । ਪੜ੍ਹੂਨ ਤੋਂ ਪਤਾ ਲਗਦਾ ਹੈ ਕਿ ਬਾਲਾ ਸੰਪੂਰਨ ਸੀ, ਅਤੇ ਚੰਦਰ ਭਾਨ ਦਾ ਪੁੱਤਰ ਸੀ । ਇਸ ਜਨਮ ਸਾਖੀ ਵਿਚ ਕਈ ਐਸੇ ਲੇਖ ਆਉਂਦੇ ਹਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਤੋਂ ਪਤਾ ਲੱਗਦਾ ਹੈ ਕਿ 'ਬਾਲਾ' ਨਾਮ ਨਿਪਟ ਕਪੋਲ ਕਲਪਨਾ ਹੈ । ਪਿੱਛੇ ਅਸੀਂ ਦੱਸ ਆਏ ਹਾਂ ਕਿ ਜਨਮ ਸਾਖੀ ਲਿਖਣ ਵਾਲੇ ਨੇ ਜੋ ਇਹ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕੀਤੀ ਹੈ ਕਿ ਕਿਸੇ ਨਾ ਕਿਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਭਾਈ ਬਾਲੇ ਨੂੰ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦਾ ਪੱਕਾ ਸਾਥੀ ਬਣਾਇਆ ਜਾਵੇ, ਇਸ ਵਿਚ ਉਹ ਮੂਲੋਂ ਹੀ ਨਾਕਾਮਯਾਬ ਹੋਇਆ ਹੈ । ਪਿੱਛੇ ਇਹ ਵੀ ਦਸਿਆ ਗਿਆ ਹੈ ਕਿ ਇਸ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਵਿਚ ਉਸਨੇ ਆਪਣਾ ਪਾੜ ਵੀ ਖੋਲ੍ਹਿ ਦਿੱਤਾ ਹੈ । ਇਹਨਾਂ ਗੱਲਾਂ ਨੂੰ ਜੇਕਰ ਛੁੱਡ ਵੀ ਦੇਈਏ ਤਦ ਵੀ ਜਨਮ ਸਾਖੀ ਵਿਚੋਂ ਸਿੱਧ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ ਕਿ ਭਾਈ ਬਾਲਾ ਕੇਵਲ ਇਕ ਕਪੋਲ ਕਲਪਤ ਵਸਤੂ ਹੈ । ਜਦ ਭਾਈ ਬਾਲਾ ਗੁਰੂ ਜੀ ਪਾਸੋਂ ਸਦਾ ਲਈ ਅੱਡ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਤਦ ਇਉਂ ਪ੍ਰਸ਼ਨ ਕਰਦਾ ਹੈ :—‘ਪਰ ਜੀ ਪਿਛੇ ਤੁਸਾਡੇ ਕੌਣ ਹੋਸੀ ? ਤਾਂ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਜੀ ਆਖਿਆ ਭਾਈ ਬਾਲਾ । ਅਸਾਡੇ ਪਿਛੇ ਇਕ ਲਹਿਣਾ ਖਤਰੇਟਾ ਫੇਰੂ ਤੇ ਹੁਣ ਦਾ ਪੁੱਤਰ ਹੋਸੀ, ਅਸਾਨੂੰ ਮਿਲੇਗਾ, ਉਹ ਪਿਛੇ ਅਸਾਡੇ ਬਹੋਗਾ ।’ ਪਰ ਦੇਖਣਾ ਪਾਠਕ ਜੀ, ਪਹਿਲੀ ਹੀ ਸਾਖੀ ਵਿਚ ਕੀ ਲਿਖਿਆ ਹੈ :—‘ਭਾਈ ਬਾਲੇ ਸੰਪੂਰਨ ਨੂੰ ਏਹਾ ਚਾਹ ਸੀ, ਜੋ ਗੁਰੂ ਪ੍ਰਗਟ ਹੋਵੇ ਤਾਂ ਦਰਸ਼ਨ ਜਾਈਏਂ, ਭਾਈ ਬਾਲੇ ਸੁਣਿਆ ਜੋ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਇਕ ਖਤਰੇਟਾ ਅੰਗਦ ਜਾਤਿ ਤੇ ਹੁਣ ਉਸਨੂੰ ਬਾਪ ਚਲਿਆ ਹੈ, ਪਰ ਨਹੀਂ ਜਾਣੀਦਾ ਜੋ ਕੇਹੜੇ ਥਾਉਂ ਡਿਆ ਬੈਠਾ ਹੈ, ਪਰ ਫੁਰ ਖਬਰ ਸੁਣੀ ਜੋ ਖੜ੍ਹਰ ਖਹਿਰਿਆਂ ਦੇ ਬੈਠਾ ਹੈ । ਇਹ ਗੱਲ ਸੁਣਕੇ ਭਾਈ ਬਾਲਾ ਗੁਰੂ ਅੰਗਦ ਦੇ ਦਰਸ਼ਨ ਨੂੰ ਆਇਆ, ਢੂੰਡਕੇ ਲਘੁ ਸੁ । ਅੱਗੇ ਦੇਖੋ ਤਾਂ ਗੁਰੂ ਅੰਗਦ ਵਾਣ ਵਟਾਇੰਦਾ ਹੈ, ਭਾਈ ਬਾਲੇ ਸੰਪੂਰਨ ਜਾਇ ਮੱਥਾ ਟੇਕਿਆ, ਅੱਗੇ ਗੁਰੂ ਅੰਗਦ ਬੋਲਿਆ, ਆਓ ਭਾਈ ਸਤਿਕਰਤਾਰ, ਬੈਠੋ ਜੀ, ਗੁਰੂ ਅੰਗਦ ਜੀ ਵਾਣ ਵਟਾਵਣੋਂ ਰਹਿਆ । ਭਾਈ ਬਾਲੇ ਨੂੰ ਪੁੱਛਣ ਲੱਗਾ, ਸਿੱਖਾ ! ਕਿੱਥੋਂ ਆਇਓ ? ਕਿੰਵੇ

ਕਰ ਆਵਣਾ ਹੋਇਆ, ਕਉਣ ਹੁੰਦਾ ਹੈ? ਤਾਂ ਭਾਈ ਬਾਲ ਸੰਧੂ ਹੱਥ ਜੋੜਕੇ ਅਰਦਾਸ ਕੀਤੀ, ਜੋ ਗੁਰੂ ਜੀ ਹੁੰਦਾ ਜਟਟਾ ਹਾਂ, ਗੁਰੂ ਸੰਧੂ ਹਾਂ, ਨਾਮ ਬਾਲਾ ਹੈ, ਵਤਨ ਜਨਮ ਰਾਇ ਭੋਏ ਦੀ ਤਲਵੰਡੀ ਹੈ, ਗੁਰੂਜੀ ਦੇ ਦਰਸ਼ਨ ਨੂੰ ਆਇਆ ਹਾਂ। ਫੇਰ ਗੁਰੂ ਅੰਗਦ ਜੀਪੁੱਛਿਆ ਭਾਈ ਬਾਲਾ ਤੂੰ ਸਿੱਖ ਕਿਸਦਾ ਹੈ, ਤੈਨੂੰ ਕੌਣ ਮਿਲਿਆ ਹੈਸੀ? ਤਾਂ ਫੇਰ ਭਾਈ ਬਾਲਾ ਬੋਲਿਆ, ਜੀ! ਗੁਰੂ ਜੀ, ਹਉਂ ਸਿੱਖ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦਾ ਹਾਂ, ਮੈਨੂੰ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਬੇਦੀ ਕਾਲੂ ਦਾ ਪੁੱਤਰ ਮਿਲਿਆ ਸੀ। ਤਾਂ ਫੇਰ ਗੁਰੂ ਅੰਗਦ ਜੀ ਪੁੱਛਿਆ ਭਾਈ ਬਾਲਾ ਗੁਰੂ ਤਹਿੰ ਡਿੱਠਾ ਸੀ? ਤਾਂ ਫੇਰ ਬਾਲੇ ਆਖਿਆ, ਜੀ ਮੈਬੋਂ ਤ੍ਰੈ ਵਰ੍ਹੇ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਵੱਡਾ ਸੀ, ਮੈਂ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਪਿੱਛੇ ਲੱਗਾ ਫਿਰਦਾ ਸਾਂ, ਪਰ ਜੀ ਤਦ ਸਾਨੂੰ ਇਹ ਮੱਤਿ ਨਾਹ ਸੀ, ਜੋ ਇਹ ਵੱਡਾ ਗੁਰੂ ਹੈ।

ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੁਹਾਂ ਸਾਖੀਆਂ ਦੇ ਟਾਕਰੇ ਤੋਂ ਸਾਫ਼ ਪ੍ਰਤੀਤ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਪਹਿਲੀ ਸਾਖੀ ਦੂਜੀ ਸਾਖੀ ਦੇ ਮੂਲੋਂ ਹੀ ਉਲਟ ਹੈ। ਭਾਵੇਂ ਐਸੇ ਉਲਟ ਆਸੇ ਵਾਲੀਆਂ ਸਾਖੀਆਂ ਤਾਂ ਇਸ ਜਨਮ ਸਾਖੀ ਵਿਚ ਬਹੁਤ ਹਨ, ਪਰ ਐਸੀ ਮੋਟੀ ਸਾਖੀ ਕੋਈ ਨਹੀਂ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚੋਂ ਇਕ ਵਿਚ ਤਾਂ ਦੱਸਿਆ ਹੋਵੇ ਕਿ ਭਾਈ ਬਾਲੇ ਨੂੰ ਗੁਰੂ ਅੰਗਦ ਜੀ ਦਾ ਪਤਾ ਸੀ, ਅਤੇ ਦੂਜੀ ਵਿਚ ਜਾਹਰ ਕੀਤਾ ਹੋਵੇ ਕਿ ਬਾਲਾ ਜਾਣਦਾ ਹੀ ਨਹੀਂ ਕਿ ਗੁਰੂ ਅੰਗਦ ਜੀ ਕੌਣ ਸਨ। ਏਸੇ ਪਹਿਲੀ ਸਾਖੀ ਦੇ ਅੰਤ ਵਿਚ ਇਕ ਹੋਰ ਆਰੰਭ ਵਾਲੀ ਗੱਲ ਆਉਂਦੀ ਹੈ:—‘ਤਾਂ ਲਾਲੂ ਕਹਿਆ, ਭਾਈ ਬਾਲਾ ਤੂੰ ਨਾਨਕ ਦਾ ਮਿੱਤ੍ਰ ਸੈਂ, ਸਚ ਆਖੁ, ਗੁਰੂ ਸ੍ਰੀ ਚੰਦ ਹੈ ਕਿ ਅੰਗਦ ਹੈ।’ ਹਨੇਰ ਸਾਈਂ ਦਾ, ਜਿਸ ਲਾਲ ਚੰਦ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਜੀ ਨੇ ਗੁਰੂ ਅੰਗਦ ਜੀ ਨੂੰ ਗੱਦੀ ਦਿੱਤੀ ਹੋਵੇ, ਉਹੋ ਹੀ ਪੁਛੇ ਕਿ ਗੁਰੂ ਸ੍ਰੀ ਚੰਦ ਹੈ ਕਿ ਅੰਗਦ? ਐਸੀਆਂ ਅਣਹੋਣੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਦਾ ਲਿਖੇ ਹੋਣਾ ਹੀ ਇਸ ਜਨਮ ਸਾਖੀ ਨੂੰ ਅਣਹੋਣੀ ਦੇ ਤੁੱਲ ਕਰਦਾ ਹੈ।

ਪਰ ਐਸੀਆਂ ਉਲਟ ਗੱਲਾਂ ਨਾਲ ਸਾਡਾ ਕੋਈ ਵਾਸਤਾ ਨਹੀਂ। ਅਸਾਂ ਵੇਖਣਾ ਇਹ ਹੈ ਇਸ ਪਹਿਲੀ ਸਾਖੀ ਤੋਂ ਸਿੱਧ ਕੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਗੁਰੂ ਅੰਗਦ ਜੀ ਨੂੰ ਭਾਈ ਬਾਲਾ ਮਿਲਣ ਆਉਂਦਾ ਹੈ, ਪਰ ਉਸ ਨੂੰ ਪਹਿਲਾਂ ਖਬਰ ਨਹੀਂ ਕਿ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਜੀ ਨੇ ਕਿਸ ਨੂੰ ਬਾਪਿਆ ਹੈ। ਗੁਰੂ ਅੰਗਦ ਜੀ ਪੁੱਛਦੇ ਹਨ: ਤੂੰ ਕੌਣ ਹੈ, ਕਿਸਦਾ ਸਿੱਖ ਹੈ, ਤੈਨੂੰ ਕੌਣ ਮਿਲਿਆ ਸੀ? ਭਾਈ ਬਾਲਾ ਆਖਦਾ ਹੈ, ਮੈਂ ਬਾਲਾ ਜੱਟ ਹਾਂ, ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਜੀ ਦਾ ਸਿੱਖ ਹਾਂ, ਮੈਨੂੰ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਬੇਦੀ ਕਾਲੂ ਦਾ ਪੁੱਤਰ ਮਿਲਿਆ ਸੀ। ਫੇਰ ਗੁਰੂ ਅੰਗਦ ਜੀ ਪੁੱਛਦੇ ਹਨ ਕਿ ਤੈਂ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਜੀ ਨੂੰ ਡਿੱਠਾ ਸੀ? ਉਸ ਉੱਤਰ ਦਿੱਤਾ ਮੈਬੋਂ ਤ੍ਰੈ ਵਰ੍ਹੇ ਵੱਡੇ ਸਨ, ਮੈਂ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਜੀ ਦੇ ਮਗਰ ਲੱਗਾ ਫਿਰਦਾ ਸਾਂ। ਇਸ ਤੋਂ ਇਤਨਾ ਤਾਂ ਪਤਾ ਲਗ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਗੁਰੂ ਅੰਗਦ ਜੀ ਨੇ ਭਾਈ ਬਾਲੇ ਦਾ ਨਾਮ ਤਕ ਵੀ ਕਦੇ ਨਹੀਂ ਸੁਣਿਆ, ਵੇਖਣਾ ਤਾਂ ਕਿਤੇ ਰਿਹਾ। ਪਰ ਇਥੇ ਹੈਰਾਨ ਹੋਈਦਾ ਹੈ ਕਿ ਭਾਈ ਬਾਲਾ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਜੀ ਦਾ ਪੱਕਾ ਸਾਖੀ ਅਤੇ ਗੁਰੂ ਅੰਗਦ ਜੀ ਉਸਦੇ ਨਾਮ ਤੋਂ ਵੀ ਜਾਣੂੰ ਨਾ ਹੋਣ!! ਤੇ ਮਿਲਣ ਪਰ ਇਹ ਪੁੱਛਣ, ਤੂੰ ਹੁੰਦਾ ਕੌਣ ਹੈ, ਕਿਸਦਾ ਸਿੱਖ ਹੈ, ਕਦੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਜੀ ਨੂੰ ਡਿੱਠਾ ਹੋਈ?

ਇਹ ਗੱਲਾਂ ਸਾਫ਼ ਸਿੱਧ ਕਰਦੀਆਂ ਹਨ ਕਿ ਗੁਰੂ ਅੰਗਦ ਜੀ ਨੇ ਭਾਈ ਬਾਲੇ ਦਾ ਕਦੀ ਨਾਮ ਵੀ ਨਹੀਂ ਸੁਣਿਆ ਸੀ। ਇਸ ਤੋਂ ਸਿੱਧ ਹੈ ਕਿ ਭਾਈ ਬਾਲਾ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਜੀ ਦੇ ਨਾਲ ਨਹੀਂ ਫਿਰਦਾ ਰਿਹਾ, ਜੇ ਸੀ ਹਾਂ ਤਾਂ ਕੋਈ ਮਾਮੂਲੀ ਜਿਹਾ ਆਦਮੀ ਸੀ, ਜਿਸਨੂੰ ਗੁਰੂ ਅੰਗਦ ਜੀ ਵੀ ਨਹੀਂ ਜਾਣਦੇ ਸਨ।

ਇਹ ਤਾਂ ਹੋਈ ਖਾਸ ਬਾਲੇ ਵਾਲੀ ਜਨਮ ਸਾਖੀ ਦੀ ਸੰਮਤੀ, ਹੁਣ ਅਸੀਂ ਹੋਰਨਾਂ ਬੰਨਿਆਂ ਵਲੋਂ ਵੀ ਵੇਖਦੇ ਹਾਂ ਕਿ ਇਹ ਭਾਈ ਬਾਲਾ ਕੌਣ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਜਨਮ ਸਾਖੀ ਵਿਚ ਥਾਂ ਥਾਂ ਆਉਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਭਾਈ ਬਾਲਾ ਚੰਦਰ ਭਾਨ ਸੰਧੂ ਦਾ ਪੁੱਤਰ ਸੀ ਅਤੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਜਦ ਕਦੀ ਤਲਵੰਡੀ ਜਾਂਦੇ ਰਹੇ, ਚੰਦਰ ਭਾਨ ਦੇ ਖੂਹ ਉੱਤੇ ਹੀ ਬੈਠਦੇ ਰਹੇ। ਅੱਜ ਤੀਕ ਵੀ ਜਦ ਕੋਈ ਯਾਤਰੀ ਨਨਕਾਣੇ ਸਾਹਿਬ ਯਾਤ੍ਰਾ ਨੂੰ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਤਾਂ ਵਿਚ ਪੁਰਾਣੇ ਬੇਹ ਪਾਸ ਇਕ ਵੈਸਾ ਹੀ ਪੁਰਾਣਾ ਖੂਹ ਵਿਖਾ ਕੇ ਕਹਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਇਹ ਚੰਦਰ ਭਾਨ ਦਾ ਖੂਹ ਹੈ, ਅਤੇ ਅੱਜ ਕੱਲ ਆਮ ਆਦਮੀ ਉਸਨੂੰ ਭਾਈ ਬਾਲੇ ਵਾਲਾ ਖੂਹ ਆਖਦੇ ਹਨ। ਆਉ ਪਾਠਕ ਜੀ, ਅਸੀਂ ਵਿਚਾਰ ਕਰੀਏ, ਕਿ ਚੰਦਰ ਭਾਨ ਸੱਚਮੁੱਚ ਹੀ ਤਲਵੰਡੀ ਦਾ ਵਸਨੀਕ ਸੀ, ਜਾਂ ਇਹ ਭਾਈ ਬਾਲੇ ਵਾਲਾ ਖੂਹ ਚੰਦਰ ਭਾਨ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਕਿਸੇ ਹੋਰਸ ਦਾ ਹੈ।

ਸੰਘੂ ਜੱਟਾਂ ਦੇ ਮਿਰਾਸੀ ਦਸਦੇ ਹਨ ਕਿ ਸੰਘੂ ਅਸਲ ਵਸਨੀਕ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਨਹੀਂ ਹਨ, ਇਹ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਦੱਖਣ ਵਲੋਂ ਆਏ ਅਤੇ ਸਮੇਂ ਸਮੇਂ ਸਿਰ ਮਾਝੇ ਮਾਲਵੇ ਵਿਚ ਪਸਰ ਗਏ। ਮਾਝੇ ਵਿਚ ਜੱਟਾਂ ਦੀਆਂ ਹੋਰ ਗੋਤਾਂ ਨਾਲੋਂ ਸੰਘੂਆਂ ਦੀ ਹੀ ਬਹੁਲਤਾ ਹੈ। ਇਹ ਅੱਜ ਕਲ ਬਿਆਸਾ ਤੋਂ ਲੈ ਕੇ ਰਾਵੀ ਤੀਕ ਇਕ ਲੀਕ ਵਿਚ ਹੀ ਖਿਲਰੇ ਪਏ ਹਨ, ਜੋ ਸਰਿਹਾਲੀ ਤੋਂ ਲੈ ਕੇ ਰਾਵੀ ਕੰਢੇ 'ਮਾਂਗੇ' ਤੀਕ ਖਿਚੀ ਜਾ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਭਾਵੇਂ ਮਾਝੇ ਵਿਚ ਸੰਘੂਆਂ ਦੀ ਬਹੁਲਤਾ ਹੈ, ਪਰ ਰਾਵੀ ਪਾਰ ਇਹ ਬਹੁਤ ਹੀ ਘਟ ਜਾਪਦੇ ਹਨ। ਸਾਰੇ ਮਿਰਾਸੀ ਅਤੇ ਬੁਢੇ ਬੁਢੇ ਸੰਘੂ ਸਭ ਮੰਨਦੇ ਹਨ ਕਿ ਅਸੀਂ ਰਾਵੀ ਪਾਰ ਉਦੇਂ ਹੀ ਹੋਏ ਹਾਂ ਜਦੋਂ ਮਿਸਲਾਂ ਦਾ ਜ਼ੋਰ ਪਿਆ ਹੈ, ਉਸ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਇਕੱਲਾ ਦੁਕੱਲਾ ਪਿੰਡ ਹੀ ਰਾਵੀ ਦੇ ਪਾਰਲੇ ਕੰਢੇ ਸੀ। ਜਿਸ ਵੇਲੇ ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਦੇਵ ਜੀ ਯਾਤਰੀ ਦੇ ਕਹੇ ਤਰਨਤਾਰਨ ਜੀ ਤੋਂ ਉਠਕੇ 'ਜੰਬਰ' ਨਾਲ ਸੁਲ੍ਹਾ ਕਰਾਉਣ ਗਏ ਹਨ, ਉਸ ਵੇਲੇ ਸਾਰੇ ਜੰਬਰ ਛੱਨੀ ਵਾਸ ਸਨ ਅਤੇ ਯਾਤਰੀ ਪਿੰਡ ਤਾਂ ਅੱਜ ਤੀਕ ਰਾਵੀ ਦੇ ਕੰਢੇ ਹੀ ਹੈ। ਇਸ ਤੋਂ ਸਿੱਧ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਸੰਘੂ ਅਜੇ ਰਾਵੀ ਦੇ ਉਰਲੇ ਕੰਢੇ ਵੀ ਪਿੰਡ ਪਾ ਕੇ ਨਹੀਂ ਵੱਸੇ ਸਨ। ਬਾਰ ਦਾ ਸਾਰਾ ਢੱਪਾ ਅਸਲ ਵਿਚ ਭੱਟੀਆਂ ਦੀ ਮਲਕੀਅਤ ਸੀ, ਜਿਉਂ ਜਿਉਂ ਉਹ ਹੀਣੇ ਹੁੰਦੇ ਗਏ ਤਿਊਂ ਤਿਊਂ ਸੰਘੂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਪਿੰਡ ਸਾਂਭਦੇ ਗਏ। ਵਿਚਾਰੇ ਭੱਟੀ ਕਿਸੇ ਸਮੇਂ ਬਹੁਤ ਤਕੜੇ ਸਨ, ਅਤੇ ਉਸੇ ਤਾਕਤ ਦੇ ਆਸਰੇ ਹੀ ਚੁਤਹਡ ਦੀਆਂ ਜ਼ੋਰਾਵਰ ਗੋਤਾਂ ਤੋਂ ਬਚੇ ਹੋਏ ਸਨ। ਇਕ ਪਉੜੀ ਦੇ ਦੋ ਤਿੰਨ ਟੱਪੇ ਦਸਦੇ ਹਨ ਕਿ ਭੱਟੀ ਰਾਇਬੁਲਾਰ ਦੇ ਵੇਲੇ ਹੀ ਖਰਲ ਆਦਿ ਗੋਤਾਂ ਦੇ ਟਾਕਰੇ ਜਗੇ ਨਹੀਂ ਰਹੇ ਸਨ। ਪਰ ਇਸ ਗੱਲ ਨੂੰ ਸੱਭ ਮੰਨਦੇ ਹਨ ਕਿ ਰਾਇ ਭੋਇ ਬੜਾ ਜੋਪਾ ਹੋਇਆ ਹੈ,

ਅਤੇ ਜੋ ਤਾਕਤ ਭੱਟੀਆਂ ਨੂੰ ਇਸਦੇ ਸਮੇਂ ਸੀ ਮੁੜ ਕਦੀ ਨਸੀਬ ਨਹੀਂ ਹੋਈ

ਚੰਦਰ ਭਾਨ ਰਾਇ ਭੋਇ ਦਾ ਹੀ ਸਮਕਾਲੀ ਸੀ। ਇਸਦੇ ਵੇਲੇ ਭੱਟੀਆਂ ਦਾ ਸੂਰਜ ਠੀਕ ਸਿਖਰ ਉੱਤੇ ਸੀ। ਜਿਸਨੇ ਉਸ ਵੇਲੇ ਦੇ ਭੱਟੀਆਂ ਦਾ ਹਾਲ ਵੇਖਣਾ ਹੋਵੇ ਉਹ ਤਾਰੀਖ ਫ਼ਰਿਸ਼ਤਾ ਜਾਂ ਤਾਰੀਖ ਮੁਬਾਰਕ ਸ਼ਾਹੀ ਵਿਚੋਂ ਵੇਖ ਸਕਦਾ ਹੈ ਕਿ ਉਸ ਵੇਲੇ ਲੱਗ-ਭੱਗ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਏਹੋ ਹੀ ਮਾਲਕ ਸਨ। ਮਾਲਵੇ ਵਿਚ ਤਾਂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਆਪਣੀ ਰਾਜਧਾਨੀ ਤਲਵੰਡੀ ਪਾਸ ਦਿੱਲੀ ਦੇ ਸ਼ਾਹਾਂ ਦਾ ਵੀ ਮੁਕਾਬਲਾ ਕੀਤਾ। ਕੌਣ ਨਹੀਂ ਜਾਣਦਾ ਕਿ ਰਾਇ ਫੀਰੋਜ਼ ਨੇ ਸ਼ਾਹੀ ਫੌਜਾਂ ਦਾ ਕੀ ਹਾਲ ਕੀਤਾ ਸੀ? ਇਹ ਵੀ ਇਕ ਪੱਕੀ ਗੱਲ ਜਾਪਦੀ ਹੈ, ਕਿ ਜਿਥੇ ਕਿਥੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਤਾਕਤ ਬਹੁਤੀ ਸੀ ਅਤੇ ਜਿਥੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਹਾਕਮ ਰਹਿੰਦਾ ਸੀ, ਉਸ ਪਿੰਡ ਦਾ ਨਾਮ ਇਨ੍ਹਾਂ 'ਤਲਵੰਡੀ' ਹੀ ਰਖਿਆ। ਏਹੋ ਹੀ ਕਾਰਨ ਸੀ ਕਿ ਜਿਸ ਵੇਲੇ ਰਾਇ ਭੋਇ ਦਰਵਕਿਆ ਅਤੇ ਚੁਤਰਫ਼ ਦੇ ਦੁਸ਼ਮਣਾਂ ਨੂੰ ਹੋਲਾ ਕੀਤਾ ਤਾਂ ਆਪਣੀ ਰਾਜਧਾਨੀ ਬਣਾਈ, ਜਿਸਦਾ ਕੇਮੀ ਨਾਮ ਉਸ ਨੇ 'ਤਲਵੰਡੀ' ਰਖਿਆ, ਜੋ ਉਸ ਦੇ ਵੇਲੇ ਤਲਵੰਡੀ ਰਾਇ ਭੋਇ ਦੇ ਨਾਮ ਤੇ ਵੱਜਣ ਲਗ ਪਈ।

ਇਤਨੇ ਲੇਖ ਤੋਂ ਮੇਰਾ ਮਤਲਬ ਕੇਵਲ ਇਹ ਜਤਾਉਣਾ ਹੈ, ਕਿ ਰਾਇ ਭੋਇ ਦੇ ਵੇਲੇ ਭੱਟੀ ਤਕੜੇ ਤਾਕਤਵਰ ਸਨ, ਇਸ ਹਾਲਤ ਵਿਚ ਇਹ ਅਸੰਭਵ ਜਾਪਦਾ ਹੈ ਕਿ ਕੋਈ ਸੰਘ ਬਾਰ ਵਿਚ ਵਸਦਾ ਹੋਵੇ। ਜੋ ਆਦਮੀ ਗੋਤਾਂ ਦੀ ਬਣਾਵਟ ਤੋਂ ਵਾਕਫ਼ ਹੈ ਉਹ ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸਮਝ ਸਕਦਾ ਹੈ ਕਿ ਤਾਕਤਵਰ ਗੋਤ ਦੀ ਖਾਸ ਰਾਜਧਾਨੀ ਵਿਚ ਹੀ ਦੂਸਰੀ ਗੋਤ ਦੇ ਆਦਮੀ ਦਾ ਰਹਿਣਾ ਮੂਲੋਂ ਹੀ ਅਸੰਭਵ ਹੈ। ਪਿਛਲਿਆਂ ਸਮਿਆਂ ਵਿਚ ਅੱਜ ਕਲ ਵਰਗ ਹਾਲ ਨਹੀਂ ਸੀ ਕਿ ਜਿਥੇ ਕਿਸੇ ਦਾ ਜੀ ਚਾਹੇ ਉਥੇ ਹੀ ਜਾ ਵੱਸੇ। ਦੂਜੀ ਗੋਤ ਦੇ ਆਦਮੀ ਨੂੰ ਦੂਜੀ ਗੋਤ ਦਾ ਆਦਮੀ ਜਿਥੇ ਮਿਲ ਜਾਂਦਾ ਉਥੇ ਹੀ ਪਾਰ ਬੁਲਾਇਆ ਕਰਦਾ ਸੀ, ਖਾਸ ਕਰਕੇ ਉਹ ਗੋਤਾ ਜੋ ਆਪੇ ਵਿਚ ਦੁਸ਼ਮਣ ਹੋਣ। ਇਹ ਤਾਂ ਮੂਲੋਂ ਹੀ ਅਸੰਭਵ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਦੋ ਗੋਤਾਂ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਹੱਦ ਆਪੇ ਵਿਚ ਮਿਲਦੀ ਹੋਵੇ, ਇਕ ਦੂਜੇ ਦੇ ਤਾਕਤਵਰ ਜਾਂ ਕਮਜ਼ੋਰ ਹੋਣ ਵੇਲੇ ਆਪੇ ਵਿਚ ਦੋਸਤ ਬਣੀਆਂ ਰਹਿਣ। ਜਦ ਇਕ ਗੋਤ ਨੇ ਤਾਕਤ ਫੜੀ ਤਾਂ ਪਾਸ ਦੀ ਗੋਤ ਦੀ ਸ਼ਾਮਲ ਆ ਗਈ, ਪਰ ਜਦ ਉਹ ਕਮਜ਼ੋਰ ਹੋ ਗਈ ਤਾਂ ਦੂਜੀਆਂ ਗੋਤਾਂ ਨੇ ਫੇਰ ਆਪਣੀਆਂ ਜਮੀਨਾਂ ਵਾਪਸ ਲੈ ਗਈਆਂ। ਗੋਤਾਂ ਦੀ ਤਾਕਤ ਗੋਤ ਦੇ ਸਰਦਾਰ ਤੇ ਹੀ ਨਿਰਭਰ ਹੁੰਦੀ ਸੀ। ਜਦ ਸਰਦਾਰ ਦਲੇਰ ਹੋਇਆ ਤਾਂ ਗੋਤ ਵੀ ਦਲੇਤ, ਪਰ ਜਦ ਉਹ ਕਾਇਰ ਤਾਂ ਸਾਰੀ ਗੋਤ ਹੀ ਕਾਇਰ! ਇਹੋ ਹੀ ਕਾਰਨ ਸੀ ਕਿ ਹਰ ਇਕ ਸਰਦਾਰ ਵੇਲੇ ਗੋਤ ਦੀ ਤਾਕਤ ਬਦਲਦੀ ਰਹਿੰਦੀ ਸੀ। ਰਾਇ ਭੋਇ ਦਿਲਚਲਾ ਬਹਾਦਰ ਸੀ, ਇਸ ਲਈ ਭੱਟੀ ਵੀ ਇਸ ਦੇ ਸਮੇਂ ਚੜ੍ਹ ਨਿਕਲੇ। ਪਰ ਰਾਇ ਬੁਲਾਰ ਸੰਤਾਂ ਦਾ ਪਿਆਰਾ ਤੇ ਸ਼ਾਂਤਿ ਚਿਤ ਸਰਦਾਰ ਸੀ, ਇਸ ਨੇ ਆਪਣੇ ਵੇਲੇ ਬਾਰ ਦੀਆਂ ਦੂਜੀਆਂ ਗੋਤਾਂ ਹੱਥੋਂ ਬਹੁਤ ਦੂਖ ਵੇਖੇ ਅਤੇ ਇਸਦੇ ਮਗਰੋਂ ਤਾਂ ਗੋਤ ਦੀ ਰਾਜਧਾਨੀ ਦਾ ਹੀ ਨਾਸ਼ ਹੋ ਗਿਆ।

ਜਦ ਅਸੀਂ ਹਰ ਇਕ ਗੋਤ ਦੀ ਵਸੋਂ ਵਲ ਵੇਖਦੇ ਹਾਂ ਤਦ ਪਤਾ ਲਗਦਾ ਹੈ:

ਕਿ ਖਾਸ ਖਾਸ ਗੋਤ ਚੇ ਖਾਸ ਖਾਸ ਤੱਪੇ ਹਨ, ਅਤੇ ਉਸ ਤੱਪੇ ਵਿਚ ਦੂਜੀ ਗੋਤ ਦੇ ਆਦਮੀਆਂ ਦੀ ਮੁਸ਼ਕ ਵੀ ਨਹੀਂ। ਖਾਸ-ਖਾਸ ਹਾਲਤਾਂ ਹਨ ਜਿੰਨ੍ਹਾਂ ਕਰਕੇ ਇਕ ਗੋਤ ਦਾ ਇਕੱਲਾ ਦੁਕੱਲਾ ਪਿੰਡ ਪਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਅਕਸਰ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹੋਇਆ ਕਰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਜਦ ਗੋਤ ਦਾ ਵੱਡਾ ਆਦਮੀ ਆਪਣੀ ਧੀ ਦੂਜੀ ਗੋਤ ਦੇ ਆਦਮੀ ਨੂੰ ਦੇਂਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਧੀ ਦੇ ਮੋਹ ਦਾ ਸਦਕਾ ਆਪਣੇ ਜਵਾਈ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਜਮੀਨ ਵਿਚੋਂ ਇਕ ਪਿੰਡ ਦੀ ਜਮੀਨ ਵਾਹੁਣ ਵਾਸਤੇ ਦੇ ਦੇਂਦਾ ਹੈ, ਉਹ ਆਦਮੀ ਉਥੇ ਪਿੰਡ ਬੰਨ੍ਹ ਲੈਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਹੋਲੀ ਹੋਲੀ ਉਸ ਦੀ ਸੰਤਾਨ ਹੀ ਸਾਰੇ ਪਿੰਡ ਵਿਚ ਪਸਰ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਹਾਲਤ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਕੋਈ ਹਾਲਤ ਨਹੀਂ ਜਿਸ ਕਰਕੇ ਦੂਜੀ ਗੋਤ ਦਾ ਆਦਮੀ ਕਿਸੇ ਹੋਰਸ ਗੋਤ ਦੇ ਤੱਪੇ ਵਿਚ ਵਸ ਸਕੇ। ਪਰ ਅਸੀਂ ਇਹ ਮਲੂਮ ਕਰਕੇ ਹੈਰਾਨ ਹਾਂ ਕਿ ਸੰਘੂਆਂ ਅਤੇ ਭੱਟੀਆਂ ਦੀ ਰਿਸਤੇਦਾਰੀ ਕਦੇ ਵੀ ਨਹੀਂ ਹੋਈ ਕਿਉਂਕਿ ਉਹ ਤੁਗਲਕ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਦੇ ਵੇਲੇ ਆਪਣੀ ਧੀ ਦਿੱਲੀ ਦੇ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਨੂੰ ਦੇਕੇ ਮੁਸਲਮਾਨ ਹੋ ਚੁੱਕੇ ਸਨ ਅਤੇ ਇਹੋ ਹੀ ਕਾਰਨ ਹੈ ਕਿ ਤੁਗਲਕਾਂ ਦੇ ਵੇਲੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਤਾਕਤ ਦਾ ਸੂਰਜ ਸਿਖਰ ਉੱਤੇ ਸੀ। ਅਸੀਂ ਹਾਲਤ ਵਿਚ ਹੈਰਾਨ ਹੋਈਦਾ ਹੈ ਕਿ ਚੰਦਰਭਾਨ ਕਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਤਲਵੰਡੀ ਵਿਚ ਆ ਵੱਸਿਆ? ਰਿਸਤੇਦਾਰੀ ਉਸਦੀ ਹੈ ਹੀ ਨਹੀਂ ਸੀ, ਅਤੇ ਦੂਜੀ ਸੂਰਜ ਵਿਚ ਉਹ ਭੱਟੀਆਂ ਦੇ ਤੱਪੇ ਵਿਚ ਵੱਸ ਹੀ ਨਹੀਂ ਸਕਦਾ ਸੀ, ਇਸ ਤੋਂ ਸਿੱਧ ਹੋਇਆ ਕਿ ਚੰਦਰ ਭਾਨ ਨਾਮ ਫਰਜ਼ੀ ਹੈ ਅਤੇ ਉਸ ਦਾ ਪੁੱਤਰ ਬਾਲਾ ਮੂਲੋਂ ਹੀ ਇਕ ਕਪੋਲ ਕਲਪਤ ਚੀਜ਼ ਦਾ ਨਾਉਂ ਹੈ !!

[ਖੂਹ ਭਾਈ ਬਾਲੋਂ ਦਾ ਨਹੀਂ]

ਹੁਣ ਅਸੀਂ ਖੂਹ ਦੀ ਅਸਲੀਅਤ ਵਲ ਆਉਂਦੇ ਹਾਂ ਕਿ ਅਸਲ ਇਹ ਕਿਸ ਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਕਦੇਂ ਦਾ ਬਣਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਜਦ ਕਦੀ ਗੁਰੂ ਜੀ ਤਲਵੰਡੀ ਆਉਂਦੇ ਹਨ ਤਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਬੈਠਣ ਦੀ ਥਾਉਂ ਸਦਾ ਇਕ ਹੀ ਦੱਸੀ ਹੈ, ਇਹੋ ਹੀ ਲਿਖਿਆਂ ਪੜ੍ਹੀਦਾ ਹੈ ਕਿ ‘ਆਇ ਚੰਦਰ ਭਾਨ ਸੰਪੂ ਦੇ ਖੂਹ ਉੱਤੇ ਉਤਰੇ।’ ਥਾਂ ਥਾਂ ਅਜਿਹੇ ਲੇਖਾਂ ਦਾ ਆਉਣਾ ਬਦੋ-ਬਦੀ ਬੰਦੇ ਨੂੰ ਸੱਕੀ ਕਰ ਦੇਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਇਸ ਵਿਚ ਜ਼ਰੂਰ ਕੁਝ ਭੇਤ ਹੈ। ਪਰ ਜਦ ਕਿ ਅਸੀਂ ਉੱਪਰ ਦਸ ਆਏ ਹਾਂ ਕਿ ਚੰਦਰ ਭਾਨ ਕਿਸੇ ਸੂਰਜ ਵੀ ਭੱਟੀਆਂ ਦੀ ਰਾਜਪਾਨੀ ਵਿਚ ਰਹਿ ਹੀ ਨਹੀਂ ਸਕਦਾ, ਤਦ ਇਹ ਕਹਿਣਾ ਬਿਲਕੁਲ ਠੀਕ ਹੋਵੇਗਾ ਕਿ ਇਹ ਖੂਹ ਭਾਈ ਬਾਲੇ ਦਾ ਨਹੀਂ ਸੀ, ਖੂਹ ਦੇ ਪਾਸ ਹੀ ਇਕ ਬੜਾ ਭਾਗੀ ਪੱਕਾ ਬੇਹ ਹੈ, ਵੇਖਣ ਵਾਲਾ ਅੱਖ ਦੇ ਫੌਰ ਵਿਚ ਹੀ ਦਸ ਸਕਦਾ ਹੈ ਕਿ ਇਸ ਬੇਹ ਵਿਚ ਮਹਿਲ ਹੀ ਗਰਕ ਹੋਏ ਪਏ ਹੋਣਗੇ, ਇਹ ਕਿਸੇ ਪਿੰਡ ਦਾ ਬੇਹ ਨਹੀਂ। ਜਿਸ ਆਦਮੀ ਨੇ ਪੰਜ ਸਤ ਬੇਹ ਵੇਖੇ ਹੋਣ ਉਹ ਝਟ ਪਛਾਣ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਇਹ ਮੁੱਲੀ ਜਿਹੇ ਪਿੰਡ ਦਾ ਬੇਹ ਹੈ ਜਾਂ ਸਾਹੀ ਕਿਲੇ ਤੇ ਮਹੱਲਾਂ ਦਾ ਢੇਰ। ਦੰਤ ਕਥਾ ਵੀ ਸਾਨੂੰ ਦਸਦੀ ਹੈ ਕਿ ਬਹੁਤ ਪੁਰਾਣਿਆਂ ਸਮਿਆਂ ਵਿਚ ਜਦ ਕਿ ਇਹ ਬਾਰ ਬਹੁਤ ਆਵਾਦ

ਸੀ, ਇਥੇ ਇਕ ਰਾਜੇ ਦਾ ਕਿਲ੍ਹਾ ਤੇ ਧੋਲਰ ਹੁੰਦੇ ਸਨ। ਇਕ ਵਾਰ ਐਸਾ ਹੜ੍ਹ ਆਇਆ ਕਿ ਇਹ ਬਾਰ ਜਲ ਬਲ ਹੋ ਗਈ। ਉਸ ਤੋਂ ਮਗਰੋਂ ਦਰਿਆਵਾਂ ਦੇ ਰੁਖ ਬਦਲ ਗਏ। ਜਮੀਨ ਬੰਜਰ ਹੋ ਗਈ ਅਤੇ ਰਾਜੇ ਵੀ ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ ਦੇ ਆਉਣ ਕਰਕੇ ਬਰਬਾਦ ਹੋ ਗਏ। ਇਹ ਹਾਲਤ ਇਸ ਤੱਪੇ ਦੀ ਭੱਟੀਆਂ ਦੇ ਸਮੇਂ ਤੀਕ ਰਹੀ। ਜਦ ਰਾਇ ਭੋਇ ਦੜਕਿਆ ਤਾਂ ਉਸਨੇ ਇਸ ਜਗ੍ਹਾ ਨੂੰ ਚੰਗੀ ਵੇਖਕੇ ਇਥੇ ਹੀ ਆਪਣੀ ਰਾਜਧਾਨੀ ਦੀ ਨੀਂਹ ਰਖੀ। ਚੰਦਰਭਾਨ ਵੀ ਇਸ ਵੇਲੇ ਹੀ ਇਥੇ ਆਕੇ ਵਸਿਆ ਹੋਵੇਗਾ (ਜੇਕਰ ਐਸਾ ਸਾਨੂੰ ਮੰਨਣਾ ਵੀ ਪਵੇ), ਪਰ ਜਦ ਅਸੀਂ ਖੂਹ ਦੀ ਬਣਾਵਟ ਵਤ ਵੇਖਦੇ ਹਾਂ ਤਾਂ ਹੈਰਾਨ ਹੋਈਦਾ ਹੈ ਕਿ ਇਕ ਮਮੂਲੀ ਜੱਟ ਚੰਦਰ ਭਾਨ ਨੇ ਐਡਾ ਜਬਰਜੰਗ ਖੂਹ ਕੀਕੂੰ ਲਵਾ ਲਿਆ? ਜੱਟਾਂ ਵਾਸਤੇ ਖੂਹ ਲਵਾਉਣਾ ਕੋਈ ਮਮੂਲੀ ਗੱਲ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਉਸ ਸਮੇਂ ਜਦ ਕਿ ਜਟ ਦੀ ਉਕਾਤ ਘੋੜੀ ਬਲਦ ਤੇ ਹਾਲ ਹੀ ਹੁੰਦਾ ਸੀ ਐਡਾ ਵੱਡਾ ਖੂਹ ਲਵਾ ਲੈਣਾ ਮੂਲੋਂ ਹੀ ਅਸੰਭਵ ਜਾਪਦਾ ਹੈ। ਕੋਈ ਆਦਮੀ ਵੀ ਪਿਛਲਿਆਂ ਸਮਿਆਂ ਦੀ ਐਸੀ ਮਿਸਾਲ ਨਹੀਂ ਪੇਸ਼ ਕਰ ਸਕਦਾ ਜੋ ਇਹ ਦੱਸੇ ਕਿ ਕਿਸੇ ਇਕੱਲੇ ਜਟ ਨੇ ਬਾਰ ਜੈਸੇ ਦੇਸ਼ ਵਿਚ ਆਪਣੀ ਹੀ ਕਮਾਈ ਤੋਂ ਖੂਹ ਲਵਾ ਲਿਆ ਹੋਵੇ। ਉਨ੍ਹੀਂ ਦਿਨੀਂ ਤਾਂ ਇਹ ਰਿਵਾਜ ਸੀ ਕਿ ਇਕ ਗੋਤ ਦੀ ਗੋਤ ਹੀ ਤਰ ਪਈ, ਜਿਥੇ ਜਾਕੇ ਝੰਡੇ ਗੱਡੇ ਓਥੇ ਹੀ ਖੂਹ ਪੁੱਟਣ ਲਗ ਪਏ। ਪਹਿਲੋਂ ਤਾਂ ਖੂਹ ਕੱਚਾ ਹੀ ਰਖਿਆ, ਜਦ ਗੋਤ ਵਿਚ ਤਾਕਤ ਵਧੀ ਤਾਂ ਪੱਕਾ ਵੀ ਕਰਵਾ ਲਿਆ, ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਸਦਾ ਲਈ ਕੱਚਾ ਹੀ ਰਹਿਆ, ਜੈਸਾ ਕਿ ਅੱਜ ਤੀਕ ਅਸੀਂ ਬਾਰ ਵਿਚ ਪੁਰਾਣੇ ਖੂਹ ਵੇਖਦੇ ਹਾਂ।

ਹੈਰਾਨੀ ਹੈ ਕਿ ਐਸਾ ਦੌਲਤ-ਮੰਦ ਜਟ ਦੂਜੇ ਸਰਦਾਰ ਦੇ ਮਾਤਹਿਤ ਕੀਕੂੰ ਰਿਹਾ। ਇਹ ਮੁੱਢ ਤੋਂ ਹੀ ਤੁਰੀ ਆਈ ਹੈ ਕਿ ਜੱਟ ਦੀਆਂ ਬਾਹਵਾਂ ਵਿਚ ਰਤਾ ਵੀ ਜ਼ੋਰ ਹੋਇਆ, ਉਸਨੇ ਆਪਣਾ ਅੱਡ ਹੀ ਰਾਜ ਕੈਮ ਕਰਨ ਦੀ ਬੋਸ਼ਿਸ਼ ਕੀਤੀ, ਮਰਦੇ ਦਮ ਵੀ ਦੂਜੇ ਦੇ ਅਧੀਨ ਨਹੀਂ ਹੋਇਆ। ਇਹੋ ਹੀ ਕਾਰਨ ਸੀ ਕਿ ਐਸਿਆਂ ਆਦਮੀਆਂ ਨੇ ਸਾਰੀ ਉਮਰ ਨਾ ਆਪ ਹੀ ਆਰਾਮ ਕੀਤਾ, ਨਾ ਹਮਸਾਇਆਂ ਨੂੰ ਹੀ ਆਰਾਮ ਲੈਣ ਦਿੱਤਾ। ਨਾਲ ਹੀ ਲਗਦੀ ਗਲ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਐਸੇ ਮੋਟੇ ਆਦਮੀ ਨੂੰ ਸੰਧੂਆਂ ਨੇ ਛੱਡ ਕੀਕੂੰ ਦਿੱਤਾ? ਉਹੋ ਗੋਤਾਂ ਜੋ ਇਕ ਮੋਏ ਹੋਏ ਆਦਮੀ ਦੇ ਹੱਥੋਂ ਜਾਣ ਨੂੰ ਵੀ ਕੌਮੀ ਮੁਸੀਬਤ ਸਮਝਦੀਆਂ ਸਨ, ਉਹ ਐਸੇ ਮੋਟੇ ਆਦਮੀ ਦੇ ਹੱਥੋਂ ਜਾਦਿਆਂ ਹੱਥ ਪੈਰ ਨਾ ਮਾਰਨ? ਗੋਤਾਂ ਦੀ ਤਾਕਤ ਓਦੋਂ ਆਦਮੀਆਂ ਦੀ ਬਹੁਲਤਾ ਨਾਲ ਹੁੰਦੀ ਸੀ। ਜਿਸ ਦੇ ਆਦਮੀ ਬਹੁਤੇ, ਉਹੋ ਹੀ ਤਾਕਤਵਰ, ਅਤੇ ਜਿਸ ਦੇ ਥੋੜ੍ਹੇ ਉਹੋ ਹੀ ਕਮਜ਼ੋਰ। ਹੈਰਾਨੀ ਹੈ ਕਿ ਸੰਧੂਆਂ ਨੇ ਐਸਾ ਤਾਕਤਵਰ ਆਦਮੀ ਛੱਡ ਕਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦਿੱਤਾ?

ਜੇਕਰ ਇਹਨਾਂ ਸਭ ਗੱਲਾਂ ਨੂੰ ਵੀ ਛੱਡ ਦੇਈਏ ਤਦ ਵੀ ਇਹ ਅਸੰਭਵ ਜਾਪਦਾ ਹੈ ਕਿ ਚੰਦਰ ਭਾਨ ਨੇ ਇਹ ਖੂਹ ਬਣਵਾਇਆ ਹੋਵੇ। ਜਿਸ ਆਦਮੀ ਨੇ ਪੁਰਾਣੀਆਂ ਇਮਾਰਤਾਂ ਵੇਖੀਆਂ ਹੋਣਗੀਆਂ ਉਹ ਇਸ ਖੂਹ ਨੂੰ ਵੇਖਦਿਆਂ ਹੀ ਆਖ ਦੇਵੇਗਾ ਕਿ ਇਹ ਖੂਹ ਗੁਰੂ

ਨਾਨਕ ਜੀ ਤੋਂ ਬਹੁਤ ਪਹਿਲਿਆਂ ਵੇਲਿਆਂ ਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਦੀ ਇਕ ਇੱਟ ਨੂੰ ਜੇਕਰ ਆਪ
 ਮਿਠੋਗੇ ਤਾਂ ਛੋਟੀਆਂ ਤੋਂ ਛੋਟੀ ਵੀ ਦੋ ਗਿੱਠਾਂ ਲੰਮੀ ਅਤੇ ਗਿੱਠ ਦੀ ਦੋ ਤਿਹਾਈ ਚੌੜੀ ਹੋਵੇਗੀ।
 ਮੁਟਾਈ ਦਾ ਇਸ ਤੋਂ ਹੀ ਅੰਦਾਜ਼ਾ ਲੱਗ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਹੁਣ ਇਸ ਗੱਲ ਦੀ ਕੋਈ ਹਹਾਦਤ
 ਸਾਡੇ ਪਾਸ ਨਹੀਂ ਕਿ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਵੇਲੇ ਐਡੀਆਂ ਐਡੀਆਂ ਇੱਟਾਂ ਬਣਦੀਆਂ ਹੁੰਦੀਆਂ
 ਸਨ। ਉਸ ਵੇਲੇ ਦੀ ਜੋ ਇਮਾਰਤ ਵੇਖੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਉਸ ਦੀਆਂ ਇੱਟਾਂ ਬਹੁਤ ਹੀ ਛੋਟੀਆਂ
 ਵੇਖੀ ਦੀਆਂ ਹਨ। ਜਿਸਨੇ ਇਸ ਗੱਲ ਦਾ ਪਰਤਾਵਾ ਲੈਣਾ ਹੁਵੇ ਉਹ ਚਾਰ ਸਾਢੇ ਚਾਰ
 ਮੰਵਰੇ ਦੀ ਇਮਾਰਤ ਨੂੰ ਵੇਖ ਕੇ ਉਸ ਵੇਲੇ ਦੀਆਂ ਇੱਟਾਂ ਦਾ ਅੰਦਾਜ਼ਾ ਲਗਾ ਸਕਦਾ ਹੈ।
 ਪਹ ਸਾਨੂੰ ਦੂਰ ਜਾਣ ਦੀ ਕੋਈ ਲੋੜ ਨਹੀਂ, ਜ਼ਰਾ ਦੀ ਜ਼ਰਾ ਬੇਹ ਉਤੇ ਸੈਰ ਦੇ ਬਹਾਨੇ ਰਤ੍ਤ
 ਜਾਓ ਅਤੇ ਕਿਸੇ ਅੱਜ ਕੱਲ ਦੇ ਪੁੱਟੇ ਹੋਏ ਟੋਏ ਦੀ ਤੌਰ ਵਿਚੋਂ ਕੋਈ ਇੱਟ ਲੱਭੋ। ਅੰਸ਼
 ਕਰਨ ਨਾਲ ਆਪ ਨੂੰ ਕਈ ਸਾਬਤ ਇੱਟਾਂ ਮਿਲ ਜਾਣਗੀਆਂ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਵੇਖਦਿਆਂ ਹੀ ਆਪ
 ਝੱਟ ਪੱਟ ਕਹਿ ਉਠੋਗੇ ਕਿ ਇਸ ਬੇਹ ਦੀਆਂ ਇੱਟਾਂ ਅਤੇ ਇਸ ਖੂਹ ਦੀਆਂ ਇੱਟਾਂ ਇਕੋ ਹੀ
 ਸੱਚੇ ਦੀਆਂ ਹਨ। ਲਓ ਪਾਠਕ ਜੀ ! ਹੁਣ ਸਮਝਣ ਵਿਚ ਕੋਈ ਰੁਕਾਵਟ ਨਹੀਂ ਰਹੀ।
 ਇਹ ਖੂਹ ਠੀਕ ਉਦੋਂ ਹੀ ਬਣਿਆ ਹੈ ਜਦੋਂ ਇਥੇ ਕਿਲ੍ਹਾ ਤੇ ਮਹੱਲ ਬਣੇ ਸਨ। ਸਮੇਂ ਦੀ
 ਅਦਲਾ ਬਦਲੀ ਨੇ ਮਹੱਲਾਂ ਨੂੰ ਢਾਹ ਕੇ ਤਾਂ ਢੇਰੀ ਕਰ ਦਿੱਤਾ, ਪਰ ਇਹ ਖੂਹ ਹਰ ਇਕ
 ਨੂੰ ਸੁੱਖ ਦੇਣ ਦੇ ਕਾਰਨ ਇਹਨਾਂ ਆਫਤਾਂ ਤੋਂ ਬਚਿਆ ਰਿਹਾ। ਜਿਸ ਵੇਲੇ ਭੱਟੀਆਂ ਦੇ
 ਤੱਪੇ ਵਿਚੋਂ ਨਿਕਲ ਕੇ (ਜੋ ਅੱਜ ਕੱਲ ਵੀ ਜ਼ਿਲ੍ਹੇ ਗੁਜਰਾਂ ਵਾਲੇ ਦੀ ਤਸੀਲ ਹਾਫ਼ਜ਼ਬਾਦ
 ਅਤੇ ਖਾਨਖਾਹ ਡੋਗਰਾਂ ਵਿਚ ਹੈ) ਰਾਇ ਭੋਇ ਦੜਕਿਆਂ ਤਾਂ ਇਥੇ ਪੁਰਾਣਾ ਖੂਹ ਵੇਖ ਕੇ
 ਪਿੰਡ ਦੀ ਨੀਂਹ ਚਾ ਰੱਖੀ। ਭਲਾ ਖੂਹ ਬਿਨਾਂ ਪਿੰਡ ਬਤ ਕਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸਕਦਾ ਸੀ ? ਇਹ
 ਦਾਤ ਰਾਇ ਭੋਇ ਨੂੰ ਕਰਤਾਰ ਨੇ ਦਿੱਤੀ। ਉਸ ਨੇ ਇਸਦੇ ਆਸਰੇ ਹੀ ਤਲਵੰਡੀ ਵਸਾ
 ਦਿੱਤੀ। ਜਦ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਖਰਲਾਂ ਨੇ ਤੰਗ ਕਿਤਾ ਅਤੇ ਜੋਤੁ ਵਿਚ ਸਾਰਿਆਂ ਨਾਲੋਂ ਹੀਂ
 ਹੋ ਗਏ ਤਾਂ ਤਲਵੰਡੀ ਛੱਡ ਕੇ ਡੇਕ ਨਾਲੇ ਕੰਢੇ ਆ ਵਸੇ। ਤਲਵੰਡੀ ਉਜਾੜ ਹੀ ਰਹੀ,
 ਇਥੇ ਕੋਈ ਘਰ ਨਾ ਰਿਹਾ। ਅੰਤ ਨੂੰ ਕਮਰ ਸਿੰਘ ਚੀਮੇ ਵੇਲੇ ਉਹਦੇ ਪੰਜ ਕੁ ਸਿੰਘ ਇਥੇ
 ਬੁਝਜ ਬਣਾ ਕੇ ਰਹਿਣ ਲੱਗੇ ਜਿਥੇ ਅੱਜ ਕੱਲ ਬਾਲ ਲੀਲ੍ਹਾ ਹੈ। ਮਹਾਰਾਜਾ ਰਣਜੀਤ
 ਸਿੰਘ ਵੇਲੇ ਆਬਾਦੀ ਵਧ ਗਈ, ਬਾਲੇ ਵਾਲੀ ਜਨਮ ਸਾਖੀ ਦਾ ਪਰਚਾਰ ਹੋ ਗਿਆ, ਲੋਕਾਂ
 ਨੇ ਲਾਂਭ ਚਾਂਭ ਇਕ ਪੁਰਾਣਾ ਖੂਹ ਵੇਖਿਆ, ਬਸ ਉਸ ਦਾ ਨਾਮ ਹੀ ਬਾਲੇ ਵਾਲਾ ਖੂਹ
 ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਕਰ ਦਿੱਤਾ।

ਅੰਸੀ ਗੱਲ ਦਾ ਨਨਕਾਣੇ ਸਾਹਿਬ ਹੋ ਜਾਣਾ ਉੱਕਾ ਅਸਚਰਜ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਜੇਕਰ
 ਆਪ ਇਸ ਗੁਰਦਵਾਰੇ ਦੀ ਤਾਰੀਖ ਨੂੰ ਪੜ੍ਹੋ ਤਾਂ ਆਪ ਅਸਚਰਜ ਰਹਿ ਜਾਵੋਗੇ ਕਿ ਕੀ
 ਕੁਝ ਅਨਰਥ ਇਥੇ ਹੁੰਦੇ ਰਹੇ ਹਨ। ਅਜੇ ਪਿਛਲੇ ਸਾਲ ਦੀ ਹੀ ਗੱਲ ਹੈ ਕਿ ਇਹ
 ਗੁਰਦਵਾਰਾ ‘ਟਾਂਗੂ ਸਾਹਿਬ’ ਦੇ ਨਾਮ ਤੇ ਉਥੇ ਹੋਰ ਬਣ ਗਿਆ ਹੈ। ਇਕ ਤਸਵੀਰ ਵੀ
 ਬਣਵਾ ਲਈ, ਝੰਡਾ ਵੀ ਝੂਲਾ ਦਿੱਤਾ, ਵਣ ਹੋਠ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦਾ ਪ੍ਰਕਾਸ਼

ਵੀ ਕਰਵਾ ਦਿੱਤਾ, ਸਾਖੀ ਵੀ ਘੜ ਲਈ ਕਿ ਗੁਰੂ ਜੀ ਇਸ ਵਣ ਉੱਤੇ ਚੜ੍ਹਕੇ ਮਹੀਆਂ ਵੇਖਿਆ ਕਰਦੇ ਸਨ। ਪਰ ਅਸਲ ਗੱਲ ਕੀ ਹੈ? ਸੁਕੀ ਤੇ ਨਿਰੋਲ ਬਣਾਉਣ ਅਤੇ ਕਪੋਲ ਕਲਪਣਾ! ਏਹੋ ਹਾਲ ਬਾਲੇ ਦੇ ਖੂਹ ਦਾ ਹੈ। ਕਿਸੇ ਨੇ ਪੁਰਾਣਾ ਜਾਣ ਕੇ ਇਸਦਾ ਨਾਮ ਏਹੋ ਹੀ ਧਰ ਦਿੱਤਾ ਤੇ ਮਗਰਲਿਆਂ ਨੇ ਸਬੂਤ ਲੱਭ ਲਿਆ ਕਿ ਭਾਈ ਬਾਲੇ ਦੀ ਇਹ ਵੱਡੀ ਨਿਸ਼ਾਨੀ ਹੈ।

[ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਦਾ ਸਾਥੀ ਬਾਲਾ ਨਹੀਂ ਸੀ]

ਖੂਹ ਦਾ ਵੀ ਫੈਸਲਾ ਹੋਇਆ। ਹੁਣ ਅਸੀਂ ਖਾਸ ਬਾਲੋਂ ਵੱਲ ਹੀ ਆਉਂਦੇ ਹਾਂ। ਦੇਖਣਾ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਆਇਆ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਵੇਲੇ ਆਪ ਦਾ ਸਾਥੀ ਕੋਈ ਬਾਲਾ ਨਾਮ ਦਾ ਸਿੱਖ ਹੋਇਆ ਵੀ ਹੈ ਕਿ ਨਹੀਂ। ਪਹਿਲੀ ਗੱਲ ਤਾਂ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਭਾਈ ਬਾਲੇ ਦੀ ਉਲਾਦ ਕਿਤੇ ਨਹੀਂ ਮਿਲਦੀ। ਜਦ ਅਸੀਂ ਦੇਖਦੇ ਹਾਂ ਕਿ ਭਾਈ ਮਰਦਾਨਾ ਸਤਿਗੁਰੂ ਦੇ ਦੇਸ਼ ਰਟਨ ਵਿਚ ਆਪਣੇ ਪਰਵਾਰ ਤੇ ਬਾਲ ਬੱਚੇ ਲਈ ਬੋਤੂ ਬੋਤੂ ਚਿਰ ਪਿੱਛੋਂ ਉਦਰ ਉਦਰ ਜਾਂਦਾ ਤੇ ਆਪਣੇ ਸੰਬੰਧੀਆਂ ਨੂੰ ਮਿਲਨ ਲਈ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਪਾਸੋਂ ਇਤਨੀ ਵਾਰ ਛੁੱਟੀਆਂ ਲੈਂਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਕੀ ਭਾਈ ਬਾਲੇ ਦਾ ਜੀ ਆਪਣੇ ਬਾਲੇ ਬੱਚੇ ਲਈ ਇਕ ਵਾਰ ਵੀ ਨਾ ਭਟਕਿਆ? ਇਸ ਤੋਂ ਸਾਰ ਸਿੱਧ ਹੈ ਕਿ ਭਾਈ ਬਾਲੇ ਦਾ ਟੱਬਰ-ਉੱਬਰ ਕੋਈ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਤਾਂ ਕੀ ਇਸ ਦਾ ਇਹ ਭਾਵ ਹੈ ਕਿ ਇਕ ਐਡੇ ਧਨਾਵ ਜੱਟ ਦਾ ਪੁੱਤਰ ਸਾਰੀ ਉਮਰ ਕੰਵਾਰਾ ਹੀ ਰਿਹਾ? ਏਹ ਵੀ ਉਸ ਸਮੇਂ ਅਨੁਸਾਰ ਇਕ ਅਣਹੋਣੀ ਗੱਲ ਹੈ। ਇਸ ਲਈ ਮੰਨਣਾ ਪਵੇਗਾ ਕਿ ਬਾਲਾ ਕੋਈ ਪੁਰਸ਼ ਨਹੀਂ ਹੋਇਆ, ਇਹ ਨਾਮ ਕਲਪਤ ਹੀ ਹੈ।

[ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ ਦੀ ਗਵਾਹੀ]

ਇਹ ਕਹਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ ਕਿ ਭਾਈ ਬਾਲੇ ਦੇ ਉਲਾਦ ਨਾ ਹੋਈ ਹੋਵੇ। ਮੰਨ ਲਵੇ ਕਿ ਐਸਾ ਹੀ ਸਹੀ, ਪਰ ਇਸ ਗੱਲੋਂ ਤਾਂ ਕੋਈ ਨਾਹ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦੀ ਕਿ ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ ਦੀ ਬਾਣੀ ਵਿਚ ਭਾਈ ਬਾਲੇ ਦਾ ਨਾਮ ਜਰੂਰ ਆਉਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਸੀ। ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ ਨੇ ਪਹਿਲੀ ਵਾਰ ਵਿਚ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਜੀ ਦੀ ਸੰਬੰਧ ਜਨਮ ਸਾਖੀ ਲਿਖੀ ਹੈ ਅਤੇ ਯਾਤੂਵੀਂ ਵਾਰ ਵਿਚ ਵੱਡੇ ਵੱਡੇ ਸਿੱਖਾਂ ਦੇ ਨਾਮ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੋਹਾਂ ਵਿਚ ਭਾਈ ਬਾਲੇ ਦਾ ਨਾਮ ਆਉਣਾ ਜਰੂਰੀ ਹੈ। ਇਹ ਵੱਡੀ ਹੀ ਹੈਰਾਨੀ ਦੀ ਗੱਲ ਹੋਵੇਗੀ, ਜੇਕਰ ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ ਅਜਿਹੇ ਪੱਕੇ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਸਾਥੀ ਦਾ ਨਾਉਂ ਹੀ ਛੱਡ ਜਾਣ ਅਤੇ ਹੋਰ ਹੋਰ ਸਿੱਖਾਂ ਦੇ ਨਾਮ ਦਰਜ ਕਰ ਦੇਣ! ਇੱਥੇ ਅਸੀਂ ਦੋਹਾਂ ਵਾਰਾਂ ਨੂੰ ਵੇਖਦੇ ਹਾਂ। ਪਹਿਲੀ ਵਾਰ ਵਿਚ ਆਉਂਦਾ ਹੈ :—

‘ਬਾਬਾ ਗਿਆ ਬਗਦਾਦ ਨੂੰ ਬਾਹਰ ਜਾਇ ਕੀਆਂ ਅਸਥਾਨਾ।

ਇਕ ਬਾਬਾ ਅਕਾਲ ਰੂਪ ਦੂਜਾ ਰਬਾਬੀ ਮਰਦਾਨਾ’।

ਤੀਜੇ ਦਾ ਨਾਮ ਕਿਧਰੋਂ ਵੀ ਹੈ ਨਹੀਂ। ਜੇਕਰ ਸੱਚ ਮੁੱਚ ਕੋਈ ਤੀਜਾ ਸਾਥੀ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦਾ ਹੁੰਦਾ, ਤਦ ਕੀ ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ ਨਾ ਲਿਖਦੇ? ਹੈਰਾਨੀ ਹੈ ਕਿ ਮਰਦਾਨੇ ਦਾ

ਨਾਮ ਤਾਂ ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਲਿਖ ਦਿੱਤਾ ਤੇ ਭਾਈ ਬਾਲੇ ਦਾ ਕਿਉਂ ਨਾ ਲਿਖਿਆ ?
ਪਾਠਕ ਜੀ ! ਇਹੋ ਮੰਨਣਾ ਪਉ ਕਿ ਕੋਈ ਭਾਈ ਬਾਲੁ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਨਾਲ ਨਹੀਂ ਸੀ ।
ਯਾਨੂੰ ਵਾਰ ਵਿਚ ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਨੇ ਸਿੱਖਾਂ ਦੀ ਇਹ ਫ਼ਹਿਰਿਸਤ ਦਿੱਤੀ ਹੈ :—

ਤਾਰੂ ਪੱਪਟ ਤਾਰਿਆ ਗੁਰਮੁਖ ਬਾਲ ਸੁਭਾਇ
ਉਦਾਸੀ । ਮੂਲਾ ਕੀੜ ਵਖਾਣੀਏ ਚਲਿਤ
ਅਚਰਜ ਲੁਭਤ ਗੁਰਦਸੀ । ਪਿਰਥਾ ਖੇਡਾਂ
ਸੇਇਗੀ ਚਰਣ ਸਰਣ ਸੁਖ ਸਹਜਿ ਨਿਵਸੀ ।
ਭਲਾ ਰਬਾਬ ਵਜਾਇਂਦਾ ਮਜਲਸ ਮਰਦਾਨਾ
ਮੀਰਾਸੀ । ਪਿਰਥੀ ਮੱਲ ਸਹਿਗਲ ਭਲਾ ਰਾਮਾ
ਭਿੜੀ ਭਗਤ ਅਭਿਆਸੀ । ਦੰਲਤ ਖਾਂ ਲੰਦੀ
ਭਲਾ ਹੋਆ ਜਿੰਦ ਪੌਰ ਅਭਿਨਾਸੀ । ਮਾਲੇ
ਮਾਂਗਾ ਸਿੱਖ ਦੁਇ ਗੁਰਬਾਣੀ ਰਸ ਰਸਿਕ
ਬਿਲਾਸੀ । ਸਨਮੁਖ ਕਾਲੁ ਆਸੁ ਧਾਰ ਗੁਰਬਾਣੀ
ਦਰਗਹਿ ਸਾਬਾਸੀ । ਗੁਰਮਾਤ ਭਾਉ ਭਗਤਿ
ਪਰਗਾਸੀ ॥ ੧੩ ਭਗਰ ਜੋ ਭਗਤਾ
ਉਹਦੀ ਜਾਪੂ ਵੰਸੀ ਸੰਵ ਕਮਾਵੇ । ਸੀਹਾ ਉਪਲ
ਜਾਣੀਏ ਗੱਜਨ ਉਪਲ ਸਤਿਗੁਰ ਭਾਵੇ ।
ਮੈਲਸੀਆ ਵਿਚ ਆਖੀਏ ਭਾਗੀਰਥ ਕਾਲੀ
ਗੁਨ ਰਾਵੇ । ਜਿੱਤਾ ਰੰਧਾਵਾ ਭੰਲਾ ਬੂੜਾ
ਇਕ ਮਨ ਪਿਆਵੇ ।

ਪਾਠਕ ਜੀ ! ਇਹ ਹਨ ਨਾਮ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਸਿੱਖਾਂ ਦੇ । ਅਸਚਰਜ ਹੈ ਕਿ ਮਰਦਾਨੇ
ਦਾ ਨਾਮ ਤਾਂ ਆ ਹਿਆ ਪਰ ਭਾਈ ਭਾਲੇ ਦਾ ਨਾਮ ਨਹੀਂ ਆਇਆ । ਦੰਲਤ ਖਾਂ ਲੰਦੀ
ਵੀ ਆ ਗਿਆ ਜਿਸਦੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਮੌਦੀ ਰਹੇ ਸਨ, ਬਾਬੇ ਬੁੜੇ ਦਾ ਨਾਉਂ ਵੀ ਗਿਆ ਜੋ
ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਪਿਛਲੇ ਸਮੇਂ ਸਿੱਖ ਹੋਇਆ ਸੀ, ਪਰ ਸੇਕ ! ਭਾਈ ਬਾਲੇ ਦਾ ਨਾਮ ਨਹੀਂ
ਆਇਆ । ਪਾਠਕ ਜੀ ! ਸਾਫ਼ ਸਿੱਖ ਹੈ ਕਿ ਭਾਈ ਬਾਲੁ ਇਕ ਕਲਪਤ ਨਾਮ ਹੈ, ਅਸਲ
ਇਸ ਦੀ ਕੁਝ ਵੀ ਨਹੀਂ ।

(ਪੁਰਾਣੀਆਂ ਜਨਮ ਸਾਖੀਆਂ ਦੀ ਗਵਾਹੀ)

ਇਸ ਤੋਂ ਅੱਗੇ ਚੱਲਕੇ ਛੇਵੀਂ ਪਾਤਸ਼ਾਹੀ ਜੀ ਦੇ ਵੇਲੇ ਇਕ ਹੋਰ ਜਨਮ ਸਾਖੀ ਲਿਖੀ
ਗਈ ਸੀ, ਜਿਸਨੂੰ ਮੈਂ ‘ਪੁਰਾਣੀ ਜਨਮ ਸਾਖੀ’ ਕਹਾਂਗਾ । ਇਹ ਕਿਸਨੇ ਲਿਖੀ ? ਇਸ ਦਾ
ਕੁਝ ਪਤਾ ਨਹੀਂ । ਪਰ ਇਤਨਾ ਪਤਾ ਲੱਗਦਾ ਹੈ ਕਿ ੧੯੯੧ ਬਿਨ੍ਹੂ ਗੁਰੂ ਹਰਗੋਬਿੰਦ
ਜੀ ਦੇ ਵੇਲ ਲਿਖੀ ਸੀ । ਇਸ ਦੇ ਉਤਾਰੇ ਸੰਨੀ ੧੯੨੭ ਬਿਨ੍ਹੂ, ਸੰਨੀ ੧੯੯੧ ਬਿਨ੍ਹੂ ਤੇ ਸੰਨੀ

੧੭੬੧ ਬਿ: ਦੇ ਅੱਡ ਅੱਡ ਥਾਈ ਮਿਲੇ ਹਨ। ਜੇਕਰ ਸਿੰਘ ਦੇਸ਼ ਵਿਚੋਂ ਕੋਈ ਪੁਰਾਣੀ ਜਨਮ ਸਾਖੀ ਮਿਲੀ ਹੈ, ਤਾਂ ਕੇਵਲ ਇਹੋ ਹੀ। ਜੇਕਰ ਲੈਮੇ ਵਿਚੋਂ, ਤਾਂ ਇਹੋ ਹੀ। ਤੇ ਬੰਗਾਲ ਅਤੇ ਦੱਖਣ ਦੀ ਸਿੱਖੀ ਵਿਚ ਵੀ ਇਹੋ ਹੀ ਜਨਮ ਸਾਖੀ ਪਾਈ ਗਈ ਹੈ। ਪੰਜਾਬ ਦੀ ਸਿੱਖੀ ਵਿਚ ਪੁਰਾਣੀ ਜਨਮ ਸਾਖੀ ਇਹੋ ਹੀ ਹੈ, ਇਸ ਲਈ ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ ਦੀਆਂ ਵਾਰਾਂ ਤੋਂ ਉਤਰਕੇ ਮੈਂ ਇਸ ‘ਪੁਰਾਣੀ ਜਨਮ ਸਾਖੀ’ ਨੂੰ ਹੀ ਪਰਮਾਟੀਕ ਮੰਨਦਾ ਹਾਂ, ਪਰ ਆਪ ਇਹ ਸੁਣਕੇ ਹੈਰਾਨ ਹੋਵੋਗੇ ਕਿ ਇਸ ਸਾਰੀ ਸਾਖੀ ਵਿਚ ਭਾਈ ਬਾਲੇ ਦਾ ਨਾਉਂ ਤੱਕ ਵੀ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਜੇ ਉਟ-ਪਟਾਂਗ ਭਾਈ ਬਾਲੇ ਵਾਲੀ ਜਨਮ ਸਾਖੀ ਵਿਚ ਹੈ, ਉਹ ਇਸ ਵਿਚ ਰਤਾਂ ਵੀ ਨਹੀਂ। ਸਫਾਰਨ ਤਰੀਕੇ ਨਾਲ ਦੱਸਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ ਕਿ ਗੁਰੂ ਜੀ ਫਲਾਣੇ ਥਾਂ ਤੋਂ ਫਲਾਣੇ ਥਾਂ ਗਏ, ਉਡਾਰੀਆਂ ਤੇ ਪਰਬਤਾਂ ਦੇ ਸਮਾਜਾਰਾਂ ਦਾ ਕਿਤੇ ਨਾਉਂ ਵੀ ਨਹੀਂ। ਪਰ ਇਸ ਵੇਖਕੇ ਅਸਚਰਜਤਾ ਸਿਰ ਉੱਤੇ ਸਵਾਰ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਕਿ ਇਸ ਜਨਮ ਸਾਖੀ ਵਿਚ ਭਾਈ ਮਰਦਾਨੇ ਦਾ ਨਾਮ ਤਾਂ ਥਾਂ ਥਾਂ ਆਉਂਦਾ ਹੈ, ਪਰ ਭਾਈ ਬਾਲੇ ਦਾ ਨਾਮ ਸਾਰੀ ਜਨਮ ਸਾਖੀ ਵਿਚ ਇਕ ਵਾਰ ਵੀ ਨਹੀਂ ਆਉਂਦਾ।

(ਤਸਵੀਰਾਂ ਉੱਤੇ ਭਾਈ ਬਾਲਾਂ ਹੈ ਨਹੀਂ)

ਛੇਵੀਂ ਪਾਤਸ਼ਾਹੀ ਜੀ ਦੇ ਮਗਰੋਂ ਦੀ ਸਾਡੇ ਪਾਸ ਕੋਈ ਜਨਮ ਸਾਖੀ ਨਹੀਂ ਹੈ, ਬਿਨਾਂ ਭਾਈ ਮਨੀ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੀ ਜਨਮ ਸਾਖੀ ਸੇ। ਪਰ ਇਸ ਜਨਮ ਸਾਖੀ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਦੀ ਬਣੀ ਹੋਈ ਇਕ ਇਮਾਰਤ ਨੂੰ ਦੇਸ਼ ਵਿਚ ਹੈ, ਜਿਸ ਉੱਤੇ ਦਸਾਂ ਪਾਤਸ਼ਾਹੀਆਂ ਜੀ ਦੀਆਂ ਤਸਵੀਰਾਂ ਹਨ। ਇਹ ਇਮਾਰਤ ਵੀ ਸਾਡੀ ਥੋੜ੍ਹਾ ਵਿਚ ਸਾਨੂੰ ਬਹੁਤ ਕੁਝ ਮਦਦ ਦੇਂਦੀ ਹੈ। ਨੂੰਕੇ ਵਿਚ ਮਾਣਕ ਨਾਮ ਦਾ ਇਕ ਪਿੰਡ ਹੈ, ਜਿਥੇ ਇਕ ਮਹਾਤਮਾ (ਪ੍ਰਿਥੀ ਚੰਦ ?) ਦਾ ਡੇਰਾ ਹੈ। ਆਪ ਭਾਈ ਫੇਰੂ ‘ਸੱਚੀ ਦਾਹੜੀ’ ਜੀ ਦੇ ਸਿੱਖ ਸਨ, ਅਤੇ ਆਪ ਦੇ ਇਕ ਦੇਰੇ ਵਿਚ ਲਖਪਤਿ, ਜਸਪਤਿ, ਦੋਵੇਂ ਭਰਾਂ ਆਪ ਦੇ ਸਿੱਖ ਹੋ ਗਏ ਸਨ। ਜਦੋਂ ਕਈ ਆਪ ਨੂੰ ਕਿਸੇ ਚੀਜ਼ ਦੀ ਲੰਡ ਹੁੰਦੀ ਤਾਂ ਬੱਬਰੀ ਉੱਤੇ ਲਿਖ ਕੇ ਲਾਹੌਰ ਲਖਪਤਿ ਪਾਸ ਘੱਲ ਦੇਂਦੇ, ਉਹ ਉਸੇ ਵੇਲੇ ਚੀਜ਼ ਘਲਵਾ ਦੇਂਦਾ, ਐਸੀ ਉਸ ਨੂੰ ਸਫ਼ਲਾ ਨਹੀਂ ! ਜਦੋਂ ਆਪ ਚੜ੍ਹੇ, ਤਾਂ ਲਖਪਤਿ ਨੇ ਆਪ ਦੀ ਸਮਾਧ ਬਣਵਾਕੇ ਉਸਦੇ ਗਿਰਦ ਇਕ ਬੜਾ ਸੁਦਰ ਮਕਾਨ ਬਣਵਾਇਆ। ਇਸ ਮਕਾਨ ਦੇ ਅੰਦਰ ਵੱਡਾ ਵਾਲੇ ਦਰਵਾਜ਼ੇ ਉੱਤੇ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਜੀ ਦੀ ਤਸਵੀਰ ਹੈ, ਪਰ ਨਾਲ ਕੇਵਲ ਮਰਦਾਨਾ ਹੈ, ਭਾਈ ਬਾਲੇ ਦਾ ਨਾਮ ਤੱਕ ਵੀ ਨਹੀਂ। ਏਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹੀ ਦੂਹਾ ਨੁੱਕਰਾਂ ਉੱਤੇ ਦਸਾਂ ਪਾਤਸ਼ਾਹੀਆਂ ਦੀਆਂ ਤਸਵੀਰਾਂ ਹਨ, ਪਰ ਬਾਲੇ ਦਾ ਚਿੰਨ੍ਹ ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਵੀ ਨਹੀਂ। ਪਟਿਆਲੇ ਦੇ ਵਿਲਕੇ ਵਿਚ ਚੀਮੇਂ ਪਿੰਡ ਵੀ ਇਕ ਬਹੁਤ ਪੁਰਾਣੀ ਤਸਵੀਰ ਵਿਚ ਭਾਈ ਬਾਲੇ ਦਾ ਕੋਈ ਚਿੰਨ੍ਹ ਨਹੀਂ, ਹਾਲਾਂ ਕਿ ਮਰਦਾਨਾ ਰਬਾਬ ਵਜਾ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਇਸ ਤੋਂ ਸਿੰਘ ਹੈਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਸੰਮਤ ੧੭੧੧ ਬਿ: ਤੀਕ ਲੋਕ ਲੋਕੀ ਖਾਲੇ ਦਾ ਨਾਮ ਵੀ ਨਹੀਂ ਜਾਣਦੇ ਸਨ। ਇਸ ਤੋਂ ਮਗਰੋਂ ਜੋ ਮਕਾਨ ਬਣੈ ਹੁਨ ਉਨ੍ਹਾਂ ਸਾਹਿਆਂ ਉੱਤੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨਾਲ ਭਾਈ ਬਾਲਾ ਮੌਜੂਦ ਹੈ। ਇਸ ਤੋਂ ਵੀ ਸਿੰਘ ਹੈਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਭਾਈ ਬਾਲਾ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦਾ ਸਾਥੀ ਨਹੀਂ ਸੀ, ਇਹ ਨਾਮ ਕੇਵਲ ਕਲਪਤਿ ਹੀ ਹੈ।

[ਭਾਈ ਬਾਲੇ ਦੀ ਦਾੜ੍ਹੀ ਕਾਲੀ ਕਿਉਂ ?]

ਆਉ ਪਾਠਕ ਜੀ ! ਇਕ ਹੋਰ ਪਹਿਲੂ ਵਲੋਂ ਅਸੀਂ ਇਸ ਸਵਾਲ ਨੂੰ ਵੇਖੀਏ ਆਪ ਨੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੀਆਂ ਬਹੁਤ ਸਾਰੀਆਂ ਤਸਵੀਰਾਂ ਵੇਖੀਆਂ ਹੋਣਗੀਆਂ । ਇਕ ਵਾਰੀ ਫੇਰ ਵੇਖ ਲਵੇ, ਤਾਂ ਜੋ ਆਪ ਨੂੰ ਹੇਠ ਲਿਖੀ ਗੱਲ ਦਾ ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਨਿਸ਼ਚਾ ਹੋ ਜਾਵੇ । ਹੋ ਇਕ ਤਸਵੀਰ ਵਿਚ ਆਪ ਏਹੋ ਹੀ ਵੇਖਦੇ ਹੋ ਕਿ ਇਕ ਰੁਖ ਹੇਠ ਗੁਰੂ ਜੀ ਬਿਗਜਮਹੁੰਹ ਹਨ, ਸਾਹਮਣੇ ਮਰਦਾਨਾ ਰਬਾਬ ਵਜਾ ਰਿਹਾ ਹੈ, ਅਤੇ ਪਾਸ ਹੀ ਗੁਰੂ ਜੀ ਉਤੇ ਬਾਲ ਚੌਰ ਕਰ ਰਿਹਾ ਹੈ । ਗੁਰੂ ਜੀ ਦਾ ਦਾੜ੍ਹਾ ਸਾਰਾ ਸਫ਼ੇਦ ਹੈ, ਕਿਤੇ ਕਿਤੇ ਕੋਈ ਕਾਲਾ ਗੰਧ ਹੈ । ਭਾਈ ਮਰਦਾਨੇ ਦੀ ਦਾਹੜੀ ਕਰੜ-ਬਰੜੀ ਹੈ, ਪਰ ਪੈਲੇ ਕਾਲਿਆਂ ਨਾਲੋਂ ਵਣੇ ਹਨ, ਪਰ ਭਾਈ ਬਾਲੇ ਦੀ ਦਾੜ੍ਹੀ ਸਾਰੀ ਹੀ ਕਾਲੀ ਹੈ । ਹੈਰਾਨੀ ਹੈ ਕਿ ਆਪ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨਾਲੋਂ ਕੇਵਲ ਤਿੰਨ ਵਰ੍ਹੇ ਹੀ ਛੋਟੇ ਸਨ, ਤਿੰਨਾਂ ਬਰਸਾਂ ਦਾ ਇਤਨਾ ਫਰਕ ਪੈ ਗਿਆ ਕਿ ਇਕ ਬੰਨੇ ਤਾਂ ਹੰਸ ਵਰਗਾ ਦਾਹੜਾ ਅਤੇ ਦੂਜੇ ਬੰਨੇ ਭੋਰੇ ਵਰਗਾ ਕਾਲਾ ! ਸਾਫ਼ ਸਿਧ ਹੈ ਕਿ ਇਹ ਮਗਰੋਂ ਦੀ ਬਣਾਵਟ ਹੈ, ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਐਸੀ ਭੁਲ ਕਦੀ ਨਾ ਹੁੰਦੀ । ਜਦ ਭਾਈ ਬਾਲੇ ਵਾਲੀ ਜਨਮ ਸਾਖੀ ਦਾ ਪਰਚਾਰ ਹੋਇਆ ਤਾਂ ਕਿਸੇ ਨੇ ਤਸਵੀਰ ਵੀ ਬਣਾ ਦਿਤੀ, ਪਰ ਇਸ ਗੱਲ ਦਾ ਖਿਆਲ ਨਾ ਰਖਿਆ ਕਿ ਉਮਰ ਵਿਚ ਫਰਕ ਕੇਵਲ ਤਿੰਨਾਂ ਬਰਸਾਂ ਦਾ ਹੀ ਹੈ, ਇਸ ਲਈ ਦਾਹੜੀ ਵਿਚ ਭੀ ਬਹੁਤਾ ਨਹੀਂ ਚਾਹੀਦਾ ।

[ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਅੰਗਦ ਦੇਵ ਜੀ ਨੇ ਕੋਈ] [ਜਨਮ ਸਾਖੀ ਨਹੀਂ ਲਿਖਾਈ]

ਉਤਲੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਨੇ ਸਿਧ ਕਰ ਦਿਤਾ ਹੋਵੇਗਾ ਕਿ ਭਾਈ ਬਾਲਾ ਕਲਪਤ ਹੀ ਹੈ ਅਸਲ ਵਿਚ ਕੋਈ ਨਹੀਂ ਹੋਇਆ । ਹੁਣ ਅਸੀਂ ਭਾਈ ਬਾਲੇ ਨੂੰ ਛੱਡਕੇ ਇਸ ਜਨਮ ਸਾਖੀ ਦੇ ਇਕ ਹੋਰ ਪਹਿਲੂ ਨੂੰ ਫੜਦੇ ਹਾਂ । ਜਨਮ ਸਾਖੀ ਵਿਚ ਲਿਖਿਆ ਹੈ, “ਇਕ ਦਿਨ ਗੁਰੂ ਅੰਗਦ ਦੇ ਜੀ ਉਪਜੀ, ਜੋ ਮੇਰਾ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਪੂਰਾ ਆਹਾ, ਓਸ ਅਤੇ ਪਰਮੇਸ਼ਰ ਵਿਚ ਭੇਟ ਕਿਛਿ ਨ ਆਹਾ, ਦੇਖਾਂ ਮੇਰੇ ਗੁਰੂ ਜਨਮ ਕਿਸ ਰਉਸ ਲੀਤਾ ਆਹਾ, ਏਹੋ ਚਿਤਵਨੀ ਹੋਇ ਰਹੀ ।” ਬਾਲਾ ਆ ਕੇ ਮਿਲਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਹੁਕਮ ਨਾਲ ਪੈੜਾ ਮੌਖਾ ਜਨਮ ਸਾਖੀ ਲਿਖਦਾ ਹੈ । ਦੇਖਣਾ ਅਸਾਂ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਗੁਰੂ ਅੰਗਦ ਦੇਵ ਜੀ ਨੇ ਕੋਈ ਜਨਮ ਸਾਖੀ ਲਿਖਵਾਈ ਵੀ ਹੈ ਜਾਂ ਨਹੀਂ । ਜੇ ਇਹ ਸਿਧ ਹੋ ਗਿਆ ਕਿ ਗੁਰੂ ਅੰਗਦ ਜੀ ਨੇ ਕੋਈ ਜਨਮ ਸਾਖੀ ਨਹੀਂ ਲਿਖਵਾਈ, ਤਦ ਸਾਨੂੰ ਮੰਨਣਾ ਹੀ ਪਉ ਕਿ ਇਹ ਜਨਮ ਸਾਖੀ ਸਾਰੀ ਦੀ ਸਾਰੀ ਹੀ ਬਣਾਉਂਟੀ ਹੈ, ਇਸ ਲਈ ਇਸ ਉੱਤੇ ਕੋਈ ਇਤਥਾਰ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ।

ਆਮ ਪਰਸਿੱਧ ਗੱਲ ਹੈ ਕਿ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਦੇ ਜੋਤੀ ਜੋਤ ਸਮਾਉਣ ਤੋਂ ਮਗਰੋਂ ਗੁਰੂ ਅੰਗਦ ਜੀ ਵੈਰਾਗਵਾਨ ਹੋ ਗਏ ਅਤੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਜੀਵਨ ਚਰਿਤ ਸੁਣਨ ਦੀ ਬਹੁਤ ਖਾਹਸ ਪ੍ਰਗਟ ਕੀਤੀ । ਜਦ ਭਾਈ ਬਾਲਾ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੂੰ ਮਿਲਿਆ, ਤਦ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਉਸ ਪਾਸੋਂ ਸਾਖੀਆਂ ਸੁਣਨੀਆਂ ਆਰੰਭ ਕੀਤੀਆਂ ਅਤੇ ਹੁਕਮ ਮੁਜਬ ਪੈੜਾ ਮੌਖਾ

ਲਿਖੀ ਗਿਆ। ਹੁਣ ਸੋਚਣ ਵਾਲੀ ਗੱਲ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਜੋ ਸ਼ੋਕ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੂੰ ਗਰੂ ਨਾਨਕ ਜੀ ਦੇ ਜੀਵਨ ਚਰਿਤ੍ਰ ਸੁਣਨ ਦਾ ਸੀ ਉਹੋ ਹੀ ਪਿਛਲੀਆਂ ਪਾਤਸ਼ਾਹੀਆਂ ਨੂੰ ਹੱਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਅਰਥਾਤ ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਗੁਰੂ ਅੰਗਦ ਜੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਜੀ ਦੇ ਜੋਤੀ ਜੋਤ ਸਮਾਣ ਤੋਂ ਮਗਰੋਂ ਵੈਰਾਗਵਾਨ ਹੋ ਗਏ ਸਨ, ਏਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਤੀਜੀ ਪਾਤਸ਼ਾਹੀ ਜੀ ਦੂਜੀ ਪਾਤਸ਼ਾਹੀ ਜੀ ਦੇ ਜੋਤੀ ਜੋਤ ਸਮਾਣ ਵੇਲੇ ਵੈਰਾਗਵਾਨ ਹੋਏ ਹੋਣਗੇ। ਅਤੇ ਜੋ ਤਰੀਕਾ ਗੁਰੂ ਅੰਗਦ ਜੀ ਨੇ ਆਪਣੀ ਉਦਾਸੀ ਹਟਾਉਣ ਦਾ ਵਰਤਿਆ ਸੀ, ਉਹੋ ਹੀ ਤੀਜੀ ਪਾਤਸ਼ਾਹੀ ਜੀ ਨੇ ਵਰਤਿਆ ਹੋਵੇਗਾ, ਅਤੇ ਜਿਸ ਬੇਹੱਦ ਸ਼ੋਕ ਨਾਲ ਦੂਜੀ ਪਾਤਸ਼ਾਹੀ ਜੀ ਨੇ ਪਹਿਲੀ ਪਾਤਸ਼ਾਹੀ ਜੀ ਦੀ ਜਨਮ ਸਾਖੀ ਲਿਖਵਾਈ ਸੀ, ਉਸੇ ਹੀ ਸ਼ੋਕ ਨਾਲ ਗੁਰੂ ਅਮਰਦਾਸ ਜੀ ਨੂੰ ਲਿਖਵਾਉਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਸੀ। ਜਿਤਨਾ ਪਿਆਰ ਗੁਰੂ ਅੰਗਦ ਦੇਵ ਜੀ ਨੂੰ ਆਦਿ ਸਤਿਗਰ ਜੀ ਨਾਲ ਸੀ, ਉਤਨਾ ਹੀ ਗੁਰੂ ਅਮਰਦਾਸ ਜੀ ਨੂੰ ਗੁਰੂ ਅੰਗਦ ਸਾਹਿਬ ਨਾਲ ਹੋਵੇਗਾ ਅਤੇ ਜਦ ਕਿ ਗੁਰੂ ਅਮਰਦਾਸ ਜੀ ਜਾਣਦੇ ਸਨ ਕਿ ਗੁਰੂ ਅੰਗਦ ਦੇਵ ਜੀ ਨੇ ਇਤਿਹਾਸ ਦਾ ਮੁੱਢ ਬੱਧਾ ਹੈ, ਤਦ ਆਪ ਦਾ ਕਿਉਂ ਨਾ ਦਿਲ ਕੀਤਾ ਹੋਵੇਗਾ ਕਿ ਅਸੀਂ ਵੀ ਗੁਰੂ ਅੰਗਦ ਦੇਵ ਜੀ ਦੀ ਜਨਮ ਸਾਖੀ ਲਿਖਵਾ ਛੱਡੀਏ। ਜਿਸ ਗਲ ਨੇ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਅੰਗਦ ਦੇਵ ਜੀ ਨੂੰ ਜਨਮ ਸਾਖੀ ਸੁਣਨ ਵਾਸਤੇ ਮਜ਼ਬੂਰ ਕੀਤਾ, ਉਸੇ ਨੇ ਤੀਜੀ ਪਾਤਸ਼ਾਹੀ ਜੀ ਨੂੰ ਵੀ ਵੈਸਾ ਹੀ ਮਜ਼ਬੂਰ ਕੀਤਾ ਹੋਵੇਗਾ। ਪਰ ਚੂਕਿ ਪਿਛਲੀਆਂ ਪਾਤਸ਼ਾਹੀਆਂ ਨੇ ਕੋਈ ਜਨਮ ਸਾਖੀ ਨਹੀਂ ਲਿਖਾਈ ਇਸ ਤੋਂ ਮਲੂਮ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਦੂਜੀ ਪਾਤਸ਼ਾਹੀ ਜੀ ਨੇ ਵੀ ਕੋਈ ਜਨਮ ਸਾਖੀ ਨਹੀਂ ਲਿਖਵਾਈ ਸੀ।

[ਵਾਰ ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ ਤੋਂ ਪ੍ਰਮਾਣ]

ਹੋਰ ਲਓ ! ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ ਨੇ ਪਹਿਲੀ ਵਾਰ ਲਿਖੀ ਸੀ, ਕੇਵਲ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਜੀ ਦੀ ਸੰਖੇਪ ਜਨਮ ਸਾਖੀ ਲਿਖਣ ਵਾਸਤੇ ਹੀ ਲਿਖੀ, ਨਹੀਂ ਤੇ ਹੋਰ ਕੋਈ ਪ੍ਰਯੋਜਨ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਸੰਖੇਪ ਜਨਮ ਸਾਖੀ ਲਿਖਣ ਦਾ ਕੇਵਲ ਇਹ ਪ੍ਰਯੋਜਨ ਸੀ ਕਿ ਕੋਈ ਹੋਰ ਆਦਮੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਦੇ ਜੀਵਨ ਚਰਿਤ੍ਰ ਵਿਚ ਅਯੋਗ ਗੱਲਾਂ ਨ ਪਾ ਦੇਵੇ। ਹੁਣ ਸੋਚਣ ਦੀ ਗੱਲ ਹੈ ਕਿ ਜੇਕਰ ਗੁਰੂ ਅੰਗਦ ਦੇਵ ਜੀ ਨੇ ਕੋਈ ਜਨਮ ਸਾਖੀ ਲਿਖਵਾਈ ਹੁੰਦੀ ਤਦ ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ ਨੂੰ ਇਸ ਵਾਰ ਦੇ ਲਿਖਣ ਦੀ ਕਦੇ ਵੀ ਲੋੜ ਨਾ ਪੈਂਦੀ ਤੇ ਕੇਵਲ ਇਤਨਾ ਹੀ ਆਪ ਨੂੰ ਕਰਨਾ ਪੈਂਦਾ ਕਿ ਜਿਸ ਨਾਲ ਗੁਰੂ ਅੰਗਦ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦੀ ਲਿਖਵਾਈ ਹੋਈ ਜਨਮ ਸਾਖੀ ਮੈਹਫੂਜ਼ ਰਹਿ ਸਕੇ। ਇਸ ਤੋਂ ਵੀ ਸਿੱਧ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਗੁਰੂ ਅੰਗਦ ਦੇਵ ਜੀ ਨੇ ਕੋਈ ਜਨਮ ਸਾਖੀ ਨਹੀਂ ਲਿਖਵਾਈ।

(ਭਾਈ ਮਨੀ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਟੀਕਾ ਤੋਂ ਪ੍ਰਮਾਣ)

ਭਾਈ ਮਨੀ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਜੋ ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ ਦੀ ਵਾਰ ਟੀਕਾ ਕਰਕੇ ਜਨਮ ਸਾਖੀ ਪੂਰੀ ਕੀਤੀ ਹੈ, ਉਹ ਕਦੇ ਵੀ ਨਾ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਜੇਕਰ ਗੁਰੂ ਅੰਗਦ ਦੇਵ ਜੀ ਨੇ ਕੋਈ ਜਨਮ ਸਾਖੀ ਲਿਖਵਾਈ ਹੁੰਦੀ। ਕਿਉਂਕਿ ਜੇਕਰ ਐਸਾ ਹੁੰਦਾ ਤਦ ਉਸ ਜਨਮ

ਸਾਖੀ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਪਾਸ ਜ਼ਰੂਰ ਹੁੰਦੀ ਅਤੇ ਆਪ ਪਾਸੋਂ ਭਾਈ ਮਨੀ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਜ਼ਰੂਰ ਹੀ ਵੇਖੀ ਹੁੰਦੀ। ਐਸੀ ਹਾਲਤ ਵਿਚ ਇਕ ਨਵੀਂ ਜਨਮ ਸਾਖੀ ਲਿਖਣ ਨਾਲੋਂ ਭਾਈ ਮਨੀ ਸਿੰਘ ਜੀ ਗੁਰੂ ਅੰਗਦ ਵਾਲੀ ਜਨਮ ਸਾਖੀ ਦਾ ਹੀ ਉਤਾਰਾ ਕਰ ਛੁੱਡਦੇ। ਪਰ ਚੂਕਿ ਐਸਾ ਨਹੀਂ ਹੋਇਆ ਇਸ ਵਾਸਤੇ ਕਹਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ ਕਿ ਗੁਰੂ ਅੰਗਦ ਜੀ ਨੇ ਕੋਈ ਜਨਮ ਸਾਖੀ ਨਹੀਂ ਲਿਖਵਾਈ।

(ਇਕ ਹੋਰ ਸਬੂਤ)

ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਦੇਵ ਜੀ ਨੇ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦੀ ਬੀੜ ਤਿਆਰ ਕਰ ਕੇ ਭਾਈ ਬੰਨੋਂ ਜੀ ਦੇ ਸਪੁਰਦ ਕੀਤੀ ਕਿ ਲਾਹੌਰ ਜਾਕੇ ਜ਼ਿਲਦ ਕਰਵਾ ਲਿਆਉਣ। ਭਾਵੇਂ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦਾ ਇਤਨਾ ਵੱਡਾ ਅਕਾਰ ਸੀ, ਤਾਂ ਵੀ ਭਾਈ ਜੀ ਨੇ ਹਿੰਮਤ ਕਰਕੇ ਲਾਹੌਰ ਅਪਤਿਆਂ ਅਪਜ਼ਿਆਂ ਹੀ ਇਕ ਹੋਰ ਉਤਾਰਾ ਕਰਵਾ ਲਿਆ, ਅਤੇ ਇਸ ਤੋਂ ਮਗਰੋਂ ਦੇ ਵੀ ਕਈ ਉਤਾਰੇ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦੇ ਬਾਹਰ ਪਿੰਡਾਂ ਵਿਚ ਮਿਲਦੇ ਹਨ। ਪਰ ਹੈਰਾਨੀ ਹੈ ਕਿ ਗੁਰੂ ਅੰਗਦ ਦੇਵ ਜੀ ਦੀ ਲਿਖਵਾਈ ਹੋਈ ਜਨਮ ਸਾਖੀ ਦਾ ਸਾਨੂੰ ਇਕ ਉਤਾਰਾ ਵੀ ਨਹੀਂ ਮਿਲਦਾ। ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਜੀ ਦਾ ਉਤਾਰਾ ਕਰਨ ਵਿਚ ਦੋ ਮੁਸਕਲਾਂ ਸਨ। ਇਕ ਤਾਂ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦਾ ਹੁਕਮ ਨਹੀਂ ਸੀ ਕਿ ਉਤਾਰਾ ਕੀਤਾ ਜਾਵੇ, ਦੂਜੇ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਜੀ ਦਾ ਅਕਾਰ ਬਹੁਤ ਵੱਡਾ ਸੀ। ਪਰ ਇਹਨਾਂ ਦੋਹਾਂ ਮੁਸਕਲਾਂ ਦੇ ਹੁੰਦਿਆਂ ਸੁੰਦਿਆਂ ਵੀ ਅੱਜ ਕਲ ਕਈ ਲਿਖਤ ਦੇ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਮਿਲਦੇ ਹਨ। ਪਰ, ਜਨਮ ਸਾਖੀ ਦੀ ਹਾਲਤ ਵਿਚ ਐਸੀ ਕੋਈ ਮੁਸਕਲ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਨਤਾਂ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਉਤਾਰੇ ਦੀ ਹੀ ਬੰਦਸ਼ ਕੀਤੀ ਸੀ, ਅਤੇ ਨ ਉਸ ਦਾ ਆਕਾਰ ਹੀ ਵੱਡਾ ਹੋਵੇਗਾ। ਪਰ ਹੈਰਾਨੀ ਹੈ ਕਿ ਸਾਨੂੰ ਕੋਈ ਵੀ ਪੁਰਾਣੀ ਸੈਂਚੀ ਗੁਰੂ ਅੰਗਦ ਸਾਹਿਬ ਵਾਲੀ ਜਨਮ ਸਾਖੀ ਦੀ ਨਹੀਂ ਮਿਲਦੀ। ਜੋ ਮਿਲਦੀ ਹੈ ਉਹ ਇਤਨੀਆਂ ਭੁੱਲਾਂ ਨਾਲ ਭਰੀ ਹੋਈ ਹੈ ਕਿ ਉਸ ਦਾ ਗੁਰੂ ਅੰਗਦ ਦੇਵ ਜੀ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧ ਪਾਣਾ ਹੀ ਮੈਂ ਘੋਰ ਪਾਪ ਸਮਝਦਾ ਹਾਂ। ਇਸ ਤੋਂ ਵੀ ਸਿੰਘ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਗੁਰੂ ਅੰਗਦ ਜੀ ਨੇ ਕੋਈ ਜਨਮ ਸਾਖੀ ਨਹੀਂ ਮਿਲਦੀ।

ਸਿੱਖਾਂ ਵਿਚ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੀ ਨਿਸ਼ਾਨੀ ਰੱਖਣ ਨੂੰ ਇਕ ਫਖਰ ਸਮਝਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਜਿਸ ਪਾਤਸ਼ਾਹੀ ਜੀ ਨੇ ਕਿਸੇ ਸਿੱਖ ਨੂੰ ਹੁਕਮ ਨਾਮਾ ਦਿਤਾ ਹੈ ਜਾਂ ਕੋਈ ਪੱਤ੍ਰਕਾ ਹੀ ਉਸ ਵਲ ਘਲੀ ਹੈ, ਉਹ ਪੱਤ੍ਰਕਾ ਅਤੇ ਹੁਕਮ ਨਾਮੇ ਅੱਜ ਤੀਕ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਉਲਾਦ ਪਾਸ ਦੇਂ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਜੋ ਸੈਂਚੀਆਂ ਆਦਿ ਤੇ ਦੂਜੀ ਪਾਤਸ਼ਾਹੀ ਜੀ ਦੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੀਆਂ ਤੀਜੀਆਂ ਪਾਤਸ਼ਾਹੀ ਜੀ ਦੇ ਵੇਲੇ ਲਿਖੀਆਂ ਗਈਆਂ ਸਨ ਉਹ ਹੂ-ਹੂ ਅੱਜ ਤੀਕ ਦੁਆਬੇ ਵਿਚ ਹਨ। ਸਗੋਂ ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਇਕ ਉਤਾਰਾ ਗੋਇੰਦਵਾਲ ਵੀ ਮੌਜੂਦ ਹੈ। ਪੰਜਵੀਂ ਪਾਤਸ਼ਾਹੀ ਜੀ ਦੀ ਲਿਖਵਾਈ ਹੋਈ ਸੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦੀ ਬੀੜ ਅੱਜ ਤੀਕ ਕਰਤਾਰ ਪੁਰ ਬਗ਼ਰਾਜਮਾਨ ਹੈ। ਭਾਈ ਬੰਨੋਂ ਜੀ ਦੀ ਬੀੜ ਅੱਜ ਤੀਕ ਮਾਂਗਟ ਜ਼ਿਲ੍ਹਾ ਗੁਜਰਾਤ ਵਿਚ

ਵਿਖਾਈ ਜਾਂਦੀ ਹੈ । ਸਿੱਖਾਂ ਵਿਚ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੀ ਨਿਸ਼ਾਨੀ ਦੀ ਇਤਨੀ ਕਦਰ ਸੀ ਕਿ ਉਹ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧ ਰੱਖਣ ਵਾਲੀ ਛੋਟੀ ਤੋਂ ਛੋਟੀ ਚੀਜ਼ ਨੂੰ ਵੀ ਦੁਨੀਆਂ ਦੀ ਬਾਦਸ਼ਾਹੀ ਤੁਲ ਸਮਝਦੇ ਸਨ । ਪਰ ਹੈਰਾਨੀ ਹੈ ਕਿ ਜਦ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਬਸਤਰ, ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਪਾਹਿਨ ਤੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਆਸਾ (ਸਲੋਤ੍) ਤਾਂ ਜਿਉਂ ਕੇ ਤਿਉਂ ਮੌਜੂਦ ਹੋਣ ਤੇ ਬੜੇ ਪਿਆਰ ਅਤੇ ਸਤਿਕਾਰ ਨਾਲ ਰੱਖੇ ਹੋਏ ਹੋਣ ਪਰ ਖੁਦ ਆਦਿ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਕੌਤਕਾਂ ਦੀਆਂ ‘ਬਾਬਾਣੀਆਂ ਕਹਾਣੀਆਂ’ ਜੋ ਸਤਿਗੁਰੂ ਅੰਗਦ ਦੇਵ ਜੀ ਨੇ ਲਿਖਵਾਈਆਂ ਹੋਣ ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਦਾ ਕੋਈ ਖੁਰਾ ਖੜਕ ਹੀ ਨਾ ਮਿਲੇ । ਜਨਮ ਸਾਖੀ ਦੀ ਪਹਿਲੀ ਮੋਹਰ ਅਥਵਾ ਪਵਿਤ੍ਰ ਸਤਾਖਯਰਾਂ ਵਾਲੀ ਸੈਂਚੀ ਦਾ ਨਾ ਮਿਲਣਾ ਇਹ ਸਿੱਧ ਕਰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਗੁਰੂ ਅੰਗਦ ਦੇਵ ਜੀ ਨੇ ਕੋਈ ਜਨਮ ਸਾਖੀ ਨਹੀਂ ਲਿਖਵਾਈ ਸੀ ।

[ਹੋਰ ਲਉ]

ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਸਿੱਖਾਂ ਨੂੰ ਸਦਾ ਹੀ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੀ ਲਿਖ ਬਹੁਤ ਕਦਰ ਰਹੀ ਹੈ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਇਹ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕਦੀ ਵੀ ਨਹੀਂ ਕੀਤੀ ਕਿ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੀ ਲਿਖਤ ਵਿਚ ਕੁਝ ਆਪਣਾ ਵਾਧਾ ਘਾਟਾ ਪਾ ਦਈਏ । ਨਾਲ ਹੀ ਇਹ ਗੱਲ ਰਹੀ ਹੈ ਕਿ ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਲੇਖ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਲੇਖ ਤੋਂ ਲੱਖਾਂ ਦਰਜੇ ਉੱਤਮ ਸਮਝਿਆ ਹੈ । ਅੱਜ ਤੀਕ ਕਿਸੇ ਨੇ ਇਹ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਨਹੀਂ ਕੀਤੀ ਕਿ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੀ ਲਿਖਤ ਨੂੰ ਹਟਾ ਕੇ ਉਸ ਦੀ ਬਾਉਂ ਆਪਣੀ ਲਿਖਤ ਨੂੰ ਦੇਵਾਂ । ਪਰ ਜਦ ਅਸੀਂ ਵੇਖਦੇ ਹਾਂ ਕਿ ਛੇਵੀਂ ਪਾਤਸ਼ਾਹੀ ਜੀ ਦੇ ਵਲ ਹੀ ਜਨਮ ਸਾਖੀਆਂ ਬਣਨ ਲੱਗ ਪਈਆਂ ਸਨ, ਤਦ ਇਹ ਕਿਹਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ ਕਿ ਗੁਰੂ ਅੰਗਦ ਜੀ ਨੇ ਕੋਈ ਜਨਮ ਸਾਖੀ ਨਹੀਂ ਲਿਖਵਾਈ ਹੋਵੇਗੀ, ਕਿਉਂਕਿ ਜੋ ਲਿਖਵਾਈ ਹੁੰਦੀ ਤਦ ਹੋਰ ਜਨਮ ਸਾਖੀ ਲਿਖਣ ਦਾ ਸਿੱਖਾਂ ਨੂੰ ਹੋਸਲਾ ਹੀ ਨਾ ਪੈਂਦਾ, ਉਹ ਗੁਰੂ ਅੰਗਦ ਜੀ ਵਾਲੀ ਜਨਮ ਸਾਖੀ ਦੇ ਹੀ ਉਤਾਰੇ ਆਪਣੇ ਪਾਸ ਰਖਦੇ ਅਤੇ ਹੋਰ ਕਿਸੇ ਵੀ ਜਨਮ ਸਾਖੀ ਨੂੰ ਪਰਮਾਣੀਕ ਨਾ ਸਮਝਦੇ । ਪਰ ਜਦ ਅਸੀਂ ਸਾਫ਼ ਵੇਖਦੇ ਹਾਂ ਕਿ ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ ਸੰਖੇਪ ਜਨਮ ਸਾਖੀ ਲਿਖ ਰਹੇ ਹਨ, ਇਕ ਸਿੱਖ ਗੁਰੂ ਹਰਿਗੋਬਿੰਦ ਜੀ ਦੇ ਵੇਲੇ ਹੀ ਸਾਖੀ ਤਿਆਰ ਕਰ ਰਿਹਾ ਹੈ ਅਤੇ ਦੇਸ਼ਾਂ ਦੇਸ਼ਾਂਤ੍ਰਾਂ ਵਿਚ ਇਸਦੇ ਉਤਾਰੇ ਜਾ ਰਹੇ ਹਨ, ਭਾਈ ਮਨੀ ਸਿੰਘ ਜੀ ਅੱਡ ਜਨਮ ਸਾਖੀ ਲਿਖਦੇ ਹਨ : ਭਾਈ ਸਰੂਪ ਦਾਸ ਜੀ ‘ਮਹਿਮਾ ਪ੍ਰਕਾਸ਼’ ਰਚਦੇ ਹਨ, ਤਾਂ ਇਸ ਤੋਂ ਸਾਫ਼ ਪ੍ਰਗਟ ਹੈ ਕਿ ਗੁਰੂ ਅਗਦ ਦੇਵ ਜੀ ਨੇ ਕੋਈ ਜਨਮ ਸਾਖੀ ਨਹੀਂ ਲਿਖਵਾਈ ਸੀ ।

[ਭਾਈ ਬੰਨੋਂ ਜੀ ਵਾਲੀ ਬੀੜ ਤੋਂ ਪ੍ਰਮਾਣ]

ਭਾਈ ਬੰਨੋਂ ਜੀ ਨੇ ਜਦ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦੀ ਜਿਲਦ ਬਨਵਾਉਣ ਗਿਆ ਲਾਹੌਰੋਂ ਉਰੇ-ਉਰੇ ਹੀ ਇਕ ਉਤਾਰਾ ਕਰਵਾ ਲਿਆ, ਤਾਂ ਉਹਨਾਂ ਗੁਰਬਾਣੀ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਦੀ ਦੱਖਣ ਦੀ ਇਕ ਸਾਖੀ ਵੀ ਅੰਤ ਉਤੇ ਲਿਖ ਦਿੱਤੀ । ਇਸ ਦਾ

ਵੀ ਕਾਰਨ ਇਹ ਸੀ ਕਿ ਉਸ ਵੇਲੇ ਤੀਕ ਕੋਈ ਜਨਮ ਸਾਖੀ ਨਹੀਂ ਬਣੀ ਸੀ ਅਤੇ ਟਾਂਵੀਆਂ ਟਾਂਵੀਆਂ ਸਾਖੀਆਂ ਸਿੱਖਾਂ ਨੂੰ ਮੁੰਹ ਜਬਾਨੀ ਹੀ ਯਾਦ ਸਨ। ਭਾਈ ਬੰਠੇ ਜੀ ਨੇ ਜਦ ਉਤਾਰਾ ਕਰਵਾਇਆ ਤਾਂ ਯਾਦਦਾਸਤ ਲਈ ਸ਼ਿਵਨਾਥ ਦੀ ਗੋਸ਼ਟ ਵੀ ਅਤੇ ਉੱਤੇ ਲਿਖ ਦਿੱਤੀ। ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ ਦੇ ਪਹਿਲੀ ਵਾਰ ਲਿਖਣ ਦਾ ਵੀ ਇਹੋ ਹੀ ਕਾਰਨ ਜਾਪਦਾ ਹੈ, ਅਤੇ ‘ਪੁਰਾਣੀ ਜਨਮ ਸਾਖੀ’ ਦਾ ਦਿਨਾਂ ਵਿਚ ਹੀ ਸਾਰੇ ਸਿੱਖੀ ਮੰਡਲ ਵਿਚ ਪਸਰ ਜਾਣਾ ਵੀ ਇਸ ਗੱਲ ਦੀ ਦਲੀਲ ਹੈ ਕਿ ਗੁਰੂ ਅੰਗਦ ਦੇਵ ਜੀ ਨੇ ਕੋਈ ਜਨਮ ਸਾਖੀ ਨਹੀਂ ਲਿਖਵਾਈ ਸੀ।

[ਮੌਜੂਦਾ ਫਾਨੀ ਦੀ ਉਗਾਹੀ]

ਜੇਕਰ ਗੁਰੂ ਅੰਗਦ ਦੇਵ ਜੀ ਨੇ ਕੋਈ ਜਨਮ ਸਾਖੀ ਲਿਖਵਾਈ ਹੁੰਦੀ ਤਦ ਮੌਜੂਦਾ ਫਾਨੀ ਜ਼ਰੂਰ ਹੀ ਉਸਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਕਰਦਾ। ਗੁਰੂ ਹਰਿ ਗੋਬਿੰਦ ਜੀ ਦੇ ਉਸ ਨੂੰ ਪੱਤਰ ਜਾਂਦੇ ਰਹੇ ਅਤੇ ਉਹ ਛੇਵੀਂ ਅਤੇ ਸੱਤਵੀਂ ਪਾਤਸ਼ਾਹੀ ਜੀ ਪਾਸ ਬਹੁਤ ਚਿਰ ਰਿਹਾ। ਜੇਕਰ ਕੋਈ ਵੀ ਜਨਮ ਸਾਖੀ ਹੁੰਦੀ ਤਾਂ ਕੀ ਇਸ ਨੂੰ ਪਤਾ ਨਾ ਹੁੰਦਾ? ਅਰ ਜੇ ਹੁੰਦਾ ਤਦ ਉਹ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਜੀ ਦੀਆਂ ਸਾਖੀਆਂ ਪੁੱਛ-ਪੁੱਛ ਕੇ ਕਿਉਂ ਲਿਖਦਾ? ਗੁਰੂ ਜੀ ਪਾਸੋਂ ਜਨਮ ਸਾਖੀ ਮੰਗਦਾ ਅਤੇ ਕਿਸੇ ਸਿੱਖ ਪਾਸੋਂ ਪੜ੍ਹਵਾ ਕੇ ਮਤਲਬ ਦੀਆਂ ਸਾਖੀਆਂ ਲਿਖ ਜਾਂਦਾ ਜਿਸਦੀ ਮਤ ਦੀ ਕੋਈ ਕਿਤਾਬ ਹੈ ਉਸਦਾ ਉਸਨੇ ਆਪਣੀ ਕਿਤਾਬ ਵਿਚ ਹਵਾਲਾ ਦਿੱਤਾ ਹੈ। ਜੇਕਰ ਸਿੱਖਾਂ ਦੀ ਵੀ ਕੋਈ ਜਨਮ ਸਾਖੀ ਹੁੰਦੀ ਤਦ ਉਹ ਆਪਣੀ ਕਿਤਾਬ ਵਿਚ ਥਾਂ-ਥਾਂ ਇਹ ਨਾ ਲਿਖਦਾ ਕਿ ਇਹ ਗੱਲ ਮੈਂ ਇਤਥਾਰੀ ਸਿੱਖ ਪਾਸੋਂ ਸੁਣੀ ਹੈ ਅਤੇ ਇਸ ਗੱਲ ਨੂੰ ਬਿਨਾਂ ਇਕ ਸਿੱਖ ਤੋਂ ਹੋਰ ਕੋਈ ਨਹੀਂ ਮਨਦਾ। ਜੇਕਰ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੀ ਜਨਮ ਸਾਖੀ ਹੁੰਦੀ ਤਦ ਉਹ ਉਸ ਜਨਮ ਸਾਖੀ ਨੂੰ ਲੈਂਦਾ ਅਤੇ ਜਿਤਨਾ ਦਿਲ ਕਰਦਾ ਉਤਨਾ ਹਾਲ ਕਿਤਾਬ ਵਿਚ ਨਕਲ ਕਰ ਲੈਂਦਾ, ਨਾ ਤਾਂ ਉਸਨੂੰ ਸਿੱਖਾਂ ਨਾਲ ਸਿਰ ਖਪਾਈ ਹੀ ਕਰਨੀ ਪੈਂਦੀ ਅਤੇ ਨਾ ਹੀ ਥਾਂ-ਥਾਂ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹੀ ਲਿਖਦਾ ਕਿ “ਉਨ੍ਹਾਂ (ਗੁਰੂ) ਦੇ ਸਿੱਖ ਉਨ੍ਹਾਂ (ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਜੀ) ਦੀਆਂ ਐਨੀਆਂ ਕਰਮਾਤਾਂ ਸੁਣਾਉਂਦੇ ਹਨ ਕਿ ਇਸ ਛੋਟੀ ਜਿਹੀ ਕਿਤਾਬ ਵਿਚ ਨਹੀਂ ਲਿਖੀਆਂ ਜਾ ਸਕਦੀਆਂ।” “ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ ਕਿ ਬਾਬਾ ਨਾਨਕ ਪਹਿਲੇ ਜੁਗ ਵਿਚ ਰਾਜਾ ਜਨਕ ਸੀ”, “(ਗੁਰੂ) ਨਾਨਕ (ਜੀ) ਦੇ ਸਿੱਖਾਂ ਦੇ ਖਿਆਲ ਵਿਚ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ (ਜੀ) ਪਿਛਲੇ ਜੁਗ ਵਿਚ ਰਾਜਾ ਜਨਕ ਸਨ”, “ਇਸ ਸਿੱਖ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਮੈਂ ਸਿੱਖਾਂ ਵਿਚ ਹੋਰ ਕੋਈ ਨਹੀਂ ਵੇਖਿਆ ਜੋ ਬਾਬਾ ਨਾਨਕ ਨੂੰ ਰੱਬ ਸਮਝਦਾ ਹੋਵੇ” ਆਦਿ। ਭਲਾ ਜੇਕਰ ਕੋਈ ਜਨਮ ਸਾਖੀ ਹੁੰਦੀ ਤਾਂ ਉਸਨੂੰ ਅਜਿਹੀ ਝਗੜੇ ਕਰਨ ਅਤੇ ਦਿਲ ਦਿਮਾਗ ਉਤੇ ਭਾਰ ਪਾਊਣ ਦੀ ਕੀ ਲੋੜ ਸੀ? ਸਾਫ਼ ਸਿੱਧ ਹੈ ਕਿ ਉਸ ਵੇਲੇ ਕੋਈ ਜਨਮ ਸਾਖੀ ਨਹੀਂ ਸੀ, ਅਰਥਾਤ ਗੁਰੂ ਅੰਗਦ ਦੇਵ ਜੀ ਨੇ ਕੋਈ ਜਨਮ ਸਾਖੀ ਨਹੀਂ ਲਿਖਵਾਈ ਸੀ, ਜਿਸਦੀ ਪਹਿਲੀ ਸੰਚੀ ਜਾਂ ਕੋਈ ਹੋਰ ਉਤਾਰਾ ਹੀ ਉਹ ਵੇਖ ਸਕਦਾ।

[ਇਕ ਹੋਰ ਸਥਾਨ]

ਹੋਰ ਸੂਣੋ! ਇਹ ਤਾਂ ਸਾਫ਼ ਹੀ ਹੈ ਕਿ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਜੀ ਨੇ ਜੋ ਸ਼ਬਦ ਉਚਾਰਨ ਕੀਤੇ

ਹਨ ਉਹ ਉਸ ਵੇਲੇ ਦੀ ਵਰਤਮਾਨ ਬੋਲੀ ਵਿਚ ਸਨ, ਅਤੇ ਇਹ ਮੂਲੋਂ ਹੀ ਅਸੰਭਵ ਜਾਪਦਾ ਹੈ ਕਿ ਜੋ ਸ਼ਬਦ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਕਿਸੇ ਪ੍ਰਤੀ ਉਚਾਰਣ ਕੀਤੇ ਹੋਣ ਉਹ ਇਤਨੇ ਕਠਨ ਹੋਣ ਕਿ ਸੁਣਨ ਵਾਲਾ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਸਮਝ ਹੀ ਨਾ ਸਕਦਾ ਹੋਵੇ । ਅੱਜ ਕੱਲ੍ਹੂ ਜੋ ਕੋਈ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੇ ਅਰਥ ਸਪਸ਼ਟ ਸਮਝ ਵਿਚ ਨਹੀਂ ਆਉਂਦੇ, ਇਸਦਾ ਇਹ ਕਾਰਨ ਹੈ ਕਿ ਅੱਜ ਕੱਲ੍ਹੂ ਦੀ ਅਤੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਵੇਲੇ ਦੀ ਪੰਜਾਬੀ ਵਿਚ ਬਹੁਤ ਫਰਕ ਹੈ । ਪੁਰਾਣੀਆਂ ਜਨਮ ਸਾਖੀਆਂ ਵਿਚ ਜਿਥੇ ਕੋਈ ਸ਼ਬਦ ਆਉਂਦਾ ਹੈ, ਬਨੌਰ ਅਰਥਾਂ ਦੇ ਹੀ ਲਿਖਿਆ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਜਿਸ ਤੋਂ ਇਹ ਸਿੱਧ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਜਨਮ ਸਾਖੀਆਂ ਦੇ ਲਿਖੇ ਜਾਣ ਦੇ ਵੇਲੇ ਤੀਕ ਉਹ ਸ਼ਬਦ ਹਰ ਇਕ ਦੀ ਸਮਝ ਵਿਚ ਆ ਸਕਦੇ ਸਨ । ਇਹ ਵੀ ਸਾਨੂੰ ਮਲੂਮ ਹੈ ਕਿ ਅਰਥਾਂ ਦੀ ਸੰਪਰਦਾ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਵੇਲੇ ਤੋਂ ਤੁਰੀ ਹੈ, ਜਿਸ ਤੋਂ ਸਿੱਧ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਉਸ ਵੇਲੇ ਹੀ ਅਰਥਾਂ ਦੇ ਲਿਖਣ ਦੀ ਲੋੜ ਪ੍ਰਤੀਤ ਹੋਣ ਲੱਗੀ ਸੀ । ਪਰ ਜਿਸ ਵੇਲੇ ਅਸੀਂ ਭਾਈ ਬਾਲੇ ਵਾਲੀ ਜਨਮ ਸਾਖੀ ਨੂੰ ਪੜ੍ਹਦੇ ਹਾਂ ਤਾਂ ਥਾਂ-ਥਾਂ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੇ ਅਰਥ ਕਾਤੇ ਹੋਏ ਪਾਉਂਦੇ ਹਾਂ ਉਤੇ ਸ਼ਬਦ ਦਿੱਤਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਹੇਠਾਂ ਉਸ ਦਾ ਭਾਵ ਅਰਥ । ਇਸ ਗੱਲ ਤੋਂ ਸਾਫ਼ ਸਿੱਧ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਇਹ ਜਨਮ ਸਾਖੀ ਗੁਰੂ ਅੰਗਦ ਦੇਵ ਜੀ ਦੇ ਵੇਲੇ ਨਹੀਂ ਲਿਖੀ ਗਈ ਬਲਕਿ ਉਸ ਵੇਲੇ ਕਿ ਜਦੋਂ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦਾ ਟੀਕਾਕਰਨ ਦੀ ਲੋੜ ਪ੍ਰਤੀਤ ਹੋਈ ਸੀ । ਕਿਉਂਕਿ ਜੇਕਰ ਗੁਰੂ ਅੰਗਦ ਦੇਵ ਜੀ ਦੇ ਵੇਲੇ ਇਹ ਜਨਮ ਸਾਖੀ ਲਿਖੀ ਜਾਂਦੀ ਤਾਂ ਕਿਤੇ ਵੀ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੇ ਅਰਥ ਨਾ ਦਿੱਤੇ ਹੁੰਦੇ ।

13—ਇਹ ਜਨਮ ਸਾਖੀ ਕਦ ਲਿਖੀ ਲਿਖੀ ਗਈ ?

ਹੁਣ ਆਪ ਤੋਂ ਆਪ ਹੀ ਸਵਾਲ ਉਠਦਾ ਹੈ ਕਿ ਜੇਕਰ ਇਹ ਜਨਮ ਸਾਖੀ ਗੁਰੂ ਅੰਗਦ ਦੇਵ ਜੀ ਨੇ ਨਹੀਂ ਲਿਖਵਾਈ ਤਾਂ ਕਦ ਅਤੇ ਕਿਸ ਨੇ ਲਿਖਵਾਈ ? ਪਹਿਲਾਂ ਇਸ ਦੇ ਕਿ ਮੈਂ ਆਪ ਨੂੰ ਇਹ ਦੱਸਾਂ ਕਿ ਇਹ ਜਨਮ ਸਾਖੀ ਫਲਾਣੇ ਨੇ ਲਿਖੀ ਹੈ, ਮੈਂ ਇਹ ਦੱਸਣਾ ਜ਼ਰੂਰੀ ਸਮਝਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਇਹ ਜਨਮ ਸਾਖੀ ਕਦ ਲਿਖੀ ਗਈ । ਇਹ ਤਾਂ ਉਤੇ ਦਸਿਆ ਹੀ ਗਿਆ ਹੈ ਕਿ ਭਾਈ ਬਾਲੇ ਵਾਲੀ ਜਨਮ ਸਾਖੀ ਗੁਰੂ ਅੰਗਦ ਦੇਵ ਜੀ ਵੇਲੇ ਨਹੀਂ ਲਿਖੀ ਗਈ, ਇਸ ਲਈ ਇਸ ਦੇ ਲਿਖੇ ਜਾਣ ਦਾ ਸਮਾਂ ਲੱਭਣ ਲਈ ਸਾਨੂੰ ਗੁਰੂ ਅੰਗਦ ਜੀ ਦੇ ਮਗਰੋਂ ਦੇ ਸਮੇਂ ਵਿਚ ਹੀ ਟੋਲ ਕਰਨੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ ।

(ਏਹ ਜਨਮ ਸਾਖੀ ਨਹੀਂ ਹੀ ਹੈ)

ਇਹ ਇਕ ਯਾਦ ਰਖਣ ਵਾਲੀ ਗੱਲ ਹੈ ਕਿ ਖਾਸ ਖਾਸ ਸ਼ਹਿਰਾਂ ਜਾਂ ਪਿੰਡਾਂ ਦੇ ਨਾਮ ਖਾਸ ਖਾਸ ਸਮੇਂ ਬਦਲ ਜਾਇਆ ਕਰਦੇ ਹਨ । ਸ਼ਬਦ ਵਿਦਿਆ ਵੀ ਸਾਨੂੰ ਦਸਦੀ ਹੈ ਕਿ ਕਈ ਚੀਜ਼ਾਂ ਐਸੀਆਂ ਹਨ, ਜੋ ਸੋ ਵਰ੍ਗ ਪਹਿਲਾਂ ਕਿਨ੍ਹਾਂ ਹੋਰਨਾਂ ਨਾਵਾਂ ਤੇ ਸਦੀਆਂ ਜਾਂਦੀਆਂ ਸਨ, ਪਰ ਅਜ ਕਲੁਕੁਹਨਾਂ ਦੇ ਹੋਰ ਹੀ ਨਾਮ ਹਨ । ਉਦਾਹਰਣ ਲਈ ‘ਏਮਨਾਵਾਦ’ ਅਤੇ ‘ਤਰਖਾਣੁ’ ਪਦ ਹੀ ਛੈਲੇ ਲਵੇਂ ਹਨ । ‘ਏਮਨਾਵਾਦ’ ਦਾ ਨਾਮ ਅਸਲ ਵਿਚ ਨਵਾਂ ਹੈ, ਪੁਰਾਣਾ ਨਾਮ ‘ਸੈਦਪੁਰ’ ਸੀ । ਭਾਵੇਂ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਵੇਲੇ ਹੀ ਇਸ ਦਾ ਨਾਮ ਏਮਨਾਵਾਦ ਰਖਿਆ ਗਿਆ ਸੀ, ਪਰ ਪ੍ਰਚਲਤ ਉਦੋਂ ਹੀ ਹੋਇਆ ਜਦ ਇਹ ਨਾਮ ਦਵਤਰਾਂ ਵਿਚ ਚੜ੍ਹ ਗਿਆ । ਇਹ ਗੱਲ ਅਕਬਰ ਦੇ ਵੇਲੇ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਹੋਈ ਨਹੀਂ ਜਾਪਦੀ, ਇਸ ਲਈ ਕਹਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ ਕਿ ‘ਆਈਨੇ ਅਕਬਰੀ’ ਦੇ ਤਿਆਰ ਹੋਣ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਏਮਨਾਵਾਦ ਦਾ ਨਾਮ ਸੈਦਪੁਰ ਹੀ ਮਸ਼ਹੂਰ ਸੀ । ਅਕਬਰ ਦੇ ਵੇਲੇ ਹੋਇਆ ਮੁਹੰਮਦ ਕਾਸਿਮ ਫ਼ਰਿਸਤਾ ਵੀ ਸੈਦਪੁਰ ਹੀ ਲਿਖਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਸੰਮਤ ੧੬੯੧ ਬਿਕਰਮੀ ਵਿਚ ਲਿਖੀ ਗਈ ‘ਪੁਰਾਣੀ ਜਨਮ ਸਾਖੀ’ ਵਿਚ ਵੀ ਸੈਦਪੁਰ ਹੀ ਹੈ । ਪਰ ਹੈਰਾਨੀ ਹੈ ਕਿ ਭਾਈ ਬਾਲੇ ਵਾਲੀ ਜਨਮ ਸਾਖੀ ਵਿਚ ਜਿਥੇ ਕਿਤੇ ਇਸ ਸ਼ਹਿਰ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਆਉਂਦਾ ਹੈ, ‘ਏਮਨਾਵਾਦ’ ਹੀ ਲਿਖਿਆ ਹੁੰਦਾ ਹੈ । ਇਸ ਤੋਂ ਸਿੱਧ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਇਹ ਜਨਮ ਸਾਖੀ ਬਹੁਤ ਪੁਰਾਣੀ ਨਹੀਂ ਹੈ ।

ਏਹੋ ਗਾਲ 'ਤਰਖਾਣ' ਪਦਿ ਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਪਦਿ ਅਸਲ ਵਿਚ ਪੰਜਾਬੀ ਬੋਲੀ ਦਾ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਇਹ ਅਸਲ ਵਿਚ ਬਲੋਚੀ ਜ਼ਬਾਨ ਦਾ ਪਦਿ ਹੈ ਜਿਸ ਵਿਚ 'ਤਰਖਾਣ' ਨੂੰ ਜਿਸ ਵੇਲੇ ਬਲੋਚ ਕੌਮ ਬਲੋਚਿਸਤਾਨ ਤੋਂ ਵੱਧ ਕੇ ਪੰਜਾਬ ਵਿਚ ਆ ਵੜੀ ਅਤੇ ਮੁਸਲਮਾਨ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਸਰਕਾਰੀ ਅੰਹਦੇ ਵੀ ਚੰਗੇ ਚੰਗੇ ਮਿਲ ਗਏ ਤਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਰੋਜ਼ ਬੋਲਚਾਲ ਦਾ ਪਦਿ ਪੰਜਾਬੀ ਵਿਚ ਰਲਣ ਲਗ ਪਿਆ। ਹੋਲੀ ਹੋਲੀ 'ਬਾਢੀ' ਪਦਿ ਜਾਂਦਾ ਰਿਹਾ ਅਤੇ 'ਤਰਖਾਣ' ਪਦਿ ਨੇ ਉਸ ਦੀ ਜਗ੍ਹਾ ਸਾਂਭ ਲਈ। 'ਪੁਰਾਣੀ' ਜਨਮ ਸਾਖੀ ਵਿਚ ਜਿਥੇ ਕਿਤੇ ਭਾਈ ਕੰਡ ਜਾਂ ਭਾਈ ਲਾਲੋ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਆਇਆ ਹੈ ਉਥੇ ਇਹਨਾਂ ਨਾਲ 'ਬਾਢੀ' ਪਦਿ ਵੀ ਵਰਤਿਆ ਗਿਆ ਹੈ। ਪਰ ਭਾਈ ਬਾਲੇ ਵਾਲੀ ਜਨਮ ਸਾਖੀ ਵਿਚ ਜਿਸ ਜਿਸ ਥਾਂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਨਾਂ ਆਏ ਹਨ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਤਰਖਾਣ ਪਦਿ ਵਰਤਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ ਇਸ ਤੋਂ ਵੀ ਸਿੱਧ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਇਹ ਜਨਮ ਸਾਖੀ ਬਹੁਤ ਪੁਰਾਣੀ ਨਹੀਂ ਹੈ।

[ਤੀਜੀ ਪਾਤਿਸ਼ਾਹੀ ਜੀ ਤੋਂ ਮਗਰੋਂ ਦੀ ਹੈ]

ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਜੀ ਦੀ ਕਸ਼ਮੀਰ ਦੀ ਸਾਖੀ ਵਿਚ ਆਉਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਿਨੀ ਉਥੇ ਇਕ ਬ੍ਰਹਮ ਦਾਸ ਨਾਮੀ ਪੰਡਤ ਰਹਿੰਦਾ ਸੀ ਜੋ ਦੋ ਉਠ ਪੂਜਾ ਦੇ ਅਤੇ ਗਲ ਵਿਚ ਠਾਕਰ ਰਖਦਾ। ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੂੰ ਦੇਖਕੇ ਕਹਿਣ ਲਗਾ “ਤੁੰ ਏਹਾ ਸਾਧ ਹੈ ? ਗਲ ਵਿਚ ਚਮੜੇ ਕਿਉਂ ਪਾਏ ਹੈਨ ਅਤੇ ਰੱਸੇ ਕਿਉਂ ਲਪੇਟੇ ਹੈਨ ਅਤੇ ਤੁਸੀਂ ਕਿਰਿਆ ਕਰਮ ਕਿਉਂ ਛੋਡਿਆ ਹੈ ਅਤੇ ਮਾਸ ਮੱਛੀ ਕਿਉਂ ਲਗੇ ਹੈਂ ?” ਤਾਂ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਜੀ ਸਲੋਕ ਕਹਿਆ ਮਲਾਰ ਰਾਗ ਵਿਚ :

ਗੁਰਿ ਮਿਲਿਐ ਮਨੁ ਰਹਸੀਐ ਜਿਉ ਵੁਠੈ ਧਰਣਿ
ਸੀਗਾਰੁ । ਸਭ ਦਿਸੈ ਹਰੀਆਵਲੀ ਸਰ ਭਰੇ
ਸਭਰ ਤਾਲ । ਅੰਦਰੁ ਵਿਗਸੈ ਸਚੁ ਮਨਿ ਗੁਰ
ਮਜ਼ੀਠੈ ਲਾਲ । ਕਮਲੁ ਵਿਗਸੈ ਸਚੁ ਮਨਿ ਗੁਰ
ਕੈ ਸਬਦਿ ਨਿਹਾਲੁ । ਮਨਮੁਖ ਦੂਜੀ ਤਰਫ ਹੈ
ਵੇਖਹੁ ਨਦਰਿ ਨਿਹਾਲੁ । ਫਾਹੀ ਫਾਬੇ ਮਿਰਗ
ਜਿਉ ਸਿਰਿ ਦਿਸੈ ਜਮਕਾਲੁ । ਖੁਧਿਆ ਤ੍ਰਿਸਨਾ
ਨਿੰਦਾ ਬੁਰੀ ਕਾਮ ਕ੍ਰੋਧ ਵਿਕਰਾਲੁ । ਏਨੀ ਅਖੀ
ਨਦਰਿ ਨ ਆਵਈ ਜਿਚਰ ਸਬਦਿ ਨ ਕਰੇ
ਬੀਚਾਰੁ । ਤੁਧੁ ਭਾਵੈ ਸੰਤੋਖੀਆ ਚੂਕੇ ਆਲ
ਜੰਜਾਲੁ । ਮੂਲੁ ਰਹੈ ਗੁਰੂ ਸੇਵਿਐ ਗੁਰ ਪਉੜੀ
ਬੋਹਿਬੁ । ਨਾਨਕ ਲਗੀ ਤਤੁ ਲੈ ਤੁੰ ਸਚਾ ਮਨਿ
ਸੁਚੁ ॥ ੧ ॥”

ਜਨਮ ਸਾਖੀ ਵਾਲੇ ਨੇ ਇਹ ਸ਼ਬਦ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਜੀ ਦਾ ਲਿਖਿਆ ਹੈ, ਪਤ ਅਸਲ ਵਿਚ ਇਹ ਤੀਜੀ ਪਾਤਸ਼ਾਹੀ ਜੀ ਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਤੋਂ ਸਿਧ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਇਹ ਜਨਮ ਸਾਖੀ ਤੀਜੀ ਪਾਤਸ਼ਾਹੀ ਜੀ ਤੋਂ ਮਗਰੋਂ ਲਿਖੀ ਗਈ ਹੈ।

[ਚੌਥੀ ਪਾਤਸ਼ਾਹੀ ਜੀ ਤੋਂ ਮਗਰੋਂ ਦੀ ਹੈ]

ਇਸ ਗੱਲ ਨੂੰ ਸਾਰੇ ਮੰਨਦੇ ਹਨ ਕਿ 'ਵਾਹਿਗੁਰੂ' ਸ਼ਬਦ ਚੌਥੀ ਪਾਤਸ਼ਾਹੀ ਜੀ ਤੋਂ ਲਿਖਤ ਰੂਪ ਵਿਚ ਆਇਆ ਹੈ, ਪਹਿਲੀਆਂ ਪਾਤਸ਼ਾਹੀਆਂ ਦੇ ਵੇਲੇ ਇਹ ਸ਼ਬਦ ਲਿਖਤ ਦਵਾਰਾ ਕਿਤੇ ਪਰਗਟ ਨਹੀਂ ਸੀ ਹੋਇਆ। ਪਰ ਭਾਂ ਬਾਲੇ ਵਾਲੀ ਜਨਮ ਸਾਖੀ ਵਿਚ ਜਿੰਥੇ ਕੋਈ ਸਾਖੀ ਤੁਰਨ ਲਗਦੀ ਹੈ ਉਥੇ ਹੀ ਲਿਖਿਆ ਹੁੰਦਾ ਹੈ : 'ਬੋਲੋ ਭਾਈ ਜੀ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਸਾਖੀ ਹੋਰ ਚਲੀ।' ਏਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਤੀਜੀ ਸਾਖੀ ਵਿਚ ਇਹ ਲਿਖਿਆ ਹੈ। 'ਅਰ ਸ੍ਰੀ ਪਰਮੇਸ਼ਰ ਨੂੰ ਸੋਈ ਪਾਵੈ ਜਿਸ ਨੂੰ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਦੀ ਕ੍ਰਿਪਾ ਹੋਵੇ।' ਇਸ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਸ਼ਬਦ ਨੂੰ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਰਾਮ ਦਾਸ ਜੀ ਦੇ ਸਮੇਂ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਉੱਕਾ ਹੀ ਵਰਤਿਆ ਨਹੀਂ ਸੀ ਜਾਂਦਾ, ਇਸ ਲਈ ਜਨਮ ਸਾਖੀ ਵਿਚ ਇਸ ਦਾ ਥਾਂ ਥਾਂ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਵਰਤੇ ਜਾਣ ਤੋਂ ਇਹ ਕਹਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ ਕਿ ਇਹ ਜਨਮ ਸਾਖੀ ਚੌਥੀ ਪਾਤਸ਼ਾਹੀ ਜੀ ਤੋਂ ਮਗਰੋਂ ਲਿਖੀ ਗਈ ਹੈ।

ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਜਦ ਮਦੀਨੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਤਾਂ ਭਾਈ ਬਾਲੇ ਵਾਲੀ ਜਨਮ ਸਾਖੀ ਅਨੁਸਾਰ ਕਾਜ਼ੀਆਂ ਨਾਲ ਚਰਚਾ ਕਰਦੇ ਕਰਦੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਮਾਰੂ ਰਾਗ ਦਾ ਇਹ ਸ਼ਬਦ ਉਚਾਰਦੇ ਹਨ :

ਅਲਹ	ਅਗਮ	ਖੁਦਾਈ	ਬੰਦੇ	।			
ਹੋਇ	ਪੈ	ਛੋਡਿ	ਖਿਆਲ	ਦੁਨੀਆ	ਕੇ	ਧੰਧੇ	॥
ਸਚੁ	ਨਿਵਾਜ	ਖਾਕ	ਫ਼ਕੀਰ	ਮੁਸਾਫਰੁ	।		
ਏਹ	ਮਸੀਤਿ	ਦਿਹ	ਦਰਵੇਸੁ	ਕਬੂਲ	ਦਰਾ	॥ ੧ ॥	
ਸਰਾਂ	ਸਰੀਅਤਿ	ਜਕੀਨ	ਮੁਸਲਿ	।			
ਮਾਰਫਤਿ	ਮਨਸਾ	ਪਾਕੁ	ਮਾਰ	ਨਿਵਾਰਿਹੁ	ਆਸਾ	॥	
ਕਲਮ	ਮਨ	ਖੁਦਾਈ	ਖਰਾ	॥ ੨ ॥			
ਕਤੇਬ	ਮਨੁ	ਪਾਕੁ	ਖਰਾ	।			
ਕੁਰਾਣ	ਮਨੁ	ਲੇ	ਕੰਮਾਵਹੁ	।			
ਦਸ	ਮਿਲਹੁ	ਤਰਕ	ਖੋਜਿ	ਟੋਲਾਵਹੁ	॥		
	ਹਕੀਕਤਿ	ਜਿਤੁ	ਫਿਰਿ	ਨ ਮਰਾ	॥ ੩ ॥		
	ਕਤੇਬ	ਦਿਲ	ਮਾਹਿ	ਕਮਾਹੀ	।		
	ਅਉਰਾਤ	ਰਖਹੁ	ਬਦਰਾਹੀ	॥			

ਪੰਚ ਮਰਦ ਸਿਦਵਿ ਲੈ ਬਾਧਹੁ ।
 ਖੋਰਿ ਸਬੂਰੀ ਕਬੂਲ ਪਰਾ ॥ ੪ ॥
 ਮਕਾ ਮਿਹਰ ਰੋਜਾ ਪੈਖਾਕਾ ।
 ਭਿਸਤੁ ਪੀਰ ਲਫਜ਼ ਕਮਾਇ ਅੰਦਾਜਾ ॥
 ਦੂਰ ਨੂਰ ਮੁਸਕੁ ਖੁਦਾਇਆ ।
 ਬੰਦਗੀ ਅਲਹ ਅਲਾਹੁ ਜਰਾ ॥ ੫ ॥
 ਸਚੁ ਕਮਾਵੈ ਸੋਈ ਕਾਜੀ ।
 ਜੋ ਦਿਲ ਸੰਧੈ ਸੋਈ ਹਾਜੀ ॥
 ਸੋ ਮੂਲਾ ਮਲਉਨ ਨਿਵਾਰੈ ।
 ਸੋ ਦਰਵੇਸੁ ਜਿਸੁ ਸਿਫਤਿ ਧਰਾ ॥ ੬ ॥
 ਸਭੇ ਵਖਤ ਸਭੇ ਕਰਿ ਵੇਲਾ ।
 ਖਾਲਕੁ ਯਾਦਿ ਦਿਲੈ ਮਹਿ ਮਉਲਾ ॥
 ਤਸਥੀ ਯਾਦਿ ਕਰਹੁ ਦਸ ਮਰਦਨੁ ।
 ਸੁਨਤਿ ਸੀਲੁ ਬੰਧਾਨਿ ਬਰਾ ॥ ੭ ॥
 ਦਿਲ ਮਹਿ ਜਾਨਹੁ ਸਭ ਫਿਲਹਾਲਾ ।
 ਖਿਲਖਾਨਾ ਬਿਰਾਦਰ ਹਮੂ ਜੰਜਾਲਾ ॥
 ਮੀਰ ਮਲਕ ਉਮਰੇ ਫਾਨਾਇਆ ।
 ਏਕ ਮੁਕਾਮ ਖੁਦਾਇ ਦਰਾ ॥ ੮ ॥
 ਅਵਲਿ ਸਿਫਤਿ ਦੂਜੀ ਸਾਬੂਰੀ ।
 ਤੀਜੈ ਹਲੇਮੀ ਚਉਥੈ ਖੋਰੀ ॥
 ਪੰਜਵੇਂ ਪੰਜੇ ਇਕਤੁ ਮੁਕਾਮੈ ।
 ਏਹਿ ਪੰਜਿ ਵਖਤ ਤੇਰੇ ਅਪਰ ਪਰਾ ॥ ੯ ॥
 ਸਗਲੀ ਜਾਨਿ ਕਰਹੁ ਮਉਦੀਫਾ ।
 ਬਦਅਮਲ ਛੋਡਿ ਕਰਹੁ ਹਥ ਕੁਜਾ ।
 ਖੁਦਾਇ ਏਕੁ ਬੁਝਿ ਦੇਵਹੁ ਬਾਂਗਾ ।
 ਬੁਰਗੁ ਬਰਖੁਰਦਾਰ ਖਰਾ ॥ ੧੦ ॥
 ਹਕੁ ਹਲਾਲੁ ਬਖੋਰਹੁ ਖਾਣਾ ।
 ਦਿਲ ਦਰੀਆਉ ਧੋਵਹੁ ਮੈਲਾਣਾ ॥
 ਪੀਰੁ ਪਛਾਣੈ ਭਿਸਤੀ ਸੋਈ ।
 ਅਜਰਾਈਲੁ ਨ ਦੋਜੁ ਠਗਾ ॥ ੧੧ ॥
 ਕਾਇਆ ਕਿਰਦਾਰ ਅਉਰਨ ਯਕੀਨਾ ।
 ਰੈਗ ਤਮਾਸੇ ਮਾਣਿਹ ਕੀਨਾ ॥

ਨਾਪਾਕ ਪਾਕੁ ਕਰਿ ਹਦੂਰਿ ਹਦੀਸ਼ਾ ।

ਸਾਬਤ ਸੂਰਤਿ ਦਸਤਾਰ ਸਿਰਾ ॥ ੧੨ ॥

ਮੁਸਲੁਮਾਣੁ ਮੋਮ ਦਿਲਿ ਹੋਵੈ ।

ਅੰਤਰ ਕੀ ਮਲ੍ਹੁ ਦਿਲ ਤੇ ਧੋਵੈ ॥

ਦੁਨੀਆਂ ਰੰਗ ਨ ਆਵੈ ਨੇੜੈ ।

ਜਿਉ ਕੁਸਮੁ ਪਾਟੁ ਘਿਉ ਪਾਕੁ ਹਰਾ ॥ ੧੩ ॥

ਜਾਕਉ ਮਿਹਰ ਮਿਹਰ ਮਿਹਰਵਾਨਾ ।

ਸੇਈ ਸੇਖੁ ਮਸਾਇਕੁ ਹਜੀ ।

ਸੋ ਬੰਦਾ ਜਿਸੁ ਨਜ਼ਰਿ ਨਰਾ ॥ ੧੪ ॥

ਕੁਦਰਤਿ ਕਾਦਰ ਕਰਣ ਕਰੀਮਾ ।

ਸਿਫਤਿ ਮੁਹਬਤਿ ਅਥਾਹ ਰਹੀਮਾ ॥

ਹਕੁ ਹੁਕਮੁ ਸਚੁ ਖੁਦਾਇਆ ।

ਬੁਡਿ ਨਾਨਕ ਬੰਦਿ ਖਲਾਸ ਤਰਾ ॥ ੧੫ ॥ ੩ ॥ ੧੨ ॥

ਸੋ ਸਾਡੇ ਇਤਿਹਾਸਕਾਰ ਨੇ ਏਹ ਸ਼ਬਦੁ ਮਦੀਨੇ ਦੀ ਗੋਸਟ ਵੇਲੇ ਸਤਿਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਦਾ ਉਚਾਰਿਆ ਹੋਇਆ ਲਿਖਿਆ ਹੈ, ਪਰ ਇਸ ਵਿਚ ਉਸਨੇ ਭਾਰੀ ਭੁੱਲ ਕੀਤੀ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਇਹ ਸ਼ਬਦ ਪੰਜਵੀਂ ਪਾਤਿਸ਼ਾਹੀ ਜੀ ਦਾ ਹੈ, ਪਹਿਲੀ ਪਾਤਿਸ਼ਾਹੀ ਦਾ ਨਹੀਂ। ਇਸ ਤੋਂ ਸਿੱਧ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਇਹ ਜਨਮ ਸਾਖੀ ਪੰਜਵੀਂ ਪਾਤਿਸ਼ਾਹੀ ਜੀ ਤੋਂ ਮਗਰੋਂ ਦੀ ਬਣੀ ਹੋਈ ਹੈ।

(ਹੋਰ ਸਬੂਤ)

ਇਸ ਸਬੂਤ ਤੋਂ ਛੁੱਟ ਸਾਡੇ ਪਾਸ ਹੋਰ ਸਬੂਤ ਵੀ ਹਨ ਸੋ ਸਾਫ਼ ਦਸਦੇ ਹਨ ਕਿ ਇਹ ਜਨਮ ਸਾਖੀ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਦੇਵ ਜੀ ਤੋਂ ਮਗਰੋਂ ਬਣੀ ਹੈ। ਇਸ ਗੱਲ ਨੂੰ ਸਾਰੇ ਹੀ ਜਾਣਦੇ ਹਨ ਕਿ ਵਾਰਾਂ ਨੂੰ ਤਰਤੀਬ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਦੇਵ ਜੀ ਨੇ ਹੀ ਦਿਤੀ ਸੀ। ਪਹਿਲੋਂ ਵਾਰਾਂ ਦੀਆਂ ਪੇੜੀਆਂ ਅੱਡ ਤੇ ਸਲੋਕ ਹਰ ਪਾਤਿਸ਼ਾਹੀ ਜੀ ਦੇ ਅੱਡ ਸਨ, ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਬੀਚ ਤਿਆਰ ਕਰਨ ਵੇਲੇ ਹਰ ਇਕ ਵਾਰ ਵਿਚ ਦੂਜੀਆਂ ਪਾਤਿਸ਼ਾਹੀਆਂ ਦੇ ਸਲੋਕ ਵੀ ਰਲਾ ਦਿਤੇ, ਤਾਕਿ ਵਾਰ ਪੜ੍ਹਨ ਵੇਲੇ ਸਿੱਖਾਂ ਨੂੰ ਸਲੋਕ ਟੋਲਣ ਦੀ ਤਕਲੀਫ਼ ਨਾ ਹੋਵੇ, ਅਤੇ ਹਰ ਇਕ ਉਹੀ ਸਲੋਕ ਪੜ੍ਹੋ। ਇਹ ਨਾ ਹੋਵੇ ਕਿ ਇਕ ਕੋਈ ਸਲੋਕ ਲਾਵੇ ਅਤੇ ਦੂਜਾ ਕੋਈ। ਇਹੋ ਹੀ ਕਾਰਨ ਹੈ ਕਿ ਵਾਰ ਤਾਂ ਮਹੱਲੇ ਪਹਿਲੇ ਦੀ ਹੈ, ਪਰ ਸਲੋਕ ਹੋਰ-ਹੋਰ ਪਾਤਿਸ਼ਾਹੀਆਂ ਦੇ ਵੀ ਪਾਏ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਗੱਲ ਤੋਂ ਸਾਨੂੰ ਸਾਡੀ ਖੋਜ ਵਿਚ ਇਹ ਮਦਦ ਮਿਲ ਸਕਦੀ ਹੈ ਕਿ ਜਿਥੇ ਕਿਤੇ ਅਸੀਂ ਪੇੜੀਆਂ ਤੇ ਸਲੋਕ ਉਸੇ ਤਰਤੀਬ ਨਾਲ ਵੇਖਾਂਗੇ ਜਿਸ ਵਿਚ ਕਿ ਉਹ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਜੀ ਵਿਚ ਹਨ, ਤਾਂ ਅਸੀਂ ਝੱਟ ਕਹਿ ਦਿਆਂਗੇ ਕਿ ਇਹ ਪੌਥੀ ਪੰਜਵੀਂ ਪਾਤਿਸ਼ਾਹੀ ਜੀ ਤੋਂ ਮਗਰੋਂ ਬਣੀ ਹੈ।

ਸੇ ਇਸ ਕਸਵੱਟੀ ਉੱਤੇ ਅਸੀਂ ਭਾਗ ਬਾਲੇ ਵਾਲੀ ਜਨਮ ਸਾਖੀ ਨੂੰ ਪਰਖਦੇ ਹਾਂ। ਸੇਖ ਬ੍ਰਹਮ ਦੀ ਗੋਸ਼ਟ ਵਿਚ ਆਉਂਦਾ ਹੈ :—“ਤਾਂ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਜੀ ਆਸਾ ਕੀ ਵਾਰ ਕੀਤੀ, ਵਾਰ ਸਲੋਕਾਂ ਨਾਲ ਮਹਲਾ ੧

ਬਲਿਹਾਰੀ ਗੁਰ ਆਪਣੇ ਦਿਉਹਾੜੀ ਸਦਵਾਰ ।
ਜਿਨ ਮਾਣਸ ਤੇ ਦੇਵਤੇਂਕੀਏ ਕਰਤੁਨ੍ਹਲਾਗੀ ਵਾਰ ।
ਮਹਲਾ ੨ ॥ ਜੇ ਸਉ ਚੰਦਾ ਉਗਵਹਿ ਸੂਰਤ ਚੜਹਿ ਹਜਾਰ ॥
ਏਤੇ ਚਾਨਣ ਹੋਇਆ ਗੁਰ ਬਿਨੁ ਘੋਰ ਅੰਧਾਰ ॥੨॥
ਮ: ੧॥ ਨਾਨਕ ਗੁਰੂ ਨ ਚੇਤਨੀ ਮਨਿ ਆਪਣੇ
ਸੁਚੇਤ । ਛੁਟੇ ਤਿਲ ਬੂਆੜ ਜਿਉ ਸੁਵੇ ਅੰਦਰਿ
ਖੇਤ । ਖੇਤੇ ਅੰਦਰਿ ਛੁਟਿਆ ਕਹੁ ਨਾਨਕ ਸਉ
ਨਾਹ । ਫਲੀਅਹਿ ਫੁਲੀਅਹਿ ਬਪੁੜੇ ਭੀ
ਤਨ ਵਿਚਿ ਸੁਆਹ ॥ ੩ ॥ ਪਉੜੀ ॥
ਆਪੀ ਨੇ ਆਪੁ ਸਾਜਿਓ ਆਪੀ ਨੈ ਰਚਿਓ ਨਾਉ ।
ਦੂਜੀ ਕੁਦਰਤਿ ਸਾਜੀਐ ਕਰਿ ਆਸਣੁ ਛਿਠੋ
ਚਾਉ । ਦਾਤਾ ਕਰਤਾ ਆਪਿ ਤੂੰ ਤੁਸਿ ਦੇਵਹਿ
ਕਰਹਿ ਪਸਾਊ । ਤੂੰ ਜਾਣੋਈ ਸਭਸੈ ਦੇ ਲੈਸਹਿ
ਜਿਦੁ ਕਵਾਉ । ਕਰਿ ਆਸਣੁ ਛਿਠੋ ਚਾਉ ॥੧॥

ਤਾਂ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਜੀ ਨੌ ਪੰਡੀਆਂ ਵਾਰ ਦੀਆਂ ਕੀਤੀਆਂ ॥”

(ਹੋਰ ਸਬੂਤ)

ਹੋਰ ਲਓ ! ਕਰੋੜੀਏ ਦੀ ਸਾਖੀ ਵਿਚ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਲਿਖਿਆ ਹੈ :—“ਤਾਂ ਕਰੋੜੀ
ਨਾਉ : ਧਰੀਕ ਹੋਇਆ, ਤਾਂ ਲੱਗਾ ਗੁਰੂ ਜਪਣ । ਤਾਂ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ.ਜੀ ਸਲੋਕ ਕਹਿਆ :—

ਕੂੜੁ ਰਾਜਾ ਕੂੜੁ ਪਰਜਾ ਕੂੜੁ ਸਭੁ ਸੰਸਾਰ । ਕੂੜੁ
ਮੰਡਪ ਕੂੜੁ ਸਾੜੀ ਕੂੜੁ ਬੈਸਣਹਾਰੁ । ਕੂੜੁ ਸੁਇਨਾ
ਕੂੜੁ ਰੁਪਾ ਕੂੜੁ ਪੈਨਣਹਾਰੁ । ਕੂੜੁ ਕਾਇਆ
ਕੂੜੁ ਕਪੜੁ ਕੂੜੁ ਰੂਪ ਅਪਾਰੁ । ਕੂੜੁ ਮੀਆ ਕੂੜੁ
ਬੀਬੀ ਖਪਿ ਹੋਇ ਖਾਰੁ । ਕੂੜੁ ਕੂੜੇ ਨੇਹੁ ਲਗਾ
ਵਿਸਰਿਆ ਕਰਤਾਰੁ । ਕਿਸੁ ਨਾਲਿ ਕੀਚੈ ਦੋਸਤੀ
ਸਭੁ ਜਗੁ ਚਲਣਹਾਰੁ । ਕੂੜੁ ਮਿਠਾ ਕੂੜੁ ਮਾਖਿਊ
ਕੂੜੁ ਡੋਬੇ ਪੂਰੁ । ਨਾਨਕ ਵਖਾਣੈ ਬੇਨਤੀ ਤੁਧੁ
ਬਾਝੁ ਕੂੜੇ ਕੂੜੁ ॥੧॥

ਤਾਂ ਕਰੋੜੀ ਕਹਿਆ ਗੁਰੂ ਜੀ ਸਚੁ ਕਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਜਾਣੀਏ? ਤਾਂ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਜੀ ਕਹਿਆ—

ਸਚੁ ਤਾਂ ਪਰੁ ਜਾਣੀਐ ਜਾ ਰਿਦੇ ਸਚਾ ਹੋਇ ॥
ਕੁੜ੍ਹ ਕੀ ਮਲੁ ਉਤਰੇ ਤਨੁ ਕਰੈ ਹਛਾ ਧੋਇ ॥ ਸਚੁ
ਤਾਂ ਪਰੁ ਜਾਣੀਐ ਜਾ ਸਚਿ ਧਰੈ ਪਿਆਰ ॥ ਨਾਉ
ਸੁਣਿ ਮਨੁ ਰਹਸੀਐ ਤਾਂ ਪਾਏ ਮੇਖ ਦੁਆਰ ॥
ਸਚੁ ਤਾਂ ਪਰੁ ਜਾਣੀਐ ਜਾ ਜੁਗਤਿ ਜਾਣੈ ਜੀਊ ॥
ਧਰਤਿ ਕਾਇਆ ਸਾਧਿ ਕੈ ਵਿਚਿ ਦੇਇ ਕਰਤਾ
ਬੀਊ ॥ ਸਚੁ ਤਾਂ ਪਰੁ ਜਾਣੀਐ ਜਾ ਸਿਖ ਸਚੀ
ਲੇਇ ॥ ਦਇਆ ਜਾਣੈ ਜੀਅ ਕੀ ਕਿਛੁ ਪੁੰਨ ਦਾਨੁ
ਕਰੇਇ ॥ ਸਚੁ ਤਾਂ ਪਰੁ ਜਾਣੀਐ ਜਾ ਆਤਮ
ਤੀਰਥਿ ਕਰੇ ਨਿਵਾਸੁ ॥ ਸਤਿਗੁਰੂ ਨੇ ਪੁਛਕੈ ਬਹਿ
ਰਹੈ ਕਰੇ ਨਿਵਾਸੁ । ਸਚੁ ਸਭਨਾ ਹੋਇ ਦਾਰੂ ਪਾਪੁ
ਕਢੇ ਧੋਇ ॥ ਨਾਨਕੁ ਵਖਾਣੈ ਬੈਨਤੀ ਜਿਨੁ ਸਚੁ
ਪਲੈ ਹੋਇ ॥੨॥

ਪਉੜੀ ॥

ਦਾਨੁ ਮਹਿੰਡਾ ਤਲੀ ਖਾਕੁ ਜੇ ਮਿਲੈ ਤੇ ਮਸਤਿਕ
ਲਾਈਐ । ਕੁੜਾ ਲਾਲਚੁ ॥ਛੱਡੀਐ ਹੋਇ ਇਕ
ਮਨਿ ਅਲਖੁ ਧਿਆਈਐ । ਫਲੁ ਤੇਵੇਹੋ ਪਾਈਐ
ਜੇਵੇਹੀ ਕਾਰ ਕਮਾਈਐ । ਜੇ ਹੋਵੈ ਪੂਰਬਿ
ਲਿਖਿਆ ਤਾਂ ਧੂੜਿ ਤਿਨਾ ਦੀ ਪਾਈਐ । ਮਤਿ
ਬੋੜੀ ਸੇਵ ਗਵਾਈਐ ॥੧੦॥

ਜਾਂ ਗੁਰੂ ਜੀ ਇਹ ਸਲੋਕ ਤੇ ਪਉੜੀ ਵਾਰ ਕੀ ਸੁਣਾਈ ਤਾਂ ਕਰੋੜੀ ਮੱਥਾ ਟੇਕਿਆ,
ਲੱਗਾ ਕਹਿਣ : ‘ਜੀ ਮੈਂ ਨਿਹਾਲ ਕੀਤਾ, ਜੀ ਤੇਰਾ ਪਰਣਾ ਹੈ ।

(ਹੋਰ ਸਬੂਤ)

ਇਕ ਹੋਰ ਲਓ! ਕਸ਼ਮੀਰ ਦੀ ਸਾਖੀ ਵਿਚ ਆਊਂਦਾ ਹੈ—ਤਾਂ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਜੀ
ਸਲੋਕ ਕਹਿਆ ਰਾਗ ਮਲਾਰ ਵਿਚ—

ਗੁਰਿ ਮਿਲਿਐ ਮਨੁ ਰਹਸੀਐ ਜਿਊ ਵੁਠੈ
ਪਰਣਿ ਸੀਗਾਰੁ ॥ ਸਭ ਦਿਸੈ ਹਰਿਆਵਲੀ ਸਰ
ਭਰੇ ਸੁਕਰ ਤਾਲ । ਅੰਦਰੁ ਰਚੈ ਸਚ ਰੰਗਿ ਜਿਊ
ਮੱਜੀਠੈ ਲਾਲੁ ॥ ਕਮਲ ਵਿਗਸੈ ਸਚੁ ਮਨਿ ਗੁਰ ਕੈ

ਸਬਦਿ ਨਿਹਾਲੁ ॥ ਮਨਮੁਖ ਦੂਜੀ ਤਰਫ਼ ਹੈ ਵੇਖਹੁ
ਨਦਰਿ ਨਿਹਾਲੁ ॥ ਫਾਗੀ ਫਾਬੇ ਮਿਰਗ ਜਿਉ
ਸਿਰਿ ਦਿਸੈ ਜਮਕਾਲੁ ॥ ਖੁਪਿਆ ਤ੍ਰਿਸਨਾ ਨਿੰਦਾ
ਬੁਰੀ ਕਾਮ ਕ੍ਰੋਪੁ ਵਿਕਰਾਲੁ ॥ ਏਨੀ ਅਖੀ ਨਦਰਿ
ਨ ਆਵਈ ਜਿਚਰੁ ਸਬਦਿ ਨ ਕਰੇ ਬੀਚਾਰੁ ॥
ਤੁਧੁ ਭਾਵੇ ਸੰਤੋਖੀਆ ਚੁਕੈ ਆਲ ਜੰਜਾਲੁ । ਮੂਲ
ਰਹੇ ਗੁਰੁ ਸੇਵਿਐ ਗੁਰ ਪਉੜੀ ਬੱਹਿਥੁ ॥ ਨਾਨਕ
ਲਗੀ ਤਤੁ ਲੈ ਤੁ ਸੱਚਾ ਮਨਿ ਸਚੁ ॥੧॥

ਮਹਲਾ ੧

ਹੇਕੋ ਪਾਪੁਰੁ ਹੇਕੁ ਦਰੁ ਗੁਰ ਪਉੜੀ ਨਿਜ ਥਾਨੁ ॥
ਗੁੜਉ ਠਾਕੁਰੁ ਨਾਨਕਾ ਸਭਿ ਸੁਖ ਸਾਚਉ ਨਾਮੁ ॥੨॥
ਆਪੀ ਨੈ ਆਪੁ ਸਾਜਿ ਆਪੁ ਪਛਾਣਿਆ ॥
ਅੰਬਰੁ ਧਰਤਿ ਵਿਛੋੜਿ ਚੰਦੋਆ ਤਾਣਿਆ ॥ ਵਿਣੁ
ਬੰਮਾ ਗਗਨੁ ਰਹਾਇ ਸਬਦ ਨੀਸਾਣਿਆ ॥
ਸੂਰਜੁ ਦੰਤੁ ਉਪਾਇ ਜੋਤਿ ਸਮਾਣਿਆ ॥ ਕੀਏ
ਗਤ ਦਿਨੰਤੁ ਚੋਜ ਵਿਡਾਣਿਆ ॥ ਤੀਰਥ ਧਰਮ
ਅਵਰੁ ਨ ਕੋਇ ਕਿ ਆਖਿ ਵਖਾਣਿਆ । ਸਚੈ
ਤਖਤਿ ਨਿਵਾਸੁ ਹੋਰ ਆਵਣ ਜਾਣਿਆ ॥੧॥

ਮਹਲਾ ੧ ਸਲੋਕ

ਨਾਨਕ ਸਾਵਣਿ ਜੇ ਵਸੈ ਚਹੁ ਉਮਾਹਾ ਹੋਇ । ਨਾਗਾਂ
ਮਿਰਗਾਂ ਮਛੀਆਂ ਰਸੀਆਂ ਘਰਿ ਧਨੁ ਹੋਇ ॥੧॥

ਮਹਲਾ ੫

ਨਾਨਕ ਸਾਵਣਿ ਜੇ ਵਸੈ ਚਹੁ ਵੇਛੋੜਾ ਹੋਇ ॥
ਗਾਈ ਪਤਾ ਨਿਰਧਨਾ ਪੰਥੀ ਚਾਕਰੁ ਹੋਇ ॥੨॥
ਪਉੜੀ ॥

ਤੁ ਸਚਾ ਸਚਿਆਰੁ ਜਿਨਿ ਸਚੁ ਵਰਤਾਇਆ ।
ਬੈਠਾ ਤਾੜੀ ਲਾਇ ਕਲਲੁ ਛਪਾਇਆ ।
ਬ੍ਰਹਮੈ ਵਡਾ ਕਹਾਇ ਅੰਤੁ ਨ ਪਾਇਆ ।
ਨ ਤਿਸੁ ਬਾਪੁ ਨ ਮਾਇ ਕਿਨਿ ਤੁ ਜਾਇਆ ।
ਨਾ ਤਿਸੁ ਰੂਪੁ ਨ ਰੇਖ ਵਰਨ ਸਬਾਇਆ ।
ਨਾ ਤਿਸੁ ਬੁਖ ਪਿਆਸੇ ਰਜਾ ਧਾਇਆ ।

ਗੁਰ ਮਹਿ ਆਪੁ ਸਮੇਇ ਸਥਦੂ ਵਰਤਾਇਆ ।

ਸਚੇ ਹੀ ਪਤੀਆਇ ਸਚਿ ਸਮਾਇਆ ॥ ੨ ॥

ਉਤਲੀਆਂ ਤਿੰਨਾਂ ਮਿਸਾਲਾਂ ਤੋਂ ਸਾਫ਼ ਸਿੱਧ ਹੈ ਕਿ ਇਹ ਜਨਮ ਸਾਖੀ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਦੇਵ ਜੀ ਤੋਂ ਮਗਰੋਂ ਲਿਖੀ ਗਈ ਹੈ ।

(ਹੋਰ ਸਬੂਤ)

ਇਕ ਹੋਰ ਸਬੂਤ ਲਓ ! ਜਦ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਪਹਿਲੀ ਉਦਾਸੀ ਵਿਚ ਚੇਵਾਂ ਦੇ ਦੇਸ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਦੇਵਲੂਤ ਦੇਵਾਂ ਦਾ, ਰਾਜਾ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦਾ ਸਿੱਖ ਬਣਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਦੇਵਲੂਤ ਅਤੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੀ ਚਰਚਾ ਵਿਚ ਐਸਾ ਲਿਖਿਆ ਮਿਲਦਾ ਹੈ :—‘ਤਾਂ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਜੀ ਕਹਿਆ ਭਾਈ ਦੇਵਲੂਤਾ ! ਤੈਨੂੰ ਅਸਾਂ ਏਥੋਂ ਦਾ ਮਸੰਦ ਕੀਤਾ ਹੈ ।’ ਪਾਠਕਾਂ ਨੂੰ ਯਾਦ ਹੋਵੇਗਾ ਕਿ ਮਸੰਦਾਂ ਦੀ ਰੀਤੀ ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਦੇਵ ਨੇ ਤੋਰੀ ਸੀ, ਪਹਿਲੀਆਂ ਪਾਤਿਸ਼ਾਹੀਆਂ ਵੇਲੇ ਕੋਈ ਮਸੰਦ ਨਹੀਂ ਸਨ । ਇਸ ਤੋਂ ਵੀ ਸਿੱਧ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਇਹ ਜਨਮ ਸਾਖੀ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਦੇਵ ਜੀ ਤੋਂ ਮਗਰੋਂ ਲਿਖੀ ਗਈ ਹੈ ।

(ਛੇਵੀਂ ਪਾਤਿਸ਼ਾਹੀ ਜੀ ਦੇ ਮਗਰੋਂ ਦੀ ਹੈ)

ਜਦ ਮਰਦਾਨਾ ਫਿਰੇਦੇ ਨੂੰ ਲੱਭ ਲੱਭ ਕੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਪਾਸ ਲਿਆਉਂਦਾ ਹੈ, ਤਾਂ ਰਬਾਬ ਆਦਿ ਦੇ ਕੰਮ ਤੋਂ ਵੇਹਲਾ ਹੋ ਕੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਪਾਸੋਂ ਪੁਛਦਾ ਹੈ ਕਿ ਗੁਰੂ ਜੀ ! ਕੋਣ ਕੋਣ ਸਾਜ ਗੁਰਮੁਖੀ ਹਨ ? ਤਾਂ ਗੁਰੂ ਜੀ ਮਰਦਾਨੇ ਨੂੰ ਇਉਂ ਉੱਤਰ ਦੇਂਦੇ ਹਨ :—‘ਮਰਦਾਨਾ ! ਰਬਾਬ ਅਤੇ ਢੱਡ ਗੁਰਮੁਖੀ ਹੈ ਅਤੇ ਹੋਰ ਵਾਜਾ ਸਭੋਂ ਵਿਕਾਰ ਹੈ ।’ ਪਾਠਕਾਂ ਨੂੰ ਯਾਦ ਹੋਵੇਗਾ ਕਿ ਰਬਾਬ ਤਾਂ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਜੀ ਨੇ ਗੁਰਮੁਖੀ ਕੀਤਾ ਸੀ ਪਰ ਢੱਡ ਛੇਵੀਂ ਪਾਤਿਸ਼ਾਹੀ ਜੀ ਨੇ ਜਦੋਂ ਆਪ ਅਕਾਲ ਬੁਗੇ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਢਾਡੀਆਂ ਪਾਸੋਂ ਵਾਰਾਂ ਸੁਣਿਆ ਕਰਦੇ ਸਨ । ਇਸ ਲੇਖ ਤੋਂ ਸਿੱਧ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਇਹ ਜਨਮਸਾਖੀ ਗੁਰੂ ਹਰਿ ਗੋਬਿੰਦ ਜੀ ਤੋਂ ਮਗਰੋਂ ਦੀ ਬਣੀ ਹੋਈ ਹੈ ।

[ਜਨਮ ਸਾਖੀ ਲਿੱਖਣ ਵਾਲੇ ਦੀ ਚੋਰੀ]

ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਜੀ ਕਸਮੀਰ ਜਾਂਦੇ ਹਨ । ‘ਕੋਈ ਦਿਨ ਓਥੇ ਰਹੇ, ਲੋਕ ਬਹੁਤ ਨਾਉਂ ਧਰੀਕ ਹੋਏ ।’ ਬ੍ਰਹਮ ਦਾਸ ਪੰਡਤ ਦੇ ਉਠ ਪੂਜਾ ਦੇ ਅਤੇ ਗਲ ਵਿਚ ਠਾਕਰ ਰਖਦਾ ਸੀ । ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੀ ਮਹਿਮਾ ਸੁਣਕੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਪਾਸ ਆਇਆ ਅਤੇ ‘ਦੇਖ ਕੇ ਕਹਿਣ ਲੱਗਾ—ਤੂੰ ਏਹ ਸਾਧ ਹੈ ਗਲ ਵਿਚ ਚਮੜੇ ਕਿਉਂ ਪਾਏ ਹੈਨ, ਅਤੇ ਤੁਸੀਂ ਕਿਰਿਆ ਕਰਮ ਕਿਉਂ ਛੱਡਿਆ ਹੈ, ਅਤੇ ਮਾਸ ਮੱਛੀ ਕਿਉਂ ਲੱਗੇ ਹੋ, ਤਾਂ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਜੀ ਸਲੋਕ ਕਹਿਆ ਰਾਗ ਮਲਾਰ ਵਿਚ.....ਜਾਂ ਸਲੋਕ ਵਾਰ ਦੀ ਪਉੜੀ ਸੁਣਾਈ ਤਾਂ ਬ੍ਰਹਮਦਾਸ ਪੰਡਤ ਆ ਪੈਰੀਂ ਹਿਆ .....ਨਾਉਂ ਧਰੀਕ ਹੋਇਆ’ ਤੇ ਲੱਗਾ ਸੇਵਾ ਕਰਨ, “ਪਰ ਮਨ ਤੇ ਬਾਸਨਾ ਜਾਵੇ ਨਹੀਂ, ਜੋ ਸੇਵਾ ਕਰੇ ਸਹਿਜ ਸੁਭਾਇ ਕਰੇ, ਮਨ ਤੇ ਜਾਣੇ ਜੋ, ਅਗੇ ਭੀ ਮੈਂ ਏਵੇਂ ਸੇਵਾ ਕਰਦਾ ਹਾਂ ਤਾਂ ਹਉਮੈ ਕਾ ਸਦਰਾ ਥਾਇ ਪਵੇ ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਜੀ ਨੇ ਕਹਿਆ, ਬ੍ਰਹਮਦਾਸ !

ਮਨ ਤੇ ਗਲਾਨਾ ਲਾਹ, ਸਿੱਖ ਹੋਹ, ਗਿਣਤੀਆ ਲਾਹ, ਸੱਚਾ ਸਿੱਖ ਹੋਹ” ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਚਰਨ ਧੋ ਕੇ ਪਿਲਾਏ ਤਾਂ ਕਪਾਟ ਖੁਲ੍ਹੇ ਗਏ, ਭਰਮ ਦੂਰ ਹੋ ਗਏ, ਦੋਵੇਂ ਉਠ ਪੂਜਾ ਦੇ ਸੁਟ ਪਾਏ, “ਲਗਾ ਗੁਰੂ ਗੁਰੂ ਜਪਣ, ਸੰਗਤ ਕੀ ਚਰਨ ਰੇਨ, ਤਾਂ ਸੀਹੇ ਛੀਂਬੇ ਬਾਣੀ ਲਿਖ ਦਿੱਤੀ।

ਇਸ ਸਾਖੀ ਵਿਚ ਦੋ ਗੱਲਾਂ ਬਹੁਤ ਹੀ ਅਣੋਖੀਆਂ ਹਨ। ਇਕ ਤਾਂ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦਾ ਆਪਣੇ ਸਰੀਰ ਉੱਤੇ ਚੰਮ ਤੇ ਰੱਸੇ ਲਪੇਟੇ ਹੋਣਾ ਅਤੇ ਦੂਸਰੇ ਸੀਹੇ ਛੀਂਬੇ ਦਾ ਬਾਣੀ ਲਿਖ ਕੇ ਦੇਣਾ। ਹੈਰਾਨੀ ਕੇਵਲ ਇਸ ਕਰਕੇ ਹੈ ਕਿ ਬਿਨਾਂ ਇਸ ਸਾਖੀ ਦੇ ਹੋਰ ਕਿਸੇ ਸਾਖੀ ਵਿਚ ਇਹ ਨਹੀਂ ਆਉਂਦਾ ਕਿ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਸਰੀਰ ਉਦਾਲੇ ਚੰਮ ਤੇ ਰੱਸੇ ਲਪੇਟੇ ਹੋਏ ਸਨ। ਨਾ ਹੀ ਇਸ ਸਾਖੀ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਕਿਸੇ ਹੋਰ ਸਾਖੀ ਵਿਚ ਸੀਹੇ ਛੀਂਬੇ ਦਾ ਨਾਉਂ ਹੀ ਆਉਂਦਾ ਹੈ, ਬਾਣੀ ਲਿਖਣੀ ਤਾਂ ਕਿਤੇ ਰਹੀ। ਇਹ ਅਜੀਬ ਰੋਲਾ ਹੈ! ਪਰ ਨਹੀਂ ਪਾਨਕ ਜੀ! ‘ਪੁਰਾਣੀ ਜਨਮ ਸਾਖੀ’ ਸਾਨੂੰ ਇਸ ਹੈਰਾਨੀ ਦੇ ਸਮੁੰਦਰ ਵਿਚੋਂ ਸ਼ਾਫ ਪਾਰ ਲੈ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਉਸ ਵਿਚ ਕਸ਼ਮੀਰ ਦੀ ਸਾਖੀ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਲਿਖੀ ਹੈ—

‘ਤ੍ਰਿਤੀਆ ਉਦਾਸੀ ਉੱਤਰ ਖੰਡ ਕੀ ਕਰਨ ਲਗੇ, ਤਿਤ ਉਦਾਸੀ ਅੰਕ ਦੀਆਂ ਖੱਖ-ਤੀਆਂ ਅਤੇ ਫਲ ਅਹਾਰ ਕਰਦਾ ਥਾ, ਪਰ ਸੁਕੇ। ਅਤੇ ਪੈਰੀਂ ਚਮੜਾ ਅਤੇ ਸਿਰ ਚਮੜਾ ਸਾਰੀ ਦੇਹ ਲਪੇਟਿਆ ਸੁ, ਅਤੇ ਮਾਥੇ ਟਿੱਕਾ ਕੇਸਰ ਕਾ। ਤਦਹੁੰ ਨਾਲ ਹੱਸ੍ਤ ਲੁਹਾਰ ਅਤੇ ਸੀਹਾਂ ਛੀਂਬ ਬੇ। ਤਬ ਬਾਬਾ ਕਸ਼ਮੀਰ ਗਿਆ। ਕੋਈ ਦਿਨ ਉਥੇ ਭੀ ਰਹਿਆ, ਲੋਕ ਬਹੁਤ ਨਾਉਂ ਪਰੀਕ ਹੋਏ। ਤਬ ਕਸ਼ਮੀਰ ਕਾ ਪੰਡਤ ਬ੍ਰਹਮਦਾਸ ਥਾ, ਉਸ ਸੁਣਿਆ ਜੋ ਇੱਕ ਫਕੀਰ ਆਇਆ ਹੈ। ਤਬ ਉਸਕੇ ਸਾਥ ਦੁਇ ਉਠ ਪੁਰਾਣਾ ਕੇ ਚਲਣ, ਅਤੇ ਗਲ ਵਿਚ ਠਾਕਰ ਹੈ ਆਇ ਰਾਮ ਰਾਮ ਕੀਤੀ ਉਸੁ, ਕਰਕੇ ਬੈਠ ਗਿਆ, ਤਬ ਭੇਖ ਦੇਖਕੇ ਆਖਿਓਸੁ, ਤੂੰ ਏਹ ਸਾਧ ਹੈ? ਤੂੰ ਚਮੜੇ ਕਿਉਂ ਪਹਿਰੇ ਹੈਨ ਅਤੇ ਰੱਸੇ ਕਿਉਂ ਲਪੇਟੇ ਹੈਨ ਤੁਸੀਂ ਕਿਰਿਆ ਕਰਮ ਕਿਉਂ ਛੱਡਿਆ ਹੈ ਅਤੇ ਮਾਸ ਮੱਛੀ ਕਿਉਂ ਲਗੇ ਹਉ? ਤਬ ਬਾਬਾ ਬੋਲਿਆ ਪਉੜੀ ਰਾਗ ਮਲਾਰ ਵਿਚ, ਤਿਤ ਮਹਿਲ ਵਾਰ ਹੋਈ। ਮਹਲਾ ੧ ॥... ਵਾਰ ਸੰਪੂਰਨ ਹੋਈ ਮਲਾਰ ਕੀ, ਤਾਂ ਬ੍ਰਹਮ ਦਾਸ ਪੰਡਤ ਆਇ ਪੈਰੀਂ ਪਇਆ... ਗਲ ਤੇ ਪੱਥਰ ਸੁੱਟ ਪਾਇਆ, ਨਾਉਂ ਪਰੀਕ ਹੋਇਆ ਸੇਵਾ ਕਰਨ ਲਗ ਅਰ ਮਨ ਤੇ ਬਾਸਨਾ ਜਾਵਸ ਨਾਹੀਂ, ਜੋ ਸੇਵਾ ਕਰੇ ਸੋ ਸਾਸ ਭਰ ਸਹਿਜ ਸੁਭਾਇ ਕਰੇ। ਮਨ ਉੱਤੇ ਆਵੇ ਜੋ ਮੈਂ ਅਗੇ ਭੀ ਇਹ ਸੇਵਾ ਕਰਦਾ ਥਾ, ਤਬ ਹਉਮੈਂ ਕਾ ਸਦਕਾ ਥਾਇ ਪਵੈ ਨਾਹੀਂ..... ਤਬ ਆਇ ਗੁਰੂ ਬਾਬੇ ਦੀ ਪੈਰੀਂ ਪਇਆ; ਦੋਵੇਂ ਉਠ ਪੁਰਾਣਾ ਦੇ ਸੁੱਟ ਪਾਏ, ਗੁਰੂ ਗੁਰੂ ਲੱਗਾ ਜਪਣ, ਸੰਗਤ ਕੀ ਚਰਣ ਰੇਣ ਹੋਆ। ਤੱਤ ਬਾਣੀ ਹੱਸ੍ਤ ਲੁਹਾਰ ਅਤੇ ਸੀਹੇ ਛੀਂਬੇ ਲਿਖੀ ॥” ਆਇ।

ਚੋਰੀ ਇਸ ਨੂੰ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ ਕਿ ਇਕ ਅੱਖਰ ਤੀਕ ਦਾ ਵੀ ਵਾਧਾ ਘਾਟਾ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ! ਦੋਹਾਂ ਜਨਮ ਸਾਖੀਆਂ ਇਹ ਸਾਖੀ ਪੜ੍ਹੇ ਹੈਰਾਨ ਰਹਿ ਜਾਵੇਗੇ ਕਿ ਉਨੇ ਹੀ ਸ਼ਬਦ ਅਤੇ ਉਨੇ ਹੀ ਅੱਖਰ ਦੋਹਾਂ ਵਿਚ ਹਨ। ਲਗਾਂ ਮਾਤ੍ਰਾ ਤੀਕ ਦਾ ਵੀ ਫਰਕ ਕਰਨਾ ਨਕਲ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਨੇ ਹਰਾਮ ਸਮਝਿਆ ਹੈ। ਇਸ ਸਾਖੀ ਨੂੰ ਛੱਡਕੇ ਵੀ ਜੇਕਰ ਦੋਹਾਂ ਜਨਮ

ਸਾਖੀਆਂ ਦਾ ਟਾਕਰਾ ਕੀਤਾ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਬਹੁਤ ਸਾਰੀਆਂ ਸਾਖੀਆਂ ਵਿਚ ਸਤਰਾਂ ਦੀਆਂ ਸਤਾਰਾਂ ਰਲ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ। ਇਸ ਤੋਂ ਕਹਿਣਾ ਹੀ ਪੈਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਇਕ ਨੇ ਦੂਜੇ ਦੀ ਨਕਲ ਕੀਤੀ ਹੈ। ਚੁੱਕਿ ਬਾਲੇ ਵਾਲੀ ਜਨਮ ਸਾਖੀ ਵਿਚ ਬਿਨਾਂ ਕਸਮੀਰ ਵਾਲੀ ਸਾਖੀ ਦੇ ਇਹ ਭਿੰਨ ਨਹੀਂ ਮੰਨਿਆ ਕਿ ਗੁਰੂ ਜੀ ਸਰੀਰ ਉਤੇ ਚੰਮ ਅਤੇ ਰੱਸੇ ਲਪੇਟੀ ਫਿਰਦੇ ਸਨ ਅਤੇ ਸੀਹਾਂ ਛੀਬਾ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਨਾਲ ਸੀ, ਇਸ ਲਈ ਇਹ ਕਹਿਣਾ ਪੈਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਭਾਈ ਬਾਲੇ ਵਾਲੀ ਜਨਮ ਸਾਖੀ ਦੇ ਕਰਤਾ ਨੇ 'ਪੁਰਾਣੀ ਜਨਮ ਸਾਖੀ' ਦੀ ਨਕਲ ਕੀਤੀ। ਇਹ ਅੱਗੇ ਦਸਿਆ ਹੀ ਜਾ ਚੁੱਕਾ ਹੈ ਕਿ ਪੁਰਾਣੀ ਜਨਮ ਸਾਖੀ ੧੯੯੧ ਸੰਮਤ ਵਿਚ ਲਿਖੀ ਗਈ ਹੈ, ਇਸ ਤੋਂ ਸਾਫ਼ ਸਿੱਧ ਹੈ ਕਿ ਭਾਈ ਬਾਲੇ ਵਾਲੀ ਜਨਮ ਸਾਖੀ ਸੰਮਤ ੧੯੦੦ ਤੋਂ ਮਗਰੋਂ ਲਿੱਖੀ ਗਈ ਹੈ, ਅਰਥਾਤ ਸਤਵੀਂ ਪਾਤਸ਼ਾਹੀ ਜੀ ਦੇ ਸਮੇਂ ਜਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਸਮੇਂ ਤੋਂ ਮਗਰੋਂ ॥

[ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਹਰਿ ਰਾਇ ਸਾਹਿਬ ਤੋਂ ਮਗਰੋਂ ਦੀ ਹੈ]

ਗੁਰੂ ਹਰਿ ਰਾਇ ਜੀ ਦੇ ਵੱਡੇ ਪੁੱਤਰ ਰਾਮ ਰਾਇ ਜੀ ਨੂੰ ਜਦ ਐਰੰਗਜ਼ੇਬ ਨੇ ਦਿੱਲੀ ਸੱਦਿਆ ਹੈ ਤਾਂ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਦਾ ਮੁੱਖ ਪਰਯੋਜਨ ਕੇਵਲ ਇਹ ਸੀ ਕਿ ਕਿਸੇ ਨਾ ਕਿਸੇ ਭਰੀਕੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਉੱਤੇ ਕੋਈ ਦੇਖ ਅਰੋਪ ਕੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਤੋਂ ਆਪਣਾ ਬਦਲਾ ਲਵਾ, ਜੋ ਦਾਰਾਸ਼ਕੋਹ ਦੀ ਸਹਾਇਤਾ ਕਰਨ ਕਰਕੇ ਐਰੰਗਜ਼ੇਬ ਦੇ ਦਿਲ ਵਿਚ ਰੜਕ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਸੋ ਉਸਨੇ ਜਾਇਆ ਹੀ ਰਾਮ ਰਾਇ ਜੀ ਨੂੰ ਕਿਹਾ ਕਿ ਬਾਬਾ ਨਾਨਕ ਜੀ ਨੇ ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ ਦੀ ਨਿੰਦਾ ਕੀਤੀ ਹੈ। ਪਰ ਰਾਮ ਰਾਇ ਡਰ ਗਿਆ ਅਤੇ 'ਮਿਟੀ ਮੁਸਲਮਾਨ ਕੀ' ਦੀ ਬਾਂ 'ਮਿਟੀ ਬੋਈਮਾਨ ਕੀ' ਕਹਿ ਦਿਤਾ। ਇਸ ਲਈ ਐਰੰਗਜ਼ੇਬ ਨੂੰ ਚੁੱਪ ਹੋਣਾ ਪਿਆ। ਇਸ ਤੋਂ ਮਲੂਮ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਉਸ ਪਾਸ ਕੋਈ ਸਾਧਨ ਬਦਲਾ ਲੈਣ ਦਾ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਪਰ ਜਦ ਅਸੀਂ ਮਦੀਨੇ ਦੀ ਸਾਖੀ ਪੜ੍ਹੇ ਹਾਂ ਤਾਂ ਉਸ ਵਿਚ ਐਸਾ ਲਿਖਿਆ ਪਾਉਂਦੇ ਹਾਂ :—‘ਮਰਦਾਨਾ ! ਅਜੇ ਮੁਹੰਮਦ ਵਤ ਜਨਮ ਆਵਣਾ ਹੈ, ਤਿਹੁੰਂ ਗੁਣਾਂ ਦੇ ਵਿਚੇ ਆਹਾ, ਤਿਹੁੰਂ ਗੁਣਾਂ ਵਿਚੋਂ ਨਿਕਲਿਆ ਨਾਹੀਂ, ਉਸ ਫੇਰ ਹਿੰਦੂ ਦੇ ਜਨਮ ਆਵਣਾ ਹੈ, ਪੰਦਰਾਂ ਸੈ ਬਰਸ ਉਸਦੀ ਭਿਸਤ ਵਿਚ ਆਰਥਨਾ ਹੈ, ਪੰਦਰਾਂ ਸੈ ਵਰਗ ਪੂਜਾ ਹੋਸੀ ਤਾਂ ਉਹ ਫੇਰ ਹਿੰਦੂ ਘਰ ਜਨਮ ਲੈਸੀ, ਪਰ ਸੂਦਰ ਦੇ ਘਰ, ਉਸ ਤਾਈਂ ਪੂਰਨ ਸਤਿਗੁਰੂ ਪਰਲੋਕੀ ਮਿਲੇਗਾ ਤਾਂ ਉਸਦਾ ਜਨਮ ਮਰਨ ਤੋਂ ਰਹਿਤ ਹੋਵੇਗਾ ਉਸ ਵਿਚ ਜ਼ਰਾਂਦ ਬਹੁਤ ਆਹੋ, ਪਰ ਪੂਰਾ ਉਸ ਤਾਈਂ ਕੋਈ ਨਹੀਂ ਮਿਲਿਆ, ਇਹ ਜਨਮ ਉਸਦਾ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ।’

ਹੈਰਾਨ ਹੋਈਦਾ ਹੈ ਕਿ ਇਹ ਲੇਖ ਐਰੰਗਜ਼ੇਬ ਦੀ ਨਜ਼ਰ ਤੋਂ ਕਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਬਚਿਆ ਰਿਹਾ। ਇਹ ਤਾਂ ਉਸ ਪਾਸ ਐਸਾ ਪੱਕਾ ਸਾਧਨ ਸੀ ਜਿਸ ਨੂੰ ਰਾਮ ਰਾਇ ਕਦੀ ਵੀ ਰੱਦ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਦਾ ਸੀ। ਜਿਸ ਐਰੰਗਜ਼ੇਬ ਨੇ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਵਿਚੋਂ ਆਪਣੇ ਮਤਲਬ ਦੀ ਤੁਕ ਲਭ ਲਈ, ਉਸ ਭਲਾ ਉਸ ਤੋਂ ਵੀ ਵੱਧ ਕੇ ਮਤਲਬ ਦਾ ਲੇਖ ਜਨਮ ਸਾਖੀ ਵਿਰੋਧੀ ਕੀਕੂੰ ਨਾ ਲਭ ਸਕਿਆ ? ਅਸਲ ਗੱਲ ਇਹ ਜਾਪਦੀ ਹੈ ਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਿਨੀਂ ਇਹ ਜਨਮ ਸਾਖੀ ਹੀ ਨਹੀਂ ਸੀ, ਇਹ ਸੱਭਵੀਂ ਅਤੇ ਬੱਠਵੀਂ ਪਾਤਸ਼ਾਹੀ ਜੀ ਤੋਂ ਮਗਰੋਂ ਬਣੀ ਹੈ,

ਕਿਉਂਕਿ ਜੇਕਰ ਐਸਾ ਨਾ ਹੁੰਦਾ, ਤਾਂ ਰਾਮ ਰਾਇ ਜੀ ਨੂੰ ਇਸ ਲੇਖ ਦਾ ਵੀ ਉੱਤਰ ਦੇਣਾ ਚੈਂਦਾ।

[ਇਹ ਜਨਮ ਸਾਖੀ ਸੰਨੀਤੀ: ੧੯੫੦ ਤੋਂ ਮਗਰੋਂ ਦੀ ਹੈ]

ਚੋਜ ਕਰਦੇ ਕਰਦੇ ਅਸੀਂ ਨਾਵੀਂ ਪਾਤਸ਼ਾਹੀ ਜੀ ਦੇ ਸਮੇਂ ਤੀਕ ਆ ਗਏ ਹਾਂ। ਹੁਣ ਸਾਡੇ ਪਾਸ ਕੇਵਲ ਇਕ ਸਬੂਤ ਰਹਿ ਗਿਆ ਹੈ ਜੋ ਸਾਫ਼ ਅੱਖਰਾਂ ਵਿਚ ਸਿੱਧ ਕਰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਇਹ ਜਨਮ ਸਾਖੀ ਸੰਮਤ ੧੯੫੦ ਬਿ: ਤੋਂ ਮਗਰੋਂ ਦੀ ਬਣੀ ਹੋਈ ਹੈ। ਜਿਸ ਵੇਲੇ ਗੁਰੂ ਅੰਗਦ ਦੇਵ ਜੀ ਨੂੰ ਭਾਈ ਬਾਲਾ ਸਾਖੀਆਂ ਸੁਣਾ ਚੁੱਕਾ ਅਤੇ ਅੱਗੋਂ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਵੀ ਕੁਝ ਕੁ ਸਾਖੀਆਂ ਸੁਣਾਈਆਂ, ਤਾਂ ਇਕ ਸਾਖੀ ਦੇ ਅੰਤ ਵਿਚ ਭਾਈ ਬਾਲੇ ਨੂੰ ਇਉਂ ਆਖਿਆ;— “ਇਹ ਹਾਲ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਕਰਤਾਰ ਤੇ ਪਾਈ ਹੈ, ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਭਾਈ ਬਾਲਾ ! ਭਲੇ ਮਹਾ ਪੁਰਖ ਸੰਗਤਾਂ ਦੀਆਂ ਕਾਰਾਂ ਭੇਟਾ ਦੇਖਕੇ ਭਉ ਦਲ ਜਾਦੇ ਹਨ, ਸਾਬਤ ਨਹੀਂ ਰਹਿ ਸਕਦੇ।” ਇਸ ਲੇਖ ਤੋਂ ਸਾਫ਼ ਪਰਤੀਤ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਇਹ ਉਸ ਸਮੇਂ ਮਗਰੋਂ ਦਾ ਲਿਖਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ ਜਿਸ ਸਮੇਂ ਮਸੰਦ ਕਾਰਾਂ ਭੇਟਾ ਖਾ ਖਾ ਕੇ ਭਉ ਦਲ ਗਏ ਸਨ, ਅਤੇ ਜਿਸ ਦੀ ਸਜਾ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੱਖ ਜੀ ਨੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਬੜੀ ਸਖਤ ਦਿੱਤੀ ਸੀ। ‘ਕਾਰਾਂ ਭੇਟਾ’ ਲਫਜ਼ ਹੀ ਅਜੇਹਾ ਹੈ, ਜੋ ਮਸੰਦਾਂ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ (ਤੇ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਅੰਗਦ ਦੇਵ ਜੀ ਦੇ ਸਮੇਂ ਤਾਂ ਕਦਾਚਿਤ ਵੀ) ਪ੍ਰਚੱਲਤ ਹੋਣ ਦਾ ਸਬੂਤ ਕਿਤੇ ਨਹੀਂ ਮਿਲਦਾ। ਮਸੰਦ ਸਾੜਨ ਦਾ ਸਮਾਂ ਸੰਮਤ ੧੯੫੦ ਤੋਂ ਮਗਰੋਂ ਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਲਈ ਕਹਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ ਕਿ ਇਹ ਜਨਮ ਸਾਖੀ ਸੰਮਤ ੧੯੫੦ ਤੋਂ ਮਗਰੋਂ ਹੀ ਲਿਖੀ ਗਈ ਹੋਵੇਗੀ।

[ਪੁਰਾਣੀ ਤੋਂ ਪੁਰਾਣੀ ਕਾਪੀ]

ਭਾਈ ਬਾਲੇ ਵਾਲੀ ਜਨਮ ਸਾਖੀ ਦੀ ਪੁਰਾਣੀ ਤੋਂ ਪੁਰਾਣੀ ਕਾਪੀ ਜੋ ਮਿਲ ਸਕੀ ਹੈ, ਉਹ ਜਗਰਾਵੀਂ ਇਕ ਡੇਰੇ ਵਿਚੋਂ ਮਿਲੀ ਹੈ, ਜਿਸਦੇ ਲਿਖੇ ਜਾਣ ਦਾ ਸੰਮਤ ੧੯੮੧ ਮਿਤੀ ਮੱਘਰ ਵਦੀ ਦਸਮੀ ਹੈ, ਇਸ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਦੀ ਲਿਖੀ ਹੋਈ ਕੋਈ ਕਾਪੀ ਨਹੀਂ ਮਿਲਦੀ। ਇਸ ਹਿਸਾਬ ਨਾਲ ਬਿਨਾਂ ਕਿਸੇ ਵੱਡੀ ਭੁੱਲ ਦੇ ਇਹ ਕਿਹਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ ਕਿ ਇਹ ਜਨਮ ਸਾਖੀ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੱਖ ਜੀ ਦੇ ਛੇਕੜਲੇ ਸਮੇਂ ਵਿਚ ਬਣੀ ਹੈ। ਅੱਗੇ ਚੱਲਕੇ ਜਦ ਮੈਂ ਇਹ ਸਿੱਧ ਕਰਾਂਗਾ ਕਿ ਇਹ ਜਨਮ ਸਾਖੀ ਲਿਖੀ ਕਿਸ ਨੇ ਹੈ, ਤਦ ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੱਸ ਦਿਆਂਗਾ ਕਿ ਇਹ ਸਾਖੀ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੱਖ ਜੀ ਦੇ ਸਮੇਂ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਦੀ ਲਿਖੀ ਹੋਈ ਕਦੇ ਵੀ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦੀ।

੧੪—ਇਸ ਜਨਮ ਸਾਖੀ ਦਾ ਬਹੁਤਾ ਪ੍ਰਚਾਰ ਕਿਉਂ ਹੋਇਆ

ਪਹਿਲੋਂ ਇਸਦੇ ਕਿ ਮੈਂ ਭਾਈ ਬਾਲੇ ਵਾਲੀ ਜਨਮਸਾਖੀ ਨੂੰ ਸ੍ਰਦਾ ਵਾਸਤੇ ਛੱਡਾ—
ਇਹ ਦੱਸ ਲੈਣਾ ਜ਼ਰੂਰੀ ਸਮਝਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਇਸਦਾ ਪ੍ਰਚਾਰ ਇਤਨਾ ਕਿਉਂ ਹੋ ਗਿਆ।
ਮਲੂਮ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਸੰਮਤ ੧੯੦੦ ਤੌਰ ਇਸ ਦਾ ਲੰਮਾ ਪ੍ਰਚਾਰ ਨਹੀਂ ਹੋਇਆ, ਕਿਉਂਕਿ
ਬੜੀ ਖੋਜ ਕਰਨ ਤੋਂ ਕੇਵਲ ਇਕ ਕਾਪੀ ਸੰਮਤ ੧੯੯੪ ਦੀ ਲਿਖੀ ਹੋਈ ਜੰਡਿਆਲੇ ਦੇ
ਨਿਰੰਜਣੀਆਂ ਪਾਸੋਂ ਮਿਲੀ ਹੈ। ਹੋਰ ਕਿਤੇ ਵੀ ਇਤਨੀ ਪੁਰਾਣੀ ਜਨਮ ਸਾਖੀ ਨਹੀਂ ਮਿਲੀ।
ਸੰ: ੧੯੦੦ ਤੋਂ ਲੈ ਕੇ ਸੰ: ੧੯੩੩ ਤੌਰ ਵੀ ਇਸਦਾ ਕੋਈ ਐਸਾ ਪ੍ਰਚਾਰ ਨਹੀਂ ਜਾਪਦਾ。
ਕਿਉਂਕਿ ਇਸੇ ਸਰੂਪ ਦਾਸ ਜੀ ਭੱਲੇ ਨੇ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਦੀ ਜਨਮ ਸਾਖੀ ਲਿਖੀ ਹੈ
ਤੇ ਬਿਨਾਂ ਇਕ ਵਾਰ ਭਾਈ ਬਾਲੇ ਦਾ ਨਾਮ ਆਉਣ ਤੋਂ ਸਾਰੀ ਜਨਮ ਸਾਖੀ ਵਿਚ ਹੀ
ਇਸ ਨਾਮ ਦਾ ਮੁਸ਼ਕ ਨਹੀਂ ਪਾਇਆ ਜਾਂਦਾ। ਸੰਮਤ ੧੯੬੨ ਵਿਚ ਮੈਲਕਮ: ਸਾਹਿਬ
ਸਿੱਖਾਂ ਦਾ ਹਾਲ ਲਿਖਦਾ ਹੈ, ਪਰ ਜਿੱਥੇ ਕਿਤੇ ਉਹ ਕਿਸੇ ਜਨਮ ਸਾਖੀ ਦਾ ਨਾਮ ਲੈਂਦਾ
ਹੈ, ਉਹ ਭਾਈ ਮਨੀ ਸਿੰਘ ਜੀ ਵਾਲੀ ਜਨਮ ਸਾਖੀ ਹੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਉਹ ਅੰਗਰੇਜ਼ਾਂ ਵਲੋਂ
ਸਫੀਰ ਬਣ ਕੇ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਜੀ ਆਇਆ ਸੀ। ਸਿੱਖ ਅਉਸਰ ਵਿਚ ਉਸ ਨੇ ਕੁਝ ਕੁ
ਜਨਮ ਸਾਖੀਆਂ ਸਿੱਖ ਸਰਦਾਰਾਂ ਪਾਸੋਂ ਮੰਗ ਲਈਆਂ, ਅਤੇ ਇਕ ਨਿਰਮਲਾ ਸੰਤ ਨੰਕਰ
ਰੱਖ ਕੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਸਾਰੀਆਂ ਨੂੰ ਵਿਚਾਰਿਆ। ਜੇ ਭਾਈ ਬਾਲੇ ਵਾਲੀ ਜਨਮ ਸਾਖੀ ਉਦੋਂ
ਪ੍ਰਚੱਲਤ ਹੁੰਦੀ ਤਾਂ ਜ਼ਰੂਰ ਹੋ ਉਸਦੇ ਹੱਥ ਲੱਗ ਜਾਂਦੀ। ਇਸ ਤੋਂ ਵੀ ਮਲੂਮ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਕਿ
ਸੰਮਤ ੧੯੬੨ ਤੌਰ ਇਸ ਜਨਮ ਸਾਖੀ ਦਾ ਲੰਮਾ ਪ੍ਰਚਾਰ ਨਹੀਂ ਸੀ।

ਹੁਣ ਸਮਾਂ ਆਉਂਦਾ ਹੈ ਆਰਾਮ ਦਾ। ਸਿੱਖਾਂ ਦੇ ਝਗੜੇ ਵੀ ਮੁੱਕ ਜਾਂਦੇ ਹਨ,
ਜੋ ਕਈ ਬਰਸਾਂ ਤੋਂ ਆਪੋ ਵਿਚ ਚਲੇ ਆਉਂਦੇ ਸਨ। ਹੁਣ ਜਨਮ ਸਾਖੀ ਦੇ ਬਹੁਤ ਉਤਾਰੇ
ਹੋਏ ਅਤੇ ਵੱਡੇ ਵੱਡੇ ਗੁਰਦੁਆਰਿਆਂ ਵਿਚ ਇਸਦੀ ਇਕ ਇਕ ਕਾਪੀ ਪਹੁੰਚ ਗਈ।
੧੯੮੦ ਸੰਮਤ ਵਿਚ ਭਾਈ ਸੰਤੋਖ ਜੀ ਕਵੀ ਨੇ ਨਾਨਕ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਲਿਖਿਆ, ਜੋ ਅੱਖਰ-ਅੱਖਰ
ਭਾਈ ਬਾਲੇ ਵਾਲੀ ਜਨਮ ਸਾਖੀ ਨਾਲ ਮਿਲਦਾ ਹੈ। ਇਸਨੇ ਉਸ ਜਨਮ ਸਾਖੀ ਦੀ
ਮਸਹੂਰੀ ਨੂੰ ਹੋਰ ਵੀ ਵਧਾ ਦਿੱਤਾ। ਇਹ ਹੀ ਪਹਿਲਾ ਸਮਾਂ ਹੈ ਕਿ ਸਿੱਖਾਂ ਨੂੰ ਇਸ ਜਨਮ

ਸਾਖੀ ਉਤੇ ਸੱਕ ਪੈਣ ਲੱਗ ਪਏ, ਪਰ ਸੱਕ ਕਿ ਇਹ ਸੱਕ ਕੁਝ ਫਾਇਦਾ ਕਰਨ ਦੀ ਥਾਂ ਹਾਨੀਕਾਰਕ ਹੀ ਸਾਬਤ ਹੋਏ। ਕਵੀ ਜੀ ਨੇ ਇਹ ਤਾਂ ਲਿਖ ਦਿੱਤਾ ਕਿ ਇਹ ਜਨਮ ਸਾਖੀ ਹੰਦਾਲੀਆਂ ਦੇ ਹੱਥ ਚੜ੍ਹ ਕੇ ਅਸਲੀ ਜਨਮ ਸਾਖੀ ਨਹੀਂ ਰਹੀ, ਪਰ ਨਾਲ ਹੀ ਇਹ ਵੀ ਮੰਨ ਲਿਆ ਕਿ ਇਸ ਨੂੰ ਗੁਰੂ ਅੰਗਦ ਜੀ ਨੇ ਲਿਖਵਾਇਆ ਸੀ। ਬਸ, ਪਹਿਲੀ ਭੁੱਲ ਸਾਬੋਂ ਇਹ ਹੋਈ ਜਿਸ ਦਾ ਨਤੀਜਾ ਅਸੀਂ ਅੱਜ ਤਾਂਦੀਂ ਭੁਗਤ ਰਹੇ ਹਾਂ। ਸਿੱਖਾਂ ਨੇ ਸੋਚਿਆ ਕਿ ਜੇਕਰ ਅਸੀਂ ਬਾਬਾ ਹੰਦਾਲ ਦੇ ਨਾਮ ਵਾਲੀਆਂ ਸਾਖੀਆਂ ਕੱਢ ਛੱਡਾਂਗੇ, ਤਦ ਸਾਨੂੰ ਗੁਰੂ ਅੰਗਦ ਦੇਵ ਜੀ ਦੀ ਲਿਖਵਾਈ ਹੋਈ ਨਿਰੋਲ ਜਨਮ ਸਾਖੀ ਹੱਥ ਆ ਜਾਵੇਗੀ। ਪਰ ਇਸ ਵਿਚ ਉਨ੍ਹਾਂ ਸਖਤ ਗਲਤੀ ਖਾਪੀ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਸਤਰਾਂ ਨੂੰ ਤਾਂ ਕੱਢ ਦਿੱਤਾ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਹੰਦਾਲ ਦਾ ਨਾਮ ਸੀ, ਪਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਸਾਖੀਆਂ ਨੂੰ ਸੱਚ ਹੀ ਮੰਨ ਲਿਆ, ਜੋ ਉਸ ਨਾਮ ਨੂੰ ਵਿਚ ਪਾਣ ਵਾਸਤੇ ਘੜੀਆਂ ਗਈਆਂ ਸਨ। ਫਲ ਨੂੰ ਵਿਹਲਾ ਵੇਖ ਕੇ ਤੋਡਨ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕੀਤੀ ਪਰ ਇਹ ਨਾ ਵਿਚਰਿਆ ਕਿ ਗੁੱਖ ਨੂੰ ਹੀ ਜੜ੍ਹਾਂ ਤੋਂ ਪੁੱਟ ਕੇ ਸੁੱਟ ਛੱਡੀਏ।

ਮਗਰੋਂ ਆਇਆ ਸਮਾਂ ਛਾਪੇਖਾਨੇ ਦਾ। ਇਸ ਨੇ ਤਾਂ ਹੱਦ ਹੀ ਕਰ ਦਿੱਤੀ। ਅੱਗੇ ਤਾਂ ਕਿਤੇ-ਕਿਤੇ ਕੋਈ ਕਾਪੀ ਸੀ, ਹੁਣ ਸਸਤੀ ਕੀਮਤ ਤੇ ਘਰ-ਘਰ ਅਪੜਾ ਦਿੱਤੀਆ। ਪੁਰਾਣੀ ਜਨਮ ਸਾਖੀ ਤਾਂ ਕਦੇ ਦੀ ਹੀ ਭੁੱਲ ਚੁੱਕੀ ਸੀ, ਭਾਈ ਮਨੀ ਸਿੰਘ ਜੀ ਵਾਲੀ ਜਨਮ ਸਾਖੀ ਵੀ ਬਹੁਤੀ ਨਾ ਛਪੀ। ਮਹਿਮਾ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਨੂੰ ਕਿਸੇ ਪੁਛਿਆ ਹੀ ਨਾ, ਪਰ ਭਾਂ ਬਾਲੇ ਵਾਲੀ ਜਨਮ ਸਾਖੀ ਐਡੀਸ਼ਨ ਉਤੇ ਐਡੀਸ਼ਨ ਦੀ ਛਪਦੀ ਗਈ, ਜਿਸਦਾ ਸਿੱਟਾ ਇਹ ਹੋਇਆ ਕਿ ਲੋਕ ਨਿਸ਼ਚਾ ਕਰਨ ਲੱਗ ਪਏ ਜੋ ਇਸ ਜਨਮ ਸਾਖੀ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਹੋਰ ਕੋਈ ਜਨਮ ਸਾਖੀ ਦੁਨੀਆਂ ਵਿਚ ਹੈ ਹੀ ਨਹੀਂ। ਜੇਕਰ ਇਹ ਜਨਮ ਸਾਖੀ ਛਪਦੀ ਨਾ, ਤਦ ਇਹ ਕਹਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ ਕਿ ਅੱਜ ਤੀਕ ਲੋਕ ਇਸ ਦਾ ਨਾਮ ਵੀ ਨਾ ਜਾਣਦੇ ਹੁੰਦੇ। ਮੇਰਾ ਆਪਣਾ ਨਿਸ਼ਚਾ ਹੈ ਅਤੇ ਇਸਨੂੰ ਹਰ ਕੋਈ ਅਜ਼ਮਾ ਸਕਦਾ ਹੈ ਕਿ ਜੇਕਰ ਛਾਪੇਖਾਨੇ ਵਾਲੀਆਂ ਜਨਮ ਸਾਖੀਆਂ ਨੂੰ ਛੱਡ ਕੇ ਕੇਵਲ ਲਿਖਤ ਦੀਆਂ ਜਨਮ ਸਾਖੀਆਂ ਦੀ ਹੀ ਟੋਲ ਕੀਤੀ ਜਾਵੇ, ਤਾਂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ ੩੦ ਤੋਂ ਵੱਧ ਨਹੀਂ ਹੋਵੇਗੀ।

(ਇਹ ਜਨਮ ਸਾਖੀ ਠੱਪੀ ਕਿਸ ਨੇ)

ਭਾਈ ਬਾਲੇ ਵਾਲੀ ਜਨਮ ਸਾਖੀ ਦੀ ਬਾਬਤ ਬਹੁਤ ਕੁਝ ਲਿਖਿਆ ਜਾ ਚੁੱਕਾ ਹੈ। ਦੱਸਣਾ ਹੁਣ ਕੇਵਲ ਇਤਨਾ ਹੀ ਬਾਕੀ ਹੈ ਕਿ ਇਸਨੂੰ ਬਣਾਇਆ ਰਿਸਨੇ? ਆਮ ਆਦਮੀਆਂ ਦਾ ਖਿਆਲ ਹੈ ਕਿ ਇਸ ਨੂੰ ਬਣਾਇਆ ਤਾਂ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਅੰਗਦ ਦੇਵ ਜੀ ਨੇ ਸੀ, ਪਰ ਮਗਰੋਂ ਨਿਰਜਣੀਆਂ ਨੇ ਇਸ ਨੂੰ ਵਧਾ ਕੇ ਵਿਗਾੜ ਛੱਡਿਆ। ਪਰ ਮੈਂ ਪਿੱਛੇ ਦਸ ਆਇਆ ਹਾਂ ਕਿ ਐਸਾ ਹੋਣਾ ਉੱਕਾ ਹੀ ਅਸੰਭਵ ਹੈ। ਗੁਰੂ ਅੰਗਦ ਦੇਵ ਜੀ ਦੀ ਲਿਖਵਾਈ ਹੋਈ ਜਨਮ ਸਾਖੀ ਨਿਰਜਣੀਆਂ ਦੇ ਹੱਥ ਕਦੇ ਨਹੀਂ ਲੱਗ ਸਕਦੀ ਸੀ। ਨਾਲ ਹੀ ਹੁਣ ਇਹ ਵੀ ਸਿੱਧ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ ਕਿ ਇਹ ਜਨਮ ਸਾਖੀ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ

ਪਿਛਲੇ ਸਮੇਂ ਵਿਚ ਲਿਖੀ ਗਈ ਹੈ। ਇਸ ਲਈ ਇਸਦੇ ਬਣਾਉਣ ਵਾਲੇ ਦਾ ਪਤਾ ਕੱਢਣ
ਲਈ ਸਾਨੂੰ ਗੁਰੂ ਅੰਗਰੇ ਦੇਵ ਜੀ ਦੇ ਸਮੇਂ ਨੂੰ ਛੱਡ ਕੇ ਕਿਸੇ ਹੋਰ ਹੀ ਪਾਸੇ ਖੋਜ ਕਰਨ
ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ।

ਮੇਰਾ ਖਿਆਲ ਹੈ ਕਿ ਐਸੀ ਅਪਸੰਬਦਾਂ ਨਾਲ ਭਰੀ ਹੋਈ ਜਨਮ ਸਾਖੀ ਕਿਸੇ ਸਿੱਖ
ਦੇ ਹੱਥੋਂ ਨਹੀਂ ਲਿਖੀ ਜਾ ਸਕਦੀ। ਭਵੇਂ ਮਗਰੋਂ ਆ ਕੇ ਸਿੱਖ ਇਸ ਨੂੰ ਇੱਤੜ ਦੀਆਂ
ਨਜ਼ਰਾਂ ਨਾਲ ਫੇਖਣ ਲੱਗ ਪਏ ਅਤੇ ਅੱਜ ਤੀਕ ਇਸ ਨੂੰ ਮੰਨਦੇ ਹਨ, ਪਰ ਇਸਦਾ ਕਿਸੇ
ਸਿੱਖ ਦੇ ਹੱਥੋਂ ਲਿਖਿਆ ਜਾਣ ਮੂਲੋਂ ਹੀ ਅਸੰਭਵ ਜਾਪਦਾ ਹੈ। ਲੋਕੀਂ ਆਖਦੇ ਹਨ ਕਿ
ਇਸ ਜਨਮ ਸਾਖੀ ਨੂੰ ਵਿਗਾੜਿਆ ਨਿਰੰਜਣੀਆਂ ਨੇ ਹੈ। ਮੈਂ ਕਹਿੰਦਾ ਹਾਂ ਇਸ ਨੂੰ
ਬਣਾਇਆ ਹੀ ਨਿਰੰਜਣੀਆਂ ਨੇ ਹੈ, ਇਨ੍ਹਾਂ ਤੋਂ ਹੋਰ ਕੋਈ ਇਸ ਨੂੰ ਲਿਖ ਹੀ ਨਹੀਂ
ਸਕਦਾ ਸੀ। ਮੇਰਾ ਇਹ ਖਿਆਲ ਨਿਰਾ ਕਹਿਣ ਮਾਤਰ ਹੀ ਨਹੀਂ, ਇਸ ਗੱਲ ਦੇ ਸਿੱਧ
ਕਰਨ ਵਾਸਤੇ ਮੈਂ ਨਿਰੰਜਣੀਆਂ ਦੀ ਬਾਬੇ ਹੰਦਾਲ ਦੀ ਪਰਚੀ ਵਿਚੋਂ ਹੀ ਸਬੂਤ ਪੇਸ਼
ਕਰਦਾ ਹਾਂ।

(ਬਾਬੇ ਹੰਦਾਲ ਦੀ ਪਰਚੀ ਤੇ ਭਾਈ ਬਾਲੇ ਵਾਲੀ)

(ਜਨਮ ਸਾਖੀ ਦੇ ਆਪੋ ਵਿਚ ਮਿਲਦੇ ਲੇਖ)

ਨਿਰੰਜਣੀਆਂ ਦੀ ਜਨਮ ਸਾਖੀ ਵਿਚੋਂ ਕੋਈ ਲੇਖ ਲਿਖਣ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਮੈਂ ਭਾਈ
ਬਾਲੇ ਵਾਲੀ ਜਨਮ ਸਾਖੀ ਵਿਚੋਂ ਕੁਝ ਲੇਖ ਚੁਣਦਾ ਹਾਂ। ਸਚਖੰਡ ਪਿਆਨ ਵੇਲੇ ਗੁਰੂ ਜੀ
ਅਤੇ ਮਰਦਾਨੇ ਦੀ ਗੱਲਬਾਤ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕਰਾਈ ਗਈ ਹੈ :— “ਤਾਂ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਜੀ
ਬੋਲਿਆ, ਮਰਦਾਨਿਆਂ। ਸਾਨੂੰ ਕਰਤਾਰ ਏਡਾ ਗੁਰੂ, ਮਿਲਾਇਆ ਹੈ ਅਤੇ ਬਿਨਾਂ ਨਿਰੰਕਾਰ
ਅਸਾਡੀ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟ ਤਲੇ ਕੋਈ ਨਹੀਂ ਆਂਵਦਾ ਅਤੇ ਮਰਦਾਨਾ। ਜੋ ਕਬੀਰ ਭਗਤ ਆਹ
ਸੇ ਅਸਾਂ ਤੋਂ ਭੀ ਉਸ ਦਾ ਕਦਮ ਅੱਗੇ ਆਹਾ। ਅੱਗੇ ਕਬੀਰ ਜਿਹਾ ਭਗਤ ਕੋਈ ਨਹੀਂ
ਹੋਇਆ। ਤਾਂ ਮਰਦਾਨੇ ਆਖਿਆ ਤੁਸਾਂ ਤੋਂ ਭੀ ਕਬੀਰ ਵੱਧ ਹੋਇਆ? ਤਾਂ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ
ਜੀ ਆਖਿਆ ਮਰਦਾਨਾ ਕਈ ਜੁਗ ਬੀਤਦੇ ਰਹੇ ਅਤੇ ਕਈ ਸਾਧ ਭਗਤ ਹੋ-ਹੋ ਬੀਤੇ
ਵੱਡੇ-ਵੱਡੇ, ਪਰ ਨਿਰੰਕਾਰ ਦਾ ਦਰਸ਼ਨ ਦੇਹ ਵਿਚ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਨਾ ਹੀ ਹੋਇਆ, ਇਕਸੇ
ਕਬੀਰ ਭਗਤ ਨੂੰ ਹੋਇਆ ਦਰਸ਼ਨ, ਇਸ ਵਾਸਤੇ ਕਬੀਰ ਵੱਡਾ ਭਗਤ ਹੈ। ਕਬੀਰ ਦੀ
ਭਗਤੀ ਨਾਲ ਕਿਸੇ ਦੀ ਭਗਤੀ ਨਾ ਹੀ ਲਗਦੀ, ਅਤੇ ਮਰਦਾਨਾ! ਕਬੀਰ ਅਤੇ ਨਿਰੰਕਾਰ
ਵਿਚ ਕੁਝ ਭੇਦ ਨਹੀਂ। ਤਾਂ ਮਰਦਾਨੇ ਪੁਛਿਆ, ਜੀ ਕਿਸੇ ਹੋਰਸ ਭੀ ਦੇਹ ਵਿਚ ਦਰਸ਼ਨ
ਕੀਤਾ ਹੈ? ਤਾਂ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਜੀ ਕਹਿਆ ਮਰਦਾਨਾ ਹੋਰਸ ਕਿਸੇ ਨਾਹੀਂ ਕੀਤਾ, ਅਸਾਨੂੰ
ਕਰਤਾਰ ਲਿਆਇਆ ਹੈ। ਤਾਂ ਮਰਦਾਨੇ ਆਖਿਆ ਜੀ ਕਬੀਰ ਤੁਸਾਂ ਤੋਂ ਵੀ ਵੱਡਾ
ਹੋਇਆ? ਫੇਰ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਜੀ ਕਿਹਾ ਮਰਦਾਨਾ ਅਸਾਂ ਵਿਚ ਕਾਈ ਕਸਰ ਗਹਿ ਗਈ
ਹੋਈ, ਪਰ ਉਸ ਵਿਚ ਕਾਈ ਮੀਨ ਮੇਖ ਰਹੀ ਨਾਹੀਂ। ਤਾਂ ਫੇਰ ਮਰਦਾਨੇ ਕਹਿਆ, ਜੀ
ਉਸ ਜੇਹਾ ਕੋਈ ਹੋਰ ਹੋਸੀ? ਤਾਂ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਜੀ ਆਖਿਆ ਮਰਦਾਨਾ ਇਕ ਜਟੇਟਾ ਹੋਸੀ।

ਅਸਾਂ ਥੋੜ੍ਹੇ ਪਿਛੋਂ, ਪਰ ਉਹ ਅਸਾਡੀ ਆਣ ਮੰਨਸੀ ਅਤੇ ਬਹੁਤ ਅਦਬ ਰਖਸੀ। ਪਰ ਸਾਡੀ ਦੇਹ ਛੁੱਟੇ ਤੋਂ ਸੋ ਵਰ੍ਗਾ ਪਿਛੇ ਹੋਸੀ। ਫੇਰ ਮਰਦਾਨੇ ਪੁਛਿਆ ਜੀ ਜੋ ਤੁਸਾਂ ਥੋੜ੍ਹੇ ਵੱਧ ਹੋਵੇਗਾ ਤਾਂ ਤੁਸਾਡੀ ਆਣ ਕਿਉਂ ਰਖੇਗਾ? ਤਾਂ ਫੇਰ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਜੀ ਆਖਿਆ ਮਰਦਾਨਾ! ਇਸ ਵਾਸਤੇ ਮੰਨੇਗਾ, ਜੋ ਗੁਰੂ ਅਸਾਨੂੰ ਮਿਲਿਆ ਹੈ ਸੋ ਓਸ ਨੂੰ ਓਹ ਮਿਲੇਗਾ ਗੁਰੂ। ਤਾਂ ਫੇਰ ਮਰਦਾਨੇ ਪੁੱਛਿਆ ਜੀ ਕੇਹੜੇ ਬਾਇ ਕੇਹੜੇ ਮੁਲਖ ਹੋਵੇਗਾ? ਤਾਂ ਫੇਰ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਜੀ ਆਖਿਆ, ਮਰਦਾਨਾ ਵਟਾਲੇ ਦੇ ਪ੍ਰਗਲੇ ਵਿਚ ਹੋਵੇਗਾ। ਤਾਂ ਫੇਰ ਮਰਦਾਨੇ ਪੁੱਛਿਆ ਜੀ ਤੁਸਾਂ ਜੇਹਾ ਹੋਸੀ? ਤਾਂ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਜੀ ਕਹਿਆ ਮਰਦਾਨਾ ਅਸਾਂ ਥੋੜ੍ਹੇ ਭੀ ਵੱਧ ਹੋਸੀ, ਪਰ ਵੱਡਾ ਗੁਰਮੁਖ ਹੋਸੀ, ਅਰ ਗੁਰਭਾਈ ਕਰਕੇ ਅਸਾਡੀ ਆਣ ਰਖਸੀ।”

ਪ੍ਰਹਿਲਾਦ ਦੀ ਸਾਖੀ ਵਿਚ ਇਉਂ ਲਿਖਿਆ ਹੈ :—“ਤਾਂ ਮਰਦਾਨੇ ਪ੍ਰਹਿਲਾਦ ਭਗਤ ਨੂੰ ਪੌਛਿਆ, ਜੀ ਤੂੰ ਵੱਡਾ ਭਗਤ ਹੈਂ ਤੇਰੇ ਵਾਸਤੇ ਰਾਮ ਵੱਡਾ ਚਲਿਤ ਦਿਖਾਇਆ ਥਾਂ, ਤੇਰੀ ਰਾਮ ਵੱਡੀ ਨਜ਼ਰ ਖੋਲ੍ਹੀ ਹੈ, ਅਜੀਂ ਕੋਈ ਇਥੇ ਹੋਰ ਭੀ ਪਹੁੰਚਸੀ, ਕਿ ਕਬੀਰ ਅਤੇ ਨਾਨਕ ਪਹੁੰਚੇ ਹੈਨ? ਤਾਂ ਪ੍ਰਹਿਲਾਦ ਭਗਤ ਬੋਲਿਆ, ਭਾਈ ਪੁੱਛ ਨਾਨਕ ਤਪੇ ਨੂੰ, ਕੋਈ ਹੋਰ ਆਵਸੀ ਕਿ ਨਾ ਆਵਸੀ। ਤਾਂ ਮਰਦਾਨੇ ਆਖਿਆ ਜੀ ਤੁਸੀਂ ਵੱਡੇ ਭਗਤ ਹੋ ਅਤੇ ਅੱਗੇ ਗਏ ਹੋ, ਤੁਹਾਨੂੰ ਅਗਲੀਆਂ ਪਿਛਲੀਆਂ ਸਭ ਮਲੂਮ ਹਨ। ਤਾਂ ਪ੍ਰਹਿਲਾਦ ਕਹਿਆ, ਸੁਣ ਭਾਈ, ਹੋਰ ਇਕ ਇਸ ਤੋਂ ਪਿੱਛੇ ਇਸਦਾ ਗੁਰਭਾਈ ਹੋਵੇਗਾ, ਉਹ ਇਥੇ ਧੁਰ ਪਹੁੰਚੇਗਾ, ਹੋਰਸ ਦਾ ਕੰਮ ਨਾਹੀਂ, ਹੋਰ ਵੱਡੇ-ਵੱਡੇ ਭਗਤ ਹੋਏ ਹੈਨਗੇ ਅਤੇ ਹੋਵਣਗੇ, ਪਰ ਪਹੁੰਚੇ ਨਾਹੀਂ ਅਰ ਨਾ ਪਹੁੰਚਣਗੇ। ਤਾਂ ਫੇਰ ਮਰਦਾਨੇ ਆਖਿਆ ਜੀ ਉਹ ਕਦ ਹੋਸੀ ਅਤੇ ਕਿਹੜੇ ਜੁਗ ਵਿਚ ਹੋਸੀ? ਤਾਂ ਪ੍ਰਹਿਲਾਦ ਭਗਤ ਕਿਹਾ, ਸੁਣ ਭਾਈ ਮਰਦਾਨਾ, ਕਲਜੁਗ ਵਿਚ ਹੋਵੇਗਾ ਅਤੇ ਜਦ ਨਾਨਕ ਤਪਾਂ ਦੇਹ ਛੁੱਡੇਗਾ ਤਿਸਤੇ ਸੋ ਵਰ੍ਗਾ ਪਿੱਛੇ ਪੈਦਾ ਹੋਸੀ, ਪਰ ਵੱਡਾ ਭਗਤ ਹੋਸੀ ਅਤੇ ਨਾਨਕ ਤਪੇ ਜੇਹਾ ਹੋਵੇਗਾ, ਅਤੇ ਏਨ੍ਹਾਂ ਤ੍ਰੈਹਾਂ ਦੇ ਤੁੱਲ ਹੋਰ ਕੋਈ ਭਗਤ ਨਹੀਂ। ਤਾਂ ਮਰਦਾਨੇ ਪੁੱਛਿਆ ਜੀ ਤ੍ਰੈਕਿਹੜੇ ਕਿਹੜੇ? ਤਾਂ ਫੇਰ ਪ੍ਰਹਿਲਾਦ ਭਗਤ ਕਹਿਆ, ਸੁਣ ਭਾਈ, ਅੱਗੇ ਕਬੀਰ ਭਗਤ ਹੋਇਆ ਹੈ, ਅਤੇ ਹੁਣ ਨਾਨਕ ਤਪਾਂ ਹੋਇਆ ਹੈ, ਅਤੇ ਪਿੱਛੇ ਓਸ ਭਗਤ ਹੋਣਾ ਹੈ। ਤਾਂ ਮਰਦਾਨੇ ਪੁੱਛਿਆ ਜੀ ਕਬੀਰ ਤਾਂ ਜੁਲਾਹਾ ਆਹਾ, ਅਤੇ ਨਾਨਕ ਤਾਂ ਖੱਤ੍ਰੀ ਹੋਇਆ, ਦਿਖਾਂ ਜੀ ਉਹ ਭਗਤ ਕਿਸ ਵਰਨ ਵਿਚ ਹੋਸੀ, ਅਤੇ ਕਿਹੜੀ ਧਰਤੀ, ਕੇਹੜੇ ਸ਼ਹਿਰ ਵਿਚ ਹੋਵੇਗਾ? ਤਾਂ ਫੇਰ ਪ੍ਰਹਿਲਾਦ ਭਗਤ ਕਿਹਾ, ਸੁਣ ਭਾਈ, ਧਰਤੀ ਪੰਜਾਬ ਦੀ ਅਤੇ ਸ਼ਹਿਰ ਵਟਾਲੇ ਵਿਚ, ਵਰਨ ਜੱਟ ਦਾ ਹੋਵੇਗਾ। ਤਾਂ ਫੇਰ ਮਰਦਾਨੇ ਆਖਿਆ ਜੀ ਕੇਹਾ ਜੇਹਾ ਹੋਸੀ? ਤਾਂ ਫੇਰ ਪ੍ਰਹਿਲਾਦ ਭਗਤ ਕਹਿਆ ਸੁਣ ਭਾਈ, ਭਾਵੇਂ ਕੋਈ ਰੰਜ ਹੋਵੇ ਭਾਵੇਂ ਕੋਈ ਖੁਸ਼ੀ ਹੋਵੇ, ਉਹ ਭਗਤ ਕਬੀਰ ਅਤੇ ਨਾਨਕ ਤੋਂ ਵੱਧ ਹੋਸੀ। ਤਾਂ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਜੀ ਕਿਹਾ ਕਿਉਂ ਮਰਦਾਨਾ ਸਾਡਾ ਆਖਿਆ ਝੂਠ ਜਾਤਾ ਆਹੋ ਨਾ, ਤਾਂ ਮਰਦਾਨਾ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਚਰਨਾਂ ਉੱਤੇ ਢਹਿ ਪਇਆ

ਜੀ ਮੇਂ ਭੁੱਲਾਂ ਹਾਂ, ਤੁਸੀਂ ਮੈਨੂੰ ਬਖਸ਼ੇ । ਤਾਂ ਗੁਰੂ ਜੀ ਕਹਿਆ ਮਰਦਾਨਾ ਜੋ ਪੂਰਨ
ਮਹਾਪੁਰਖ ਹਨ, ਸੋ ਪਾਜ ਨਹੀਂ ਰੱਖਦੇ, ਉਹ ਜਿਉਂ ਦੀ ਤਿਉਂ ਆਖਦੇ ਹਨ, ਤਾਂ ਪ੍ਰਹਿਲਾਦ
ਭਗਤ ਕਿਹਾ, ਹਾਂ ਤਪਾਂ ਜੀ ਏਹੋ ਹੀ ਜੋਗ ਹੈ, ਉਹ ਜੋ ਸਤਿ ਪੁਰਖ ਹੈਨ ਸੋ ਆਪਣੀ
ਵੰਡਿਆਈ ਨਹੀਂ ਕਰਦੇ, ਉਹ ਜਿਉਂ ਕੀ ਤਿਉਂ ਕਹਿ ਦੇਤੇ ਹੈਨ ।”

ਧਰੂਹ ਭਗਤ ਦੀ ਗੋਸਟ ਵਿਚ ਗੁਰੂ ਜੀ ਇਉਂ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ :

ਆਗੇ ਹੁਆ ਅਬ ਬੀ ਹੋਇ ।

ਏਕ ਕਬੀਰਾ ਨਾਨਕ ਰੋਇ ।

ਤੀਜਾ ਹੋਇ ਹੰਦਾਲ ਜਟੇਟਾ ।

ਜਾਕੇ ਆਪ ਨਿਰੰਜਨ ਭਟਾ ।

ਧਰੂਹ ਭਗਤ ਵਾਚ—

ਸੁਨ ਨਾਨਕ ਤੂੰ ਝੂਠ ਕਿਉਂ ਕਹਿਤਾ ।

ਕੋਈ ਬਿਨਾਂ ਕਬੀਰ ਨਹਿ ਪਹੁਤਾ ।

ਨਾ ਉਹ ਹੁਆ ਨਾਉਂ ਨਿਸਾਣ ।

ਕਿਉਂ ਝੂਠੀ ਸਾਖ ਭਰੋ ਨਿਦਾਨ ।

ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਜੀ ਵਾਚ—

ਦੇਖੋਗੇ ਜਬ ਐਸਾ ਹੋਇ ।

ਏਕ ਪਲਕ ਮੇਂ ਪਹੁੰਚੇ ਸੋਇ ।

ਬੰਦ ਕਤੇਬ ਕੀ ਕਰੂ ਨਾ ਕਾਣਿ ।

ਸੱਚ ਨਾਮ ਤਾਕੇ ਨੀਸਾਣ ।

ਸੁਣ ਹੋ ਧਰੂਹ ਰਖੀਸ਼ਰ ਭਾਈ ।

ਨਾਨਕ ਸਖੀ ਸਾਖ ਸੁਣਾਈ ।”

ਦੀਨ ਦਿਆਲ ਦੀ ਗੋਸਟ ਵਿਚ ਦੀਨ ਦਿਆਲ ਗੁਰੂ ਜੀ ਪਾਸੋਂ ਪੁੱਛਦਾ—“ਕਹੁ
ਭਾਈ ਕੋਈ ਅਉਰ ਭੀ ਹਮਾਰਾ ਭਾਈ ਹੈ, ਅਰ ਹਮਾਰੀ ਦੇਹ ਕਦ ਛੁਟੇਗੀ, ਅਰ ਅਬ
ਹਮਾਰਾ ਨਾਉਂ ਕਿਆ ਹੈ ?” ਤਾਂ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਜੀ ਕਹਿਆ, ਅਬ ਹਮਾਰਾ ਨਾਉਂ ਦੀਨ
ਨਾਬ ਦਿਆਲ ਹੈ, ਅਰ ਤੁਮਾਰਾ ਭਾਈ ਹੰਦਾਲ ਹੋਵੇਗਾ, ਅਰ ਜਦ ਉਹ ਮੁਸਕੇਗਾ ਤਥਾ
ਤੁਮਾਰੀ ਦੇਹ ਛੁਟੇਗੀ । ਤਾਂ ਫੇਰ ਦੀਨਾ ਨਾਬ ਦਿਆਲ ਪੁਛਿਆ ਜੀ ਤਦ ਉਸਦਾ ਨਾਉਂ
ਕਿਆ ਥਾ ? ਤਾਂ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਜੀ ਕਹਿਆ ਭਾਈ ਤਦ ਉਸਦਾ ਨਾਉਂ ਬੀਰਮ ਦੇਵ ਥਾ,
ਅਰ ਰਾਜੇ ਉਦੇ ਸਿੰਘ ਕਾ ਬੇਟਾ ਥਾ, ਅਰ ਰਾਜੇ ਜਨਕ ਦਾ ਦਾਮਾਦ ਥਾ, ਅਰ ਹਮ ਤੁਮ
ਉਸਕਾ ਬਹੁਤ ਅਦਬ ਰਖਤੇ ਥੇ, ਉਸਕੀ ਬਰਾਬਰੀ ਕੋਈ ਨਾ ਨਾ ਕਰ ਸਕਤਾ, ਅਰ
ਅਬ ਭੀ ਭਾਰਾ ਭਗਤ ਹੋਵੇਗਾ । ਤਾਂ ਦੀਨਾ ਨਾਬ ਦਿਆਲ ਕਹਿਆ, ਕਹੁ ਭਾਈ ਨਾਨਕ
ਤੇਤੇ ਜੁਗ ਮਹ ਤਾਂ ਰਾਜੇ ਜਨਕ ਕੇ ਹਮ ਤੁਮ ਇਕੱਠੇ ਥੇ, ਅਰ ਅਬ ਭੀ ਇਕੱਠੇ ਹੂਏ
ਅਰ ਦੁਆਪਰ ਮੇਂ ਤੁਮ ਕਹਾਂ ਰਹੇ ? ਤਾਂ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਨਾਨਕ ਜੀ ਕਹਿਆ, ਹਮ ਤੋਂ ਤੇਲੀ ਕੇ
ਖਰ ਥਾਮੇ ਥੇ । ਤਾਂ ਦੀਨਾ ਨਾਬ ਦਿਆਲ ਕਹਿਆ, ਸੁਣੋ ਤੋ ਜੀ ਤਬ ਹਮ ਕਹਾਂ ਥੇ ?

ਤਬ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਜੀ ਕਹਿਆ, ਤਬ ਤੁਮ ਹਰ ਪ੍ਰਸਾਦਿ ਬਾਣੀਏਂ ਕੇ ਘਰ ਥੋੜੀ ਸਾਡੀ ਹੈ। ਭਲਾ ਜੀ ਤਬ ਬੀਗਮ ਦੇਉਂ ਕਹਾਂ ਥਾ ? ਤਾਂ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਜੀ ਕਹਿਆ ਵਹੁ ਪੰਡਤ ਕੇ ਘਰ ਥਾ। ਤਾਂ ਦੀਨ ਦਿਆਲ ਕਹਿਆ ਤਬ ਤੁਮਾਰਾ ਨਾਮ ਕਿਆ ਥਾ, ਅਰ ਉਸਕਾ ਨਾਮ ਕਿਆ ਥਾ, ਅਰ ਹਮਾਰਾ ਨਾਉਂ ਕਿਆ ਥਾ ? ਤਾਂ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਜੀ ਕਹਿਆ ਹਮਾਰਾ ਨਾਉਂ ਸੁਦਰ ਥਾ, ਅਰ ਤੇਰਾ ਨਾਉਂ ਰਾਮੂ ਥਾ, ਅਰ ਉਸਕਾ ਨਾਉਂ ਅਰਜਨ ਮਲ ਥਾ। ਤਾਂ ਦੀਨ ਦਿਆਲ ਕਹਿਆ, ਚਲੋ ਜੀ ਸਭੀ ਨਿਸਾ ਹੋਈ ਭਲਾ ਹੂਆ ਪੁਰਾਤਨ ਯਾਰ ਅਸ—ਨਾਉਂ ਮਿਲੋ ।”

ਕੰਧਾਰ ਦੀ ਸਾਖੀ ਵਿਚ ਯਾਰ ਅਲੀ ਗੁਰੂ ਜੀ ਪਾਸੋਂ ਪੁੱਛਦਾ ਹੈ—

ਯਾਰ ਅਲੀ :—ਸੁਮਾ ਨਾਮ ਚਿ ਦਾਰੀ ?

ਗੁਰੂ ਜੀ :—ਮਾ ਨਾਮ ਨਾਨਕ ਨਿਰੰਕਾਰੀ ।

ਯਾਰ ਅਲੀ :—ਸੁਮਾ ਪੀਰ ਰੁਫਤ ?

ਗੁਰੂ ਜੀ :—ਮਾ ਪੀਰ ਜਿੰਦ ਪੀਰ ।

ਇਨ੍ਹਾਂ ਉਪਰਲੀਆਂ ਸਾਖੀਆਂ ਤੋਂ ਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਸਾਖੀਆਂ ਤੋਂ ਜਿਹੜੀਆਂ ਇਸ ਪੁਸਤਕ ਦੇ ਆਰੰਭ ਵਿਚ ਹੀ ਦੱਸੀਆਂ ਗਈਆਂ ਹਨ, ਹੇਠ ਲਿਖੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਸਿੱਧ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ :—

(੧) ਸਤਿਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਤ੍ਰੇਤੇ ਜੁਗ ਵਿਚ ਰਾਜਾ ਜਨਕ ਦੇ ਸੇਵਕ ਸਨ, ਝੂਠ ਬੱਲਦੇ ਅਤੇ ਮੁਰਤੀ ਪੂਜਾ ਕਰਦੇ ਸਨ, ਪਰ ਹੰਦਾਲ ਜੀ ਤ੍ਰੇਤੇ ਵਿਚ ਰਾਜਾ ਉਦੇ ਸਿੰਘ ਦੇ ਪੁੱਤਰ ਅਤੇ ਰਾਜਾ ਜਨਕ ਦੇ ਜਵਾਈ ਸਨ ।

(੨) ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੁਆਪਰ ਵਿਚ ਤੇਲੀ ਦੇ ਘਰ ਪੈਦਾ ਹੋਏ ਸੇ, ਪਰ ਹੰਦਾਲ ਜੀ ਪੰਡਤ ਦੇ ਘਰ ।

(੩) ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੀ ਆਪਣੀ ਜ਼ਬਾਨੀ ਅਖਵਾਇਆ ਗਿਆ ਹੈ ਕਿ ਸਾਥੋਂ ਵੱਡਾ ਕਬੀਰ ਹੈ ਤੇ ਕਬੀਰ ਤੋਂ ਵੱਡਾ ਹੰਦਾਲ ਹੈ ।

(੪) ਗੁਰੂ ਜੀ ਸਰ ਖੰਡ ਵਿਚ ਦਰਜੇ ਦਰਜੇ ਚੜ੍ਹ ਕੇ ਪਹੁੰਚੇ ਹਨ, ਪਰ ਹੰਦਾਲ ਇਕ ਇਕ ਪਲ ਵਿਚ ਜਾ ਪਹੁੰਚੇਗਾ ।

(੫) ਗੁਰੂ ਜੀ ਅਤੇ ਹੰਦਾਲ ਗੁਰ ਭਾਈ ਹਨ। ਗੁਰੂ ਜੀ ਦਾ ਗੁਰੂ ਜਿੰਦ ਪੀਰ ਹੈ, ਇਸ ਲਈ ਓਹੋ ਹੰਦਾਲ ਦਾ ਗੁਰ ਭਾਈ ਹੋਣ ਸਦਕਾ ਹੀ ਹੰਦਾਲ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੀ ਆਣ ਮੰਨੇਗਾ, ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਅਸਲ ਵਿਚ ਉਹ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨਾਲੋਂ ਬਹੁਤ ਵੱਡਾ ਹੈ ।

ਹੋਰ ਸਭ ਗੱਲਾਂ ਤਾਂ ਪਾਠਕਾਂ ਦੀ ਸਮਝ ਵਿਚ ਆ ਗਈਆਂ ਹੋਣਗੀਆਂ ਕਿ ਕਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੂੰ ਛੋਟਾ ਅਤੇ ਹੰਦਾਲ ਨੂੰ ਵੱਡਾ ਦੱਸਿਆ ਗਿਆ ਹੈ। ਪਰ ਅੰਤ ਦੀ ਗੱਲ ਸ਼ਾਇਦ ਕਈਆਂ ਨੇ ਨਾ ਸਮਝੀ ਹੋਵੇ, ਇਸ ਲਈ ਉਹ ਭੇਦ ਖੋਲ੍ਹ ਦਿੱਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਛੇਕੜਲੀ ਗੱਲ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਗੁਰ ਭਾਈ ਹੋਣ ਦਾ ਸਦਕਾ ਹੰਦਾਲ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੀ ਆਣ ਮੰਨੇਗਾ। ਪਰ ਪਾਠਕ ਜੀ ਉਹ ਆਣ ਕਿਹੜੀ ਹੈ ? ਲਉ ਸੁਣੋ ਭਾਵੇਂ ਨਿਰੰਜਣੀਏਂ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਜੀ ਦੀ ਸਿੱਖੀ ਤੋਂ ਅੱਡ ਸਮਝਦੇ ਹਨ, ਪਰ ਮੁੱਢ ਤੋਂ ਲੈ ਕੇ ਅੱਜ ਤੀਕ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਦੀ ਬਾਣੀ। ਨੂੰ ਹੀ ਮੰਨਦੇ ਹਨ, ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਹੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ

ਮੰਨਣ ਵਾਲੀ ਬਾਣੀ ਹੈ, ਹੋਰ ਕੋਈ ਨਹੀਂ, ਇਹ ਹੈ ਆਣ ਜੋ ਹੰਦਾਲ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੀ ਮੰਨੇਗਾ।
ਇਹ ਗੱਲ ਵਧੀਕ ਵਿਸਥਾਰ ਨਾਲ ਅੰਗੇ ਚੱਲ ਕੇ ਦੱਸੀ ਜਾਏਗੀ।

ਨਿਰੰਜਣੀਆਂ ਵਿਚ ਇਹ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਗੱਲ ਹੈ ਕਿ ਬਾਬੇ ਹੰਦਾਲ ਦਾ ਜੀਵਨ ਚਰਿਤੁ
ਬਾਬੇ ਹੋਰਾਂ ਦੇ ਸਪੁੱਤਰ ਬਾਬਾ ਬਿਧੀ ਚੰਦ ਜੀ ਨੇ ਲਿਖਵਾਇਆ ਸੀ, ਜੋ ਬਾਬੇ ਹੰਦਾਲ ਦੇ
ਮਗਰੋਂ ਨਿਰੰਜਣੀਆਂ ਦੇ ਗੁਰੂ ਹੋਏ ਸਨ। ਉਸ ਜੀਵਨ ਚਰਿਤੁ ਦਾ ਨਾਮ ਹੈ ‘ਪਰਜੀ
ਬਾਬਾ ਹੰਦਾਲ ਜੀ ਦੀ।’ ਮੈਂ ਉਸ ਵਿਚੋਂ ਕੁਝ ਕੁ ਲੇਖ ਕੱਢ ਕੇ ਆਪਦੇ ਪੇਸ਼ ਕਰਦਾ
ਹਾਂ :—

ਜਿਸ ਵੇਲੇ ਦੱਖਣ ਵਲੋਂ ਤਪ ਕਰ ਕੇ ਆਪ ਜੰਡਿਆਲੇ ਆ ਰਹੇ ਤਾਂ ਆਪ ਦੀ ਨਿ
ਕਿਰਿਆ ਇਹ ਸੀ ਕਿ ਆਪ ਸਵਾ ਪਹਿਰ ਦੇ ਤੜਕੇ ਉਠ ਕੇ ਨਥੂਆਣੇ ਜਾ ਇਸ਼ਨਾਠ
ਕਰਦੇ ਅਤੇ ਹਰਿਮੰਦਰ ਵਿਚ ਆ ਬੈਠਦੇ। ਇਕ ਦਿਨ ਦਾ ਸਮਾਚਾਰ ਹੈ ਕਿ ਆਪ ਜਦ
ਸਵਾ ਪਹਿਰ ਦੇ ਤੜਕੇ ਨਥੂਆਣੇ ਗਏ ਤਾਂ ਕੀ ਵੇਖਦੇ ਹਨ ਜੋ ਜਿੰਦ ਪੀਰ ਆਉਂਦਾ ਹੈ।
ਆਪ ਝੱਟ ਚਰਨੀਂ ਲੱਗੇ, ਤੇ

‘ਜਬ ਹੰਦਾਲ ਜੀ ਚਰਨੀਂ ਪਰੇ,
ਬਾਹਾਂ ਪਿੱਛੇ ਪੈ ਗਈਆਂ ਮਗਰੇ।

ਜਬ ਬਾਬੇ ਜਿੰਦੇ ਬਾਪੀ ਪਿੱਠ ਲਾਈ,
ਤਬ ਹੰਦਾਲ ਭਗਤਕੇ ਕਪਾਟ ਖੁੱਲ੍ਹੇ ਜਾਈ।’

ਬਾਪੀ ਦੇ ਕੇ ਜਿੰਦ ਪੀਰ ਇਉਂ ਕਹਿੰਦਾ ਹੈ :—

‘ਪ੍ਰਿਥਮੇ ਸੇਵਕ ਮੈਂ ਨਾਨਕ ਕੀਨਾ,
ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਪਿਆਲਾ ਤਿਸ ਕੇ ਦੀਨਾ !

ਜਬ ਨਾਨਕ ਸੇਵਕ ਭੈਉ ਹਮਾਰਾ,
ਤਬ ਹੀ ਪਾਇਓ ਪ੍ਰਭ ਕਰਤਾਰਾ।

ਦੂਜੀਏ ਹੰਦਾਲ ਸੇਵਕ ਤੂ ਮੇਰੋ,
ਸੁਣ ਹੰਦਾਲ ਹਮ ਗੁਰੂ ਤੇਰੋ।

ਯਹਹਾਬ ਮੇਰੇ ਮਾਣ ਸਕੋ ਨਾਹੀ ਲਾਗੋ,
ਤੁਮਰੇ ਪਿੰਡੇ ਹੰਦਾਲ ਅਬ ਲਾਗੋ।

ਜਬ ਨਾਨਕ ਕੇ ਹਮ ਸੇਵਕ ਥਾ ਕੀਨਾ,
ਤਬ ਤਿਸਕੇ ਭੀ ਨਹੀਂ, ਹਾਬ ਲਗੀਨਾ।

ਬਡੇ ਗੁਰਭਾਈ ਹੈ ਨਾਨਕ ਤੇਰਾ,
ਪ੍ਰਿਥਮੇ ਵਹੁ ਸੇਵਕ ਹੂਆ ਮੇਰਾ।

ਭਗਤਿ ਵਿਖੇ ਤੂ ਬਡੇ ਹੰਦਾਲ,
ਤੁਮ ਹਰਿ ਏਕੋ ਭਏ ਗੁਪਾਲ।’

ਜਦ ਜਿੰਦ ਪੀਰ ਜੀ ਆਦਸਟ ਹੋਇ ਗਏ ਤਾਂ ਹੰਦਾਲ ਜੀ ਨੇ ਵਿਚਾਰਿਆ—
 ‘ਨਿਮਸਕਾਰ ਹਮ ਇਹੀ ਕਰੋਗਾ, ਟੇਕ ਮੱਥਾ ਹੱਬ ਮਗਰ ਪਰੋਗਾ ।’ ਜੋ ਜਿੰਦਾ ਪੀਰ ਨੇ
 ਬਾਪੀ ਦਿੱਤੀ ਸੀ, ਉਸ ਦੀਆਂ ਪੰਜੇ ਉੱਗਲਾਂ ਪਿੱਠ ਉੱਤੇ ਰਹੀਆਂ। ਹੰਦਾਲ ਜੀ ਵਿਖਾਉਣ
 ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਨਹੀਂ, ਨਾਉਣ ਅਤੇ ਸੋਣ ਲੱਗੇ ਗਲ ਕੁਝਤਾ ਰੱਖਣ ।

ਹੁਣ ਆਣ ਮੰਨਣ ਦੀ ਸੁਣੋ :—

ਜਦ ਬਾਣੀ ਬਹੁਤ ਕਹੀ ਹੰਦਾਲ,
 ਤਬ ਹੀ ਆਏ ਨਾਨਕ ਲਾਲ ।

○ ○ ○

ਕਹੇ ਨਾਨਕ ਸੁਣ ਬਾਤ ਹੰਦਾਲ,
 ਭਗਤ ਤੁਮਾਰੀ ਭਈ ਉਚ ਗੁਪਾਲ ।
 ਕਿਆ ਹੁਆ ਜੇ ਹਨ ਬਡੇ ਗੁਰਭਾਈ,
 ਤੇਂ ਤੋਂ ਹੈ ਬਡੀ ਭਗਤ ਕਮਾਈ ॥੧੧॥

ਭਗਤ ਬਿਖੈ ਤੇ ਤੁਮਰੀ ਸੂਰਾ,
 ਹੰਦਾਲ ਦਾਸ ਤੂ ਸਾਧੂ ਪਰਾ ।

ਤ੍ਰੇਤੇ ਬਿਖੈ ਜਬ ਥਾ ਜਨਕ ਗੋਬਿੰਦ,
 ਤਬ ਤਿਸਕੇ ਹਮ ਤੁਮ ਬੇ ਦੋਊ ਮਸੰਦ ॥੧੨॥

ਛਿਨਵੇਂ ਕਰੋੜ ਥੀ ਤਿਸਕੀ ਸੰਗਤ,
 ਤਬ ਛਿਨਵੇਂ ਬੇ ਹਮ ਤਿਸਕੇ ਮਸੰਦਕ ।

ਮੇਰਾ ਨਾਉਂ ਗੁਵਰਧਨ ਤੇਰੋਂ ਕੀਰਮ ਦੇਵ,
 ਤਬ ਕਰਤੇ ਦੋਊ ਜਨਕ ਕੀ ਸੇਵ ॥੧੩॥

ਤਬ ਭੀ ਹਮ ਤੁਮ ਭਏ ਗੁਰਭਾਈ,
 ਕਹੋ ਨਾਨਕ ਸੁਣ ਹੰਦਾਲ ਗੁਸਾਈ ।

ਤਬ ਜਨਕ ਭਗਤ ਥਾ ਗੁਰੂ ਹਮਾਰਾ,
 ਕਹੋ ਨਾਨਕ ਸੁਣ ਹੰਦਾਲ ਪਿਆਰਾ ॥੧੪॥

ਜਬ ਸਾਰੋ ਜੁਗ ਉਹੀਂ ਗਇਓ ਬੀਤ,
 ਤਬ ਦੁਆਪਰ ਚੜ੍ਹੇ ਬੀਤ ਗਏ ਤ੍ਰੇਤ ।

ਤਬ ਹੰਦਾਲ ਤੂ ਪਾਂਡਵ ਅਰਜਨ,
 ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਰਾਮ ਕਾ ਸਖਾ ਤੂ ਹਰਿਜਨ ॥੧੫॥

○ ○ ○ ○

ਤਬ ਗਯ ਦੁਆਪਰ ਚੜ੍ਹਿਓ ਜੁਗ ਕਲ,
 ਅਬ ਤੋਂ ਅਵਤਾਰ ਲੀਓ ਹੰਦਾਲ ।

ਤ੍ਰੇਤੇ ਹਮ ਤੁਮ ਥੇ ਗੁਰਭਾਈ,
 ਦੁਆਪਰ ਦੁਹੂੰ ਭਗਤ ਕਮਾਈ ।
 ਅਬ ਕਲਜੁਗ ਮੈਂ ਹਮ ਨਾਨਕ ਕਹਾਇਓ,
 ਸੇ ਬਰਸ ਥੀ ਹਮ ਆਗੇ ਆਇਓ ।
 ਦੋ ਜੁਗ ਹਮ ਤੁਮ ਥੇ ਏਕ ਬਰਾਬਰ,
 ਹਰਿ ਕੀ ਭਗਤ ਥੀ ਕਰੀ ਏਕਾਗਰ ।
 ਅਬ ਤੁਮ ਤੋ ਬਧ ਗਏ ਹੰਦਾਲ,
 ਤੈਂ ਖੰਡੇ ਪਾਰ ਕਰੀ ਵਰਤ ਗੁਪਾਲ ।

○ ○ ○ ○

ਕਹੇ ਨਾਨਕ ਹੰਦਾਲ ਸੁਣ ਸਾਧੂ,
 ਤੈਂ ਹਰਿ ਭਗਤ ਬਹੁ ਕਰੀ ਅਰਾਧੂ ।
 ਮੇਰ ਤੇਰ ਕੀ ਬਾਤ ਗਵਾਵੋ,
 ਬਾਣੀ ਬਹੁਤ ਤੁਮ ਕਾਹੇ ਬਧਾਵੋ ।
 ਕਬੀਰ ਰਵਿਦਾਸ ਬਾਣੀ ਬਹੁ ਕੀਨੀਂ
 ਨਾਮ ਦੇਵ ਭਗਤ ਉਗੀਨੀ ।
 ਅਬ ਹਮ ਨਾਨਕ ਬਹੁਤ ਉਚਾਰੀ,
 ਨਹੀਂ ਪੜ੍ਹਤਾ ਦੀਸ ਕੋਊ ਸੰਸਾਰੀ ।

○ ○ ○ ○

ਬਾਣੀ ਆਗੇ ਬਹੁਤ ਹੰਦਾਲ,
 ਇਹੀ ਪੜ੍ਹੇ ਪੜ੍ਹਵਾਵੇ ਲਾਲ ।
 ਹਮਾਰੀ ਤੁਮਾਰੀ ਬਾਣੀ ਏਕੋ,
 ਹਮ ਤੁਮ ਤੇ ਗੁਰਭਾਈ ਏਕੋ ।
 ਕਹੇ ਹੰਦਾਲ ਸੁਣ ਨਾਨਕ ਭਾਈ,
 ਏਤੀ ਜੋਤਿ ਮੁਝ ਪ੍ਰਭੂ ਦਿਵਾਈ ।
 ਏਤੀ ਸ਼ਕਤ ਦਈ ਪ੍ਰਭੂ ਮੇਰੇ,
 ਐਸੀ ਸ਼ਕਤ ਨ ਦੀਨੀ ਹੋਰੇ ॥ ੩੯ ॥
 ਮੁਝ ਤੋ ਬਾਣੀ ਏਤੀ ਬਣਾਵੋ,
 ਜੈਸੇ ਬਾਲੂ ਰੇਤ ਕੇ ਕਿਣਕ ਗਿਣਾਵੋ ।

... ...

(ਪਰ) ਜੋ ਤੁਮ ਕਹੋ ਸੋਈ ਹਮ ਕਰਨਾ,
 ਬਚਨ ਤੁਮਾਰਾ ਹਿਤ ਮੇ ਘਰਨਾ ॥ ੪੨ ॥

ਹੋਰ ਸੁਣੋ ! ਇਕ ਵਾਰ ਬਾਬੇ ਹੰਦਾਲ ਜੀ ਨੇ ਪਰਮੇਸ਼ਰ ਅੱਗੇ ਬੇਨਤੀ ਕੀਤੀ ਕਿ ਹੋਰ ਮਹਾਤਮਾ ਤਾਂ ਸੰਤਾਂ ਨੂੰ ਮਿਲਣ ਵਾਸਤੇ ਖਾਸ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਜਗਹਿ ਉੱਤੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ (ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਜੀ ਪਹਾੜਾਂ ਅਤੇ ਟਾਪੂਆਂ ਵਿਚ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਮਿਲਣ ਵਾਸਤੇ ਫਿਰਦੇ ਰਹੇ ਹਨ) ਪਰ ਤੁਸੀਂ ਐਸੀ ਕਿਪਾ ਕਰੋ ਕਿ ਉਹ ਮੈਨੂੰ ਮੇਰੇ ਘਰ ਆਕੇ ਮਿਲਣ। ਕਰਤਾਰ ਨੇ ਸਵੀਕਾਰ ਕੀਤਾ, ਅਤੇ ਭਗਤ ਬਾਬਾ ਹੰਦਾਲ ਜੀ ਨੂੰ ਮਿਲਣ ਆਏ। ਜਿਤਨੇ ਨਾਮ ਭਗਤ ਮਾਲ ਜਾਂ ਪੁਰਾਣਾਂ ਵਿਚੋਂ ਮਿਲਸਕਦੇ ਹਨ, ਸਭ ਇਸ ਸਾਖੀ ਵਿਚ ਹਨ। ਨੌਂ ਸੌ ਨਡਿੱਨਵੇਂ ਨਦੀ, ਬਤਾਲੀ ਜੁਗ (ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਨਾਮ ਵੀ ਦਿੱਤੇ ਹਨ), ਤੇਤੀ ਕ੍ਰੋੜ ਦੇਵਤਾ, ਨੌਂ ਨਾਥ, ਚੁਰਾਸੀ ਸਿੱਧ, ਇੰਦ, ਚੰਦ, ਸੂਰਜ, ਤਾਰਾ ਗਣ ਸਭ ਆਏ। ਇਸ ਸਾਰੀ ਗਿਣਤੀ ਵਿਚ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬਾਂ ਦੇ ਨਾਮ ਵੀ ਆਉਂਦੇ ਹਨ, ਯਥਾ—

‘ਬਜੀਦ ਪਠਾਣ ਅਰ ਸ਼ੇਖ ਫਰੀਦ,
ਆਏ ਧਾਰ ਮਨ ਮਾਂਹਿ ਅਕੀਦ ।
ਅੰਗੀਦ ਅਮਰਦਾਸ ਰਾਮਦਾਸ,
ਅਰਜਨ ਭੇਟ ਭਿਜਾਈ ਹਥ ਦਾਸ ।
ਏਕ ਸਿਰੇ ਪਾਉ ਰੁਪਏ ਪੰਜਾ,
ਅਰਜਨ ਭੇਜਾ ਮੁਰਾਦੂ ਬੰਦਾ ।

ਜਦ ਸਭ ਸਿਸ਼ਟ ਬਾਬੇ ਹੰਦਾਲ ਹੋਰਾਂ ਨੂੰ ਮਿਲ ਚੁੱਕੀ, ਤਾਂ ਅੰਤ ਨੂੰ ਆਪ ਭਗਵੰਤ ਜੀ ਵੀ ਬਾਬੇ ਹੋਰਾਂ ਦੇ ਦਰਸਨ ਨੂੰ ਆਏ। ਆਉਂਦਿਆਂ ਹੀ ਫੜ ਕੇ ਗੱਲ ਨਾਲ ਲਾਇਆ, ਬਾਬੇ ਹੋਰਾਂ ਨੇ ਇਕ ਕਾਢੀ ਭੇਟ ਕੀਤੀ। ਹੋਰ ਸੁਣੋ ! ਬਿਧੀ ਚੰਦ ਲਿਖਦੇ ਹਨ :—

‘ਤਬ ਪ੍ਰਭ ਜੀ ਨੇ ਯਹ ਬਿਧ ਕਹੀ,
ਬਡੋ ਭਗਤ ਹੰਦਾਲ ਮੋਰਾਂ ਤੂਹੀ ॥੯੯॥
ਅਵਰ ਭਗਤ ਹੈ ਬਹੁਤ ਹਮਾਰੇ,
ਤੁਮ ਹੰਦਾਲ ਮੁਝ ਲਾਗਤ ਪਿਆਰ ।
ਹੰਦਾਲ ਤੁਮ ਕਰੀ ਭਗਤ ਅਪਾਰੇ,
ਕੋਊ ਅੰਰ ਭਗਤ ਨਹੀਂ ਭੁੱਲ ਤੁਮਾਰੇ ॥੧੦੦॥
ਤੂੰ ਧੰਨ ਹੰਦਾਲ ਧੰਨ ਜਨਮ ਤੁਮਾਰਾ,
ਤੂੰ ਮੁਝ ਕੋ ਲਾਗਤ ਬਹੁਤ ਪਿਆਰਾ ।
ਏਕ ਕਬੀਰ ਅਰ ਏਕ ਤੂੰ ਹੀ ਹੰਦਾਲ,
ਤੁਮਰੇ ਉਪਰ ਹਮ ਹੋਏ ਕਿਪਾਲ ॥ ੧੧ ॥
ਕਬੀਰ ਹੰਦਾਲ ਮੇਰੇ ਭਗਤ ਬਡੇਰੇ,
ਮੁਝੇ ਪਿਆਰੇ ਲਗਤ ਤੁਮ ਹੀ ਵੱਡੇਰੇ ।

ਕਹੈ ਪ੍ਰਭੂ ਜੀ ਸੁਣ ਹੰਦਾਲ ਪਿਆਰੇ,
 ਤੂ ਸਿਰ ਭਗਤਾਂ ਕੇ ਭਗਤ ਹਮਾਰੇ ॥ ੧੨ ॥
 ਕਹੈ ਪ੍ਰਭੂ ਜੀ ਸੁਣ ਭਗਤ ਹੰਦਾਲ,
 ਹਮ ਤੁਮ ਏਕੋ ਭਏ ਗੁਪਾਲ ।
 ਜੈਸਾ ਹਮ ਤੈਸਾ ਹਯੇ,
 ਹਮ ਤੁਮ ਮੈਂ ਕੋਊ ਭੇਦ ਨ ਪਯੇ ॥ ੧੩ ॥
 ਗੁਪਤ ਮੈਲ ਯਹ ਪ੍ਰਭੂ ਕਰਾਇਓ,
 ਅਵਰ ਲੋਕ ਕੈ ਨਹੀਂ ਦਿਖਾਇਓ ॥

ਇਸ ਸਾਖੀ ਵਿਚ ਤਾਂ ਪ੍ਰਭੂ ਨੇ ਕਹਿਆ ਹੈ ਕਿ ‘ਹਮ ਤੁਮ ਏਕੋ ਭਏ ਗੁਪਾਲ’, ਪਰ ਕਾਂਝੂ ਦੇਵ ਦੀ ਕੁਸ਼ਤੀ ਵਿਚ ਜਦ ਆਪ ਉਸ ਨੂੰ ਢਾਹ ਲੈਂਦੇ ਹਨ ਤਾਂ ਆਪ ਇਸ ਤੱਤ ਆਖਦੇ ਹਨ—

ਮੈਂ ਪ੍ਰਭੂ ਜੀ ਮੈਂ ਹੀ ਗੁਪਾਲ ।
 ਮੈਂ ਹੀ ਹਰਿ ਜੀ, ਮੈਂ ਹੀ ਹੰਦਾਲ ।

ਇਨ੍ਹਾਂ ਉਤਲੀਆਂ ਸਾਖੀਆਂ ਤੋਂ ਪਾਠਕਾਂ ਨੂੰ ਮਲੂਮ ਹੋ ਗਿਆ ਹੋਵੇਗਾ ਕਿ ਕਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਨੂੰ ਨੀਵਾਂ ਅਤੇ ਹੰਦਾਲ ਨੂੰ ਉੱਚਾ ਕਰਨ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕੀਤੀ ਗਈ ਹੈ। ਐਥੋਂ ਤੀਕ ਹੰਦਾਲ ਨੂੰ ਵਧਾਇਆ ਹੈ ਕਿ ਪਰਮੇਸ਼ਰ ਦੇ ਦਰਬਾਰ ਹੀ ਪੁਜਾ ਦਿੱਤਾ ਹੈ। ਇਹ ਦੱਸਣ ਦੀ ਲੋੜ ਨਹੀਂ ਕਿ ਜੋ ਜੋ ਗੱਲਾਂ ਭਾਈ ਬਾਲੇ ਵਾਲੀ ਜਨਮ ਸਾਖੀ ਵਿਚ ਹੋ ਓਹੋ ਬਾਬੇ ਹੰਦਾਲ ਦੀ ‘ਪਰਚੀ’ ਵਿਚ ਹਨ, ਇਸ ਕਰਕੇ ਭਾਈ ਬਾਲੇ ਵਾਲੀ ਜਨਮ ਸਾਖੀ ਲਿਖਣ ਵਾਲਾ ਬਿਨਾਂ ਨਿਰੰਜਣੀਆਂ ਤੋਂ ਹੋਰ ਕੋਈ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦਾ। ਪਰ ਦੋ ਗੱਤਾਂ ਧਿਆਨ ਯੋਗ ਹਨ। ਇਕ ਤਾਂ ਕਬੀਰ ਜੀ ਨੂੰ ਗੁਰੂ ਜੀ ਤੋਂ ਵੱਡਾ ਮੰਨਣਾ ਅਤੇ ਦੂਜੇ ਹੰਦਾਲ ਦਾ ਤਰੇਤੇ ਵਿਚ ਵੀ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦਾ ਗੁਰਭਾਈ ਹੋਣਾ। ਕਈ ਸੱਜਣ ਖਿਆਲ ਕਰਦੇ ਹਨ, ਕਿ ਭਾਈ ਬਾਲੇ ਵਾਲੀ ਜਨਮ ਸਾਖੀ ਵਿਚ ਜੋ ਕਬੀਰ ਜੀ ਦੀ ਬਹੁਤ ਉਸਤਤ ਕੀਤੀ ਹੋਈ ਹੈ, ਇਸ ਲਈ ਇਹ ਕਿਸੇ ਕਬੀਰ ਪੰਥੀਏ ਦੀ ਚਲਾਕੀ ਹੈ, ਪਰ ਅਸਲ ਵਿਚ ਇਉਂ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਨਿਰੰਜਣੀਆਂ ਦੀ ਜਨਮ ਸਾਖੀ ਵਿਚ ਹੀ ਇਹ ਸਪਸ਼ਟ ਤਰੀਕੇ ਨਾਲ ਮੰਨਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ ਕਿ ਕਬੀਰ ਸਾਰਿਆਂ ਭਗਤਾਂ ਨਾਲੋਂ ਵੱਡਾ ਸੀ ਬਿਨਾਂ ਬਾਬੇ ਹੰਦਾਲ ਦੇ, ਇਹ ਲਈ ਇਹ ਸ਼ੱਕ ਕਰਨਾ ਕਿ ਇਸ ਜਨਮ ਸਾਖੀ ਵਿਚ ਕਬੀਰ ਪੰਥੀਆਂ ਦਾ ਹੱਥ ਹੈ, ਮੂਠੋਂ ਹੀ ਬੋਦਾ ਖਿਆਲ ਹੈ। ਦੂਜੀ ਗੱਲ ਇਸ ਤੋਂ ਵੀ ਵੱਧ ਕੇ ਅਸਚਰਜ ਵਾਲੀ ਹੈ। ਜਨਮ ਸਾਖੀ ਵਿਚ ਤਾਂ ਇਉਂ ਲਿਖਿਆ ਹੈ ਕਿ ਫੇਰੇ ਜੁਗ ਵਿਚ ਗੁਰੂ ਜੀ ਰਾਜਾ ਜਨਕ ਦੇ ਸੇਵਕ ਸਨ, ਮੂਰਤੀ ਪੁਜਦੇ ਅਤੇ ਝੂਠ ਬੋਲਦੇ ਸਨ, ਪਰ ਇਸ ‘ਪਰਚੀ’ ਵਿਚ ਲਿਖਿਆ ਹੈ ਕਿ ਤੁਝੇ ਵਿਚ ਗੁਰੂ ਜੀ ਅਤੇ ਹੰਦਾਲ ਗੁਰਭਾਈ ਸਨ ਅਤੇ ਦੋਵੇਂ ਰਾਜਾ ਜਨਕ ਦੇ ਮਸੰਦ ਸੇ। ਇਸ ਤੋਂ ਸਿੱਧ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਪਰਚੀ ਲਿਖਣ ਵਾਲੇ ਨੇ ਤਾਂ ਅਜੇ ਕੁਝ ਲਿਹਾਜ਼ ਕੀਤਾ ਹੈ, ਪਰ

（三）在於社會上，我們應當有著一個正確的態度，就是：「我為人人，人為我」。

ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਮਿਸ਼ਨ ਦੀ ਸਹਾਇਤਾ ਨਾਲ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਤ ਹੋਏ ਇਹ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਦੀ ਜ਼ਖਮੀ ਅਤੇ ਆਖਰੀ ਦਿਨਾਂ ਦੀਆਂ ਯਾਦਾਂ ਹਨ। ਇਹ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਦੀ ਜ਼ਖਮੀ ਅਤੇ ਆਖਰੀ ਦਿਨਾਂ ਦੀਆਂ ਯਾਦਾਂ ਹਨ। ਇਹ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਦੀ ਜ਼ਖਮੀ ਅਤੇ ਆਖਰੀ ਦਿਨਾਂ ਦੀਆਂ ਯਾਦਾਂ ਹਨ।

ਹੈ ਕਿ ਸ਼ਾਇਦ ਕੋਈ ਅਜਿਹੀ ਹਨੇਰ-ਗਰਦੀ ਨੂੰ ਨਾ ਹੀ ਮੰਨੇ, ਇਸ ਦਾ ਵੀ ਕੋਈ ਇਲਾਜ ਚਾਹੀਏ। ਸੋ ਮਰਦਾਨੇ ਨਾਲ ਬਾਲੇ ਨੂੰ ਰਲਾ ਦਿੱਤਾ, ਜਿਸ ਨੇ ਆਕੇ ਸਾਰੀ ਜਨਮ ਸਾਖੀ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਅੰਗਦ ਦੇਵ ਜੀ ਨੂੰ ਸੁਣਾਈ। ਪਰ ਸੋਕ! ਕਿ ਐਨੀ ਵਿਚਾਰ ਕਰਦਿਆਂ ਹੋਇਆਂ ਵੀ ਜਨਮ ਸਾਖੀ ਲਿਖਣ ਵਾਲਾ ਸਖਤ ਉਕਾਈ ਖਾ ਗਿਆ। ਆਰੰਭ ਵਿਚ ਹੀ ਲਿਖਦਾ ਹੈ ਕਿ ਇਹ ਜਨਮ ਸਾਖੀ ਲਿਖੀ ਗਈ ਸੰਮਤ ੧੫੯੨ ਨੂੰ, ਲਿਖਵਾਈ ਭਾਈ ਬਾਲੇ ਨੇ ਅਤੇ ਲਿਖੀ ਪੈੜੇ ਮੋਖੇ ਨੇ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਅੰਗਦ ਦੇਵ ਜੀ ਦੇ ਹਜ਼ੂਰ। ਪਰ ਉਸ ਭੋਲੇ, ਪਰ ਪੱਕੇ ਵਿਰੋਧੀ, ਨੂੰ ਇਹ ਨ ਛੁਰਿਆ ਕਿ ਸੰਮਤ ੧੫੯੨ ਤੀਕ ਤਾਂ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਅੰਗਦ ਦੇਵ ਜੀ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਨੂੰ ਮਿਲੇ ਹੀ ਨਹੀਂ ਸਨ। ਨਾਲੇ ਆਦਿ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਤਾਂ ਜੋਤੀ ਜੋਤਿ ਸਮਾਏ ਸੰਮਤ ੧੫੯੯ ਵਿਚ, ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਅੰਗਦ ਦੇਵ ਜੀ ਚੇਦਾਂ ਵਰ੍ਹੇ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਕਿਥੋਂ ਜਨਮ ਸਾਖੀ ਲਿਖਾਣ ਲਗ ਪਏ?

ਜਨਮ ਸਾਖੀ ਲਿਖਣ ਵਾਲੇ ਨੇ ਆਪਣਾ ਮਤਲਬ ਸਾਧਨ ਲਈ ਬਹੁਤ ਸਾਰੀਆਂ ਸਾਖੀਆਂ ਨਵੀਆਂ ਛਾਪੀਆਂ। ਪਹਿਲੀ ਉਦਾਸੀ ਦੀਆਂ ਸਾਰੀਆਂ ਸਾਖੀਆਂ (ਦੋ ਤਿੰਨ ਛੱਡਕੇ) ਮਨਯੋਗ ਹਨ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਤੋਂ ਲਿਖਣ ਵਾਲੇ ਦਾ ਭਾਵ ਸਾਫ਼ ਪਿਆ ਪ੍ਰਤੀਤ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਦੂਜੀ ਉਦਾਸੀ ਤਾਂ ਸਮੂਲਚੀ ਬਣਾਉਟੀ ਹੈ, ਇਕ ਸਿਰੇ ਤੋਂ ਲੈ ਕੇ ਦੂਜੇ ਸਿਰੇ ਜੀਕ ਜਾਲ ਹੈ। ਏਹੋ ਉਦਾਸੀ ਹੈ ਜਿਸ ਵਿਚ ਬਾਬੇ ਹੰਦਾਲ ਦਾ ਨਾਉਂ ਬਹੁਤਾ ਆਉਂਦਾ ਹੈ। ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸੱਚੇ ਸੋਦੇ ਦੀ ਸਾਖੀ, ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਵਿਆਹ ਦੀ, ਬੋਬੇ ਨਾਨਕੀ ਜੀ ਦੇ ਵਿਆਹ ਦੀ, ਦੀਠਾਂ ਨਾਥ ਦਿਆਲ ਆਦਿਕ ਦੀਆਂ ਸਾਖੀਆਂ ਸਾਰੀਆਂ ਝੁਠੀਆਂ ਹਨ। ਫੜੇ ਫਿਰੰਦੇ ਆਦਿ ਦੀਆਂ ਸਾਖੀਆਂ ਸਭ ਆਪਣੇ ਮਤਲਬ ਨੂੰ ਸਿੱਧ ਕਰਨ ਵਾਸਤੇ ਹੀ ਪਾਈਆਂ ਗਈਆਂ ਹਨ। ਪਿੱਛੋਂ ਪਾਈਆਂ ਸਾਖੀਆਂ ਦੀ ਨਿਸ਼ਾਨੀ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਦੀ ਜਾਂ ਆਪ ਦੇ ਮਿਸ਼ਨ ਅਥਵਾ ਕਿਸੇ ਸੰਬੰਧੀ ਦੀ ਅਵੱਗਿਆ ਜ਼ਰੂਰ ਕੀਤੀ ਗਈ ਹੈ। ਗੁਰੂ ਦੇ ਪੁਰਾਣੇ ਜੁਗਾਂ ਦੇ ਮਿਤਰ ਮਿਲਾਏ ਹਨ ਅਤੇ ਬਾਬੇ ਹੰਦਾਲ ਹੁੰਦੇ ਦੀ ਉਪਮਾਂ ਕੀਤੀ ਗਈ ਹੈ। ਜਿਸ ਸਾਖੀ ਵਿਚ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨਿਸ਼ਾਨੀਆਂ ਵਿਚੋਂ ਕੋਈ ਇਕ ਵੀ ਆ ਜਾਵੇ ਉਸ ਨੂੰ ਸਮਝ ਲਵੇ ਕਿ ਮਗਰੋਂ ਦੀ ਰਲੀ ਹੋਈ ਹੈ।

੧੫--ਸਭ ਤੋਂ ਪੁਰਾਣੀ ਤੇ ਪ੍ਰਮਾਣੀਕ ਜਨਮ ਸਾਖੀ

ਪਹਿਲੀ ਤੇ ਅਸਲੀ ਜਨਮ ਸਾਖੀ ਜਿਸ ਦੀਆਂ ਸਾਖੀਆਂ ਵਿਚ ਹੋਰ ਅਯੋਗ ਤੇ ਕਪੋਲ ਕਲਪਤ ਸਾਖੀਆਂ ਰਲਾ ਕੇ ਨਿਰੰਜਣੀਆਂ ਨੇ ਆਪਣਾ ਮਤਲਬ ਸਾਧਨ ਦਾ ਜਤਨ ਕੀਤਾ ਹੈ, 'ਪੁਰਾਣੀ ਜਨਮ ਸਾਖੀ' ਹੈ ਇਕ ਹੱਥ ਵਿਚ ਲੈ ਲਵੇ ਇਸ ਜਨਮ ਸਾਖੀ ਨੂੰ ਤੇ ਦੂਜੇ ਵਿਚ ਲੈ ਲਵੇ ਭਾਈ ਬਾਲੇ ਵਾਲੀ ਨੂੰ ਅਰ ਟਾਕਰਾ ਕਰੋ। ਜਿਥੇ ਜ਼ਰਾ ਵੀ ਕੁਝ ਫਰਕ ਹੋਵੇ ਸਮਝ ਲਵੇ ਕਿ ਇਥੇ ਹੀ ਕੁਝ ਸ਼ਰਾਰਤ ਹੈ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਖੋਜ ਕੀਤਿਆਂ ਆਪ ਨੂੰ ਪਤਾ ਲਗ ਜਾਵੇਗਾ ਕਿ ਭਾਈ ਬਾਲੇ ਵਾਲੀ ਜਨਮ ਸਾਖੀ ਵਿਚ ਬਹੁਤ ਹੀ ਬੌਢ੍ਰੀਆਂ ਸੱਚੀਆਂ ਸਾਖੀਆਂ ਹਨ। ਜਨਮ ਸਾਖੀ ਲਿਖਣ ਵਾਲੇ ਨੇ ਇਕ ਬੰਨੇ ਤਾਂ ਅਯੋਗ ਸਾਖੀਆਂ ਭਰਨ ਦੀ ਕੀਤੀ ਹੈ ਤੇ ਨਾਲ ਦੇ ਨਾਲ ਜਿਹੜੀਆਂ ਚੰਗੀਆਂ ਸਾਖੀਆਂ ਸਨ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਕੱਢਣ ਦਾ ਜਤਨ ਵੀ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਨਮੂਨੇ ਮਾਤਰ ਦੋ ਚਾਰ ਸਾਖੀਆਂ ਵਿਖਾਈਆਂ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ :—

[ਭਾਈ ਬਾਲੇ ਵਾਲੀ ਜਨਮ ਸਾਖੀ ਦੇ ਕਰਤਾ ਦੀ ਸ਼ਰਾਰਤ]

(੧) ਏਮਨਾਬਾਦ ਦੇ ਸਾਕੇ ਨੂੰ ਏਮਨਾਬਾਦੋਂ ਚੁੱਕ ਕੇ ਦਿੱਲੀ ਜਾ ਸੁਟਿਆ ਹੈ। ਕੇਵਲ ਇਸ ਮਤਲਬ ਲਈ ਕਿ ਸੈਦ ਪੂਰ ਜੋ ਭਾਣਾ ਵਰਤਣਾ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਤਿਲੰਗ ਰਾਗ ਦੁਵਾਰਾ ਦਸਿਆ ਸੀ ਅਤੇ ਮਗਰੋਂ (ਮੁਹੰਮਦ ਕਾਸਮ ਫਰਿਸ਼ਤਾ ਦੇ ਲੇਖ ਮੁਜਬ) ਪੰਡੀ ਹਜ਼ਾਰ ਆਦਮੀਆਂ ਨੂੰ ਬਾਬਰ ਦੇ ਬੰਦੀ ਖਾਨਿਓਂ ਛੁਡਾ ਕੇ ਆਮਾਨ ਦਿਵਾਈ ਸੀ, ਇਸ ਦਾ ਕੋਈ ਚਿਕਰ ਨਾ ਆ ਸਕੇ, ਇਸ ਸਾਰੀ ਸਾਖੀ ਦੀ ਸਾਖੀ ਨੂੰ ਹੀ ਬਦਲਾ ਦਿੱਤਾ ਹੈ ਅਤੇ ਬਾਬਰ ਦਾ ਆਉਣਾ ਤੇ ਇਥਰਾਹੀਮ ਦਾ ਮਾਰਿਆ ਜਾਣਾ ਦੱਸ ਕੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨਾਲ ਬਾਬਰ ਦੀਆਂ ਦੋ ਚਾਰ ਹੀ ਗੱਲਾਂ ਕਰਵਾ ਕੇ ਸਾਖੀ ਦਾ ਭੋਗ ਪਾ ਦਿੱਤਾ ਹੈ। ਇਥੇ ਹੀ ਸਬਰ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ, ਗੁੱਸੇ ਵਿਚ ਆਏ ਹੋਏ ਨੇ, ਸੈਦ ਪੂਰ ਦੇ ਇਸ ਸਾਕੇ ਦੀ ਥਾਂ ਮਝੋਤ ਦੀ ਗੰਢੀ ਗੱਪ ਠੱਪ ਕੇ ਰਖ ਦਿੱਤਾ ਹੈ ਅਤੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਭਵਿੱਖਤ ਬਚਨ ਅਤੇ ਪਰ ਉਪਕਾਰ ਨੂੰ ਉਡਾਂਦਿਆਂ ਹੋਇਆਂ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੀ ਅਵੱਗਯਾ ਦਾ ਭਾਗੀ ਬਣਿਆ ਹੈ।

(੨) ਦੂਜੀ ਸਾਖੀ ਜੋ ਜਨਮ ਸਾਖੀ ਲਿਖਣ ਵਾਲੇ ਮਹਾਤਮਾ ਜੀ ਜਾਣ ਕੇ ਛੱਡ ਗਏ

ਹਨ, ਕਰਤਾਰ ਪੁਰ ਵੱਸਣ ਦੀ ਹੈ। ਮਲੂਮ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਇਹ ਇਸ ਕਰਕੇ ਛੱਡੀ ਹੈ ਕਿ ਜੰਡਿਆਲੇ ਨਾਲ ਮੁਕਾਬਲਾ ਹੁੰਦਾ ਸੀ।

(੩) ਤੀਜੀ ਸਾਖੀ ਜੋ ਛੱਡੀ ਹੈ ਉਹ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਜੋਤੀ ਜੋਤਿ ਸਮਾਉਣ ਦੀ ਹੈ। ਵੇਖੋ ਹਨੇਰ ਕਿ ਅਵਤਾਰ ਧਾਰਨ ਦੇ ਵੇਲੇ ਕੋਈ ਖੁਸ਼ੀ ਦਾ ਲੱਛਣ ਨਹੀਂ ਦੱਸਿਆ ਤੇ ਜੋਤੀ ਜੋਤਿ ਸਮਾਉਣ ਦੀ ਸਾਖੀ ਹੀ ਕੱਢ ਛੱਡੀ। ‘ਪੁਰਾਣੀ ਜਨਮ ਸਾਖੀ’ ਵਿਚ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਅਵਤਾਰ ਧਾਰਨ ਦੇ ਸਮੇਂ ਕਈ ਲੱਛਣ ਦੱਸੇ ਹਨ। ਭਾਈ ਮਨੀ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਵੀ ਉਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਲਿਖੇ ਹਨ। ‘ਮਹਿਮਾ ਪ੍ਰਕਾਸ਼’ ਵਿਚ ਵੀ ਲਗਪਗ ਵੈਸੇ ਹੀ ਹਨ। ਪਰ ਇਕ ਇਹ ਜਨਮ ਸਾਖੀ ਹੈ, ਜਿਸ ਵਿਚ ਕੋਈ ਸੁਭ ਲੱਛਣ ਨਹੀਂ ਦੱਸਿਆ, ਕੇਵਲ ਇਤਨਾ ਹੀ ਲਿਖਿਆ ਹੈ ਕਿ ਬਾਲਕ ਹੱਸਦਾ ਸੀ। ਸੋ ਇਹ ਤਾਂ ਦਾਈ ਦਾ ਆਪਣੇ ਵਲੋਂ ਆਖ ਦੇਣਾ ਵੀ ਅਸੰਭਵ ਨਹੀਂ ਜਾਪਦਾ। ਪਰ ਖੁਦਗਰਜੀ ਵੇਖੋ, ਜਿਥੇ ਬਾਬੇ ਹੰਦਾਲ ਦੇ ਜਨਮ ਦਾ ਸਮਾਂ ਦੱਸਿਆ ਹੈ, ਉਥੋਂ ਸੁਭ ਲੱਛਣਾਂ ਤੇ ਖੁਸ਼ੀ ਦੇ ਸਾਮਾਨਾਂ ਨਾਲ ਪਤਿਆਂ ਦੇ ਪਤਰੇ ਭਰ ਦਿੱਤੇ ਹਨ। ਨਾਲ ਹੀ ਇਕ ਹੋਰ ਗੁੱਸਾ ਵੀ ਕੱਢ ਲਿਆ ਹੈ। ਸਾਰੇ ਪੰਜਾਬ ਵਿਚ ਇਹ ਗੱਲ ਆਮ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਹੈ ਕਿ ਭਾਦਰੋਂ ਅਤੇ ਕੱਤਕ ਮਹੀਨਿਆਂ ਵਿਚ ਪੈਦਾ ਹੋਇਆ ਬਾਲ ਬਹੁਤ ਹੀ ਮਾੜਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਸੋ ਇਸ ਅਖਾਊਤ ਨੂੰ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਪੁਰ ਘਟਾਣ ਖਾਤਰ ਲੇਖਕ ਨੇ ਵਿਸਾਖ ਦੀ ਥਾਂ ਕੱਤਕ ਦਾ ਮਹੀਨਾ ਅਵਤਾਰ ਧਾਰਨ ਦਾ ਲਿਖ ਦਿੱਤਾ ਹੈ। ਪਰ ਥੱਸ ਇਥੇ ਵੀ ਨਹੀਂ ਕੀਤੀ। ਵੇਖਿਆ ਕਿ ਜੇਕਰ ਜੋਤੀ ਜੋਤਿ ਸਮਾਉਣ ਦੀ ਸਾਖੀ ਲਿਖੀ ਤਾਂ ਇਹ ਵੀ ਲਿਖਣਾ ਪਵੇਗਾ ਕਿ ਬਾਬੇ ਹੰਦਾਲ ਦੀ ਇੱਜਤ ਨੂੰ ਵੱਟਾ ਲੱਗੇਗਾ। ਉਪਾਉ ਇਹ ਕੀਤਾ ਹੈ ਕਿ ਇਹ ਸਾਖੀ ਨਾ ਤਾਂ ਭਾਈ ਬਾਲੇ ਦੇ ਮੂੰਹੋਂ ਅਖਵਾਈ ਹੈ ਅਤੇ ਨਾ ਹੀ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਅੰਗਰ ਦੇਵ ਜੀ ਦੇ ਮੂੰਹੋਂ ਹੀ, ਥੱਸ ਛੁਟਕਾਰਾ ਹੋ ਗਿਆ। ਕੀ ਪਾਠਕ ਜੀ ! ਇਹ ਦਿਨ ਦੀਵੀਂ ਡਾਕਾ ਨਹੀਂ ?

ਆਪ ਸੱਜਣਾਂ ਨੂੰ ਪਤਾ ਹੀ ਹੋਣਾ ਹੈ ਕਿ ਗੁਰੂ ਹਰਿ ਰਾਇ ਜੀ ਨੇ ਆਪਣੇ ਵੱਡੇ ਪੁੱਤਰ ਰਾਮ ਰਾਇ ਜੀ ਨੂੰ ਕਿਉਂ ਸਿੱਖੀ ਤੋਂ ਕੱਢ ਦਿੱਤਾ ਸੀ ? ਕਾਰਨ ਕੇਵਲ ਇਹ ਸੀ ਕਿ ਜਦ ਅੰਰਗਜ਼ੇਬ ਨੇ ਆਪ ਪਾਸੋਂ ਪੁੱਛਿਆ ਕਿ ਬਾਬੇ ਨਾਨਕ ਜੀ ਨੇ ਆਸਾ ਦੀ ਵਾਰ ਵਿਚ ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ ਦੇ ਉਲਟ ਲਿਖਿਆ ਹੈ, ਤਾਂ ਆਪ ਨੇ ਡਰਦਿਆਂ ਹੋਇਆਂ ‘ਮਿੱਟੀ ਮੁਸਲਮਾਨ ਕੀ’ ਦੇ ਥਾਂ ‘ਮਿੱਟੀ ਬੇਈਮਾਨ ਕੀ’ ਕਹਿ ਦਿੱਤਾ ਸੀ। ਇਸ ਇਕ ਅੱਖਰ ਉਲਟਾਉਣ ਦਾ ਦੰਡ ਸਤਵੀਂ ਪਾਤਸ਼ਾਹੀ ਜੀ ਨੇ ਆਪਣੇ ਜੇਠੇ ਪੁੱਤਰ ਨੂੰ ਇਹ ਦਿੱਤਾ ਸੀ ਕਿ ਉਸ ਨੂੰ ਉਸ ਦਿਨ ਤੋਂ ਸਿੱਖੀਓ ਖਾਰਜ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਅਤੇ ਉਸ ਦਾ ਮੂੰਹ ਵੇਖਣਾ ਵੀ ਨ ਚਾਹਿਆ। ਪਰ ਪਾਠਕ ਜੀ, ਜਿਸ ਜਨਮ ਸਾਖੀ ਵਿਚ ਅੱਖਰਾਂ ਦਾ ਹੇਰ ਫੇਰ ਤਾਂ ਕਿਤੇ ਰਿਹਾ, ਤੁਕਾਂ ਦੀਆਂ ਤੁਕਾਂ ਹੀ ਬਦਲਾਈਆਂ ਹੋਈਆਂ ਹੋਣ, ਉਸ ਨੂੰ ਕੀ ਆਪ ਮੰਨਣ ਲਈ ਤਿਆਰ ਹੋ ? ਵੇਖੋ ਸੇਤ ਖੰਦ ਰਾਮੇਸ਼ਰ ਦੀ ਗੋਸਟ ਵਿਚ ਗੁਰੂ ਜੀ ਗੋਰਖ ਨੂੰ ਇਉਂ ਉੱਤਰ ਦੇਂਦੇ ਹਨ :—

‘ਜਤੁ ਪਹਾਰਾ ਧੀਰਜ ਸੁਨਿਆਰ । ਅਹਰਨ ਮਤ ਵੇਦ ਹਬਿਆਰ । ਗੁਰ ਸਬਦ
ਸਚ ਸਚੀ ਧਰਮਸਾਲ । ਸਚ ਕਰ ਭਾਂਡਾ ਤਤ ਲੈ ਢਾਲ । ਘੜੀਐ ਸਬਦ ਸੱਚੀ ਟਕਸਾਲ ।
ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਦਿਸ਼ਟ ਸਦਾ ਦਿਆਲ । ਨਾਨਕ ਨਦਰੀ ਨਦਰ ਨਿਹਾਲ ।’

ਪਾਠਕ ਜੀ ! ਇਹ ਹੈ ਜਨਮ ਸਾਖੀ ਜਿਸ ਦੇ ਲਿਖਣ ਵਾਲੀ ਬਾਣੀ ਵਿਚੋਂ ਤੁਕਾਂ
ਦੀਆਂ ਤੁਕਾਂ ਬਦਲ ਰਿਹਾ ਹੈ । ਸ਼ੋਕ ਹੈ ਸਾਡੇ ਉਤੇ, ਮਹਾਂ ਸ਼ੋਕ ਹੈ ਸਾਡੀ ਸਿੱਖੀ ਉਤੇ ਜੇ
ਅਸੀਂ ਅਜਿਹੀਆਂ ਅਯੋਗ ਪੋਥੀਆਂ ਨੂੰ ਅੱਖਾਂ ਮੀਟ ਕੇ ਮੰਨੀ ਜਾਵੀਏ ! ਮੈਂ ਸੱਚ ਕਹਿੰਦਾ ਹਾਂ
ਕਿ ਜੇਕਰ ਅੱਜ ਸ੍ਰੀ ਸਤਿਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬਾਨ ਵਿਚੋਂ ਕੋਈ ਪਾਤਸ਼ਾਹੀ ਵੀ ਸੰਦੇਹ ਇਸ ਸੰਸਾਰ
ਪੁਰ ਮੇਜ਼ੂਦ ਹੋਣ ਤਾਂ ਉਹ ਆਦਿ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਦੀ ਬਾਣੀ ਵਿਚ ਅਜਿਹੀਆਂ ਮਿਲਾਵਟਾਂ
ਵੇਖਕੇ ਤੁਰਤ ਹੁਕਮ ਦੇਣ ਕਿ ਇਸ ਜਨਮ ਸਾਖੀ ਨੂੰ ਪੜ੍ਹਨ ਵਾਲਾ ਸਿੱਖ ਸਿੱਖੀ ਤੋਂ ਖਾਰਜ
ਸਮਝਿਆ ਜਾਵੇਗਾ ।

‘ਪਾਠਕ ਜੀ ! ਮੈਂ ਭਾਈ ਗੁਰਮੁਖ ਸਿੰਘ ਜੀ ਸ੍ਰਵਰਗਵਾਲੀ ਨਾਲ ਨਾਲ ਇਕ ਸੁਰ ਹੋ
ਦੁਹਾਈ ਦੇ ਕੇ ਆਖਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ‘ਇਹ ਸਾਖੀ ਸੁਰੂ ਤੋਂ ਲੈ ਕੇ ਅਖੀਰ ਤਕ ਜਾਲ ਹੈ, ਝੂਠੀ
ਹੈ, ਬਣਾਉਣੀ ਹੈ, ਨਿੰਦਿਆ ਨਾਲ ਭਰੀ ਪਈ ਹੈ, ਸੁਣਨ ਦੇ ਯੋਗ ਨਹੀਂ, ਦੇਖਣ ਦੇ ਕੰਮ
ਨਹੀਂ, ਮੰਨਣ ਦੇ ਲੈਕ ਨਹੀਂ, ਏਸ ਨੂੰ ਬੰਨ੍ਹ ਕੇ ਅਜਿਹੇ ਥਾਂ ਪੁਰਾਉਣਾ ਚਾਹੀਏ ਜਿਥੋਂ ਇਸ
ਦਾ ਖੁਰਾ ਖੋਜ ਨਾ ਮਿਲੇ ।’

ਭਾਈ ਬਾਲੇ ਵਾਲੀ ਜਨਮ ਸਾਖੀ ਨੂੰ ਮੈਂ ਹੁਣ ਫਤਹ ਬੁਲਾਂਦਾ ਹਾਂ ਤੇ ਇਸ ਦੇ
ਸਮੇਲੇ ਨੂੰ ਏਥੇ ਹੀ ਛੱਡ ਕੇ ਆਪਣੀ ਖੋਜ ਵਿਚ ਅੱਗੇ ਤੁਰਦਾ ਹਾਂ । ਇਸ ਜਨਮ ਸਾਖੀ ਨੂੰ
ਡੱਡਿਆਂ ਸਾਡੇ ਪਾਸ ਹੁਣ ਤਿੰਨ ਪੁਰਾਣੀਆਂ ਜਨਮ ਸਾਖੀਆਂ ਰਹਿ ਗਈਆਂ ਹਨ—
ਪਹਿਲੀ ‘ਪੁਰਾਤਨ ਜਨਮ ਸਾਖੀ’ ਦੂਜੀ ‘ਭਾਈ ਮਨੀ ਸਿੰਘ ਜੀ ਵਾਲੀ’ ਅਤੇ ਤੀਜੀ ‘ਸਰੂਪ
ਦਾਸ ਜੀ ਭੱਲੇ ਵਾਲੀ’ । ਮੈਂ ਤਿੰਨਾਂ ਬਾਬਤ ਬੋੜ੍ਹਾ-ਬੋੜ੍ਹਾ ਸੰਖੇਪ ਹਾਲ ਦੱਸਣਾ ਜ਼ਰੂਰੀ
ਸਮਝਦਾ ਹਾਂ ।

ਸਭ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ‘ਪੁਰਾਤਨ ਜਨਮ ਸਾਖੀ’ ਨੂੰ ਲਓ । ਇਹ ਉਹੋ ਜਨਮ ਸਾਖੀ ਹੈ
ਜਿਸਦਾ ਇਕ ਉਤਾਰਾ ਅੱਜ ਕੱਲ੍ਹੁ ‘ਵਲੈਤ ਵਾਲੀ ਜਨਮ ਸਾਖੀ’ ਅਖਵਾਉਂਦਾ ਹੈ ਤੇ ਇਕ
ਉਤਾਰਾ ‘ਹਾਫਜ਼ਾ ਬਾਦ ਵਾਲੀ ਜਨਮ ਸਾਖੀ’ । ਇਸ ਦਾ ਇਕ ਉਤਾਰਾ ਸੰਮਤ ੧੯੯੦
ਦਾ ਕੀਤਾ ਹੋਇਆ ਮੈਂ ਲਾਹੌਰ ਇਕ ਮੁਸਲਮਾਨ ਪੁਸਤਕਾਂ ਵਾਲੇ ਕੋਲ ਵੇਖਿਆ ਸੀ, ਜਿਸ
ਵਿਚ ਥਾਉਂ ਥਾਈਂ ਤਸਵੀਰਾਂ ਵੀ ਸਨ । ਇਕ ਉਤਾਰਾ ਲਾਹੌਰ ਚੇਖੀ ਪਾਤਸ਼ਾਹੀ ਜੀ ਦੇ
ਦਰਬਾਰ ਅਸਥਾਨ ਦੇ ਗੁਰਦਵਾਰੀਏ ਪਾਸ, ਇਕ ਉਤਾਰਾ ਸੰਮਤ ੧੯੮੭ ਦਾ ਫੀਰੋਜ਼ਪੁਰ
ਵੇਖਿਆ ਸੀ, ਜਿਸ ਵਿਚ ਲਿਖਿਆ ਸੀ ਕਿ ਇਹ ਉਸ ਜਨਮ ਸਾਖੀ ਤੋਂ ਹੈ, ਜੋ ਬੁਰਹਾਨ
ਪੁਰ ਵਿਚ ਸੰਮਤ ੧੯੨੭ ਨੂੰ ਲਿਖੀ ਗਈ ਸੀ । ਇਕ ਕਾਪੀ ਸ਼ਿਕਾਰ ਪੁਰ ਦੀ ਲਿਖੀ ਹੋਈ
ਹੈਦਰਾਬਾਦ (ਸਿੰਘ) ਵੇਖੀ ਸੀ । ਏਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਇਕ ਕਾਪੀ ਬਹਾਵਲ ਪੁਰ ਦੇ ਇਲਾਕੇ ਬੰਦ-

ਈਆਂ ਦੇ ਡੇਰੇ ਵੇਖੀ ਸੀ। ਮੁਲਕ ਰਾਜ ਜੀ ਭੱਟਾ ਲਿਖਦੇ ਹਨ ਕਿ ਇਕ ਕਾਪੀ ਸੰਮਤ ੧੯੧੪ ਦੀ ਅਸਾਂ ਬਰਦਵਾਨ ਦੀ ਲਿਖੀ ਹੋਈ ਵੇਖੀ ਹੈ। ਇਸ ਤੋਂ ਸਿੱਧ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਸਾਰੀ ਸਿੱਖੀ ਵਿਚ ਪਹਿਲਾਂ ਇਹੋ ਜਨਮ ਸਾਖੀ ਖਿਲ੍ਹਰੀ ਹੋਈ ਸੀ। ਮੈਕਾਲਿਫ਼ ਸਾਹਿਬ ਲਿਖਦੇ ਹਨ ਕਿ ਇਕ ਕਾਪੀ ਸਾਨੂੰ ਸੰਮਤ.....ਦੀ ਲਿਖੀ ਹੋਈ ਮਿਲੀ ਹੈ, ਪਰ ਇਸ ਵਿਚ ਕੁਝ ਕੁ ਭੁੱਲ ਜਾਪਦੀ ਹੈ, ਕਿਉਂਕਿ ਇਸ ਜਨਮ ਸਾਖੀ ਵਿਚ ਪੰਜਵੀਂ ਪਾਤਸ਼ਾਹੀ ਜੀ ਦੇ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਸ਼ਬਦ ਹਨ ਅਤੇ ਪੰਨਾ ੧੨੦ ਉੱਤੇ ਸਾਫ਼ ਲਿਖਿਆ ਹੈ ਕਿ ਅੱਜ ਕੱਲ੍ਹੂ ਕਲਜੁਗੀ ਸੰਮਤ ੨੦੩੫ ਹੈ ਜੋ ਕਿ ੧੬੬੧ (ਵਰਤਮਾਨ) ਬਿਕ੍ਰੀ ਦੇ ਬਰਾਬਰ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।

ਦੂਜੀ ਜਨਮ ਸਾਖੀ ਭਾਈ ਮਨੀ ਸਿੱਧ ਜੀ ਦੀ ਆਉਂਦੀ ਹੈ। ਕਈਆਂ ਸੱਕ ਕੌਤੇ ਹਨ ਕਿ ਇਹ ਜਨਮ ਸਾਖੀ ਭਾਈ ਮਨੀ ਸਿੱਧ ਜੀ ਦੀ ਨਹੀਂ ਹੈ, ਪਰ ਏਥੇ ਮੈਂ ਇਸ ਨਿਠੀ ਵਿਚ ਨਹੀਂ ਪੈਣਾ ਚਾਹੁੰਦਾ¹ ਤੇ ਹਾਠੀਂ ਮੰਨ ਲੈਂਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਇਹ ਭਾਈ ਮਨੀ ਸਿੱਧ ਜੀ ਦੀ ਹੀ ਹੈ। ਇਹਦੇ ਲਿਖੇ ਜਾਣ ਦਾ ਸੰਮਤ ਕਿਤੇ ਨਹੀਂ ਦਿੱਤਾ, ਪਰ ਚੂਕਿ ਸਾਨੂੰ ਇਤਨਾ ਪਤਾ ਚਲੂਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਭਾਈ ਜੀ ਨੇ ਇਹ ਜਨਮ ਸਾਖੀ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਜੀ ਆ ਕੇ ਲਿਖੀ ਸੀ। ਇਸ ਲਈ ਇਸ ਦੇ ਲਿਖੇ ਜਾਣ ਦਾ ਸੰਮਤ ੨੦੭੮ ਤੋਂ ਲੈ ਕੇ ੧੭੯੫ ਦੇ ਵਿਰਾਗ-ਵਿਰਾਗ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਮੰਨ ਲਈ ਕਿ ਸੰਮਤ ੧੭੯੦ ਹੈ। ਸੋ ਇਸੇ ਦੇ ਆਰੰਭ ਵਿਚ ਜੋ ਲਿਖਿਆ ਹੈ ਕਿ ਛੋਟੇ ਮੇਲ ਵਾਲਿਆਂ ਨੇ ਕੁਝ ਨਾਨਕ ਜੀ ਦੀ ਸਾਖੀ ਵਿਰਾਗ ਅਣਹੋਂਦੀਆਂ ਚੁਕਾਂ ਰਿਲਾਂ ਦਿੱਤੀਆਂ ਹਨ, ਇਹ ਸੈਨਤ ਭਾਈ ਬਾਲੇ ਵਾਲੀ ਜਨਮ ਸਾਖੀ ਵੱਲ ਹੀ ਜਾਪਦੀ ਹੈ। ਜਿਸਦੇ ਕੋਥਰਾ ਨੇ 'ਪੁਰਾਤਨ ਜਨਮ ਸਾਖੀ' ਨੂੰ ਵਿਰਾਗ ਕੇ ਨਵੀਂ ਅਖੰਡ 'ਸਾਖੀ' ਘੜ ਲਈ ਸੀ। ਏਸ ਸਾਰੀ ਜਨਮ ਸਾਖੀ ਵਿਚ ਕਿਤੇ ਵੀ ਭਾਈ ਬਾਲੇ ਦਾ ਨਾਉਂ ਕਹੀਂ ਆਉਂਦਾ, ਬਿਨਾਂ ਚੌਥੀ ਉਦਾਸੀ ਦੇ, ਜਦੋਂ ਲਿਖਿਆ ਹੈ ਕਿ ਭਾਈ ਬਾਲਾ ਵੀ ਕੁਝ ਜੀ ਦਾ ਸਾਥੀ ਬਣਿਆ। ਪਰ ਹੈਰਾਨੀ ਹੈ ਕਿ ਏਸੇ ਉਦਾਸੀ ਦੇ ਸਮਾਚਾਰ ਵਿਚ ਭਾਈ ਬਰਦਾਸ ਜੀ ਲਿਖਦੇ ਹਨ ਕਿ—

‘ਇਕ ਬਾਬਾ ਅਕਾਲ ਰੂਪ ਦੂਜਾ ਰਥਾਈ ਮਰਦਾਨਾ’

ਕਹਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ ਕਿ ਭਾਈ ਬਾਲੇ ਦਾ ਨਾਉਂ ਮਹਾਰੋਂ ਕਿਸੇ ਨੇ ਪਾ ਦਿੱਤਾ ਹੋਵੇਗਾ, ਤਦ ਇਹ ਰੱਤ ਸਿੱਧ ਗੀਤੀ ਜਾ ਸਕਦੀ ਹੈ ਕਿ ਏਸ ਸਾਖੀ ਦਾ ਨਿਰਭਰ ਬਹੁਤ ਭਾਈ ਬਾਲੇ ਵਾਲੀ ਸਾਖੀ ਉੱਤੇ ਹੋ ਰਿਹਾ ਹੈ।

ਇਸ ਤੋਂ ਅੱਗੇ ਸਹੂਪ ਦਸ ਜੀ ਦਾ ਸਮਾਂ ਆਉਂਦਾ ਹੈ। ਆਪ ਭੱਲੇ ਸਾਹਿਬਰਾਦੇ

1. ਇਸ ਵਿਚੇ ਉੱਤੇ ਪੂਰੀ ਬਹਿਸ ਫੇਰ ਕਦੇ ਗੀਤੀ ਜਾਵੇਗੀ ਅਤੇ ਪੂਰੇ-ਪੂਰੇ ਪਤੇ ਦਿੱਤੇ ਜਾਣਗੇ।

ਅਤੇ ਗੋਇੰਦਵਾਲ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਵਸਨੀਕ ਸਨ। ਇਹ ਦੱਸਿਆਂ ਪਾਠਕਾਂ ਨੂੰ ਚੇਗਾ ਪਤਾ ਲੱਗ ਜਾਵੇਗਾ ਕਿ ਆਪ ਬਾਬਾ ਸੁਮੇਰ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਬਾਬੇ ਸਨ। ਆਪ ਨੇ 'ਮਹਿਮਾ ਪ੍ਰਕਾਸ਼' ਸੰਮਤ ੧੯੩੩ ਵਿਚ ਪੂਰਾ ਕੀਤਾ ਸੀ। ਆਰੰਭਿਆ ਕਦੇਂ ਸੀ? ਇਸ ਦਾ ਕੁਝ ਪਤਾ ਨਹੀਂ। ਸਤਿਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਜੀ ਦਾ ਬਿਰਤਾਂਤ ਸੰਮਤ ੧੯੪੭ ਵਿਚ ਪੂਰਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਜੀ ਦੇ ਬਿਰਤਾਂਤ ਲਈ ਆਪ ਨੇ ਪੁਰਾਤਨ ਜਨਮ ਸਾਖੀ ਨੂੰ ਹੀ ਲਿਆ ਹੈ, ਪਰ ਪਿਛਲੇ ਹਿੱਸੇ ਦੇ ਸਮਾਚਾਰ ਆਪਣੀ ਯਾਦ ਤੋਂ ਲਿਖੇ ਹਨ। ਸੋ ਇਸ ਵਿਖੇ ਸਤਿਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਦੇ ਸਾਰੇ ਬਿਰਤਾਂਤ ਵਿਚ ਕਿਤੇ ਭਾਈ ਬਾਲੇ ਦਾ ਨਾਉਂ ਨਹੀਂ ਆਉਂਦਾ, ਬਿਨਾਂ ਕਰਤਾਰਪੁਰ ਵੱਸਣ ਦੀ ਸਾਖੀ ਦੇ। ਸੋ ਵੀ ਇੱਕੋ ਵਾਰ ਹੈ, ਯਥਾ :—

ਪ੍ਰਭ ਸਰਣਾ ਦੇਖ ਮਨਜੂਰ ਯਹਿ ਕਰਾ।
 ਕਰਤਾਰ ਪੁਰ ਨਾਮ ਚੱਕ ਕਾ ਧਰਾ।
 ਧਰਮ ਸਾਲ ਹਵੇਲੀ ਤਹਾਂ ਬਣਾਈ।
 ਮਾਤਾ ਜੀ ਕੇ ਲੀਆ ਬੁਲਾਈ ॥੧੪॥
 ਬੂਢਾ ਰੰਧਾਵਾ ਸਤਿਗੁਰ ਕੇ ਮਿਲਾ।
 ਪ੍ਰੀਤ ਵੰਤ ਸੇਵਕ ਅਤਿ ਭਲਾ।
 ਬਾਲਾ ਸੰਧੂ ਸੇਵਕ ਨੀਕਾ।
 ਭਾਗੀਰਥ ਸੁਖਦਾਈ ਜੀਅ 'ਕਾ ॥੧੫॥

ਸਾਰੀ ਸਾਖੀ ਵਿਚ ਕੇਵਲ ਇਕ ਵਾਰ ਇਥੇ ਹੀ ਭਾਈ ਬਾਲੇ ਦਾ ਆਉਂਦਾ ਨਾਉਂ ਹੈ, ਹੋਰਥੇ ਕਿਤੇ ਨਹੀਂ, ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਉਦਾਸੀ ਨੂੰ ਜਾਣ ਬਾਬਤ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਲਿਖਿਆ ਹੈ—

ਮਰਦਾਨਾ ਢਾਡੀ ਲੀਨਾ ਸੰਗ,
 ਸੰਜੋਗ ਪੁਰਾਤਨ ਮਿਲਿਓ ਅੰਭੰਗ।
 ਤਬ ਸਤਿਗੁਰ ਜੀ, ਕੀਆ ਪਯਾਨਾ,;
 ਆਗੇ ਪ੍ਰਭ ਪੀਛ ਮਰਦਾਨਾ ॥੧੦॥

ਇਸ ਤੋਂ ਸਾਫ਼ ਸਿੱਧ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਕਿਸੇ ਉਦਾਸੀ ਵੇਲੇ ਵੀ ਭਾਈ ਬਾਲਾ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਨਾਲ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਪਰ ਹੈਰਾਨੀ ਹੈ ਕਿ ਸਰੂਪ ਦਾਸ ਜੀ ਆਪ ਹੀ ਗੁਰੂ ਅੰਗਦ ਦੇਵ ਜੀ ਦੇ ਇਸ ਸੌਂਕ ਦਾ ਕੋਈ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੀਆਂ ਸਾਖੀਆਂ ਸੁਣਾਵੇ, ਹਾਲ ਲਿਖਦੇ ਇਹ ਲਿਖ ਦੇਂਦੇ ਹਨ—.

ਪਹੁੰਚਿਓ ਆਇ ਤਹਾਂ ਬਾਲਾ ਸੰਧੂ,
 ਫਿਰਿਓ ਸੰਗ ਦਿਸੰਤਰ ਪਰੇਮੀ ਬੰਧੂ ॥

ਪਰ ਜੋ ਹੈਰਾਨੀ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੌਹਾਂ ਲੇਖਾਂ ਨੂੰ ਪੜ੍ਹਕੇ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਉਹ ਝੱਟ ਪੱਟ ਹੀ ਜਾਂਦੀ ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ ਜਦ ਸਾਨੂੰ ਇਸ ਗੱਲ ਦਾ ਪਤਾ ਲੱਗਦਾ ਹੈ ਕਿ 'ਮਹਿਮਾ ਪ੍ਰਕਾਸ਼' ਦਾ ਆਰੰਭ

ਤਾਂ ਬਨਾਰਸ ਵਿਚ ਹੋਇਆ ਸੀ, ਪਰ ਸਮਾਪਤੀ ਸ੍ਰੀ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਜੀ ਆ ਕੇ ਹੋਈ ਸੀ। ਬਨਾਰਸ ਭਾਈ ਬਾਲੇ ਵਾਲੀ ਜਨਮ ਸਾਖੀ ਤਦ ਤੀਕ ਅੱਪੜੀ ਨਹੀਂ ਸੀ, ਉੱਪਰ ਸੀ ਤਾਂ ਕੇਵਲ 'ਪੁਰਾਤਨ ਜਨਮ ਸਾਖੀ' ਹੀ ਸੀ। ਸੋ ਉਸਦੇ ਆਸਰੇ ਹੀ ਸਰੂਪ ਦਾਸ ਜੀ ਲਿਖਦੇ ਗਏ। ਪਰ ਜਦ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਜੀ ਆਏ ਤਾਂ ਇਥੇ ਭਾਈ ਬਾਲੇ ਦਾ ਚਰਚਾ ਸੁਣਿਆ। ਸੋ ਇਕ ਥਾਂ ਆਪ ਨੇ ਉਸਦਾ ਨਾਉਂ ਵੀ ਟਾਂਕ ਦਿੱਤਾ ਅਤੇ ਦੂਜੀ ਪਾਤਸ਼ਾਹੀ ਜਾਂ ਦੇ ਬਿਰਤਾਂਤ ਵਿਚ ਸਪੱਸ਼ਟ ਲਿਖ ਦਿੱਤਾ ਕਿ ਭਾਈ ਬਾਲਾ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਨਾਲ ਫਿਰਦਾ ਰਿਹਾ, ਅਤੇ ਅੰਤ ਵੇਲੇ ਉਸ ਨੇ ਗੁਰੂ ਅੰਗਰ ਦੇਵ ਜੀ ਪਾਸ ਆ ਕੇ ਪੈੜੇ ਮੋਖ ਦੀ ਹੱਥੀ ਜਨਮ ਸਾਖੀ ਲਿਖਵਾਈ।

ਇਕ ਜਨਮ ਸਾਖੀ ਜੋ ਵੈਰੋ ਵਾਲ ਦੇ ਮੰਜੀ ਨਸ਼ੀਨਾਂ (ਭਾਈ ਮਾਣਕ ਚੰਦ) ਜੀ ਮੁਰਗਾਈ ਦੀ ਸੰਤਾਨ) ਪਾਸ ਹੈ, ਉਹ ਸੰਮਤ ੧੪੭੫ ਦੀ ਲਿਖੀ ਹੋਈ ਸੁਣੀਂਦੀ ਹੈ, ਸੰਮਤ ਤਾਂ ਉੱਤੇ ਕੋਈ ਨਹੀਂ ਦਿੱਤਾ ਹੋਇਆ, ਪਰ ਜਬਾਨੀ ਸੁਣੀਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਇਤਨੇ ਕੁ ਵਰ੍ਹੇ ਇਸਨੂੰ ਲਿਖੀ ਨੂੰ ਹੋਏ ਹਨ। ਇਹ ਸਾਰੀ ਦੀ ਸਾਰੀ 'ਮਹਿਮਾ ਪ੍ਰਕਾਸ਼' ਦੇ ਆਸਰੇ ਲਿਖੀ ਗਈ ਹੈ, ਇਕ ਸਾਖੀ ਇਸ ਵਿਚ ਭਾਈ ਬਾਲੇ ਦੀ ਹੈ।

੧੯—ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਪਰਗਟ ਹੋਣ ਦੇ ਦਿਨ ਦਾ ਨਿਰਨਾ !

ਹੁਣ ਅਸਾਂ ਵੇਖਣਾ ਹੈ ਕਿ ਇਹ ਸਾਰੀਆਂ ਸਾਖੀਆਂ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਦੇ ਅਵਤਾਰ ਧਾਰਨ ਦੇ ਦਿਨ ਦੀ ਬਾਬਤ ਕੀ ਦੱਸਦੀਆਂ ਹਨ। ਅਸੀਂ ਸਾਰੀਆਂ ਨੂੰ ਇਕ ਇਕ ਕਰਕੇ ਲੈਂਦੇ ਹਾਂ। ‘ਪੁਰਾਤਨ ਜਨਮ ਸਾਖੀ’ ਵਿਚ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਲਿਖਿਆ ਹੈ :

‘ਸੰਮਤ ੧੫੨੫ ਬਾਬਾ ਨਾਨਕ ਜਨਮਿਆ, ਵੈਸਾਖ ਮਾਹ, ਤਿਤੀਆ ਚਾਨਣੀ ਰਾਤ, ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਵੇਲਾ ਪਹਰੁ ਰਾਤਿ ਰਹਿੰਦੀ ਕੁ ਜਨਮਿਆ।’ ‘ਭਾਈ ਮਨੀ ਸਿੰਘ ਜੀ ਵਾਲੀ ਜਨਮ ਸਾਖੀ’ ਵਿਚ ਲਿਖਿਆ ਹੈ :—

‘ਸੰਮਤ ੧੫੨੬ ਵੈਸਾਖ ਮਾਸ ਸੁਕਲ ਪੱਖ ਤ੍ਰਿਤੀ ਅਤਿੱਬਸਵਾ ਪਹਰੁ ਰਾਤ ਰਹਿੰਦੀ ..... ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਜੀ ਨੇ ਅਵਤਾਰ ਧਾਰਿਆ।’

‘ਮਹਿਮਾ ਪਰਕਾਸ਼’ ਵਿਚ ਲਿਖਿਆ ਹੈ—

ਹਰਿ ਭਇਓ ਅਵਤਾਰ ਨਿਰੰਜਨੀ ਸੰਤ ਰੂਪ ਤਨ ਪਾਰ। ਕਾਰਨ ਤਾਰਨ ਜਗਤ ਕੋ ਕਰ ਹੈ ਭਗਤਿ ਪਰਚਾਰ ॥੧॥ ਧੰਨ ਦੇਸ ਧੰਨ ਨਗਰ ਸੋ ਧੰਨ ਬਰਨ ਕੁਲ ਸੋਇ। ਧੰਨ ਸਮਾਂ ਧੰਨ ਮਾਤ ਪਿਤਾ ਸੰਤ ਜਨਮ ਗ੍ਰਹਿ ਹੋਇ। ਸੰਮਤ ਬਿਕ੍ਰਮ ਨਿਰਪ ਕੋ ਪੰਦਰਹ ਸਹਸਪਚੀਸ। ਵੈਸਾਖ ਸੁੱਦੀ ਬਿਤ ਤੀਜ ਕੋ ਪਰਉ ਸੰਤ ਬਪ ਈਸ ॥੩॥’

ਵੈਰੋਵਾਲ ਵਾਤੀ ਜਨਮ ਸਾਖੀ ਵਿਚ ਇਉਂ ਲਿਖਿਆ ਹੈ :—

‘ਤਲਵੰਡੀ ਰਾਇ ਭੋਇ ਭੱਟੀ ਕੀ। ਬਾਬੇ ਨਾਨਕ ਜਨਮ ਲਇਆ। ਕਾਲੂ ਖੱਤਰੀ ਜਾਤ ਵੇਦੀ ਕੇ ਘਰ ਜਨਮ ਲਿਆ। ਸੰਮਤ ੧੫੨੬, ਕਲਜੁਗ ਵਿਚ ਬਾਬਾ ਨਾਨਕ ਨਾਉ ਪਰਾਇਆ। ਆਪਣਾ ਪੰਥ ਚਲਾਇਆ। ਵੈਸਾਖ ਮਹਿ ਤੇ ਦਿਨ ਤੌਜ ਚਾਨਣੀ ਰਾਤਿ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਵੇਲਾ ਪਹਿਰ ਰਾਤ ਰਹਿੰਦੀ ਜਨਮਿਆ।’

ਇਨ੍ਹਾਂ ਚੌਹਾਂ ਹੀ ਜਨਮ ਸਾਖੀਆਂ ਤੋਂ ਸਿੱਧ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਆਗਮਨ

ਦਾ ਇਹ ਵੇਸਾਖ ਸੁਦੀ ਤਿੰਨ ਸੰਮਤ ੧੫੨੯¹ ਹੈ, ਕੱਤਕ ਪੂਰਨਮਾਸੀ ਨਹੀਂ। ਪਿੱਛੇ ਦੱਸਿਆ ਹੀ ਗਿਆ ਹੈ ਕਿ ਕੱਤਕ ਪੂਰਨਮਾਸੀ ਕੇਵਲ ਭਾਈ ਬਾਲੇ ਵਾਲੀ ਜਨਮ ਸਾਖੀ ਵਿਚ ਲਿਖਿਆ ਹੈ ਅਥਵਾ ਜਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਜਨਮ ਸਾਖੀਆਂ ਵਿਚ ਜੋ ਅੱਜ ਕਲ ਇਸ ਜਨਮ ਸਾਖੀ ਦੇ ਆਸਰੇ ਬਣੀਆਂ ਹਨ। ਇਹ ਵੀ ਦੱਸ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਹੈ ਕਿ ਕਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਨਿਰੰਜਣੀਆਂ ਨੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਪੁਰ ਦੁਸ਼ਨ ਅਰੋਪੇ ਹਨ। ਇਕ ਜਤਨ ਇਹ ਵੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਸੀ ਕਿ ਵਿਸਾਖ ਸੁਦੀ ਤਿੰਨ ਦੀ ਬਾਂ ਅਵਤਾਰ ਪਾਰਨ ਦਾ ਦਿਨ ਕੱਤਕ ਪੂਰਨਮਾਸੀ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਜਾਵੇ। ਇਸ ਜਤਨ ਵੇਲੇ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਚਿਤ ਵਿਚ ਪੰਜਾਬ ਦਾ ਉਹ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਭਰਮ ਜ਼ਰੂਰ ਮੌਜੂਦ ਜਾਪਦਾ ਹੈ ਜੋ ਹੇਠ ਲਿਖੇ ਅਨੁਸਾਰ ਹੈ ਜਿਸ ਇਸਤ੍ਰੀ ਦੇ ਭਾਦਰੋਂ ਜਾਂ ਕੱਤਕ ਵਿਚ ਬਾਲਕ ਜਨਮੇ ਉਸ ਨੂੰ ਘਰੋਂ ਕੱਢ ਦੇਂਦੇ ਹਨ। ਬਹੁਤੇ ਤਾਂ ਉਸ ਨੂੰ ਘਰੋਂ ਕੱਢ ਕੇ ਬ੍ਰਾਹਮਣ ਨੂੰ ਸੰਕਲਪ ਕਰ ਦੇਂਦੇ ਤੇ ਫੇਰ ਮੁੱਲ ਦੇ ਕੇ ਉਸ ਪਾਸੋਂ ਲੈ ਲੈਂਦੇ ਹਨ ਤੇ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕਰਨ ਨਾਲ ਉਸ ਬਾਲਕ ਦੀ ਅਸੁਭਤਾ ਚਲੀ ਗਈ ਮੰਨ ਲੈਂਦੇ ਹਨ।

ਸੋ ਜਿਉਂ ਜਿਉਂ ਇਸ ਜਨਮ ਸਾਖੀ ਦਾ ਰਿਵਾਜ ਪੈਂਦਾ ਗਿਆ, ਇਹੋ ਮਹੀਨਾ ਮੰਨੀਦਾ ਗਿਆ ਤੇ ਹੁਣ ਜਦ ਗੁਰਪੁਰਬ ਮਨਾਏ ਜਾਣ ਲੱਗੇ ਤਾਂ ਆਦਿ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਪਰਗਟ ਹੋਣ ਦਾ ਗੁਰਪੁਰਬ ਵੀ ਕੱਤਕ ਪੂਰਨਮਾਸੀ ਨੂੰ ਹੀ ਮਨਾਇਆ ਜਾਣਾ ਪ੍ਰਵਿਰਤ ਹੋ ਗਿਆ।

ਗੁਰਪੁਰਬ ਮਨਾਣੇ ਮੁੱਦ ਤੋਂ ਹੀ ਤੁਰੇ ਆਉਂਦੇ ਸਨ, ਪਰ ਮਹਾਰਾਜਾ ਰਣਜੀਤ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਵੇਲੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਮੰਨਾਣਾ ਬਹੁਤ ਘਟ ਗਿਆ। ਜੇਕਰ ਕਿਤੇ ਕੋਈ ਗੁਰਪੁਰਬ ਮਨਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਸੀ, ਤਾਂ ਕੇਵਲ ਵੱਡੇ ਵੱਡੇ ਗੁਰਦਵਾਰਿਆਂ ਵਿਚ। ਪਹਿਲਾਂ ਗੁਰਪੁਰਬ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਕਬਨ ਅਨੁਸਾਰ) ਗਿਆਨੀ ਸੰਤ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਪਾਇਆ ਹੈ। ਮਿਸਟਰ ਮੈਕਾਲਿੰਡ ਕਾਰਨ ਇਹ ਦੱਸਦੇ ਹਨ ਕਿ ਕੱਤਕ ਪੂਰਨਮਾਸੀ ਨੂੰ ਰਾਮ ਤੀਰਥ ਦਾ ਮੇਲਾ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਸਾਰੇ ਸਿੱਖ ਉਧਰ ਚਲੇ ਜਾਂਦੇ ਸਨ। ਸੋ ਉਧਰੋਂ ਹਟਾਉਣ ਵਾਸਤੇ ਗਿਆਨੀ ਜੀ ਨੇ ਕੱਤਕ ਪੂਰਨਮਾਸੀ ਨੂੰ ਆਦਿ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਪਰਗਟ ਹੋਣ ਦਾ ਗੁਰਪੁਰਬ ਮਨਾਉਣਾ ਆਰੰਭ ਦਿੱਤਾ। ਬਸ, ਫੇਰ ਕੀ ਸੀ, ਉਦੋਂ ਤਾਂ ਰਾਜ ਦੇ ਜ਼ੰਰ ਇਹ ਰਿਵਾਜ ਪਾ ਲਿਆ ਪਰ ਅੱਜ ਇਹ ਪੁਰਾਣਾ ਨਜ਼ਰ ਆ ਰਿਹਾ ਹੈ। ੧੯੨੫ ਦੀ ਹੀ ਗੱਲ ਹੈ ਕਿ ਸ੍ਰੀ ਨਨਕਾਣੇ ਸਾਹਿਬ ਕੱਤਕ ਪੂਰਨਮਾਸੀ ਨੂੰ ਗੁਰਪੁਰਬ ਮਨਾਉਣਾ ਆਰੰਭ ਹੋਇਆ, ਉਸ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਇਸ ਦਿਨ

1. ਪੁਰਾਣੀ ਜਨਮ ਸਾਖੀ ਅਤੇ ਮਹਿਮਾ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਵਿਚ ਸੰਮਤ ੧੫੨੫ ਦਿੱਤਾ ਹੈ, ਪਰ ਅੱਜ ਕਲ ਦੀਆਂ ਵਿਚ ਸੰਮਤ ੧੫੨੯ ਹੈ। ਏਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਜੋਤੀ ਜੋਤ ਸਮਾਉਣ ਦਾ ਸੰਮਤ ਪਹਿਲੀਆਂ ਜਨਮ ਸਾਖੀਆਂ ਵਿਚ ੧੫੯੫ ਹੈ, ਪਰ ਅੱਜ ਕੱਲ ਦੀਆਂ ਵਿਚ ੧੫੯੯। ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਨਿਰਨੇ ਲਈ ਦੇਖੋ ਪੁਸਤਕ ਗੁਰਪੁਰਬ ਨਿਰਣੈ।

ਨੂੰ ਉਥੇ ਕੋਈ ਜਾਣਦਾ ਵੀ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਸੱਠ ਕੁ ਵਰ੍ਹੇ ਏਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹੋਰ ਲੰਘ ਗਏ ਤਾਂ ਲੋਕੀਂ ਆਖਣ ਲੱਗ ਪੈਣਗੇ ਜੋ ਇਹ ਗੁਰਪੁਰਬ ਮੁੱਢ ਤੋਂ ਹੀ ਕੱਤਕ ਪੁਰਨਮਾਸੀ ਨੂੰ ਨਨਕਾਣੇ ਸਾਹਿਬ ਮਨਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਰਿਹਾ ਹੈ, ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਅੱਜ ਕੱਲ ਗਿਆਨੀ ਸੰਤ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਚਲਾਏ ਹੋਏ ਗੁਰਪੁਰਬ ਨੂੰ ਸਭ ਪੁਰਾਤਨ ਹੀ ਮੰਨ ਰਹੇ ਹਨ।

ਕੱਤਕ ਦੀ ਬਾਬਤ ਚੋਖਾ ਲਿਖਿਆ ਗਿਆ ਹੈ, ਹੁਣ ਅਸੀਂ ਵਿਸਾਖ ਵਲ ਆਉਂਦੇ ਹਾਂ। ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ ਦੇ ਇਸ ਕਥਨ ਤੋਂ ਕਿ—

‘ਕੁਰਬਾਣੀ ਤਿਨਾਂ ਗੁਰ ਸਿੱਖਾ
ਭਾਇ ਭਗਤ ਗੁਰਪੁਰਬ ਕਰੰਦੇ।’

ਸਾਫ ਸਿੱਧ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਗੁਰੂ ਕੇ ਸਿੱਖ ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦੇ ਸਮੇਂ ਗੁਰਪੁਰਬ ਮਨਾਉਂਦੇ ਹੁੰਦੇ ਸਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਹੀ ਦਿਨੀਂ ‘ਪੁਰਾਤਨ ਜਨਮ ਸਾਖੀ’ ਲਿਖੀ ਗਈ ਸੀ, ਇਸ ਲਈ ਇਸ ਜਨਮ ਸਾਖੀ ਦੇ ਲਿਖਣ ਵਾਲੇ ਨੂੰ ਘੱਟ ਤੋਂ ਘੱਟ ਇਤਨਾ ਪਤਾ ਜ਼ਰੂਰ ਹੀ ਹੋਵੇਗਾ ਕਿ ਸਿੱਖ ਗੁਰਪੁਰਬ ਕਿਸ ਦਿਨ ਤੇ ਕਿਸ ਮਹੀਨੇ ਮਨਾਉਂਦੇ, ਅਤੇ ਉਸਨੇ ਜਨਮ ਸਾਖੀ ਵਿਚ ਉਹੋ ਹੀ ਦਿਨ ਲਿਖਿਆ ਹੋਵੇਗਾ। ਹੁਣ ਵਿਚਾਰਨ ਦੀ ਗੱਲ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਦਿਨ ਠੀਕ ਹੋਇਆ, ਜੋ ਗੁਰੂ ਜੀ ਵੇਲੇ ਮਨਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਸੀ, ਜਾਂ ਉਹ ਦਿਨ ਜਿਹੜਾ ਅਸੀਂ ਅਜੇ ਕਲ੍ਹੂ ਤੋਂ ਬਣਾ ਬੈਠੇ ਹਾਂ? ਕਿੱਡੀ ਅਸਚਰਜਤਾ ਦੀ ਗੱਲ ਹੈ ਕਿ ਸਿੱਖ ਹੋ ਕੇ ਅਸੀਂ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਗੁਰਪੁਰਬਾਂ ਨੂੰ ਡੱਡੀ ਅਤੇ ਆਪਣੇ ਮਨਯੋਗ ਦਿਨਾਂ ਨੂੰ ਮਨਾਈ ਜਾਂਦੇ ਹਾਂ!

ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ ਦੀ ਬਾਣੀ ਤੋਂ ਵੀ ਇਹ ਸਿੱਧ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਅਵਤਾਰ ਪਾਰਨ ਦਾ ਦਿਨ ਵਿਸਾਖ ਦਾ ਹੀ ਹੈ। ਯਥਾ—

ਸਤਿਗੁਰ ਨਾਨਕ ਪ੍ਰਗਟਿਆ ਮਿਟੀ ਧੁਦ ਜਗ ਚਾਨਣ ਹੋਆ।

ਜਿਉਂਕਰ ਸੂਰਜ ਨਿਕਲਿਆ ਤਾਰੇ ਛਿਪੇ ਅੰਧੇਰ ਪਲੋਆ।

ਸਿੰਘ ਬੁਕੇ ਮਿਗਾਵਲੀ ਭੰਨੀ ਜਾਇ ਨ ਪੀਰ ਧਰੋਆ।

ਜਿਥੇ ਬਾਬਾ ਪੈਰ ਧਰੇ ਪੂਜਾ ਆਸਣ ਬਾਖਣ ਸੌਆ।

ਸਿੱਧ ਆਸਣ ਸਭ ਜਗਤ ਦੇ ਨਾਨਕ ਆਦਿ ਮਤੇ ਜੇ ਕੋਆ।

ਘਰ ਘਰ ਅੰਦਰ ਧਰਮਸਾਲ ਹੋਵੈ ਕੀਰਤਨ ਸਦਾ ਵਿਸੋਆ।

ਬਾਬੇ ਤਾਰੇ ਚਾਰ ਚੱਕ ਨੌ ਖੰਡ ਪ੍ਰਿਥਮੀ ਸਚਾ ਢੋਆ।

ਗੁਰਮੁਖ ਕਲ ਵਿਚ ਪਰਗਟ ਹੋਆ। ‘ਹੋਵੈ ਕੀਰਤਨ ਸਦਾ ਵਿਸੋਆ’।

ਤੁਕ ਤੋਂ ਸਾਫ ਸਿੱਧ ਹੈ ਕਿ ਗੁਰਪੁਰਬ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦਾ ਵਿਸਾਖ ਵਿਚ ਹੀ ਮਨਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਸੀ, ਕੱਤਕ ਵਿਚ ਨਹੀਂ।

ਸਾਰੀਆਂ ਨਾਲੋਂ ਵੱਡੀ ਦਲੀਲ ਜੋ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਵਿਸਾਖ ਵਿਚ ਪਰਗਟ ਹੋਣ ਦੀ ਸਾਡੇ ਪਾਸ ਹੈ, ਉਹ ਇਹ ਹੈ ਇਸ ਗੱਲ ਨੂੰ ਸਾਰੇ ਹੀ ਮੰਨਦੇ ਹਨ ਜੋ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ

੨੦ ਵਰ੍ਹੇ ੫ ਮਹੀਨੇ ਤੋਂ ੨ ਦਿਨ ਸੱਚੀ ਪਾਤਸ਼ਾਹੀ ਕੀਤੀ। ਇਸ ਸਮੇਂ ਨੂੰ ਜੇਕਰ ਜੋਤੀ ਜੋਤਿ ਸਮਾਉਣ ਦੀ ਤ੍ਰੀਕ ਵਿਚੋਂ ਕੱਢਿਆ ਜਾਵੇ, ਤਾਂ ਪਰਗਟ ਹੋਣ ਦੀ ਤ੍ਰੀਕ ਬਾਕੀ ਰੱਹ ਜਾਏਗੀ। ਸੋ ਆਉ ਇਸ ਦੰਗ ਨਾਲ ਅਸਲੀ ਦਿਨ ਨੂੰ ਲੱਭੀਏ।

ਅਜ ਕਲ ਦੌਆਂ ਜਨਮ ਸਾਖੀਆਂ ਵਿਚ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਜੋਤੀ ਜੋਤਿ ਸਮਾਉਣ ਦੀ ਤ੍ਰੀਕ ਅੱਸੂ ਸੁਦੀ ੧੦ ਸੰਮਤ ੧੫੯੯ ਦਿਤੀ ਹੈ, ਪਰ ਪੁਰਾਣੀਆਂ ਜਨਮ ਸਾਖੀਆਂ ਵਿਚ ਅੱਸੂ ਸੁਦੀ ੧੦ ਹੈ, ਅਰਥਾਤ ਦੋਹਾਂ ਤਰੀਕਾਂ ਵਿਚ ਪੰਦਰਾਂ ਬਿੱਤਾਂ ਦਾ ਫਰਕ ਹੈ। ਪਰ ਇਹ ਗੱਲ ਸਿੱਧ ਕੀਤੀ ਜਾ ਸਕਦੀ ਹੈ ਕਿ ਅੱਸੂ ਸੁਦੀ ੧੦ ਵਾਲੀ ਤ੍ਰੀਕ ਹੀ ਸੁੱਧ ਹੈ, ਇਸ ਲਈ ਉਸੇ ਅਨੁਸਾਰ ਹਿਸਾਬ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਚੇਤ ਸੁਦੀ ੧ ਤੋਂ ਗਿਣਿਆਂ ਅੱਸੂ ਸੁਦੀ ੧੦ ਤੀਕ ਵੱਡੀ ਮਹੀਨੇ ਨੋਂ ਦਿਨ ਵਣੇ ਹਨ, ਸੋ ਇਹਨਾਂ ਵਿਚੋਂ ਆਯੂ ਦਾ ਸਮਾਂ ਕੱਢ ਕੇ ਵੇਖਦੇ ਹਾਂ :

ਵਰ੍ਹੇ	ਮਹੀਨੇ	ਦਿਨ
੧੫੯੯	੬	੯
੨੦	੫	੧
—	—	—
੧੫੨੬	੧	੨

ਚੇਤ ਸੁਦੀ ੧ ਵਿਚ ਦੋ ਦਿਨ ਤੋਂ ਇਕ ਮਹੀਨਾ ਵਧਾਇਆ ਵਿਸਾਖ ਸੁਦੀ ਤਿੰਨ ਬਣਦੀ ਹੈ ਜਿਸ ਤੋਂ ਸਿੱਧ ਹੋਇਆ ਕਿ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਵਿਸਾਖ ਸੁਦੀ ਤੋਂ ਸੰਮਤ ੧੫੨੬ ਵੱਡੀ ਪਰਗਟ ਹੋਏ ਸਨ। ਜੇਕਰ ਜੋਤੀ ਜੋਤਿ ਸਮਾਉਣ ਦੀ ਤਰੀਕ ਅੱਸੂ ਵਦੀ ੧੦ ਮਨੀ ਜਾਂਦੇ, ਤਾਂ ਪਰਗਟ ਹੋਣ ਦੀ ਤਰੀਕ ਵਿਸਾਖ ਸੁਦੀ ਤੋਂ ਨਿਕਲਦੀ ਹੈ, ਪਰ ਕੱਤਕ ਪੂਰਨਮਾਸੀ ਕਿਨ੍ਤੂ ਤਰ੍ਹਾਂ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦੀ। ਇਹ ਅਜਿਹਾ ਮੋਟਾ ਤੋਂ ਸਰਲ ਲੇਖਾ ਹੈ ਕਿ ਇਸ ਨੂੰ ਹਰ ਕੋਈ ਸਮਝ ਸਕਦਾ ਅਤੇ ਆਪਣੇ ਆਪ ਸੋਚ ਸਕਦਾ ਹੈ ਕਿ ਕੱਤਕ ਪੂਰਨਮਾਸੀ ਕਿਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਵੀ ਠੀਕ ਸਿੱਧ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦੀ ਅਤੇ ਹਰ ਤਰ੍ਹਾਂ ਵਿਸਾਖ ਸੁਦੀ ਤੋਂ ਹੀ ਸਿੱਧ ਹੁੰਦੀ ਹੈ।

ਹੁਣ ਭਾਵੇਂ ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਇਹ ਸਿੱਧ ਹੋ ਗਿਆ ਹੈ ਕਿ ਅਸਲੀ ਗੁਰਪੁਰਬ ਦਾ ਇਹ ਵਿਸਾਖ ਸੁਦੀ ਤਿੰਨ ਹੀ ਹੈ, ਪਰ ਜੀ ਅਜੇ ਵੀ ਛੱਡਣ ਨੂੰ ਨਹੀਂ ਚਾਹੁੰਦਾ, ਇਹ ਖਿਆਲ ਕਰਕੇ ਕਿ ਜੇਕਰ ਕੋਈ ਨਿੱਕੀ ਜੋਹੀ ਗੱਲ ਵੀ ਕੱਤਕ ਦੇ ਪੱਖ ਦੀ ਛੱਡ ਦਿਤੀ ਗਈ ਤਾਂ ਭਲਕੇ ਫੇਰ ਪੁਆੜਾ ਪਏਗਾ, ਇਸ ਲਈ ਉਹਨਾਂ ਸਾਰੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਨੂੰ ਇਥੇ ਹੀ ਮੁਕਾ ਲੈਣਾ ਚੰਗਾ ਹੋਵੇਗਾ। ਭਾਵੇਂ ਇਸ ਵੇਲੇ ਤੀਕ ਕੱਤਕ ਪੂਰਨਮਾਸੀ ਸੰਬੰਧੀ ਕੋਈ ਅਜਿਹਾ ਪਹਿਲੂ ਨਹੀਂ ਰਿਹਾ, ਜਿਸ ਉੱਤੇ ਪੂਰੀ ਪੂਰੀ ਬਹਿਸ ਨਾ ਕੀਤੀ ਗਈ ਹੋਵੇ, ਪਰ ਅਜੇ ਵੀ ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ ਦੀ ਬਾਣੀ ਵਿਚ ਦਾ ਇਕ ਕਬਿੰਤ ਰਹਿ ਗਿਆ ਹੈ, ਜੋ ਅਣਜਾਣ ਨੂੰ ਚੁਣ੍ਹ

I. ‘ਵੇਖੋ ਗੁਰਪੁਰਬ ਨਿਰਣੋ’।

ਹੀ ਪੋਖਾ ਦੇ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਉਹ ਕਬਿੱਤ ਇਹ ਹੈ :—

ਕਾਰਤਕ ਮਾਸ ਰੁਤਿ ਸਰਤਿ ਪੂਰਨਮਾਸੀ,
ਆਠ ਜਾਮ ਸਾਠ ਘੜੀਆਜ਼ ਤੇਰੀ ਬਾਰੀ ਹੈ,
ਅਉਸਰ ਅਭੀਚ ਬਹੁ ਨਾਇਕ ਕੀ ਨਾਇਕਾ ਹੋਇ,
ਰੂਪ ਗੁਣ ਜੋਬਨ ਸੰਗਾਰ ਅਧਿਕਾਰੀ ਹੈ।
ਚਾਤਰ ਚਤੁਰ ਪਾਠ ਸੇਵਕ ਸਹੇਲੀ ਸਾਠ,
ਸੰਪਦਾ ਸਮੱਗਰੀ ਸੁਖ ਸਹਿਜ ਸਚਾਰੀ ਹੈ,
ਸੁਦਰ ਮੰਦਰ ਸੁਭ ਲਗਨ ਸੰਜੋਗ ਭੋਗ,
ਜੀਵਨ ਜਨਮ ਧਨ ਪ੍ਰੀਤਮ ਪਿਆਰੀ ਹੈ ॥੩੪੫॥

ਇਸ ਤੋਂ ਅੱਗੇ ਇਹ ਕਬਿੱਤ ਆਉਂਦੇ ਹਨ—

ਦਿਨ ਕਰ ਕਿਰਨ ਸੁਹਾਤ ਸੁਖਦਾਇ ਅੰਗ,
ਰਹਤ ਸਿੰਗਾਰ ਆਭਰਨ ਸਖੀ ਆਇ ਕੈ।
ਪ੍ਰਿਥਮ ਉਬਟਨਾਂ ਕੈ ਸੀਸ ਮੈਂ ਮਿਲਾਉਣੀ ਮੇਲ,
ਮੱਜਨ ਉਸਨ ਜਲ ਨਿਰਮਲ ਭਾਇ ਕੈ।
ਕੁਸਮ ਅਵੇਸ ਕੇਸ ਬਾਸਤ ਛੁਲੇਲ ਮੇਲ,
ਅੰਗ ਅਰਗਜ਼ਾ ਲੇਤ ਹੋਤ ਉਪਜਾਇ ਕੈ।
ਚੀਰ ਚਾਰ ਦਰਪਨ ਮਧਿ ਆਪਾ ਆਪੁ ਚੀਨ,
ਬੈਠੀ ਪਰਜੰਕ ਪਰਿ ਧਾਵਰੀ ਨ ਧਾਇ ਕੈ ॥੩੪੬॥

ਕਕਹੀ ਦੇ ਮਾਗ ਸੁਰਝਾਏ ਕੇਸ,
ਕੁੰਕਮ ਚੰਦਨ ਕੋ ਤਿਲਕ ਦੈ ਲਿਲਾਰ ਮੈਂ।
ਅੰਜਨ ਖੰਜਨ ਤ੍ਰਿਗ ਬੇਸਹਿ ਕਰਨ ਛੂਲ,
ਬਾਗੀ ਸੀਸ ਛੂਲ ਦੈ ਤਮੇਲ ਮੁਖ ਦੁਆਰ ਮੈਂ।
ਕੰਠ ਸਰੀ ਕੱਪੜ ਮਰਕਤ ਅਉ ਮੁਕਤਾਹਲ,
ਬਰਨ ਬਰਨ ਛੂਲ ਸੋਭਾ ਉਂਹਾਰ ਮੈਂ।
ਚੰਦਰੀ ਚਰੀ ਕੰਕਨ ਮੁੰਦ੍ਰਿਕਾ ਮਹਦੀ ਬਨੀ,
ਅੰਗੀਆ ਅਨੂਪ ਛਬ ਪੀਠ ਕਟ ਧਾਰ ਮੈਂ ॥੩੪੭॥

ਸੋਭਿਤ ਸਰਦ ਨਿਸ ਜਗ ਮਗ ਜੋਤਿ ਸਸ,
ਪ੍ਰਿਥਮ ਸਹੇਲੀ ਕਹੈਂ ਪ੍ਰੇਮ ਰਸ ਚਾਖੀਐ।
ਪੂਰਨ ਕ੍ਰਿਪਾ ਕੈ ਤੇਰੇ ਆਏ ਹੈਂ ਕ੍ਰਿਪਾ ਨਿਧਾਨ,
ਮਿਲੀਐ ਨਿਰੰਤਰ ਹੋਇ ਅੰਤਰ ਨ ਰਾਖੀਐ।

ਚਰਨ ਕਮਲ ਮਕਰੰਦ ਰਸ ਲੁਭਿਹੀ ਹੋਇ,
ਮਨ ਮਧੁਕਰ ਸੁਖ ਸੰਪਟ ਭਿਖਾਲੀਐ ।
ਜੋਈ ਪਲ ਜਾਇ ਪਾਈਐ ਨ ਪਨ ਪਦਮ ਦੇ,
ਤਲਕ ਅਮੇਲ ਪ੍ਰਿਆ ਸੰਗ ਸੁਖ ਸਾਖੀਐ ॥੩੪੯॥

ਇਹਨਾਂ ਕਬਿੱਤਾਂ ਵਿਚੋਂ ਪਹਿਲੇ ਦੀ ਪਹਿਲੀ ਪੰਗਤੀ ਬੇਸ਼ੱਕ ਟਪਲਾ ਦੇਣ ਵਾਲੀ ਹੈ, ਪਰ ਜੇ ਚੋਹਾਂ ਕਬਿੱਤਾਂ ਨੂੰ ਕੱਠਾ ਕਰ ਕੇ ਪੜ੍ਹੀਏ ਤਾਂ ਸਾਫ਼ ਪਰਗਟ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ ਦੀ ਆਸਾ ਇਥੇ ਕੇਵਲ ਸਿੰਗਾਰ ਰਸ ਦਾ ਨਿਰੂਪਣ ਹੈ। ਹੋਰ ਦੋਖ। ਪਹਿਲੀ ਤੁਕ—‘ਕਾਰਤਕ ਮਾਸ ਰੁਤਿ ਸਰਤਿ ਪੂਰਨਮਾਸੀ’ ਛੇਕੜਲੇ ਕਵਿੱਤ ਦੀ ਪਹਿਲੀ ਤੁਕ ‘ਸੋਭਿਤ ਸਰਦ ਨਿਸ ਜਗ ਮਗ ਜੋਤਿ ਰਸ’—ਨਾਲ ਕੇਹੀ ਮਿਲਦੀ ਹੈ। ਮਲੂਮ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਇਨ੍ਹਾਂ ਕਬਿੱਤਾਂ ਦਾ ਬਿਨਾ ਸਿੰਗਾਰ ਰਸ ਦੇ ਹੋਰ ਕਿਧਰੇ ਸੰਬੰਧੀ ਨਹੀਂ।

ਪਰ ਇਸ ਦਾ ਦੂਜਾ ਪਹਿਲੂ ਵੀ ਵੇਖ ਲਵੀਏ, ਜਦ ਅਸੀਂ ਇਸ ਖਾਸ ਕਬਿੱਤ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾ ਕਬਿੱਤ ਪੜ੍ਹੇ ਹਾਂ ਤਾਂ ਗੱਲ ਹੋਰ ਦੀ ਹੋਰ ਬਣ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਭਾਵੇਂ ਗੁੜ੍ਹੀ ਵਿਚਾਰ ਕੀਤਿਆਂ ਇਹ ਸਾਫ਼ ਸਿੱਧ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ੩੪੫ਵੇਂ ਕਬਿੱਤ ਦਾ ੩੪੬ਵੇਂ ਕਬਿੱਤ ਨਾਲ ਕੋਈ ਸੰਬੰਧ ਨਹੀਂ, ਪਰ ਜੇਕਰ ੯੪੫ਵੇਂ ਕਬਿੱਤ ਨਾਲੋਂ ਇਸ ਤੋਂ ਪਿਛਲੇ ੩ ਕਬਿੱਤ ਛੱਡ ਕੇ ਇਸ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਕਬਿੱਤ ੩੪੪ ਇਸਦੇ ਨਾਲ ਪੜ੍ਹਿਆ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਨਿਰਸੰਦੇਹ ਇਹ ਮੰਨਣਾ ਪਵੇਗਾ ਕਿ ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ ਦਾ ਭਾਵ ਇਨ੍ਹਾਂ ਕਬਿੱਤਾਂ ਵਿਚ ਸਤਿਗੁਰ ਜੀ ਦੇ ਅਵਤਾਰ ਤੋਂ ਹੀ ਹੈ। ਉਹ ਪਹਿਲਾ ਕਬਿੱਤ ਇਉਂ ਹੈ—

ਨਿਰਕਾਰ ਨਿਰਾਧਾਰ ਨਿਰਾਹਾਰ ਨਿਰ-ਵਿਕਾਰ
ਅਜੋਨੀ ਅਕਾਲ ਅਪਰੰਪਰ ਅਭੇਵ ਹੈ ।
ਨਿਰਮੇਹ ਨਿਰਵੈਰ ਨਿਰਲੇਪ ਨਿਰ ਦੋਖ,
ਨਿਰਭੈ ਨਿਰੰਜਨ ਅਭਰ ਪਰ ਅਭੇਵ ਹੈ ।
ਅਬਿਗਤ ਅਗਮ ਅਗੋਚਰ ਅਗਾਧ ਬੋਧ,
ਅਚੁਤ ਅਲਖ ਅਤਿ ਅਛਲ ਅਛੇਦ ਹੈ ।
ਬਿਸਮੈ ਬਿਸਮ ਅਸਚਰਜ ਮੈਂ ਅਸਚਰਜ,
ਅਪਭੁਤ ਪਰਮਭੁਤ ਗੁਰਦੇਵ ਹੈ ॥੩੪੪॥

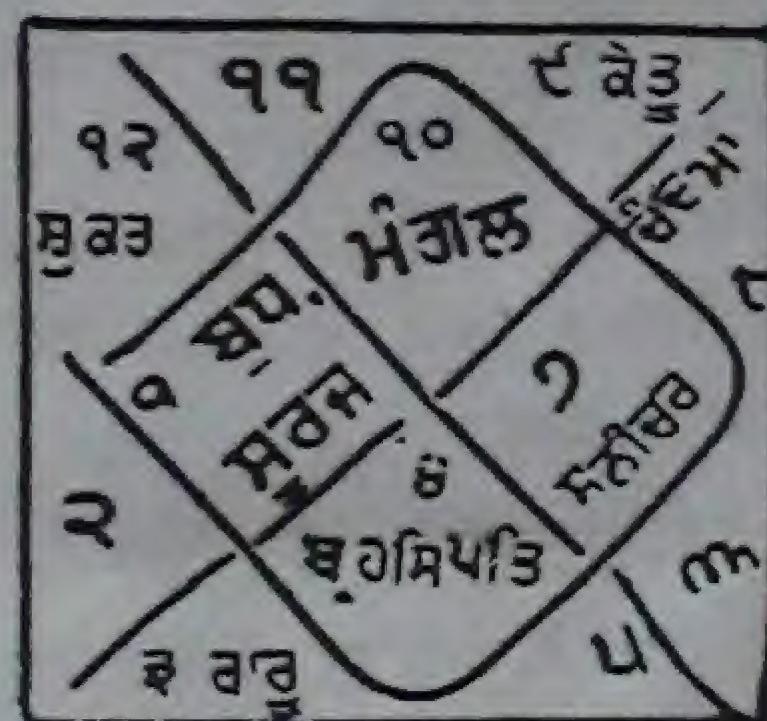
ਇਸ ਤੋਂ ਸਿੱਧ ਹੋ ਗਿਆ ਹੋਉ ਕਿ ਜੇਕਰ ੩੪੫ਵਾਂ ਕਬਿੱਤ ਪਹਿਲੇ ਕਬਿੱਤਾਂ ਨਾਲੋਂ ਰਲਾਇਆ ਜਾਵੇ, ਤਦ ਇਸ ਦਾ ਭਾਵ ਇਹੋ ਸਮਝਿਆ ਜਾਉਂ ਕਿ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਅਵਤਾਰ ਪਾਰਨ ਵੱਲ ਸੈਨਤ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਪਰ ਜੇਕਰ ਪਿਛਲਿਆਂ ਨਾਲ ਰਲਾਕੇ ਪੜ੍ਹਿਆ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਨਿਰਸੰਦੇਹ ਇਸ ਵਿਚੋਂ ਸਿੰਗਾਰ ਰਸ ਦੀ ਖੁਸ਼ਬੋ ਪਈ ਆਉਂਦੀ ਹੈ। ਪਰ ਜੇ ਆਦਮੀ ਨਿਰਪੱਖ ਹੋ ਕੇ ਪੜ੍ਹੇਗਾ ਉਹ ਸਮਝ ਜਾਏਗਾ ਕਿ ਪਿਛਲਿਆਂ ਕਬਿੱਤਾਂ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧ ਬਹੁਤ

ਹੈ ਅਤੇ ਪਹਿਲੇ ਨਾਲ ਬਹੁਤ ਥੋੜ੍ਹਾ, ਕਿਉਂਕਿ ਜੇਕਰ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਅਵਤਾਰ ਪਾਰਨ ਦੇ ਸਮੇਂ ਵੱਲ ਇਸ ਕਬਿੱਤ ਨੂੰ ਲਾਈਏ ਤਦ ਪਿਛਲੀਆਂ ਸਤਰਾਂ ਨੂੰ ਕੁਝ ਕੁ ਮਰੋੜਨਾ ਪੈਂਦਾ ਹੈ। ਪਰ ਜੇਕਰ ਸਿੰਗਾਰ ਰਸ ਵੱਲ ਲਾਈਏ ਤਾਂ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀ ਕੋਈ ਖੇਚਲ ਨਹੀਂ ਕਰਨੀ ਪੈਂਦੀ, ਆਪ ਤੋਂ ਆਪ ਹੀ ਸਮਝ ਆਉਂਦੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਨਾਲ ਹੀ ਇਹ ਗੱਲ ਵੀ ਹੈ ਕਿ ਕੱਤਕ ਮਹੀਨਾ ਹਰ ਤਰ੍ਹਾਂ ਖੰਡਨ ਕੀਤਾ ਜਾ ਚੁੱਕਾ ਹੈ ਅਤੇ ਹਰ ਪਾਸੋਂ ਵਿਸਾਖ ਦਾ ਮਹੀਨਾ ਹੀ ਅਵਤਾਰ ਪਾਰਨ ਦਾ ਸਿੱਧ ਹੋ ਚੁੱਗਾ ਹੈ। ਇਸ ਲਈ ਇਹੋ ਠੀਕ ਜਾਪਦਾ ਹੈ ਕਿ ਇਸ ਕਬਿੱਤ ਦਾ ਸੰਬੰਧ ਪਿੱਛਲਿਆਂ ਕਬਿੱਤਾਂ ਨਾਲ ਹੋਵੇਗਾ ਪਹਿਲਿਆਂ ਨਾਲ ਨਹੀਂ।

ਹੁਣ ਜਦ ਕਿ ਨਿਰਸੰਦੇਹ ਸਿੱਧ ਹੋ ਚੁੱਕਾ ਹੈ ਕਿ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਦੇ ਪਰਗਟ ਹੋਣ ਦੀ ਤਰੀਕ ਵਿਸਾਖ ਸੁਦੀ ੩ ਹੈ, ਮੈਂ ਇਹ ਚੰਗਾ ਸਮਝਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਵਿਸਾਖ ਦੇ ਟੇਵੇ ਨੂੰ ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਵੇਖ ਲਿਆ ਜਾਵੇ ਕਿ ਇਹ ਕਿਥੋਂ ਤੀਕ ਠੀਕ ਹੈ।

ਮਲੂਮ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਇਹ ਵਿਸਾਖ ਵਾਲਾ ਟੇਵਾ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਪਰਗਟ ਹੋਣ ਤੋਂ ਬਹੁਤ ਚਿਰ ਮਗਰੋਂ ਬਣਿਆ ਹੈ, ਕਿਉਂਕਿ ਇਹ ਬਹੁਤ ਸਾਰਾ ਅਸੁੱਧ ਹੈ। ਟੇਵਾ ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਹੈ :—

ਟੇਵਾ ਵਿਸਾਖ ਦਾ

ਸੰਮਤ ੧੫੨੯ 'ਵਿਸਾਖ ਦਿਨ ੮, ਬੁਧਵਾਰ ਇਸ਼ਟ ੫੧ ਘੜੀਆਂ ੩੦ ਪਲ।

ਇਸ ਟੇਵੇ ਵਿਚ ਸੂਰਜ ਪਹਿਲੇ ਘਰ ਹੈ, ਜਿਸ ਤੋਂ ਸਿੱਧ ਹੋਇਆ ਕਿ ਇਹ ਵਿਸਾਖ ਮਹੀਨੇ ਦਾ ਹੈ। ਹੁਣ ਅਸਾਂ ਏਹ ਵੇਖਣਾ ਹੈ ਕਿ ਵਿਸਾਖ ਸੁਦੀ ੩ ਸੰਮਤ ੧੫੨੯ ਨੂੰ ਕਿਹੜਾ ਵਾਰ ਅਤੇ ਕਿਹੜੀ ਪ੍ਰਵਿਸ਼ਟਾ (ਤਰੀਕ) ਸੀ।

ਇਥੇ ਉਹ ਸਾਰਾ ਹਿਸਾਬ ਨਹੀਂ ਦਿੱਤਾ ਜਾਂਦਾ ਜਿਸ ਦਵਾਰਾ ਹੇਠ ਲਿਖੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਮਲੂਮ ਕੀਤੀਆਂ ਗਈਆਂ ਹਨ, ਕਿਉਂਕਿ ਸਾਰੇ ਪਾਠਕਾਂ ਨੂੰ ਉਸ ਦੀ ਸਮਝ ਨਹੀਂ ਆ

ਸਕਦੀ। ਲੇਵਲ ਸਿੱਟਾ ਹੀ ਦੱਸ ਦਿੱਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਜੇਕਰ ਸਾਰਾ ਹਿਸਾਬ ਦੇਖਣਾ ਹੋਵੇ ਤਾਂ ‘ਗੁਰਪੁਰਬ ਨਿਰਣੈ’ ਵਿਚ ਦੇਖਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ।

1 ਬੰਬ ਕੀਤਿਆਂ ਪਤਾ ਲੱਗਦਾ ਹੈ ਕਿ ਵਿਸਾਖ ਸੁਦੀ ੩ ਸੰਮਤ ੧੫੨੯
ਹੈ=ਸਨਿਚਰ ਵਾਰ ੨੦ ਵਿਸਾਖ

= ੧੫ ਅਪ੍ਰੈਲ ੧੪੬੯ ਈ:

= ੨ ਸਵਾਲ ੮੦੩ ਹਿ:

ਜਿਸ ਤੋਂ ਸਿੱਧ ਹੋਇਆ ਕਿ ਟੇਵੇ ਦੀ ੮ ਵਿਸਾਖ ਬੁਧਵਾਰ ਦੀ ਲਿਖਤ ਅਥੁੱਪ ਹੈ। ਰ ਜਦ ਸੰਮਤ ੧੫੨੭ ਦੀ ਵਿਸਾਖ ਸੁਦੀ ੩ ਤੋਂ ਹਿਸਾਬ ਕਨੀਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਇਸ ਸਾਲ ਵਿਸਾਖ ਸੁਦੀ ੩ ਬੁਧਵਾਰ ੮ ਵਿਸਾਖ ਹੀ ਬਣਦੀ ਹੈ, ਇਸ ਤੋਂ ਮਲੂਮ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਟੇਵਾ ਬਣਾਉਣ ਵਾਲੇ ਨੇ ਇੱਕ ਸਾਲ ਦਾ ਭੁਲੇਖਾ ਖਾਪਾ ਹੈ।

ਕਈ ਸੰਮਤ ‘ਗਤ’ ਵਰਤੀ ਦੇ ਹਨ, ਕਈ ‘ਵਰਤਮਾਨ’। ਹਿੰਦੁਸਤਾਨ ਦੇ ਅੱਡ-ਅੱਡ ਹਿੱਸਿਆਂ ਵਿਚ ਅੱਡ-ਅੱਡ ਸੰਮਤ ਅੱਡ-ਅੱਡ ਹਿਸਾਬ ਨਾਲ ਵਰਤੀ ਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਲਈ ਮਿਆਂ ਤੋਂ ਸਿਆਣਾ ਆਦਮੀ ਵੀ ਜਿਸ ਨੂੰ ਇਹ ਪਤਾ ਨ ਹੋਵੇ ਕਿ ਇਸ ਹਿੱਸੇ ਦਾ ਸੰਮਤ ਹੈ ਜਾਂ ‘ਵਰਤਮਾਨ’, ਬਹੁਤ ਭੁੱਲ ਕਰ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਸੰਮਤ ੧੫੨੯ ਨੂੰ ਜੇਕਰ ‘ਗਤ’ ਮਹੀਨੇ ਤਾਂ ਸੰਮਤ ੧੫੨੭ ‘ਵਰਤਮਾਨ’ ਹੋ ਜਾਏਗਾ, ਅਤੇ ਜੇਕਰ ਸੰਸਾਰ ੧੫੨੯ ਨੂੰ ‘ਵਰਤਮਾਨ’ ਮੰਨੀਏ ਤਾਂ ੧੫੨੫ ‘ਗਤ’ ਹੋ ਜਾਏਗਾ, ਪਰ ਹਿਸਾਬ ਵਿਚ ਕੁਝ ਵੀ ਛਰਕ ਨਹੀਂ ਪਵੇਗਾ। ਮਾਲੂਮ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਟੇਵਾ ਬਣਾਉਣ ਵਾਲੇ ਨੇ ੧੫੨੯ ਨੂੰ ‘ਗਤ’ ਮੰਨਕੇ ਉਸਦਾ ੧੫੨੭ ‘ਵਰਤਮਾਨ’ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਅਤੇ ਫੇਰ ਭੁੱਲਕੇ ਸੰਮਤ ੧੫੨੭ ਵਰਤਮਾਨ ਦਾ ਟੇਵਾ ਬਣਾਉਣ ਦੀ ਥਾਂ ਸੰਮਤ ੧੫੨੭ ‘ਗਤ’ ਦਾ ਟੇਵਾ ਬਣਾ ਦਿੱਤਾ ਜਿਸ ਨਾਲ ਟੇਵੇ ਵਿਚ ਪੂਰੇ ਇਕ ਸਾਲ ਦਾ ਛਰਕ ਪੈ ਗਿਆ।

‘ਪੁਰਾਣੀ ਜਨਮ ਸਾਖੀ’ ਵਿਚ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਪਰਗਟ ਹੋਣ ਦਾ ਸੰਮਤ ਜੋ ੧੫੨੫ ਦਿੱਤਾ ਹੈ ਅਤੇ ਪਿਛਲੀਆਂ ਵਿਚ ੧੫੨੯, ਇਸ ਦਾ ਵੀ ਇਹੋ ਕਾਰਨ ਜਾਪਦਾ ਹੈ ਕਿ ‘ਗਤ’ ‘ਵਰਤਮਾਨ’ ਦਾ ਭੁਲੇਖਾ ਲੱਗਾ ਹੈ। ‘ਗੁਰਪੁਰਬ ਨਿਰਣੈ’ ਵਿਚ ‘ਗਤ’ ‘ਵਰਤਮਾਨ’ ਨੂੰ ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਖੋਲ੍ਹਕੇ ਦੱਸ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਹੈ ਅਤੇ ਹਰ ਇਕ ਪਾਤਸ਼ਾਹੀ ਜੀ ਦੇ ਪਰਗਟ ਹੋਣ, ਜੇਤੀ ਜੋਤ ਸਮਾਉਣ, ਗੱਦੀ ਬੈਠਣ ਦੇ ਦਿਨ, ਸਾਰੀ ਆਰਬਲਾ, ਗੱਦੀ ਬੈਠਣ ਸਮੇਂ ਦੀ ਅਵਸਥਾ, ਅਤੇ ਗੁਰਿਆਈ ਦਾ ਸਮਾਂ—ਇਨ੍ਹਾਂ ਛਿਆਂ ਗੱਲਾਂ ਉੱਤੇ ਪੂਰੀ-ਪੂਰੀ ਵਿਚਾਰ ਕਰਕੇ ਅਸਲ ਸਿੱਟੇ ਕੌਂਢੇ ਗਏ ਹਨ, ਅਤੇ ਫੇਰ ਸੁਦੀ ਵਦੀ ਦੀਆਂ ਤਰੀਕਾਂ ਨੂੰ ਪ੍ਰਵਿਸ਼ਟਾ, ਈਸਵੀ ਤੇ ਹਿਜਰੀ ਤਰੀਕਾਂ ਵਿਚ ਉਲਟਾਇਆ ਗਿਆ ਹੈ, ਅੰਤ ਪਰਗਟ ਹੋਣ ਸਮੇਂ ਦੇ ਨਿਛੱਤਰ ਤੇ ‘ਯੋਗ’ ਵੀ ਹਿਸਾਬ ਦੁਆਰਾ ਲੱਭਕੇ ਲਿਖੇ ਗਏ ਹਨ। ਮੁਕਦੀ ਗੱਲ ਇਹ ਕਿ ਦਸਾਂ ਪਾਤਸ਼ਾਹੀਆਂ ਦੇ ਗੁਰਪੁਰਬਾਂ ਸੰਬੰਧੀ ਕੋਈ ਵੀ ਗੱਲ ਸੰਦੇਹ ਵਾਲੀ ਨਹੀਂ ਰਹਿਣ

ਦਿੱਤੀ। ਚੂੰਕਿ ਸਭ ਗੱਲਾਂ ਉਸ ਪੁਸਤਕ ਵਿਚ ਇਕ ਥਾਂ ਦਿੱਤੀਆਂ ਹੋਈਆਂ ਹਨ, ਇਸ ਲਈ
ਉਹ ਗੱਲਾਂ ਇਥੇ ਨਹੀਂ ਦੋਹਰਾਈਆਂ ਗਈਆਂ।

ਪਾਠਕ ਜੀ! ਜੋ ਕੁਝ ਮੈਂ ਕਹਿਣਾ ਸੀ ਸੋ ਆਪਦੀ ਸੇਵਾ ਵਿਚ ਕਹਿਓ, ਹੈ,
ਆਸ਼ਾ ਹੈ ਕਿ ਅਪ ਇਸ ਸਾਰੇ ਲੇਖ ਨੂੰ ਨਿਰਪੱਖ ਹੋਕੇ ਵਿਚਾਰੋਗੇ ਅਤੇ ਦੇਖੋਗੇ ਕਿ ਇਸ
ਵਿਚ ਕਿਥੋਂ ਤੀਕ ਸਚਾਈ ਅਤੇ ਕਿਥੋਂ ਤੀਕ ਕਚਿਆਈ ਹੈ। ਮੇਰਾ ਇਹ ਦੱਖਵਾ ਨਹੀਂ
ਕਿ ਜੋ ਕੁਝ ਮੈਂ ਲਿਖਿਆ ਹੈ, ਸਚ ਹੀ ਸਚ ਹੈ, ਪਰ ਇਹ ਮੈਂ ਆਪ ਨੂੰ ਨਿਸ਼ਚਾ ਕਰਵਾਂਦਾ
ਹਾਂ ਕਿ ਜੋ ਕੁਝ ਲਿਖਿਆ ਹੈ ਮੈਂ ਆਪਣੀ ਵਲੋਂ ਸੋਚਕੇ ਲਿਖਿਆ ਹੈ ਅਤੇ ਕਿਤੇ ਵੀ ਜੇਤਨ
ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ ਕਿ ਅੱਖਰਾਂ ਦੇ ਹੇਰ ਫੇਰ ਜਾਂ ਗੋਲ ਮੌਲ ਗੱਲਾਂ ਨਾਲ ਸੱਚੀ ਗੱਲ ਨੂੰ ਝੂਠੀ
ਸਿੱਧ ਕਰਾਂ। ਮੈਨੂੰ ਵਿਸਾਖ ਸੁਦੀ ਤਿੰਨ ਉਤੇ ਹਠ ਨਹੀਂ, ਕੱਤਕ ਪੂਰਨਮਾਸੀ ਨਾਲ ਵੇਲ੍ਹ
ਨਹੀਂ, ਜਿਸ ਗੱਲ ਨੂੰ ਮੈਂ ਸੱਚ ਸਮਝਦਾ ਹਾਂ ਉਹੋ ਆਪ ਨੂੰ ਦੱਸੀ ਹੈ। ਆਸ਼ਾ ਹੈ ਕਿ ਆਪੇ
ਵੀ ਪੱਖਪਤ ਤੋਂ ਰਹਿਤ ਹੋਕੇ ਨਿਰਪੱਖ ਵਿਚਾਰ ਕਰੋਗੇ।

—ਇਤੀ—